

**FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİ TÜRK EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ESÂMÎ-İ ŞU'ARÂ-YI ÂMİD'İN
TENKİTLİ METNİ**

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Ali Fuat BİLKAN

Hazırlayan

Hasan YILMAZTÜRK

İstanbul - 1999

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

Fatih Üniversitesi

Tarih: 23 / 08 / 1998

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

TUTANAK

..Hasan...Yılmaz.türk.....'a ait

“Esami-i...Suarâ-yı...Âmid ve Tezkire-i...Suarâ-yı...Âmid'in Tarkitli Metn

adlı çalışma ..6.0... dk.'lık süre içinde savunulmuş ve jüri tarafından

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oy

birliğiyle / oy çokluğuyla kabul edilmiştir / edilmemiştir.

..... yarıyıl ek süre verilmiştir.

Başkan Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN...

Üye Doç. Dr. Ali Fuat BILKAN

Üye Yrd. Doç. Dr. Mehmet GÜMÜŞKILIC

ÖNSÖZ

Belli bir edebi birikime sahip her millet bu edebi mahsülleri ve onları oluşturan kadroları tespit etmek ve kendisinden sonraki nesillere aktarmaya istemiştir. Türk edebiyatında bu görevi “Şu’arâ Tezkireleri” üstlenmiştir.

Anadolu sahası Türk edebiyatında tezkirenin varlığı 16.yüzyılda Sehi Bey’in “Tezkiretü’ş-Şu’arâ” adıyla kaleme aldığı eseridir.

Şu’arâ tezkireleri Türk toplumunda öylesine revaç bulmuş ki yaklaşık olarak 30 tane tezkire Osmanlı edebiyatı bünyesinde yer almıştır.

Tezkire yazarları, tezkirelerinin şair kadrolarını oluştururken bütün Osmanlı ülkesini göz önünde bulundurmuşlardır.

Esâmî-i Şu’arâ-yı Âmid adından da anlaşılacağı gibi Âmid (Diyarbakır) şairlerini incelemesinden dolayı Türk edebiyatında örneklerine ender rastlanan şehir tezkireleri türüne girer.

Esâmî’-i Şu’arâ-yı Âmid, Diyarbakır’ın kültür haritasını çıkarması ve Osmanlı divan şairleri kadrosundaki Diyarbakırlı şairlerin yerinin belirlenmesi açısından oldukça önemlidir.

Ali Emirî Efendi ilk önce “Esâmî’-i Şu’arâ-yı Âmid” adıyla kendi el yazısıyla bir yazma eser meydana getirmiştir. Daha sonra önceki müsvedde görünümündeki eserini geliştirilmiş şekli olarak ve üç cilt olarak tasarladığı “Tezkire’-i Âmid” adıyla bir tezkire yazmak istemiş ve ancak birinci cildini yazmaya muvaffak olabilmıştır.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm Alî Emirî Efendi’nin hayatı, eserleri, edebi şahsiyeti; tezkiresinin önemi, diğer tezkirelerden farkını belirtmeye çalıştık.

İkinci bölüm ise metindir.

Biz bu metni oluştururken yazma eserin tam olduğunu (Elif'den Yâ' harfine kadar) fakat müsvedde halinde bulunduğunu, bununla beraber matbu eserin geniş kapsamlı olmasına rağmen Zâ harfine kadar yazılmış olduğunu gördük. Tezin metin kısmını oluştururken Elif harfinden Zâ harfine kadar olan bölümü matbu eserden dikkate aldık; Sin harfinden Yâ harfine kadar olan bölümü yazarken de matbu eseri dikkate aldık.

Çalışmamın başında konunun tespiti ve çalışmalarım sırasında danışmanlığımı yapan değerli hocam sayın Doç. Dr. Ali Fuat BİLKAN'a teşekkür ederim.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.mad	: Adı geçen madde
Ktp.	: Kütüphane
Haz.	: Hazırlayan
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
C.	: Cilt
Ty.	: Türk Yazmaları
v.b.	: Ve benzeri
str.	: Satır
yk.	: Yaprak
vr.	: Varak
nu.	: Numara
m.	: Mısra
b.	: Beyit
H.	: Hicrî
M.	: Miladî
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
İ.Ü.	: İstanbul Ünivresitesi
T.A.	: Türk Ansiklopedisi
T.D.E.A.	: Türk Dili Edebiyatı Ansiklopedisi
F.Ü.S.B.E.	: Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

GİRİŞ

I. BÖLÜM

Ali Emîrî'nin hayatı, sanatı ve eserleri

a) Hayatı ¹

Ali Emîrî Efendi 1274 (m. 1857)'de Diyarbakır'da doğdu. Birçok fikir ve sanat adamı yetiştirmiş bir aileye mensuptur. Şair Mehmet Emîrî ahfadından Mehmet Şerîf Efendi'nin oğludur.

Öğrenimine Diyarbakır'da Sülûkiye medresesinde başlamış, daha sonra amcası Şaban Kâmî Efendi'nin ve Feyzullah Feyzî Efendi'nin derslerine devam etmiştir. Küçük yaştan itibaren hem iyi bir eğitim görmüş, hem de çok meraklı ve hafızası kuvvetli bir öğrenci olmuştur. Tarihe ve özellikle edebiyata olan merakı ile çok fazla şiir yazmış ve ezberlemiştir.

1285 (M. 1868) senesinde dayısı Abdülfettah Fethî Efendi'nin yanına Siirt sancağı Şirvan ilçesine gidip, orada Nevinli Emin Efendi'den ders okumuş ve 1286 (M. 1869)'da Diyarbakır'a geri dönmüştür. Altı yıllık bir süreyle amcası Şaban Kâmî Efendi'den derslere devam etmiştir.

---

¹ Ali Emîrî'nin hayatı, Ali Emîrî, Tezkire-i Şuara-yı Âmid (İstanbul: Matbaa-i Âmidî, 1328/1910), 65-68; Ahmed Refik, "Ali Emîrî Efendi Hayatı ve Âsârı" İkdâm, s. 9631 (İstanbul, 24 Kânûn-ı Sâni 1340-1924); Beysanoğlu, Şevket, Diyarbakır Fikir ve Sanat Adamları, c. 1 (İstanbul; Diyarbakır'ı Tanıtma Derneği Neşriyatı No: 6, Bibliyografi ve Edebiyat Takımı: 1, 1957) 139-174, Karateke Hakan T., İşkodra Şairleri ve Ali Emîrî'nin Diğer Eserleri (İstanbul: Dergah Yayınları, 1995); Tayşi, Mehmet Serhat "Ali Emîrî Efendi" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi, c. 2. (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989) 390-391 Tefvikoğlu, Muhtar, Ali Emîrî, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları No. 1082, 1989) adlı eser ve makalelerden derlenmiştir.

1292 (M. 1875) yılında olayları Abdülfettah Fethî ve Kasım Efendilerin yanına Mardin'e gitmiş, Kasım Padişah Medresesi'ne devam etmiş, üç seneden fazla Ahmet Hilmî Efendi-i Âmîdî'den ders okumuştur. Mardin'e vali olarak tayin edilen Said Paşa ile tanışmış ve onun ricasıyla bir buçuk yıl kadar tahrirât kaleminde katiplik yapmıştır. Dayısı Abdülfettah Fethî Efendi'nin tayini Gümüşhane tahrirat müdürlüğüne çıkmış, bu münasebetle görevinden istifa ederek 1295 (M. 1878) senesinde Diyarbakır'a geri dönmüştür.

Diyarbakır'a geri dönüşünden sonra tekrar Şaban Kamî Efendi'den derse devam etmiştir.

1296 (M. 1879) yılında Âbidin Paşa bir ıslah heyetiyle Diyarbakır'a geldiğinde Emirî Efendi'yi heyet katipliğine tayin etti. Heyetle Harput ve Sivas'a giderek Diyarbakır'a döneceği esnada Âbidin Paşa'nın Selânik valiliğine tayin olunmasıyla birlikte Selanik'e gitti. Daha sonra sırasıyla Kozan sancağı aşar müdüriyetinde, Adana âşar nezâreti baş kâtipliğine, Leskoviç, Kırşehir ve Trablus, Şam sancağı muhasebeciliklerinde, Elazığ ve Erzurum defterdarlıklarında, Yanya ve İşkodra maliye müfettişliklerinde, Halep defterdarlığında ve Yemen maliye müfettişliklerinde bulundu. Bu görevinde iken kendisine Rütbe-i Ulâ-i Sânisî (birinci rütbenin ikinci sınıfı) verildi. II. Meşrutîyet'in ilanından sonra 1326 (M. 1908) yılında kimseye haber vermeksizin 2.600 kuruş tekaüt maaşıyla emekliye ayrıldı. 23 Ocak 1924 Perşembe günü sabaha karşı Şişli'de Fransız Hastanesi'nde vefat etmiştir. Fatih türbesi avlusuna defnedildi. Vefatı ile ilgili bir tarih düşürülmüştür.

Gitdi 'Alî Emirî Efendi behiştine (H. 1342)

b) Sanatı

Ali Emirî Efendi'nin sanatı hakkında üzerinde araştırma yapan ve Ali Emirî Efendi hakkında makale yazmış olan kişilerin üzerinde ittifak ettikleri konu; Ali Emirî Efendi'nin derin edebiyat kültürüne sahip, çok güçlü bir hafızaya malik, çok kolay ve kısa sürede şiir yazma kabiliyetine sahip olduğudur.

Fakat bütün bunlara mukabil onu kudretli bir şair olarak kabul etmeye de imkan yoktur. Gerçi divan edebiyatını etraflı bir surette tetkik etmesi dolayısıyla vücuda getirdiği manzumelerde bir olgunluk görülür. Bununla beraber manzumelerinde üslup mümtaziyeti yoktur. Bazen Nefî'yi örnek almış, bazen diğer şairlerin tesiri altında ve muhtelif edalarda manzumeler kaleme almıştır. Birkaç büyük divan vücuda getirmeyi gaye edinen Ali Emirî şi'riyet bakımından da bir fevkalâdelik gösterememiştir. Vezne hakimiyet hususunda bazı mazmunları ve hakîmane düsturları kullanış tarzında bayağılığa düşmemiş, fakat hiçbir manzumesinde de bâriz bir hususiyet gösterememiştir. Bu itibarladır ki Ali Emirî kudretli bir divan şairi değil, fakat muvaffakiyetli bir velût bir nâzımdır. Onun herhangi bir manzumeyi süratle kaleme aldığı da muhakkaktır. ¹ Ahmet Refik'in de dediği gibi Ali Emirî Efendi'nin Türk kültürüne en büyük hizmeti Divan ü Lügâti't-Türk'ü bulması ve Türk milletine armağan etmesidir. ²

---

¹ Ergun, Saadettin Nüzhet, "Emirî (Ali)" *Türk Şairleri*, c. 3 (İstanbul: 1944)

² Ahmet Refik, "Ali Emirî Efendi Hayatı ve âsârı" *İkdam*, s. 9631 (İstanbul, 24 Kânun-ı Sâni 1340-1924)

c) Eserleri ¹

Mevcut Olan Eserleri

1. Cevâhirü'l-Mülûk

- a) 1. Cüz Mukaddime, İstanbul: Asır Matbaası, 1319 (1901-1902)
- b) Cevâhirü'l-Mülûk, İstanbul: Kader Matbaası, 1330 (1911-1912)

2. Divan

- a) Millet Kütüphanesi, Manzum Eserler No: 37
- b) Millet Kütüphanesi, Manzum Eserler No: 38
- c) Millet Kütüphanesi, Manzum Eserler No: 38 (Bu nüsha No: 37'deki nüshanın kopyasıdır.)

3. Dürûb-ı Emsâl

Üç cilt halindedir

- Millet Kütüphanesi; Edebiyat Yazmaları No: 282
- Millet Kütüphanesi; Edebiyat Yazmaları No: 283
- Millet Kütüphanesi; Edebiyat Yazmaları No: 284

4. Esâmî-i Şu'arâ-yı Amid

Millet Kütüphanesi; Tarih Yazmaları No: 78/1
(Eser hakkında geniş bilgi "Tezkire İncelemesi" bölümünde verilecektir.)

5. Ezhâr-ı Hakikat

İstanbul: Kader Matbaası, 1334 (1915-1916)

6. İşkodra Vilâyeti Osmanlı Şairleri

Millet Kütüphanesi; Tarih Yazmaları No: 1190

---

¹ Eser listeleri Hakan T. Karateke'nin eserinden alınmıştır. Karateke, Hakan T. İşkodra Şairleri ve Ali Emiri'nin Diğer Eserleri İstanbul: Enderun Kitabevi, 1995 s. 16-58

7. Levâmiü'l-Hamidiye İstanbul: Âlem Matbaası-Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1312 (1849-1850)

Bu eserin Millet Kütüphanesi Manzum eserler 1080 numarada kayıtlı bir yazma nüshası vardır. Metin basılı nüshanın aynısıdır.

8. Mir'atü'l-Fevâ'id fi Ahvâli Üdebâ vü Fuzelâ vü Meşâhir-i Âmid

Bu eseri Ali Emiri bitirdiğini ve 14 cilt tutarında olduğunu söylemesine rağmen kitabın tamamı elimizde yoktur.

Millet Kütüphanesi; Edebiyat Yazmaları No: 562

Millet Kütüphanesi; Edebiyat Yazmaları No: 750

9. Musâhebe-i Edebiye: Divan-ı Yahya

Millet Kütüphanesi; Edebiyat Yazmaları No: 523

10. Osmanlı Vilâyât-ı Şarkiyesi

İstanbul:Evkaf-ı İslâmiye Matbaası, 1337 (1918)

11. Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid c. 1. İstanbul: Matbaa-i Âmidî, 1328 (1910)

İç kapakta, 1327 (1909) tarihi kayıtlıdır.

Eser hakkında geniş bilgi "Tezkire İncelemesi" bölümünde verilecektir.

12. Vesâikü'l-Âsâr

Bu eser, Ali Emiri'nin çıkardığı "Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası"nda telifine başlanmış fakat birkaç sayı neşirden sonra devat ettirilememiştir.

13. Yemen Hâtırâtı

Millet Kütüphanesi; Tarih Yazmaları No: 653

Sürelî Yayınlar

1. Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası
2. Tarih ve Edebiyat Dergisi

Kayıp Eserleri

1. Abâü'l-Akvâm
2. Kitâbü'l-Eganî Tercümesi
3. Mevâhibü's-Sülûk
4. Osmanlı Şairleri
5. Teselya Osmanlı Şairleri
6. Tuhfetü'l-Beliyye
7. Yanya Vilayeti Osmanlı Şairleri
8. Yemen Kıtasındaki Türk Müellif ve Şairleri

Neşrettikleri

1. Acâibü'l-Letâif İsmiyle Hitay Seyahatnamesi
2. Âsafname
3. Câm-ı Cem-Âyin
4. Mardin Mülûk-ı Artukiyye Tarihi ve Kitabeler ve sâir vesâik-i Mühimme

II. BÖLÜM

TEZKİRENİN TANITILMASI

Önsözde de belirtildiği gibi çalışmamız, Ali Emirî Efendi'nin Esâmî-Şu'arâ-ı Âmid (yazma) ve Tezkire-i Şu'arâ-yı Amid (matbu) adlı iki eserin birleştirilmesinden oluşmaktadır. Adı geçen eserleri tanıtmaya çalışalım. ¹

a) Esâmî-i Şu'arâ-yı Âmid

Millet Kütüphanesi Tarih Yazmaları 781/1 numarada kayıtlı nüsha, sırtı bez olmak üzere yeşil-mavi alacalı bir kağıt cilt içindedir. 24.3x16.2 cm boyutlarında ve kağıdı nohudî renktedir. Eser müellif hattı ve rika yazısıyladır. Yazma 59 varak olarak numaralanmış, fakat ilk varak unutulmuş olduğundan aslında 6/ varaktır. Başta ve sonda dokuzar yaprak boş bırakılmıştır. Satır sayısı 20 civarında değişmektedir. Şairler alfabetik olarak dizilmişlerdir.

Eserin başı (16)

Bismillah

Mukaddime

Subhâne Rabiye'l-a'lâ

Zamân-ı Devlet-i 'aliyye-i 'Osmâniye'de....

Sonu (60a)

Emirî hamd ederek Hâlik'a dedim târih

Esâmî-i Şu'arâ-i bihîn tamâm oldu

Sene 1293 (1876)

Eserin başındaki mukaddimesinde Ali Emirî Efendi, Diyarbakır'da yetişmiş şairler ve diğer meşhurlar için iki ayrı kitap yazdığından üç cilt olarak tertip ettiği Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid ve altı cilt olarak yazmakta olduğu Mir'atü'l-Fevâ'id fî Ahvâl-i Üdebâ ve Fuzalâ ve Meşâhir-i Âmid'den bahsetmektedir.¹ Esâmî- Şu'arâ-yı Âmid ise büyük şairler tezkiresinin sadece intizamını oluşturmada yardımcı olacak, şairler hakkında çok kısa bilgi belki bir beyitlerini alacak şekilde düzenlenmiştir. Kimi şairlerin sadece ismi olup altı doldurulmadıkları göre, Ali Emirî bu eserini tamamlayamamıştır. Bazı şairlerin yanında sonradan bir başkası tarafından yapılmış tashihler vardır. Tezkirede 212 şair adı mevcuttur. Tercüme-i hâli yazılmamış şairlerin yanına “(boş)” yazılmıştır. Bazı şairlerde de sadece bir açıklayıcı cümle vardır.

Bu tezkirenin istinsah edilmiş bir nüshası da İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 3914 numaradadır. 20.5x14 cm boyutlarında siyah bez bir cilt içindedir ve cildin sırtında “Esâmî-i Şu'arâ” yazısı basılıdır. Kareli bir deftere rıka yazısıyla, şair ve varak numaraları kırmızı olarak yazılmıştır. 66 varaktır ve metin aslıyla aynıdır.

b) Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid

Mir'atü'l-Fevâ'id adlı tezkiresinin, sadece şairleri kapsayan bir özetidir. Tezkireye dahil ettiği Diyarbakırlı şairler, hem başka yerde doğup Diyarbakır'da vefat etmiş olanlar ve hem de şehirde doğup sonra dışarı gidenlerdir. Gençliğinde, 1293 (1876) senesinde bitirmiş, fakat 1296 (1879) senesine kadar ilaveler yapmıştır ve ancak 32 sene sonra bastırabilmiştir. Diğer iki cildi bastırılmamıştır. Bunların parça parça müsveddeler halinde olduğunu İbnülemin Mahmut Kemal İnal söylüyor² ise de bu müsveddeler bugün mevcut değildir. Bu tezkiresine Ali Emirî Efendi, Mir'atü'l-Fevâ'id de bulunmayan yeni isimler eklemiştir. Tezkire'-i Şu'arâ-yı Amid'de 79 şair hakkında bilgi vardır.

---

¹ İnal, İbnülemin Mahmut Kemal Son Asır Türk Şairleri c. 1 s. 298-312

Tezkirelerin Değerlendirilmesi

Ali Emirî Efendi gerek, Esâmî-i Şu'arâ-yı Amid ve gerek daha sonra geliştirecek 3 cilt olarak bastırmayı düşündüğü ve yalnızca 1. cildini bastırmayı düşündüğü Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid'i maalesef tamamlayamamıştır.

Tezkirelerin yazılış amacı, Diyarbakır'da doğmuş şairlerin döneminde yazılmış veya daha sonra yazılmış tezkirelerde yer almamasından ve yer alanlar hakkında yanlış bilgiler verilmesinden dolayıdır.

Bu tezkireleri yazmakla Ali Emirî Efendi Diyarbakırlı şairleri (başka yerde doğup, Diyarbakır'da vefat edenlerde Diyarbakırlı kabul edilmiştir. Unutulmaktan kurtarmış ve haklarında yanlış bilgileri düzeltmiştir.

Şairler harf sırasına göre sıralanmıştır. Şair eğer Emirî Efendi'nin yakını, ünlü bir paşa veya şeyh ise tercüme-i halini uzun tutmuş, önemli bir mevkide değilse kısaca hayatını özetlemekle yetinmiştir.

Şair hakkında bilgi verirken görüşlerini destekleyen veya ters düşen tezkire ve tarih kitaplarını dipnotlar vererek zikretmiştir.

Bazı şairler hakkında bilgi verirken oldukça detaya inmiş, hayatındaki en küçük anekdotları bile vermiştir.

Tezkirenin bir başka özelliği ise, yalnızca üst sınıfa dair şairleri seçmeyen gayr-i müslim, ümmî, alt sınıftaki şairlere de yer vermesidir.

Tezkirenin dili genel olarak sadedir. Fakat önemli makamlardaki kişilerden bahsederken dil ağırlaşmakta, cümleler uzamakta ve sanatlı ifadeler kullanılmaktadır.

---

² İnal, İbnülemin Mahmut Kemal Son Asır Türk Şairleri c. 1. s. 298

TEZKİRE-İ ŞU'ARÂ-YI ÂMİD

BİRİNCİ CİLT

MÜELLİFİ

HALEB DEFTERDÂR-I ESBÂKİ

ALÎ EMİRÎ

MATBA'A-İ ÂMİD

DUYÛN-I 'UMUMÎ CİVARINDA

SULTAN MEKTEBİ SOKAĞINDA

NUMARO 13

1327 (M.1909)

İFÂDE-İ MAHSÛSA

Mâzîden müstakbele nakl-i vukû'at eden vesâid-i mübecceleden biri de tezkire-i şu'arâdır. Şurası şâyân-ı kayd u tezkârdır ki tezâkir-i şu'arâ nâmı tahtında yazılan eserler yalnız şi'r ü şu'arâya mahsus olmayıp bizzat şâ'ir olmak ya bi'l-münâsebe zikr edilmek sûretiyle sâ'ir eserlerde görülemeyen nice nice erbâb-ı hüner ü ma'ârif ve ashâb-ı sanâyi' ü nefâyisin ahvâlini câmi'dir ki tezâkir-i şu'arâyı umûmi bir rağbet ü kıymete îsâl eden esbâb-ı mühimmeden biri de budur.

Yazık ki şimdiye kadar yazılan otuz kadar 'Osmânlı tezâkir-i şu'arâsı umûmi sûretiyle yazılmış olup bir vilâyete veya bir memlekete mahsûs tezâkir-i şu'arâ yazılmamıştır.

Memleketimden henüz hârice çıkmadığım âvân-ı civânîde idi ki mütâla'a eylediğim tezâkir-i şu'arâda maskat-ı re'sim olan Diyarbekir (Âmid) şehrinden evvel ü âhir zuhûr eden bir çok 'Osmânlı şu'arâsının esâmî ü ahvâli yazılmadığı ve yazılanların da ekserî yanlış ve gayr-ı muvâfık sûrette bulunduğu ve bir kısmının maskat-ı re'sleri hiç gösterilmediği veya başka memleketlere nisbet edildiği görülmesi üzerine Diyarbekir (Âmid) şehri şu'arâsına ve bu meyandaki sâ'ir hünerverâna mahsus bir tezkire yazmak arzusu hâsil oldu.

Îcâb eden kitapları tetebbu' eyledikten başka eyyâm-ı münâsebede bir seneden ziyâde şehrin mezarlıklarını dolaşmak ve memleketin seksen doksan yaşlarındaki ihtiyarlarına mürâca'at eylemek ve gece gündüz üç sene çalışmak sûretiyle bin beşyüz sahifeden mütecâviz - Mir'at-i Fevâ'id- ismiyle bir eser meydana getirmiş idim.

(Mir'at-i Fevâ'id) onsekiz yaşından yirmi bire kadar ravza-i şebâbımın bir nev-bâvesidir. Eserin zamân-ı hitâmı olan 1296 sene-i hicriyyesinde merhûm Âbidin Pâşâ ıslahat me'mûriyetiyle Diyarbekir'i teşrîf ederek bu 'Abd-i 'âcizi hey'et-i ıslahiye umûr-ı tahrîriyyeye müsveddeliğiyle refâkatlerine almışlar idi.

Ma'mûretü'l-'Azîz, Sivas vilâyetlerinde dâ'ire-i ıslahiyye dâhilinde olduğundan şimdilik Ergani Ma'den'i sancağına ve yetişebilirse

Harput'a kadar teftişât icrâ' ederek kırk gün zarfında merkez-i icra'at olan Diyarbekir'e 'avdet eylemek üzere sene-i mezkûre ramazanında 'azîmete karar vermiş ve esnâ-yı hareketde Sivas vilâyet-i celilesi vâililiği de 'uhde-i devletlerine tefvîz buyurulmuş idi.

Harput'a kadar gelinerek onbeş gün içinde icâb eden tedkikât ü teftişât icrâ' olunmakla Sivas'a

3

gidildi. Akdemce kırk gün üzerine müretteb olan seyahât beş mâh temâdî eyledi. Diyarbekir'e 'avdete hazırlandığımız sırada 'Âbidin Pâşâ Hazretleri Selanik vâililiğine ta'yîn buyuruldu.

Diyar-ı gurbeti ihtiyâr eylemek o târihe kadar hâtır u hayâle gelmemiş olduğu halde ânî olarak sâ'ik-i kader bizi Selânik'e kadar sevk eyledi. Kırk günlük seyahât otuz seneyi geçdi.

Onaltı sene sonra Ma'mûretü'l-'Azîz vilâyeti defterdarlığına 'azîmet-i hakîrânem münâsebetiyle 1313 senesi muharreminde Diyarbekir'e uğrayarak onbeş gün kadar ikâmet eyledim.

Ne görsem (Mir'atü'l-Fevâ'id)in son bir iki 'asırlık zamânına â'id kısm-ı mühîminin me'huz-ı mücessemi memleket ihtiyarlarının cümlesi hâbgâh-ı ebedîlerine çekilmiş ve merâkîd-ı mübârekeleri üzerinde çiçekler açmış.

Ol vakit anladım ki ben şu kitâbın tahrîrini beş on sene daha sonraya bırakmış olsa idim o yegâne me'huz-ı mücessemeleri gâ'ib edecektim.

Şimdi ise aradan bir onaltı sene daha geçmiş ve kitâbın hitâm-ı tahrîri tamam otuz iki seneye bâliğ olmuştur.

Zîrdeki mukaddimeden anlaşılacağı üzere Mir'atü'l-Fevâ'id'in (Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid) ismiyle bir de muhtasarını yazmışdım. Bu kere tab' u temsîlini münâsib gördüm.

Zamân-ı civânide yazılan bir eserin otuz iki sene sonra tab' u temsiline muvaffak eden Cenâb-ı Hakk'a 'arz-ı şükran eder ve maksad vatan-ı mukaddese elden gelen bir hizmeti ifâyâ çalışmak olduğundan müşâhede olunacak hatâların hüsn-i niyete bağışlanacağını ümîd eylerim.

Ali Emirî-i Âmidî

i

FİHRİST

- 2 İfade-i mahsûsa
- 3 Mukaddime-i kitâb
- 5 Meşhur Pend-nâme nâzımı ve âsâr-ı sâ'ire müellifi kıdve-i fuzalâ
Ahmed Mürşidî Hazretleri
- 8 Fahrü'l-eshiyâ Gazi İskender Pâşâ-zâde **Ahmed Pâşâ**
- 10 Nef''î-i zamân Tâlib Efendi-zâde **Edhem Efendi**
- 11 Umde-i kuzât **Edîb Efendi**
- 12 Ekmelü'l-vülât ve'l-vüzerâ **Es'ad Muhlis Pâşâ** vâli-i Âmid
Nazâ'ir ve sâ'ire
- 16 Gazi-i şehâmet-pîrâ **İskender Pâşâ** bâni-i câmi-i şerîf ve sâ'ir
âsâr-ı nâfi'a
- 20 Mefharü'l-muhakkıkîn 'Azîz Mahmûd Ermevî Hazretleri'nin
mahdûm-ı 'âfîleri **Şeyh İsmâ'il Çelebi**
- 21 Zübdetü'l-ezkiyâ Mehemed Emîn **Âsaf Efendi**
- 21 Ârif-i Billah âgâh üstâd-ı hattâtîn Hâfız Mehemed **Âgâh-ı**
Semerkandî-i Âmidî. Nazâ'ir ve sâ'ire
- 33 Üstâdü'l-kudemâ emlehu's-şu'arâ **Ülfetî-i Âmidî**. Nazâ'ir ve
sâ'ire
- 37 **Âmidî**. Nâzım-ı Lüğat-nâme
- 39 Memdûhu's-şu'arâ **Emnî Mehemed Ağa** kethudâ-yı velât-ı
kirâm. Nazâ'ir ve sâ'ire
- 48 Üstâdü'l-üdebâ emîrû's-şu'arâ cedd-i Câmi'u'l-Hurûf Seyyid
Emîrî Çelebi. Nazâ'ir ve tafsilat-ı sâ'ire

- 65 Tûrâb-ı akdâm-ı kâinât râkımü'l-hurûf **Emîri-i hakîr**. Kasâid ü Nazâ'ir ve sâ'ire
- 98 Bedrekatü'l-meşâyihü'l-kirâm 'umdetü'l-fuzalâü'l-'izâm Şeyh Mehemed **Emîn-i Âmidî-i Tokâtî**
- 112 Üstâd-ı mûsiki **Âhû Çelebi-i Âmidî** ve bâzı esâmî-i 'urefâ-yı mûsikiyye

HARF-İ BÂ

- 113 Şekerci esnâfindan ve şu'arâdan meşhur Hâcî **Bâkî** Ağa
- 115 Makbûlü'l-eshiyâ vü kıdvetü'l-ümerâ Şeyh-zâde Ebûbekir **Bekrî** Bey. Nazâ'ir ve sâ'ire
- 121 Sâhib-i vecd ü hâl Derviş **Bey'itî-i Âmidî**

HARF-İ SÂ

- 124 Münşî-i kâmil fâzıl-ı bî-mu'âdil Mehemed **Sânî** Çelebi-i Sencârî-i Âmidî

ii

HARF-İ CİM

- 125 Vâkıf-ı mazmûn ü ma'na Sa'sa-zâde alay emîni Halil **Câzib** Efendi
- 125 Mücellid esnâfindan ve zürafâ-yı şu'arâdan Seyyid Ali **Çâkerî** Efendi. Şâ'ir-i şehir Nâbî-i nüktedânın Diyarbekir'e gelerek şu'arâ-yı memleket ve üstâdân-ı mûsikiyân ile hem-âhenk şi'r ü neğâmât olması.
- 129 Merğûb-ı zürafâ üstâd-ı mûsıkî Ahmed **Câmî** Efendi, nazâ'ir ve sâ'ire
- 134 Kahve-hâneler şu'arâsından **Cedîdî**
- 135 Hasancan-zâde Şeyhülislam Sa'deddin Efendi ahfâdından kâdı-i Âmid 'Abdülkerîm **Cezmî** Efendi
- 139 Fuzalâ-yı kirâm ü vüzerâ-yı 'izâm muvaffakiyyet-i ittisâmdan sâhib-i münşe'ât Rumeli ser'askeri neheng-i deryâ-yı şecâ'at **Celâl Pâşâ** Hazretleri
- 154 Kudemâ-yı şu'arâdan **Cemîlî-i Âmidî**

- 155** Basmacı esnâfindan şâ'ir **Civan**
- 156** Kahve-hâne şu'arâsından Hâcî **Civan**
- 158** Şâ'ir-i mâhir Akıskalı binbaşı **Cevrî** Efendi
- 161** Pîşvâ-yı ebrâr ü kurretü'l-'ayn-ı ihtiyâr Müftî Kâsım Efendi-zâde Seyyid İbrâhîm **Cehdî** Efendi. Cedd-i 'âlî Sa'id Pâşâ. Nazâ'ir ve sâ'ire.

HARF-İ HA

- 165** İmamü'ş-şu'arâ burhânü'l-fuzalâ İbrâhîm **Hâsım** Efendi. Nazâ'ir ve sâ'ire
- 175** Hazret-i Gülşen-i Âmidî sülâle-i tâhiresinden necîb-i kâmil **Hâletî** Efendi. Nazâ'ir ve sâ'ire
- 182** Münşî-i mâhir hattat ve şâ'ir Halil **Hâmid** Efendi. Nazâ'ir ve sâ'ire
- 187** Eşher-i şu'arâ vü ekmel-i fuzalâ Ahmed **Hâmî** Efendi. Nazâ'ir ve sâ'ire
- 209** Emlehu'l-üdebâ ve ezrafü'ş-şua'râ üstâd-ı mûsikî Ahmed **Hicâzî** Efendi
- 211** Şehrimizin demirci esnâfindan şâ'ir **Hadîdî**
- 213** Sadra'zam serdâr-ı ekrem Çağala-zâde Sinan Pâşâ'nın mahdûmu Diyarbekir vâlisi Güzelce Mahmûd Pâşâ'nın divan katibi Edirneli şâ'ir **Hüsâmî** Efendi
- 215** Şehrimizin kahveci esnâfindan şâ'ir **Hasretî**
- 216** Pîr-i tarîkat-ı Gülşenî-i Âmidî Hazretleri'nin hafîd-i 'âlîleri Şeyh-i celîlü'l-kadr Seyyid **Hasan**
- 221** Şeyh-i nezîhü'l-ahvâl **Hüseyn** Efendi El-Mardinî
- 222** Vüzerâ-yı 'izâm ve fuzalâ-yı kirâmdan asîl ibn-i asîl necîb ibn-i necîb şeyh-zâde İbrâhîm **Hafîd Pâşâ-i Âmidî**
- 240** 'Ulemâ-yı 'âmileyne ve fuzalâ-yı kâmileynden Kâsım Padişah Medresesi müderrisi Ahmed **Hilmî** Efendi-i Âmidî
- 242** Şehrimizin tüccâr-ı mu'teberânından ve e'âzîm-i şu'arâ-yı memleketden Ahmed **Hamdî** Çelebi. Nazâ'ir ve sâ'ire

252 -Keten Halva- ‘âmil-i meşhûr zürefâ-yı memleketden Mu’allim
Hamdî Efendi

253 E’âzîmü’l-mütekâmilîn ve e’rafü’l-’ulemâ ve’l-’ârifeyn müftî-i
Âmid ‘Abdül**Hamîd** Efendi-i şehid. Nazâ’ir ve sâ’ire

HARF-İ HI

258 Kâsib-i ğayûr zü’l-mefâhir ve bostânî-i ‘irfân nâşir **Hâlid**
Efendi

258 Meşhur ‘Abdülcelîl-i Âmidî sülâlesinden fâzıl-ı edîb
Mehemmed **Hâlid** Bey ve ‘Abdülcelil-zâdeler sülâlesi
hakkında ba’zı tafsîlât ve ‘Abdülcelil-zâde İsmail ve Çeteci
‘Abdullah Pâşâların meşhûr Nâdir Şah ile muhârebe-i
‘azîmeleri ve sâ’ire

269 Selefü’ş-şu’arâ vü üstâdü’l-büleğâ **Halife** nâzım-ı Şhregiz-i
Âmidî. Nazâ’ir ve sâ’ire

277 Şeyh-i sâhib-i iştihâr ‘ârif-i hoş-etvâr **Halîlî**-i Âmidî nâzım-ı
Firkat-nâme. Nazâ’ir ve sâ’ire

292 Edîb-i ma’ârif-pîrâ ‘âşık-ı hüsn ü edâ **Humârî**-i Âmidî.
Nazâ’ir ve sâ’ire

296 ‘Âkıl-ı mecnûn-nümâ zû-fünûn ‘irfan-âşinâ Seyyid **Handân**
birâder-i Nesîmî-i meşhûr

297 Evhadü’l-kâmilîn senedü’l-muhakkıkîn Şeyh Ahmed **Hay’âlfî**
mahdûm-ı Hazret-i Gülşen-i Âmidî. Nazâ’ir ve sâ’ire

309 Güzîde-i üdebâ-yı zamân sâhib-i funûn u ‘irfân Ahmed
Hay’âlfî Efendi ibn-i üstâdenâ Şeyh Mehmed Şa’bân Kâmî-i
Âmidî. Nazâ’ir ve sâ’ire ve on dört zevâtı ile birlikde levha-i
tasvîr-i ‘âlîleri

320 Fahrü’l-kuzât Mısır kâdı-ı esbakı Üryânî-zâde Hayrullah
Hayrî Efendi ve Diyarbekir Üryânî sülâlesi hakkında izâhât

HARF-İ DAL

324 Vâsıl-ı neş’e-i ma’nevî zülfikâr **Dürçî**-i Mevlevî

325 Cûd u sehâ ile mümtâz ve ‘irfân ü zeka ile ser-firâz gâzi-i
şehâmet-pîrâ İskender Pâşâ-zâde **Derviş** Bey

iv

HARF-İ ZEL

327 Vâkîf-1 şi’r ü inşâ Ahmed **Zekâî** Efendi. Nazâ’ir ve sâ’ire

327 Mefharü’l-ihvân Zülfikâr **Zihni** Efendi. Nazâ’ir ve sâ’ire

HARF-İ RA

330 Vâkîf-1 fûnûn-1 kemâlât müftü katibi mektûbî-i vilâyet
Feyzullah **Râif** Efendi. Nazâ’ir ve sâ’ire

335 Gazi-i şehîr İskender Pâşâ ahfâdından necib-i muhterem Yûsuf
Râ’if Beyefendi.

336 Makbûl-i ricâl-i memleket Mukâbelecî-zâde Yûsuf **Râif**
Efendi Nazâ’ir ve sâ’ire

342 Pesendîde-i efâzıl ü ebrâr şâ’ir-i hamîyyed-mend-i vefâ-şi’âr
Mehemmed Kâsım **Râsim**-i Âmidî. Nazâ’ir ve sâ’ire

346 İftihâr-1 fuzalâ-yı zîşan ve serâmed-i üdebâ-yı şîrîn-beyân
Kal’avî Mehemmed **Râsid** Efendi müellif-i kitâb Sâniha
Nazâ’ir ve sâ’ire

357 Kuzzât-i fezâil-simâtdan şâ’ir-i mâhir Mehemmed **Râgıb**-1
Âmidî. Nazâ’ir ve sâ’ire

364 Gevher-i yekdâne-i hânedân-1 ‘ulemâ mefhar-1 a’yân u fuzalâ
Hâcî Mehemmed **Râgıb** Beyefendi ve âbâ vü ecdâd-1 ‘âlifleri
hakkında ba’zı îzâhât

374 ‘Ârif-i esrâr-1 sühandânî Hoca İbrâhîm **Re’fet** Efendi nâzım-1
Mevlûd-i şerîf

376 Şehrimizin tüccar esnâf-1 mu’teberânından şâ’ir-i mâhir
Râmiş Efendi Nazâ’ir ve sâ’ire

379 Kâdi-i Şâm u şehbâ Mansurî-zâde edîb-i kemâlât-pîrâ Mustafa
Mucîb Efendi’nin mahlas-1 diğeri **Râyic** imzasıyla ba’zı âsârı

380 Hâtemü’l-’urefâ ‘Azîz Mahmûd Ermevî Hazretleri’nin
birâder-zâdeleri meşâyih-i kirâm-1 Nakşibendiyeden Açıkbaş

şöhretiyle be-nâm vâsıl-ı esrâr-ı gaybî Şeyh Mahmûd **Resmî-i Âmidî** ve nazâ'ir ve Bursa şehrinde teşkîl etdiği Silsile-i Nakşibendiye

386 Kıdvetü'l-etibbâ vü 'umdetü'l-ezkiyâ tabîb-i eşher Mehemmed **Rıza** Efendi

392 Sîret-i güzîde ile mevsûf mu'allim-i şu'le-efzâ Yenişehir Fenârî Ali **Rıza-i Âmidî** Nazâ'ir ve sâ'ire

397 Ma'ârif ü kemâlât ile ma'rûf Lebîb-zâde Mehemmed **Refî-i Âmidî** nâzım-ı -Cân ü Cânân- Farisî ve Türkî nazâ'ir ve sâ'ire

409 Üstâdü'l-üdebâ Şeyh Mehemmed Kâmî Efendi Hazretleri'nin diğەر mahlası **Refik** imzasıyla ba'zı âsârı

v

411 Ezrafü'ş-şua'râ vü efharü'l-fuzalâ Mehemmed **Remzî-i Âmidî**. Nazâ'ir ve sâ'ire

416 Sülâle-i tâhire-i Hazret-i Gülşenî'den münşî-i mu'ciz-edâ Hâcî Bekir **Rûşenî** Efendi-i Âmidî Nazâ'ir ve sâ'ire

HARF-İ ZÂ

419 Kâşif-i esrâr-ı me'ânî kâtib-i divan-ı vüzerâ Ali **Zârî** Efendi. Nazâ'ir ve sâ'ire

421 A'zamü'l-muhakkıkîn Şeyh İsmâil Fakîrullah Hazretleri'nin sülâle-i tâhiresinden tâcü'l-muhadderât fahrü'l-muvakkerât **Zemzem Hanım**

424 Hâtîme-i Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid ve ba'zı tashîhât

TEZKİRE-İ ŞUA'RÂ-YI ÂMİD

MUKADDİME

Ba'de edâ-i mâ vecebe 'aleynâ. Diyarbekir (Âmid) şehri şua'râsının terâcim-i ahvâl ü âsârına âi'd olmak üzere ikdâm-ı kesîr ile itmâmına muvâfık olmak üzere -Mir'atü'l-Fevâ'id fi Terâcim-i Şua'râ-yı Âmid - tesmiye eylediğim bir kitâb-ı kebîr olmasına ve münderic bulunan ba'zı zevâtın terceme-i ahvâl ü âsârı elli altmış ve daha ziyâde sahîfeleri hâvî bulunmasına binâ'en bundan ihtisâr sûretiyle bir şey yazılmış olsa zabt ü tahrîr ü mütâla'asının mûcib-i suhûlet olacağı vârid-i hâtır oldu.

Sûret-i mufassalada yazılan eserlerin havâs 'inde kıymeti müsellemler ise de ihtisâr ü îcâz vâdisinde yazılanların da başkaca revâc ü rağbeti vardır.

Netekim eslâfda yazılan bir çok kitâbların mufassalı ikmâl edildikten sonra bir de muhtasarının meydana getirildiği görülüyor.

Binâ'en-'aleyh (Mir'atü'l-Fevâ'id)in muhtasarı olmak üzere bu eseri tahrîr ve (Tezkire-i Şua'râ-yı Âmid) ismiyle tevsîm eyledim.

Şu'arâmızın 'âlem-i edebiyâta hizmetleri husûsuyla de'b-i kadim-i şua'râ vechiyle yek-diğeriyle müşâ'are vü münâzarada pek büyük mahâretleri olduğundan derc olunan nazâ'ir numûneleri haylice tafsilâtı mûcib olmuş ise de memleketin hayât-ı edebiyesine ta'alluk eylediğinden derc olunmaları zarûrî görülmüştür.

Sâ'ir memleket ahâlisinden olup şehrimizde vefât eden şua'râ ile şehrimizden sâ'ir mahallere 'azîmet ü tavattun eyleyenlerin evlâd ü ahfâdından şâ'ir zuhûr etmiş ise silsile-i ensâb ma'lûm olmak için (Mir'atü'l-Fevâ'id)deki tertîb sûretiyle bu muhtasarda dahi mündericdir.

Bir de kendileri memleketimize mensûb olduğu yahud şehrimizde vefât eylediği halde ba'zı tezkirelerde tevellüd veya vefâtı şehrimize

nisbet edilenler de vardır. Hakikat anlaşılmak için onlar dahi muhtasar sûretiyle derc ü irâ'e olunmuştur.

Cenâb-ı Hak hayâtda olanları 'âfiyetle ber-murâd vefât edenleri rahmetle şâd eylesin.

Minallahi'l-'avnü ve'l-'inâye Mine'l-bidâye ile'n-nihâye

5

HARF-İ ELİF

AHMED

On bin beyitden mütecâviz Pend-nâme nâzımı Ahmed Mürşidî Hazretleri'dir. Hızâne-i edebî şâyân-ı ihtiram-ı mahfûzâtından olan âsârını Ahmed, Ahmedî, Mürşidî, imzalarıyla tezyîn eylerdi. Müşârun-ileyhin Pend-nâmesi aktâru'l-islâmiyetde ma'ruf u mütedâvildir. Def'at-i müte'addide ile tab u temsîl olunmuştur. Gayet sâde 'ibârât ve açık elfâz ile yazılmış olan bu kitâbın bi'l-hassa köylülerimizin ahvâl-i rûhânîlerine pek büyük te'sîri vardır.

Köylüler tarlalarından ‘avdetle geceleri bir araya cem oldular mı hocaları bu kitâbı okur onlar can kulağıyla dinlerler vahşilikdeki sekâmet ve nedâmeti mehâsin-i civanmerdîdeki necât ü sa’âdeti cenâb-ı mürşidi öyle inleyerek beyân eyler ki gözlerinden müddetü’l-’ömr eşki nedâmet akıtmayan bir kimse bir kaç sâhifesini dikkatle okur veya dinlerse derin hayretlere dalarak elbette ağlar tâ’ib ü müstağfir olur.

Garibdir ki böyle bir zat-ı nâdirü’l-vücûdun ta’rif-i zâtiyeleri hakkında yalnız Pend-nâmeleri zahrında:

(‘Ârif-i kâmil-i Evhadî bâri’ü’l-fâzılü’l-ma’î-i Diyarbekrî Es-Seyyid Ahmed Efendi Kaddesallahu sırrahu)

(Ve efâzu ‘aleyhi lutfehu, Hazretleri’nin te’lif-i elif ü tasnîf-i latîfeleridir.) ‘ibâresinden başka hiç bir kitâbda iki satırlık olsun bir şey görünmüyor.

Vilâdeti 1100 hudûdudadır. Pederleri ‘Osmân Ağa’dır. - Ahmedî ma’sûm iken kaldık yetîm- mısırâ’ında beyân buyurdıkları vechile peder ü vâlidesinden yetîm kalmışdır.

Nûr-ı ‘akl-ı sedâdı rehber ederek tahsil-i ‘ulûm u kemâlât eyledi. Ba’dehu tarîkat-ı ‘aliyyeye bir intisâb-ı mürşid-i muhakkak Birecikli Şeyh Ebubekir Hazretleri’nden tekâmîl-i tarîkat ve 1145 hudûdunda Haremeyn-i Şerîfeyn’e ‘azîmetle îfâ-yı şe’âir-i hac ü ziyâret etdi.

İki def’a te’ehhül ederek -Ahmedî evlâdını ver mektebe-mısırâ-ı ‘âliyelerinden anlaşılacağı üzere istihlâf-ı encâl eylemiş ise de şimdi ahfâdının mevcûd olması ma’lûm değildir.

6 Hânesi şehrimizin Yenikapı semtinde hâlâ ma’rufdur. Evâhir eyyâmında şehre bir sâ’at mesâfede Ali Pikârî karyesine rihlet ederek 1174 senesinde o karyede vefât eyledi. Ali Pikârî karyesine ‘azîmetine sebep bir mûzî kedi olmuşdur. Hikayesi meşhurdur.

(Ahmed Mürşidî kedisi gibi) darb-ı meseli bundan yadigâr kalmışdır. Ba’zı mahallerde tahrîf ederek (Ahmed Bîcân kedisi gibi) derler.

Merkad-i mübârekleri şehir ile karye arasındadır. Şehrimizin ekser ahâlîsi gibi hânefiyyü'l-mezheb olduklarını kitâbında beyân buyuruyorlar. Mağfûr-ı müşârun-ileyh ile işbu tezkiremizin zamân-ı tahrîri arasında 120 senelik bir mesafe olduğundan şehrimizde o zât-ı 'âli-kadre vâsıl olan kimse kalmamıştır. Ancak müşârun-ileyhi idrâk edenlere vâsıl olan pîrân-ı rûzigârımız mevcuddur. Müşâru-ileyh orta boylu müdevvir çehreli sıyâm u salâta ziyâdesiyle müdâvim gâyet mütevâzî' halîm, kerîm bir zât olduğunu nakl ü rivâyet ederler hânesi ve 'â'ilesi malzemesini bizzat kendileri ahz ü iştirâ ederek hânesine getirirdi. 1149 senesinde kırk dokuz yaşında iken yazdığı Pend-nâmesinde ak sakallı olduğunu bi'l-münâsebe beyân buyurulmasına nazaran lıhye-i mübârekesinin vaktinden evvel ağardığı anlaşılıyor.

Zamân-ı hayât-ı mürşidânelerinde enfâs-ı şerîfeleriyle teberrük olunduğu gibi vefâtından sonra da el-ân merkad-i feyz-nâki ziyâret-gâh-ı erbâb-ı kulûbdür.

Müşârun-ileyhin târîh-i vefâtını ahz için 1295 senesinde ba'zı ihvan ile merkad-i 'âlîlerini ziyaret eylediğimizde ser-levha-i mezarını mevkî'inde bulamadık bir çok taharrîden sonra ikiye şakk olmak sûretiyle her parçasını bir mahalde bularak pederlerinin ismi ve kendilerin hâcü'l-haremeyn olmaları ve târîh-i vefâtı keşf ü tahrîr olundu.

Müşârun-ileyhin merkad-i münevverlerini görünce garîb bir hayrete daldım sebebi de ; ziyaretimden sekiz on sene evvel henüz benim gibi sekiz on yaşında iki refik-i ma'sum ile, hac-ı şerîfden gelmekte olan akrabâdan bir zâtın istikbâline gitmişdik.

Zamân-ı şitâ olduğundan zemîn berf ile bir câme-i sefid-fâme bürünmüş idi. 'Ali Peykârî karyesine vardığımızda hâcının o gün gelemeyeceği ve bizden evvel gelen müstakbelînin geriye döndükleri haberini alarak 'avdet eyledik.

Yolda bir mahalle vardık ki dört tane gürg-i gazenfer-peyker yolumuz üstünde imiş. Dar bir 'akabeden bağteten üzerlerine vardık. Henüz kurt görmediğim için köyün müdhiş köpekleri zann etdim.

7 Bu cesâmetde köpekler de görmemişdim. Ta'accüb ediyordum. Arkadaşlarımın renkleri uçmuş olduğu halde bunların köpek olmayıp kurt olduğunu bana anlattılar.

İleri gitmek mümkün olmadığı gibi geriye dönerek onlara arka vermek de mümkün olamıyor. Aramızdaki mesafe sekiz on adımdan 'ibaret.

Kurtlar bize bakıyorlar fakat yerlerinden kıvıldamıyorlar. Yanımızda Beşîr isminde bir köle ile Reşîd nâmında bir hizmetçi var idi.

Reşîd elindeki âsâyı kurtlara doğru oynatarak gûyâ onları korkutup yolumuzun üzerinden savuşturmak istedi. Ben darıldım. Onlar bize dokunmuyorlar sen onları zor ile bizim üzerimize hücum mu ettirmek mi istiyorsun dedim. Kurtlarda hiç bir hareket yok. Yalnız cümlesinin gözleri bizde! Biz bu halden biraz cesâret alarak yavaş yavaş geriye çekilmeye başladık. Yolumuzu sapıtarak gözümüzün ucuyla bakıyoruz. Hâlâ kurtlar sakin bir halde bize bakmakta idiler. Büyük şoseye çıkar bir yola tesadüf etdik. Hemen o yola saparak kurtların gözünü önünden gâib olduk. Arkamızdan gelecekler diye korkuyor ve titriyorduk.

Biraz ilerleyip nefes aldıktan sonra hizmetçi Reşîd kurtların neden dolayı ve nasıl olup da yerlerinden hareket ve üzerimize hücum etmediklerini kemal-i ta'acüble söyler ve henüz dünyâda yaşamak mukadder olduğunu yoksa pek büyük tehlike geçirdiğimizi dehşetli sûretle anlatıyordu.

İşte bu kere Ahmed-i Mürşidî Hazretleri'nin merkad-i 'âliyelerini görünce sekiz on sene evvel kurtlara tesâdüf ederek dendân-ı sibâ'anelerinden necât bulduğumuz mahallin burası olduğunu der-hâtır eyledim. Garîb bir hayrete daldım. Hayy-ı ma'nevi ile hayy olan bu zat-ı velâyet-simâtın henüz ma'sum iken imdâd-ı rûhânîsine nâ'il olduğumuzu anladım. Rûh-ı 'âlîlerine rahmetler okudum. Müşârun-ileyhin bâlâda zikri mürûr eden Pend-nâme-i 'âlîlerinden başka vilâdet-i hümâyun-risâlet-penâhı ile müzeyyen bir Mevlid-i Şerîfi ve Hikaye-i Cenâb-ı Yûsuf Züleyhâ gibi daha ba'zı âsâr-ı mübârekesi vardır.

Şu na't-ı şerîf âsâr-ı mübeccelesindendir:

Sana kurban ola cânım Muhammed

İki 'âlemde sultânım Muhammed

Seni görmezden evvel şevk-i 'aşkın

Bana kâr etdi cânânım Muhammed

Hayâlim gönlüme nakş oldu çıkmaz

Cemâlin oldu seyrânım Muhammed

Yakar 'aşkın odu cismimle cânı

Eriş dermâna sultânım Muhammed

8

Olursam ger yolunda pâre pâre

Fedâ olsun sana cânım Muhammed

Visâlin teşnesiyim eylerim âh

İşit kim zâr u giryânım Muhammed

N'olaydı erebilsem hâk-i pâye

Geçirsem anda devrânım Muhammed

Diler (Ahmed) ganî-i ümmet fakîri

Göre mahşerde sultânım Muhammed

AHMED PÂŞÂ

Şehrimizde câmi-i şerîf vesâ'ir ba'zı âsâr-ı hayriyeyle ibkâ-yı nâm eden âtiyü't-terceme Çerkes İskender Pâşâ'nın mahdûm-ı kebîridir.

Pederleri Diyarbekir vâlîsi olmazdan mukaddem mütenevvi me'mûriyetlerle şehrimizde bulunarak te'ehhül eylemiş ve sâhibü't-terceme Ahmed Pâşâ 933 hudûdunda dünyâya gelmiştir.

Sâye-i peder ve sevk-i kaderle ‘ulemâ-yı Âmidîyyûndan ve sonraları müftî-i memleket fâzıl-ı şehîr Muslihiddin-i Lârî Hazretleri’nden tahsîl-i ‘ulûm u kemâlât eylemiştir.

Ahmed Pâşâ eşkiyâ-i ekrâdın te’ dîbi ve gerden-güşânın tenkîli gibi ahvâlde pederinin yed-i yemîn-i satveti idi. Celâdetle İlgarda nâmdâr ve ale’l-gafle eşkiyâyı basmakda çâpuk-süvâr idi. Diyarbekir vilâyetine mülhak ba’zı sancak beyliğinde istihdâm olunduğu gibi 974 târihinde pederleri Bağdad vâililiğine tahvil-i me’mûriyet eyledikde ma’iyyet-i pederle ‘azîm-i Bağdad eylemiştir. Ümerâ-yı Ar’Abdan ‘Ulyan oğlu Vakkas da Basra ve Müntefik ve Necid kıt’alarının fütûhâtında şece’at ü hüsn-i hizmeti zuhûra gelerek rütbe-i refî’a-i mîr-i mîrânî ile taltîf olunmuş ve şu fütûhât-ı garrâyâ feth-i diyâr-ı ‘Arab sene 975 târîh vâki’ olmuşdur.

977 senesinde Mısır vâlisi Koca Sinan Pâşâ Yemen ‘usâtının te’ dîbine me’mûr edildiğinden memâlik-i Mısıryye’yi hüsn-i idâre ve Yemen’e vâki’ olan sevkîyât-ı mühimme-i ‘askerîyyeyi bi-hakkın te’ mîn edecek bi’z-zat celîlü’l-kadre şiddet lüzum görülmekle şu evsâf-ı mükemmeleyi hâiz olan ve Bağdad’dan Mısır vâililiği’ne tahvîl ü ta’yîn olunan peder-i ‘âlfileriyle berâber Mısır cânibine ‘azîmetle me’mûr olmuş ve sene-i mezkûre zarfında Mısır’da vefât eden pîr-i tarîkat Şeyh İbrâhîm Gülşenî-i Âmidî Hazretleri’nin mahdûmu Şeyh Ahmed Hayâlî Hazretleri’nin techîz ü tekfininde hâzır bulunmuşdur. Mısır’da müddet-i ikâmeti bir sene on mâha bâliğdir.

9

979 senesinde ‘avdetlerini müte’âkib pederleri İskender Pâşâ vefât ederek himmet-i pederle gördüğü ta’lîm ü tecâribin tek başına hüsn-i tatbîk ü icrâsı zamânı vürûd eyledi.

Peder-i ‘âlfileri zamânında Müntefik ve Lahsâ vü Necid cihetlerinde mesbûk olan hidemâtına mebni Lahsâ eyâleti vâililiğine ta’yîn olundu.

985 hudûdunda zuhûr eden İran muhârebâtında şece’ât-ı meftûresini bi’l-isbat Tiflis’de ‘Acemlere galebe çaldığı ve şu galebe

esnâsında hayâtını tehlikelere atarak yaralandığı nakş-ıtrâz-ı sahâif-i tevârihtir.

990 senesinde Dersa'âdet'e gelerek Şeh-zâde Sultan Mehemmed'in sûr-ı hitânını ba'zı manzume-i belîğa ile tebrîk eylemiştir. Müte'âkıben memleketi olan Diyarbekir'e civâr Rakka eyâleti vâililiği ile taltîf olundu. Eyâlet-i mezkûrede vâli ve hüsn-i hıdemât ile meşkûrî'l-ahâli bulunduğu halde 996 senesi evâ'ilinde vefât eyledi.[1]

Dirâyet ü şece'atle mümtâz olan fuzalâdan olup şehrimiz şua'râsının memdûhu olduğu gibi Adanalı Lisânî, Karamanî, 'İzârî gibi şua'râ dahi müşârun-ileyhin mâdihalarındandır. 'Ulemâ vü üdebâyâ dil-dâde erbâb-ı fûnûn ü ma'ârife bâb-ı ihsânî-güşâde simât-i ni'meti da'imâ müheyyâ vü âmâde idi. Kendisi bir şâ'ir-i mâhir ve âsârı kesîr olduğu halde garibdir ki 'asrında te'lîf olunan 'âşık Çelebi, Hasan Çelebi, Riyâzî Çelebi tezkirelerinin hiç birinde nâm u âsârı görülmüyor. Yalnız Ahdî-i Bağdâdî'nin 971 senesinde te'lîf eylediği (Ravza-i Şua'râ)da muhtasar terceme-i hâliyle bir kaç beyti mestûrdur. Müşârun-ileyhin Türkî ve Fârisî ba'zı âsârı numûne olarak tahrîr olunur.

---

[1] Hadîkatü'l-cevâmî'de Dersa'âdet'de Kanlıca'da pederleriyle berâber medfûn bulunduğu maznûn olması ve Sicill-i 'Osmânî'de 987 senesinde vefât eylemesi gibi ba'zı rivayetler görülmüyor ise de sıhhati bâlâda yazıldığı vechiledir. Hatta merhûmun mu'âsırından Selanikli Mustafa Efendi zamân-ı hayâtı vukû'at-ı rûz-ı merresini günü gününe yürütmek sûretiyle yazdığı târîh-i mu'teberinde aynen şu 'ibâre muharrerdir:

(Bu esnâda merhûm Çerkes İskender Pâşâ-zâde mümtâzî'l-akrân Rakka Beylerbeyi Ahmed Pâşâ'nın intikâli 'arz olunmağın Rakka beylerbeyliği sâbıkan Özbek hakanı 'Abdullah Han Hazretleri'ne varıp Kürd Piyale Pâşâ'ya ferman olundu.)

10

Şeh-zâde Sultan Mehemmed'in Sûr-ı Hitânı Hakkında
 Âfitâb-ı dîn-i devlet Hazret-i Sultan Murad
 Sâye-i perverdigâr ü mâye-i emn ü emân

Hüsrev-encüm-i haşem şâhenşeh-i keyvân-gulâm
 Pâdişâh-ı kâm-bahş ü kâm-bîn ü kâmrân

Hazret-i şeh-zâdeyi kasd etdi sünnet etmeye
Eyledi bir sûr mislin görmemiş çeşm-i cihân

Hazret-i Sultân Mehemmed ol nihâl-i bâğ-ı dil
Dürr-i yektâ-yı hilâfet gonca-i gülzâr-ı cân

Dest-i hâric ermesin tâ dâmen-i şeh-zâdeye
Sünnete ta'yîn olundu Hazret-i Âsâf-mekân

Ol Mehemmed nâm pâşa vü vezîr-i çârmin
Bende-i hâs-ı harîm hazret-i şâh-ı cihân [1]

Gazeliyatından

Matla'

Benim bir zülf-i cesîm ebrûsu nûn eğlencem olmuşdur
'Aceb hayretdeyim bend-i cünûn eğlencem olmuşdur

Matla'-ı Fârisî

Dil giriftâr-ı kemend-i zülf-i 'anber-bûy-ı tîst
Ger dil-i mârâ küşâdî himmet ez-ebrû-yı tîst

Diger

Dem-be-dem dil-i ğark-ı hûn ez-haçer-i dil-cû-yı tîst
Sürhî-i rû-yı şehîd 'aşk-ı ez-pehlû-yı tîst

Diger

Cihân çü bâdeye men teşne-i harâb-ı derd
Nişân-ı âb bûd ser-be-ser serâb-ı derd

EDHEM

Hânedân-ı memleketden Nef'î-i zamân Kâdı-zâde âtiyü't-terceme Mustafa Tâlib Efendi merhûmun mahdûmudur. 1268 senesinde tevellüd etmiştir.

Sevk-i pederle mekteb-i harbiyyeye duhûl ederek zekâsı sebebiyle erkân-ı harb sınıfına ayrılmış idi. Müntehî sınıfına kadar çıkmış ise de pederinin vefâtından sonra iki bin guruş

---

[1] Vezîr-i Râbi Cerrâh Mehemed Pâşâ

11

ma'aşla mahrec-i aklâm-ı ri'yâziyât mu'allimliğine ta'yîn olunduğundan ba'zı ma'zeret serdiyle mektebden infikâk eyledi.

1294 senesinde muvakkaten teşkîl olunan 'asâkir-i milliyye binbaşılığında bulundu. Biraz sonra Bursa vilâyeti turuk u me'âbir birinci sınıf mühendisliğine ta'yîn olundu. Ve bir müddet de bâb-ı vâlâ-yı ser-askerî 'umum erkân-ı harbiye refâkatinde istihdâm olundu. Tezkiremizin esnâ-yı tahrîri olan 1296 senesinde 2500 guruş ma'aşla Eskişehir lüle taş ma'deni müdürlüğüne ta'yîn ü i'zâm olunmuştur.

Şu gazel-i belîğ zâde-i tabî'atları olan âsârdandır:

Olur dûd-ı dilimden hep sehâb-ı âsumân peydâ

Habâb-ı eşk-i hûnînimle seylâb-ı cihân peydâ

Olunca derd-i vaslın yâresi fevvâre hûn-âsâ

Eder bir bahr-i tûfânzâr dilde nâgehân peydâ

Tecellî eyledikce sûretin levh-i hayâlimde

Eder her lahzada feyzinle bin rûh-ı revân peydâ

Felek devr olduğuyçün çîn-i ruhsârından ay hurşîd

Edip çâk-ı girîbân eylemiş bir kehkeşân peydâ

Nesîm-i zülfün esdikce n'ola sûy-ı mezârımda

Ederse her sûtûnum bir hayât-1 câvidân peydâ

Göntül âgâh isen ol mushaf-1 gülzâr u vahdetden

Olur her bir varakda nice sırr-1 râygân peydâ

Yine pür-feyz olup ‘aşkınla sen de âferîn(Edhem)

Bu rütbe eyledin dâğınla ra’nâ-yı gülistân peydâ

EDÎB

İsmi Mehemed’dir. Evâ’il-i hâlinde tahsil-i bidâ’a-i ‘ulûm u ma’ârif ederek ‘asrının ‘ulemâ vü şehrinin şua’râsı sınıfına dâhil olmuştur. Bir müddet tadrîs ile meşgûl olduktan sonra Dersa’âdet’e ‘azîmet ve 1137 senesinde vâki olan imtihân-1 kebîrde isbât-1 fazîlet eyledi. Ondan sonra ba’zı bilâdın mesne-i kazâsına sâye-sâz-1 istihkâk olarak imrâr-1 evkât-1 hayât eylerdi. 1149 senesinde Rumelinde vâki’ Narte_ şehrinde kâdı iken vefât eyledi. ‘İlm ü ‘irfânda ser-âmed-i ihvân, şi’r ü inşâda üstâd-1 mû-şikâf-1 cihân idi. Latîf neşîdeleri ve şu’arâ-yı zamânına güzel nazîreleri vardır. Hatt-1 destiyle ba’zı âsârı manzûrumuz olmuştur. Hattı da âsârı gibi güzeldir.

Sâlim, Safâyî Efendiler tezkirelerinde İsmi Mahmûd kendisi Erzurumî olduğunu beyân ediyorlar ise de meslekdaşı bulunan Kâdı Râmiz Efendi Sâlim ve Safâyî Efendilere i’tiraz

12

ederek ismi Mehemed ve kendisinin Âmidîyyü’l-‘asl olduğunu Narte kâdısı iken verdikleri vesâyik-i şer’iyyedeki imzâlarıyla isbât ediyor.

Şu gazel âsârındandır:

Zahm-1 âğuş-1 hayâle pîrâhen bî-gânedir

Âteş-efrûzân dâğ-1 ‘aşka ten bî-gânedir

Murg-1 dil olsa n’ola âzâdelikden muzdarîb

Dil esîrân-1 gama fikr ü vatan bî-gânedir

Nâr-ı gamla ‘âşika besdir hayâlin ba’de’z-zîn
 Bezm-i ehl-i ‘aşka şem-i encüm bî-gânedir

Penbe-i dâğ ser-â-pâ cünûn besdir dile
 Küşte-i şemşîr-i hicrâna kefen bî-gânedir

Fâş ederken fitne-i ebrûsu nâz-ı gamzesi
 Câm-ı râz-ı çeşmine keyf-i sühan bî-gânedir

ES’AD PÂŞÂ

Memleketimizde vefât eden velât-ı kirâmdandır. Şehrin kal’a derûnunda defn-i hâk-i ğufrân olan -Süleyman bin Hâlid-ibn-i Velîd-Hazretleri’nin merkad-i ‘âlflerine oradaki Murtazâ Pâşâ cami-i şerfi havlusundan girileceği sırada bir maksûre-i müzeyyene derûnunda iki mükellef ü müzeyyen merkad, nazar-züvâre tesâdüf eder ki biri sâhib-i terceme Mehemmed Es’ad Pâşâ ve diğeri de ondan on beş sene evvel vefât eden sadr-ı esbak Mehemmed Reşîd Pâşâ’nındır.

Müşârun-ileyh Ayaş müftüsü Hasan Efendi’nin mahdûmudur. Memleketinde tahsîl-i fezâil ü kemâlât eyledikten sonra bir aralık kazâyı mezkûr voyvodalığı uhdesine bi’l-âhere silahşörlük pâyesini 1221 senesi dergâh-ı ‘âlî kapıcıbaşılık rütbesini ihrâz eyledi. Müte’âkiben Dersa’âdet’e muvassalat ve bir müddet ikâmetle mîrâhor-ı sâni hizmetine ta’yîn olundu. 1237 senesinde Mora kıt’ası vâli ve ser’askeri iken vefât eden Drama hânedânından Halil Bey-zâde Mahmûd Pâşâ’nın muhâlefetini tahrîr ü tesviyeye me’mûren Drama cânibine ‘azîmet ü tesviye-i maslahatla ‘avdet etdi.

1239 senesinde bâ-rütbe-i sâmiye-i vezâret Edirne eyâleti vâliliğine ta’yîn olundu. Beş sene sonra ma’zûlen mahrûse-i Bursa’da ikâmete memur ve müte’âkiben Konya eyâleti tevcîhiyle mesrûr buyuruldu. 1246 senesinde Erzurum vâlisi oldu. Memuriyeti yedi seneden ziyâde devam ederek Erzurum’da iken ‘Asâkir-i Redif-i

Mansûre Müşîrlîği ünvanını aldı. Şu târîh bi'l-münâsebe Erzurum'da söylenen âsârındandır:

13

Muhlisâ vâli bulunduk hayr ede Rabb-ü'l-enâm
(Erzurum) lafzı bu sâle oldu târîh-i tamâm 1247

1254 zilhiccesinde müceddeden teşkîl olunan bâb-ı 'âlfî dârü'ş-şûrâ âzâlığına ta'yîn ve iki mâh sonra 'azl edilerek tekaddem ü istikbârı 165 numoro 1254 târîhli Takvîm-i Vekâyi' gazetesiyile neşr ü ilan edildi. Üç mâh mürûr etmeksizin Bahr-i Sefid boğazı muhâfızı ve recebinde Sivas ve 1256'da Haleb ve 1258'de Sayda vâlisi oldu. Şu kıt'a-i garrâyı makarr-ı vilâyet Beyrut'da hükümet konağındaki 'arz odasına ta'lik etdirmiş idi.

Şer ü kânûna o kim emrini tatbîk eyler
Ânı da Hazret-i Hakk mazhar-ı tevfiik eyler
İki dünyâda da mes'uldür ol vâlî kim
Fasl-ı da'vâda ne tahkîk ü ne tedkîk eyler

Eyâlet-i mezkûrede üç sene ifâ-yı hizmet eyledikten sonra Bursa'da tekrar ikâmete memur ve yirmi gün sonra 1261 senesinde sâniyen Erzurum eyâleti vâliliğiyle mesrûr oldu. 1262'de, Sivas vâliliğine ve 1263'de Musul vâliliğine ta'yîn olundu. 1264 senesinde, Bitlis, Hakkari, Van eyâletlerinin ilhâkıyla merkezi şehir-i Diyarbekir olmak üzere teşkîl olan Kürdistan vâliliğine revnâk-tırâz oldu. 1267 senesinde ..... hastalığından (Âmid) şehrinde vefât eyledi. Pâşâ'nın:

Sen anlamazsın ey büt-i kürdî lisânımı
Ben ıstılâh-ı Âmid ü Van söylerim sana

Beytini hâvî gazeli o zamân söylediği âsârındandır.

Müşârun-ileyhin celî hatt ile muharrer nefis levhaları vardır. Bu cümleden şehrimizin cami-i kebirinde mevcud -Yevme lâ yenfe'u mâle ve lâ bünûn illâ min atâallahu bi-kalbi selim- âyet-i kerime, levha-i

ğarrâsı yadigar-ı ‘âlîleri olup zîrinde - vâli-i eyâlet-i Kürdistan
Mehemmed Es’ad Muhlis- kitâbesi mestûrdur.

Kaz’asker Es’ad Efendî merhûm Pâşâ-yı müşârun-ileyhin
levha-i ğarrâsı hakkında şu kıt’a ile senâ-hân olmuştur:

Bu âyeti hatt-ı hûb ile Es’adü’l-vüzerâ
Keşîde eyledi ta’lîk olunsa ‘arşa ne var

Eğer kürdî yesârî yemîn edip der idi
Şu şîvede bunu yazmak olur bana düş-vâr

14

Şu iki beyt levha-i mezârında mahdûmları Nusret Bey’in
muharrer olan manzume-i târîhiyyesindendir:

Yetmiş sinni tecâvüz edicek Âmid’de
İrci’î emri gelip eyledi ‘azm-i bekâ

Dedi târîhini Nusret ederek Hakka niyâz
Ki ola kasr-ı cinân merkez Es’ad Pâşâ 1267

Âlim, fâzıl, şâ’ir ‘azâmet ü istikbâr ile müştehîr ‘affî hadîd idi.
Ehlî aslan beslemeğe merakı olduğundan yanında gazanfer-i mehîb ü
munîs bulundururdu. O zamân vüzerâyâ ‘utûfetlü vükelâyâ devletlü
yazılmakda olduğu halde ta’zîmen li-zâtihi müşârun-ileyh devletlü
yazılması emr olunmuşdu.

Dirâyet ü zekasına ve bi’l-hassa vakâr ü ‘azametine dâ’ir bir
çok hikayeler vardır. İstikbârı hakkındaki hikayelerin ekserî mübâlağalı
musanna şeylerdir.

Rivâyet-i meşhûredendir ki Erzurum vâililiğinde iken bir gece
katl olunan bir şahsın kâtili bir türlü bulunamaz Pâşâ merak ederek bizzat
gidip mu’ayenesini icrâ eder, ‘umûm kasab esnâfını celb ile maktûlün
etrâfında beşer beşer dolaştırıp kendisi bir mahall-i münâsibde nazar-
endâz-ı dikkat olur. İçlerinden birini huzûruna getirip sen filan kimse

değil misin su'âline evet cevâbını verir pederiniz de filan değil midir deyince yine tasdik eder. Şu maktûlü de sen öldürdün der kâtil şu teşhîsden hayretde kalarak i'tirâf-ı cürme mecbûr olmuşdur fakat esbâb-ı teferrüs-i mu'cizekerâneyi pâşâdan kim su'âl edebilir nihâyet bir vakt-i inbisâtta ba'zı mahremleri istifsâr-ı hâl etdiklerinde buyurur ki maktûlü mu'âyene eylediğimde mezbûh buldum. Sûret-i zebhîde muntazam ü mâhirâne gördüğümden ancak bunu mâhir bir kasab yapabileceğini tasavvur etmekde iken âlet-i zebh olan bıçağın meyyitin göğsü üzerine temizlenmiş olduğunu gördüm. Bildim ki mütecâsir kas'Abdır. Zîrâ koyunu boğazladıktan sonra bıçağı mutlaka göğsü üzerinde temizlemek kasabların 'âdet-i tabî'atlarıdır.

Tedkîkât-ı hafiyemi bu ser-rişte üstüne yürütdüm mezbûhun bir kasabla mu'âmelesi olduğunu anladım, ism ü eşkâlini zabt etdim. Kasabları birer birer cenâzenin etrâfında nazar mu'âyenesinden geçirdiğimde birisinin şeklini muvâfık gördüm. Nazar-ı dikkati üzerinden ayırmadım. Nazarımdan kaybolacağı sırada kurtuldum zannıyla diğer arkadaşlarına nisbetle sü'atle savuşduğunu müşâhede eyledim. Artık bunun kâtil olduğuna şübhem kalmadı ve fi'l-hakîka öyle zuhûr eyledi demiştir.

Vezîr-i müşârun-ileyhin 'ilm ü 'ulemâya olan mertebe-i rağbeti henüz Diyarbekir'e vâlî olmazdan evvel

15

şehrimizin kibâr-ı 'ulemâ vü fuzalâ-yı muhhadisîninden Kal'avî Ahmed Râşid Efendi Hazretleri'ni dâ'imâ nezdinde bulundurması ve öyle bir fâzıl-ı bî-nazîr ile müdâvele-i 'ilmiyye eylemesiyle müsebbetdir.

Pâşâ'nın teşvîkiyle cenâb-ı fâzıl inşâd-ı eş'âr eylemesine başlayarak zeyl-i gazelde tahdîsen şu ebyâtı müşârun-ileyhe takdîm eylemişti:

Alsam 'aceb mi şî'irde pertev! Mu'allimim

Nazm-ı sühanda müftehîr şâ'ir iken

Sanma kemâli şî'r ile işâdedir hemân

Her fende behre almış o dâver-i zamân iken

Kalsın mı hiç zulmet-endûh gamda dil
Hakkımda lutfu gün gibi her gün ‘ayân iken

Âyîne-i dilimde kûdûvret kalır mı hiç
Dâim nesîm-i himmet ü fazlı vezân iken

Çekmem cihanda minnet-i dârâyı melcem
Es’ad gibi vezîr-i süreyyâ-mekân iken

Diyarbakir vâlisi olduktan sonra şu’arâ-yı memleket
tarafından müşârun-ileyhin bir hayli eş’ârına nazîre söylenmiştir sarâhat-
i tanzîriyyeyi hâvî bir kaç ‘adedi tahrîr olunur:

Es’ad Muhlis Pâşâ
(Muhlis) Vatanın şevki dilden giderir zevki
Ama yine gurbetde bir başka safâ var

Şeyh-zâde ‘Osmân Nûri Pâşâ-yı Âmidî
(Nûri) denemez eş’âr-ı Muhlis gibi ma’nidâr
Ama yine himmetde bir başka safâ var

Es’ad Muhlis Pâşâ
Nâzenînler şi’r mi süzüp ‘akd eyler benim
Tab’ımın (Muhlis) nice böyle dürr-i meknûnu var

Şeyh-zâde ‘Osmân Nûri Pâşâ
(Nûri) tanzîr eylemek mümkün mü şi’r-i Muhlisi
Ser-te-ser her mısra’ında bin dürr-i meknûnu var

‘Osman Nûri Pâşâ (İkinci nazîresinden)
(Nûri) Gencûr-ı dürr-i meknûn! Muhlîsdir yine
Feyz-i lutf-ı tab’la bin güher-i mazmûnu var

Es’ad Muhlis Pâşâ
(Muhlisâ) Hazret-i Hak’dan budur aksâ-yı niyâz
Veled-i nâ-halefe düşmeye hiç hâcet-i eb

Kâmî-i Âmidî
Hazret-i Muhlise pey-rev olamazsın (Kâmî)
Gazelin hüsn-i kabul etse olur şefkat-i eb

Şu nazâ’irden başka gerek şehrimiz şu’arâsı ve gerek sâ’ir memleket üdebâsı ile müşâ’are ü münâzarası mim harfinde Muhlis mahlasıyla zîver-i sûtûrdur. Ekseriyen Muhlis ve ba’zan Es’ad imzalarıyla inşâd-ı eş’âr eylerdi.

16

Matbu’ divançesinde
Hussâd-ı ‘asrın etme nazar güft-ü-gûsuna
Şîr iltifat eder mi kilâbın gulûsuna

Matla’ı ve Şeyh-zâde ‘Osmân Nûri Pâşâ’nın tahmîs eylediği :

Maksad sen ederek medh-i cemâl eylediğimden
Kadrim bilinir ‘arz-ı kemâl eylediğimden

Matla’lı gazeli ve daha sâ’ir eş’âr-ı nâdiresi gayr-i mündericidir.

Bu gazel-i belîğ Es’ad imzasıyla tevşîh eylediği âsâr-ı bedî’adandır:

Dil-i nâ-şâdı gam u gussadan âzâd edelim
Mey-i gül-gûn içelim gönlümüzü şâd edelim

Bîsutûnu devirip tîşe-i âh-ı dil ile
Taşını toprağını günbed-i Ferhâd edelim

Şu kühen tekke-i zâhidi yıkıp enkâzından
Ehl-i 'aşka yeni bir meygede îcâd edelim

Verelim bâde ile bâda hass ü hâr-ı gamı
Rûzigârın sitemînden dili âzâd edelim

Hey'et-i nazma garaz sûret ise (Es'ad)
Ba'de'z-zîn hâmemizi hikmete mu'tâd edelim

İSKENDER PÂŞÂ

Şehrimizde nâm-ı 'âlisine mensub câmi-i şerîfin ve Dağkapısı civârında Hamamlı kasr-ı dilârâsıyla şimdi harâb bulunan germâbenin ve daha bir çok hayrât ü müberrât ile hâlâ ahfâdı yedinde mevcûd ve İskender Pâşâ hânesi demekle ma'rûf kâşâne-i cesîmin bânî vü sahibi bulunan gazi-i meşhûr İskender Pâşâ'dır.

Müşârun-ileyh 920 târîhinde 979 târîhine kadar altmış sene müddet seyf-i şecâ'atı elinden bırakmamış ve hangi cihete teveccüh etmiş ise cümlesinde mansûr ü muzaffer olmuş mücâhdîn-i 'Osmânîdir.

'Aslı Çerkeş'in Kabartay kabilesindedir. 921 senesinde Diyarbekir vâli vü kumandânı Bıyıklı Mehmed Pâşâ'nın mu'âvenetine gelen Karaman vâlisi Hüsrev Pâşâ ma'iyetiyle henüz genç iken ilk def'a olarak şehrimize gelmiş idi. 928 senesinde Bıyıklı Mehmed Pâşâ üç bin akça timâr ile kapıcıbaşı ve sonra çavuşbaşı olarak şehrimizde te'ehhül eyledi.

Müşârun-ileyh İskender Pâşâ'nın kâbiliyet ü ehliyeti ve Hüsrev Pâşâ'nın da [1] himmeti delâletiyile mirlivâlîğe terfi eyledi.

Bir hayli müddet ..... eyledikten sonra birlikde idare olunan Diyarbekir, Haleb, Suriye defterdarlığına 954'de Dersa'âdet orta defterdarlığına 955 Van 956'da Erzurum 957'de Diyarbekir ve on altı sene sonra 984 senesinde Bağdad vâlîliklerine ta'yîn olunmuş ve bunların cümlesinde ibrâz-ı havârik-ı hıdemât eylemiştir. Yemen'deki meşhûr mutahharlığına karşı Mısır vâlîsi Koca Sinan Pâşâ'nın büyük bir kuvvetle Yemen'e sevki lazım geldi ve Mısır vâlîliğine de hem Yemen sevkîyât-ı mühimmesini îfâ edecek ve hem de Mısır kıt'a-i vâsi'asını idare edebilecek bir zât-ı 'âli-kadra lüzum göründü. Binâen-'aleyh 977 senesinde müşârun-ileyh İskender Pâşâ Bağdad vâlîliğinden Mısır'a nakl ü tahvîl olundu.

979 senesinde Yemen vukû'âtının hitâmı ve Sinan Pâşâ'nın Yemen'den Mısır'a 'avdeti hasebiyle İskender Pâşâ'nın infisâl-i tabi'ası vuku bulmuş ve 'avdetini müte'âkib sene-yi mezkûre içinde vefât etmiştir.

Hadîkatü'l-cevâmi'de Dersa'âdet'de Kanlıca'da vâki câmi-i şerîfde diğer İskender Pâşâ'nın ise de ittisâlindeki mekteb ü medrese bu zâtın olduğu ve câmi'in havlusunda üç tarafı pencereleli türbe-i mahsûsa derûnunda medfûn olan bu iki İskender Pâşâ'nın biri fakat Çerkes İskender Pâşâ İstanbul'da vefât etmiş olduğundan müşârun-ileyhin olması 'akla daha ziyâde karîb bulunduğu mezkûrdur.[2]

Müşârun-ileyhin muharebe meydanlarındaki kahramanlıkları ne kadar 'âlî ise 'irfan ü zekâsı dahi o nisbetde müte'âlf idi. Yanındaki 'asker ne kadar az olursa olsun düşman 'askeri ne kadar çok bulunursa bulunsun kal'aya kapanmaz ve bu bâbdaki ihtârâtı dinlemez ve iclâlle pençeleşmeyi pek sever idi. Meydân-ı cenk kendisi için gûyâ bir gülşen-i teferrüc idi. Etrafındaki a'dânın her hâlini dâ'imâ tersâd ederdi bu hâl ile berâber Pâşâ ibtidâ Van beylerbeyi olunca kemâl-i tevâzu'undan Hâfiz-ı Şîrâzî'nin:

Ne ‘ömr-i hâzır be-mâned ne mülk-i İskender
Nizâ ber ser-i dünyâ-yı dîn mekun dervîş

Beytini hâvî mühür hakk etdirdi.

[1] Hüsrev Pâşâ'nın Diyarbekir'de derûnu kâşîlerle müzeyyen bir cami-i şerfî ve medresesi ve hâne ü hamam gibi âsâr-ı hayriyesi vardır.

[2] Kanlıca'ya giderek türbe-i mahsûsayı ziyaret eyledik. Fi'l-hakîka cami-i mezkûr havlusunda denize nâzır türbe-i mahsûsada mevcut olan iki kabrin birisinde Gazi İskender Pâşâ diğesinde oğlu Ahmed Pâşâ yazılıdır. Târîh-i rakamiyeleri yoktur. Şu kadar ki, Ahmed Pâşâ'nın Rakka vâlisi iken vefât eylediği bahsinde mürûr etmiştir.

18

Van üzerine gelmek tedârikât-ı hafiyesinde bulunan İran serdârı Dünbüllü Hâcî Han henüz Hoy şehrinden hareket etmezden evvel yetişip bağteten basdı ve hân-ı mezkûrun üstüne bizzat at sürerek kendi eliyle katl eyledi. Bununla da kana'at eymeyip koca bir devlet-i mu'azzamaya i'lân-ı harb edercesine kal'ayı muhâsaraya aldı. İran'dan sevk olunan orduları bozarak 'âkibet Hoy kal'a-yı müstahkemîni zabt etdi. İran şâhına yazdığı nâmeyi zikr olunan beyti hâvî mühür ile temhîr eyledikten istihkâr-ı hayrât husûsundaki 'adem-i pervâsı Tahbasb Şâh'ı hayretde bıraktı.

Haleb meşâhir-i 'ulemâsından Râziü'd-dîn Mehemed bin İbrâhîm El-Hanbelî (Dürrü'l-Hubâb) 'ünvanlı kitâbında der ki Pâşâ Haleb'de bulunduğu müddetçe kendisi ile müzâkere-i 'ilmiyyeden hâlî olmadım. Ba'zan tefsîr-i şerîf ve Kısas-ı Münîf ve ba'zan dahi kütüb-i mutasavvıfa mütâla'asıyla evkat-güzâr olurdu. Ta'lîm-i 'ilimde hırs-ı 'azîm ve mütâla'a-i kütüb-i târihiyyeye meyl-i müstadîmi var idi. Hatta 'ulemâ Mehemed ibn-i Cerîr e't-Taberî Hazretleri'nin târîh-i meşhûrunu tamâmen mütâla'a etmiş olduğunu bana hikaye eyledi.

Yine fâzıl-ı müşârun-ileyh buyurdular ki Pâşâ-yı müşârun-ileyh der idi: Rûhumuz cesedde oldukça umûr-i dünyeviye ile meşgûl oluyor. Ağzımızı gül suyuyla yıkamak kabîlinden olmak üzere işte böyle aralıkda umûr-ı uhreviyye ile de meşgûl olmalıyız.

Yine der idi ki : Benim ziyâde muhabbetim iki şeye münhasırdır: Birincisi kütüb-i'ilmîyye, ikincisi güzel atlardır.

Fâzıl-ı müşârun-ileyh diyor ki: Başda bir zekâ-yı müfrid ve firâset-i mucîbe var idi. Kendisinden işitdim dedi ki: Ashâb-ı tasavvuf kıyâfetine bir âdem gördüm, namaz kılardı öyle teferrüs etdim ki bu âdem 'Abdestsizdir. Muahharan tahkîk eyledim. Fi'l-hakika 'Abdesti yok imiş.

Pâşâ ziyâde kuvvet ve kesret-i şecâ'at sâhibi idi. Mevtden aslâ korkmazdı. Umûr-ı harbiyyede mu'arrakat-i tâmmesin var idi.

Haleb etrâfında vâki olan muhârebât-ı 'Arab'da onun şecâ'at ü muhâde'atı düstûrî'l-'amel-i şecâ'ât oldu.

Fâzıl-ı müşârun-ileyh Pâşâ sahîhü'l-i'tikât olduğundan meşâyih-i sûfiye ve 'ulemâ-yı dîniyeye müştâk ü mütemâyil idi. Bununla berâber şehâmet ü letâfet-kâmet ve hüsn-i sûret sâhibi bir zât-ı 'âli-kadr idi. Ahvâl-i mâsebâkı nakl ü hikâye eyledi ki âvân-ı cevânîde Diyarbekir'de gâyet

19

güzel bir ahabbım vardı. Bir gün atlara binip kal'a altındaki bahçeleri gezmeye gittik. Yolda bize tesâdüf eden bir kadın diğer refikasına -Bak şu iki gence ne kadar güzeldirler. Yanımdaki arkadaşım işaret ederek şu daha güzeldir dedi- meğer kâdının isâbet-i 'aynı varmış. Arkadaşımın atının ayağı kayarak yere yıkıldı egeri kopdu her biri bir tarafa gittiler fersin derhal canı çıktı arkadaşım da bir hayli müddet hasta yatdı. Yine müşârun-ileyhden işiderek hikaye eder ki Mûsâ 'aleyhi's-selâmın kabrini ziyarete gitmişdim. Türbe-i sa'âdetlerinde bir zât "Sûre-i İsrâ" okuyordu. Kendi kendime dedim ki n'olaydı bu zât "Sûre-i Tâ-hâ" okusa idi halbûki kıssa-i Mûsâ aleyhi's-selâmın "Sûre-i Tâ-hâ"da olduğunun farkında olmaksızın bir arzû-yi vicdânî sevkîyle idi. Sûre-i "Tâ-hâ"yı kıra'at edince Kıssa-i Mûsâ zuhûr eylediğinden garâ'ib-i infihâle hayrân oldum.

İşte memleketimizde dört yüz seneye karîbdir ki geceli gündüzlü binlerce cemâ'atın tehlîl ü tekbîr ü 'ibâdet-i Rabb-i Kadîr

eyledikleri o kıymetdâr kâşîlerle müzeyyen câmi-i şerîf bu mücâhid-i takvâ-şî'ârındır. Müberrât-ı celflesinin nezd-i hümâyûn-ı peygamberîdeki makbûliyetine delîl olmak üzere teberrüken daha bir iki fikirât ile tezyîn-i sûtûr-ı mübâhât eyleriz. Râziü'd-dîn Hazretleri der ki. Pâşâ-yı müşârun-ileyh buyurdu ki : Bir cuma' günü câmi'de kâ'iden uyumuş idim. Bir zât zâhir olup bana bir mikdâr fâkihe verdi ve dedi ki bunu sana Rasûlullah Sallallâhu 'Aleyhi Vesellem Efendimiz Hazretleri gönderdiler.

Bir başka vakitte de Rasûlullah sallallâhu 'aleyhi vesellem efendimizi 'âlem-i menâmda müşâhede etdim. Göğsüm üstünde uyumuşlar idi. Ayağım ucunda ateş vardı. Bana ateşe girmeye emr etdi ben korktum. Fermân-ı Humâyûn buyurdular ki. "O nâr değildir nûrdur."

Hindistan pâdişâhı Humâyûn Şâh'ın üstâdı olan 'allâme Muslihiddin Lârî Hazretleri gibi bir zât-ı bî-nazîri garîk-i en'âm-ı lâ-yühsâ ederek şehrimizde tavattun ettirmiş ve zamânının şu'arâ vü üdebâsı, hakkında pek çok kasâ'id ü tevârih inşâd etmiştir. Bu kadar iktidâr ü kemâlât ile berâber fenn-i hendesede dahi mâhir olduğundan inşâ eylediği ekser ebni'e-i cesîmenin haritasını kendileri çizmişler idi. Böyle bir zât-ı 'âli-kadrin teberrüken bu kadarlık ahvâlinin tastîriyle iktifâ eyliyoruz daha tafsîli -Mir'atü'l-Fevâ'id-imizdedir.

Evlâdından Ahmed Pâşâ'nın mukaddemâ zikri mürûr eylediği gibi daha ba'zı evlâd ü ahfâdının âsârı âtîde zîver-i sûtûrdur. Gâzi-i müşârun-ileyhin selîs eş'ârı da var idi. Pây-taht-ı

20

Macaristan olan Peşte şehriyle Budin kal'asının 948 senesinde vâki' olan feth-i mükerrerinde mîrlivâ olduğu halde hâzır bulunmuş ve tebrîk-i fethi mutazammın şu kıt'a-i garrâyı inşâd eylemiş idi:

Budînin kal'asın aldıkda a'dâ

Mükerrer feth edip şâh-ı muzaffer

Onun mîrlivâdan bir Sikender

Dedi târihini-feth-i mükerrer-

Sene 948

İSMÂ'İL ÇELEBİ

Âtiyü't-terceme 'Azîz Mahmûd Ermevî Hazretleri'nin mahdûm-ı mürşidâneleridir. Diyarbekir (Âmid) şehrinde 1020 hudûdunda tevellüd etmiştir. 'ulûm u kemâlâtı 'ulemâ-yı memleketden ve 'ulûm-ı tasavvufu peder-i 'âlîlerinden ahz ü telakkî eyledi.

Cedd-i a'lâları bir gece 'âlem-i menâmda pederlerini görüp der ki Mahmûd şehâdeti kabul eder misin Cenâb-ı 'Azîz babasına cevap verip şehâdet güzel şeydir amma dünyâdan istifâ-yı haz etmedim. Şu bahçeleri ve kasırları yaptım bunlardan kesb-i lezzet etmeden nasıl terk edeyim der [1] Pederleri latîfe söylemem elbette kabul edeceksin diye i'âde-i kelâm edince Cenâb-ı Şeyh dahi kabûl etdim dedikten sonra bî-dâr olur.

Ma'lûm edinir ki kendisine çerh-i sitemkârdan bir bâdire zuhûr edecektir. Derhal hulefâsından Vanlı Kara 'Abdullah'ı çağırıp rü'yâsını hikâyet ve dervişânını cem ile onların önünde seccâdesini sâhib-i terceme 'İsmâ'il Çelebi'ye vasiyet eyler. Fi'l-hakîka Cenâb-ı Şeyh'in şehâdeti 'âlem-i kazâ vü kaderde mukadder imiş. Aradan çok zamân geçmeden şehâdeti zuhûra gelmekle 1048 senesinde vasiyetleri vechiyle mahdûmları İsmâ'il Çelebi seccâde-i pedere ku'ûd eyledi.

Müşârun-ileyh bir Şeyh-i perhiz-kâr zuhûr eylediğinden peder ü ecdâdı gibi bi'l-'umum serdarlar ve Pâşâlar tekyesine varıp hisse-mend-i füyûzât ve du'â-yı müstecâblarıyla ganîmet-pîrâ olurlar idi.

Hulûk-ı mütevâzı kerîm bir zât olmakla etrâf ü inhâdan gelen nüzûrât ü zuhûrât ; hâne ü hânkâhlarını ashâb-ı kulûb gibi ziyâret eder ve yine derhal dest-i kerîmleriyle fukarâ vü ashâb-ı ihtiyâcın kîse vü hânelerine 'avdet eylerdi.

---

[1] Kasır ve bahçeleri şehir hâricinde Dicle Nehri kenarındaki Kırklar Dağı dâmeninde (Kavs) nâm mahalde olup ebniye vü bahçelerin biraz kısmı hâlâ mevcuttur.

Servet ü ma'îşet ü kemâlâtca cihânın kâmrânı olduğu gibi âhîretini ma'mûr edecek me'âlî-i umûrda dahi emsâl ü akrânının mümtâz

u bahtiyârı olarak evkât-güzâr olduğu halde 1080 hudûdunda ‘azm-i mülk-i lâhût eyledi.

Rum Kapısı hâricinde ‘â’ile-i mübârekelerine mahsûs mahall-i mu’attarda medfûn-ı hâk-i Gufrândır. Veled-i reşîdleri Ahmed Çelebi ki bu da kemâlât-ı insâniye vü fuzalâ-yı lâhûtiye ile mütehali bir zât idi. Kemâlât-ı câmi’asından başka fenn-i ‘amîk-i mûsikînin ‘ilmi ve ‘amelisinde üstâd-ı yegâne-i cihân olduğundan Şeyhülislam ibn-i Şeyhülislam Es’ad Efendi merhûmun -Atrabü’l-Âsâr fi Ma’rifetü ‘Urefâü’l-Edvâr- ‘ünvanlı kitâbında vesâ’ir şarkiyât-ı nefise mecmu’âlarında güfte vü beste-i rûh-nevâzâneleri muharrerdir. Vasiyet-i ‘âfileri vechile câ-nişînleri olmuşdur.

Mağfûr-ı müşârun-ileyh bu kadar fezâ’il-i sûriye ve kemâlât-ı ma’neviye ile berâber aralıkda eş’âr-ı selâset-şi’âr ile de nâtıka-i senc-i belâğât olurlardı. Böyle iken bu zâtın dahi tezkirelerde ne ismi ne de bir beyti görülür. Merhûmun en ziyâde mütelezziz olduğu şeylerden biri kimsenin ‘aleyhinde söz söylememek ve bi’l-’akis kendisine fenâlık eden bulunursa mutlaka ona bi’l-mukâbele iyilik etmek kazıyye-i insâniyetkârâne vü civânmerdânesi idi.

Meslek-i ‘âliyelerinin musavveri olan Fârisî şu kıt’a-i garrâlarımı derc ile tezyîn-i sûtür eyleriz:

+++

ÂSAF

İsm-i güzîni Mehemed Emîn’dır. ‘Ulemâ-yı memleketden Hâcî Ahmed Efendi nâm zâtın oğludur. 1236 senesinde doğmuşdur.

Henüz dört yaşında iken pederleri me’a-’â’ile Şâm-ı şerîf’e nakl ü hicret eylediğinden tahsili belde-i mezkûrededir.

Evâ’il-i hâlinde vâlidinden ‘Arabî, Fârisî ‘ulûm u kavâ’idinden ba’zı mertebe fûnûn-ı Fârisîye’ye kesb-i ma’lûmât eyledikten sonra Şâm-ı şerîf’de mukîm Şeyh Mahmûd Buhârî nâm zâtdan fûnûn-ı Fârisîye müte’allik tahsîl-i mezâmîn ü nükâh eyledi.

1262 senesinde Dersa'âdet'e 'âzim, hem-meclis-i ekâbir ü efâhim olarak imrâr-ı âvân-ı hayât eylemekde olduğu halde 1276 hudûdunda vefât etmiştir.

Merhûm Fatin Efendi, tezkiresinde sâhib-i terceme hakkında şu satırları yazıyor: -Mûmâ-ileyh nahîfî'l-vücut bir şâ'ir-i ma'ârif-nümûd olup hayliden hayli kasâ'id-i güzîde ve gazeliyât-ı pesen-dîde tarh u tanzîmine muvaffak olmuş ise de muahhiran mazbata-i eş'ârını izâ'a eylemiş olduğundan eş'âr ü güftârı ma'dûm u nâ-mevcûddur.-

Şu üç beyti o tezkirede muharrerdir:

Devr-i Cemden bezmgâh-ı dehre zîverdir şarab
Rahvân-ı râh-ı 'aşka pîr ü rehberdir şarab

Âb u tâb ile gezer elden ele ilden ile
Sed çeker ye'cüc-i ekdâra Sikenderdir şarab

Sûretâ pend-i pederveş telhdîr ammâ müfid

Nâmı duhterdir velâkin zevke mâderdir şarab

ÂGAH

Şu'arâ-yı 'asrının güzîdesi ve ahâli-i memleketin nûr-dîdesi olan bu zât şehrimizde üdebâyaya altmış sene mu'allimlik eylemiştir. Âgah'ın sa'adet-i vatana hasreylediği himmet pek 'âlî idi. Mekteb-i füyûzât-ı mükessibinden binlerle fuzalâ vü 'urafâ yetişmiştir.

Vüzerâ-yı meşhûreden Çeteci 'Abdullah Pâşâ, Şâm u şehbâ kâdısı Mansûrî-zâde Mücib Kem'âlî, fazîletmendân-ı ümmetden Hâmî vü Lebîb, ser-bülendân-ı hattâtından Âdem Efendiler bu cümledendir. Mücib Kem'âlî Efendi'nin nevâdir-i şu'rânın âsâr-ı nefisesini hâvî meşhûdumuz olan mecmu'asında şu 'ibâre muharrerdir: -Ez-hatt-ı Âgâh menkûlest .....şodem sene 1109- Bir tilmîz-i nâ'ib-galtâ olduğu

halde cenâb-ı Âgâh hayâtda olup ondan otuz iki sene sonraya kadar yaşamıştır. O şehbâz-ı himmet, la'ne-i ma'ârifinden nice nice böyle yavrular uçurmuştur. Kezâlik 'Abdülğafûr Lebîb-i Âmidî gibi zekâ-yı fevvâr :

Çünîn-i fersûde ten pîrem ne-geştem bi-haber ammâ
Ki men tilmîz-i Âgâh-ı Semerkandem çe mîgûyî

Beytini nakş-tırâz-ı levha-i iftihâr eyliyor.

Cenâb-ı Âgâh'ın ismi Hâfız Mehemed Bulak'dır. 1040 hudûdunda şehri Semerkand'da tevellüd eyledi. Mukaddemât-ı 'ulûm-ı memleketde tahsîl eyledikten sonra Buhâra'ya 'azîmet ederek edebiyâtı şâ'ir-i meşhur Şevket-i Buhârî'den ve dekâyık-ı tarîkat-ı 'âliye-yi Mevlânâ Câmî sülâlesinden mürşîd-i tarîkat Şeyh Seydâ-yı Buhârî-i nakşibendîden ahz u tahsîl eyledi.

Hâfız-ı kur'an, 'âlim, şâ'ir, hattât oldukdan başka mücellid, müzehhib, râsim, hakkâk idi.

23

Bir az sonra Isfihan'a uğradı Sâ'ib-i Isfahânî ile muhâsebet ederek divân-ı eş'ârını istinsah etdi. Seyâhat-ı memâlike karar verdi. Tebriz, Bağdad, Konya, Şam, Kudüs şehirlerini dolaşıp bir çok fuzalâ 'ulemâ üdebâ ile hem-bezm-i musâhib oldu. Mısır Dârü'n-Nasr'da hattât-ı bî-nazîr Hüseyin Cezâ'irî'den ikmâl-i dekâ'ik-i hutût ederek 'icâzet aldı. Andan cânib-i Hicâz-ı mağfiret-tırâza 'azîmetle Mekke-i Mükerreme vü Medîne-i Münevvere'de birer müddet mucâvir kaldı.

1080 hudûdunda şehrimize şeref-bahş-ı vürûd olmuştur. O zamân Sâ'ib ü Şevket âsârı memleketimizde ser-meşk-i edebiyat idi. Şu iki zât-ı 'âli-kadrdan tahsîl-i kemâlât eden bir üstâdın dürûdu üdebâ-yı memlekete bâdî-i neşât olduğundan pek ziyâde bir rağbete mazhâr olup vatan-ı sâni ittihâz eyledi. Cenâb-ı Âgâh'ın zamânında şehrimizde öyle zengin bir encümen-i edebiyât teşkil etmiştir ki bunun derece-i hârikası gerek müşârun-ileyhin zîrdeki nazâ'irinden ve gerek o zamân şu'arâsından Emnî, Emîrî, Hâsım, Hâmî, Hamdî, Şûrî, Fâmî, Mucîb,

Kemâlî, Lebîb, Vâlî gibi belâğat-mendân-ı memleketin terceme-i ahvâllerindeki nazâ'ir-i kısmî mütâla'asından anlaşılır. Bir çok şu'arâ-yı memâlik ü bilâd ve o cümleden melikü'ş-şu'arâ Nâbî-i merhûm gibi bir üstad defâ'atle şehrimize gelerek o encümen-i dânişde musâhabet-pîrâ olmuş idi.

Âgâh-ı fezâ'il-i iktinâh mücerredü'l-hâl ve bî-derd-i 'ıyâl olarak encümen-i mu'âşeret-i imkânda tamam yüz yaşını ikmâl eylediği halde 1141 senesinde vedâ-ı 'âlem ve bi'l-'umum memleketimiz halkını girye-nâk-ı mâtem eyledi. Yâr-ı müşfiklerinden Vâlî-i Âmîdî'nin şu târîh-i garrâsı ser-levha-i merkad-ı münevverlerinde menkûş ü mahkûkdur:

Göricek hâlî mekânın şu fenâ dünyâda
Hüzn ü endûh ile dil eyler iken girye ü âh

Verdi bu mısra-ı târîh ile hâtif haberi
Girdi dâr-ı ireme 'ârif-i billâh Âgâh sene 1141

Mağfûr-ı müşârun-ileyhin orta boylu vâsi cebheli seyrek lihyeli parlak gözlü nûrânî yüzlü tatlı sohbetli gâyet beşûş tabîb-i kulûbe sâ'î bir 'ârif-i velî-sîret olduğunu üstad-ı ekremimiz Şa'ban Kâmî Efendi Hazretleri üstadları hattât-ı şehir Mehemed Derviş Efendi'den anlar da kendilerinin üstâdı ve Cenâb-ı Âgâh'ın tilmîz-i hâsı hattât-ı bî-nazîr Âdem Efendi'den nakl ü rivâyet ederler. Cenâb-ı Âgâh ile aramızda yüz ellibeş senelik bir mesafe olduğu halde Mehemed Derviş ve Âdem Efendiler sa'âdet-i tûl-i 'ömre nâ'il oldukları cihetle lehü'l-hamd esnâ-yı tahrîr-i tezkiremizde yetmiş altı yaşında ber-hayât olan üstâd-ı ekremimiz arasındaki silsile-i 'icâzet

yalnız iki vâsıta ile Cenâb-ı Âgâh'a vâsıl oluyoruz. Merhûm-ı müşârun-ileyh 'âlem-i edebiyatda bir mevki-i mühim ihrâz eden üstâd-ı şu'arâdan olduğu halde vaktiyle yazılan tezkirelerin cümlesi ya isim ya maskat-ı re's ya târîh-i vefâtı yanlış gösteriyorlar. Ez-cümle Tezkire-i

Sâlim'de -'Ale'l-ittifak nâm-ı nâmîleri Mehemed Kadri- olduğu muharrer ise de ne Fârisî ne de Türkî âsâr-ı 'âlîlerinde bir tek Kadri imzası yok. Kendi hattıyla müşerref olduğumuz levha-i zîbâdaki ketebe-i üstâdâneleri şöyledir: -Sûde'l-fakîr hâcû'l-Haremeyn Bulâku's-şehîr be-Âgâh - kezâlik tilmîz-i hâslarından Kâdı-yı Şâm u şehbâ Mansûrî-zâde Mustafa Necîb Kem'âlî Efendi'nin Cenâb-ı Âgâh'dan ta'lim eylediği esnâda hatt-ı destiyle (Âmid)de yazdığı mecmu'ada müşârun-ileyhin ba'zı gazelleri bâlâsına tahrîr eylediği 'ibâre şudur:

-Li-hazret-i üstâd Molla Mehemed Bulak Âgâh sellemellah-

Ve kezâlik hâlâ Diyarbekir havâlisi hattât-ı be-nâmlarının ikmâl-i hutût eden tilmîzâta 'icâzet verdikleri esnâda kırâ'at olunan silsile-nâmelerde muharrer olunan 'ibâre şöylece dir:

-El-me'zûn min Hâfız Bulak Âgâh-ı Semerkandî-

Hakikat bu merkezde iken bilememekle Kaz'asker Sâlim Efendi şu -Kadri- nâmını nerden iktibas eyledi. 'Acabâ "bâlâ-kadr"i Kadri'ye mi benzetdi.

Safâ'î Efendi de tezkiresinde Buhâra şehrinde tevellüd ve 1127 senesinde vefât ettiğini yazıyor her iki rivâyeti mecrûhdur. Müşârun-ileyhin Semekkadîyü'l-asl olduğu sâ'ir tezkirelerin ittifâkı ve husûsiyle Cenâb-ı Âgâh'ın zâde-i tabî'atı olan:

Küşâde eyledi dil goncasın yine Âgâh

Meğer nesîm-i Semerkanddır hevâ-yı sebû

Beytiyle müsebbitdir ve bundan başka bi'z-zat hatt-ı destiyle müşerref olduğumuz ba'zı eserleri bâlâsında:

-Li-muharririhü Âgâh-ı Semerkandî- 'İbâresi görülmüşdür ki artık Semerkadiyyü'l-asl olduğunda zerre kadar şübhe yoktur.

Târîh-i vefâtı hakkında Râmiz Efendi, tezkiresinde Safâ'î'ye i'tirâz ederek Cenâb-ı Âgâh 1143 senesinde cülûs eden Sultan Mahmûd Han-ı Evvel'e - Be-nâzım-ı mülk-i cihân- târîhini inşâd eylemiş ve 1144 senesinde vefât eylemişdir diyerek merhûm nâmına bir de rabtsız târîh 'ilâve ediyor.

Müstakîm-zâde Sa'adeddîn Efendi de (Mecelletü'l-Nisâb fî'l-Neseb ve'l-Elkâb) 'ünvânlı kitâbında müşârun-ileyh "Âgâh" ismiyle iki mahalde tahrîr edilerek birincisinde takrîben 1143 ve ikincisinde 1140 senesinde vefât etdiğini gösteriyor.

25

İşte şu dört rivâyetin hiç biri sene-i vefâtına isâbet etdirilmiyor. Sahîhi bâlâda tasrîh olunduğu vechile 1141 senesindedir.

Ayntâbî Hâce 'Aynî Efendi merhûm bir manzûmesinde – Lebfîb, Âgâh ü Hâmî Âmidî'dir- mısra'ı ile (Âmidî) olduğunu gösteriyor ise de ya Semerkandîyyü'l-asl olduğuna vâkîf olmamak veyahud şöhreti i'tibârına tâbi olmak gerekdir.

Fi'l-hakîka bir çok mecmu'lardaki gazelleri bâlâsında dahi işbu şöhret i'tibâriyle (Âgâh-ı Âmidî) diye yazıldığı görülüyor. Binâen-'aleyh biz iki ciheti de iltizâm ederek nazâ'ir kısımlarımızda olan âsârı ser-levhâsına (Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî) tahrîr ediyoruz.

Cenâb-ı Âgâh'ın nazîre-gûna müşâ'aresi pek çokdur. Bu müşâ'are üç kısma taksîm olunabilir: Birincisi şu'arâ-yı eslâfın ba'zı âsârını tetebbu' sûretiyle. İkincisi yalnız şehrimiz üdebâsıyla. Üçüncüsü şehrimiz üdebâsı ve meşâhir-i üdebâ-yı sâ'ire ile birlikde [1] vukû' bulan nazâ'irdir. Vefâtından sonra da âsârını taklîden bir hayli nazîreler yazılmışdır. Binâen-'aleyh şu aksâmın cümlesinden birer mikdârı tahrîr olunur:

Kânûnî Sultan Süleyman Hazretleri

Eger lutf u kerem kılsan yeridir cümle 'uşşâka

Ne var şimdi mi olmuşdur bu 'âlemde kerem peydâ

Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî

Eger ben bildiğim çeşm-i bilâ-engîz ise Âgâh

Çetin kim ola andan şîve-i lutf u kerem peydâ

Hâletî Hafîd Hazret-i Gülşen-i Âmidî
 ‘Aşka inkârı komaz ‘ömrü riyâlarla geçer
 Bilmedik zâhid-i nâdânı ne milletdendir

Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî
 Gâh mahbûb-perest olmada geh bâde-perest
 Dil-i dîvâneyi bilmem ki ne milletdendir

Nâ’ilî-i Kadîm
 Olsun eczâ-yı felekden menfa’at-cûya o kim
 Bir avuç hâşâkdan hâsiyet ümîdindedir

Âgâh
 Nâ’il-i esrâr-ı feyz olsa n’ola Âgâhveş
 Ol ki rûh-ı Nâ’ilîden himmet ümîdindedir

[1] Memâlik-i sâ’ire meşâhir-i şu’arâsı ile vukû’ bulan müşâ’arede ikiye münkasımdır. Birinci kısmı ba’zı me’mûriyet veya seyâhat ü ziyâret tarîkiyle Diyarbekir’e gelerek vukû’ bulan müşâ’aredir. Urfalı Nâbî, Bosnalı Sâbit, Edirneli Kâmî, İstanbullu Şinâsî ile olan müşâ’arenin ekserîsi bu kabîldendir. İkinci .....

fotokopi

26

Sabrî-i Kadîm
 Ko eylesin kafes-i tende murg-ı dil-i zârı
 Tenezzül eylese şâyed o şâhbâz bana

Âgâh
 Ne şîşeyem ne sebû-yı meyem ne âyîne
 Düşer mi seng-i melâmetden ihtirâz bana

Yûsuf Nâbî-i Ruhavî
 Ahı âteş götürür dîdesi su bağı kebâb
 Dil-i gam-dîdenin âyâ yine mihmânı mı var

Bosnalı Sâbit Kâdı-yı Âmid [1]

Hazret-i Nâbî-i üstâda nazîre demeye

Sâbitâsâ Halebin merd-i sühandânı mı var

Edirneli Kâmî Kâdı-yı Âmid [2]

Kâmiyâ cem oluyor kûyuna yârin ‘uşşâk

Ol şeh-i hüsn ü behânın yine dîvânı mı var

Âgâh

Bezî-i erbâb-ı safâ ni’met-i dîdâr yeter

Hâne-i âyînenin âbı mı var nânı mı var

Sâhib-i Ruhavî

Seyl-i eşkim yine cûş etdi tennûr-ı dilden

Köhne dehrin ‘acabâ bir yeni tûfânı mı var

Hâzık-ı Erzurûmî

Bilmem esrâr-ı derûnu kime tefhîm edeyim

Hâzık’ın erzen-i rûm içre zebândânı mı var

Yûsuf Nâbî-i Ruhavî

Dest-i nazar egerçi yeter âsumâna dek

Ammâ ki dest-i dil yetişir lâ-mekâna dek

Seyyid Vehbî-i Meşhûr

Gelmez harîs-i ‘ömre kanâ’at ererse de

Dest-i hayâtı dâmen-i âhirzamâne dek

Nedîm-i Meşhûr

Deste yine nevâ-yı ‘Îrâkîyi al Nedim

Gitsin nevâ-yı nazm-ı nevek Isfihâna dek

Âgâh
 Âgâh sürme-rîz dil-i Sâ'ib olmasa
 Âvâzemiz giderdi bezm-i Isfahân'a dek

Nâbî
 Devr eder şu'le ile sûret-i fânûs-ı hayâl
 Ânı küteh-nazarân sûretâ üstâd eyler

[1] 'Alâ'addîn Sâbit Efendi 1119 senesinde Âmid kâdılığına nasb u ta'yîn olunmuştur. Bu sırada vâki olan da'vet üzerine Nâbî Efendi son def'a olarak Diyarbekir'e gelmiş idi.

[2] Edirneli Mehemed Kâmî Efendi 1124 senesinde Âmid kadılığına ta'yîn olunmuştur.

27

Âgâh
 Zîb için sûret-i zîbâsına hâne-i behzâd eyler
 Safha-i âyîne-yi âne-i behzâd eyler

'İzzet 'Ali Pâşâ
 Âferîn pençe-i rûz-âver mestâne kim
 Nice serkeşleri 'uşşâkına münkâd eyler

Âgâh
 Gönlümüzce âşinâlık görmedik bir kimseden
 Vakıf bir sözdür ki derler âşinâdan çok ne var

Emîrî-i Âmid Cedd-i Câmi'u'l-Hurûf
 Sen misin ancak Emîrî pey-rev-i Âgâh olan
 Şehrimizde şâ'ir-i nâzik-edâdan çok ne var

Rızâ-yı Âmidî-i Yenişehir Fenârî
 Cüst-cû et ey gönül mümkünse bir ehl-i vefâ
 Yoksa yârân-ı desâ'is-âşinâdan çok ne var

Âgâh
 Nâz eyler idim seyr-i gül ü gülşene Âgâh
 Olsaydı nigâhım ruh-ı zîbâsına lâyık

Vâlî-yi Âmidî
 Bu nev-gazelim olur hüccet-i da'vâ
 Âgâh'ın olursa eger imzâsına lâyık

Lebîb-i Âmidî
 Sarf eyleme nakd-i dili her tâze kumâşa
 Ücret verilir herkese kâlâsına lâyık

Âgâh
Kurdum feleğin sînesine hâle gibi dâğ
 Bir şûh-ı kamer-tal'atım olsaydı benim de

Feyzî-i Vânî birâder-i Dürri Efendi
 Âgâh gibi Feyzî Mesîh'e söz atardım
 Tab'ımla eger şöhretim olsaydı benim de

Bursalı Resîm [1]
 Olmaz mıydım Âgâhveş âlüfte Resîmâ
 Âdem gibi hem-sohbetim olsaydı benim de

Nâbî
 Safâ-yı sûzeş-i 'uşşâkı izhâr etdi Mecnûnun
 Çıkan sünbül-sıfat dûd-ı dili hâk-i mezârından

Âgâh

Beni görse bu rüsvâlıkla ger dâmân-ı sahrâda
Çıkar Mecnûn girîbân-çâk âğûş-ı mezârdan

Vâlî-i Âmidî

Nazîre söylemek âsân idi Âgâh ü Nâbîye
Bir iki câme-i Vâlî nâ'il olsa dest-i yârinden

---

[1] Cenâb-ı Âgâh'ın tilmîz-i hâsları hattât-ı şehîr Âdem-i Âmidî'yi

telmihdir.

28

Kavsî-i Bağdâdî [1]

Bu ızdırâb ile hicrân-ı hikâyetin Kavsî
Deme deme ki senin hâline kebâb oldum

Âgâh

Cevâb-ı Kavsî-i şîrîn-kelâmdır Âgâh
Zamâne her kimi yandırdı ben kebâb oldum

Şinâsî-i İstanbûlî [2]

Görür gözüyle Şinâsî beni tegâfûl eder
Meger ki kûşe-i çeşmim nigâra hâb oldum

Âgâh

Hâtır-ı sâkînin Âgâh inkisârından sakın
Tevbe yoksa mûcib-i Gufrân ola ya olmaya

Emîrî-i Âmidî Cedd-i Câmi'u'l-Hurûf

Zâde-i tab-ı sühendânın Emîrî Âgâhın
Nazm-ı rûh-efzâsına akrân ola ya olmaya

Kal'a-yı burc-ı bedendir görünen baş değil
Nakş-ı târîhidir ânın kararın kaş değil [1]

Fuzûlî-i Bağdâdî

Kal'a-i kâf-ı belâdır görünen baş değil
Pür-sîmurg-ı cefâdır kararın kaş değil [2]

Hüdâyî-i 'Za'îm-i İstanbulî [3]

Kûh-ı endûh-ı belâdır bu bana baş değil
Tîşelerdir vurulur her yakadan kaş değil

Ülfetî-i Âmidî Sâhib-i Terceme

Bu tılsım-ı bedenın kubbesidir baş değil
İki şemşîrdır ânın görünen kaş değil

Bursalı 'âşık Çelebi

Kûh-ı endûh u ra'nâdır görünen baş değil
Ebr-i bârân-ı belâdır kararın kaş değil

Edirneli Emrî Çelebi

Hedef-i tîr-ı belâdır görünen baş değil
Bir iki ok yılanıdır kararın kaş değil

Nev'î Efendi Mu'allim-i Şeh-zâdegân

Gam yükünü boynuma vurdum görünen baş değil
Başda kara yazıdır kararın kaş değil

Mu'îdî-i Kalkandelenli

Görünen kûh-ı belâdır güzelim baş değil
Râh-ı iklîm-i 'ademdir kararın kaş değil

Edirneli Sa'yî Nakkâş

Tûp-ı meydân-ı belâdır görünen baş degil
Darb-ı çevgân-ı kazâdır kararan kaş degil

Ref'î Çelebi Çorlulu

Kubbe-i câmi-i gamdır görünen baş degil
Tâklardır ânın altında duran kaş degil

Mânî-i İstanbulî Kâdı-zâde

Eşkimin oldu habâbı görünen baş degil
Küşte-i mevc-i bedendir kararan kaş degil

Tav'ü'l- 'Acem

Kûh-ı âlâm u 'inâdır görünen baş degil
Ser-i nev-şitemdir efendi kararan kaş degil

[1] [2] İbn-i Kemal Hazretleriyle Fuzûlî-i Bağdâdî'nin beyitleri matbu divanlarında gayr-i mevcud olduğu gibi Rûhî-i Bağdâdî'nin:

Şeb-i gamda n'ideyim sâyem ayakdaş degil

Pertev-i mihr-i ruh-ı yâr ise yoldaş degil

Beyti de dîvânında mevcud değildir. Beytinin kafiyesi baş ile kaşa münhasır olduğu için bunu ve bu kabîlden daha yirmi kadar matla'ı silsile-i nazâ'ire derc etmedik.

[3] Kanûnî Sultan Süleyman Hazretleriyle Şark seferlerinde şehrimize gelmiş idi.

37

Cenâb-ı Ülfetî yalnız şâ'ir-i sihr-âsâr olmayıp her fende nâmdâr ve bilhassa müverrih-i rûzigâr idi. Hangi bahs-i 'amîk ve fenn-i gâmizden olursa olsun bir kere kütüb-hâne-i tasavvuruna mürâca'at eyledi mi sahâ'if-i hayâliyesinden istediği mübâhisi ihrâc ü i'lâm ve muhâtabını i'câb ü ifhâm eylerdi.

Evâhir-i 'ömründe bûd u nebûd-ı 'alâyık olarak mihrâb-ı hakîkate müteveccih ve revâbıt-ı 'aşk-ı mecâzîden dahi vâreste olmuş ve şu kubbe-i bî-nazîr-i 'âlem-i imkânı bir câmi-i mukaddes 'aşk-ı hakikî

bilerek gûş u hûşuna erişen her sadâ-yı güft ü şenîd bir gülbâng-ı tehlîl ü tevîd makâmına kâ'im bulunmuş idi.

Bu sûretle imrâr-ı leyl ü nehâr eylemekde olduğu halde hicret-i seniyyenin elf-i kâmilinde vefât ve yârân-ı memleketi hasret-i iftirâkı ile mahzûn u giryân eyledi.

Bu gazel o şâ'ir-i ilâhî Müşir Bey-zâde-i 'irfâmı olan âsâr-ı bedî' adandır:

Şerha vü na'l ki var sine-i sad-çâk üzre
Şeklidir âh-ı derûnun ten-i gam-nâk üzre

Gördüler âhımı od saldı bütün dünyâyâ
Kaçdı etfâl-ı nücûm çıkdılar eflâk üzre

Müdde'i meclisine ey kâşî yâ vardığını
Kademin nakşî yeter dâl bana hâk üzre

Mâh-ı nev sanma felekde görünen, hâme-i âh
Çekdi bir med yine âyîne-i eflâk üzre

Keyfimiz yetmedi bu meygedede (Ülfetâ)
Gel beri nûş edelim kahveyi tiryâk üzre

ÂMİDÎ

Tezkirelerin hiç birinde ism ü resmi muharrer değildir. Manzum bir lugat kitâbı manzûrumuz olmuştur. Şu lûgat-nâmesiyle isbât-ı vücûd etmeseydi dünyâyâ gelmemiş gibi ricâl-ı mensiyyeden olacaktı. Şehrimize mensub bir zât olduğunu ittihâz eylediği (Âmidî) mahlası irâ'e ediyor. Lûgat-nâmesini merhûm Ferište-zâde'nin kitâbından terceme sûretiyle silk-i belâğata keşide etmiştir. Kitâb-ı mezkûrdan matla beyti ile ba'zı mısra'lar tahrîr olundu.

Matla

Bismillâhirrahmânirrahîm

Mebde-i envâr-ı kelâm-ı kadîm

Mısra'lar

İster isen âhiret dünyâyı sat

38

Söylemek oldu gümüş altın sükût

Yemezsen yer bulunur gözün aç

Bir lûgat bilmek bütün dünyâ değer

Nân-ı huşka et kanâ'at sabr kıl her iş biter

‘Âlemin yokdur vefâsı cümle herc ü mercdir

‘Ömrün âhir oldu bilmezsin henüz

Bu meseldir ki yanar kuru yanınca nice yaş

Sefih ol kişidir ki ede mâlın isrâf

Dünyâya gönül bağlayan âdem olur ahmak

‘Âlim oldur ki ola anda ‘amel

Yemez ‘âkil olan bu dünyâda gam

Bulmak istersen sa'âdet söyleme aslâ yalan

EMNÎ [1]

İsm-i sâmilîleri Mehemmed'dir. Zamânında (Mehemmed Ağa) diye şöhet-şi'âr idi. Ağa 'üvânıyla müştêhîr olması ulu katların ıstılahınca ashâb-ı merâtib ve mesânidde mahsûs bir ta'bîr-i muvakkar olmasından ileri gelmiştir. Şehrimize gelen velât-ı 'izâmın kethüdâlık hizmetinde bulunması hasebiyle fatk u ratk-ı memleket yed-i müşkil-küşâsına mevdû idi.

Hatt-ı destiyle muharrer bir çok âsârı meşhûdumuz olmuştur. İnci gibi hatt-ı nefisini seyr edince doğrusu hayretlere müstağrak olduk.

Meydân-ı ceng ü harbde silahşörlük ve dilâverliğini görenler kendisini bir Rüstem-i zamân kıyâs eylerdi. Tüfeng-bâzlıkda ve keman-keşlikde mümtâz idi. Tîri hedefe isâbet ettirmek ve sayd u şikârda âhûları tüfenk ile vurmak gibi hârikalar gösterirdi.

Ağamızın tuhaf bir mesleği var idi. Meclis-i yârân-ı safâda âhû-yı gazâlân-i mezâmîn

---

[1] Zamm-ı elif sükûn-ı mim ile olduğu Müstakim-zâde irâ'e ediyor.

39

Sayd ü şikâr eylediği esnâda gâh ceng ü cidâl ü harb ü kıtâle dâ'ir manzumeler kırâ'at ederek meclis-i muvâneseti bir mahşer-i şûr-engîze çevirir. Ve gâh meydân-ı sayd u şikârda yârân ile müşâ'areye başlayarak sahrâ-yı saydgâhı bir encümen-i edebe benzedirdi.

Bir gün sayd u şikâra gider. Akşamı hânedân-ı kurrâdan Tüz Bey nâm zâtın hânesine varır. Tesâdüfden olarak o gün Tüz Bey de şikâra gitmiş idi. Akşam 'avdet etmediğinden görüşemezler.

Ferdâsı gün esnâ-yı 'avdetde toza toprağa sayd u şikâra müte'allik bir çok elfâz u ta'bîrât-ı mülâtefeyi bir araya cem ile bu vedâ'-nâme-i zarîfi yazar:

Gubâr-engîz râh-ı âdemiyet ya'nî Tüz Bey kim

Odur ibn-i sebîlin mîzbân-ı re'fet-i âsârı

Cenâheyn-i derin etmiş küşâde cüst ü cû eyler

Ne cânibden görünse murg-ı mihmân almadır kârı

Odur dâna-yı ‘âlem mantıku’t-tayr-ı hüner-mendi
Kolunda espîrisi sayda düşmen-i kebk-i kühsârı

Hevâ-yı arzû-yı sayd ile pervâz edip ben de
Gelip yurduna kondum bulamadım lîk ol hüner-kârı

Yanıp bir şeb misâfir oldum etdim zevk-i bî-pâyân
Du’â etdim seherde (Emniyâ) koydum bu âsârı

Cenâb-ı Emnî’nin vilâdeti 1050 hudûdundadır. Tahsîl-i kemâlât eyledikten sonra velât-ı kirâm hizmetine girip tadrîcen terakkî ederek memleketimizde kethudâlık mesned-i muvakkarına irtikâ eylemiş ve sonraları Şâm-ı şerîf vâlisi Ahmed Pâşâ’nın kethudâlık hizmetine ittisâl etmişdi. 1102 senesinde vezir-i müşârun-ileyhin Bağdad vâliliğine tahvîl-i me’mûriyetlerinde birlikde ‘âzim oldu. 1103 senesinde ‘Urbân Şeyhlerinden Mâni nâm şakî Basra taraflarında sûret-i ‘isyân göstermekle Efendisi Ahmed Pâşâ’ya Basra vâliliği ve serdarlık tevcih olundu. Fakat Bağdad’dan hareket etmezden evvel Pâşâsı vefât ederek birâderi dergâh-ı ‘âli kapıcıbaşlarından Halil Ağa’ya bâr-ı tebe-i sâmiye-i vezâret Basra vâliliği tevcih olunmağa sâhib-i terceme kemâ kâne kethudâlık mesned... kâr-fermâ oldu.

Şakî-i mezbûr üzerine hareket olunarak Esad karyesi kurbünde (Nehr-i Esad Sâlih) demekle ma’rûf olan nehir kenarındaki bataklıkda şakî-i merkûm bağteten pusudan zuhûr etmeye vâki olan dehşetli muharebede ol merd-i gazenfer savlet-i Rüstemâne ceng ü perhâş icrâ eyledi. Esnâ-yı ..... sûret-i zafer-nümâyân olmuş ise de bi-takdîrillehi ta’âlâ cigergâhına isâbet eden kaza kurşunu ile 1104 senesi evâhirinde ser-mest-i câm-ı şehâdet oldu.

Müstakîm-zâde merhûm (Mecelletü’n-Nisâb fi’n-Nisbi ve’l-Künâ ve’l-Elkâb) kitâbında bu zâtı tahrîr ederek ‘ibârenin bir fikrasında (

El-kethudâ-i Bağdad Kâlâyılı Ahmed Pâşâ) demiş ise de Kâlâyılı Ahmed Pâşâ'ya kethüda olup yukarıda beyân olduğu üzere vüzerâ-yı 'izâmdan Bağdad vâlisi Ahmed Pâşâ'nın kethudası idi. Kâlâyılı Ahmed Pâşâ'nın Bağdad vâliliği merhûmun şehâdetinden sonradır.

Şu zât-ı nevâirden ber-vücûd-ı şerîf olduğu halde Kaz'asker Sâlim Efendi tezkiresinde Dersa'âdet'e gelmeyip de taşra me'mûriyetlerinde şitâbân olmasını pindâr ü iğtirârına haml ile hakkında şu sözleri yazıyor:

(Beyne'l-eshâbü'l-vegâ Burnâz Mehemmed Ağa demekle şehîr-i şâ'ir-i hoş-ta'bîrdir.

Fe-emmâ bir mikdâr medmuğ ve kendine i'tibârı ve beyne'z-zürefâ zannına iğtirârı olup zu'munca haylice pindârı olmakla semt-i hüccete simât-ı Rûma revân ve taraf-ı devlet-i 'âliyeye rû-be-râh u şitâbân olmayıp taşra münâsibinde olan ba'zı vüzerâ-yı 'uli'l-ihtirâma intisâb edip giderek kethudalık hizmetiyle ser-firâz olmuştur.)

İnsâf olunsun şu mütâla'a doğru mudur. Taşrada kendine tevcîh edilen mu'tenâ memuriyetleri bırakıp da Dersa'âdet'e gelmeyerek taleb-i münâsib arkasında pûyân olmak münâsib olur mu. Ya buna istitâ'at-ı mâliyede müsâ'ade eder mi. Sâlim Efendi Şeyhülislam-zâde olmadığı için dünyâya geldiği günden i't'ibâren zâdegânlık vazîfesiyle ma'nûn olmuş ve büyüdükçe rütbe ve memuriyetde büyümüş ve zarûretin ne demek olduğunu görmemiş olduğundan tecrübesizlik sâ'ikiyle söyleyebilir ise de hizmet-i mukaddese-i vatan uğrunda can veren böyle bir şehîd-i hamîyyet-perver hakkında bir de humk u belâhet isnâdı muvâfık-ı de'b-i insâf olamaz.

Dersa'âdet'e gelip de bir takım erbâb-ı câh u ikbâlin kapısında sürünmek ve el etek öperek hüddâm u derbân-ı bî-insâfa âb-rûlar dökmekten ise taşrada kethudalık gibi bir mesned-i muhteremde penâhgâh-ı 'inâm olmak 'âlî-cenâblık değildir.

Diyarbakir'de esnâ-yı tahsilde cenâb-ı Emnî'nin yâr-ı vefâdârı olan Nâbî-i nüktedân Dersa'âdet'e dâmâd-ı şehriyârî vezir-i sâni Musâhib Mustafa Pâşâ gibi bir zâta mektubcu ba'de kethüda olmuş iken

bu gibi büyük yâr edilen zâtlardaki fitrat-ı ezeliye-i hamiyet îcâbınca ıslâhâta kıyâm ve isrâfâtın önünü almağa ikdâm eylemesi mûcib-i idbârı olmuş ve ba'zı kadr-nâ-şinâsân teşvîk edilerek o 'âlî-cenâb hakkında:

41

Bir vezîre kethudâlık olmak neden lâyık idi
Bir seng gibi nuhûset-i bî-namâz ü bî-sıyâm

Buldun ey güm-pâye fırsat-ı ta'yînât edip
Kethudâlıkda kapu halkından aldın intikâm

Beyitleri gibi hicviyeler tertib olunmuş ve nihâyet hizmet-i hakîkaya îfâ edemeyeceğini anlayınca memleketine 'avdete mecbûr olmuş idi. Hatta Nâbî ile uğraşanların biri de Sâlim Efendi'nin pederi idi.

Cenâb-ı Emnî de İstanbul'a gelip böyle mi olmalı idi. Husûsiyle bir mahale 'azîmet edip etmemekle her ne kadar meyl ü kasdın dahli inkâr olunamazsa da hakîkatde âmed-şod-ı memâlik ve mevâkı-ı îcâb-ı câzibe-i âb u dâne ve daha doğrusu muktezâ-yı mukedderât Hallâk-ı Yegâne olduğundan müşârun-ileyhin Dersa'âdet'e 'azîmet etmemiş olması hodbîn ve hodbîn-pesend ü medmuğ olmasına hiç de delil olamaz.

Mağfûr-ı müşârun-ileyhin şua'râ-yı selevin âsârını tettebbu eylediği 'asrının ve şehrinin şua'râ-yı şöhret ihtivâsıyla müşâ'are vü münâzarası kesîrdir. Ahlâfî da eş'ârına nazîreler yazmıştır.

Ba'zıları derc olunur:

Emnî-i Âmidî
Be-gâm olur bu çemende be-gâm, Emnî o kim
Yanınca tâze nihâlân-ı bî-misâli ola

Vâlî-i Âmidî
Bu şi'r-i tâze-zemîn Cenâb-ı Emnî'ye
Nazîre söylemek olmaz meğer ki Vâlî ola

Yûsuf Nâbî-i Ruhavî

Verir peyâm-ı karânin Zihullah-ı hurşîdin

O âfetin ki kenâr-ı ruhunda hâli ola

Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî

Olur mu hıfzın ki rûy-ı hûbdan Âgâh

'Ale'l-husûs ki hüsnünde i'tidâli ola

Fehîm-i Kadîm

Ehl-i 'aşkı çekdi bağa arzû-yı nev-bahâr

Oldu zencîr-i cünûn gûyâ ki cûy-ı nev-bahâr

Emnî-i Âmidî

Hâr hâr-ı firkiyle bir gül-endâmın yine

Eşk-i hûn-ı âlûdeme reşk etdi cûy-ı nev-bahâr

Emnî-i Âmidî

Zülfün esîri hastaya hic kılmadın nigâh

Cân tende kılca kaldı emân söylerim sana

42

Nedîm-i Meşhûr

Sorma peyâm-ı la'lini peymâne duymasın

Ey dil tehâlik etme emân söylerim sana

Sâmî-i Meşhûr

Müjgân-ı kalem sâhifene merdûmun medâr

Bir çeşm-i mû-şikâf-ı beyân söylerim sana

Râşid Vak'a-nüvîs

Bir bûse ile tut dehen-i müdde'amı kim

Fırsat bulunca yamân söylerim sana

Dâye-zâde Ahmed Ağa

Hatt-ı 'izâre muntazırım bende mû-be-mû

Zâr-ı derûnumu ben o zamân söylerim sana

Selîm-zâde Emîn-i Fetva

Hasretle her zamân nîkrânım cemâline

Gûyâ ki râz-ı 'aşkı nihân söylerim sana

Vahîd Mahdûmî

Vuslat deminde sorma hulûsumdan ey sanem

Şâyed riyâ eder de yalân söylerim sana

Sa'îd-i Âmidî Fethî-zâde

Mânend-i yâr gûşuna girmez o goncanın

Ey 'andelîb etme figân söylerim sana

Kâmî-i Âmidî

Medh-i cihâna 'âkil isen etme iltifât

Seng-i cefâ-yı ta'na dayan söylerim sana

Emnî-i Âmidî

Âmed-şod-ı hümâ-yı hayâli ne men eder

Mâdâm âşiyân-ı 'aşkı serimdedir

Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî

Memnûn-ı kirdbâş-ı hurşîd olur muyum

Dest-i heves-i müdâm ki zîr-i serimdedir

Vâlî-i Âmidî

Hem-sâye-i hümâ-yı sa'âdet olur muyum

Vâlî hevâ-yı kâkül-i dilber serimdedir

Yûsuf Nâbî-i Ruhavî

Benden sorun hakâyık-ı esrâr-ı ‘âlemi

Te’lîf-i râz-nâme-i dehr ezberimdedir

Hâzık-ı Erzurûmî

Kimdir bu rûzigârda âsûde-hâl olan

Târîh-i sergüzeşt-i selef ezberimdedir

Emnî-i Âmidî

Ne kâbil ‘ilâc-ı etibbâ-yı dehrdir

Dâğ-ı nihân-ı ‘aşk dîvânâ-pezîrimiz

43

Nâbî-i Ruhavî

Peyvend-i irtibâtımıza bakma hâk ile

Mîhriz ki mâverâ-yı felekdir mesîrimiz

Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî

Mazmûn-ı ser-nüviştimiz âşufte olmadır

Gûyâ sivâd-ı zülf ile yazmış Debîrimiz

Mucîb Kem’âlî-i Âmidî

Meftûn-ı sînenin olduğumuz muhtefî değil

Rûşen-i misâl-i âyîne mâ-fi’z-zamîrimiz

Nâbî-i Ruhavî

Bize kim âb verir ebr-i keremden gayrı

Deşt-i bî-fâ’idede sebze-i Hûd revîziz

Emnî-i Âmidî

Serdî-i bâd-ı hazân eyleyemez der-beste
Bûlbûl-i germ-nevâ-yı gül hod-rûyuz

Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî
Dil-rubâlarda vefâ olsa görürdük biz de
Çok zamândır ki bu devletde du'â-gûyuz biz

Nâbî
Derûnî mansıb-ı hâhişden eyledim ma'zûl
Kalem-rev-i gama kayd-ı ebed ne müşkîl imiş

Emnî
Husûl-i kâma gehî sed olur kenâre-i hars
Şumâr-ı kevkebe zabt-ı 'aded ne müşkîl imiş

Âgâh
Ben değil kerrûbiyânı beste-i zencîr eder
Nîm-cümbüşle ham-ı zûlf-i siyekârın senin

Edirneli Kâmî Kâdı-yı Âmid
Lâne-sâz olmuş serinde şimdi murgân-ı çemen
Servi mecnûn eyledi gülşende reftârın senin

Emnî
Olmaz şarâb-ı lem-yezeli herkese nasîb
Ey huzûr-teşne çeşme-i hayvâna kâni ol

Âgah
Hûbân-ı dehri sorma çekilmez cefâları
Ey çerh-i pîr mihr-i draşâna kâni ol

Vâlî

Olmaz bu gülistanda sana bir tarâb nasîb
Ey ‘andelîb nâle vü figâne kâni ol

Emnî
‘Atşân-ı deşt-i firkat-ı hicrânı olmayan
Bî-behredir zülâl-i visâl-i nigârdan

Nâbî
Âb-ı hayât içinde teyemmüm ümîd eder
Dil kûy-ı yârdan geçen ednâ gubârdan

Dürrî-i Vânî Büyük tezkireci
Ey seng-dil dokunma sakın şîşe-i dile
Zulm alma tâzesin hazer et inkisârdan

Lebîb-i Âmidî
Yâd-ı ruhuyla nûş-ı mey içmiş ‘aceb degil
Bûy-ı gül alsalar dimen-i bâde-hârdan

Refî-i Âmidî Lebîb-zâde
Mîhr-i ruhunda nev hat-ı şibrinin eder zuhûr
Hüsnün bulur zevâlini nısf-ı nehârdan

Emnî-i Âmidî
‘âşık-ı nigâh-ı müşfik-i cânâne mübtelâ
Yârin nigâhı hûn-ı dil ü cânâne mübtelâ

Dürrî-i Vânî
Dil hande-rîzî-i leb-i cânâne mübtelâ
Cânâne girye-i dil-i nâlâne mübtelâ

Emnî-i Âmidî

Nazzâre-i ruhu tefrîh-i câne bâ'is iken
Nesîm-i âhım eder zülfünü nikâb ferah

Sırrî-i İstanbûlî
Usûl-i nağme-i bezm-i zamâne oldu sakîl
Şikeste-târ olalı mutribâ rebâb ferah

Emnî
Açar mı båd-ı sabâ târ-ı kâkül-i yâri
Meşâm-ı câne bu hoş rûzigârdan ne haber

Nâbî
Şemîm-i lutfuna âmâdedir meşâm-ı ümîd
Ne gûne cünbüşü var rûzigârdan ne haber

45

Emnî
Felek bu bezmede seyr et o mâh-ı devrânı
Ki keyfi bâdeden artar cihân cihân açılır

Vâlî
O bâğbân-ı nigûn-küşte tâli'im Vâlî
Ki bâğ-ı sîne de gül diksem erguvân açılır

Emnî
Derûnî sûzişimiz ol şehe nümâyândır
Ne harf-rîz-i şikâyet ne dâd-hâhız biz

Vâlî
Nikâb-ı zülfünü ref etdi båd-ı âh henüz
Hicâbından yine hasret-keş-i nigâhız biz

Emnî

Kaddin kıyâmet olduğun inkâr eder miyim
Ey hoş-hırâm mâ'il-i refâtârınım senin

Vâlî
Şimdi değil teşevvük-i meylim hırâmına
Çokdan esîr-i şîve-i refâtârınım senin

Emnî
Rakîbin sâyesinden yâre bakdım seyr-i çeşm oldum
Ruh-ı hurşîdi lâ-kaydâne seyre ber-kemîn buldum

Nâbî
Olur hâkisterim rûşenger-i âyîne-i hurşîd
Çerâğ-efrûz-ı sûziş bir 'izâr-ı âteşîn buldum

Emnî
O gül-pîrâmenin teşrîfin etdi müjde bâd-ı subh
Mu'attardır dimâğ-ı cânımız bûy-ı beşâretle

Nâbî
Benim de sûzişim 'arz et emânet-i pişgâhında
Gidersin ey gönül kûy-ı dil-ârâya sa'âdetle

Vahîd Mahtûmî
Vahîdâ nazm-ı üstâde nazîre demedin ancak
'Arz-ı bâzû-yı nazmı âzmâyışdır zarâfetle

Emnî
Gelince Emnî-i zâre selâmı ol şûhun
O rütbe etdi tevâzu ki hâke yaklaştı

Tayyibî

Uzattı vâde-i pâ-bûsun ol sehî-kâmet
Büküldü kaddim o hasretle hâke yaklaştı

46

Fakîr Câmî'ü'l-Hurûfun başlıca ba'zı nazâ'iri:

Emnî

Dem-beste vü dermânda yümm ile beni gâlib
Rahm ile ..... hâlet mağlubuna Yâ Rab

Emîrî

Mahbûb-ı hakîkî bana 'aşkıdır İlâhî
Makrûn-ı vusûl et beni mahbûbuma Yâ Rab

Emnî

Nigâh-ı hüsnüne tâkat götürmez zühre-i merrîh
O şûh-ı fitne-cûda bir bakış bir çeşm-i câdû var

Emîrî

Bu dünyâda hüner bir zât-ı 'âdil bulmadır yoksa
Benî Âdemde çok Cengîz ü Haccâc ü Hülâgû var

Emnî

Mir'at-i dilde rûy-ı safâyı görür müyüz
Çeşm-i emelde kühl-i cilâyı görür müyüz

Emîrî

Milletde feyz-i neşv ü nümâyı görür müyüz
Tûr-ı talebde nûr-ı Hudâyı görür müyüz

Emnî

Ahvâlimi 'arz etmeye ol yâre komazlar

Bülbül gibi gülzâre varıp zâre komazlar

Emîrî

Bâğ-ı harem-i yâre sakın varma tehî dest

Vermezsen eğer ücreti gülzâre komazlar

Emnî

Biz şikenc-i zülf-i ‘anber-fâma girmiş çıkmışız

..... ser-keşteyiz bin dâma girmiş çıkmışız

Emîrî

Kalbimizden çıkdı hayfâ ki nakş-ı mâsivâ

Ka’be-yi matlûbda bin ihrâma girmiş çıkmışız

Emnî

Misk.. .... ‘anber-serâ mı mûy-ı kâkülün

‘Itr-sây oldu müşâm-ı câna bûy-ı kâkülün

Emîrî

Başka isti’ dâdı var rûyunda mûy-ı kâkülün

Feyz-i cennet neşr eder dünyâya bûy-ı kâkülün

Emnî

Rakîb olmam zen-i dünyâya Emnî bu mecâzîde

Hakîkatkâr hûbâna gönül verdimse merd oldum

Emîrî

Lisân u kalbimi yek digerinden etmedim tefrîk

Metânetle Emîrî mesleğimde böyle ferd oldum

Sâbikü't-terceme Âgâh-ı Semerkandî bahsinde ba'zı nazâ'iri mürûr eylediği gibi âtîde mu'âsırları olan şu'arâ ile de nazâ'ir-i belîğası görülecektir.

Gazeliyâtından başka nefis târîhleri ve selîs tahmisleri de vardır. 1083 senesinde vefât eden âtiyü't-terceme şâ'ir-i mâhir Defterdâr Şânî Efendi'nin vefâtına:

'Adn-ı âlâda makâmın bula Yâ Rab Şânî (sene 1083)

Târîhi ve Nâbî merhûmun yalnız makta'ı tahrîr olunan şu gazel tahmisi onlarıdır:

Pür safâ etmek için encümen-i ahbâbı

Etdirip subha dek (Emnî) bana terk-i hâbı

Bülbül etdi beni seyr et o gül-i şâdâbı

Yâr söyletdi bana bu gazeli ey (Nâbî)

Söyleye söyleye ey tâze zebânım diyerek

Şam kâdısı iken 1139 senesinde vefât eden Mansûrî-zâde Mucîb Kem'âlî Efendi gibi bir fâzıl yazdığı mecmu'a-yı nefisede edebiyât-ı İrânîye'nin saff-ı evvelîn-i belâğatında bulunan ba'zı e'âzım-ı şu'arânın pek kıymetli ve muhayyel müntehâbât-ı âsârını tahrîr eyledikten sonra bir kısmın zîrine:

-Nakl-i şod ez-hatt-ı Emnî 1102- 'ibâresini tahrîr ediyor.

Ulu katların usûl-i teşrîfâtı iktizâsınca rütbe-i 'ulyâ-yı vezârete ekser kethudâlık makâmından su'ûd olunmasına müşârun-ileyhin vefâtı esnâsında kudemâ-yı 'ömrü hûdûd-ı hamsinde bulunmasına nazaran ikbâl ü felek müsâ'ade etseydi hâ'iz olduğu şecâ'at ü kifâyet hasebiyle ihrâz-ı mesânid-i 'âliye etmesi me'mûl ve vatan ü memlekete pek çok hıdemât-ı can-siperâne îfâ edeceği vâreste-i iştibâh idi.

Hatt-ı destiyile müşâhed olan âsâr-ı ber-güzîdelerinden bir gazel-i belîğleri tahrîr olundu:

Ol Leylî-edâ şûh ki bî-gâne revîşdir

Mecnûn gibi 'âşıkları dîvâne revîşdir

Ser-germ olalı gamzeleri hûn-ı cigerden
Müjgânlarının her biri mestâne revîşdir

Bir cünbüşü sad-‘arbede-i haşrdan efvân
Hayrân olayım kaddine cânâ ne revîşdir

48

Dânâyı da nâdânı da pâmâl-i gam eyler
Zendir gehî dünyâ gehî merdâne revîşdir

Ahbâba perîşân görünür zâhir (Emnî)
Dikkatle bakılsa yine ferzâne revîşdir

EMİRÎ

İsm-i ‘âlîleri Mehemmed’dir. ‘Ömr-i kâmilâneleri yüz seneyi tecâvüz eden mu’ammerîndendir ve âgûş-ı ihtirâmında e’âzım-perverde eden memleketimizin eşrâf-ı be-nâm ve üdebâ-yı kemâlât-ı ittisâmındandır. Silsile-i nesebi yedinci derece yukarıda pîşvâ-yı ‘ârifin Seyyid Emîrî Hazretleri’ne vâsıldır. Şehr-i Diyarbekir (Âmid) ve mültehakâtında ve daha ba’zı mevâki ve Diyarbekir’de bir çok silsile-i sâdât-ı kirâm müşârun-ileyh Hazretlerinden teşe’ub eylemiştir. Memleketimizin şâ’ir-i şehîr Hâmî-i nüktedân, Cenâb-ı Emîrî’nin evâsıt-ı eyyâmına yetişmiş ve vefâtından sonra da mahdûmu Mustafa Çelebi ile hem-bezm-i musâhib olmuş idi. Mahdûmlarının Necl-i Nebî’ye mazhar-ı serâbiye bir hayru’l-halef rûşenî-tıynet olduklarını matbu dîvânında münderic olan manzûme-i meşhûresinde şu beyitlerle beyân ediyor:

Levh-i âyînesi sâf u tâze
Rûşenî-tıynet Emîrî-zâde

Mustafa hayru’l-halef necl-i Nebîye
Mazharu’l-veled-i serâbiye

Meclis-i pâke o yâr-ı derîn
Eder eblâğ-ı tahîyât-ı berrîn

Müşârun-ileyhin zamân-ı hayâtında Dersa'âdet'de yazılan Kaz'asker Sâlim ve Sadra'zam mektubcusu Safâyî Efendiler tezkirelerinde dahi sâdât-ı kesîrû'l-berekâtdan oldukları sarâhaten muharrerdir.

Emîrî, mahlası ittihâz buyurmaları sebebinin kaz'asker Sâlim Efendi şöylece tahrîr ediyor: (Feyz-mend-i rubh-ı râbiha-i siyâdet olan gürûh-ı ber-sa'âdetden olduktan başka meyân-ı şu'arâda bir emîr-i sâhib-livâ-yı fesâhat olmağın mahlas-ı mezbûru ihtiyâr ve bu mahlasla şöret-şi'âr olmuşlar idi) fi'l-hakîka zamânında kesb-i iştihâr eden üdebâdan idi. Hatta Vâlî, Hâmî memleketimizin büyük şu'arâsı Sâlim, Safâyî tezkirelerinde mûnderic olmadığı halde müşârun-ileyhin mestûr bulunması ve kezâlik Şeyhî'nin Şakâyık-ı Nûmâniye'ye zeyl olarak 1143 senesi nihâyetine kadar vefât eden fuzalâ vü şua'râyâ dâir yazdığı (Vekâyi'ü'l-Fuzalâ)sında sâbiku't-terceme 'ârif-i billâh Cenâb-ı Âgâh gibi bir zâtın ism ü resmi muharrer olmadığı halde müşârun-ileyhin dâhil bulunması mertebe-i şöretine delîl-i bâhirdir. Vefâtından kırk-elli sene sonra yazılan Tezkire-i Râmiz'de dahi ahvâl ve ba'zı .....

49

müşârun-ileyh 1045 hudûdunda dünyâya gelmiştir. Kırâ'at-ı evliyâyâ tevliyeti evlâdiyet sûretiyle hânedânına meşrûta olan Sülûkiye mescid-i şerîfinde kâ'in mektebde başladı.

Üstâd-ı mâder-zâdı kendisini az vakitde beyne'l-akrân temeyyüz etdirdi. Meşâhir-i 'ulemâ-yı memleketin dersine devam eyledi. Dest-i iktidârına sığınan hâme-i edebi hüsn-i idâre ile mümtâz ü ilm ü 'irfân ile ma'rûf oldu.

Hem 'ulemâ hem üdebâ için medâr-ı iftihâr olacak bir mevki tuttu. Memuriyete heves etmedi. Şeref-i siyâdetle zâten 'âlî olan ka'b-ı celîli tab'ındaki 'irfân ü celâdetle de tezyîn eylediğinden velât-ı 'izâmın musâhib ü müsteşârı ve memleketimize gelen serdâr pâşaların nedîm ü

muharremi olarak etvâl-i 'ömr ile kâmyân oldu. Netekim mahdûmlarına hitâben yazdığı manzume-i belîğada şöyle tavsiye ediyorlar:

Ceddin ile eyleme fahr el-hazer
Sa'y ile et nâmını sen şöhrever

Olmaya tâ sendeki 'ilm ü edeb
Fâ'ide vermez sana 'ırk neseb

Herkes ile eyle muhabbet husûl
Meclis içinde sakın ola fuzûl

'Âlim ile fenn-i mudarâyı bil
Ekmeğin olmazsa gerek tatlı dil

Her ne kadar olsan eğer ziverkâr
Usladır elbette seni rûzigâr

Ülfet-i nâdândan et ihtirâz
Serv gibi eyle seni ser-firâz

Halka ver esvâkda bir bir selâm
Kibr ile tâ etmeyeler ittihâm

Kendini et muharrem bezm-i kibâr
Tâ olasın mü'temen ü müsteşâr

Müddet-i 'ömründe memleketinden hârice çıkmamış ve âsâr-ı belîğalarının geşt ü güzâr-ı memâlik etmesi kendilerine vekâlet etmesi kendilerine vekâlet etmiştir. Zîrindaki nazâ'irden de anlaşılacağı üzere her memleketde tanınmış ve bilinmiştir.

Âbâ vü ecdâdından mevrûs-ı cesîm bir servete mâlik olduğundan hânedân düşkünlerine ve eytâm ü erâmile cevîz ü 'atiyye i'tâ

vü elbise iksâ ile iktisâb-ı du'â eyleyerek haslet-i merdâne vü evsât-ı hâtimânesi elsine-i sitâyışde dâ'ir bulunurdu.

Muzâyekaya giriftâr olan şu'arâya mu'âveneti dirîğ olmazdı. Hattâ onların terfiye-i i'âşesi için erbâb-ı servetden olan sâ'ir yârân-ı memleketden de istihsâl-i nukût mu'âvenetine delâlet ederdi. Şu'arâ-yı memleketden âtiyü't-terceme edîb-i ma'ârif-perver Şûrî Hasan Ağa merhûm ile vâki olan bir latîfe vesîle-i rahmet olmak için tahrîr olundu:

50

Kıt'a-i Şûrî

Ey kân-ı kerem mûkerremetin tekmîl et
Va'd eylediğin cerîdeye ta'cîl et
'İydiyyemizi Emîrî kurbân olayım
Yârân-ı suhan-şinâsdan tahsîl et

Cevâb-ı Emîrî

Şûrî bu işin karîn-i ta'cîl olmaz
Va'd eylediğim cerîde tekmîl olmaz
Yârân-ı sühen-şinâs müflîsdir hep
Düşme tam'a-ı hâmene tahsîl olmaz

İşte cenâb-ı Şûrî'ye şu sûretle latîfe icrâsını müte'âkib i'tâ-yı cevâ'iz-i mûkerreme ile dil-şâd eylemiştir.

Tabî'atında sanâyi vü ticârete istidâdı olanlara sermâyeler i'tâ eyleyerek hem onlara dest-gîr-i ma'îşet hem de kendileri feyz-mend-i rubh-ı râbiha-i menfa'at olurlardı.

Memleketimizdeki akmişe-i harîriyye mensûcâtının terakkîsi için elden gelen gayreti sarf etmiş her bir mu'âvenet ve müşâreketden çekinmemiştir.

1105 senesinde zuhûra gelen Vâlî Ahmed Pâşâ vukû'âtında büyük hüsn-i hizmeti zuhûra gelmiş idi.

1137 senesi Şa'bân-ı mu'azzamânın onbeşinci günü terk-i nâsût ile 'azm-i bâğ-ı lâhût eyledi (terk-i nâsût sene 1137) târîh vâki olmakla ba'zı muhibbânı şu târîhi inşâd etmiştir:

Cevlangâhı oldu bâğ-ı lâhût

Târîh denildi (terk-i nâsût) 1137

Rum kapısı hâricine musallâda cemâ'at-i kebîri ile namazı kılındı. Vâli-i memleket 'Ârifî Ahmed Pâşâ, Âgâh, Vâli, Hâmî, Lebîb, Çâker Efendiler gibi yârân-ı bâ-safâ vesâ'ir fuzalâ vü üdebâ namâzında mevcûd idi.

Huccâc-ı kirâmın güzergâhı olan tarîk üzerinde (Kanlı Göl) namlı mahallin üstündeki tepede defn-i hâk-i Gufrândır.

Tezkiremizin esnâ-yı tahrîrinde seksen yaşında oldukları halde lehü'l-hamd ber-hayât pederimiz pederlerinden onlar da pederimizin ceddî Süleyman Çelebi'den rivâyet ederler. Süleyman Çelebi merhûm demiş ki, ceddîm Seyyid Mehemmed Emîrî Hazretleri'ne yetişdim kâmeti uzunca, kemikleri iriye mâil orta ağızlı mütevassıt burunlu çatik kaşlı gözleri büyük cebhesi geniş güzel sîmâlı, musâhebeti gâyet seviyeli idi.

51

Şems-i cihân-tâbın zamân-ı inbisâtı olan bahar mevsiminde üdebâ-yı memleket ve üstâdân-ı mûsikî ile gülistânlarda ikâmet ederek temâşâ-yı bedâyi-i kudret eylerdi.

Müşârun-ileyh der idi ki insân-ı kâmil olanlar dünyâda bir eser bırakmalıdır. Sâhib-i eser olanlar tevârih-i müstakbele-i ümemde mutlaka bir köşe bulup yerleşirler.

Ezersizler mübhem bir karanlık içinde kalarak mürûr-ı zamân ile kâinâtın zerrât-ı nâbûdiyesine karışır ricâl-i mensiyeden olurlar.

Yine der idi ki insanların ta'kîb edildiği nokta-i nazar, vatana ve cemiyet-i beşeriyeye hizmet sûretiyle pâk u 'âlî olmalıdır. Cihân yalnız kendi istifâdesine münhasır zann eden kütah-benân, ma'nen ikbâl-i vatanın kâtilleridir.

Evlâdının istirâhâtına merhamet zannıyla tahsîl ve terbiyesine dikkat etmeyenler hüsn-i ahlak ve fazîlet gibi cevâhir-i me'âlî ile müzeyyen olan eklîl-i iftihâr-ı aksâdan kendi ciger-pârelerini mahrûm etmek için bizzat reh-zen olurlar.

Daha bir çok akvâl ü nasâyih-i hâkimâneleri manzûm nasîhat-nâmeleri de mevcûddur.

Tezkirelerin cümlesi müşârun-ileyh bâlâda yazdığımız gibi isminin Mehmed olduğunu tahrîr eyledikleri halde yalnız Zeyl-i Şakâyık'da (Emrullah) gösterilmesi yanlıştır.

İsm-i edîbânelerinin Mehmed olduğu ve vâreste-i iştibâhdır hatta Şâm-ı şehbâ kâdısı Mansûrî-zâde Mustafa Mûcib Efendi'nin vâki olan iltimasları üzerine mecmu'a-i nefisesine bâlâları (Li-muharrirahû el-fakîr li-zâberahû el-fakîr. Li-ketebehû el-hakîr li-nâmekahû el-fakîr.)

Ser-levhaları altında, hatt-ı nefis-i 'âlîleriyle yazdığı manzûr-ı 'ayn-ı iftihâr olan bir 'aded gazel-i bedî'a-pîrâlarının zîrine ayrıca ketebehû dahi va'z u tahrîr eylemiştir 'ibâresi 'aynen şöyledir:

Ketebehû el-fakîr Mehmedü'l-müştehar be-Emîrîyü'l-Âmidî gafara lehu

Hal bu iken bilemem ki (Emrullah) ismi cenâb-ı Şeyhî'nin kalemi ucuna nerden dolaşdı Emîrî'nin Emrullah ile iltibâsından neş'et etmiş olsa gerekdir.

Hayâtında ba'zı evlâdının vefâtıyla mâtemdâr oldu;

Vefâtında Ahmed Çelebi, Mustafa Çelebi isimleriyle iki evlâd-ı istihlâf idi.

Merhûmun vefâtından sonra evlâd u ahfâdı meslek-i 'âlîlerine müdâvim olduklarından onlar da makbûl-ı 'urefâ vü memdûh-ı üdebâ olmuşlar idi.

Büyük oğlu Ahmed Çelebi 1142 senesinde bilâ-veled vefât etmiştir. Ve bu muharrir-i 'âcizin ceddü'l-ceddi olan ikinci oğlu Mustafa Çelebi'nin mazhar-ı esrâr-ı eb olduğuna dâir Hâmî-i nüktedânın

ba'zı ebyât-ı belîğası yukarıda mürûr etmiş idi. Cenâb-ı Hâmî, Mustafa Çelebi'nin 1151 senesinde vâki olan fâci'a-i vefâtında dahi şu târîh-i hazîn ile mâtem-serâ olmuştur:

Hayfâ ki Mustafa Çelebi genc iken henüz
Vîrâne-zâr-ı hâk-i fesâda nihân ola

Çün râci oldu râziye-i merziyye rütbeye
Ol nefsi mutma'inne behişt-i âşiyân ola

Târîhini kalem dedi (Hâmî) bekâ ile
Firdevs Emîrî-zâdeye dil-keş-i mekân ola 1151 sene

Mustafa Çelebi'nin mahdûmu Süleyman Çelebi'yi telmîhen şu beyt dahi Hâmî-i Âmidî'nin matbu dîvânında mevcûtdur:

Emîrî-zâde'den gayri, yanaşmaz ehl-i 'irfâna
Degil ehl-i hevâ Hay'dır müstehardır Süleymâna

Müşârun-ileyh Süleyman Çelebi'nin mahdûmu gümrük emîni Ahmed Ağa [1] ve onun mahdûmu da bu hakîrin vâlid-i muhteremi Mehmed Şerîf Efendi Hazretleridir.

Cenâb-ı Emîrî memleketimizin mühim şâ'irlerindedir. Şehmizin bir 'asra karîb lisan mu'allimliğini etmiş ve Âgâh, Vâlî, Hâmî gibi kıymetli şua'râmız onun evâsıt-ı eyyâmından sonra zuhûr eylemiştir.

Hâlâ şehrimiz mecâmî-i üdebâsında ve sâ'ir bilâdda bir çok âsâr-ı belîğası mevcuddur. Gerek zamânında ve gerek daha sonraları memleketimizin bestekârları tarafından eş'ârı ahviye-i latîfe ile bestelenip tegannî edilmektedir.

Nu'ût-ı şerîfe ve kasâid ü gazeliyatı bî-hadd ü hesâbdır. Kesret-i âsârına işâreten kaz'asker Sâlim Efendi tezkiresinde:

(‘Asrın şu’arâ-yı pür-gû vü vaktin merd-i sefid-rûlarındandır.)
ve Sadra’zam mektubçusu Safâyî Efendi de (Gerçekden şâ’ir-i mâhirdir)
‘ibârelerini sarf ediyorlar.

(Misâl) sırasına geçen bir hayli sânihât-ı eş’ârı vardır. Meselâ:
‘Aşka isti’dâdın olsun dil-rubâdan çok ne var
Mısra’ı sırası geldikçe îrâd olunur[2]

[1] Her ne kadar ağılıkla ma’nûn ise de ashâb-ı hat u kitâbetden olduğu
metrûkâtı meyânında mevcut ba’zı evrâkıdan müstebândır.

[2] Selânik’de, Yanya’da, Yemen’de, bulunduğum esnâda münâsebet
düşdükce ba’zı zevâtın bu mısra’ı okuduklarını görür ve memnun olurum hatta Hadîde
mutasarrıfı Rumeli beylerbeyi pâyelülerinden Hıfzî Pâşâ Hazretleri bi’l-münâsebe
okuduklarında nâzımını ve mısra’ın mâ’bâdını su’âl eyledim vâkıf olmadıklarından
ceddimizin bir gazelinden müfrez olduğunu söyledim tekmîlini arzu eylediklerinden
yazıp verdim gazelin tamâmı şudur:

53

Belâgat-ı tab-ı üstâdânelerinin mertebe-i bâlâ-terfînine nümûne
ve vesîle-i rahmet olmak üzere atmış dokuz ‘aded ebyâtı hâvî bir kasîde-i
nâtiyelerinden teberrüken bir kaç beyit tahrîr olunur:

Gönül bir dilberin pister-nişîn-i mihri olmuş kim
Marîz-i ‘aşkının kâbil değil tedbîr-i dermânı

Verir âsâyîş âsârı merhem-i sîne-rîşâna
Neşât-ı ıztırâb rişte-i elmâs pekânı

Döker zahm-ı dile bin niş-i zehr-i âlûdeyi birden
Nuhfete her hayâl-i hançer hûn-pâş-ı müjgânı

Nehîb-çîre dest-i türktâz gamze-i mesti
Eder rûhü’l-emîni küşte-i şemsîr-i berrânı

Neşât-ı sâğar-ı leb-rîz âb-ı zindegânîdir
Dil-i bîmâre her tîğ-i nigâh-ı çeşm-i fettânı

Olur âteş-fürûz zahm-1 dâğ-1 sîne-i mahşer
Onun hûnîn-i kefenle lâleâsâ hep şehîdânı

Gönül ol dilber-i lâle-'ızârın dâğ-1 mihriyle
Dem-i küştende âteşzâr eder rûy-1 gülistânı

Olur âyîne-i esrâr nakş-1 nokta-i hestî
Şumâr-1 mevc-i hâl 'ârız-1 hurşîd-i tâbânı

Derûn-1 mücmer halvet-serây-1 kurb-1 rahmâna
Şeb-i vuslatda 'anber-rîz olur zülf-i perîşânı

Şehinşâh-1 nübüvvet Mustafa-yı muhterem-i şevket
Şefî-i rûz-1 mahşer mazhar-1 iltifât-1 Rabbânî

Olur dergâhına ey pâdişâh-1 mülk-i istiğnâ
Gürûh-1 enbiyâ bin cân ile fersûde-pîşânı

Kenâr-1 âteş-i mihrinde bir pervânedir Cebrâ'il
Senin ey şem-i bezm-i handân ser-i Sübhânı

Dürr-i tâc-1 kemâl-i ma'rifet âsârın olmuşdur
Serâ-yı fitratın ârâyîş-i zer-i tâk-1 eyvânı

Hezerân 'izz ile ey mazhar-1 âyîne-i rû'yet
Ki kıldın bezmgâh-1 vahdete mi'râc-1 cismânî

Cenâb-1 Hakkın oldun bezm-i hâsü'l-hâs-1 lütfunda
Sa'âde'l-birle kurbü'l-kurb enîsü'l-enîs-i mihmânı

Murâdım sâlik-i minhâc-1 ba'sin olmadır yoksa
Ne mümkündür seni vasf etmek ey memdûh-1 Rabbânî

Benân-ı pençesiyle çâk eder şehbâz-ı evsâfın
Derûn-ı sîne-i kebk-i hayâl 'akl-i insânî

Ben ol 'isyân-ı senc-i 'arsagâh-ı seyyi'âtım ki
Getirmem hâtıra endîşe-i ferdâyı mîzânı

Yegâne hasîre mest-i bî-hicâb bezm-i 'isyânım
Düşürmem hîc dilden zikr-i câm-ı la'l-i cânânı

Komaz sâkî-i bahtım bezm-i 'işretgâh-ı gafletde
Tehî-dest-i hevesde sâğar-ı leb-rîz-i rindânı

*****

Mey-perest ol sâğar-ı 'âlemiyândan çok ne var
'Aşka isti'dâdın olsun dil-rubâdan çok ne var

Cân verip almakdayız her dem metâ-ı vaslını
Beynimizde yâr ile bey ü şîrâdan çok ne var

Başka 'âlemdir hakikat-i sohbet-i yâr-ı kadîm
Bî-vefâ bî-gâne meşreb-i âşinâdan çok ne var

Mülk-i istiğnâda şâh-ı sehâvet-meşreb ol
Yoksa terk-i mâsivâ etmiş gedâdan çok ne var

Sen misin ancak (Emîrî) pey-rev-i Âgâh olan
Şehrimizde şâ'ir-i nâzik-edâdan çok ne var

Karûn-i sâye-i lutf ile ey hurşîd-i 'âlem-tâb
Bu 'Abd-i zerre-i nâçîz ü 'ayb-âlûd u noxsânı

Dem-i âhirde hıfz et lem'a-i feyz-i şefâ'atle
Gönülde sâye-i sıdkı dilimde şem-i îmânı

Hidivâ eylesin çâpuk-süvâr peyk-i endişem
Biraz da çâr-yârın sulha-i vafında cevelâmı

Mağfûr-ı müşârun-ileyhin müdded-i hayâtı Sultan Murad-ı Râbi devrinden Sultan Ahmed-i Sâlis zamânına kadar temâdî eylediğinden yedi 'aded 'Osmânlı pâdişâh-ı zîşânının 'ahd-i sa'âdetini idrâk eylemiş ve ekserîsi hakkında belîğ kasîdeler inşâd ve bundan başka yârân u ihvânı ile de manzûm mükâtebeler icrâ eylemiştir.

Odasından Hicâz-ı mağfîret-tırâza 'azîmetle müşerref olan 'Abdurrahman Çelebi'ye yazdıkları kasîde-gûna mektûbun mukaddimesi tahrîr olundu:

Nice bir şâhid endîşe-i vasl-ı dildâr
Eyleye hançer-i firkatle beni sîne-fikâr

Etmez ol dilber âhû-yı nigeş vahşet-hû
.....-ı nazzâreye şebbâz-ı hayâlini şikâr

Çeşmi bigâne-i tedbîr-i umûr-ı merhem
Gamzesi mahrem-i kâşâne-i zahm-ı dildâr

Nigeşî bâdî-ğâr-ı tekr kâlâ-yı niyâz
Müjeler reh-zen-i ârâm-ı dil ü sabr u karâr

Meded ey fitnene tıfl-ı tarab-hâne-i nâz
Öldürtür âdemi bu vaz-ı teğâfûl-i etvâr

Dil-i ..... dâhiye-i zahm ile iltifat-engîz
Etmez âsâyiş-i beh-bûde-i merhem ona kâr

Çâre-sâz oldu meğer şâm-ı firâk-ı ğamda
Dile âmed-şod-ı âğûş-ı hayâl-i kadd-i bâr

Rind-i zehr-âba keş-i sâğar bezm-i firkat
Edemez câm-ı meserretger ile def-i humâr

Fikr-i ümîd-i visâle dil-i ye's-i ülfet
Tâ beni eylese hicrân ile evkâtı güzâr

Bârî derd-i dile ey kîlk-i mevedded-i makrûn
Eyle tesvîd-i derûn varak-ı mihr-i nigâr

Ey sabâ nâmımızı sen dahi lutf et eyle
Vâsıl-ı meclis-i pür-feyz-i letâfetkâr-ı yâr

Bu tarabla firâk-ı dil-i sad-pâreyi kıl
Mazhar-ı âyîne-i cünbüş-i vasl-ı dildâr

Eyle dürr-i sadeî bahr-i vedâd-ı dilden
Mukaddim-i feyz-i merâm-bahşına hürmetle nisâr

Nazar et tâbiş-i ruhsârına hem eyle suâl
Nicedir tab-ı şeref-bahş u zarâfet-i etvâr

Nicedir nahl-i ser-efrâz-ı diyâr-ı ümmîd
Nicedir bülbül-i nev-nağme-i sahn-ı gülzâr

Nicedir kâfile-sâlâr-ı diyâr-ı uhût
Nicedir râh-rev-i sahn-ı hakikat-âsâr

Nicedir pîş-rev-i zümre-i haccü'l-haremeyn
'Abdurrahman Çelebi mûnis-i 'ismet-i mişvâr

Menkıbetkâr-ı tefennün şeh-i iklim-i hüner
Mesned-ârâ-yı hired-mendî-i zü'l-'arş-ı vakâr

55

Büleğâ-yı eslâf u mu'âsırın ile müşâ'are vü münâzarası pek kesîr olduğu gibi üdebâ-yı ahlâf dahi bir çok âsârını tetabbu vü tanzîr eylemiştir. Ba'zıları irâ'e olunur:

Mehemmed Emîrî-i Âmidî
Bir dil ki sadâkatle muhabbet var içinde
Bir âyinedir hüsn-i letâfet var içinde

Hamdî-i Âmidî
Hamdî güher-i nazm-ı Emîrîye nazar kıl
Tâb u eser âb-ı letâfet var içinde

Nâbî-i Ruhavî
Verdim sana dürc-i dil-i ser-bestemi ammâ
Pek sakla büyük yerden emânet var içinde

Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî
Âgâh nice fahr-ı bilâd olmaya şehbâ
Nâbî gibi bir ehl-i kerâmet var içinde

Vâlî-i Âmidî
Terki bana evlâ görünür bezm-i bütânın
Söz geçse dil-i şûha selâmet var içinde

Kâmî-i Edirnevî Kâdı-yı Âmid
Âyîne verin destine ol şûh-ı büttânın
Görsün hele bir kerre ne âfet var içinde

Nedîm-i Meşhûr

Eyvâh o üç çifte kayık aldı karârım
Şarkı okuyup geçdi bir âfet var içinde

‘İzzet ‘Ali Pâşâ
Hoşdur bize mey-hâne ki ‘işret var içinde
Ol gözleri mahmûr ile sohbet var içinde

Lâ Edrî [1]
‘Îmâme ile zâhidi gördükde inanma
Her künbedi zann etme ziyâret var içinde

Şeh-zâde İbrâhîm Hafîd Paşâ-yı Âmidî
Râhat komaz üftâdeleri ‘aşk-ı mecâzî
Şol yâreye benzer ki cerâhat var içinde

Pertev Re’îsü’l-küttâb
Ebnâ-yi zamân etse dahi terk-i tek’âlîf
Tâkat götürülmez yine külfet var içinde

---

[1] Ramazân-ı şerîfin on beşden sonraki cum’a günü Behrâm Pâşâ câmi-i şerîfinin kubbesine karîb çarh denilen dâ’ireye ve ondan da kubbenin etrâfına çıkıp gezmek ‘âdetdir. Bir cum’a günü kubbenin üstüne çıkmış, bir mahalde oturmuşdum. Şu beyt çakı ucuyla kurşun üzerine nakş edilmiş zîrine 1127 senesi rakamı konulmuş idi. Ne beytin kâ’ili ne de oraya nakş eden zâtın ismi yazılmışdı. Biraz aşağıda düzce bir yerde kadîm fındıklı altunlardan bir ‘aded altunda nazara müsâdif oldu. İki sûretle memnûn olarak kubbeden indim. Şimdiye kadar bir dîvânda bir mecmu’ada şu beyti göremedim.

Kâmî-i Âmidî
Bir kimse sana dostluk etse bu zamânda
Bîhûde değil hâsılı ‘illet var içinde

‘Avnî-i Yenişehîrî
Bir külbe-i ahzânda ki sen yâd olunursun
Zindân-ı cahîm olsa da cennet var içinde

‘Ali Emîrî Câmi’u’l-Hurûf

Mesrûr edemez ehl-i dili zînet-i dünyâ
Altun kafesin bülbüle zahmet var içinde

Nâbî

Nâbiyâ meclis-i ahbâbda şi’r-i ter ile
Âteş-i harman-ı hasâd ki derler o biziz

Emîrî-i Âmidî

Pey-rev-i Nâbîyiz ammâ ki Emîrî sözde
Feyz-perverde-i üstâd ki derler o biziz

Vâlî-i Âmidî

Vâliyâ zemzeme-i şi’r ile pey-revlikde
Şâ’ir-i mu’cize-îcâd ki derler o biziz

Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî

Şimdi Âgâh eser-i feyz-i ziyâ-güster ile
Kâbil-i feyz-i hüdâ-dâd ki derler o biziz

Güzârî-i Âmidî

Günde bin nakş ile tasvîr ederiz kendimizi
Sun-i tasvîrde Behzâd ki derler o biziz

Emnî-i Âmidî

Olmazız pey-rev-i Nâbî ü Güzârî Emnî
Pey-rev-i Âgâh üstâd ki derler o biziz

Dürrî-i Vânî Büyük Tezkireci

Dürriyâ Vâlî-i mülk-i sühan olsun Âgâh
Şâ’ir-i nâdire-i’câd ki derler o biziz

Lebîb-i Âmidî

Günde bin seng-i sitem darb eder sînemize
Bîsütûn-ı dile Ferhâd ki derler o biziz

Vahîd Mahtûmî

Gam-ı ağyâr ile olsak n'ola kûyunda mukîm
Sâkin-i kişver-i bî-dâd ki derler o biziz

Mucîb Kemâlî-i Âmidî

Eşkimiz rûd misâl etmedeyiz her serve
Hem-ser-i Dicle-i Bağdâd ki derler o biziz

57

Şeyhî [1]

Baş eyip bana külâhı ve şikârı dediler
Hâne-i tab'ına ırğâd ki derler o biziz

&&&&&&&&

Süleyman Mezâkî Büyük Tezkireci
Çok değil mi bu sitem ehl-i niyâza cânâ
İstinâdın bu kadar şîve ile nâze midir

Nâbî-i Ruhavî

Niyetin eylediğin va'deyi incâze midir
Yoksa kasdın dil-i zâre sitem-i tâze midir

Emîrî-i Âmidî

Şâh-ı gamzen yine cem etdi sipâh-ı müjeni
Cünbüş-i 'azmi 'aceb memleket-i nâze midir

Dürrî-i Vânî

Seni bir demde eder mâlik-i genc-i Kârûn

Himmet-i hâce-i gam kâbil-i endâze midir

Sükkerî

Reng-i rûyun eser-i şermîdir ğâze midir

Yoksa ‘uşşâka yine bir gazab-ı tâze midir

&&&&&&&&&&&&&&&&&&&&&&&&

Vâlî-i Âmidî

Zâlim eylerse de mazlûma zarar çok sürmez

Ân-ı vâhidde geçer ‘ömr-i şerer çok sürmez

Emîrî-i Âmidî

Ne kadar saklasa âyîneden ol hattını yâr

‘âleme şâyi olur kara haber çok sürmez

Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî

Subh-ı ikbâlîne ‘ibretle bakılsa çerhin

Hasretinde çekilen âh kadar çok sürmez

‘İzzet ‘Ali Pâşâ

Sâkî izhâr-ı sebât etse dahi devrinde

Müddet-i tevbe-i mestâne kadar çok sürmez

Kâmî-i Âmidî

Ten-i ber-âverde eden terbiyesiz evlâdın

Kendi zânûsunu hayretle döğer çok sürmez

Emîrî Câmî’u’l-Hurûf

Görmüyor çîn çîn sitemin şimdi o mâh

Gösterir kendine mir’at-ı kader çok sürmez

&&&&&&&&&&&&&&&&&&&&&&&&

---

[1] Şeyhî’nin şu nazîresi yirmi beyitten mütecâvizdir. Bâlâdaki Âmid şu’arâsı gazellerinin birer ikişer beyitlerini tazmîn etmiştir. Gerek şu tazmîne ve gerek

Mucîb Kem'âlf-i Âmidî'nin mecmu'a-i nefisesinde muharrer bulunmasına nazaran bu zâtın memleketimize ta'alluku olması me'mûl ise de ne kendinin hüvviyetine dâ'ir ne de beytinde beyân eylediği külâhı ve şikârı hakkında bir ma'lûmât alabildik.

58

Emîrî-i Âmidî

Hayâl-i yârde gelse devrine yer bulmaz
Binâ-yı dilden eser yok sarây-ı cân tenhâ

Vâlî-i Âmidî

O mâh-pâre vü ağıâr ü kûşe-i 'işret
Esîr-i bend-i mihen Vâlî her zamân tenhâ

'Ali Emîrî Câmî'u'l-Hurûf

Hased o 'ârif kim dehri seyr için bulmuş
Şu 'âlf kubbenin altında bir mekân peydâ

&&&&&&&&&&

Nâbî

Zahm-ı hicrânı çok çekdik o şûhun bârî
Bir zamânda saralım sîneye merhemcesine

Emîrî-i Âmidî

Zor-bâzû-yı belâgatla bu gün ey Nâbî
Kışver-i nazma Emîrim yine Rüstemcesine

'Ayntâbî Hâfız-ı Kadîm

Ka'be-i hüsnü tavâf-ı eylemeden teşne-lebim
Sun bana câm-ı leb-i la'lini zemzemecesine

Subhî-i Âmidî Lebîb-zâde

Bu fenâ ..... Subhî sana benzer var mı
Kûy-ı cânâneyi terk eylemiş âdemcesine

&&&&&&&&&&

Emîrî-i Âmidî

Emîrî-i Âmidî

Olmadı dil kayd-ı gîsû-yı dil-ârâdan halâs
Bulmadı dîvânemiz zencîr-i sevdâdan halâs

Nusretî-i Âmidî

Olmadı dil hasret-i vasl-ı dil-ârâdan halâs
Bulmadı dîvâne kayd-ı 'aşk-ı Leylâdan halâs

Kâmî-i Âmidî

Ta'n ü teşnî'a eyleşmek Kâmîye emr-i muhâl
Olmadı dünyâda kimse ifk-i â'dâdan halâs

&&&&&&&&&&

Emîrî-i Âmidî

Girdâb-ı gamdan eyledi dil-i zevrakın halâs
Hazan erdi hatt-ı sebz ruh-ı dil-rubâ bana

Fasîh-i Mevlevî

Kasd-ı sitem edersin edip gayra iltifât
Hep sûret-i vefâda edersin cefâ bana

&&&&&&&&&&

Emîrî

Ey tıfl-ı dil o şâha yetîmâne karşı var
Nakîne-pâş dest-i 'atâdır subh 'ıyd

Âgâh

Ey rûzedâr kûşe-i hicr olma teng-dil
Bezm-i visâle müjde-resândır sabâh-ı 'ıyd

Emîrî

Yıldı bir kere girersin sen ele ey gül-i ter

Seni ârâyîş-i destâr edecek günlerdir

Âgâh

Oldular sih-r-i nigâr ehl-i sühan hep [1]Âgâh

Kalemi mu'cize-güftâr edecek günlerdir

&&&&&&&&&&&&&&&&

Emîrî

Defter-i a'mâli gör dâd ü sitedden fâriğ ol

Vaktidir ey dilber akşâm oldu dükkânın düşür

Râğıb-1 Âmidî

Renk renk açdın metâ-1 hüsnünü her bilmeze

Râygân etdin yeter ey şûh dükkânın düşür

&&&&&&&&&&&&&&&&

Emîrî

Ol âfitâb evc-i tecellî ki hüsnüne

Ol nazarda hazar u mesîhâr bûdadır

---

[1] Cenâb-ı Âgâh cem sûretiyle beyân eylediği şu'arâdan yalnız Emîrî'nin nazîresi bize vâsıl oldu. Mu'âsırlarından Hâmî, Vâlî, Lebîb'in elde mevcut olan dîvânlarında nazîreleri yok, şu halde sih-r-i nigâr olan sunûf-ı ehl-i sühan olmak lâzım geliyor ise de kimler olduğu meçûl kalıyor şununla da anlaşılıyor ki daha bir çok şâ'irlerimizin mürûr-ı zamân nâm u âsârını bel ü nâbûd etmiştir.

60

Şeh-zâde İbrâhîm Hafîd Pâşâ-yı Âmidî

Âb içre 'aks-i kaddini gördü serv

Dâ'im kenâr-1 cûda seni cüst ü cûdadır

&&&&&&&&&&&&&&&&

Emîrî

Revna-1 hüsnü şeb-i hatt-1 siyeh-fâmdadır

Şem'in efzûn-ter olan şu'lesi akşâmdadır

Birrî-i Mağnisavî [1]
 Cünbüş-i dil eser-i hatt-ı siyeh-fâmdadır
 Düzd-i gencîne-i vaslın işi akşâmdadır

Câmi'ü'l-Hurûf'un ba'zı nazâ'iri:

Mehemmed Emîrî Cedd-i Câmi'ü'l-Hurûf
 Gîsû-yı 'ıtr-sâzların ile perîşân
 Üftâdelere sünbül-i firdevs-i berrîn sat

'Ali Emîrî
 Lâhûtî nigâhâne ile bâğa revân ol
 Dil-dâdelere nergis-i lâhût berrîn sat

Mehemmed Emîrî
 Kimsenin şem-i şeb-efrûzunu söndürme sakın
 Kudretin var ise etrâfına pervânelik et

'Ali Emîrî
 Kendi endâmını tezyîne zenân meyl eyler
 Mülkün i'mârına ikdâm ile merdânelik et

Mehemmed Emîrî
 Eder mi gonca-i bâğ-ı hakîkate te'sîr
 Nevâ-yı zemzeme-i bülbül-i mecâz-âlûd

'Ali Emîrî
 Emîri sarf edecek nûr-ı çeşmine acırım
 O mehveşe yazamam -nâme-i niyâz-âlûd

Mehemmed Emîrî
 Dil-i 'aks-i ruhun dîde-i hûn-âbda saklar

Ol tâze gülü şîşe-i pür-âbda saklar

‘Ali Emîrî

Dil ‘aşkıını cem’iyyet-i ahabbda saklar

Gûyâ ki bir âyîneyi mehtâbda saklar

[1] Manisalı Birrî-i Mevlevî'nin hatt-ı destiyle nezdimizde mevcûd olan mecmu'ada Emîrî'nin gazeli muharrer olduğu gibi kendi gazelinin bâlâsına da nazîresi olduğunu kayd eylemiştir. Şu nazâ'ir tesâdüff olmayıp ya müvâcehe ya muhâbere sûretiyle vukû'a geldiğini bu da isâbet ediyoruz. Şimdiye nisbetle vesâit-i müvâredenin noksânıyla berâber memâlikimizin üdebâ-yı kadîmesinin yek-diğeriyle olan şu hâl-i müvâneset ü ictimâ'ları şâyân-ı takdîr ü imtisâldir.

61

Mehemmed Emîrî

Gönül sahrâ-nişîn-i vahşet olmuş havfı var senden

Şeh-i gamzenden ey meh ona bir hatt-ı emân al ver

‘Ali Emîrî

Der-i cûdunda ‘âşık bir fakîr gider niyâz eyler

‘Înâyet matbahından destine bir lokma nân al ver

Mehemmed Emîrî

Zuhûr-ı fitne-i hattından alsak haber-i yârın

O diller sayd eden zülf-i perîşân anlaşılışıdır

‘Ali Emîrî

Duhûl-i bezm-i yâre sûdmend olmazsa yol vermez

Der-i kasr-ı emelde fikr-i derbân anlaşılışıdır

Mehemmed Emîrî

Beni dîvâne eden nergis câdû bu mudur

Dâm-ı ümmîde şikâr olmayan âhû bu mudur

‘Ali Emîrî

Çıkmayan nakş-ı hayâli dil-i pür-dâğımdan
Meskeni gülşen olan gonca-yı dil-cû bu mudur

Mehemmed Emîrî

Dilin feryâdı ol meh gayra dildâr olduğundandır
O gül zînet de âğuş-ı her hâr olduğundandır

‘Ali Emîrî

Bana meyli o şühun ‘iffetim yâr olduğundandır
Rakîbân-ı siyeh-dil ‘ismet-âzâr olduğundandır

Mehemmed Emîrî

Ey bâd-ı sabâ kûy-ı dil-ârâda ne vardır
Bir tâze haber ver bize dünyâda ne vardır

‘Ali Emîrî

Eflâka su’ûd etmeye bir çâre bulunsa
Bilmem ‘acabâ ‘âlem-i bâlâda ne vardır

Mehemmed Emîrî

Etmesin kebk-i heves pervâz evc-i vasl-ı yâr
Pençe-i şebâz-ı çeşm-i fitne-sâz ardıncadır

‘Ali Emîrî

Çırpınır elbette havl-i cân ile murg-ı hayât
Âşiyân-ı gülşen ‘âlemde bâz ardıncadır

Mehemmed Emîrî

Tîşe-i âhım ile seng-i derin hâk ederim
Bende Ferhâd gibi nice hüneler vardır

‘Ali Emîrî

Çalışır kal-ı cibâl etmeye Ferhâd gibi
Nazar et ‘âlem-i himmetde ne erler vardır

62

Mehammed Emîrî

Sakın üftâde-i hâk-i helâk olmak mukarrerdir
Bu gün ol şeh-süvârım hışm ile meydâna girmiştir

‘Ali Emîrî

Şu dünyâ pençesinde ‘âkıbet zâr u zebûn olmuş
Ne safderler ne erler hışım ile meydâna girmiştir

Mehammed Emîrî

Bî-hicr-i yâr zevk-i visâlin ne lutfu var
Feyz-i neşât-ı bâde humâr-ı gamdadır

‘Ali Emîrî

Nakş-ı hutût mevce-i esrâr-ı hâdisât
Deryâ-yı bî-kerân cihân-ı gamdadır vezin

Mehammed Emîrî

Gel Emîrîden zekât-ı hüsnünü men eyleme
Âsitân-ı devlete ihsâna gelmişlerdeniz

‘Ali Emîrî

Her ne cevrin var ise icrâ et artık ey felek
Çare ne dünyâ denen meydâna gelmişlerdeniz

Mehammed Emîrî

Hâk olsa gönül sâğar-ı mînâda mey olmaz
Hûn-ı ciğër ol sâğara sahbâda mey olmaz

‘Ali Emîrî

Çâk olsa gönül perde-i dîbâda mey olmaz

Pûşide-i mir’at-ı mücellâda mey olmaz

Mehammed Emîrî

Emîrî mû-şikâf-ı ma’rifet olmak gerek yoksa

Kişi taklîd-i eş’âr eylemekle zû-fünûn olmaz

‘Alî Emîrî

Kemâlât ü funûna öyle sa’y et cihân halkı

Desin yokdur nazîri böyle merd-i zû-fünûn olmaz

Mehammed Emîrî

Ya sâye bırakmış rahne-i zülf-i siyâhı

Ya zulmet-i şeb ol meh-i tâbâna dokunmuş

‘Ali Emîrî

Ya pister-i nâz üzre yatıp cilveler eyler

Ya sâye-i peymâne o fettâne dokunmuş

Mehammed Emîrî

‘âlemde gönül birliği güç yâr ile yoksa

Ağyâr-ı sitemkâre mudarâ olagelmiş

‘Ali Emîrî

Dîdârına çeşmim nazar eylerse gücenme

Mehpâreleri seyr ü temâşâ olagelmiş

63

Mehammed Emîrî

Üftâdene çünkü yoğidi mîve-i vaslın

Sen gülşene ey serv-i dil-ârâ niye geldin

‘Ali Emîrî

Feryâd-ı hezerân seni bîzâr edecektir

Sen gülşene ey gonca-i ra'nâ niye geldin

Mehemmed Emîrî

Ben üstühân olurum ey hümâ-yı hâhiş-dil

Sen âşiyân-ı emelde karâr edinceye dek

‘Ali Emîrî

Görür ne berd-i zemistân ne şiddet-i temmûz

Gönül o yâr ile seyr-i bahâr edinceye dek

Mehemmed Emîrî

Dili zahm-ı âşinâ-yı çeşm eyler

Dilber-i dil-sûzdur gamzen

‘Ali Emîrî

Murg-ı dil can-fedâ-yı hayretidir

Bî-emân şahbâzdır gamzen

Mehemmed Emîrî

Sipihri yaksa bârî âh-ı âteşnâkdan gönlüm

Bu takrîb ile alsa intikâm eflâkdan gönlüm

‘Ali Emîrî

Bu dehr-i âteşin-'unsurda hırs-ı câha aldanmış

Yazık ki la'ne yapmış kendine hâşâkdan gönlüm

Mehemmed Emîrî

Neşât-ı la'l-i leb-i yâr var iken zâhid

Şarâb-ı kevseri açma riyâyı depretme

‘Ali Emîrî

Koparma mahşeri zâhid figân-ı hile ile
Sipihri yakma zemîn-i riyâyı depretme

Mehemmed Emîrî

Kim etdi kard-i ‘âlemi hâlis ‘ayâr iken
Şimdi zamâne halkının ağzı gümüşleri

‘Ali Emîrî

Zâlimlerin sefih ü münâfik yılanların
Zehr oldu cism-i devlete altun gümüşleri

Mehemmed Emîrî

Ne zevk-i hâhiş-i vuslat ne gussa-i hicrân
Bu dil ta’alluk-ı havf u recâdan ayrıldı

‘Ali Emîrî

Gönül musâhebet-i dil-rubâdan ayrıldı
Vahîm hastaya döndü şifâdan ayrıldı

64

Mehemmed Emîrî

Bilmem nedir meserret ile gam dedikleri
Birdir yanımda sûr ile mâtem dedikleri

‘Ali Emîrî

Bir lahza vermiyor beşere râhat ü sükûn
Gehvâre-i belâ mı bu ‘âlem dedikleri

Mehemmed Emîrî

Feryâd-ı ciger-sûzunu bûlbûl kime satsın

Gülzâr-ı muhabbetde hâdidâr döğündü

‘Ali Emîrî

Hâl ehli olan ‘ârif-i esrâr olan döğündü

Hep bî-haberân geldi haberdâr döğündü

&&&&&&&&&&&&

Fârisî lisânında dahi gazelleri ve nazâ’iri kesîrdir. Metânetü’l-lafz u rikkat-i me’lde âsâr-ı Türkîyesine teve’ümdür.

Tercümân-ı gayb olan Hâfız-ı Şîrâzî Hazretleri’nin tahmîs eylediği gazel-i meşhûrunun bir kıt’ası şudur:

+++

Evâil-i hâlinde hezl ü hicve dâ’ir ‘acîb ü garîb muhayyelâtı hâvî inşâd eylediği kasîde ve gazel ve kıt’aları vâfirdir gerçi sonraları bu vâdîyi külliyyen terk buyurmuşlar ise de ba’zı mecmu’alarda bir haylisi bâkîdir. Son lisân cânib-i ihtiyâr olunarak yalnız kırk dokuz beyti hâvî bir kasîdenin nihâyetinden sûret-i şikâyeti mutazammın olan bir kaç beyti tahrîr olundu:

Baht-ı bedbîn gibi bir merd-i gazanfer tab’ı
Zahm ile etmededir küşte-i ser pençe-i mûr

Kâm ala bezmine dehrde her ebleh-i har
Şâhid-i tâli’i nûş eyleye sahbâ-yı sürûr

Olayım hüzn ile zehr-âbe-keş-i câm-ı felek
Ye’s ü hasretle ola çeşm-i ümîdim mahmûr

Rûtbe-i mertebe-i kadrîmi a’dâ gözüne
Vâjgûne felek sufle-nihâd eyledi hûr

Beni âzurde-i dü-nân-ı leîm etdi felek
Dest ü dâmân olayım kendi yümm-i nûşûr

Bunlardan başka mahdûmlarına hitâben bir de manzum Nasihat-nâmesi vardır. Kütübhâne-i ‘urefâda zîver-i sahâyif âsâr ve ekser ebyâtı zürefâ-yı memleketin hâfızânelerinde menkûş u pâydârdır.

Yukarıda bir kaç beyti bi’l-münâsebe geçmiş idi.

65

Âsâr-ı kıymetdâr-ı ‘âlîlerinden bir gazel-i bedî’i üstâdâneleri tahrîr olundu

Kazâ resm-i cefâyı gamze-i yârımdan öğrendi

Füsûn-ı fitne-sâzı çeşm-i dildârımdan öğrendi

Demiş ol nev-zuhûr fitne kim serkeştelik kaydın

Benim âşufteler zülf-i siyehtârımdan öğrendi

Çemende nâliş-i feryâdına dem-sâz olup bülbül

Figân-ı sine-sûzu bu dil-i zârımdan öğrendi

Bütân bilmezdi âzâr eylemek ‘uşşâk-ı şeydâya

Benim ol bî-vefâ yâr-ı sitemkârımdan öğrendi

Niyâz-âvaz olup etfâl-i Âmid şive-i nazmı

(Emîrî şâhid-i pür-feyz-i eş’ârımdan öğrendi

EMİRÎ RÂKİMÜ’L- HURÛF

Vilâdet-i ‘âcizânem 1274 sene-i hicriyesindedir. Kırâ’at-ı evveliyeyi âbâ vü ecdâdım gibi Sülûkiye mescid-i şerîfi mektebinde âtiyü’t-terceme Fethullah Feyzî Efendi Hazretleri’nden başladım. Kelâm-ı Kadîm, ‘ilm-i hâlden sonra sarfdan emsile, binâ, maksûdu hıfz sûretiyle kırâ’at eyledim. Henüz sekiz-on yaşında iken mebânî-i kadîme üzerindeki yazılara merâk ederek bunların halline pek çok çalışırdım. Bir derece ki bir yerde mahkûk bir şey gördüm mü onu hall etmeksizin geçmek pek mülkûl idi. Ebyâta da evvelâ ‘âşık ‘Ömer’den sonra da Sünbül-zâde Vehbî dîvânından başladım. Henüz dokuz yaşında iken

büyük ‘amcamız âtiyü’t-terceme Şa’bân Kâmî Efendi Hazretleri bendenize Mısır basması bir (Nevâdirü’l- Âsâr) verdi.

Ne kadar sevindiğimi ta’rîf edemem. Beş yüzden ziyâde şu’arâmızın hâvî olan dört bin beyit eş’ârı az bir müddet içinde tamâmen ezber edildi. Okunan bir beytin nihâyetindeki harfdan başlamak i’tibâriyle ebyât okumakda kimse mukâbele edemezdi. Şa’bân Kâmî Efendi Hazretleri’nin yanına bir zât-ı zarîf geldi mi bendenizi mektebden çağırır müşâ’are etdirirdi. Mutlak galebe bizde kalırdı. Ba’zen ‘umûm yârân-ı meclis ittifâk ederlerdi yine ifhâm ederdim. Behrâm Pâşâ Câmî-i Şerîfî’nin imâm u hatîbi ‘Abdulkâdir Efendi ekser gün Fethullah Efendi’nin yanına gelir benimle müşâ’are ederdi. Aralıkda sûret-i tahassür göstererek (Çocukluk sultanlıktır) derdi. Bunun ma’nâsını ol vakit anlayamazdım. Kendi kendime, şimdi kalkıp gidecek olsam üsdâdım beni bırakmaz buna nasıl sultanlık denir derdim. 1285 senesinde dayımız ‘Abdülfettah Fethî Efendi Hazretleri Si’ird sancağı dâhilinde Şirvan Kaymakamlığında bulunuyordu. Şirvan’a giderek bir sene ikâmetle Gülistâmı ve Kasîde-i Bürde ve Kasîde-i Emâlî’yi ol vakit Şirvan nâ’ibi bulunan fâzıl-ı bî-nazîr Nevinli Mehemed Emîn

66

Efendi Hazretleri’nden okudum. Kürdçe tekellümü Şirvan’da öğrendim. 1286 senesi Diyarbekir’e gelerek Mehemed Şa’bân Kâmî Efendi Hazretleri’nden altı seneden mütecâviz tahsîl-i ‘ulûma vü tekmîl-i hutûta müdâvim oldum. ‘Avâmil ve ızharı ezberlenmek sûretiyle Vezînî-zâde mu’arrebîyle berâber okundu. Hazret-i ‘Ali Efendimiz’in kelâm-ı kibârları ezberlendi. Sabâh u akşam derslerinde kâfiye Halebî, İsâgucî, Fenârî, Muhtasar, Ma’ânî kırâ’at olundu. Ba’zı levhalar yazılarak câmi-i şerîfeye ta’lîk edildi. İrtifa vü usturlaba müte’allik Kuddûsî vü Mucîb ve daha sâ’ir ba’zı kitâblarla da teveggul edilerek büyük bir meleke hâsıl oldu. Ba’zı kimseler irtifa vü usturlab tahsîli için mürâca’at eylediklerinden salı ve cum’anın ta’tîl günleri tahsîs kılındı.

Lü'biyâta merâkım yok idi. Üstâdımızla teferrüce gitdiğimiz zamân çocuklar oyuna meşgûl olurlar ben bir tarafa çekilir kitâb mütâla'a ederdim. Yalnız cum'a günleri sâ'at on-onbir raddelerinde Behrâm Pâşâ câmi'i havlusunda kitâb mütâla'asından pek ziyâde yorulmuş olan fikrimi tahvîl ü iştigâl için ba'zı kere mülâ'abeye iştirâk ederdim.

Telgıraf fennindeki seyyâle-i berkıyye hârikasına merâk ederek 1292 senesinde altı mâh kadar ba'zı günler Diyarbekir telgıraf-hânesine devâm ve az vakitte pek ziyâde meleke vü vukûf hâsıl eyledim. Târîhler mütâla'asına dahi öyle bir meslek-i ciddiyâne sarf-ı evkât eyledim ki hâb u râhatı ve uykuyu gâ'ib etdim. Lamba kenârında kitâb mütâla'a ederken sabâh olmak defâ'atle vâki oldu. Uyusam kimse yanımda yatamazdı okuduğum kitâbları sûret-i 'alenî ile tekrâr edermişim. Artık za'îf bî-tâb düşdüm. Etibbâ bir müddet terk-i mütâla'a ile sigara içmeye veyâhud tebdîl-i havâyâ mecbûriyet gösterdiler. Terk-i mütâla'a ile tütün içmek kâbil olmadı. Dayılarım âtiyü't-terceme 'Abdülfettah Fethî ve 'Abdülkerîm 'Abdî Efendiler Mardin sancağı tahrîrât ü rüsûmât müdürlüklerinde bulduklarından sene-i mezkûrede Mardin'e giderek kesb-i 'âfiyet eyledim. Meşhûr Kâsım Pâdişah medresesi müderris-i fâzılı âtiyü't-terceme Ahmed Hilmî Efendi-i Âmidî Hazretleri'nin üç seneden ziyâde sabâh u akşam ders-i 'âlîlerine devâm ederek tasdîkât-ı tasavvurât, Kâzîmîr, mutavvel, şerh-i 'akâ'id ma'a-Kelenbevî, Celâl kırâ'atına hasr-ı vakt ü sâ'at eyledim.....

kevârim-i tavsî'i fezâ'il ü ma'lûmâta teşne olduğundan bir çok kitâblar cem ve hatta Şehnâme-i Firdevsî'yi görmeyi arzû eylediğimden Bağdad'a telgıraf yazılıp bir nüsha-i nefisesi posta ile celb olundu. Münşiyân-ı kadîme-i 'Osmâniye'nin pîşvâ-yı münferidi olan fâzıl-ı meşhûr cenâb-ı Veysi'nin (Dürretü't-Tâc fi-Sîretü Sâhibü'l-Mi'râc) 'ünvanlı siyer-i meşhûrun lugat-ı 'Arabiye vü 'acîbesi hall olunduktan başka ibtidâdan intihâya kadar tamâmen ezber edilmiştir.

Mardin ahâlîsi ‘Arabî ile mütakellim olduklarından bizim kâmuslarda sahhâhlarda güç ile bulabildiğimiz lugâtlerin ekserîsini kavm-i necîb-i ‘Arab ‘âdetâ konuşurken telaffuz eylemekte oldukları câlib-i dikkat olduğundan lisân-ı ‘Arabî’de bir hayli tedkîkât icrâsına mecbûr oldum.

Bir çok şu’arâ-yı ‘Arab âsârını nakş-tırâz-ı hâfıza ederek ‘Arabî şî’r söylemeye yeltendim.

Hele zabt-ı lugat husûsunda öyle bir sâlikaya mâlik oldum ki bir gün ahibbâdan birinin Lugat-ı ‘Osmâniye’ye mürâca’at ettiğini görünce onda lugât var mıdır ki mürâca’at ediyorsun demiş buldum İhvân-ı kirâm ittifâk ederek Lugât-ı ‘Osmâniye’de ne kadar lugât-ı gamîze var ise su’âl eylediler lehu’l-hamd hiç birinin ma’nâsını isâbet ettirmekten ‘âciz kalmadım.

Ol esnâda Sultan Murâd-ı Hâmis Hazretleri’nin cülûs-ı şâhâneleri şeref-vukû bulduğundan:

Geldi genc-i ‘adli keffine ikrâm ile Gaffâr sene 1293

Cihânın kıldı akdesi Sultan Murâd Hânı sene 1293

Târîhlerini hâvî 93 beyitli bir kasîde tanzîm Diyarbekir’e irsâl ederek vilâyet gazetesiyile parlak bir ser-levha ile neşr okundu. Bu kasîde vilâyet dâhilinde velveleyi mûcib oldu. Kârgâh-ı endîşemizden nesc edilmiş olmayıp ceddimizin dîvânından me’hûz olduğu hükm olunuyordu. Vezni ü kâfiyesini ba’zı ahbâba intihâb ettirmek sûretiyle sultan-ı müşârun-ileyh hakkında yine ‘aynıyla 93 beyitli olmak üzere bir kasîde daha tanzîm ve kasîde-i sâbıkanın mahsûl-i tabî’atımız olduğunu yâr u ağıyâra tasdîk ettirdim. Şu beyitler ikinci kasîdedendir:

Hemân emr ile vasfın âsumâna eyleyim îsâl

Erişsin şöhreti güftârımın tâ gûş-ı ‘İsâya

Değil ilhâh ü ibrâm eylemekte tab'ıma billah
Bana ikrâm edip Hak mazhar etmiş be-tecellâya

On altı on yedi sinimde yazdım çok güzel sözler
Hadîsü's-sin iken ben mazharım feyz-i Mesîhâya

Musaykaldır hasedden gerçi mir'at-ı dil-i sâfım
'Ukûd-ı ilkâ edermiş şî'rim ammâ kalbim a'dâya

Hemân bir tıfl-ı ebced-hâne döndüm mekteb-i gamda
Beni lâl eyledi meğer hasûd-ı fitne-semâyeye

Çalınmışdır deyû ceddım Emîrîden cülûsiyem
Bu yolda başlamışlar herkese i'lân ü ilkâya

Cülûsiyem eğer sirkat ise dîvân-ı ceddımden
Bu nazm-ı bî-nazîri işte çekdim silk-i imlâyaya

Olur hâsîd olanlar 'akl ile insâfdan mahrûm
Ne lâyıkdır dürr ü güher gedâ-yı bî-i ser ü pâye

Bi-hakk-ı dîn-i peygamber benim 'ulviyet-i tab'ım
Tenezzül eylemez sirkat gibi bir fi'l-i ednâyaya

Ne mâni' münkir olmuş şebpere hurşîd-i rahşânı
Girân gelmiş kelâm-ı insicâmım ba'zı hod-râyaya

Karîben subh-ı tab'ım yağdırır âfâka envârı
Ne söyler ol vakt bilmem ki hüssâd-ı fûrû-mâyeye

Hele sabr eylesinler mu'ciz-i feyz-i Mesîhamla
Açarlar gözlerin a'mâ olan a'dâ-yı kem-pâye

Ne hâsıldır hasedden sa'y ü ikdâm-ı hüner lâzım
Hasûdun başına salmaz hümâ-yı ma'rifet sâye

Belâğat 'âleminde gezdiğin nâdîde vâdîde
Tesâdüf eyledin mi böyle gülzâr-ı mutarrâya

O sırada Mar'aş mutasarrıflığından tahvîl-i me'mûriyet eden Sa'id Pâşâ Hazretleri Mardin'e geldi. Bendenizi celb edip taltîf ile berâber o kasîde-i nâdirenin bizim olmayıp diğer bir mahalden alınmış olduğunun rivâyetini ve fi'l-hakîka böyle bir kasîdeden henüz ma'lûmat-ı 'âlîleri yok idi. Dedim ki bunu zât-ı 'âliniz söylememeli idiniz zîrâ şâ'irsiniz sizin için tecrübesi kolaydır gâyet dıyyık bir vâdîde bir gazel inşâd buyurursunuz tanzîrinden 'âciz kalırsam hakîkat anlaşılır.

Çok takdîr etdi. Zâten pederleri Süleyman Nazîf Efendi merhûm ceddimiz Emîrî'nin:

Bir gün evvel çâk çâk olsa girîbân-ı hayât
Biz de olsak dest-i nâ-hemvâr-ı dünyâdan halâs

Beytini hâvî olan gazelini tahmîs eylemesi ve bizim nâmımızın da Emîrî olması bir muhabbet-i mevrûse teşkîl ediyordu. Üç gün sonra bir akşam Sa'id Pâşâ Hazretleri bizimle Diyarbekir'in ezkiyâ ahâlisinden olup ol esnâda Mardin rüsûmât kitâbetine gelen âtiyü't-terceme Mâhir Efendi'yi istemişlerdi. Gitdik.

'İbret olsun 'âlem-i fânîde istikbâr eden
Sâmdan, Fir'avundan, Nemrûddan, Câlûddan

Beytini muhtevî inşâd buyurdıkları bir gazeli irâ'e ve tanzîrini irâde buyurdular.

Mâhir Efendi bizim hânede bendenizin odamda misâfir idi. Hâneye geldikde mumu söndürüp yatdık ben evvelce istihzâr eylediğim kırk kadar küçük varak-pâreleri sağ yanıma aldım. Karanlıkda inşâd eylediğim bir beyti kurşun kalemle varak-pâreye yazar sol tarafa atardım.

Otuz yedi beyitli bir kasîde yazdım Mâhir Efendi uykudan kalkınca keyfiyeti hikâye ile kasîdeyi okudum. Ta'accüb etdi. Kasîde-i yek-şebeyi tebyîz edip Sa'îd Pâşâ Hazretleri'ne götürdüm. Ol kadar takdîr buyurdular ki ta'bîri gayr-ı kâbildir. Mezkûr kasîde şudur:

Menfa'at insâna gelmez câhil-i fertûtndan
Olsa 'âlî kevkeb-i ikbâli burc-ı Hûtndan

.....
Züll ü 'izzin kabza-i Cemşîd ile Tâlûtndan

Birbiriyle 'âlim ü câhil mevâlât etmenin
Farkı yokdur imtizâc-ı âteş ü bârûtndan

Kibriyâ-yı 'izâmın sığmaz 'ukûla kudreti
Zâhir eyler atlas-ı nâdîde berk-i tûtndan

Bir nigehle 'âlemi çarpar o câdû gözlerin
Sihri ta'lîm eylemiş gûyâ, eh-i Hârûtndan

Ni'met-i lutfun dirîğ etme (Emîrî) hastadan
Çünkü tâkatdan kalır âdem kesilse kûtndan

Sihrgüftâr Sa'îd Pâşâ'yı tanzîr eyleyen
Olmalı sâhir-i füsûn ile şî'r ile Mârûtndan

İndirir Cibrîl-i çâpuk-şehper-i endîşesi
Sûre-i âyât-ı nazmı 'âlem-i lâhûtdan

Gelse eyyâmında Hallâk-ı ma'nî 'âleme
Farkı olmaz karşısında sûret-i mebhûtdan

Etmemiştir hikmet-i Mevlâ ta'lik yoksa kim
Meyyiti ihyâ ederdi kabirden tâbûtdan

Çıkmamıştır böyle bir sâhib-i kemâl-i bî-nazîr
Kandehâr u Isfahândan Kûfeden Beyrûtdan

Hâme-i i'câz ile tahrîr-i âsâr eylese
Farkı olmaz hat İbn-i Makla vü yâkûtdan

Kuvvet-i Dâvudî vardır destinde eyler nâtuvân
Düşmeni farazâ kuvvet-ter olsa da Câlûtdan

Şiddet-i hısm-ı belâ-engîzin etseydi hayâl
Bahrde âteş zuhûr ederdi batn-ı hûtdan

Hâs u 'âmı sûret-i bî-rûha döndü halkının
Rûh idi ayrıldı gûyâ Mar'aş u Harpûtdan

Kuvvetü'z- zuhr-ı za'îfân olsa etmezdi güzer
Nâvek-i sertîz-i Rüstem perde-i 'ankûtdan [1]

Nâ- müsâ'id böyle bir vâdîde endîşeye
Geldi kuvvet iltifât-ı fâzıl-ı men'ûtdan

Nükte-perdâz-ı sühan-sencâ-yı hakâyık-pervâz
Ey o dânişver ki tab'ın feyz alır lâhûtdan

Sen o fâzılsın ki tâ lâhûta ‘aks-endâz olur
Nûr-ı fikrin parladıkça zulmet-i nâsûtdan

Pertev-i hurşîd-i isti’ dâdın etse terbiye
Kıymet-i ahcâr olur raġbet-fezâ yâkûtdan

Feyz-i zühdün ‘unsûr-ı hestîde olsa cilve ger
İhtirâz etmezdi kimse ..... tâġûtdan

Rehber olsa feyz-i ta’lîmin eġer eyler zuhûr
Hall-i düşvâr-ı mesâlih merdüm-i mefhûtdan

Pîşgâhın secdegâh eyler idi eşrâfiyân
Heykelin tersîm olunsa mermer-i menhûtdan

Koymadın düşmenlerinde güft ü gûya iktidar
İntizâr etmem cevâba meyyit-i masmûtdan

Gelseler tebrîk için zâtın sezâdır ‘ârifân
Hıttâ-i Keşmîrden Lâhûr ile Kelkûtdan

Hırz-ı cân etse tılsım u saffını bir ehl-i sevk
Şeb-çerâ ihrâc ederdi kûşe-i Hânûtdan

Oldu revnakdâr ey dânişver-i selkûtu şân
Şehr-i Mardin makdeminle dehlî vü selkûtdan

Tab-ı kâmûsundaki lü’lü-yi hikmet incilâ
Kıymet-efzâdır kitâb-ı mu’cem yâkûtdan

---

[1] ‘Ankebûtun muhaffefidir.

0

Dinlesin âvîze-i 'irfânımı artık cihân
Himmetinle fekk-i mihr etdim lübb-i meskûtdan

Eylerim artık senâ-yı devletinle iştigâl
Fikr-i evsâfin yanımda mu'teberdir kûtdan

Böyle mi evsâfını eylerdim olsaydım eğer
Bir nefes âsûde ta'n-ı hâsid-i fertûtdan

Hâme-i mu'ciz-beyânım gösterir sihr-i halâl
Sihri tanzîre tenezzül eylemem Mârûtdan

Ba'de'z-zîn başla du'âya ey (Emîrî) sıdk ile
İste himmet evliyâ-yı 'âlem-i nâsûtdan

Nice kim olmuş değildir ol sülâle münkatı'
Ol ki âdem onları seyr eyledi tâbûtdan

Olmasın jeng-i elem âyînesinde û- nümâ
Zâtını Mevlâ berî etsin gam-ı mevkûtdan

Bir çok sene sonra pederi görüp yine 'avdet etmek üzere Diyarbekir'e geldim. Memleketimiz ahâlîsinden büyük bir hüsn-i kabûl gördüm. Sokakda, câmi'de, teferrüc mahallerinde birbirine gösterirlerdi. Üstâd-ı ekremimiz Şa'bân Kâmî ve peder-i muhteremimiz Mehmed Şerîf Efendiler Hazerâtı'nın emr ü mu'âvenetleriyle (Mir'atü'l-Fevâ'id)'in tahrîrine mübâşeret eyledim. Üç mâh geçmeksizin tekrâr Mardin'e giderek yazılan mikdârı Sa'îd Pâşâ Hazretleri'ne irâ'e olundukda takdîr olunarak devâma teşvîk ü mu'âvenet îfâ buyurdular.

Mebâdî-i mes'ele-i zâ'ilede tahrîr eylediğim doksan beyitli bir kasîde-i du'â'ye Diyarbekir gazetesiyle neşr olunarak mazhar-ı takdîr-i 'umûmî oldu.

O esnâda Diyarbekir telgıraf-hânesinde üç yüz kuruş ma'âşlı münhal bir me'mûriyete ta'yîn olunduğumuzdan Diyarbekir'e 'avdet olunması hakkında resmî bir telgıraf-nâme alınmış ise de Sa'id Pâşâ Hazretleri red ederek muvâfakat buyurmadıklarından 100 kuruş ma'âşla Mardin tahrîrât kalemi ketebesini sınıfına ilhâk eyledi.

1295 senesinde dayımız 'Abdulfettah Fethî Efendi'nin Gümüşhâne sancağı tahrîrât müdürlüğüne tahvîli hasebiyle 'âcizleri de tahrîrât kitâbetinden istifâ ederek Diyarbekir'e 'avdet eyledim. Üstâd-ı Ekremimiz Şa'bân Kâmî Efendi Hazretleri'nden bu kerre de Şifâ-i Şerîf ve Tefsîr-i Şerîf-i Hazretleri'nden bu kerre de Şifâ-i Şerîf ve Tefsîr-i Şerîf-i Celâleyn kırâ'atine sarf-ı mukadderet eylediğim gibi bir sene kadar da münâsib vakitlerde kabristanları dolaşarak târîh-i vefiyâtın tedkikine gayretle (Mir'atü'l-Fevâ'id)'in ikmâline çalışdım. 1296 senesinde (Mir'atü'l-Fevâ'id)i ikmâline çalışdım. 1296 senesinde (Mir'atü'l-Fevâ'id)i müsvedde sûretiyle ikmâl ederek ondan telhîsan şu tezkire-i şu'arâyı yazmakda iken 'Âbidin (Pâşâ) Beyefendi Hazretleri'nin riyâseti tahtında Diyarbekir'de Ma'mûratü'l-'azîz, Sivas vilâyetleri hey'et-i islâhiyesi nâmıyla bir hey'et Diyarbekir'e geldi. Bendeniz bu esnâda ticârete karâr vermiştim. Fakat Sa'id Pâşâ Hazretlerinin 'alî-cenâblığı iktizâsından olarak bu 'Abd-i 'âcizi 'Âbidîn Pâşâ Hazretlerine senâ buyururlar

71

imiş. 'Âbidin Pâşâ bir cum'â günü dayımız 'Abdulfettâh Efendiye gelirler. Bendenizi isterler. Gittiğimde iltifât eyledi. Sizin tabî'at-ı şî'riyeniz de var imiş. Nef'î'nin:

Sanman ki felek devr ile şâm ü sefer eyler

Her vâkı'anın 'âkibetinden haber eyler

Matla'lı bir kasîdesi vardır ki ecnebî mekâtibinde bile kıraat etdirirler.

Size bir hafta müsa'ade bunu tanzîr etmelisiniz buyurdu.

Nef'î'nin ihtişâm-ı elfâz ve debdebe-i me'ânisin zâten hayrânı olduğum gibi o kasîdeye öyle bir âb ü tâb vermiştir ki tanzîrinin ihtimâli yok, hussusiyetle Sultan Ahmet-i Evvel'in o genç pâdişâhın muvaffakiyât ü fütûhâtı da hayâlât-ı üstâdânesinin vüs'at-ı cevelânına pek büyük yardım etmiş, şimdi ben kimi vasf edebilmeliyim kim imdâd-ı ruhâniyeti öyle bir kuvveti bana bahşedebilsin. Nef'î dîvânını karşıma aldım Kasîdenin rûh'ul-kâ'inât Efendimiz Hazretleri'nin nu'ût-ı nebeviyeleri hakkında tanzîmini tensîb eyledim. Hemân kaleme sarıldım.

O gün sâ'at dokuz râddesinde idi. Dayımız 'Abdü'l-Fettâh Efendi geldi. Kasîdeyi yazmakda olduğumu görünce bir şey karalayabildin mi su'âline evet kasîdeyi bitirdim. Şu yazdığım nihâyetdeki du'â beytidir dedim. Ta'dâd eyledik, yetmiş dört beyit olmuş, okudum. Hâl-i berz-i güvârım dinledi. Şöyle bir mütebessimâne yüzüme bakdıktan sonra bir şey söylemeksizin hemân kalkıp gitdi. Ben de yorulmuş idim. Hattât-ı meşhûr Dervîş Efendi hafîdi ahibbâ vü şürekâdan âtiyü't-terceme Zülfikâr Zihnî Efendi [1] ve daha bir iki ihvân geldi Temmûzun harâretli zamânı o hakla Dicle nehri kenârına gitdik. Hayâl-hâne-i tabî'atda öyle bir galeyân zuhûra gelmiş idi ki, gûyâ nazargâhımda bütün menâzır-ı eşyâ, mazmûn u ma'nâ olmuş idi. Her ne semte baksam hâtıra bir mazmûn hüçûm ederek onu kisve-i nazma sokmak için nazar-ı kuvvâ oraya saplanıp kalıyordu. Dicle nehrinin o mevvâc-ı cereyân-ı safâ-efzâsı, tabî'at-ı müheyyecenin bâ'is-i ta'dîli oldu.

Meğer dayımız doğruca 'Âbidin Pâşâ Hazretleri'ne giderek kasîdenin bitmiş olduğunu haber vermiş. Pâşâ merâk ederek serî'an müsvedde olduğu halde kasîde ile berâber şimdi geliniz. Akşam ta'âmını birlikde ederiz. Şemînin de bir da'vet tezkîresî yazmış. Halbûki akşam hâneye 'avdet etmeksizin birâder-i şefkat-mendim Mahmûd Efendi ile doğruca med'uv bulunduğumuz bir zâtın hânesine giderek gece saat

dört râddesinde geldim. Gitmek zamânı geçmiş idi. Ferdârî erken şehrimiz eşrâfından vilâyet müdde-i umîmî mu'âvini İmam-zâde Süleyman Efendi geldi. Galiba böyle büyük zevât ile görüşmek istemiyorsun ben me'mûrum müsveddeyi al da gidelim, fakat hele bir kerre oku dedi. Kasîde bitince gitmeye sûret-i

[1] Bu zât şimdi Edirne dîvân-ı 'umûmî nezâret-i 'âlsî muhâsebecisidir.

2

isti'câl gösterdi. Ben ise 'acelesi ne, bugün tebyîz eder yarın götürürüm diyordum. Süleyman Efendi'nin canı sıkılarak canım Allah'ın büyük lutfuna karşı niçin ehemmiyetsiz davranıyorsun böyle bir kasîde bir kaç sâ'at içinde yazılır mı husûsuyla yüzden mütecâviz hânedân-ı ekrâdî nef'ü teb'îd edip Kürdistan kıt'asına âteş bırakan böyle zû-kudret, sâhib-i nüfûz bir zât merâk ederek tezkere yazar müsvedde olarak ister sonra da bi'z-zat beni me'mûr edip gönderir artık durulur mu, dedi. Gitdiğimizde müşârun-ileyhin yanında me'mûrîn ve eşrâfdan ba'zı zevât var idi. Müsveddeyi takdîm eyledim. Kasîdenin üstünde biraz göz gezdirdikten sonra üslûb-ı şâ'irâne ile kırâ'ata başladı sevimli bir âhenk ile kırâ'at etdikçe kemâlâtını gösteriyordu. Hamle-i Rüstemâne ile kelimâtın başını gözünü kırıp çıkarmadı.

Pâşânın kâmil, hakîm, şâ'ir bir zât olduğunu anladım. Yirmi beyit kadar okuduktan sonra şâ'ir sözü kendi ağzından dinlenmelidir taklîfiyle bu 'Abd-i 'âciz tarafından olunmasını emr eyleri. Kasîdeyi tamâmen okudum.

Ne kadar alkışlandığının derecâtını tahrîr edersem belki mübâlağaya haml olunur yalnız şurasını diyebilirim ki o zât-ı kadr-dâna dikkat eyledim ben kasîdeyi kırâ'ata devâm eylediğim müddet zarfında kemâl-i inbisâtından bir kaç def'a yerinden kalkıp yine oturdu. Kasîdeyi 'aynen derc eyliyorum:

Âdem ki 'ademden bu cihândan sefer eyler

Durmaz yine az müddet içinde güzer eyler

‘Âkıl olan âdem bu güzergâh-ı fenâda
Rûşen-dil olur mikr ü garazdan hazer eyler

Âdem ona derler ki bu pâzâr-ı cihânda
Tahsîl-i kemâl etmeye hasr-ı nazar eyler

Kevneyn arası çünkü ticâretgâhımızdır
İnsan burada ya kazanır ya zarar eyler

Erbâb-ı hevâ fiska verir nakd-ı hayâtı
Ashâb-ı zekâ kesb-i zekâ-yı hüner eyler

Tahsîl-i ma’ârifle bulur tab-ı beşer nûr
Ol seng-i siyehfâmı bu saykal güher eyler

Tehzîb-i zamîr ancak olur kesb-i hünerle
Ol âhen-i sahtı hüner iksîr-i zer eyler

Tahsîl-i kemâl etmeyi az şey mi sanırsın
Ashâb-ı kemâlâta nazar kıl neler eyler

San’atla kimi ‘âric olur cevî-i semâya
Zevrakla kimi bahr-i muhîti güzer eyler

Tahsîl-i kemâl eylemeyen âdemi Mevlâ
Sûretde dü-pâ etse de ma’nâda har eyler

Hem-cinsine âsâr-ı mazarrat eden îrâs
Hûn-ı dil nâmûs-ı hayâtın heder eyler

Bin tecrübe etdim feleğin devri yamandır
Bir câm-ı safa verse de bin derd ser eyler

Dikkatle şu 'ibretkede-i 'âleme bakdım
Sahbâ-yı tarab-zâsını hûn-ı ciğer eyler

Müşâk-ı kemâlât olanı gördü mü hussâd
İsnâd-ı erâcîf ile benden beter eyler

Dest ü dilini 'âşık-ı dîdâr-ı fûnûna
Ya pençe-i şâhîn-i kazâ ya hâcer eyler

73

Yâ Rab bu ne hikmetdir 'ukûl eylemez idrâk
Gülşende gül ü hârî 'ayân bir şecer eyler

Gördün nice evlâdı kimi gül kimisi hâr
Evlâdına ta'lîm-i edeb bir peder eyler

Bir Âzeri Hak vâlid eder zât-ı Halîle
Ken'ânı dahi Hazret-i Nûha pister eyler

Ey dil bu gibi hikmete sen eyleme ta'rîz
Ta'rîz-i hükmden hîred ehli hazer eyler

Yek-reng-i hakîkat olan erbâb-ı kemâlât
Her kârını tefvîz-i kazâ' vü kader eyler

Eyvân-ı tevekkülde duran rind-i ser-efrâz
Ne hâl-i hamîyyetle müzeyyen olan insân

Envâr-ı hamîyyetle müzeyyen olan insân
Elbette bu dünyâda güzel bir eser eyler

Ya tâ'at-ı mihrâb-ı haremgâh-ı ilâhî
Ya hizmet-i peygamber-i 'âlî-güher eyler

Peygamber ferd-i ezeliyet ki zemîni
'Arş üstüne hâk-i kademi müfteher eyler

Sultân-ı ebed-mertebe kim hâme-i Kudret
Fermânı tahrîr-i cebîn-i kader eyler

Mi'râc-ı kemâlâta yetmez mi bu bürhân
Engüşt-i hümâyûn ile şakk-ı kamer eyler

Fermân-ı hümâyûnu sudûr eylese hurşîd
Mağribden iner cânib-i şarka sefer eyler

Bir levha-i tasvîre murâd etse verir cân
Sultân-ı serâperde-i feth ü zafer eyler

Cibrîl gelir nezdine teblîğ için ammâ
Cibrîle de esrâr-ı ledûnden haber eyler

Kânûn-ı ilâhîsi olur revnâk-ı dünyâ
'Adli bu cihân mülkünü bir başkar yer eyler

Bir mûre mu'în olsa bulur mülk-i Süleymân
Deryâyı tehî halkı ganî hâki zer eyler

Eyvân-ı felek lerze-pezîr olsa yerinde
Tahkîmine 'avn ü mededeyn râh-ber eyler

Ya künküre-i rumhun eder sâk-ı meşîd

Ya kantara-i tîğini zerrîn kemer eyler

Hükmüne musahhardır ona gerden-i himmet
Serkeşliğe dîrunda cihân tevbeler eyler

Bir heybete mazhar ki gazab eylemez ammâ
Eylerse eğer 'âlemi zîr ü zeber eyler

Ol dem ki o sultân-ı serâperde-i levlâk
Ashâb ile meydâna girer hamleler eyler

Cibrîl senâ-hân olarak rehğüzerinde
Hurşîd ü hilâli ona tîğ ü siper eyler

Rahş-ı zaferinden dökülen na'l ile mihî
Bâlâ-yı 'avâlim serine zîb ü fer eyler

Her mihî şeb-i kadere olur kevkeb-i dürrü
Her na'lını çerh-i 'azamet bir kamer eyler

Tahkîk kemâlâtını derk etmeyen insân
Büt-hâne gibi kalbine nakş-ı suver eyler

Âyât ü ehâdisini gûş etmeyen âdem
Gûş u dehenin rahne-i dîvâr u der eyler

İksîr-i teveccühle o şâhenşeh-i kevneyn
Bir çâker-i zî-bahta ki hüsn-i nazar eyler

Ya mülk-i şecâ'atda olur Hazret-i Kerrâr
Ya taht-ı hilâfetde Cenâb-ı 'Ömer eyler

Ey nûr-ı İlâhî ki senin hâk-i derinde
Ta'zîm ile Cibrîl-i Emîn fers-per eyler

Ne nüsha kütüb-hâne-i 'ilminde dokuz çerh
Her nüshası esrâr-ı ezelden haber eyler

Dest-i keremin eylese imdâd-ı fütûd
Bir müflisi Cemşîd-i kader mu'teber eyler

Feyz-i nazarın olsa ziyâ-bahş-ı 'inâyet
Bir zerreyi hurşîd-i kader müştehir eyler

Mücrimlere etdikce kıyâmetde şefâ'at
Rıdvân-ı cinân karşı gelir feth-i der eyler

Üstâd-ı sühan-perver-i lâhûfî tasavvur
Her na'tını bir efser-i şems ü kamer eyler

Endîşe-i na'tın o kadar lezzeti var kim
Hâsiyet-i feyzi kalemim ney-şeker eyler

İmdâda yetişmezsen eğer ey şeh-i kevneyn
Mahşerde bana zünb-i 'azîm neler eyler

Saff-ı haşr-ender-haşr dūzeyihâne
Serdâr-ı cehennem beni de bir nefer eyler

Müstağrak-ı ye's olma (Emîrî) o şehinşâh
Hân-ı ni'metinden seni de behrever eyler

Dest-i keremi sen gibi binlerle zelîlîn
Dâmân-ı tamennâsını lebrîz-i zer eyler

Her dem salavât olsun o nûr-ı müte'âle
Tâ nev-i beşer dehre vürûd u sefer eyler

Bu na'ta sen oldun sebep ey âsaf-ı 'âdil
Lutfun beni tâ haşre kadar müftehâr eyler

Emrinle senin işte tamâm oldu kasîde
Endîşemi gördün mü ne 'âlî hüner eyler

İlhâm-ı İlâhî ile bu na't-ı şerîfin
Her beytini tehlîs-i kitâb-ı güher eyler

'Avn ü meded-i hasret-i peygamber-i zîşân
Bu na'ta beni melhem edip kâmver eyler

İmdâd-ı hümâyûn ile mâh-ı nev-tab'ım
Şimdengeru noksânını meşhûn-ı zer eyler

Artık kerem-i saykal-ı imdâd-ı ilâhî
Jengâr-ı fenâdan dilimi sâfter eyler

Hâk olsa dahi sûret-i eczâ-yı vücûdum
Devrân onu bir âyine-i sîm-ber eyler

Şehbâz-ı kafes-perver endîşe-i tab'ım
'Avn ü meded-i ni'meti ki nîruy-ı per eyler

Cibrîl-i mu'azzam gibi pervâze gelince
'Arş harem-i ma'rifeti müstahar eyler

Yek-diğerine rûy-ı zemînin fuzalâsı

Mi'râc-ı kelimât-ı zuhûrum haber eyler

İthâf ile bürhân-ı mübîn-i kelimâtım
Tebrîk ile yek-diğerini müjdeler eyler

Tab'ımdır ol âyîne ki nakşın gören anlar
Eflâkı bir âyîneye kor muhtasar eyler

Beş sâ'at içinde kalemim yazdı bu na'tı
Bir günde kimin hâmesi böyle eser eyler

75

Bûsen ile olsam da Felâtûn-ı zamâne
Hüssâd yine 'ayn-ı hasedle nazar eyler

Mâdâm ki sen kudretimi tecrübe etdin
Âsârımı elbette zamân mu'teber eyler

Îcâz-ı sühan ile yeter sonra (Emîrî)
Derler sana itnâb ile tasdî-i ser eyler

Şimdengeru rahsûde-i mihrâb-ı du'â evvel
Sıdk ile du'â levh-i kabûle güzer eyler

Tâ nice ki şehrah-ı dil-i ehl-i beşerde
Birbirini ta'kîb-i sürûr u keder eyler

Zâtın olan ârâyiş-i eyvân-ı fehâmet
Zîrâ bizi 'adl ü keremin müfteher eyler

Kalkıp gideceğim sırada şimdilik beş yüz kuruş ma'âşla
hey'et-i ıslâhiye müsveddeliğine ta'yîn olduğumuzdan devâmımızı
beyân buyurdular. Benim me'mûriyetde hevesim olmayıp ticâret veya

sâ'ir sûretle memlekete hizmet arzûsunda idim. Devâm etmedim. Pâşâ bir hafta sonra sabah yemeğine da'vet etdi gıtdim. Cenâb-ı Fuzûlî'nin:

Yakma cânım nâle-i bî-ihıtyârımdan sakın
Dökme kânım âb-ı çeşm-i eşk-bârımdan sakın

Matla'lı gazelinin tanzîrini irâde eyledi. Kalkıp diğeri odaya gıtdim. Şu nazîreyi yazıp getirdim. Takdîm eyledim:

Açma derdim iştidâd-ı âh u zârımdan sakın
Alma âhım âteş-i dûzeh-i şerârımdan sakın

Sorma rûhum hâlimi geçmiş sorulmak demleri
Taşdan olsa kalbin ağlarsın civârımdan sakın

Kim bilir belki olur 'ind-i ilâhîde kabûl
İhtiyât et nâle-i bî-i'tibârımdan sakın

Ey görüp ta'n eyleyen her lahza berk-ı âhıma
Berk-ı 'âlem-sûz-ı âh-ı şu'le-bârımdan sakın

Yârsız her kûşe bir zindân-ı dûzehdir bana
Oldu âhım âteşin fevvâre nârımdan sakın

Mest-i sahbâ-yı cünûn u zahm-hâr-ı hayretim
Na'ra-i mestâne-i bî-ihıtyârımdan sakın

Hâne-berdûş-ı hevâyım gerçi mânend-i habâb
Nisbetim deryâyadır mevc-i kenârımdan sakın

Ben ölürsem zehr-i hicrinle sana pendim budur
Sevdiğim şemm-i giyâh etme mezârımdan sakın

Âteş-i ‘aşk-ı (Emîrî) korkarım yaksın seni [1]
Lutf et ey rûh-ı revânım reh-güzârımdan sakın

[1] Şu gazeli hey’et-i ıslâhiye mektubcusu Re’fet Bey ki âhiren Rumeli beylerbeyi pâyesini ihrâz ile ba’zı mutasarrıflıklarda bulunmuşdur. ‘Âbidîn Pâşâ Hazretleri’nin emriyle ol vakt tahmis eylemiş idi. Bir beytinin tahmîsi şudur:

Âh kim gönüm hazîn bağımda hûn sînem harâb
Gel yetiş lutf ile sâkî yok mu bir katre şarâb
Âteş-i hicrinle tabh olmuş ciğerdendir kebâb
Hâne- berdûş-ı hevâyım gerçi mânend-i habâb
Nisbetim deryâyadır mevc-i kenârımdan sakın

76

Bu gazeli de îcâbı kadar takdîr buyurdular. Gideceğim sırada meclisde hâzır olan hey’et-i ıslâhiye mektûbcusu Ra’ûf Bey Efendi’ye kaleme devâmımdan su’âl eyledi. Meğer müşâvereli bir tertîb-i ‘inâyetkârâne imiş. ‘Adem-i devâmım cevâbını alınca, oradan doğruca kalem odasına gitmekliğimi emr ve Ra’ûf Beyefendi de kolumdan tutarak götürüp hâzırlanan sandalyeye ik’âd etdi.

Sene-i mezkûre ramazânında kırk gün sonra ‘avdet olunmak üzere devre çıkıldı. Meğer memleketden fâtiha-i müfârat medfide imiş. Tafsilâtı ibtidâ-yı kitâbda (İfâde-i Mahsûsa) kısmında beyân olunmuşdur. İşte târîh-i tezkireye kadar terceme-i âhvâl-i kemterî bundan ‘ibâretdir.

Üdebâ-yı eslâf ü şu’arâ-yı ‘asrımızla pek çok müşâ’aremez vardır. Bi’l-hassa mefharu’l-vatan Sa’îd Pâşâ Hazretleri’nin bir hayli âsâr-ı hakîmânelerini tanzîr eylemişiz. Gerek müşârun-ileyh hazretleriyle gerek sâ’ir üdebâ ile vâki’ olan nazâ’irden ba’zıları tahrîr olunur:

Sa'îd Pâşâ

Hâlisu'l-kalb eylemez ülfet nifâk u buğz ile
Hâr u has ka'r-ı yem-i 'ummâna olmaz âşinâ

'Ali Emîrî Câmi'u'l-Hurûf

Ehl-i isti'dâd olur dil-dâde-i rûşen-dilân
Muntafî bir şem'aya pervâne olmaz âşinâ

Sa'îd Pâşâ

Sükûnet-yâb olur mu hîç âsâr-ı şu'ûnâtın
..... hevâda şu cesîm âyîne-i dünyâ

Sa'îd Pâşâ

Hele bak sînedeki yâreme insâf ile
Nedir âyâ garazı gamzenin ey hûnî bana

Emîrî

Gâyet cevri sordukça o meh-peykerden
Gösterir dâ'ire-i vüs'at-ı gerdûnî bana

Sa'îd Pâşâ

Garaz seyyâle-i berkıyyedir icrâ-yı 'âlemde
Garazsız kimse etmez kimseye cezb-i derûn peydâ

Emîrî

İlâhî muktezâ-yı 'âlem-i imkânı ma'kûs et
Yeter oldu hakikat-ı muhtefî vehm ü zanûn peydâ

Sa'îd Pâşâ

Letâfette tebessüm eyledikçe leblerin ey şûh

Gören der la'l içinde lü'lü-i şehvâr olur peydâ

Emîrî

Dil burâkı semt-i şehvete sevk etme ey 'âşık
Yazık ol nûrdan âyîne de jengâr olur peydâ

Sa'id Pâşâ

Dest-gîr olmak kibârın şânıdır üftâdeye
Ref' eder bir şebnem-i nâcîzi yerden âfitâb

Emîrî

Bunca mahlûkâta olmazdı tarabgâh-ı zuhûr
Nûr-ı ihsânın dirîğ etseydi yerden âfitâb

Sa'id Pâşâ

Ya 'uzleti muhtâr ederek terk-i cihân et
Ya hâlini tatbîk .....ahâlî-i zamân et

Emîrî

Tezyîne çalış cevher-i safvetle vücûdun
Tasvîrini ârâyiş-i mir'at-ı zamân et

Sa'id Pâşâ

Tahkîk eyle taklîde müsâvî ise râğbet
Tahsîl-i kemâlât eyle 'irfâna ne hâcet

Emîrî

İblîs-i cihân oldu zamâne hîlekarânı
İdlâl için insanları şeytâna ne hâcet

Sa'id Pâşâ

Ciğerde dâğ-ı hasret lâle-had bir dil-rubâdandır

Bize bu yâdigâr elden değil âşinâdandır

Emîrî

‘Akıllarda tefâvüt ol kadar gördüm ki hüküm etdim

Bütün dünyâyı ıslâh eylemek fikr-i hatâdandır

Sa’îd Pâşâ

Kalır hâşâk içinde bâğbân bakmazsa gülzâra

Letâfet-i gülşen-i âbâda hüsn-i nazardandır

Emîrî

Tenevvü’ üzeredir eşya olur her nev’in a’lâsı

Nazar kıl gevher-i şeffâfa kim cins-i hacerdendir

Sa’îd Pâşâ

Âdeme yümn ü sa’âdet geç gelen devletdedir

Pek çâpûk parlar fişenk ammâ çâpûk nâbûd olur

Emîrî

Cilvegâh-ı nakş-ı kudretdir kulûb-ı safâya

Âfitâbın ‘aksi her bir cûyda meşhûd olur

78

Sa’îd Pâşâ

İhvân ne ‘âlemedir ahbâb ne demde

Ey bâd-ı revân-bahş vatandan ne haber var

Emîrî

Bin ‘âşık ..... bir gülü vermez

Ey gonca o yârin deheninden ne haber var

Sa'îd Pâşâ

Âyinenin safâsı gülün renk ü nûkheti
Yek-diğeriyle birleşip oldu cemâl-i yâr

Emîrî

Ben sûret-i hakîkati etdikce cüst ü cû
Fikrimde cilve eyledi nakş-ı hayâl-i yâr

Sa'îd Pâşâ

Hattına ol mahbûb-ı dil-cûyun yanağından çıkar
Şol duhânın 'aynıdır 'anber ocağından çıkar

Emîrî[1]

Menba'-ı Dicle Diyarbekir'in etrâfindadır
Selsebîlin 'aynıdır firdevs bâğından çıkar

Sa'îd Pâşâ

Kizb kim zahm-ı fesâd-ı batnının hûnudur
Hasta ağzından ziyâde gelse dem bulmaz halâs

Emîrî

Mülk ü dîne mekr eden zehr-i helâhil nûş eder
Bu muhakkaktır ki her kim içse semm bulmaz halâs

Sa'îd Pâşâ

Eşyâ-i kâinât ruh-ı yâre 'aks eder
Mir'at-ı sun-ı hazret-i perverdiyâre bak

Emîrî

Âyîne oldu her biri esrâr-ı kudrete
..... sun'-ı hazret-i perverdiyâre bak

Sa'îd Pâşâ
 Sûret-i endâmı rü'yet etdirir âyîne var
 Hayf kim ahvâl-i halkı gösterir âyîne bak

.....
 La'l-ü yâkût u lü'lü gösterir gencîne var
 Cevher-i vicdânı izhâr eyleyen gencîne yok

Emîrî
 'Abesdir ülfet ehl-i nifâka i'timâd etmek
 Dehâna zevk vermez sohbet-i halvâyı yâd etmek

---

[1] İkinci mısra'-ı meşhûru tazmîn sûretiyledir.

79

Sa'îd Pâşâ
 İşde âsâr-ı sahâbet eylemez bütlânı Hak
 Zehirden gitmez mazarrat kand ile tahmîrden

Emîrî
 Nev-nihâlâsâ dıraht-ı köhne etmez ihtizâz
 Nev-civânın az olur hazm ü sebâtı pîrden

Sa'îd Pâşâ
 Rûy-ı dilbermiş meğer 'aks eylemiş âyîneye
 Ta kühhân bir şu'le çıkdı rûzen-i kâşânedden

Emîrî
 Vakt-ı edbârında tevhiş etme bir bî-çâreye
 Leyl-i muzlimde firâr etdirme murgu lânedden

Sa'îd Pâşâ

Eşk-i mazlûmân ile te'sîs-i 'ümrân eyleyen
Bir kuşa benzer ki seyl ağzında yapmış lâneyi

Emîrî

Ol kadar cân yakmadan dâmen-keş olmuş .....
Meclisinde şem'i yandırmaz yakar pervâneyi

Sa'îd Pâşâ

Sa'îd ne kaldı kıyl ü kâl-i zülfdan gayrı
Ben artık sarf-ı efkâr eyledim sevdâ-yı dilberden

Emîrî

Seni gördükde ey nûr-ı mücessem zan eder 'âlem
Ya hûrî çıkdı cennetden ya gün berk vurdu hâverden

Sa'îd Pâşâ

Eyler biri yüzün biri kâküllerin taleb
Hikmet budur tetâbi-i leyl ü nehârdan

Emîrî

Mihr-i server ü şem-i safânın esîriyiz
Fehm eyledim tetâbi-i leyl ü nehârdan

Sa'îd Pâşâ

Olur sû'i-karîn-i emniyetin imhâsına bâdî
O kuşda cân kalır mı mâr olursa lâne yânında

Emîrî

Konuşma âşinâ-yı çeşm-i hûbân olmayanlarla
Hatâdır keşf-i esrâr eylemek bî-gâneyanında

Sa'îd Pâşâ

Vefâ gösterse de ehl-i nifâka i'timâd etme
Şifâ-bahşâ olur mu yâreye zehr olsa merhemde

Emîrî

Habîr olmaz fezâ-yı lâ-mekândan murg kim pervâz
Nasıl cevelân eder 'akl-ı beşer 'arş-ı mu'azzamda

80

Sa'îd Pâşâ

Seherden neşr eder envârını hurşîd-i 'âlem-tâb
Nümâyândır kerîmü'l-hulkun isti'dâdı neş'etde

Emîrî

Vücûdun hâlis eyler zer gibi kim olsa manzârı
'Aceb hâsiyet olmuş müstetir iksîr-i himmetde

Sa'îd Pâşâ

Tutar kolundan atar hafre-i mezâra kadar
Felek çıkarsa da rif'atle âsumâna seni

Emîrî

Şu servetinle nedir hırs-ı sîm ü zer ey pîr
Felek mi müjdeledi 'ömr-i câvidâna seni

Sa'îd Pâşâ

Sen müstakim olunca cihân hasmın olsa da
Hıfz-ı Hüdâ kapında senin pâspân olur

Na'im-i Âmidî

Meşhûrdur cihânda bu kim şehr-i Âmidin
Hep merdümânı şâ'ir olur nüktedân olur

Emîrî

Yüzden şu zülfü ref'e çalış bád-ı âh ile
Kalkınca perde vech-i hakikat 'ayân olur

Sa'id Pâşâ
Kâmilin ednâ kusûru der-'akib meşhûr olur
Bedrde cüz'î hüsûf hemân manzûr olur

Feyzî-i Âmidî Mu'allim-i Evvel-i Câmi'ul-Hurûf
Rûşen-i çeşmim sensin ey mâh-ı münîr
Olsa zâtın bana 'âlem şeb-i dîcûr olur

Emîrî
Âfitâbâsâ o mihr ve gerçi benden dûr olur
Hâ'il olmaz mâsivâ her gün bana manzûr olur

Şeyh-zâde Ebû Bekr Bekrî-i Âmidî
Gülistân 'ârızından olmadım gül-bûse-çîn
Müjde oldu sünbülîstân hat-ı hârın bana

Emîrî-i Câmi'u'l-Hurûf
Gonca-i firdevsi görmek etse gönlüm arzu
Hall eder ol arzûyu fikr-i ruhsârın bana

Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî
Dildâr ile gördükde rakib etdi tevâzu'
Ol ham şedde dîvârdan Allâha sığındım

Emîrî
Râm etdim Emîrî bana ol âfeti ammâ
Ahbâbdan ağıyârdan Allaha sığındım

Cehdî-i Âmidî Cedd-i Sa'id Pâşâ

Bana dersin ki sırrını gönlünde pinhân et
Sınık billûr içinde bâde-i engûr dursun mu

Emîrî

Firâr eyler re'âyâ ehl-i zulmün kurb-i sıytından
Uzakdan savt-ı şâhîn gûş eden 'asfûr dursun mu

Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî

Ağyâr görmesin meded ol sîm-sîneyi
Gösterme her gedâya görünmez hazîneyi

Emîrî

Zîr-i zemînde etme taharrî defîneyi
Ehl-i zirâ'at ülke bulursun hazîneyi

'Avnî Yenişehîrî

Lücce-nûş-ı âb-ı hayvân eyler âzârın beni
Çîn-i ebrû mevc-i enfâs- ı Mesîhâdır bana

Emîrî

Rev-nümûnumdur benim esrâr-ı kalb-i Cebrâ'il
Cevher-i dil dûrbîn-i rûh-ı bî-nâmdır bana

Hâletî

Gülşenî-zâde

İkbâli ko ey Hâletî vur tekme sipihre
Mâzîde geçen hâl-i selâtîne nigâh et

Emîrî

Hayretle girîbânı sevâbın ola sad-çâk
Bul öyle güzel sâkî sahbâ-yı günâh et

Nedîm-i Meşhûr

Sâf iken âyîne-i endâmdan sînem dirîğ
Almadım bir kerrecik âğûşa ser-tâ-pâ seni

Hâmî-i Âmidî Gümruk Kâtibi-zâde
Halka-i çeşmim benim dâm etdi sayyâd-ı felek
Tutmadı dünyâda bir âhû-yı nâz ala seni

Emîrî
Perde-pûş olmuş cemâlin kâkûl-i şeb-reng ile
Nurdan bir ka'be etmiş kudret-i Mevlâ seni

'Avnî-i Yenişehîrî
Hayâl-i zülf ü rûyunla girerse deyre bir 'âşık
Olur bir ka'be her bir rişte-i zünnârdan peydâ

Emîrî
Gelirken 'aynına müjgâna eyleşdi 'aks-i ruhsârın
Gül-i mu'cize-nümâ gûyâ ki oldu hârdan peydâ

Seyyid Hasan Hafid-i Hazret-i Gülşenî-i Âmidî
Tayy edip nâsütûn-ı berrîn gark-ı lâhût olmuşum
Bahr-i vahdetdir makâmım onda gizli mâhîyim

82

Emîrî
Cevher-i âyîne-i kalbimde yok jeng-i garaz
Çünkü 'aks-i nûr-ı dîdârın tecellîgâhıyım

Şuhûdî-i Kadîm-i Âmidî
Hatt-ı sebziyle cânânın Şuhûdî hokka-i la'li
Zümürüdle murassa' hokka-i yâkûtdur gûyâ

Emîrî

Bilinmez nisbet-i nev'i Süleyman mihrinin ammâ
 Senin şâhâne la'lin hâtem-i yâkûtdur gûyâ

Hâletî Hafid-i Hazret-i Gülşenî
 Hâr ile hem-sâyedir goncan senin
 Yok yere gel iklime ey 'andelîb

Emîrî
 Gülşen-i 'âlemde kimdir kâm-yâb
 Gül-i müheyyâ-yı sefer bülbül garîb

Şeyh-zâde İbrâhîm Hafid Pâşâ-yı Âmidî
 Bezme gel ey duht-i rez yokdur senin nâ-mahremin
 Sâkiyândır sağdıçın rindân şevherdir sana

Emîrî
 Böyle rahşân-ı hüsn ile hurşîd hemşîren midir
 Yoksa çerhin bedr-i tâbânı birâderdir sana

Halîlî-i Kadîm-i Âmidî Müellif-i Firkat-nâme
 'Ömrü oldukça belâdan kurtulup şâd olmasın
 'Âkîbet ber-dâr olup rüsvâ-yı 'âlem olsun rakîb

Emîrî
 Âteş-i 'aşkınla yanmıştır o da gönlüm gibi
 Ey Halîlim vâsıl-ı berd ü selâm olsun rakîb

Humârî-i Âmidî
 Nâm ile tutsa ser-â-ser n'ola dünyâyı tamâm
 Evreng-i ser-nazma Emîrâne gazel

Emîrî

Olsa şâyestedir elbette emîr-i şu'arâ
Bu Emîrî yazıyor böyle emîrâne gazel

Halîfe-i Âmidî Mütellif-i Şehrengîz-i Âmid
Esneyip nâz ile ol tâze gül açdıkca dehân
Benzer ol goncaya kim ola sabâdan handân

Emîrî
Gayret et 'azm edesin âhirete vezni tamâm
Çünkü var mahkeme-i rûz-i cezâda mîzân

Hazret-i İbrâhîm-i Gülşenî Pîr-i Tarîkat-i 'Aliyye
O vechi görmeyen nâkıs kemâlin kadrini bilmez
Yüzün bayrâmını etmez hilâlin kadrini bilmez

Emîrî
Bu masnû'ât-ı kübrâya nazar-bend olmayan nâkıs
O a'mâdır ki envâr-ı kemâlin kadrini bilmez

Şeyh Hayâlî Mahdûm-ı Şeyh-i Gülşenî-i Âmid
Nazargâh-ı Hüdâdır dil velî sanma cüdâdır dil
Uçar misl-i hümâdır dil geçer 'arş-ı mu'allâdan

Emîrî
Gönüldür mest-i çeşm-i yâr gönüldür 'âşık-ı dildâr
Gönüldür rind-i bî-hüsyâr içer câm-ı musaffâdan

Cevrî-i Mevlevî
Çerhe kılma ser-furû ikbâl için devlet budur
Hem gedâ hem pâdişâh-ı 'âlem ol 'izzet budur

Emîrî

‘Adl ü hakkâniyeti icrâdan etme inhirâf
Dergeh-i Mevlâ da en makbûl olan tâ’at budur

Hayrî Kâdı-yı Mısır Hafid-i ‘Üryânî-zâde Ahmed -i Âmidî
Olur peydâ mesâ’ib âdeme râh-ı sekâmetden
Necât istersen ayrılma tarîk-i istikâmetden

Emîrî

‘Ulüvv-i himmetin bir kere fikr et müstekîmânen
Cihanda rüşvet almaz mahv olur ammâ zarûretten

‘Avnî-i Âmidî   Esbâk Müdür-i Evrâk-ı Vilâyet
Hâke düşdü servler gördükde refâtârın senin
Âteşin renk aldı güller gördü ruhsârın senin

Hay’âli Mahdûm-ı Şa’bân Kâmî-i Âmidî
‘Amca-zâde-i Câmî’u’l-Hurûf
Alma çok ‘âşıkların bâd-ı hazân-ı âhını
Sevdiğim tâ solmaya gülşende ezhârın senin

Emîrî

Gird-bâd-ı haşre benzer âh-ı cevvalim benim
Fitne-ârâ bir kıyâmet oldu refâtârın senin

Derviş Bey İskender Pâşâ-zâde Mîrlivâ-yı Kuds-i Şerîf
Gördü rûy-ı şu’le-tâbın şebde şem-i encümen
Subha dek dökdü ‘arak-ı reşkinden ey nâzik-beden

Erzincanlı ‘İzzet Pâşâ   Esbâk Vâlî-i Diyarbekir
Oldu meh münhasif döndürdü şerminden yüzün
‘Arz edince tal’at-ı dîdârını ol sîmîn-ten

Emîrî

Hizmetinden mürtekibler vursa dem zann eylerim
‘İsmetinden bir utanmaz fâhişe söyler sühan

Tal’at-ı Âmidî

Kabûl etdi Emîrî pey-rev oldun nazmına Tal’at
Tabî’at aldı feyz âfitâb-ı hikmet-ârâdan

Emîrî

O bîmârım ki dermân-ı tabîbe ser-fürû etmem
Marîz-i ‘aşk olan sıhhat-pezîr olmaz müdâvâdan

Sa’dî Harpûtî Şîrîn-zâde

Kilk-i Sa’dî himmet-i tab’-ı Emîrîyle bu dem
‘Arsa-i tanzîre günde bir gazel atmaz mı yâ

84

Emîrî

‘İsmete mağrûr olup da olma dünyâdan emîn
Sîne-i mâderdeki ma’sûmu ağlatmaz mı yâ

Şevkî-i Âmidî ‘Azîz İmâmî-zâde

Bend-i dâm etmişdi murg-ı ‘aklı Hâlık bir zamân
Şimdi de etmiş esîr ol halka-i gîsû beni

Emîrî

Mahv eder sabr ü sebât ‘âşıkı sevdâ-yı ‘aşk
Gezdirdi sahrâları bir gözleri âhû beni

Yûsuf Râ’if Bey İskender Pâşâ-zâde

Rakîb-i bed-meniş varsın işitsin bağı çâk olsun
Bihamdillah Râ’if yâr ile sohbetdeyim şimdi

Emîrî

Su'âl eylerse hâlim sâkinân-ı 'âlem-i ervâh
Cihân gam-hânesinde gûşe-i hasretdeyim şimdi

Feyzullah Râ'if Efendi Mektûbî-i Esbâk
N'ola beytü'l-hüznü eylese râ'if mesken
Sevdiği dilber onun Yûsuf-ı Ken'âna değer

Emîrî

Görmedim elde kemânın o büt-i sayyâdın
Yâ niçün tîrleri tâ dil-i nâlâna değer

Yûsuf Râ'if Efendi Mukâbeleci-zâde
Rû-be-rû ol yâr ile hem-bezm olursam Râ'ifâ
Hoş gelir zevk ü safâsı 'ıyd-i ekberden bana

Emîrî

Neş'esi bezm-i elestin tâzededen eyler zuhûr
Ber-hitâb olsa o dildâr ger mûrdan bana

Edîbe-i Lebîbe Hatîce Hanım-ı Âmidî Hemşîre-i Sırrî Hanım
Remz ile fehm eyledim 'aşkın imiş tâ'at bana
Zevk gününü bir akdâm el verir 'izzet bana

Râğıb-ı Âmidî

Çerhi 'aksi dûndur devrân eder mihnet bana
Yâr ise bî-merhamet yârânsa bî-himmet bana

Şeyh Mustafa Muhib-i Âmidî

Âh kim devr-i felek verdi gam-ı firkat bana
Vermedi bir dem murâdımca dem-i vuslat bana

Emîrî

Tâ ebed hâmûş olurdum ‘âlem-i imkânda ben
Nâz ü cevrin olmasa sermâye-i sohbet bana

Şâ’ire-i Meşhûre Râhile Sırrî Hanım

Hemşîre-i Hatîce ‘İffet Hanım

Eder her cilvede bir türlü istiğnâyı ‘uşşâka
Şaşırđı Kays u Ferhâdı ne Şîrîndir ne Leylâdır

Safvet-i Âmidî

Ne rütbe olsa ebsem ol sühan-gû yâr-ı fettânım
Dü çeşm-i mesti va’d-i vasla îmâlarla gûyâdır

85

Emîrî

Bulunmaz turre-i cânâna lâyıık sünbül-i ta’bîr
Gönül çokdan beri cûyâ-yı sünbülzâr-ı ma’nâdır

Remzî-i Âmidî Dâmâd Sâlih Efendi Kâdı-yı Âmid

Şimdicek ey dil vatan oldu yine dağlar bana
Yâr için ben ağlarım hasretle yâr ağlar bana

Emîrî

Hande-i nâzın ile kesb-i neş’ât etdikçe ben
Fikr edip encâm-ı hâlim ‘âşıkân ağlar bana

Râşid-i Âmid

Ruh-ı zîbâsı üzre hâl-i ’anber-sâsı cânânın
Gül-i tasvîre gûyâ nakş olunmuş bir karanfildir

Emîrî

Değil kayd-ı ‘alâyıkdan cihanda kimse âzâde
Yâ sahbâya yâ hüsne yâ nukûd-ı harsa mâ’ildir

Şeyh Mahmûd Resmî-i Âmidî
 Birâder-zâde ‘Azîz Mahmûd Ermevî
 Ol rind-i ‘ârifiz ki bizim bir du’âmızı
 Kevn ü mekâna alsa kişi râygân alır

Emîrî
 Kaç ‘âşıkın bu gün ‘acebâ girdi kânına
 Dil kûy-ı yârdan yine muharrik figân alır

Re’fet Nâzım-ı Mevlûd-i Cedîd
 Ne aldı der ise ehl-i riyâ meyhâneden Re’fet
 De kim âğûşuna sâğar be-kef bir dilber almışdır

Emîrî
 Cihânda ‘aşk derler nâmına bir mülk-i diğere var
 Ne Cem zabt etmiş ol mülkü ne de İskender almışdır

Şeref-i Âmidî
 Âmide etme ta’rîz ey Şeref ağzın devşir
 Âmidin ednâ sühendânı sühendân öğredir

Emîrî
 Müntehâ-yı Sidrede lâhûfî pervâz eylese
 Gamze-i çâpuk-terin Cibrîle cevelân öğredir

Şeyh Mustafa Sofî-i Âmidî
 Peder-i Vâlide-i Birâderân [1] (Na’t-ı Şerîf)
 Matla’-ı nûr-ı hidâyet tâc-dâr-ı asfiyâ
 Zübde-i sâhib-risâlet mültecâ-yı şeyh ü şâb

Emîrî

Ekdâsiyet safâsı üstünde ‘âlfî pâdişâh
A’zamiyet kubbesi fevkinde yektâ-i âfitâb

Za’fi Gülşenî-zâde
Satdı ‘aşkın aldı hüsnün arada bir kimse yok
Kendi satdı kendi aldı kendi pâzâr eyledi

---

[1] Pederim ölünce te’ehhül ederek birâderlerim Ahmed ‘Âkif, Mehemmed Râşid, Mahmûd Efendiler dünyâya geldikten sonra zevcesi vefât eylediğinden bu ‘Abd-i ‘âcizin vâlidesini almıştır.

86

Emîrî
Kün buyurdu cümle mevcûdâtı izhâr eyledi
A’zamiyyet, saltanat, hikmet be-dîdâr eyledi

Tâlib-i Âmidî
O dil ki nerm olabilmez sipâriş et ‘aşka
Bir iki günde eğer âhen olsa mûma döner

Emîrî
Olursa safder-i yektâ eğer ki bed-baht
Dehân ibrâm-ı tîği dokunsa mûma döner

Emîrî-zâde ‘Âkif Birâder-i Câmi’u’l-Hurûf
Anladan dil mâcerâsın hâmedir
Yazdığım yâre onun için nâmedir

Emîrî
Yazdığım gülşende nâmedir
Gül nihâlinden elime hâmedir

Sabrî-i Âmidî Güzel ‘Abdurrahman Ağa-zâde
Almadın âğûş-ı ümmîde ‘arûs-ı tâzeyi

Haclegâh-ı vasla mâni' Sabriyâ eller midir

Emîrî

Sohbet-i ehl-i riyâ insânı hayret eyliyor
Hiss-i vicdân yok mu ancak söyleyen diller midir

'Abdî-i Âmidî Hâl-i Câmi'ü'l-Hurûf
Sâz u nâzı dehr-i dūnun bâde-i gamdır bana
Gülmedi bir gün yüzüm her gün muharremdir bana

Emîrî

Hatt-ı vechin üzre baktıkca o rahşân vecheye
Ben nasıl âh etmeyim mâh-ı muharremdir bana

'Azmî-i Âmidî

Dest-res olmaz anınçün zemm eder erbâbını
Yoksa câhil câmını eyler fedâ-yı ma'rifet

Emîrî

Hâsılı âb u hevâsı bu 'anâsırdan değil
Başkâdır bâğ-ı bahâr dil-küşâ-yı ma'rifet

'Azmî-i Âmidî

Zebânın günde yüz bin inkisâr-ı kalbe kâdirdir
Hüner bir kalb-i vîrânı 'inâyetle 'imâretidir

Emîrî

Hiyânet irtikâb etmek değil şâyeste insâf et
Bu mesned kim sana tefvîz olunmuşdur emânetdir

'Ömrî-i Âmidî Kâtib-i Dîvân-ı Sultânî

Halvetinde görelim yâr cemâlin dediler

Kesret oldu yığılıp halvete cümle ‘âlem

Emîrî

Kavs-ı ebrûsunu yârin nice çeksın Behzâd

Çünkü ol kavs değil san’at-ı dest-i âdem

87

Şehdî-i Âmidî Müftî-i Şehr-i Sofya

Dili geh hasret eder hâneye hasret geh gam

Şimdi pek ‘izzetlidir o götürür bu götürür

Emîrî

Dil-i zâr anlatamaz maksâdını kimseye âh

Korkarım sînesini derd ile memlû götürür

Kâsım Gubârî-i Âmidî Kâdı-yı İstanbul ve Nakîbü’l-Eşrâf

Cûdun olmaz lisân ile takrîr

Lutfun olmaz kelâm ile ta’bîr [1]

Emîrî

Olmuşuz pençe-i kazâda zebûn

Düşmüşüz sâha-i belâda esîr

Fâzıl-ı Âmidî ‘Allâme-i Câmidî ‘Ömer Efendi-zâde

Behişt-âbâd-ı yâri basdırır tûfan-ı hasretle

Sirişk-i çeşmim Fâzıl Dicleveş Bağdâda yüz tutmuş

Emîrî

Hulûs-ı niyyeti elbette mağlûb eyler a’dâyı

Emîrî bir büyük dergâh-ı feyz-âbâda yüz tutmuş

Câmî-i Âmidî

Çıkar fesden o müşğîn kâkülün yürür nümâyân et

Dağıt âlâm-ı sevdâyı dil-i ‘uşşâkı şâdân et

Emîrî

Gözde hûn-ı dil olmaz o şâhın ‘aksine mâni’
Sarây-ı nûr içinde taht-ı yâkût üzre mihmân et

Fâ’iz-i Âmidî   Lebîb-zâde

Bilinmez gizli bîmârım lebin bûs etmedir çârem
Tabîbâ gel dirîğ etme devâlar vaktidir şimdi

Emîrî

Tabîbim kat’-ı ümmîd et dil-i bîmârdan artık
Bırak tedbîr-i dermânı du’âlar vaktidir şimdi

Fâ’ik   Mahdûm-ı Hazret-i Şeyh Sofî ve Hâl-i Birâderân

Ne hâcet Fâ’ikâ da’vâ bu gün mehd-i ma’nâda
Olur nev-zâde-i tab’ımdan âsâr-ı hüner peydâ

Emîrî

Îlâhî kudretinle zirve-i kühsâr-ı bâlâda
Olur bî-cûybâr u bâğbân ‘âlî şecer peydâ

Fâmî-i Âmidî

Ne mümkündür dile ol gamzeden bî-vehm ü bâk olmak
‘Îlâcı olmayan bîmâre sıhhatdir helâk olmak

Emîrî

Nice alçakları gördüm ki olmaz mûcib-i ‘ibret
Şu ‘ibretgâh-ı imkânda defn-i zîr-i hâk olmak

---

[1] Müşârun-ileyhin bir pirinc tanesine sadr-ı vaktine takdîm eylediği beş beyitli bir gazelindedir.

Fethî-i Âmidî Hâl-i Câmi'ü'l-Hurûf
 Dolassa murg-ı dil kûy-ı dil-ârâyı 'abes sanma
 Bulunsa bâğda kumrî serinde bâz olur peydâ

Emîrî
 Bulur sûz-ı hayâtım vâpesîn bir âh ile encâm
 Yanarsa nâre pervâne hazîn âvâz olur peydâ

Fuzûlî-i Bağdâdî
 Gerçi ey dil yâr için yüz verdi yüz mihnet sana
 Zerrece kat'-ı mihnet etmedik rahmet sana

Emîrî
 Her ne cevri etsen şikâyet etmem ey âfet sana
 Korkarım lâkin olur cevri eylemek âdet sana

Fehmî-i Kadîm-i Âmidî
 Dildir kemend-i zülf-i girihgîr-i iltifât
 Cân mübtelâ-yı turre-i zencîr-i iltifât

Emîrî
 Hayrân olup perestiş ederlerdi resmine
 Gönderse çîn-i belâ dîne tasvîr-i iltifât

Luzûmî-i Âmidî
 Bir perîdir sanki girmişdir derûn-ı şîşeye
 Eyledikçe câm-ı revzenden o meh 'arz-ı cemâl

Emîrî
 Cilvelenmez 'arz-ı istiğnâda artık dilberân
 Kaldırıp yüzden nikâbın eylesen 'arz-ı cemâl

Nazîf-i Âmidî Vâlid-i Sa'îd Pâşâ
 Ne kimseden temennî vü ne âh u nâle et
 Gaddâr-ı bî-mürüvveti Hakka havâle et

Emîrî
 Yaz mâcerâ-yı 'aşkı müzeyyen makâle et
 'Uşşâka yâdigâr olacak bir risâle et

Mâhir-i Âmidî
 Zamân-ı zevk-ı vaslı geçdi ezhâr-ı çemenzârın
 Çıkar dilden yetir bu âteşin efkârın ey bülbül

Emîrî
 Gül-i hoş-bûyu sen sevdin, büt-i gül-rûyu ben sevdim
 Muvâfikdir benimle meslek ü mişvârın ey bülbül

Vasfî-i Âmidî
 Benim hâl-i perîşânımdan almaz mı cihân 'ibret
 Hatâdır 'âşika şimdengeri hûbân ile ülfet

Emîrî
 Döner sıfr-ı hesâba gâyetî her zevk-i dünyânın
 Hatâya haml olursa zümre-i hûbân ile ülfet

Mehemmed Bey İskender Pâşâ-zâde
 'Aşkı taklîdin mücerred bir güzâf u lâfdir
 Kesb-i a'mâl etmedin her dem işin isrâfdir

Emîrî
 Kûy-ı yâra öyle kesretle birikmiş 'âşıkân
 Nevbet olmaz iltifâta sanma bî-insâfdir

Hasan Pâşâ Vâlf-i Âmid Sokullu Mehemed Pâşâ [1]

Hasana kılma cefâlar güzelim ihsân et
‘âşık-ı sâdika cevır eyleme kim yâzıkdır

Emîrî

‘Ârif ol sûrete aldanma amân sûrete bak
Rukabâ sûret-i hakdan görünen fâsıkdır

Mülhem-i Âmidî

Mihr-i hüsnün mağrib-i hatdan olur sûret-nümâ
Şübhesiz ‘uşşâkına ol rûz-ı rüstâ-hîz olur

Emîrî

Şîrine kan mı katar bilmem o tıflın dâyesi
Korkarım çeşmi vekîl-i fitne-i Cengîz olur

Şeyh ‘Abdü’l-’kerîm Müfid ibn-i ‘Amm-i ‘Azîz Mahmûd Ermevî

Yâd-ı la’linle edip pervâz-ı deşt-i bîhûdî
Tende mevc-i lertzîş-i pey-der-pey oldu per bana

Emîrî

Seyr edin artık benim fevvâre-i ‘irfânımı
Dest-gîr-i himmet oldu Sâhib-i Kevser bana

Vâsıf-ı Âmidî Gülşenî-zâde

Sabâya uyma ey sevdâ-yı gam hayrânınım gitme
Başında Vâsıf-ı şûrîdenin bir tâc-ı rif’atsin

Emîrî

Zebûn etdin nice safderleri ey ‘aşk-ı efsunkâr
Görünmezsin göze ammâ ki bilmem sen ne kuvvetsin

Mesîhî-i Âmidî 'İsevî
 Ey hoş ol vakt Mesîhî ki senin cânibine
 Yâr-ı düz-dîde bakıp eyleye şeker-hande

Emîrî
 Gülerek nâz ile bakdıkca o rûh-ı rahşân
 Nazarımda oluyor rûha berâber hande

Agop Lutfî-i Âmidî Çelebi Oğullarından
 Zülâl-i la'l-i yâri isteyen gîsûya bağlansın
 Ki âb-ı zemzemi ihrâc için bir rîsbân ister

Emîrî
 Gönül bildi zuhûr-ı mevce-i çeşmim nigâhından
 Nukûd-ı sabrı yağma eyledi yâkût-ı cân ister

---

[1] Kuyumcular ve Ketenciler Çarşısı ve ittisâllerinden olup hâlâ fotokopi

90

Şeyh-zâde 'Osmân Nûrî Pâşâ-yı Âmidî
 Gayret-i hâr ile her dem âh edip çırpınmadan
 Kuşca kaldı za'f ile cism-i nizâr-ı 'andelîb

Emîrî
 Ben ölürsem kûy-ı yârda beni defn eyleyin
 Gülistânda olsa lâyıkdır mezâr-ı 'andelîb

Kâmî-i Âmidî 'Amm-i Kebîr ve Üstâd-ı Câmî'u'l-Hurûf
 Sebz-i hatt kaynadı nûkerd-i leb-i la'linde
 'Acebâ oldu zümürrüd mü o 'ayn-ı yâkût

Emîrî
 Nice ben 'aşkıma ta'rîf edeyim ya'ni seni
 Ey safâ-yı ebed perde-serâ-yı melekût

Kâmî-i Âmidî

Hak da'vetine hâzır olup durmadın eyvâh
Geçdi gecenin nısfı uyan vakt-i seherdir

Emîrî

Kalk ağlayarak bağla elin isteyerek murâdın
Gafletle yeter yatdın utan vakt-i seherden

Nisbetî-i Âmidî Kâdı-yı Üsküdâr

Nedir bu kec hareket râsıt söyle sultânım
Felek misin â benim pâdişâh-ı devrânım

Emîrî

Sabâha münkalib oldu mesâ, niçün hâlâ
Tulû' etmiyor ol âfitâb-ı rahşânım

Nihânî-i Âmidî

Fırka fırka kûy-ı yârî etmesin ağyâr seyr
Vâre vâre gitmesin elden Nihânî meskenim

Emîrî

Revzen açdım kûy-ı yâre hâne-i endîşeden
Rü'yet eyler gülşen-i firdevsi şimdi meskenim

Vahyî-i Âmidî Kâdı-yı Ba'zı Bilâd

Eşk-i nâ-âmede-i dîde sebû-yı dilde
Eser-i feyz-i leb-i la'lin ile bâde olur

Emîrî

Meclis-i yâr ki dilberler ile memlûdür
Böyle bir bezm-i safâ cennet-i 'ulyâda olur

Edhem-i Âmidî Tâlib Efendi-zâde
 Nasıl dil ayrılır la'l-i mutalsam genc-i rûyundan
 Ederken her hattın bir pâsbân-ı cân-ı sitân peydâ

Emîrî
 Yine firdevs-i kûy-ı yâre per cümbân-ı hasretidir
 Gönül 'ankâsı etse 'arş içinde âşiyân peydâ

91

Mes'ûd Lutfî-i Âmidî
 Döküp zülfün yüze pinhân kılma ruhların lutf et
 Çık ey mihr-i ümîdim çık verâ-yı perde-i şebden

Emîrî
 Gönül sabr et ümîd-i leyle-i hublâ-yı dünyâda
 Doğar elbette bir gün subh-gâh-ı şâm-ı matl'Abdan

'Azîz Mahmûd Ermevî-i Âmidî
 Gelenler 'âleme cümle sabî geldi gelen bilmez
 Gidenlerden haber gelmez gelen bilmez giden bilmez

Emîrî
 Nasıl bilmem bu sırr-ı mübheme kesb-i vukûf etsek
 Bilenler söylemez bu esrâr-ı 'aşkı söyleyen bilmez

Mustafa Fâ'ik Bey Esbak-ı Vâlî-i Diyarbekir
 Sarı 'Abdurrahman Pâşâ-zâde[1]
 Sâkiyâ destinde sâgardan ruhun yüz reng alır
 Gâh reng-i lâle gâhî reng-i gül gâh erguvân

Emîrî
 Başka bir şems-i hakîkînin tecellîgâhıdır

Sâfil olmaz âfil olmaz nûr-ı fikr-i 'irfân

Çermikli Çeteci 'Abdullah Pâşâ Vâlî-i Diyarbekir (Âmid'de vefât etmiştir.)

Süvâr olsa eğer sultân-ı nusret tevsen-i bâda
Gubârâsâ verir cem'iyet a'dâyı ber-bâda

Emîrî

Yine hâb-ı cehâletden ayılmaz mürdem gâfil
Eğer bin 'ilm ü hikmet âfitâbı .... dünyâda

Zârî-i Sürkeçeli, Esbâk-ı Diyarbekir Vâlisi Zâreli-zâde
Feyzullah Pâşâ'nın Dîvân Kâtibi

Sebâtı mün'adim esbâba baş koşmaz mücerredler
Nedir rüchânı keşkûk-i gedâdan tâc-ı kisrânın

Emîrî

Harîs-i pertev-i baht olmayın benden alın 'ibret
Lisân-i hâli söyler yâne yâne şem-i ruhsârın

Ahmed Hilmî-i Âmidî   Mu'allim-i Sâlis-i Câmi'u'l-Hurûf

Makdeminle pür ziyâ kıl bezmi ey hûrî-likâ
Def' ola tâ ki derûnumda olan renc ü i'nâ

Emîrî

Şam-ı hattın mihr-i hüsnü eyledi mağrib-nümâ
El verir artık devâm-ı cilve-i bî intihâ

Firâğî 'Osmân PâşâEsbak-ı Vâlî-i Diyarbekir
Gülşenî dervîşidir gül goncalardır Mevlevî
Bülbül-i hoş-hân okur geh Ma'nevî geh Mesnevî

Emîrî

Mağz-1 Kitâb-1 İlâhîdir kitâb-1 Mesnevî

Nûr-1 tâbân-1 semâvîdir hitâb-1 Mesnevî

Nigâhî-i Kadîm-i Âmidî Kâtib-i Dîvân-1 Sultânî

Maksûd ise sırr-1 dehen şâhid-i vahdet

Var nokta-i mevhûme gibi mahv-1 vücûd et

---

[1] Vâfî-i müşârun-ileyh Sarı ‘Abdurrahman Pâşâ şehrimizde bir kütübhâne yâdigâr bırakmıştır.

92

Emîrî

+++

Nigâhî-i Cedîdî-i Âmidî

Yâ Rab dökerim hüzn ile hûn-âbe-i hasret

Yâ Rab keremîn merhem-i zahm-1 dil-i zâr et

Emîrî

Yâ Rab bana ver zemzeme-i vahdet-i ‘aşkın

Yâ Rab beni gülzâr-1 kemâlinde hezâr et

Lebîb-i Âmidî

Ne bâkim var kılsın şehîd-i çeşm-i cellâdın

Velfî hûbân içinde korkarım hûnî çıkar âdın

Emîrî

Alır merrîhden mi dersini ol gamze-i hûn-hâr

Vekîl olmuş mu şemşîr-i kazâyâ çeşm-i cellâdın

Âgâh-1 Semerkandî-i Âmidî

Bülbülleri de gülleri de hârî da hodbîn

Seyr et ki cihân bâğı temâşâyâ dönermiş

Emîrî

Ben âhımı zan eyler idim gayr-ı müessir

Tâ küngüre-i ‘arş-ı mu’allâyâ dönermiş

Mehemmed Emîrî-i Âmidî Cedd-i Câmi’u’l-Hurûf

Her dem firâk-ı la’lin ile eşk-bâr iken

Kan ağladıp bu çeşm-i teri neylesek gerek

‘Ali Emîrî Câmi’u’l-Hurûf

Artık mecâli kalmadı ta’kîb dâneye

Murg-ı dil-i şikeste-peri neylesek gerek

Vâlî-i Âmidî

Mest-i peymâne-keş zehr-i gam olsun Vâlî

Sâkî-i dehrden eylerse temennâ-yı tarab

Emîrî

Rakîb keştî-i tâlibden ânı eyle suâl

Hangi sâhilde olur gevher-i yektâ-yı tarab

Vâlî-i Âmidî

Dökülmüş ‘ârızın üstünde gîsûlar mıdır bilmem

Yâ sünbül sâyesidir pertev-i mehtâba düşmüşdür

Emîrî

Kimi mihrâba yüz tutmuş kimi ebvâb-ı mahlûka

Cihânda kısmeti her âdemîn bir bâba düşmüşdür

Hâmî-i Âmidî

Geldikde yâr bezme düşer kalbe ızdırâb

Ta'zîm için kudûmüne dil, sîneden çıkar

93

Emîrî

Versen hayât feyz-i nigâhınla 'aksine
Zî-rûh olur sahîfe-i âyîneden çıkar

Hâmî-i Âmidî

Bir peçenin îcâdı nedendir bilmezsin
Ey cehl-i mürekkebe deme hikmet bilirim ben

Emîrî

Mahşer gibidir ondaki cem'iyet-i 'uşşâk
Cânân ilini sâha-i cennet bilirim ben

Hâmî-i Âmidî

Çâk çâk etmez ise tîşe-i 'afvın Yâ Rab
Günâhım kûhunu mîzân-ı 'adâlet çekmez

Emîrî

İsterim sabr edeyim elde değil neyleyim âh
Siklet-i zâhidi mîzân-ı tabî'at çekmez

Hâmî-i Âmidî

Cânib-i yârdan ölsem de eğer ruhsat-yâb
Bî-sebeb bûsesin ittilâf ü izâ'at edemem

Emîrî

Ben de bilmem ki nedir istediğim yârimden
Ne kadar lutf u vefâ etse kanâ'at edemem

Hâmî-i Âmidî

Kim der sana hakikat-i hüsnün mecâza çek
Ne ebruvâne vesme ne ruhsâre gâze çek

Emîrî

Gelsin zuhûra kevkebe-i âfitâb-1 nâz
Bir gün o şûhu semt-i harîm-i niyâza çek

Hâmî-i Âmidî

Çerh ayırdı cennet-i kûy-1 dilârâdan bizi
Ba'de'z-zîn tâvusveş düşmez münakkaşlık bize

Emîrî

Berk-i hûşun etmiş bize bâd-1 hazân-1 firkatın
Etme ey rûh-1 revânım etme âteşlik bize

Hâmî-i Âmidî

Cây-1 emniyyet görüp halvetinle fânusveş
Hâneme her şeb gelir şem-i şeb-ârâlar benim

Emîrî

Lutf edip güftâr-1 cân-bahşınla ihyâ kıl beni
Hânümânsız hayâtımdır bu eyyâmlar benim

Hâmî-i Âmidî

Beni cânımdan usandırdı ol âfet Yâ Rab
Düşmen-i cânıma sen böyle tabî'at verme

Emîrî

Nazar-1 pâke acı bakma rakîb-i zişte
Gözümün nûru gözün nûruna zahmet verme

Hâmî-i Âmidî

Cefâ-cû kîne-perver bî-vefâ hâtır-şiken bed-hû
Hemân ebnâ-yı ‘asrın meşrebin dünyâya benzettim

Emîrî
Görünce cebhe-i rahşânı belâ-yı ‘izâr üzre
Emîrî Ka’benin üstünde doğmuş aya benzettim

Hâmî-i Âmidî
Gören püskürme rûy elinde o şûhun der
Benekli bir kumâş-ı tâzedir Bengâleden gelmiş

Emîrî
Emîrî nazmın olmuş Âmidin nâdîde kâlâsı
Ne Keşmir ü Buhârâdan ne de Bengâleden gelmiş

Emîrî Cedd-i Câmi’u’l-Hurûf
Niyâz-âver olup etfâl-i Âmid şîve-i nazmı
Emîrî şâhid-i pür-feyz-i eş’ârımdan öğrendi

Emîrî Câmi’u’l-Hurûf
Emîrî böyle ‘âlî sözleri tab’-ı sühen-sârım
Kelâm-ı mu’ciz-i cedd-i hüner-kârımdan öğrendi

İşte şu’arâ-yı eslâf ve mu’âsırın ile vâki’ olan nazâ’irden burada
ancak bu mikdârının tahrîriyle iktifâ olundu. Hâmî-i Âmidî merhûmun :

Cinân resmin Diyarbekirde tasvîr eder mehtâb
Kenâr-ı Dicleyi mânend-i cûy-ı şîr eder mehtâb

Beytiyle Diyarbekir Vâlî-yi Esbâkî Erzincânî Ahmed ‘İzzet Pâşâ
Hazretleri’nin (Ben ve Sen) mesîresi hakkındaki:

‘İzzetâ her tarafi Âmidin ‘adn-âsâdır

Nice ta'rûf edelim vasfin ola ben ve sen

Makta'ı şehrimizin mesîrelerinin esâmîsini hâvî ba'zı ebyât inşâdını hâtıra hutûr etdirmiş idi. Yazılan ebyâtdan bir kaç 'adedi tahrîr olunur:

Göğsü Güzel Mesîresi hakkında:

Nev-bahâr olsa da ersem yine zevk-i emele
Severim gitmeyi nevrûzda (Göğsü Güzel)e

Gam Götürmez Mesîresi hakkında:

Mâni' olmaz yâr ile zevk-i rakîb-i derbeder
(Gam Götürmez) bir mekân buldum cihâna müjdeler

Şemsîler hakkında:

Cilvegâh olmakdadır hûbân-ı nâzik-peykere
Nevbahâr eyyâmı herkes cân atar (Şemsîler)e

Kumâr-hâne denilen mevki' hakkında:

Bu ismi ol mekânın bî-mahaldir
(Kumâr-hâne) temâşası güzeldir

95

'Ali Bâlâ hakkında

Güzeldir bahçelerde şöhret-ârâdır ('Âli Bâlâ)
Onun kaysı vü zerdalîsidir gûyâ ki zerd'âlî

Güncili [1] Bahçesi hakkında:

Güncili bahçesinin şöhreti vâr
Onda üstâdımızın himmeti vâr

'Osmân Ağa Bahçesi:

Gel 'aşık nazar kıl ravza-i ('Osmân Ağa)ya
Müşâbih her nihâli bir kadd-i mevzûn zîbâyâ

‘Ali Keşkül Mevki’i :

Müberrâdır kusurdan gerçi kim cây-ı ‘Ali Keşkül

Fakat cây-ı safâdır havzı vâsi’dir yeri makbûl

Hâcî Ağa Köşkü:

Âbı vâfir dil-küşâ selsâli gûyâ Selsebîl

Hâcî Ağâ köşküdür kasr-ı bülend-i bî-‘adîl

Yamuklu Köşkü:

Suyu gâyet latîf ü dil-küşâdır

Yamuklu Köşkü bir cây-ı safâdır

Kara Ağaç:

Sûfî nevrûz ediyor onda olan âb u hevâ

Bulunur mu (Kara Ağaç) gibi bir cây-ı safâ

Sem’ân-zâde Köşkü:

Müzeyyendir mükemmeldir tarabzârdır ferah-bahşâ

Kusûrun bî-kusûru (Kasr-ı Sem’ân-zâde) derhâl

Bekir Pâşâ Köşkü:

Safâsı hâr hâr ızdırâbı def’ eder dilden .....

Ne hoş bir gülşen-i nâdîdedir (Kasr-ı Bekir Pâşâ)

Hâmî Köşkü:

Şekli a’lâ mevki’i zîbâ hevâsı dil-sitân

Yâdigâr etmiş bu kasrı Hâmî-i mu’cîz-beyân

Hâcî Hamza Köşkü:

Hiç unutmam onda çarpıldım o zîbâ gamzeye

Yâr ile gitmiş idim bir kerre (Hâcî Hamza)ya

Erdebil Köşkü:

Erdebil kasrında vardır bir safâ-yı dil-sitân
Diclenin cisr-i metîn kurbünde etmişdir mekân

Dicle Kenârı:

Halk-ı Âmid encümengâhı kenâr-ı Dicledir
Her kâmişdan hâne gûyâ bir müzeyyen hacledir

Dicle Bostanları:

Bostân-ı Diyarbekir ü Dicle
Firdevs ile selsebîle benzer

---

[1] Güncî; Kâf-ı 'Arabî ile susadım demektir.

Dicle Cisri:

Ne a'lâdır nazar kıl Dicle üzre bu metîn cisre
Gürûh-ı 'âbirînin 'usrîn eyler münkalib yesre

Kavs Bahçesi:

Letâfetle döner ol cây-ı zîbâ bâğ-ı firdevse
Bahâr eyyâmı geldikde hadengâsâ atıl Kavsa

Cihân-nümâ mevki'i:

Sûrî Büyûfî ravzaları nehri gösterir
Kırklar dağında cây-ı safâdır (Cihân-nümâ)

Kırklar Dağı:

Benziyor ezhâr-ı gûn-â-gûnla cennet bâğına
Nevbahâr oldukda git bir kerre Kırklar dâğına

Ka'bî Karyesi:

O câyn ‘ârifân nezdinde elbet ‘âlîdir ka’bî
‘Azîzâne makarr-ı himmet olmuş (Karye-i Ka’bî)

Müderriş Karyesi:

‘âşıkın ancak bulur onda sükûnet-i giryesi
Pek güzel cây-ı ferahzâdır (Müderriş karyesi)

Kantaralar:

Lu’b-ı hûbân ile hâsıl olur manzaralar
Kan tere batmadadır hasret ile Kantaralar

Seyrân Köşkü:

Nevbahâr eyyâmı ‘azm etme cevânân köşküne
Ondadır hep dilberân ‘azm eyle Seyrân köşküne

Sıyrılıcak Taş:

Kûdekleri ol yerde tanır zümre-i ‘ayyâş
Zîrâ çocuk eğlencesidir (Sıyrılıcak taş)

Fıskiye:

Onda seyr et çağlayan bir fıskiye
Dil-küşâ cây-ı safâdır (Fıskiye)

Çırçır:

Cârî suyu vardır şeceri var kayâ var
(Çırçır) gibi bir yerde tenezzühde safâ var

Kayalı Bahçe:

Meyvesi kalbe safâ-âverdir
(Kayalı Bahçe) müferrah yerdir

Hamamlı Köşkü:

Mevki’i sıhhat-fezâ âb u hevâsı dil-pezîr
Doğrusu Hammâmlı kasrıdır mekân-ı bî-nazîr

Esnâ-yı hitâm-ı tezkiremiz olan -1296- Ramazanına kadar üç ‘aded dîvân-ı eş’âr tertîb eyledim. Birincisi ibtidâ-yı hevesimizden Mardin’e zamân-ı ‘azîmetimiz olan 1296

97

senesine kadardır, ikincisi Mardin’de bulunduğum üç seneye, üçüncüsü Mardin’den Diyarbekir’e ‘avdetim târîhinden sonraya ‘âiddir. İnşallah bir zamân-ı müsâ’idde şu üç divanı bundan böyle inşâd edilecek âsârı, külliyât sûretiyle birleştirmek fikrindeyim.

Hicviyât ü hezliyât vâdisinde dahi bir hayli kasâid ü gazeliyât, rubâi, mukatta’âtı hâvî bir eser tertîb etmiş idim. Fakat hiç biri bir şahs-ı mu’ayyen hakkında olmayıp mücerred tecrübe-i kalem vâdisinde; eğlence sûretiyle yazılmışdır. Kimseyi hicv etmemek bir de baht u felekden çokca şikâyet eylememek husûsları üstâd-ı ekremimiz Şa’bân Kâmî Efendi Hazretleri’nin bu ‘Abd-i ‘âcize vâkı’ olan nasâyih-i mahsûsalarındandır. Nef’î’nin sebep-i itlâfı, ‘Akif Pâşâ’nın bâ’is-i idbârı hicv ile felekden şikâyet olduğunu misâl olarak irâ’e buyuruyorlar.

Noktasız bir dîvân-ı eş’ârımız dahi vardır. Şu kıt’a ondan numûnedir:

Mülk-i ‘âlemde her dem ü her gâh
Virdim olsa revâdır İsm-i Allah
Mâlikü’l-mülke hamd ola dâ’im
Müslimim lâ ilâhe illallah

Fârisî, Türkî âsârımızdan birer ‘aded tahrîr olundu.

Gazel-i Fârisî

+++

Türkî

Sîne-i şevkimde bir hırz-ı mübînimdir kitâb

Dîde-i endîşede nûr-ı yakînîmdir kitâb

Kıblegâhım merci-i feyz-i necâtım rehberim
Dest-gîrim mürşid-i hikmet-i karînîmdir kitâb

Yâdigâridir birer şems-i zekânın her biri
Nurdan bir ‘âlem-i feyz-âferîndir kitâb

Bir mutalsam kenz-i lâ-yefnâsıdır endîşemin
Şeb-çerâğım gevherim dürr-i semînîmdir kitâb

Gülsitânımdır gül-i ne-şuküftedir ma’nâları
Bir meserretgâh-ı vicdân-ı hazînîmdir kitâb

Sünbülîstândır hutût-ı nev-be-nevdür sünbülü
Bir teferrücgâh-ı tab’-ı şevk-i beynîmdir kitâb

98

‘âşkân ma’şûk-ı gûn-â-gûne rabt-ı kalb eder
Ehl-i ‘aşkımda bende ma’şûk-ı güzînîmdir kitâb

Dilber-i nev-hatta bakmam vâir iken hatt-ı sûtûr
Yâr-ı cânımdır habîb-i nâzenînîmdir kitâb

‘âlemin mâzîdeki ahvâl-i gûn-â-gûnu
Keşf için mu’ciz-nümâ bir dûrbînîmdir kitâb

Hûr ile gilmâna benzer onda mazmûn u me’âl
Hoş geçer ‘ömrüm benim huld-i berrînîmdir kitâb

Ondadır esrâr-ı Kur’an ondadır feyz-i hadîs
‘Arş-ı dilde levh-i mahfûz-ı yakînîmdir kitâb

Hikmet onda ma'rifet onda hakikat ondadır
Hâsılı sermâye-i dünyâ vü dînîmdir kitâb

Hâlika hamd ü senâ olsun (Emîrî) rûz u şeb
Kurretü'l-'aynım hayâtım hem-nişînîmdir kitâb

EMÎN

Meşâyih-i 'izâm-ı nakşibendiyeden "Şeyh Emîn Tokâdî"
'üvânıyla meşhûr-ı cihân olan zât-ı 'âlî-kadrdir. İsm-i muhakkakâneleri
Cemâleddin, künyeleri Ebu'l-Emâne ve Ebû Mansûr'dur.

Peder-i 'âlîleri Dervîş Hasan ve cedd-i sâmilere
'Ömerü'l-Nakkâş'dır.

Müşârun-ileyhin zamân-ı hayâtında tahrîr olunan Suyolcu-zâde
Necîb Efendi'nin (Devhatü'l-Kitâb)ı ile (Tezkire-i Fatîn)de Diyarbekir
şehrinde tevellüd eylediği muharrer ise de hatt-ı dest-i nefisleriyle
müşâhede olunan kırkdan ziyâde imzâ-yı 'âlîlerinin cümlesi "Emîn
Tokâdî" şeklinde olmasına ve husûsuyla Menâkib-nâme'lerinde mevcûd
vasiyyet-nâmelerinde 'aynen münderic "Bu hakîr-i kesîrî't-taksîr fî'l-'asl
medîne-i Tokat'da tevellüd eylemişdir ve hâlâ mahmiye-i İstanbul'da elli
seneye varıyor ki tavattun etmişim" 'ibâresine nazaran "Devhatü'l-Kitâb"
ile "Tezkire-i Fatîn"ın Diyarbekir'de tevellüd buyurmuş olmaları
hakkındaki rivâyetlerin yanlış olduğu nümâyân oluyor.

Kaz'asker Sâlim Efendi esnâ-yı tahrîr tezkirelerinde pederleri
Şeyhülislam Mîrzâ Mustafa Efendi'nin emriyle bizzat gidip
müşârun-ileyh Emîn Hazretleriyle görüşmüş ve tezkiresinde şu 'ibâreyi
yazmıştır: "Pederleri kibâr-ı nakşibendiyeden Rûmiye Şeyhi Seyyid
Mahmûd Efendi fikrâsından olmakla Şeyh-i mezbûr hedef-i tîr-i kazâ-ı
Rabb-i Ğafûr oldukda ol dehşetle semt-i Tokat sûde-simâta 'azîmet ve
icrâ-yı hicret edenlerdendir."

İşte şu rivâyetlerin netîcesinden tahkîk ediyor ki müşârun-ileyh
Hâce Emîn Efendi Hazretleri şehrimizde tevellüd etmemiş fakat
pederleri, 'Azîz Mahmûd Ermevî Hazretleri'nin

şehâdetinden sonra Diyarbekir'den muhâceret etmiştir. Şu halde cedleri 'Ömerü'n-Nakkâş maskaten ve meskenen pederleri Derviş Hasan maskaten Âmidî, meskenen Tokâdî, zât-ı 'âlîleri maskaten Tokâdî, meskenen ve medfûnen İstanbûlî'dir.

Şeyh-i müşârun-ileyh 1085 târîhinde medîne-i Tokat'da dünyâya geldi.

Tahsîl-i bidâ'a-i 'ulûm u ma'ârife bir müddet maskat-ire'sinde sarf-ı nakdîne-i ikdâm etdi 1100 senesinde Dersa'âdet'e 'azîmet eyledi. [1]

Zeyrek kurbünde Soğuk Kuyu demekle ma'rûf Pîrî Pâşâ Medresesi'nde bir hücrede sâkin oldu. Mîrzâ-zâde Şeyhülislam Mehemed Efendi merhûmun dâhil-i dâ'ire-i ifâdesi ve daha ba'zı efâzılın rûy-mâl-i rahlegâh-ı istifâdesi oldu. Zâten hüsn-i hattı olduğu halde hattât-ı şehîr Kaleli 'Abdullah Efendi'nin hattına ta'aşşuk-ı vecd ü sa'y ile temeşşuk eylediğinden san'at-ı hatda dahi kesb-i şöhret etdi.

Latîf bir sadâya mâlik olduğundan ba'zı esâtize-i mûsikîden ta'lîm-i makâmât-ı rûh-efzâ eyledi.

Ricâl-i devlet-i 'aliyyeden rûz-nâmçe-i evvel kîsedârı 'Ali Efendi'nin mahdûmuna mu'allimlikle şeref-yâb ve re'îs kalemi ketebesini sınıfına iltihâk ile kâm-yâb oldu.

Kîsedâr-ı müşârun-ileyh 'Ali Efendi hânesinde kendisine ikâmetgâh tahsîs eyledi. Kâh burada, kâh Şeh-zâde Câmi-i Şerîf'inde ba'zı müste'id tullâba Hâfız dîvânı ve sâ'ire okutdu.

Şehrî çelebiler dersine hâzır olarak hayli cem'iyet peydâ oldu. Cenâb-ı Emîn'in 'ilm ü 'irfânı kesb-i iştihâr eyler iken heveskâr-ı 'ulûm u ma'ârif olan vüzerâ vü ricâl-zâdeler kendisinden tahsîl-i kemâlât etmeye şitâbân olurlar idi. Bu cümleden Dâmâd Mehemed Pâşâ-zâde 'Ali 'İzzet Pâşâ gibi bir edîb-i lebîb ve âhiren Sadra'zam olup Belgrâd'ı feth eden Yeğen Mehemed Pâşâ müşârun-ileyhden okumuşlar idi.

İşte Cenâb-ı Emîn 'Azîz Mahmûd Ernevî dervîşânından bir fakîr evlâdı olduğu ve kendisi de bî-kes olarak Dersa'âdet'e gelip hiç bir mu'în

ü zahîri bulunmadığı halde hevâ vü hevese meyl olmayıp tahsîl-i ‘ulûm u ma’ârifeye gece gündüz sarf-ı nakdîne-i gayret eylediğinden iksîr-i hazret-i tahsîl vücûd-ı nâdirü’l-mevcûdunu bir zer-i hâlisü’l-’ayâr-ı kemâlât eyledi. Bâü ü gedâ ‘inde pek ziyâde mergûb u muvakkâr oldu.

[1] Ba’zı tabâkatda 1110 senesinde Dersa’âdet’e ‘azîmet ederek terkîb-i ism ü şöhreti olan (Tokâtî Mehmed Emîn sene 1110, târîh vâkı’ olduğu gösteriliyor ise de biz menâkıb-nâme-i Nevl’ini tercîh eyledik.

100

1114 senesine kadar kâh kaleme müdâvemet ve kâh tadrîse muvâzabat üzre iken Sultan-ı zamân Mustafa Han Hazretleri’nin Edirne’ye teşrîfleri hasebiyle Kîsedâr ‘Ali Efendi’nin ‘azîmeti lâzım geldi. Emîn Efendi Hazretleri de birlikde ‘azîmet etdi.

Edirne’de meşâhir-i erbâb-ı mûsikîden Hâfız Post, ‘Itrî Çelebi, Küçük Müezzîn Nazîm Çelebi ile ‘azîm sohbetler eyledi.

Ol esnâda Kîsedâr ‘Ali Efendi’nin kendilerinden tilmiz eden mahdûmları vefât etdi. Bundan pek müteessir olan Emîn Efendi artık terk-i tarîk-i üstâdî ederek bir müddet odasından taşra çıkmadı.

Edirne’de Kadîrîler dergâh-ı şerîfi şeyhi Kassâb-zâde Şeyh Mehmed Efendi’nin nutk u tavsiyesi üzerine sene-i mezkûre zarfında Hicâz-ı Ma’rifet-tırâz’a ‘azîmet eyledi.

Farîza-i hacc-ı şerîfi edâ ederek Şeyh-i müşârûn-ileyhin tavsiye ve selâmını gürûh-ı pür-fütûh hâcegân-ı nakşîbendiyeden harîm-i Beyt-i Harâm’da sâkin, kible-i kulûb-ı ittikâyâ-yı vahdet-perest, sermest-i şarâb-ı humhâne-i elest Mevlânâ Hâce Ebu’l-Berekât Eş-Şeyh Ahmed-i Yek-dest Hazretleri’ne ‘arz u teblîğ ve ahz-ı yed-i inâbe eyledi. Bu sırada Cenâb-ı Emîn’in sinn-i ‘âlfileri ‘ukûd-ı sülüsünü mütecâviz, hudûd-ı erba’îne mütenâhiz idi. Şeyhleri ism-i zât-ı müstecmu’ cemî-i sıfât olan lafz-ı celîleyi telkîn buyurdıkları sırada lisân-ı şerîflerinden:

+++

Beyti cârî olup Türkçe’ye tercümesi emir buyuruldu. Cenâb-ı Emîn dahi derhal şöylece tercüme etdi:

Otuz kırk yıl geçince eylemiş tahkîk-i Hâkânî
Ki bir dem zikr etmek değer mülk-i Süleymânî

Cenâb-ı Emîn 1114'den 1117 senesine kadar üç sene bir kaç mah Mekke-i Mükerreme'de mücâviz kaldı. Son senede Medîne-i Münevvere'ye gitdi. Pîşvâ-yı mürselîn efendimiz hazretlerinin ravza-i mutahharalarını ziyâretle ser-efrâz oldu. Yine Mekke'ye döndü.

Mürşid-i a'zamlarının ruhsat-ı 'âlfileriyle sene-i mezkûre evâhirinde Dersa'âdet'e 'avdet eyledi. Tarîkat-ı 'aliyye-i Nakşibendiye'ye intisâbını tahdîsen Fârisî şu iki rubâiye inşâd buyurmuşdur:

+++

01

Diğer Rubâi:

+++

Bundan başka tarîkat-ı 'aliyye-i Kâdiriye'ye iktisâb-ı saadet-neseb, tarîkat-ı sâmiye-i Şâzeliye ve Şatâriye'den de şeref-yâb-ı füyûzât irâdet olarak erkân-ı 'ulûm-ı bâtına da her sûretle bir kâmil-i sâhib-vukûf olmuş idi. Beş sene kadar Derssadet'de Hüseyin Pâşâ-zâde Mehemmed Bey'in hânelerinde ikâmet eyledi.

Şeh-zâde Sultan Mehemmed câmi-i şerîfnde kemâ-kân ba'zı talebeye 'ulûm-ı nâfi'adan müzâkere vü müdârese ve efâhim-i Nakşibendiyeden Mevlânâ Hâce Ziyâeddin ve kibâr-ı Halvetiye'den Mevlânâ Şeyh 'Îsâ-yı Mahvî ve meşâhir-i Sünbülüye'den Seyyid Nüreddîn Sünbülî Hazretleriyle de sohbet ü mük'âleme ile imrâr-ı evkât-ı girân-bahâ ederlerdi. 1122 senesinde müşârun-ileyh Mehemmed Bey rütbe-i mîr-i mîrânî ile Habeş ve müte'âkiben Kudüs-i Şerîf eyâleti vâliliğine ta'yîn olunmakla Cenâb-ı Emîn hizmet-i kitâbetleriyle 'azîmet eyledi. 1123 senesinde Efendisi Mekke-i Mükerreme su yollarının ta'mîrine me'mûr oldu.

Gerek esnâ-yı tarîkde gerek Ravza-i Mutahhara-i Cenâb-ı Risâlete ruh-sûde-i füyûzât oldukda bir çok nu'ût-ı şerîfe tanzîm eylemişdir ki

ba'zıları nazâ'ir kısmımızda ve gâye-i terceme-i ahvâl-i 'âlilerinde muharrerdir.

Medîne-i Münevvere'de mücâvir Şeyh 'Abdurrahîm-i Nakşibendî ile sohbet ve ol sırada Şeyhü'l-Harem bulunan meşhûr Dârü's-saâde ağası Beşîr Ağa merhûmla da 'akd-i uhuvvet eyledi.

Ondan Mekke-i Mükerreme'ye rûy-mâl-i niyâz ve tekrâr tavâf-ı Beyt-i Mu'azzamla mümtâz olduktan sonra zümre-i hadîsin kümeli hâtimetü'l-muhaddisîn Eş-Şeyhü'l-Hâfız Ahmed Nahlî-i Mekkî Hazretleri'nden rivâyet-i hadîs-i celîle Me'zûn ve Rîkât ismiyle be-nâm elli kadar silsileyi hâvî 'icâzet-nâme-i müselsel ahziyle mübâhât-nümûn oldu.

Müstakîm-zâde Sa'deddin Efendi Hazretleri Tuhfetü'l-Hattâfîn'de 1175 senesinde ol silsile-nâme ile kendilerinden başka müşârun-ileyhden me'zûn kimse kalmadığını beyân ediyor.

El-hâsıl bu kere devâm eden altı senelik seyr ü seyahatinde pek çok havârik-ı celîleye mazhar olmuş Eş-Şeyh Ahmedü'n-Nebâü'l-Dimyâtî ve Mevlânâ Hüseyin 'İlmî Er-Rufâ'i'den dahi teberrüken ve tekrâren rivâyet-i ehâdis-i celîle-i nebevîye ile mücâz ve Medîne-i Remele'de kat'u'l-'Abdâl Eş-Şeyh Cum'a Hazretleriyle mülâkât ve muvâhât vâki' olup tekmîl-i sohbet eylemiştir.

102

Mekke-i Mu'azzama'nın ta'mîri dahi ahsen-i vücûh üzere itmâma vâsıl olduğundan 1129 senesinde Efendisi rûznâmçe-i evvel me'mûriyetiyle Dersa'âdet'e 'avdet olundu. Artık her ciheti ma'mûr bir kâmil-i bî-kusûr olduğu halde pâşâsının refâkatiyle Dersa'âdet'e 'avdet eyledi. Üç sene kadar Zeyrek'de Fil Yokuşu'nda efendisinin hânesinde ikâmet eylediği halde 1132 senesinde efendisi vefât etdi. Kendileri o civârda hâne istikrâ' ve te'ehhül ederek neşr-i 'ulûm-ı 'âliye ve keşf-i füyûzât-ı ma'neviye ile imrâr-ı evkât ediyordu. Bir aralık Ebâ Eyyûb-i Ensârî radyallahu 'anhü'l-bârî Hazretleri'nin türbedârlıkları hizmet-i müstelzimü'l-mufahharetine de nâ'il olmuş 'ulemâ, fuzalâ, sülehâ-i İstanbul su gibi nezd-i mürşidânelerine akıp gelmiştir. Ba'de ravza-i

mutahhara-i Rasûl-i Ekrem ferâset-i şerîfesi hizmetiyle şeref-yâb olduğundan tahdîs-i ni'met yolunda şu kıt'ayı pîrâye-i sahâyif-i rûzgâr eyledi:

Çün oldun bende-i çârüb-keşi sultân-ı kevneynin

Der-i vâlâsı ferâşını Mevlâ eylemez hâsir

O sultân-ı cihânın bendesini kimse incitmez

Kapısı bendesi oldun Emînâ bâtin ü zâhir

1150 senesindeyken Mehemed Pâşâ Sadra'zam oldukda pîr-i dest-gîri olan Cenâb-ı Şeyhî Zeyrek'de Fil Yokuşu'ndaki hânelerinden da'vet ve Aksaray kurbünde kendi hâneleri mukâbelesinde kerîmelerinin hânesine nakl ve bir müddet orada ikâmet ederek ba'de yine sekenâ-yı kadîmesine 'avdet eyledi. 1156 senesinde Eş-Şeyh Emîr Ahmed Buhârî Hazretleri'nin Ebâ Eyyûb Ensârî kapısı dâhilindeki binâ-kerdeleri olan hankâhın meşîhatı 'uhdelerine tevcîh olundu. Meşîhat-ı mezkûreye (Şeyh Emîn Efendi sene 1156) 'ibâresi târîh tesâdüf eylediği gibi kendi hâme-i rûhânî câmesinden sudûr eden (Dâr-ı meşâyih sene 1156) dahi târîh vâki' olmuşdur.

Sinn-i 'âli-kadri elf-i şehr-i kâmiline yani seksen üç sene dört mâha bâliğ oldukda şirpençeye giriftâr ve kırk elli gün kadar esîr-i firâş olarak 1158 senesi Şa'bân-ı mu'azzamânın on beşinci leyle-i berâtında 'âzim-i makâm-ı râhatü'l-ervâh oldu.

Ebu'l-Feth Sultan Mehemed Han Câmi-i şerîfi vâ'izi 'Abdülhalîm Efendi imâmetiyle namazı edâ edildi. Nûsha-i kübrâ-yı vücûdu Zeyrek'de vâki' Pîrî Pâşâ Câmi-i şerîfi pîşgâhındaki vâdî-i hâmuşânda halvet-i dürr-i encümen-i kudsiyât oldu. Âğûş-ı mezâra sâl-i vusûlüne "Mezâr-ı Şeyh " 1158 târîh vâki' olmuşdur.

Mağfûr-ı müşârun-ileyh hâl-i hayâtında ol mezâristân pîşgâhından her ne vakit mürûr ve 'ubûr eylerse elbette ol kubûrun mevtâsına Fâtihâ-hân olur ve bir zamân dahi teveccüh eylerdi ve ondan

yanında bulunanlara tevcih-i hitâb ederek bu makamda her vakit böyle teveccüh ve isti'âne ediniz diye tavsiye buyururdu. Hâl ü kâl-i kerâmet me'alinde

+++

Serâ'irini hâvî ma'lûmât olduğu hiss olunur ise de bundan ziyâde ifşâ buyurmazlar idi. Bu sırr-ı mektûmun hikmeti kendisinin vefâtıyla ol mahalle defn olunması üzerine anlaşılmıştır. Müşârun-ileyhin Müstakîm-zâde Sa'deddin Efendi bir terkîb-i bend-i mersiye ile Türkî ve 'Arabî me'a-ebiyât iki kıt'a târîh ve mevâlî-i kirâmdan Bursalı Seyyid Hasîb Efendi bir 'aded terkîb-i bend mersiye ile bir kıt'a târîh ve kuzât-ı me'âlî-simâtdan Lebîb Efendi tarafından dahi bir 'aded târîh tanzîm olunmuştur. Cümlesinin tahrîrine tezkiremiz müsâ'id olmadığından yalnız levha-i mezâr-ı Hazret-i Şeyhe nakş olunan Müstakîm-zâde merhûmun târîh-i belîği 'aynen tahrîr olundu. [1]

Gülistân-ı nakşibendîden yine tîğ-i ecel

Bir gül-i sad-bergi kat' etdi hezâr âh u enîn

Ya'nî Tokâtî Efendi ol Mehemmed nâm-dâş

'Ârif-i billah emîn-i sırr-ı Rabbü'l-'âlemîn

Mürşîd-i râh-ı hidâyet hâcegânın erişdi

Vâkıf-ı sırr-ı ledün 'ilm el-yakîn hakk el-yakîn

Murg-ı rehber olduğu ahrâra bes ma'lûm idi

Zât-ı ma'sûmü'l-irâde zü'l-cenâheyn-i zemîn

Sîmâ bâğ-ı hadîs Ahmed'in nahli idi

Yek bin dest-i kerâmetle olup hil'at-güzîn

Eyleyip habs-i kafes-i gavvâs bahr-i lâ-yezel

Buldu der-i vashî erdi 'asla kar'ından hemîn

Asdikâdan pençe-i şîr-i ecel dûr eyledi
Ola sadîkin karîn-i şîr-i Hakla hem-nişîn

Peyk-i vahdet ser-i pâkinden okur târihini
Oldu lâhûta revân Allah deyip rûh-ı Emîn   Sene 1158

Kaz'asker Sâlim Efendi der ki: 1133 senesinde tezkiremizin tebyûzinden sonra vâlid-i mâcid kesîrû'l-mehâmedimiz meşâyih-i islâmiyenin bülendi hasenetü'l-enâm Mirzâ Mustafa Efendi'nin sevk-i hayr

[1] Kütübhâne-i 'umûmî birinci hâfız-ı kütüb-i fâzılı Tokatlı Hâfız Tahsîn Efendi ile gidip 'araba ile çıkmak kâbil olmayan Fil Yokuşuna tırmandık. Cenâb-ı Şeyh'in merkad-i münevverini ziyâretle müşerref olduk. Latîf, mürtefi', safâdâr bir mevki'de gunûde-i hâk-i rahmetdir. Merkad-i mübâreki demir parmaklıkla muhât bulunuyor. Ayak ucunda perverde-i füyûzâtı ve 'Osmânî müelliflerinin medâr-ı iftihârı Mûstakîm-zâde Süleyman Sa'adeddin Efendi Hazretleri vedî'a-i mevki-i münferitdir. Şu iki merkad-i 'âlinin içindeki zâtların büyüklüğünü tasavvur ederek rahmet-hân olduk. Ondan kabristânın ittisâlinde bulunan Soğuk Kuyu Câmi' ve Medresesini ziyâret etdik. Cenâb-ı Şeyh'in ibtidâ bu medresede tahsîl-i 'ulûm ve bu Câmi-i şerîf'de 'ibâdet ettiğini düşünüp neş'emend-i zevk olarak 'avdet etdik.

Ve tenbihlerine imtisâlen müşârun-ileyh hazretleriyle teşerrûf ü telâfimiz vâki' olmuşdur. (Eyyâm-ı mülâkâtımızda Sevâ'ik-i ibn-i Hacer tercümesi tesvîdine iştigâl üzere idi.

'Arabî ve Türkî risâleleri ve manzum silsile-nâme-i tarîkatleri olup 'ilm-i mûsikîde dahi hâce-i be-nâm zümre-i talebesinde gulâm olmak perdesinde Kem'âlî elsine-i sülüsde eş'âra iktidârı vardır. Hak bu ki ma'ârif-i şî'riye fazle-i efdâli ve müstezâd-ı manzûme-i kemâl-i hâlî olup zâhiren edâ-yı Türkâne vü revîş-i 'Arabâne vü tavr-ı Kürdâne, üzere görünüp lâkin ol zât-ı bü'l-emân fi'l-hakîka esrâr-ı sûbdânın Emîn-i nakş-hânı ve destgâh-ı hâcegânın Nakşibend-perend-i 'irfânedir.)

Sâlim Efendi'nin beyân eylediği "Silsile-nâme-i Meşâyih-i Nakşibendiye" yüz beyitden mütecâvizdir ekser beyitlerini Müstakîm-zâde Sa'âdeddin Efendi merhûm Mektûbât-ı İmam Rabbânî Türkçesinin baş tarafına tahrîr ederek şerh etmiştir. mezkûr Silsile-nâme" mukaddimesinden teberrûken bir kaç beyit tahrîr olunur:

Ey eden da'vî-yi sühendânı
Dinle imdi eğer sühendânı

Hak Ta'âlâ seni mükerrerrem edip
Sana verdi emânet-i cânı

Cümle mahlûkdan mükerrerremsin
Nutmuna verdi emr ü fermânı

Nefsini bil odur zalûm u cehûl
Sen seni bilme onu bil onu

Men 'arefe sırrına olup 'ârif
Eyle tahsîl-i Hakk-ı 'irfânı

Cân u dilden 'ibâdete sa'y et
'Âl emîn tâ ki olasın cânı

(Yâ ibn-i Âdem) hadîsi nâtukdır
Halk-i eşyâya ey keremkânı

Ne için halk olundu mevcûdât
Anla bu râzı cânımın cânı

Hilkati cümlelerin seninçündür
Anla bu sırrı ger tû insânı

Her biri hizmetinde sâ'idir
Anlamazsan bunu tû hayvânı

Emr-i Rabbânî'ye itâ'at kıl
Köşke koyma kavlı-i şeytânı

(Nahnü ekrabü) buyurdu çün Allah
Sen ba'id etme kendine anı

Sırr-ı tevhîdî fehm edip ey yâr
Kesrete düşme etme tuğyânı

Hem dahi dâ'im ile nefy-i vücûd
Anlayasın rumûz-ı merdânı

Ma'nî-i küntü kenzi hıfz eyle
Olasın 'âlemîn sühendânı

Mürşid-i müşârun-ileyh Hazretleri'nin bâlâda mürûr eden terceme-i
ahvâl-i hakâyık-kârîlerini iktibâs eylediğimiz kitâblar şunlardır:

1 Tezkire-i Sâlim 2 Tezkire-i Râmiz 3 Tezkire-i Fatîn

105

4 Devhatü'l-Kitâb 5 Tuhfetü'l-Hattâtîn Müstakîm-zâde 6 Tercüme-
i Mektûbât-ı İmam-ı Rabbânî li-Müstakîm-zâde 7 Mecelletü'n-Nisâb
li-Müstakîm-zâde Hazretleri'nin hatt-ı destiyle ba'zı mecmu'alar.

Bunlardan başka kerâmet-i mürşidâne ve menâkib-i
muhakkikâneleri hâvî ekâbir-i mürşidânından Seyyid Yahya Efendi
tarafından yazılıp evlâd-ı ma'nevîleri Hasîb Efendi'nin ikmâl eylediği
seksen sâhife mikdârı bir de Menâkib-nâme-i kıymetdârı vardır.

Muhakkik-i müşârun-ileyhin eşkâl ü etvâr ü harekâtı
Menâkib-nâme'de şu zemînde muharrerdir:

Buldukları meclisde cümleye gâlib olup herkesin fehmi menzilinden ve her fennin hakâyık ü dakâyıkından bahs ediyordu. ‘İlm-i tefsirden kâdı, kâşif, me’âlim, ve sâ’ireden mübâhese olunan mahalleri birer ikişer sahîfe kadar ezberden be-’ibârete kırâ’atle neşr-i hakâyık ederlerdi. Fenn-i hadîsde kütüb-i sitteden dahi bilâ-nüsha tahdîs ve rivâyet eylerdi. ‘İbâdet ü tâ’ata müte’allık a’mâllerini gâyetü’l-gâye setr ü ihfâya ihtimalleri vardı. Mümkün olsa salât-ı ma’rûzalarını dahi edâya bir mekân-ı mahfî ararlardı. Mübârek vücudlarına telebbüs buyurdıkları libasları ‘avâma şebîh idi eşkâl-i dervîşânedan bir şekle teşebbüh buyurmazlardı. Sokağa çıktıklarında evâ’il-i hâlinde re’îs kalemine müdâvemet eyledikleri vakitte isti’mâl eyledikleri sîm devâtı meyânlarına vaz’ ü kemâl-i mertebe hâl ü şânlarını halkdan ihfâ ve mürîdânını da bu tavr üzere islâk ederdi.

Dâ’ire-i mürşidânelere müntesib sâlikân ü mürîdân ü muhibbân, birbirlerinin hâl ü şânlarına yine vâkîf olmazdı. Meclislerinde kendilere mürşid ü şeyh mu’âmesi yapmalarını men’ ederdi. Gâyet tevkîr olunsalar hâce ile şâkird mu’âmesinden haz buyurlardı. Ekser muhabbetleri lâüb’âlî ve bî-tekellûf idi. Mürîdân ü sâlikânın cây-gîr zamirleri olan metâlib-i dünyeviye vü uhreviye müşkillerini ‘arz eyledikde makâlât-ı zâhire ile hall-i eşkâl buyurup cümlesi müteselli vü münşerihü’l-fevâ’id olurlardı. Eğer içlerinden biri: Efendim keşf-i zamîr buyurdunuz ve izhâr-ı kerâmet etdiniz gibi müteşekkirâne bir söz söylese el-’iyâzübillah-i ta’âlâ bir mertebe izhâr-ı celâl ederek türrehâta başlardı ki erâzil-i eşkiyâ şütûmuyla cümle bulunanları meclis-i ‘âlîlerinden tard ü ib’âd ederdi.

Mürîdânı dâ’imâ teyakkuz üzere olup bu misüllü keşf-i hâtır eylediklerini gûyâ bir ferd istimâ’ etmemişler ve anlamamışlar yollu mu’âmele olunursa o meclis izhâr-ı celâlsiz netîcelenirdi. Sokakda ve sâ’ir mahalde müntesiblerinden biri müşârun-ileyh tesâdüf ederse elini öpmeyip

ahbâbından birine mülâkât etdi mu'âmelesi ederse hüsn-i mu'âmele buyurup sohbet ederek giderlerdi. Eğer ta'zîm ü tevkîr mu'âmelesi müşâhede buyururlarsa yine 'âdet-i me'lûfeleri üzere izhâr-ı celâl edip tard buyururlardı.

Tasarruf-ı kulûba yed-i tûlâları var idi. Bir âdemı bir meclisde ân-ı vâhidde kendilere hüsn-i zan ve 'âşık etdirirdi. Yine ol meclisde ol âdemi etmiş olduğu hüsn-i zan ve muhabbete tâ'ib ü müstağrak etdirirdi. Bu gibi tasarrufât-ı 'acîbeleri bisyâr olup bu halde zevk-yâb olurlardı.

1156 târîhinde Şeyhülislam Mustafa Efendi Hazretleri tarafından Emîr Buhârî Zâviyesi meşîhatı 'uhdelerine tevcîh ve berât-ı şerîfini kendi mektubcuları Hamza-zâde 'Abdullah Efendi ile irsâl buyurduklarında infî'âl-i 'azîm ile hânelerinden kalkdı doğru Şeyhülislam Efendi huzûruna vardı, ma'lûm-ı devletinizdir ki bu fakîr meşîhat erbâbından değilim, 'inâyet buyurun 'alâmât-ı meşâyihden ne nişânım vardır. Nâ müstehaka tevcîh buyurmuşlar deyü medhûl olursuz bir dersiye mahlûl oldukda ihsân buyurun zemîninde kelimât-ı i'zâr-kârâne bast eylediler, Şeyhülislam Hazretleri Emîn Efendi birâder biz sizi biliriz. 'Ömürlerimiz âhire karîb oldu hâlâ hâlinizi setr ü ihfâ kaydında olursunuz mızrak çuvala sığmaz. Siz ihtifâ menziline güzâr edeli otuz yıl oldu. Fâ'ide yokdur. Tevcih-i padişahdır kabûle mecbursunuz 'adem-i kabûl 'adem-i itâ'at ulu'l-emri muktezîdir, buyurdular. Cenâb-ı Şeyh nâçâr kalarak hânkâhda sâkin olmam böylece müsâ'ade buyurulursa emir sizindir deyü berâtı kabûl ve ikisi de ağlaşarak ba'de'l-musâfaha veda' eylediler. Vâkı'â tekkiyyeye nakl etmeyip yine kâl-ı evvel sa'adethânelerinde sâkin oldular. Bu zâviyede senede bir kere mevlîd-i şerîf kıra'at olunmak vakfiyesinde mensûs olduğundan vakt-i kıra'atdan bir iki gün mukaddem yevm-i mevlidde tekkiye-yi şerîf ve ba'de'z-zikr seccâde-i meşîhatde du'â buyurmaları için ehîbbâ, mürîdân-ı bendegân pek niyâz ü ibrâm eylediler. Gücele lisânlarından İnşallah-ı Te'âlâ giderim ancak posta oturmam. Zîrâ haddim olmayan şeyi bana bîhûde ibrâm ü ilhâh etmeyiniz dedi. Cenâb-ı Şeyhin du'â edeceği her tarafa şâyi' oldu. Yevm-i kıra'at-ı mevlid-i şerîf geldikde merhûm hazretleri kendilerinin havâs-ı ahbâbıyla

‘azîmet eyledi. Müellif-i Menâkıb-nâme Seyyid Yahyâ Efendi der ki: Bu fakîr de berâber idim. Her taraftan cem-i gafîr gelmiş ve cümlesi kudûm-i şerîflerine müterakkıb u müntazır bulunmuş idiler. Cenâb-ı Şeyh odada bir mikdâr teneffüsten sonra tecdîd-i vuzu’ için kalkdı itmâm-ı vuzû’dan sonra yalnızca

107

câmi-i şerîfe duhûl ve vasat-ı sufûfdan birinde, sünnet-i salât-ı zuhru edâ ederek olduğu yerde ku’ûd eyledi. Etrâfî temâşâ ederken yanlarına tesâdüf eden bir kimse su’âl tarîkiyle bu dergâh-ı şerîfe şeyh olan Emîn Efendi Hazretleri ‘acaba bu gün geldi mi. Zîrâ gelecek diye istima’ eyledik. Evliyâullahdan nâdirü’l-vücut bir zât-ı mübârek imişler diye kendilerini kendilerinden istifsâr eyledi.

Cevâbında, işitdiğiniz gibi değil, bir eşk-âluftte herifdir eğer gelirse size ben göstereyim dedi. Fi’l-hâl gözlerini yumup mevlid-i şerîfi istima’ ile meşgul oldu. Hitâmında emr-i du’â-yı meşâyihden birine sipâriş ederek derhal ‘avdet buyurdu.

Şu dergâh-ı şerîfin tevcîhi târîhine gelince mübârek başlarına fitilli ‘Osmânlı kavuğu üzerine kendilerine mahsus desâtırı isti’mâl ederlerdi. Sonra ahibbânın ibrâm ü ilhâhıyla bir beyaz gecelik kavuk yapıdırıp ve bir kaytanlı yeşil çuka ferâce şeklinde hırka telebbüs buyurdular.

Yine aralık, bu herifle bizi deccâla döndürdüler der idi. Taşra çıkdıklarında miyanlarından ma’hûd gümüş dâveti ihrâcı mümkün olmadı.

İntikallerinden mukaddem gâh u bî-gâh ‘alâ tarîkü’l-latîfe, tekiyyemiz vardır diye bizi tekiyyeye defn ile üzerimize bir sanduka-i ‘âlî ve başım ucuna çerâğ komayın toprağımı sıtmaya, desâtırım sar’aya nefydir diyerek veled-i zinadan biri puşluk edip canbaz yoğurtcusu gibi beni sâ’il etmeyin. Bir cem’iyetli sürüye ilhâk etdik ki bir sâhib-i sa’adete hem-civârlık takribiyle bâ’s-i nebâtım ola. Şu sizin ikrâm ü ihtirâm diye eylediğiniz ihâneti bilseniz birbirinizi gördükde arslandan firâr eder gibi kaçardınız. Ta’zîm ü tekrîm etdiğiniz derdmendin kibr ü gurûr u ‘ucbunu tarîkden gayri fâ’idesi yokdur buyururlar idi.

Vasiyet-nâme-i mürşidânelerinde dahi cümlelerin ma'lumudur ki dünyâ fâni, âhîret bâkîdir.

Bu hakîr hakkında nâs iki çeşit üzeredir. Ya bilir ya bilmez. Bilenler hayr ile yâd edip iyi şahadet ederler. Veya bed-gûluk edip hakkımda bed ü nâ-ma'kûl sözler söylerler. Onlar ki bilip hayr ile yâd ederler benim katımda ol kimseler evliyaullahdandır. Zîrâ bu hakîri kendi sıfatlarıyla sıfatlayıp hayr ile yâd ederler. Şol kimseler ki hakkımda nâ- layık sözler söyleyeller onlar dahi ashâb-ı ferâset ve sâhib-i keşiflerdir ki Hak Ta'âlâ benim hâlîme muttali' etmişdir. Onlar dahi evliyaullahdan olduğu ma'lumdur. Cümleye tayyib-i hâtır ile helâl etdim. İlâ yevmü'l-kıyâma kimsede hakkım yokdur mürüvvet ü kerem ve 'inâyet oldur ki bilen ve bilmeyen

108

dostlar âhîret hakkını helâl eyleyeler du'â-yı hayırdan unutmayıp hayr ile şehâdet edeler.

Ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billahi'l-'aliyyi'l-'azîm.

Cenâb-ı Şeyh'in menâkıb u letâ'ifi pek çokdur. Burada bu kadarla iktifâ olundu. Ba'zı menâkıb-ı 'âliyeleri de mahlas-ı diğeri olan (Ârif)de muharrerdir. Ama daha ziyâde tafsilâtı (Mir'atü'l-Fevâ'id)imizdedir. Bu 'Abd-i 'âciz bir kaç nu'ût-ı şerîfe ve âsâr-ı latîfesini tanzîr eylediğimden ba'zıları tahrîr olunur:

Cenâb-ı Hâce Mehemmed Emîn

Dü 'âlem ehline feryâd-res zât-ı şerîfindir

Cemî' kâ'inâta fazl-ı Hakdır Yâ Rasûlallah

Emîrî

Şefâ'at nûru deycûr-ı küheninde berk urur yoksa

Bu 'Abdin her 'azâba müstehakdır Yâ Rasûlallah

Hâce Mehemmed Emîn

Firâk-ı iştiyâkınla hamîde-kad olur mu hiç

Edenler ser-fürû tâk-ı ebrû Yâ Rasûlallah

Emîrî

Senin lutfun 'azîmdir ki ümîdim yoksa bî-pervâ
Benim 'Abd-i siyeh-rû, şahs-ı bed-hû Yâ Rasûlallah

Hâce Mehemed Emîn

Nukûd-ı vaktimi sarf etmedim kâlâ-yı 'irfâna
Telef oldu müddet hep ol hazîne Yâ Rasûlallah

Emîrî

Vücûdun lü'lü-i yektâsına bahr-i 'avâlimde
Ne 'âlî bir sadef olmuş Medîne Yâ Rasûlallah

Hâce Mehemed Emîn

Kılma ten hamalı bu bâr-ı kerândan kıl halâs
İnşirâh-ı dil gelip vâsıl ola takdîse rûh

Emîrî

Bir çerâğın dûdudur fikrimde sevdâ dilimde âh
Pertev-i esrârıdır bir âfitâbın 'aşk u rûh

Hâce Mehemed Emîn

Cevher-i 'aşkın değil ey dilber-i sîmîn-beden
Dâğ-ı derdim penbelerle saklarım sînemde ben

Emîrî

Cevher-i 'aşkın gönülden çıkmaz ey sîmîn-beden
Saklarım ol gevher-i yektâyı gencînemde ben

Hâce Mehemed Emîn

Mi'mâr-ı Ezel yaptığı dem şehri vücûdu

Cân dâdesin vahdet ili oldu şuhûdu

109

Emîrî

Zann etme ‘abes sende olan ‘akl ü vücûdu

Seyr et bu kadar kudret-i Kibriyâ-yı şuhûdu

Müşârun-ileyhin târîh-gûlukda dahi mahâreti müselleme idi.

Üstâd-ı a’zamları Şeyh Ahmed Yek-dest Cürcânî Hazretleri’nin 1119 senesinde vukû’-ı irtihalleri hasebiyle şu ebyât ve târîh-i dil-ârâyı nakş-tırâz-ı sahâyif-i rûzgâr etmişler idi.

Nakş beni zamâna mürşid-i vakd

114

Bal mumunu gûn-â-gûn şekli ü renklere koyarak ‘arûsân-ı memleket için tertîb eylediği (nahl-bendler) envâ’-ı meyveyi ve gül ü bülbülü hâvî bir nahl-ı mevzûne benzeyecek kadar müzeyyen ve san’at-nümâ idi.

Hâcî Bâkî Ağa’nın hânesi derûnunda i’-mâlâta mahsûs ayrıca vâsî’ bir matbah, ittisâlinde mükemmel sûrette binâ olunmuş bir de furun var idi.

Burada ‘ale’l-usûl şekerini eridip ağda hâline getirdikten sonra pastalar, kurâbiyeler, râhatü’l-hukumlar, halka şekerleri, kubbeli şekerler, bâdem şekerini, bâdem ezmesi, fıstıklı şeker, fıstık ezmesi gibi i’-mâl eylediği gûn-â-gûn halviyât-ı nefise şekerini dükkânlarına taksîm olunarak

derûn-ı memleketde gâyet râğbet ü i'tibâr ile satıldıktan Başka etrâf ü enhâyede ihrâc olunurdu.

Hele (Âmid) şehrine mahsûs olan meşhûr şarâb-ı harîrî ve benefşe şurubunu nâdirû'l-emsal bir sûretde i'mâl ve envâ'-ı reçel i'mâlindeki mahâretini de bu dereceye îsâl eylediğinden dimâğ-ı zâ'ikasın cânı telzîz ederci. Zamân,dâimen nev-zuhûr şeylere râğbet eylediğini nazar-ı te'emmüle alarak cesâmeti ma'lûmu meşhûr olan Diyarbekir karpuzlarının iç kabuğundan reçel i'mâlini tasavvur eyledi. Numûne olarak bir mikdâr i'mâl eyledikte pek lezîz olduğunu ve menâzır-ı şifâfiyenin 'umûm reçellere fâ'ile olduğunu bulunduğunu gördü. İ'mâline devâm ederek fevka'l-'âde kesb-i iştihâr u râğbet eyledi. Fi'l-hakîka karpuz kabuğunun reçeli lezzet, nefâset-i şifâfiyetde sâ'ir reçellere fâ'ikdir. Husûsiyle karpuzun içi ekl olunduktan sonra kabuğu bir şeye yaramayıp atılmakta olduğu cihetle iç kabuğundan da bu sûretde reçel i'mâli fâ'ide içinde fâ'ideyi ve hiçden bir menfa'ati te'mîn eylemiştir.

Şekerci Hâcı Bâkî Ağa san'atındaki mahâratı te'mîn eylemiştir. Gayreti hazîne-i gaybdan kendisine büyük bir servet ü sâmân bahş ü te'mîn eylediği halde 1215 senesinde terk-i lezâiz-i hayât eyledi. (Ümmü Gülsüm) adında yalnız bir kız çocuğu kaldı.

Hânedân u erbâb-ı servet ü sâmândan ('Osmân Ağa) nâmında bir zâtın da bir mahdûmu var idi. Fakat çocuk iyi bir terbiye görmemişti. Pederi 'Osmân Ağa'nın vefâtından sonra mirasyediliğe döküldü. Servet-i cesîmeyi az vakitte telef edip bitirdi. Elinde yalnız bir bahçe kaldı. Bu da hâlâ ('Osmân Ağa Bahçesi) nâmıyla ma'âruf ü meşhûr olan bahçelerdir. Böyle cesîm ve kıymetdâr bir bahçeyi de bir at ile mübâdele etdi gurbete gitdi. Hüner ü ma'rifeti olmayan gurbetde barınabilir mi. Bir iki mâh içinde memlekete 'avdet eyledi. Ahvâl-i sâbıkasından nâdim göründü. Yetim kalan Hâcı Bâkî Ağa'nın kerîmesini alarak iç güveyi girdi. Beliyye-i

‘işret vücûdunu harâb etmiş idi. Çok yaşamaksızın dârü’l-cezâyâ gitdi. Hâcî Bâkî Ağa’nın kerîme-i münferidesinden tevellüd eden bir hafîdesine muharrir-i hakîr yetişdim. Ceddinden kalan cesîm hânenin bir kısmı elinde mevcut. Fakîrû’l-hâl idi.

Hâcî Bâkî Ağa merhûm aralıkda inşâd-ı eş’âr ederdi. Bu gazel âsârındandır:

Aldı ‘aklım ey perî ol sîne-i pâkin senin
Ben senin hayrânınım hîç yok mu idrâkin senin

Gül-i mülâyim-tıynet ol serkeşin etme ‘âşıkâ
Hangi iklîmden alınmışdır ‘aceb hâkin senin

Fenn-i ‘aşkı kim sana ta’lîm kılmış ey gönül
Kimdir üstâdın ki yok kimseden bâkin senin

Bu ‘acebdır tıfl iken erbâb-ı ‘aşkı fehm eder
Merhamet bâbını bilmez tab’-ı çâlâkın senin

Ey cefâ-cû hüsününe mağrûr olup nâz eyleme
Tîr-i âhımdan hazer kıl yok mudur bâkin senin

Öyle bir gizli kaplamışsın gül-i ruhsârın senin
Kimse bilmez (Bâkiyâ) ol çeşm-i nemnâkin senin

BEKRÎ

Şehrimizin zâdegânından, şeyh-zâdelerdendir. Nâm-ı vâlâları Ebû Bekir’dir. Hurûf-ı isminden mahlasını ihrâc ve ona nisbet olunmayı ihtiyâr etmiş idi.

Şeyh Yûsuf-ı Velî Hazretleri ki –eşrâf-ı silsile-i Âdem ü Havvâ’dan idi– şehrimizin Şeyh-zâde ‘â’ile-i mübeccelesi bu zât-ı ‘âli-kadre mensûbdur.

Vüzerâ-yı ‘izâm-ı sâlifeden İbrâhîm Hafîd Pâşâ, sâhib-i terceme Hâcî Bekir Bey, mîr-i mîrân-ı kirâmdan ‘Osmân Nûrî Pâşâ merhûmlar gibi üç ‘aded edîb-i hasîb ve şâ’ir-i sâhib-i dîvân, vâlî-yi müşârun – ileyh hazretlerinin ahfâd-ı muhteremesindendir. Müşârun-‘aleyhimden başka Şeyh-zâde ‘â’ile-yi mükerreremesinden daha bir hayli edîb-i fâzıl, necîb zâtlar ve umûr-ı hükümeti mahûr-ı lâyıkında idâre eden muktedir me’mûrlar yetişmiştir.

Müşârun-ileyh Hâcî Bekir Bahrî Bey evkâtını tahsîl-i ma’ârif ü kemâlâta sârif, şi’r ü inşâ ile müte’ârif, etvâr-ı hükümete vâkîf idi.

Defe’âtle Diyarbekir mütesellimliğinde bulunan Şeyh-zâde Mehemed Bey merhûm ile Vâlî Behrâm Pâşâ miyânesinde vâkîf olan mu’âraza vü mücâdeleler 1234 senesinde şehrin muhâsarasını intâc etmesi ve nihâyet 1235 senesinde galebenin vâlî tarafında kalması üzerine kendileri firâr ederek mâlikâne vü timâr ü mukâta’aları zabt olunmuş idi.

Müşârun-ileyh ol sırada Elbistân ü Mar’aş cihetlerine firâr ü ihtifâ eyledi. Mar’aş Kaymakamı Fevzî Pâşâ’nın hezl ü mizâha mâ’il şu’arâdan olup Sadr’azam Dervîş Mehemed Pâşâ’nın

116

akrabâsından olduğunu haber alarak memnûn olmuş ve müşârun-ileyhin:

Kimedir şîvesi dehrin bu istiğnâsı kime

Yâ kime nâz ü edâsı kuru gavgâsı kime

Matla’lı gazelini elde ederek, yine o vâdide:

Çekemem minnet-i pâşâ vü müsellemleri ben

Satarım elbisemi atlas .....dîbâsı kime

Beytini hâvî tanzîm eylediği gazeli ahvâl-i sûziş-i me’lini hâvî bir ‘arîzaya..... Fevzi Pâşâ’nın dîvân kâtibi ‘Ayntâb hânedânından ve erbâb-ı

şî'r ü inşâdan Râşid Bey vesâtâtıyla takdîm eyledi Pâşâ derhal kendisini da'vet ü hürmet ederek gece gündüz zevk ü safâ vü müşâ'are vü münâzara-i dil-küşâ ile imrâr-ı evkât eylediler.

“Kimsenin kandîlini subha çıkarmaz rûzigâr”

Mısra'ının hükmü zâhir olarak bir müddet sonra Fevzi Pâşâ hastalanmış ve 1238 senesinde vefâtı vuku' bulmuşdur mîr-i muhterem Muş muhâfızı Emîn Pâşâ tarafına can atarak:

Geç Mar'aşın yaylâsını

Dilden bırak sevdâsını

Muşun da gör sahrâsını

Takdîm için yaz bir eser

Beytini hâvi bulunan kasîde-i belîğasını tanzîm ü takdîm eylemiştir. Bir iki sene kadar mazhar-ı ikrâm i'zâz olarak imrâr-ı evkât eylemiş ise de Emîn Pâşâ'nın dahi fermânlı olması üzerine oradan da savuşmaya mecbûr oldu, cânib-i Mısır'a 'azîmet eyledi.

Mehemmed Ali Pâşâ mensûbîninden âtiyü't-terceme Fethi-zâde Sa'dullah Sa'dî-i Âmidî delâletiyle Vâlî-i Mısır Mehmed Ali Pâşâ kendisini huzûra kabûl ü iltifât eyledikten başka nukûd-ı vâfira ihsân eylemiştir.

Semâhetde Hâtem gibi bir zât olduğundan Mehmed Ali Paşâ'nın ibzâl eylediği iltifâtın şükranesi olmak üzere Pâşâ'nın ihsân eylediği meblağın kâffesini oradaki hüddâm ü derbâna îsâr eyledi.

Böyle bir sehâ-yı nâdirü'l-vuku' Mehmed Ali Pâşâ'nın istiğrâbını câlib oldu. Tekrâr huzûruna celb ederek taleb ü maksûdunu sormuş. Ziyâret-i farîza-i haccı îfâdan sonra bir müddet Ravza-i Mutahhara-i Cenâb-ı Peygamberî'de mücâveret arzûsunu der-miyân edince bi't-tekrâr a'tâ-yı nakdîne-i ferâvân ile matlûbunu is'âf eylemiştir.

Tavâf-ı Beytullah ve ziyâret-i Ravza-i Mutahhara-i Hazret-i Habîbullah ile müşerref olarak bir sene

kadar Medîne-i Münevvere'de mücâvir kaldığı halde Şeyh-zâde erkânının afv ü itlâkı irâdesi sâniha-pîrâ-yı sūdûr olduğundan Dersa'âdet'e 'azîmet ve oradan memleketine 'avdet eyledi.

Şeyh-zâde Mehemed Bey Diyarbekir müttessimliğine ta'yîn olduğundan müşârun-ileyh dahi inzibât-ı memlekete me'mûr oldu. Hüsn-i idâreye muvaffak olarak imrâr-ı evkât-ı hayât eylemekde olduğu halde 1250 hudûdunda rû-be-râh-ı semt-i ziyâfet-hâne-i bekâ olmuşdur.

Mîr-i müşârun-ileyh mutlaku'l-lisân, mebsutu'l-keâm bir edîb-i sehâvet-ittisâm idi. Doğru söz söylemekden çekinmez ve söylediği sözden dönmez idi.

Üstâd-ı ekremim Şa'bân Kâmi Efendi Hazretleri der ki: 1233 târihinde henüz on üç yaşında iken Câmî-i Kebîr'in havz-ı vâsi'inden bir gün 'Abdest alıyordum. Müşârun-ileyh de bir tarafda durmuş idi. Aldığım 'Abdeste dikkat etdikden sonra, tevcîh-i hitâb ederek- Hoca-zâdem bilmem senin o kâküllerini mi yoksa aldığın şu 'Abdesti mi seyr edeyim- dedi. Derhâl oradan doğruca berber dükkânına varıp kâkülleri tirâş ettirdim. Bir kaç gün sonra tesâdüf etdikde beyân-ı memnûniyet eyledi.

Vâlid-i ekremim der ki memleketimizde 'Arabtaş Mahallesinde Seyfo (Seyfullah) isminde bir hânende var idi. Cenâb-ı Hak letâfet-i sadâyı ve fenn-i bedî'a-i mûsikînin ilm ü 'ameliyesindeki üstâdiyeti gûya ki bu mugannîde hatm etmiş idi.

Bir kaç genç ahibbâ bir araya toplandık. Seyfo'dan bir gece için va'd aldık, o gece تنها bir meclis tertîb, sâ'ir sâzende vü hânendeler de celb etdik meclisimiz pek dil-küşâ bir şekle girdi.

Bir de kapı vurdu. Hâcı Bey'in kapıda olduğunu haber verdiler. O meclis-i muhteşem derhal nümûne-nümâ-yı mâtem oldu. Muğannîler nereye saklanacağını şaşırırdı. Ahibbâ bir birine bakıp düşünürdü.

Hâcı Bey kemâl-i vakâr ile yukarıya çıkdı. Cem'iyetimizi şahsımızı gözden süzdü. İltifât ederek pek memnûn oldum. Aralıkda nâmuskârâne eğlence de lâzımdır. Fenn-i mûsikî gıdâ-yı rûhdur, dedi.

Herkesde alâyim-i meserret zuhûra geldi. Ondan Seyfo'ya hitâb ederek (Seyfullah Ağa) makâm-ı sabâda olan şu şarkıyı:

Güzel olan halîm olur
Tabî'ati selîm olur
'âşıkına teslîm olur
Gel unutma bu demleri vây

Pek severim okuyuver dedi. Mîr-i muhterem Emîn (gel unutma bu demleri) ta'bîriyle

118

ârâ-yı hitâb olunmasından gençlik zamânını tahattur ederek inbisât-ı kalb hâsıl eylediğini hisseyledik. Muğannî Seyfo'nun hiç me'mûl etmediği (Seyfullah Ağa) ta'bîrini işidince bir kendine bir de etrâfına bakdı. Artık meclise sığmayacak bir hâle geldi. Öyle nağâmât-ı gûn-â-gûn icrâ eyledi ki kendimizi gûya ki başka 'âlemde zan eyledik.

Ondan makâm-ı 'arazbârda:

Ne bu menzil ne bu gitme
Ne bu bülbül ne bu ötme
Bana Leylâ medhin etme
Ben esîr-i zülf-i yârim

Şarkısını emr etdi. Bundan da mîr-i muhterem meclisimizi sıkmaksızın kalkıp gideceği beşâretini istifhâm eyledik. Fi'l-hakîka fasıllar bitince her birimize ayrı ayrı iltifât etdikden sonra rûh-ı revân gibi vedâ edip gitdi.

Mîr-i muhteremin tabî'at-ı şî'riyesi merdânedir. Mutarrâ gazelleri, rûh-nevâz tercî'ât, tesdîsât, mukâta'ât ve kasîdeleri vardır. Şu'ârâ-yı eslâfa nazîreleri ve mu'âsırın ile müşâ'aresi kesîrdir. Şu nazîreler o kabîl âsârındandır:

Nâbî-i Ruhavî
Koymadı 'arz etmeye dil-dâra bir harf-i niyâz
Bülbüle sehv etmişiz feryâda ruhsat vermişiz

Bekrî-i Âmidî

Taşlasın sıbyân bizi sük-ı melâmetde bu gün
Kendimiz lâyıık görüp etfâle ruhsat vermişiz

Lebîb-i Âmidî

Mihnetim ebnâ-yı ‘asra hep tehâlûfden gelir
Kalmasın âhım cihânda şermime iz’ânıma

Bekrî

Hûn-ı dil laht-ı ciğer kıldım müheyyâ bezmine
Söyle ol hûnîye gelsin da’vet-i ahzânıma

Re’fet-i ‘Atîk

Bezm-i hicr-gede senin hûn-ı ciğer nûş etmeye
Bu dil-i âşûfte bir peymânedir sensiz bana

Bekrî

Bezm-i nûş-â-nûşda mînâ değildir devr eden
Hûn-ı dil dolmuş döner peymânedir sensiz bana

Şeyh-zâde İbrâhîm Hafîd Pâşâ’yı Âmidî

Bir kitâbı koltuklamış gördüm (Hafîdâ) zâhidi
Çıkmadı zannım gibi zîr-i bağalda çıkmadı hâc

Bekrî

Firkatinle bî-mecâlim ey tabîb gel yetiş
‘Unsur-ı zâtıyım etmez birbiriyle imtizâc

119

Nazîf-i Âmidî Vâlid-i Sa’îd Pâşâ

Hasretinle eşk-i hûnînim ki rîzân oldu hep
Sû-be-sû bahr-i gamın emvâcı tûfân oldu hep

Bekrî

Rahm et ey zâlim yeter hicrinle yakdın bağrımı
Âh cân-sûzum gören giryân u nâlân oldu hep

Şeyh-zâde ‘Osmân Nurî Pâşâ’yı Âmidî
Nîk ü bed her ne gelirse ol gül-i nevresteden
Câna minnet addedip ..... kabûl câna at

Bekrî
Rahş-ı istînâyâ çiğnetme râhında ‘âşıkı
Sür rikâb-ı ‘adl ile şâhım bugün divâna at

Şeyh-zâde ‘Osmân Nûri Pâşâ
Zîr-i hat-ı la’l-i nevhîzinde gördüm leblerin
Lâ’l konmuş dest-i kudretle zümürüd kânına

Bekrî
Gâh olur dil ‘aceb ile şâhâna etmez ser-fürû
Gâh zuhûru ilticâ eyler ‘adüvvü cânına

Muharrir-i Hurûfun ba’zı nazâ’iri:

Bekrî
Söyleşip çok mâcerâ yâr ile oldum sîne-sâf
B’ade’z-zîn v’ad ü vefâdan kâm-yâb oldum bu şeb

Emîrî
Hoş gelir şimdi bana bîdarlıktan meyl-i hâb
Hâb içinde vâsıl-ı lutf-i hitâb oldum bu şeb

Bekrî
‘âşık-ı sâdık isen etme cedel ağyâr ile
Merd-i dânâ eylemez nâdân-ı bed-hûlarla bahs

Emîrî

Mâh olur mu mihr-i 'âlem-tâb ile hem .....
Şûh-i nev-hâd etmesin hûbân-ı bî-mûlarla bahs

Bekrî

Sâki-yi gül çehresiz vermez safâ 'âşıklara
Doğsa gülgûn bâdelerle eylese cevlân kadeh

Emîrî

'Aks-i reng-â-rengi verdi başka revnâk meclise
Etdi tâvus-ı mülemmâ-per gibi cevlân kadeh

Bekrî

Dem-be-dem firkat salar ma'şûk u 'âşık beynine
Mel'anettir anladım etvâr-ı bed-peymân çerh

Emîrî

Göre şem'-i rûşene, bünyâna bahş eyler 'atâ
Mevki'inde eylemez bir kimseye ihsân çerh

120

Bekrî

Katre katre düştü hûnîn göz yaşıım sahrâlara
Hep sirişkim tohmudur bitmiş uyanmış lâleler

Emîrî

Neş'etinde hâl-i hûnîn cihânı anlamış
Dâğdâr olmuş bütün kana boyanmış lâleler

Bekrî

Eyleyin mahzûn beni dünyâda şadân olmasın
Dem-be-dem kan ağlasın 'âlemde handân olsun

Emîrî

Kûy-i cânânda benimle etme kavgâ ey rakîb
İhtizâr et kim harîm-i Ka'bede kân olmasın

Bekrî

Âh u feryâd ettiğim her şebde ben ey mâh-rû
Görmedir bir kerre ancak günde dil-hâhım seni

Emîrî

Cünd ü ervâh ricâlû'l-gaybı hüddâm eylerim

Eylesem vird-i münâcât-ı sehergâhım seni

Muş Muhâfızı Emîn Pâşâ'ya verdiği Râ'ye kasîdesinden bir kaç beyt tahrîr olunur:

Ey hâme-i mu'ciz-eser gencîne-i 'ilm ü hüner
Sende nedir bunca keder et vâdî-i gamdan güzar

Şâ'irlerle hem-râh idin üstâd-ı dil-âgâh idin
Mülk-i sühanda şâh idin mahkûmun olmuştu suver

Şimdi neden hâmûşsun böyle niçin bî-hûşsun
Zannım budur ser-hûşsun nûş eyledin câm-ı kader

Benden hele etme ümmîd ibrâm ile olmaz müfîd
Yakdı beni çerh-i 'anîd gam kaplamıştır ser-te-ser

Çend-sâldır mest olmuşum bâlâ iken pest olmuşum
Şöyle zebân-best olmuşum gelmez dile nazm-ı hüner

Devrân benî kıldı sefil beyn'el-enâm oldum zelîl
Her hâlîme Rabbim kefil eyler meded ol dâd-ger

Bu gün olur yemn-i iktirân subha erer elbet şebân
Dânededir halk-ı cihân her şâmın encâm-ı seher

Gelmiş dile ye's ü nedm bir 'âli-himmet isterim
Lütf ile ey kilkim bu dem bir nazm kıl pâkîze-ter

Vasf-1 Emîn Pâşâ ola methiyle defterler dola
Ol vechile (Bekrî) bula maksûduna onda zafer

Oldur zamânın Hâtemi deryâ-dilânın ekremi
Pâşâların hem efhemi zâtı onun yektâ güher

İhsân ile vâlâ-kerem Hâtem gibi hasm-1 direm
'Asrında hem sâhib-himem düşkünlere hem sâye-ger

Dârâ Hişam Rüstem-meniş Âsaf-şiyem Safder-reviş
Pek sehldir ona her iş savletledir bir şîr-i ner

Râmi Pâşâ merhûmun tesdîs eylediği gazel-i meşhûrunun son
kıt'ası budur:

Akîmü'l-tabâ sûd etmez recâ mendânın ibrâmı
Sehâ erbâbının mebzûldür eltâf ü ibrâmı
Fenâsın anlayan almaz göze bu heft-ecrâmı
Selâtîn-i selef (Bekrî) bıraktı bunda ârâmı
Mücevher-i tâc-1 devlet kimseye sûd etmez ey (Râmî)
Nice şâhân-1 dehrin çeşmi ol efserde kalmışdır

121

Şu âfideki vezn ü kâfiyede bâdâm-1 dü-mağza gibi iki gazel-i
belâğat-1 pîrâları olduğundan biri tahrîr olundu:

Yâr ile gitsin gönül Hakka emanet vermişiz
Nâleye teblîğ için yâre risâlet vermişiz

Gerden-i ikbâle vurdum tavn-1 zencîr-i cünûn
Meclis-i dilde yine 'aşka metânet vermişiz

Ta'n-1 ağyârı kabul etdik melâmet ehliyiz

Söyleyin etfâle taş atsın ‘icâzet vermişiz

Gark için cism-i cünûn etvârî firkat demleri
Ağlasın subh u mesâ dîdem ki ruhsat vermişiz

Hüsni ü âlâm firâk-ı yâri etdik iltizâm
Zevk-i vasl-ı yâr için ağyâra nevbet vermişiz

Tâcir-i kâlâ-yı derd oldum o cânân bâyi’i
Bekriyâ pâzâr-ı ‘aşka gör ne zînet vermişiz

BEY’İTÎ

Şehrimiz ahâlîsinden dervîşân-ı safvet-menîşândan bir kalender-i hoş-etvâr idi. Takriben 960 hudûdunda seyr ü seyâhat-ı memâlike çıkmış ve Edirne şehrinde Seyyid Cemâleddîn-i Mücerred’in câ-nîşîni olan Baba Ali-i Kazvinî’ye dest-i irâdet vermiş idi. Vefâtı tahmînen elf-i kâmil hudûdundadır.

Bu zât dahi tezâkir-i Rûmun hiçbirinde muharrer değil, yalnız Ahdî-i Bağdâdî (Gülşen-i Şu’arâ) sında zikrederek – kuvvet-i ş’iriyesine bu iki beyit dâlldır ki vasf-ı dîlberân-ı nîgû-cemâldir– diyor .

Nedir ol kâmet-i mevzûn nedir ol sîm-beden

Nedir ol tal’at-ı zîbâ nedir ol vech-i hüsn

Nedir ol şâh-ı mu’allak nedir ol katre-i mâ

Nedir ol kûy-i melâhat nedir ol sîb-i zekan

Harf-i Tâ

TÂ’İB

İsmi Mehmed Tâhir’dir. ‘Ulemâ vü şu’arâ-yı memleketden âtiyü’t-terceme Mehmed Remzî Efendi’nin sulbünden 1204 senesinde tevellüd eylemiştir. Pederleri meşâhir-i ‘ulemâ-yı memleketden nâ’ib-i

esbâk Mehemmed Sâlih Efendi'nin dâmâdı olmakla sâhib-i terceme fâzıl-ı müşârun-ileyhin kerîmeleri cihetinden hafîdi ve mürşid-i muhakkak Şeyh Mustafa Sûfi Efendi Hazretleri'nin hemşîre-zâdeleridir.

Müşârun-ileyh Mustafa Sûfi Efendi Hazretleri bu muharrir-i hurûfun üç birâderim

122

kerîme-zâdeleri olduğundan sâhib-i terceme ile hem karâbet hem de kapı bir komşuluk var idi. Lâkin bu 'Abd-ı 'âciz kendilerini idrâk edemedim.

Evâ'il-i hâlinde peder-i ma'ârif-güsterlerinin zîr-i himâyelerinde imrâr-ı leyl ü nehâr ederek tahsîl-i mukaddemât-ı 'ulûm eylemiş idi. Pederlerinin vefâtından sonra bir hayli zamân mücerredü'l-hâl yaşadı. Tabî'ati letâife mâ'il sohbetinden doymak gayr-ı kâbil idi.

Fenn-i mûsikîde mahâreti olduğundan zürafâ-yı memleket kendini el üstünde gezdirir her istendiği vakit ele geçmezdi. Metrûkât-ı peder ü zuhûrât-ı kaderle kanâ'at eyleyerek âsûde-nişîn-i kûşe-i tevekkül idi.

1234'de dayıları Şeyh Mustafa Sûfi Efendi Hazretleri îfâ-yı sıla-yı rahm için Medîne-i Bolu'dan Diyarbekir'e geldikde 'umûman ahâli-i memleket istikbâle şitâbân olduğundan binecek at bulmak müşkilleşmiş idi. Sâhib-i tercemenin menzil-hânci bir dostu olmakla bir menzil-hâne atı tedârik ederek dayılarının istikbâline gitdi. Yolu şaşırıldığından eşkiyâ-yı ekrâd karşısına çıkararak atını elinden aldılar. Esbin kazâya uğraması, menzil-hâne me'mûrunu cezâya kendisini de tazmînâta uğradacağından bahisle cenâb-ı şeyhden isti'âne eyledi. Şeyh tebessüm buyurdu, inşallah o gibi hallere hâcet kalmaz dedi. Tâhir Efendi oradan kalkıp işi anlatmak bir çâre düşünmek için menzil-hâne me'mûrunun yanına gitdi. Mes'eleyi kemâl-i esefle anlattı. Me'mûr ise ta'accüb ederek at gelip menzil-hânede mevcûd olduğunu söyledi. Tâhir Efendi inanmadı. Bizzat gidip ahıra bakdı. Fi'l-hakîka esbi yerinde mevcûd gördü. Yanına vardı yem getiriyor zannıyla dönüp bakmaya başladı. Tâhir Efendi der imiş ki o mübârek dönüp bana bakması bir mahbûb-ı nâz-perverin nigâh-ı dil-nevâzânesi gibi gönlüme safâ verdi. Elimde yem olmadığını görüp benden yüzünü çevirince beni ağıyâra fedâ etdin hâl işte

ben de senden küsdüm. Mu'âmele-i zarîfânesi kadar bana hoş geldi. Kemâl-i sürûrumdan bir perestiş-i 'âşîkâne ile boynuna sarıldım ondan gelip cenâb-ı şeyhin ellerinden öpdüm.

Meğer haydutlar atı gasb eyledikten sonra hükümete 'âid olduğunu damgasından anlayarak havfa düşmüşler. İzleri anlaşılmamak için hayvanı öldürecek olmuşlar. Buna da cesâret edememişler. Olduğu yerde bırakıp savuşmuşlar fers-i firâset-şi'âr doğruca menzil-gâhına gelmiş.

Sâhib-i terceme'nin 1249 târîhinde zarûret hâli teşdîd eylediğinden ba'zı ashab-ı

123

hamiyyetin delâletiyle damga-hâne kitâbetine ta'yîn-i mûmâ-ileyh keyfiyet tebliğ olundukda bast-ı ma'zeret ederek kabûl etmedi.

Bi'l-âhere Câmi-i Kebîr'in mahalle kapısı cihetinde bir bâb-ı mektubcu dükkânı küşâd ve ol sûretle te'min-i ma'îşet ü zâd eyledi.

Âtiyü't-terceme şâ'ire-i meşhûre Hatice İffet ve hemşîre-i edîbeleri Râhile Sırrî Hanımla da karâbeti olduğundan sinni altmış râddesine bâliğ oldukda istihlâf-ı evlâd için te'ehhül arzûsunu izhâr eyledikde müşârun-ileyhâ Sırrî Hanım, sâhib-i tercemeye bir masraf ihtiyâr etdirmeksizin kendi hizmetinde bulunan bir muhaddireyi mükemmel cihâz ile i'tâ vü çırâğ eyledi.

Gûşe-nişîn-i inzivâ vü tâ'ib-i müsteğfir-i cürm ü hatâ olduğu halde 1274 senesinde mütevârî-i dîde-i ahibbâ oldu.

Rum Kapısı hâricindeki kabristanda peder-i cennet-makarları Remzî Efendi cânibinde medfûndur. Bu hakîrin âbâ vü ecdâdı ile hem dünyâ hem âhiret komşusudur. Bir hayli latîfeleri elsine-i zürefâda cârîdir.

Pederinden kendilerine bir gûne emlâk ü akâr kalmayıp yalnız Kettâncılar Çarşısı'nda ölçülen kettâncıların 'arşını tüccârân yedinde olmayıp merhûm Remzî Efendi'ye 'â'id idi. İsteddiği 'âleme ihâle eder. Buna mukâbil senevî bir resm alırdı. Pederinin vefâtı günü sâhib-i terceme nevha vü figân eylediği esnâda herkesin pederi evlâdına emlâk ü

akâr bırakır öyle gider bizim peder ise ‘arşın bırakıp gitdi demiş. Kendisi ağlarken herkesi güldürmüş.

Bir kaç yüz şu’arânın âsârını ve bir takım güzel şarkıları hâvî hatt-ı destiyle bir mecmu’âsı merhûmun mahdûmu ahhâbımızdan ‘Abdülvahâb Vehbî Efendi’de mevcûddur. Kendisinin ve pederinin bir hayli âsârı da bu mecmu’âda mûndericdir. Mûmâ-ileyhin âsârı ekseriyetle şarkılardan ‘ibâretidir. Esnâ-yı tahrîr-i tezkiremizde mezkûr mecmu’âdan haylice istifâde edilmiştir. Bu gazeller eş’ârındandır:

Nâz ü istiğnâ eden hûblarda şâhım var benim
Hasretiyle dem-be-dem bu dilde âhım var benim

Başlarım her subh u şâm efgâna cânân gûş edip
Anlasın kim firkatıyla âh ü vâhım var benim

Serv-kad bir şîveli mahbûbdur kim misli yok
Heft-kişverde bulunmaz misli, mâhım var benim

‘Aklımı dîvâne etmiş leylî-i gîsûları
Neyleyim ‘âlemde bir baht-ı siyâhım var benim

(Tâ’ibâ) fırsat bulunca rû-be-rû dilbere
Hâlini ‘arz eyle de kim ne günâhım var benim

124

Harf-i Se

SÂNÎ

Mehemmed Çelebi’dir. Pederleri Cizre kıt’asının bilâd-ı ma’ûre vü meşhûresinden olup pek çok fuzalâ yetişdiren medîne-i Sencâr müftüsü idi.

Karn-ı ‘âşır evâsıtında medîne-i mezbûrede gehvâre-i zîb-i vilâdet olmuşdur. Mebâdî-i ‘ulûmu memleketinde mekâtib-i sıbyâniyede ahz ü telakkî eyledi.

Sinn-i âlileri tahsîl-i gavâmiz-i kemâlât etmeye müsâ'id bir râddeye vâsıl oldukda iktitâf-ı ulûm ü fûnûn arzûsuyla şehrimize geldi.

Hüsrev Pâşâ Medresesi 'allâme-i şehîr Muslihuddîn-i Lârî Hazretleri'nin ders-i fuyûzat-ı ihtivâsına müdâvim idi.

'Azîm sa'y ü ictihâd ederek âric-i merkat-i ulûm ve vâsıl-ı serâ'ir-i mantûk u mefhûm oldu. Bilhassa riyâziyât ü hendese vü hikmetde ibrâz-ı yed-i tûlâ idi.

Ba'zı medâris-i memleketde zînet-sâr-ı sadr-ı üstâdiyet ve nâşir-i lü'lü-i kemâl ü ma'rifet olduğu halde 'âlem-i nâ-pâyidâr şu fâzıl-ı bî-misâle dahi de'b-i mu'tâd-ı bî-rahîmânesini irâ'e ile 1010 hudûdunda terk-i medrese-i kâinât eyledi.

Müşârun-ileyh havârik-i kemâlât ü buvârik-ı muhâzarât ile mümtâz olan fuzalâdan idi. Hele cevâhir-i inşâ-yı sîhr-ârâda İbnü'l-Amîd ü Vatvât Reşîd derecesine vâsıl idi. Su'âl edilen bir kelimenin aslı vü iştikâkı hakkında ân-ı vâhidde eş'ar-ı 'Ar'Abdan yüzlerle delil getirir. Ve bir lügatin kavâlid-i isti'mâli emrinde âsâr-ı edebden berâhîn-i kesire îrâd ü irâ'e eylerdi.

Aralıkda revâbit ü ekâribi bulunan Sencâr'a 'azîmetle yâran-ı Âmid'e gönderdikleri münşiyâne vü i'câzkârâne mektûbları elden ele dolaşırdı.

Yed-i mefharet, bu zâtın ba'zı mektûblarıyla iktisâb-ı zînet eylediğinden o zamâna â'id bir çok hânedân ü fuzalâ isimlerine tesâdüfle müstefîd olmuşdur.

Masnu' vü zü'l-kâfiyeteyn bu nazm-ı Fârisî-edâ müşârun-ileyhin âsâr-ı bâriyasındandır:

Fârisî

+++

Harf-i Cîm

CÂZİB

İsmi Halîl'dir. Pederine Sa'sa'a-zâde derlerdi. 1250 hudûdunda şehrimizde tevellüd etmişdir. Diyarbekir'in Ömerü'l-Fâruk Efendimiz

zamânındaki fethinde ilk vâililiğine ta'yîn olunup şehrimizde vefât ederek nâm-ı 'âlfilerine mensûb câmi'i şerîfde medfûn-ı hâk-i gufrân olan Sa'sa'atü'l-'Abdî Hazretleri'nin sülâlesinden olduğu mervîdir.

1260 hudûdunda pederîyle berâber Mekke-i Mükerrerme'ye muhâceret etdi. 1270'de silk-i celîl-i 'askeriyeye duhûl ile Mekke-i Mükerrerme'den Yemen'e sevk ü i'zâm olundu.

1279'da Asîr emîri Âyız tarafından Hadîde Kasabası muhâsara olundukda tabur kâtibi idi. Şecâ'at ü hüsn-i hizmetine mebnî alay kitâbetine ve altun madalyaya nâ'il oldu.

İşbu tezkiremizin zamân-ı hitâmı olan 1296 senesinde alay emînliğine terfi' eyledi. Yemen'de îfâ-yı hüsn-i hizmet eylemekdedir.

Hüsn-i hat ashâbından olduğundan güzel levhalar yazmakda mâhir, Arabça tekellüme kâdirdir. Dîvân olacak mikdâr eş'âr tanzîmine muvaffak olmuştur. Dama oyununda dahi ..... -i fevka'l-âdeye mâlik ve ba'zı mansûbeler tertîbiyle taş çıkarmaya ve bir taş ile bir oyun kazanmaya muktedîr olduğu bize vâsıl olan ahbârından şu iki beyt âsârındandır:

Âteşîn ruhla o cânân gelicek bezmimize
Zülf ü hâlinden ânın 'ud ile 'anber tütecek

(Câzib)in cezbi gibi tâ ki nedîmin göresin
Bu gece gör ki efendim ne hünerler tutacak

ÇÂKERÎ

İsm-i 'âlfileri 'Ali'dir. Sâdât-ı mükerrermeden olmakla (Seyyid Ali Çelebi) 'ünvân-ı mübecceli ile yâd olunurdu. Vilâdeti takrîben 1080 hudûdundadır.

Tahsîl-i bidâ'a-i kemâlat eyledikten sonra rüsûm-ı ihtîşâm-ı sûrîye meyl ü heves etmeyip mücellidlik san'at-ı nefisesini tahsîle sarf-ı nakdîne-i evkât eyledi.

Kemâl-i tevâzu'undan (Çâkerî) mahlasını intihâb etdi. Fenn-i nazmda olduğu gibi san'at-ı teclîd ü tezhîbde üstâd-ı yektâ idi. Meşâhir-i hattâtîn-i memleketin yazdıkları Kelâm-ı Kadîm

126

ve En'âm-ı Şerîfleri nefîs bir sûretde teclîd ü tezhîb eder. Ve kıymetdâr kitâblara güzel cildler tertîb ü esnâ' vü nükûş-ı gûn-â gûn ile tezyîn eylerdi.

Hele kitâbların ciltleri üstüne cam gibi şeffâf bir zarf keşîde ederdi ki mürûr-ı zamânla hem kitâb cildlerinin tezyînât-ı hâriciyesi bozulmaz. Hem de ince billûr arkasından görünür gibi enzâr-ı nâzîrîne bir revnak-ı bed'î-i diğêr 'ilâve ederdi.

Kitâb ciltlerinin iç ve dış taraflarındaki kabartma üsûlündeki tezyîn ü tenkîşi dahi enâfis-i âsâr-ı rûzigârdan idi. Görenleri bu san'at ve bu nefâsete hayrân kalarak yürekleri titrememek kâbil olmazdı.

Cami-i Kebîr kapısındaki dükkânında ol kadar reng-â-renk mürekkebler, boyalar, zernigârâne şekiller mevcût ve kendileri de san'at-ı nefîselere îcâbınca ol mertebe müstağrık-ı elvan-ı gûn-â-gûn idi ki dükkânına giren gülşen-i firdevs-i 'âlâdan bir nişân ve cenâb-ı üstâdı bir tâvus-ı cinân tasavvur ederlerdi.

Kimyâ-yı san'at ü nûr-ı safvet kalben yek-reng-i hakikat olan bu zât-ı mübâreki ol kadar vâsıl-ı iksîr-i sa'âdet etmiş idi ki ashâb-ı câh u ikbâl ziyâretiyle ittihâr ve du'âsını almak için ellerini öperek 'arz-ı iftikâr eylerlerdi.

1120 senesinde melîkü's-şu'arâ Nâbî-i nüktedân yârân-ı memleket tarafından vaki' olan dâvet üzerine şehrimize gelerek pek çok müşâ'are vü musâhabetler vuku' bulmuş bağlar bahçeler kasırlarda zevk ü safâ edildikten başka bostân mevsimine kadar bırakmayıp bostan mevsim-i ferahzâsı dahi bu zevk ü safâ ile geçişdirilerek Nâbî merhûm pek ziyâde memnûn kalmış idi.

Bu 'Abd-i 'âciz Sülûkiye Mektebinde Fethullah Feyzi Efendi'den tahsîle devam eylediğim esnâda Gülşenî-zâde Hâcî Sâlih Ağa merhûmun kâ'in-i pederi muhterem Ali Ağa ki -ağalık 'ünvânını hâ'iz 'urefâdan

olup gayet temiz elbise giymeye pek meraklı idi– Hem üstâdımızın ahibbâsından hem de mektep müdâvimlerinden âtiyü't-terceme Ahmed Hay'âlî Efendi hafîde-zâdesi olduğundan ekseriyâ mektebe gelerek çokça oturur ve eslâfa 'âi'd latîf latîf fıkralar söylerdi.

Benim kemâl-i iştiyâk ile dinlediğime memnûn olurdu. Bir gün gülerek dedi ki oğlum artık 'ömrümün son günleridir. Tevellüdüm 1173 senesinde olduğu cihetle şimdi yüz on yaşındayım. Nabî-i merhûm 1160 hudûdunda şehrimize müdâ'ven geldiği zamân o müdebdeb ziyâfetlere yetmiş ba'zı ihtiyarlara yetiştim Vâlî vüzerâ-yı 'izâmdan Receb Pâşâ, kâdı şu'arâ-yı

127

be-nâmdan Sâbit Efendi imiş. Gerek onlar tarafından ve gerek eşrâf ü hânendân-ı memleket cânibinden büyük ziyâfetler icrâ olunmuş.

İlk ziyâfet şebânede şehrimizin muğanniyân ü hânendegânı bir hürmet-i mahsûsa olmak üzere kâffe-i eş'ârı Cenâb-ı Nâbî'nin âsârından okumayı kararlaştırmışlar. Meşayih-i fuzalâdan olup fenn-i mûsikînin 'ilmi vü 'amelîyesine vâkıf olan zevât-ı nâdire dahi iştirâk buyurmuşlar.

Sıra icrâ-yı nagamât-ı ruh-efzâyâ gelince. İbtidâen serâmed-i hânendegân Zer-ger Ahmed Verdî Çelebi-i Âmidî ^[1] makâm-ı Hicâz'da usûl-i Zencîrde Nâbî-i nüktedânın şu gazel-i nefisini gâyet lâtîf bir sûretle okumuş:

Seni tebrîde benden olsa a'dâ infâk üzere
Ne bâkim vâr hulûs elbette gâlibdir nifâk üzere

Gubâr-ı vahş olmaz dâmen-i sahrâ-yı vahdetde
Selâm eyler bu deştin kebki bâze iştiyâk üzere

Ondan âb-rûy-ı hânendegân mücellid Şehlâ Mustafa Çelebi-i Âmidî makâm-ı Isfahanda usûl darbında yine Cenâb-ı Nâbî'nin şu eser-i dil-ârâsını bir terâne-i rûh-bahşâ ile okumuş:

^[1] Ahmed Verdî Çelebi hanendegânın üstâdânından olduğu gibi büleğâyı şuarâdan olmakla terceme-i hâli âtiyen gelecektir.

Yârin biliriz bezmimize rağbeti vardır
Ammâ ki zamânın gözedir sâ'ati vardır

Çok mu sühan-ı Nâbiye bu neşve-i te'sîr
Rindân-ı harâbât ile çok sohbeti vardır

Ondan hânende-i bî-nazîr mücellid Mahmut Çelebi-i Âmidî ^[2]
makam-ı 'Acemde usûl-i Evferde müşârun-ileyhin bu şi'ir-i
nâdîde-edâlarını gâyet üstâdâne bir âhenk ile okumuş:

Çemende cûyveş bu cüst ü cûlar hep seninçündür
Meyân-ı bülbülânda güft ü gûlar hep seninçündür

Reng-i tâk-i hafâdan cûşa gel ey bâde-i tahkîk

Kadehler şîşeler humlar sebûlar hep seninçündür

128

Ondan üstâd-ı a'zâm pîr-i efham Şeyh-zâde Şeyh Ahmed-i
Nakşîbendî-i Âmidî ^[3] makam-ı 'Irâk da usûl-i Nîm-devirde yine
müşârun-ileyhin bu nazm-ı bedî'ânelerini bir tarz-ı muhakkakâne ile
okumuş:

Sevâd-ı mümkinât-ı âsâr-ı sun'u bî-sühan söyler

Kitâb-ı kâinât esrâr-ı Hakkı bî-dehen söyler

^[2] Şâir-i meşhûr Vak'a-nüvis Sâmi Bey'in hatt-ı nefsiyle nezdimizde mevcûd olan bir kitâbda meşhur fasîh-i mevlevî inşâsıyla bu zâta yazılan mufassalca bir mektûb mevcûddur. Mertebe-i kemâlâtı hakkında şu 'ibare ondandır (Zât-ı şerîf Hüseynî-nisbet ve Aristo sıfatlarına pîş-rev-i üstâdân kâr-bendân-ı zamâne olan hâce-i debistân ilm-i mûsikî pîşegâh-ı ma'lûmatında şâkird-i gulâm dehen-beste-i 'Acemîdir. Temâdi eden şöhretine binaen 1280 senesinde tâb' olunan (Risale-i 'İlm-i Edvâr)'da dahi ba'zı besteleri mevcûddur.

^[3] Nâbî merhûmun münşe'atında müşârun-ileyhin nüfûs-ı kudsiyesinden istiâne vü istimdâdî hâvî bazı muhâverât ü muharrerâtı vardır. Bununla beraber şarkı mecmu'alarında Diyârbekirli Şeyh-zâde sülûs levhâsıyla mâl-e-mâl olan bestelerin cümlesi bu zât-ı 'âli-kadrindir.

Senin dūşunda isti'dât yok idrâkine yoksa
Leb-i cûda kemâl-i sun'u her berg-i semen söyler

Nâbî merhûm Şu üslûb-ı bedî'a pek memnûn olarak demiş ki ey ihvân-ı 'adîmü'l-akrân çâr-kûşe-i 'âlem-i nagamâtın 'Irâk u 'Acemini Nişâbur, İsfahan, Hicâzını tamâmen devr ü seyr etdirip beni bir cihân (şevk ü tarab) Şekline getirdiniz. Vâr olunuz, mes'ûd olunuz, Şimdi sıra bana geldi Nâbî-i nûktedân ki 'ilm-i edvâr ü gınâda Seyyid Yahyâ-yı Âmidî Şâkirdânından ve zamânında bu fenn-i bedî'ada dahi fâ'iku'l-akrân sadâsı lâtif ü Şîrîn ve edâ-yı lehçesi nâzenîn olduğundan 'âlim-i elhân ü esvâta âb ü tâb vererek meclisde hâzır olan Şu'arâ-yı Âmidîyyûnun herbirinin birer eser-i bedî'ini derhal besteleyerek öyle nefis bir sûretde tegannî eylemiştir ki 'umûm huzzâr tarafından binlerle (barekallâh) ve hezerân (mâşaallâh) alkışları îsâl-i felek-i 'âlâ edilmiş ve bu Şevk ü Őadumânî üzerine 'urafâ-yı hânedegân cûş u hurûşa gelerek öyle 'âlî terennümât cûş-â-cûş icrâ olunmuştur ki nice zamân dillerde dâsitân kalmıştır dedi. Heman kalkıp o pîr-i muhteremin elini öperek bu hikâye-i kıymetdârı zabt ü tahrîr eyledim. ^[4] İşte Şu bezmgâh-ı sohbetin erkân-ı m'uteberesinden biri de sâhib-i terceme (Mücellid Seyyid 'Ali Çâkeri Çelebi) idi. Bu sırada Diyarbekir vücûhundan 'Abdülvehhâb Ağa-zâde (Mehemmet Emîn Çelebi) Diyarbekir'de olmadığından ona hitâben Nâbî-i nûktedânın yazdığı mektûb-ı belîğada:

“Şîrâze-bend-i cerîde-i vedâd Seyyid Ali Çelebi hulûs üzere selâmlar eder.” 'ibâre-i mübeccelesi muharrerdir.

Esnâfdan oldukları cihetle küçük gördükleri böyle büyük zâtları tezkirelerine

^[4] Garâibdendir ki Şu muhterem zât az bir müddet sonra bir gece zevcesine hitâben ortalıkta keyifsizlik var. Bana emr-i Hak vâki olursu su getirmek için sıkıntı çekersin demiş. Kalkıp çeşmeden getirdiği su ile kapkaçağı doldurmuş. Ferdâsı günü filhakîka hastalanıp birkaç sâat sonra vefât ederek getirdiği su ile gasl olunmuştur. (Rahmetullâhi âleyh)

yazmamak ve şayet çâresiz olarak yazılması îcâb edenler bulunursa ehemmiyetsiz bir şekilde yazılmak ekseriyet üzere tezâkir sâhiblerimizin ‘âdetidir. İşte bu kabûlden olarak Sâlim, Safâyî Efendiler tezkirelerinde bu zâtı yazmıyorlar.

Nâbî gibi ka’b-ı ‘irfânı ‘âlî olan bir zât onu kemâl-i ihtirâmıla mektûbuna derc ettiği halde ondan on üç sene sonra yazılan şu tezkirelerin derc etmemesi garib değil mi.

Yalnız Tezkire-i Râmiz’de muhtasar sûretiyle mukayyedir. Tabî’atı ş’iriyeleri tavsîf olunur.

(Medîne-i Diyarbekir’den karîn zuhûr ve Mücellid Seyyid Çakerî denilmekle meşhûr ş’ir ü inşâda tabî’atları dil-pezîr ve cendere-i terbiye ve şîrâze-i nazm ile ser-levha-i şu’arâya şâyân-ı tezhîb ü tahrîr bir şâ’ir-i ma’ârif-kesîrdir.)

San’at-ı nefsesiyle evakit-güzâr ve şu’arâ-yı memleket ve ‘urafâ-yı sâhib-i ma’rifetle hem karîn-i encümen-i leyl ü nehâr olduğu halde 1160 hudûdunda dükkân-ı hayâtı makfûl oldu.

Defterdârlıktan nâ’il-i rütbe-i vüzerât olan sâhib-i dîvân vezir-i nüktedân ‘İzzet ‘Ali Pâşâ vezâretine bu târîh-i nefisi inşâd eylemiş idi. Dâî-i devlet-i ‘ubûdiyetle târîh ‘arz eder:

Oldu ‘izzetle Ali Bey âsâf-ı sâhib-safâ

Bu beyt-i zarîf dahi merhûmun cümle-i eş’ârındandır:

Yaş elinle yapışma yâre rakîb

Hele sabr eyle ellerin kurusun

CÂMÎ

İsmi Âhmed’dir. Tevellüdü 1125 hudûdundadır. Evâil-i zuhûru hem-nâmı oldukları âtiyü’t-terceme şâ’ir-i mâhir Ahmed Hâmî Efendi’nin zamân-ı iştihârına müsâdif olmakla farkı yalnız bir noktadan ‘ibâret olan bu mahlası ihtiyâr eylemiştir.

Sadâsı güzel ve mûsikînin gavâmizine âşinâ idi.

Bir mezîyyeti de zîyâfet tertîbindeki mahâreti idi. Meclis-i ekâbirde pervâne gibi döner, her hizmeti mâhirâne îfâ eder, zîyâfet sahibinin yüzünü ağardırdı. Bu husûsa cüssesinin yardımını vardı. Ufak tefek ve nahîfü'l-vücûd olmakla gâyet sür'atle yürürdü. Mütenâsibü'l-etvâr ve beşûşü'l-veche olduğundan za'f hâli bile kendisine bir zerâfet getirirdi.

130

Encûmen-i şebâbda eğlenceli oyunlar çıkarır, güldürücü hikâyeler söyler, eşkâl-i gûn-â-gûna girer, her nev'i mukallidlikde fevka'l-âde mahâret gösterirdi.

Ramazanları sabâha kadar mînârelerden inmez temcîd okurdu. Cevâ'im mütevellîlerinin ramazan on beşinden sonraki helva ziyâfetlerinde mevcûd idi.

Mebâdi-i hâlînde bir mikdâr ma'ârif-i ma'ârif hâsıl ü meftûr olduğu zarâfet kendisini 'asrının şu'arâsı cem'iyetine de dâhil etmiş idi.

Fakat taksîm-i ezeli herkesi arzû eylediği hassa-i bâliğaya nâ'il etmiyor. Mûmâ-ileyhin güzel bir mazmûna dest-res olması müşkil ve bi'l-farz bir mazmun-ı lâtfi tesâdüfi olarak der-hâtır etse bile onu vezn-i belîğ haline va'z edebilmesi daha müşkil idi.

El-hâsıl bir garîbe-i hilkât idi. Hakikatde ne 'âlimdi, ne şâ'irdi, ne feylesofdu. İ'tikâdınca hepsi kendisi idi. Hafifü'r-rûh olması hasebiyle âtiyü't-terceme Vâlî, Hâmî, Lebîb Efendilerle ma'ârif peydâ ve ekserî onlarla imrâr-ı evkâd subh u mesâ vü tanzîm eyledikleri eş'âr-ı belâgat-pîrâya nazîre-i hâyîde-edâ inşâd ü imlâ eylerdi. Eş'arının nâ-mevzûn olduğunu iddi'a edenleri taktî'a da'vet eder ve kelimât-ı nâ-hemvârını mutlaka "efâ'il - tefâ'il"e mutâbık gösterirdi.

Eş'arını esâtize-i üdebâyâ tashîh etdirmekten çekinmezdi. Âsâr-ı nâ-mevzûnunu besteleyerek mecâlis ü mehâfilde okur ve hüsn-i sadâsı çâr nâ-çâr herkesi dinledirdi. Bestelediği eş'ârı içinde:

'Aşk ile hevâlandım bî-lâne miyim bilmem

Derdinle harâb oldum virâne miyim bilmem

Matla'ımı hâ'iz olan gazeli gibi dinlenmesi kâbil olacak sözler de bulunurdu.

Âsârını tashîh ile zevk-yâb olanlardan biri Hâmî Efendi'dir. Himmet-i tashîhe uğradıktan sonra gazelinin kisve-i belâğata bürünüp bir şâ'ir sözüne benzediğini görünce insâf ederek "Ben bu sözlerin cümlesini biliyordum. Fakat bir araya toplayamıyordum." derdi. Ba'zı ahbâbının "– O gazel sizin değildir Hâmî Efendi başdan aşağıya değiştirdi içinde bir kelimeniz kalmadı. Niçin imzânızı vaz' ediyorsunuz." İ'tirâzına:

"Neden benim olmasın içinde bilmediğim bir kelime yok. Var ise gösteriniz."

Cevâbını verirdi. Câmî artık tashîh ettirmek ile de kanâ'at etmemeye başladı. Hâmî Efendi'nin rişte-i belâğata keşide eylediği gazellerin mahlasına bir nokta vaz' ederek kendinin

131

müşârun-ileyh Hâmî Efendi kâbil-i tashîh haşv ü zihâfını bulamayarak:

"-Âferîn Câmî benim gibi eş'âr tanzîm eyliyorsun" diye nutk-ârâ-yı tahsîn olurdu.

Artık Câmî cesâreti pek ileriye vardırdı. Hâmî'nin pek meşhûr olan (nigîn) gazelinin mahlasına bir nokta vaz' ederek benimsedikten sonra bir gün yine ber-mu'tâd irâ'e eyledi.

Hâmî Efendi kendi gazeli olduğunu anladığına binâen ^[5] Câmî işi lâtifeye dökdü.

İcbâr-ı tabî'at ve it'âb-ı zihn ederek gazel-serâlık etmekden ise gazel-i 'âfîlerini bir nokta ile dâ'ire-i temellüke almak kolay oluyor. Sâye-i fâzılânelerinde yakın bir zamânda zahmetsiz mükemmel bir dîvân sâhibi olacağım zîrâ şimdiye kadar takdîm ü tashîhini niyâz eylediğim gazellerin ekserîsi böyledir latîfesiyle Hâmî üstâdı güldürmüştür.

Bir gün ahıbbâ kendine imtihân teklif ederek (O gül kılmadı ferah) vezn ü kâfiyesini münâsib gördüler ve kimsenin tashîh etmemesine

^[5] Bir çok pîrân-ı memleketden bize vâsıl olan rivâyet bu sûrettedir. Fakat biz deriz ki Hâmî Efendi'ninki gaflet değil tegâfûl idi.

karâr verdiler. Artık Câmî'nin hazîne-i idrâkine mürâca'âtdan başka bir me'hazi kalmadı. Bir iki gün sonra şu gazeli inşâd eyledi:

Ol nâz-ı 'işvesini ey dil kılmadı ferah
Sevdâ-yı hâline düşeli bil kılmadı ferah ^[6]

Düşdüm pâyine sabr ü tahammül edemeyip
Hiç bakmadı yüzüme o gül kılmadı ferah

Güftâr-ı dil-keşine o dem muntazır olup
O gonca-fem açmadı dil kılmadı ferah

Künc-i firâkda bunca zamândır ki kalmışım
Câm-ı lebiyle ol gözleri mül kılmadı ferah

Bir yâr ki sana olmaya hem-dem-i ferâh ola
Terk eyle (Câmî) sen dahî ol kılmadı ferah

Yârânın bir kısmı "Vâkı'â gazel pek güzeldir lâkin Hâmî veyâ Lebîb Efendiler'in tashîh etmedikleri neden ma'lûm" dediler, Câmî bir takım te'mînât-ı kaviyye ile kendi malı olduğunu inandırdı.

Bir kısmı da "Gazelin vezni yok" dediler. Câmî derhal 'arûz ölçüsüyle ölçdü vezni tamâm getirip onları da ilzâm eyledi.

Bir kısım da "dil, ol, bil, gül" kelimelerinin yek-diğeriyle takfiye edilemeyeceğini ortaya sürdüler. Câmî buna da cevâb bulmaktan 'âciz kalmadı:

"Neden kâfiye olmazmış cümlesinin âhiri lâm harfi değil mi" dedi.

Sözlerine i'timâd etdiği esâtize-i şu'arâ ise gazelin pek üstâdâne olduğunu beyân u tahsîn

eylediler. Artık Câmî galebeyi kazandığına kanâ'at ederek kemal-i fahr ü ibtihâc ile mu'terizlerine hitâben:

“ ‘İlm-i ‘arûzun İmâm Hemâmî Halîl ibn-i Ahmed Hazretleri'ne Hak Ta'âlâ rahmet eylesin. Şu ölçüyü ihtirâ' etmemiş olsaydı sizin gibi şâ'ir taslaklarıyla ‘acabâ bizim hâlimiz ne olacaktı” demiş ve etvâr u akvâli yârân-ı safâya bâ'is-i hande-sürûr olmuşdur.

Mûmâ-ileyh me'mûrînden olduğu cihetle Vâli, Hâmî, Lebîb devirlerini geçirdikten sonra ‘asr-ı hâzır evâ'iline yetişerek Şeyh-zâde İbrâhîm Pâşâ ve müşârun-ileyhin mu'âsırı olan şu'arâ ile hem-bezm-i mu'âşeret olmuş ve onlarla da müşâ'are-i letâifkârânede bulunmuşdur. Mûmâ-ileyhden sonra gelen ba'zı şu'arâmızın âsârı da kendileriyle hem-kâfiye tesâdüf eylemiştir.

Eş'ârının hey'et-i mecmu'âsı her ne kadar metânetü'l-elfâz ü mânâ bî-hâ'iz olmasa bile ya himmet-i tashîhe uğramak ve yâhud tesâdüfî olmak sûretiyle ba'zı kırâ'at olunabilecek sözleri de olmakla bu gibi nazâ'irden ba'zıları tahrîr olunur:

Vâlî-i Âmidî

Kerem oldu söz ü sâz ile meclis o güne kim
Eflâkı tutdu na'ra-i mestâneler bu şeb

Hâmî-i Âmidî

Gelmiş o mâh bezm-i meye, sâkî nukl için
Bulsa enâr-ı mihri kırıp dâneler bu şeb

Câmî-i Âmidî

Şem-i visâle murg-ı dili yakdı 'âşıkân
Reşk eyledi bu cümbüşe pervâneler bu şeb

Lebîb-i Âmidî

Reng-i tebessümüz leb-i cânânelerdeyiz
Bezm-i neşât-ı sâkî-i peymânelerdeyiz

Şeyh-zâde İbrâhîm Rafîd Pâşâ-yı Âmidî
 Nâr-ı Nemrûd-ı firâkım ruhsârındadır
 Dâğ-ı dilde ey Halîlim gül de var, ahker de var

Remzî-i Âmidî
 Tîğ-i ebrûlarla düşmüş kılıca cânım kasdına
 Gamze-i cellâdı gör yanında sîm hançer de var

Fethî-zâde Sa'dullah Sa'îd-i Âmidî
 Çeşmimiz her nerde olsak seyr eder ma'sûkunu
 Zâhidâ zan eyleme 'âşık gözünde perde var

Ferdî-i Âmidî
 Tâk-ı eyvân-ı felekde meclisin encüm gibi
 Mihr sâgar meh kadeh billûr sa'd-ı ahterde var

'Âzim-i Âmidî Şaşı-zâde
 Bir murabba' vefke benzer bezm-i şevk-engîzimiz
 Meyde var sâgarda var sâkîde var meşkerde var

Câmî-i Âmidî
 Öyle gam-gîviz açılmaz hâtıra meskûrumuz
 Gerçi kim güllerde var gülşende bülbüllerde var

Kâmî-i Âmidî
 Aldı aklım Kâmî gözler görmemiş bir nev-civân
 Gördüğüm günden beri bir başka hâlet serde var

Câmî-i Âmidî
 Etdi istisnâ gönül 'âlemde gendümgûnları
 Hûblarda yokdur ey dil-i şûh esmerden lezîz

Kâmî-i Âmidî

Feyz-i hengâm-ı seher bî-şübhe hûşdur rûzdan
Olamaz sâfi beyâz anınçün esmerden lezîz

Câmî-i Âmidî

Kendi cânından nice Câmî hırâsân olsun
Günde bin kân eyleyen bir kahramân gözdür bu göz

Kâmî-i Âmidî

Bir mürüvvetsiz Hülâgû-yı zamân gözdür bu göz
Cân yakan evler yıkan bir yân bakan gözdür bu göz

Mûmâ-ileyh nihâyet-i ömrüne kadar ihtiyâr-ı külfet-i gurbet etmedi. 1215 senesi hilâlinde temâşâgâh-ı şehristân-ı cinâna sefer eyledi.

Sâhib-i tercemenin hatt-ı destiyle bir mecmu'asına zafer-yâb olmuşdum. Yazısı mutavassıt okunaklı bir rik'a idi.

Gazellerinin ba'zıları pek sönük yalnız mevzûn ba'zılarında vezn ü mânâda nâbûd olmakla berâber ba'zı güzel gazel ve târîhleri eksik olmadığından himmet-i tashîhe uğradığına şübhe kalmamıştır.

Her gazelin bâlâsında makâmını, zîrinde "düm-tekini" gösteriyordu. Sultan 'Abdülhamîd-i evvelin 1187 senesinde vâki' olan cülûsuna:

Müverrih lecci kaldır kim muzafferdir ana târîh

Mısra'-ı târîhi eğer himmet-i tashîha uğramamış ise gerek ta'mîye gerek selâmetü'l-elfâz husûsunda üstâdâne vâki' olmuşdur. Mecmu'a-i eş'ârının alt tarafında nükteli ba'zı fıkralar ve gece encümen-i ahîbbâda eğlenceyi mûcib olacak ma'rîfetli oyunlar ta'rîfâtı var idi. Şu gazel âsârının mümtâzlarından olmak üzere intihâb u tahrîr olunur:

Çıkar fesden o müşgîn kâkülün yer yer nümâyân et

Dağıt âlâm-ı sevdâyı dil-i 'uşşâkı şâdân et

Döküp zülfün 'izâra ser-te-ser ol bahârâsa
Kazâ-yı hüsnünü reşk-i çemenzâr u gülîstân et

Girip bu hüsn ile cevleñgâh-ı 'aşk içre at oynat
Gelen var mı salâ çek her taraf hûbâna meydân et

Kemer-beste olup 'âşıkların karşında durmuşlar
'Înâyet kıl güzellerde efendim sen de bir şân et

Kulundur 'uşşâkıdır nice yıldır kûy-ı 'aşkında
Terahhum kıl vaslın (Câmî)ye bir lahza ihsân et

CEDÎDÎ

'Âmiyâne nazm-ı mevzûn inşâd eden kahve-hâne şâ'irlerindedir.

Libâs-ı hünerden 'ârî bir ümmî olduğu halde haylice sözler yazmıştır.

Âtiyü't-terceme Hasretî'nin kahve-hânesi müdâvimlerinden olup sadâsı güzel, saz çalmakta mâhir idi. Zamânı kendi hâl ü mesleğinde olan (Hadîdî)nin güft ü gû âvânına müsâdif olmakla aralarındaki fark bir noktadan 'ibâret kalarak vesîle-i münâza'a olmak için ba'zı zürefâ-yı memleket buna (Cedîdî) tahallüs ettirmişler idi.

(Hadîdî)nin bîkr-i mazmûn i'tikât eylediği ba'zı sözlerine erbâb-ı zevk bir nokta 'ilâve ile (Cedîdî)ye isnâd ve Cedîdî'nin de bu iddi'âda bulunduğu temhid ü îrâd ederek Hadîdî-i hadîdü'l-mizâcî hiddetlendirirlerdi.

Ba'zen de (Hadîdî)nin nâ-mevzûn ba'zı âsârından noktayı hazf ile (Hadîdî)nin olduğuna sûret-i ısrâr göstererek bir noktadan bir dâ'ire-i nizâ' vü cidâl teşkîl ederlerdi.

Cedîdî pîşvâ tanıdığı şâ'irlerin arasında 'âşık Ömer'i sâ'irlerine tercih eder ve Gevherî'yi de encümen-i edebî bir dürdânesi add eylerdi. Hele 'âşık Garib'i nazar-ı takdîr-i ma'nevî ile görürdü.

Henüz bir nev-civân olarak yetişmekte olan Emrah'a muhabbet eder samîmi bir arkadaş bilirdi. Sazının tellerinin sadâsı kahve-hânenin

içini dolaşmaya başladıkça san'atındaki mahâreti kahve-hâne kûşe-nişânınca mazhar-ı takdîr olur. Cedîdî'nin ceyb-i sürûru nukûd-ı şâbâş ile dolardı.

Dünyâ denilen bu karargâh-ı muvakkatada işte bu sûretle imrâr-ı evkât ü te'mîn-i ma'îşet-i hayât eylemekte idi. Vefâtı takrîben 1245 hudûdundadır.

Tanzîm-i eş'âr husûsunda temâdî-i tevaggulu oldukça bir selîka hâsıl eylediğinden ba'zen güzel sözlerine de tesâdûf olunur.

135

Şu beytler eşbeh-i âsârından olan bir murabba'ından me'hûzdur:

Yoğ imiş çarhın yanında i'tibârı bahtımın
Bitmemiş dehrin bâğında lâlezârı bahtımın
Vâdî-i hayretde sergerdân olup da kaldı dil
Ol sebebden kûh-ı sevdâdır güzârı bahtımın

Câm-ı 'aşkı nûş edip tâ haşre tek mestânedir
Bâde-i engûr ile gitmez humârı bahtımın
Ben (Cedîdî) kemtere cevri etme gel ey mâh-rû
Behre-yâb etmez seni bir inkisârı bahtımın

CEZMÎ

İsm-i 'âlîleri 'Abdülkerîm'dir. Kahramân-ı cihân Yavuz Sultan Selîm Hazretleri'nin nedîm ü musâhibi meşhur Hasan Cân bin Hâfız Mehemed-i Isfahânî'nin hafidü'l-hafididir. Diyarbekir'de kâdı bulunduğu esnâda 1104 senesinde vefât ve memleketimiz mehâbiri tarîkiyle 'azm-i cinân-ı 'âliyât eylemiştir.

Diyarbekir kâdılığında esnâda erbâb-ı ma'ârifin fâzıl-ı

kesîrü'l-mehâmedi Mansûrî-zâde Mustafa Mucîb-i Âmidî kendilerine müraca'ât ederek mecmu'a-i kıymetdârına müşârun-ileyhin hatt-ı dest-i 'âlileriyle (li-muharririhû) ve (li-nâmıkahû) ser-levhalarıyla

on üç gazel-i belâgat-pîrâsını tahrîr etdirmiştir. Mezkûr gazeller bu muharrir-i hakîrin meşhûd-ı nazar-ı ibtihâzım oldu.

Bilemem ki o ‘asrın bereket-i devri olmasından mıdır nedir müşâhede eylediğimiz bu gibi üdebâ hutûtâtının cümlesi biri birinden a’lâ vü bâlâdır.

Müşâhur-ileyh ‘Abdülkerîm Cezmî Efendi’nin pederi Yahya Efendi şâ’ir-i meşhûr Şeyhülislam Bahâ’î Efendi’nin küçük birâderi idi. Yahyâ Efendi’nin pederi Rumeli kaz’askeri ‘Abdül’azîz Efendi onun pederi mu’allim-i pâdişâhî Şeyhülislam Sa’âdeddin Efendi onun pederi nedîm-i Cenâb-ı Selîm Hanî Hasan Cân Efendi Hazretleridir.

Müşârun-ileyhin mensûb olduğu Hasan Cân sülâlesi, cümlesi ‘âlim, kâmil, edîb, şâ’ir olmak üzere üç ‘asırdan ziyâde devâm etmiş ve bu vesîle-i mübecceleden altı Şeyhülislam dört kaz’asker bir İstanbul kâdısı yirmiden mütecâviz mevâlî-i kirâm-ı zevi’l-ihirâm yetiştirmiştir.

Şeyhülislam Feyzullah Efendi ibn-i Şeyhülislam Mehemmet Ebû Sa’îd Efendi ibn-i Şeyhülislam Es’ad Efendi ibn-i Şeyhülislam Sa’deddîn Efendi gibi dört batın evlâddan evlâda Şeyhülislam olmak bu ‘â’ile-i celîleye nasîb olmuştur.

Şeyhülislam Es’ad Efendi’nin kerîmesine Sultan ‘Osmân Hân-ı Sâni Hazretleri tecevvüc buyurmuş olmaları bu hânedân-ı ‘âliye başkaca bir bâ’is-i şerefdir.

136

İşte böyle bir ‘â’ilenin erkân-ı fâzilasından olan müşârun-ileyh ‘Abdülkerîm Cezmî Efendi takrîben 1050 hudûdunda Dersa’âdet’de tevellüd eyledi. 1056 senesinde usûl-i mahdûmiyet üzere amm-i mükerrerleri Bahâ’î Efendi merhûmun def’a-i sâniye Rumeli sadâretinde mülâzım ve Kırkakçe Medreseleri’nde tâbi-i merâsim oldu. 1067’de Bâli-zâde Efendi’nin ibtitâ’ hâric elli rütbesiyle Enbârîgâzi Medresesi ile be-kâm olmuş idi.

Sonraları Bâli-zâde merhûmun re’si ile müderris olanlara i’tibâr olunmamakla müşârun-ileyh medrese-yi mezkûrda on iki sene meks eyledi.

1079'da Şeyhülislam Münharî-zâde Yahyâ Efendi zamânında Manisalıçelebi müderrisi olarak tashîh-i târîh eylediler.

1080'de Etmekçi-zâde 1084'de Sâniye-i Kasimpâşâ 1086'da Sinan Pâşâ medreseleriyle ikrâm olundular.

1087'de Bosna mevleviyetiyle gürûh-ı mevâlî-yi kirâma dâhil, 1089'da ikmâl-i müddetle munfasıl oldu.

1093'de Belgrad kazâsına nâ'il 1098'de Diyarbekir pâyesiyle Kayseriye niyâbetine vâsıl oldular.

1099'da kazâ-yı mezbûr-ı Erzurûmî Şeyülislam Feyzullah Efendi'ye arpalık ta'yîn olunmakla Güvercinlik kazâsı tekrimeten bunlara verildi.

1104 senesi rebî'ül-evvelinde tahkîk-i pâye ederek bi'il-fi'il Diyarbekir Kâdıgılığî 'inâyet olundu. Merkez me'mûriyetlerine 'azîmetle sekiz mâh mikdârı icrâ-yı ahkâm-ı şeri'at-ı garrâya 'azîmet ve sene-i mezkûre evâhîrine doğru 'azm-i gülzâr-ı âhîret eyledi. Tezkire-i Safâyî'de târîh-i vefâtı 1103 senesi gösteriliyor ise de 1104 senesinde olduğu Zeyl-i 'Uşşâkî, Zeyl-i Şeyhî, Tezkire-i Sâlim gibi mücellidât-ı selesenin ittifâk-ı şehâdetleriyle müsbetdir.

Müşârun-ileyhin eslâf ü mu'âsırîn şu'arâsıyla vâki' olan ba'zı nazâ'iri:

Fuzûlî-i Meşhûr

Meğer dîvânedir sevdâ-yı ebrûsuyla zâhid kim

Bakıp mihrâba dâ'im öz özüyle güft-gû eyler

Cezmî ^[7]

Ruh-ı dildârı teşbîh eyleyenler gonce-i âle

Gelip 'özü ile ol dehânın şüst u sû eyler

137

Şerîf Sabrî-i Meşhûr

Girdâb-ı belâ dâ'ire-i sohbetimizdir

^[7] Fuzûlî'nin gazeli ile nazîre olarak kendi gazeli hatt-ı dest-i 'âlileriyle Mansûrî-zâde Mecmu'asında her ikisi bir sâhifede muharrerdir.

Zehr-âb-1 cefâ âb-1 ruh-1 'işretimizdir

Cezmî

Geşt etdiren etrâf-1 temâşâ ki dehri

Cezmî eşer-i câzibe-i kasdımızdır

'Abdübâkî Ârif Efendi Kaz'asker

Râid olmaz nigâh-enbâz-1 nâz olmak dil-i zâre

O tıfl-1 nâz-perverdim nev-âmûz-1 tegâfüldür

Cezmî

Dehânın eyleme harf-i âşinâ-yı hâhiş ey Cezmî

Beni gûş et bu bir hûş semt-i vadî-i tevekküldür

Râşid Müverrih

Erbâb-1 devletin görüp evzâ'ın anladım

Râşid edermiş âdemi sahbâ-yı câh mest

Cezmî

Ol şûh-1 cür'a-pâş olalı hâk-i gülşene

Nergis gibi çemende biter her giyâh mest

Mevlevî Gavsî Dede

Çemende tâb-1 'aşk nihân olmaz 'âşıkın

Sâfi şarâb kendini sâgarda gösterir

Cezmî

Kendin sana gürûh-u gazelân-1 deşt-i nâz

Bir âşinâ nigâh ile rim-kerde gösterir

'Abdübâkî 'Ârif Efendi Kaz'asker

'âlemin şimdi rüsûm-1 mihri mensûh oldu hep

Köhne takvîm-ü vefânun tâk-ı nisyândır yeri

Cezmî

Gülşen-i rûyunda yârin âşiyân-sâz oldu dil
Bülbül-i âşûftenin Cezmî gülistândır yeri

Mezâkî

Gamzesi ser-bikribân-ı ferâgat görünür
El-hazer kim boynu mekr ü füsûnundandır

Cezmî

Sevk-bahş şeb-i gam olsa ‘aceb mi Cezmî
Bezme revnak-ı kadeh-i şûle nümûnundandır

‘İydî

O mehin nûr-ı vefâ lâzime’-i tal’atıdır
Olsa ‘uşşâka cefâ tâl’-i-i dûnundandır

Ferîdûn Çelebi Kâtib-i Evkâf

O hûnîn katreler dağ-ı dil-i sûzân kenârında
Büzülmüş goncalardır bir gül-i handân kenârında

138

Cezmî

Leb-i la’lin dilber-i ârız-ı rahşân kenârında
Ser-âmed-i goncadır gûyâ gül-i handân kenârında

Cezmî

Ey bâd-ı sabâ gönlüne gir lûtf ile yârin
Gel sonra dil-i Cezmî-i nâlâna haber ver

Emîrî

Ey bahr-i ma’ârifde şenâver geçinen zât

..... mühreyi olmam bana dürdâne haber ver

Cezmî

Maksadı câm-ı pey-ender-pey ile sâkînin

Sâgar-ı ‘ayşî tehî-sâz ü nigûn etmektedir

Emîrî

Hande-i nâz ile bu cilve-i pey-der-peyden

Maksadı ‘âşıkı bî-sabr ü sükûn etmektedir

Cezmî

Olduk hemîşe tâlib-i âsâyîş-i huzûr

Dîvâne sor terk-i diyâr eyledik gönül

Emîrî

Gadr etdi kendine sana haksızlık eyleyen

Onlar ziyâna uğradı kâr eyledik gönül

Cezmî

Etmez izhâr-ı ‘ukde-i hâtır

Vaz’ı dildâre dâğdır gönlüm

Emîrî

Soldu hep gonca-i nihâl-i ümmîd

Bir hazân-dîde bâğdır gönlüm

Cezmî

Ben şehîd-i nigâh-ı cânânım

Rencüş-i dest-i cânistân bilmem

Emîrî

Lâne-i inziva’da ‘ankâyım

Meyl-i gavgâ-yı istihvân bilmem

139

Evâ'il-i hâlinde Velî nâmında bir mahbûb-ı zîbânın âlufte-i 'aşkı
oldukda bu kıt'ayı nazm eylediğini Safâî Efendi yazıyor:

Feyz-i hâhına geşt edip Cezmî
Talebi hak-ı ümmîd-i olmuşdur
Soyunub tekyegâh-ı 'aşk içre
Bir Velînin mürîdi olmuşdur

Balâ'da isimleri mürûr eden zuyûlu tezâkir müşârun-ileyh
hakkında best ü temhîd-i senâ ederek mâlzeme-i sünûf-ı mahdûmiyet
olan ma'ârif-i ilmiye ile meşhûr, kemâl ü fazl ile ma'mûr ş'ir ü inşâda
müsellem-i belâgat 'ünvânı olduğunu beyân ediyorlar. Bu gazel hatt-ı
dest-i 'âlîleriyle müzeyyen olan âsâr-ı nefiselerinden nakl ü tahrîr olundu.

Bahâr erişdi yine bâğa yâr gelmez mi
Murâdım üzre benim bir bahâr gelmez mi

Küşâde hâtır-ı 'âlem, huceste mevsim-i 'ıyd
Bu bezme bir meh-i mihr-i iftihâr gelmez mi

Güşâyış-i kürre gonca-i derûn olacak
Nesîm-i âtîfet-i Kirdigâr gelmez mi

Çok oldu dîde nigeş-pâş-ı 'âlem-i hoyrât
Âceb gönül haber-i vasl-ı yâr gelmez mi

Hemîşe beste olup çîn-i zülf-ü yâre gönül
Kalır gider o garîbü'd-diyâr gelmez mi

Kalır gider mi felek böyle host üstüne hiç
Bir ehl-i kadri bilir kâmkâr gelmez mi

Nevâziş eyleyli hayli oldu gam-ı Cezmî
‘Aceb yine o büt-i gâm-küsâr gelmez mi

CELÂL PÂŞÂ

İsm-i âsifâneleri (Seyyid ‘Ali Celâleddin)dir. 1238 senesinde Rumeli ser’askeri iken vefât eden fûzelâ-yı vüzerâdan meşhûr Celâl Pâşâdır. Kudret-i Fâtıra emsâlini az yetiştirdiği ashâb-ı dehâdan idi.

Pederleri Haleb vilâyetinde Kilis kasabasından âtiyü’t-terceme Çeteci ‘Abdullah Pâşâ ile Diyarbekir’e gelerek tavattun eylemişti.

Celâl Pâşâ 1180 hudûdunda şehrimizde dünyâya geldi. Müşârun-ileyhin (‘Âmid) şehrinde tevellüd eylediğini vak’a-nüvis kaz’asker Es’ad Efendi târihinde şu ‘ibâre ile tasrîh ediyor.

(Müşârun ileyh nûsha-i kâm-yâb-ı vücûdu belde-i ‘Âmid’de rahle-zîb-i be-dîd ü beldesi ‘ulemâsından ‘ulûm-ı mukarrereyi kânûn ittikân üzre görüp milke-dâr-ı dâniş ü dîd oldu)^[8]

140

Müşârun-ileyh sürh u sefidî tefrik eyledikten sonra pek ziyâde ezkiyâdan zuhûr eyledi.

Bir gördüğünü bir daha unutmamak seciyesine mazhar düşdü.

Şehrimizin (Nahrîr-i a’zam) ‘ünvânına bi-hakkın kesb-i istihkâk eden (üstâd-ı küll) Küçük Ebû Bekir Efendi Hazretleri’nin vesâ’ir ba’zı fuzalâ-yı mütebahhîrînin ders-i füyûzât kesbine devâm eyledi.

Bu esnâda pederleri vefât ederek vâlidesinin Kilis’de akrabâsı bulunmak hasebiyle oraya gitmeyi arzû eylediğinden küçük birâderiyle vâlidesi Kilis’e gönderdi.

Kendisi Diyarbekir’de ikmâl-i ‘ulûm-ı ‘âliye vü cehd-i cehîd ü sa’y-i ‘azîm eyledi. İsti’dâd-ı Hüdâ-dâdına inzimâm eden kerâmet-i sa’y

^[8] Celâl Paşa Diyarbekir’de tevellüd ve beldesi ulemâsından tahsil-i ulûmu maârif etdikten sonra İstanbul’a gelip divân kalemine girmişdi. Târîh-i Cevdet Paşa cilt 12 sâhife 76.

ü ictihâd-ı müşârun-ileyhi az vakt içinde tahsîl-i ‘ulûm u tekml-i fezâ’il-i mantık u mefhûm ile ber-murâd eyledi. Evilkadr-i eş’âr-ı ‘Arab u ‘Acemî nakş-tırâz-ı hâfıza eyledi ki mecâlis-i edebiyede onu birden bire müşâhede edenler ‘Arab’ın Sahbân u Ferezdakî veyâ ‘Acem’in Selmân u ‘Am’ikî zan ederlerdi.

Müşir-bende-i ‘ulviyete inhimâk, fitratında kesb-i şân u şöhrete insilâk olduğundan 1198 hudûdunda taharrî-i şâhid-i ikbâl arzûsuyla Dersa’âdet’e ‘âzım oldu.

Fazl-ı bâhiri sebebiyle ba’zı kadr-dânân-ı ricâl tarafından mazhar-ı iltifât olarak dîvân-ı hümâyûn kalemine girdi.

Ne çâre ki akşam yiyeceği ta’âmı, gece eğleneceği makâmı düşünmekden başka bir fikr taşımak isti’dâdını hâ’iz olmayan ba’zı hem-nişînân kendisini çekememekle başladılar.

Böyle meslek-i cediti erbâbından olan ..... karşı isnâd-ı mu’âyebe olamayınca hadîdü’l-mizâcından dem vurmaya koyuldular.

Celal Efendi haklı haksız her işe pür-hiddet kesîlân-ı sebeb-muğazândan değildi. Taltîf ü tekdîri mevki’inde sarf ederdi.

Sözünün rûhu olmayan ve kizb ü riyâ irtikâbını bir meziyet zan eden sâde-dilân-ı bî-şu’ûra karşı tab’ını ber-hayret ü ba’zan da zarûfî hiddet gösterirdi. Bed-hâhlarının ser-rişte-i şikâyet eyledikleri ve mu’âmele-i muhakkânesi idi. İşte Celâl Pâşâ bu fitratda yaratılmış bir zât-ı fa’âl idi.

141

Bâb-ı ‘âlîde me’mûlû vü iktidârı nisbetinde ilerleyemedi. Kalemi terk etmeye mecbûr oldu.

Terk-i kalem eyledikten sonra ba’zı zevât-ı kirâmın hizmet-i kitâbetine kanâ’at ederek bir müddet o sûretle tehevân-i zarûret ü imrâr-ı vakt ü sâ’at eyledi.

1204 hudûdunda ma’den emîni Yûsuf Ziyâ Efendi’nin dîvân kâtibi oldu. Celal Efendi, ma’lûm olan kemâlâtından başka herkese nasîb

olmayan re'y-i mefîn, tedbîr-i rezîn sâhibi olduğunu me'âlî-i hidemâtiyla isbât etdi.

Bu hârika efendisinin zemzeme-i şöhreti yükseldikçe yükseldi. Ziyâ Pâşâ ûlâ-yı mîr-i mîrân ve 1207 senesinde rütbe-i vezâretle kâmrân 1208'de ma'den emînliğine 'ilâveten Diyarbekir vâililiğinin 'ilâvesiyle karîn-i kevkebe-i şân 1211'de şu mühim me'mûriyetlere 'ilâveten el-îlâve olarak Çıldır vâililiğiyle de kadr ü i'tibârı mertebe-i 'ale'l-i'lâ-yı ikbâlde şa'şa'a-efşân oldu.

Halbuki Yûsuf Ziyâ Pâşâ'nın bu mertebe debdebe-pîrâ olan hârika-i ikbâlinin perde-i hakîkası arkasında Celâl Efendi'nin iktidâr u kudreti vücûd-nümâ idi. Ziyâ Pâşâ bir vücûd-ı müşahhas ise Celâl kemâlât-ı iştîmâl onun rûh-ı nihâmı makâmında idi.

Bununla berâber yeni bir cihân-ı isti'dâd keşf edilmiş gibi 'âlem-i siyâsiyât-ı 'Osmânî Yûsuf Ziyâ Pâşâ'nın iktidâr u ehliyetine dayanıp duruyordu.

Mısır'ı istilâ eden meşhûr Bonapart'dan intikâm almak ve o kıt'a-i mübârekeyi tekrâr dâhil havza-i hakânî eylemek lâzım geldiğinden 1213 senesinde Yûsuf Ziyâ Pâşâ sadra'zam u serdâr-ı mükerrerrem oldu.

Mısır fütûhât u vukû'âtı dil-hâh-ı 'umûmî dâ'iresinde neticelendi.

1222 senesinde Pâşası yine ma'den emîni ve kendisi de dîvân kâtibi bulunduğu esnâda Devlet-i 'Aliyye ile Rus devleti arasında vâki' olan gerginlik harbi intâc eyledi.

Ma'den emînliği 'uhdesinde kalmak üzere Yûsuf Ziyâ Pâşâ Erzurum ve Trabzon vilâyetleri vâlisi ve Şark ser-'askeri ta'yîn buyuruldu. Yirmi otuz sene evvel Kırım gibi bir iklimin rubûde olması ve bir takım bahâne-i istilâ-cûyânının hâlâ ardı arkası kesilmemesi 'umûm-ı millet-i mu'azzama-i İslâmiyeyi dil-hûn etmiş ve Sultan Selîm-i Sâlis gibi bir pâdişâh-ı hamîyyet-perverin gâyet sûzişli bir takım manzûme-i müheyyicâna tanzim ü inşâdına sebebiyet vermişdi.

Fotokopi

Müşârun-ileyh Hazretleri nazar-ı bülend-i hakîmâne vü şâhânelerinden dür tutmayarak bir hayli mu'allem 'asker yetiştirmiş idi.

Celâl Efendi ise gerek Kürdistân ve gerek o havâlîdeki vilâyet ahvâline hânesi kadar vâkıf idi eşrâf u hânedânın kâffesini teşvîk ve şecâ'at-ı 'aşâyirin hamîyyet ü 'asabiyelerini tahrîk ederek kuvve-i ma'nevîyeleri pek mükemmel bir hey'et-i mütehadde hâsıl olmuşdu.

Ordu-yu 'Osmânî sehâb-ı rahmet gibi ilerleyerek Tiflis civârına kadar sokuldu. 'Avn-i ilâhî ile galebe bizim tarafda kalacağına hiç kimsede şüphe kalmamış yalnız iş ikbâlin yardımına ve feleğin bir 'aksilik göstermemesine kalmışdı. Tekâbül-i Sıffîn vâki' olacağı gün kumandân-ı 'umûmî Ziyâ Pâşâ Celâl Efendi'yi çağırdı. Kendisinin ordugâhda kalmasına lüzûm gördüğünden bahisle mevkı-i muhârebede bulunmasını ve 'askeri terğib ü teşvîk eylesini teblîğ etdi. Şu hâl-i nâgeh-zuhûr Celâl Efendi'nin 'aklını perîşân eyledi. Pek niyâz u ricâlarda bulundu. Kâbil olmadı. Zavallı Celâl Efendi'nin yine bir nakş-ı garîb göstereceğine kâni' oldu ma'mâfih cenâb hakkında ümîdini kesmedi. 'Asâkir-i Gazanfer-Peyker-i 'Osmânî ile meydân-ı muhârebeye atıldı. Mü'eyyide-i min-'indilleh olan 'asâkir-i 'Osmâniye'nin gösterdiği mühâcemât-ı kahhârâne a'dâ ordusunun yemîn ü yesârını bir daha toplanmak kâbil olmayacak bir sûretde berbât ü perîşân eyledi artık Celâl kemâl-i meseretinden dünyâlara sığmıyordu.

Biz sözlerimizi burada bırakalım da Cenâb-ı Celâl'in kendi ifâdesini dinleyelim. Fazîlet-mendân-ı ümmetden vak'a-nüvîs 'Ayntâbî 'Âsım Efendi merhûm târîhinde (Acebehü ser-levhâsı tahtında ^[9] 'Ali Celâl Efendi'nin bi'z-zât ifâdesine 'atfen der ki: Rusya ordusunun kumandanı olan General, bir mikdâr piyâde ve süvâri 'asker ile bir tepe üstünde idi.

143

Ne görsem, orduda bir ferd-i müteneffis yok bozgun bir ordu gibi hayme vü harbgâh u esbâb ü âlât saçılıp kalmış. Bu hâli gördükte beni öyle bir hayret kapladı ki ileriye doğru ceng ü ta'kîb tasavvurunu

^[9] Dip not yazılmamış

unuttum şimdi geride kalan pâşâ-yı müşârun-ileyh ile sâ'ir ordu erkân u efrâdının nereye gindiklerinin telâş u merâkına düşdüm. Kimse yok ki su'âl edeyim. Bilâhere ordunun arka tarafından bir kaç nefer harbinde makûlesi gördüm. Pâşâyı sual ettim. İbtidâ-yı muhârebede tarraka-i top ü tûfengi istima' esnâsında 'acele ile süvâr olarak geriye doğru ric'ate müsâre'at eyledi. Orduda müşârun-ileyh pey-rev oldular sebebini bilmiyoruz dediler. Ben hayretimden bir müddet dondum kaldım.

Pâşânın ric'atini muharebe meydânında bulunan mücâhidinin dahî mesmu'ları olmakla cûmlesi teessüf ü telehhüf ile geriye döndüler. Herkes çadırını ve eşyasını tahmîl ederek ser'askeri arayarak 'avdet eyledik. Pâşâ ile firâr edenlerin eşyaları 'ale'l-hâlihâ yerlerinde kaldı. Mesnû'umuza göre bir kaç gün sonra a'dâya nasîb oldu.

El-hâsıl müşârun-ileyhi sekiz sâ'at beride bulduk. Sebebi mu'âvedet ise meğer ol hengâmda İstanbul'dan Sultan Selim-i Sâlis Hazretleri'nin halliyle Sultan Mustafa-yı Râbi'in cûlûsu haberi vârid olmuş imiş.

Eğer Pâşâ evvel ü âhir mevk'i-i harbde bulunmuş olsaydı be-Rabbü'l-Ka'abe sivâd-ı düşmen 'umûmen istisâl idi, diye müşârun-ileyh Celâl Efendi yemîn-i billah ederek beyân eyledi

Biz deriz ki gerçi Ziyâ Pâşâ'nın orduyu terk ile 'avdet etmesi garâ'ibdendir. Fakat Sultan Selim-i Sâlis Hazretleri gibi bir pâdişâh-ı zîşânın hall-i müessifinin de o sıraya tesâdüf eylemesi tevâfuk-ı 'acîb nev'indendir.

1122 senesinde Rumeli içrelerinde Purut nehri kenârında Deli Petrov gibi bir imparator bin senede bir kere ele girmeyecek bir müsâ'ede-yi felek netîcesi olarak esîr edilmek derekesine getirilmiş iken muzafferiyet-i 'uzmâyı bir Baltacı'nın ta'kîm ve ondan yüz sene sonra ya'ni 1222 senesinde dahi Anadolu cihetinde böyle büyük bir muvaffakiyet ele geçmişken Ziyâ Pâşâ'nın ta'dîm etmesi bu muhterem milletin ciğergâhında kâbil-i iltiyâm olmayan iki zahm-ı elîm-i sermedîdir.

Ondan sonra pâşâ-yı müşârun-ileyhin ma'den emînliği 'uhdesinde halde bir kaç vâlîlik devr ederek 1223 senesi evâhirinde ikinci def'a sadra'zam oldu Celâl Efendi de bi't-tab'i

144

birlikde Dersa'âdet'e geldi. Sadâret kalemine devâm ile pâşânın kitâbet-i mühimme vü mahsûsasını îfâ eylemekde olduğu gibi ma'den mu'âmelâtında vukûf-ı kâmile vü ma'lûmât-ı müverrebesi hasebiyle 'ilâveten darb-hâne hizmetine ta'yîn olundu. Darb-hâne nâzırı Trabzonlu Şâkir Ahmed Pâşâ ki esmâ-yı hüsnâyı nazmen şerh eden 'ulemâ-yı nazzârdandır böyle bir nüsha-i nâdire-i girân-bahâya vâsıl olduğundan dolayı pek memnûn kalmış ve 'utbe-i saltanata takdîm eylemekde olduğu ma'rûzât u levhâyı bu menşe-i sihr-âsâra yazdırmakda bulunmuştur.

Ma'azâlik Cenâb-ı Celâl, sadra'zam pâşâyı Şâkir Ahmed Pâşâ'ya ve Şâkir Ahmed Pâşâ'yı da Yûsuf Ziyâ Pâşâ'ya lâyıkiyla tanıtdırdığından Şâkir Ahmed Pâşâ 1225 senesinde bâ-rütbe-i sâmiye-i vezâret kaymakâmlığıyla kâm-yâb oldu. Celâl Efendi dahi hâcegânlık rütbe-i mu'teberesiyle taltîf edildi. Celâl Efendi'nin mertebe-i kemâlini anlamalı ki darb- hâne-i âmirede bulunduğu müddetde kaleme aldığı müsevvidât elden ele dolaşmış ve vak'a-nüvîs Trabzonlu Sa'dullah Enverî Efendi'nin mahdûmu ve kaymakâm-ı müşârun-ileyhin hazine kâtibi olan binlikçi-i dîvân-ı hümâyûn Ali Enverî Efendi mevcûd müsevvidâtını bir araya cem' eylediği gibi vaktiyle yazdığı ba'zı gayr-i resmî muharrerâtıyla şuradan buradan toplayarak (Münşe'et-i Celâl) nâmıyla güzel bir münşe'et kitâbı meydana gelmiştir.

Celâl Efendi'nin iktidâr u ehliyetini hilâfgîrânı bile i'tirâfa mecbûr kalmış ve Sadra'zam Yûsuf Ziyâ Pâşâ tarafından parlayan nûrun başka bir mişkât-ı zekâ mahsûlü olduğu tezâhür eylemiştir.

Ehliyet-i mükemmele erbâbının nûr-ı kemâlinden müte'essir olan nifak-cûyân takımı sadâret mektubcusu 'Abdülhamîd Bey [1] ile Celâl Efendi'nin aralarını açmış ve her birine diğerinin ağzından olmak üzere bir takım kelimât-ı bî-vuku' serdiyle işi büyütmüşler idi.

[1] Bu zât Recâ'î-zâdelerden idi. Recâ'î-zâdeler Borlulu Başmakı Kulu Halîl Ağa'nın mahdûmu olup 1194 senesinde vefât eden re'isü'l- küttâb Mehemed Emîn Recâ'î Efendi'ye mensûb bir 'â'iledir. Müşârun-ileyh Recâ'î Efendi on sekiz evlâd terk eylediğinden Recâ'î-zâdeler teksir ve bir 'asra karîb şöhretleri devâm eyledi. 'Abdülhamîd Bey'in pederi 1221'de vefât eden şu'arâ-yı hâcegândan Recâ'î-zâde İbrâhîm Münîb Bey'in ve birâderler 1248'de vefât eden (Nevâdirü'l-Âsâr) sâhibi şu'arâdan Ahmed Cevdet Bey'le 1256'da vefât eden tercüme kalemi hulefâsından şâ'ir Mustafa Sâmîl Bey'dir ki 1227'de vefât eden teşrifâtçı Mehemed Celâl ve 1236'da dîvân kâtibi iken Haleb'de vefât eden Süleyman Hamdî ve 1257'de vefât eden sadâret kalemi hulefâsından ve şu'arâdan Mehemed İhsan Beyler bu 'â'ile erkânından idiler. Bu 'â'ile şu'râsından en sonraya kalan evkâf-ı humâyûn muhâsebecisi İbrâhîm Şefîk Bey'dir ki terceme-i ahvâli Fatîm Tezkiresi'nde muharrer ve 1283'de vefât etmiştir. Celâl Pâşâ'nın hedef-i hücumu olan 'Abdülhamîd Bey'in vefâtı 1248 senesindedir. (Nevâdirü'l-Âsâr) sâhibi Ahmet Cevdet Bey beş yüzden ziyâde şu'arânın dört bin beyit kadar âsârını intihâb eylediği halde Celâl Pâşâ'nın bir beytini olsun yazmaması büyük birâderi 'Abdülhamîd Bey'le (Fotokopi)

145

Netîce-i elkâ'et olarak sadra'zam ve kaymakam pâşâların hakkında lâmi'a-ârâ olan elmâs-pâre-i teveccühâtın kıymet-i hakîkasına halel târı olduğu mahsûs olması üzerine Celâl Efendi gerek sadâret mektûbu kalem-i hulefâlığını gerek darb-hâne me'mûriyetini terk ederek Vezîr Han'ında bir odada ikâmete mecbûr kaldı.

Mektûbî 'Abdülhamîd Bey bu kadar da iktifâ etmeyerek mûmâ-ileyhin nef'i vü teb'îdi esbâbına teşebbüs eyledi.

Bunu haber alan Celâl Efendi pür-gayz ü celâl olarak mektûbî-i müşârun-ileyh Sihâm-ı Kazâ'ya mu'âdil bir i'tâb-nâme'-i dil-çâk ve buna leffen bir de hicviye-i zehir-nâk irsâl eyledi. Mektûb şöyle başlıyor:

(Hünerver-i kalem-nev-i nâdânı..... târ reg-i pîşânı mektûbî pinti Hamîd-i sâni sevedallah-ı veche)

Dehr içre fûrû câhile fahr eyleme câhil

Rişt olsa kişi hil'at ile fâhir olur mu

Sâhib-i nazar ister racül-mesned-kârın

Bostâne ser-lâşe-i har nâzır olur mu

Kıt'a-i garrâsını derc etmiş ve bundan başka:

Hilkatin necis mağlaza mıdır ey cîfe-i kelb
Ne bu cismindeki sekâlet ne bu rûhundaki bâr [1]

Ne fikr ve ne tedbîr ve ne tahrîr ve ne takrîr
Hem tâmi' ve hem câhil ve hem müflis ve hem 'ûr

Dem olur karalanır sîne-i sengîn-i kalem
Gün olur karalanır safha-i sîmîn-varak

Gibi beyitleri satırlar arasına derc ü tahrîr etmiştir.

Nef'i ve iclâsına teşebbüs eylediğini şu satırlarda tasrîh ediyor:
(İstihşâl-i esbâb-ı nef'i vü iclâlîmiz ile gûyâ itfâ-yı nâ'ire-i
nefsâniyet ve icrâ-yı lâzime-i zâbitiyet etmiş olduk

+++

bu 'akl u şu'ûr u idrâk-ı tab'ı-idil-pesend u çâlâkına söz
yokdur)

Şu cümle ile de mektubuna hitâm veriyor:

(Hâme-i neşve-'alâmemize mey-hâne-i muhbereden cür'a-nûş
ve deryâ-yı derûn dahi mevcezen

[1] Edîb-i meşhûr Nâmık Kemâl Bey efendi Hazretleri'nin Na'im-i âmidî'ye mektûb-i 'itâb-âmîzde dahi şu beyit mündericidir.

Cûş u hurûş olup ebyât-ı 'ayn-ı sıfâtın [1] dehân-ı sadr-ı
imtilâcdan kâlib-i kıyâfet-nâme ki istifrâğ olmuşdur)

Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi târîhinde der ki (Vezîr Han'ında
garîbâne me'vâsı olan odasına yan gelip âzâde-i sırr-ı mahkûmiyet-i
nisvân u ricâl olduğu esnâda ba'zı kurna ta'rîfiyle dirâyet u rûyeti
ma'lûm-ı şâhâne oldukda rûtbe-i 'âliye-i vüzerât 'uhdesine ihâle
olunmak tasmîm ve bu emîne kendisine sırran tefhîm ve 1230 sâli
şevvâlinde Anadolu muhâsebeciliği mansıbıyla kadri tebcîl ve Niş
defterdârlığı 'ünvânıyla ..... tesbîl olundu) Şânî-zâde'nin ifâdesine

nazaran Anadolu muhâsebeciliği pâyesiyle tevcih olunduğu ve Niş defterdârlığıyla da Sofya nâzırlığı ihsân buyurulduğu anlaşılıyor.

1230 senesi zilhiccesinin on dokuzuncu günü ‘uhde-i devletlerine rütbe-i sâmiyi-i vezâret ihsân ve Niş muhâfızlığı dil-şâd ü kâm-rân kılındı.

Celâl Pâşâ’nın otuz seneden ziyâde ârâ-yı sâ’ibinden âmirleri kurbetü’l-‘ayn olarak kendisi her zamân mechûliyet perdesi arkasında kalmış olduğu halde bu kere dest-i perde-ber-endâz himmet-i şâhâne ile bi’z-zât sahne-i hasâfet ü celâdetde ibrâz-ı vücûda muvaffak olunca dürcünün ol Niş havâlisinde ihlâl-i bilâd u itlâf u ‘ibâd ile tarik-i şekâvet ü tahakkümde pûyân olan gılâd-ı eşkıyâyı haklamıştır.

1231’de Vudin ve Niğbolu vâli ve muhâfızlığına tahvîl-i me’mûriyet ederek burada dahi ifâ-yı hak-ı hükûmet ve te’dîb-i gürûh-ı mekrûh-ı eşkıyâda ibrâz-ı bülendî-i himmetle kesb-i şân u şöhret eyledi.

Edirne’nin ba’zı avücûhû ziyâdesiyle tenfiz ü tahakküm ederek vâliler Çermen kasabasında ikâmet eylemekte olmalarına mebni mütgalebe-i mezkûrenin kesr-i nüfûzlarıyla ba’de mevâlilerin be-heme-hâl Edirne şehrinde ikâmeti ve vilâyetin her tarafında dal budak salarak kökleşmekte olan eşkıyânın te’dîb ü tenkîli zımmında 1233 rebî’ü’l evvelinde Edirne vâlisi oldu.

Bir sür’at-i berkıyye ile Edirne’ye yetişerek mütegelebeden Dağdeviren oğlu Kapıcıbaşı Mehmed Ağayı a’mâl-i letâyifü’l-hayl ile Dersa’âdet’e gönderdi ve az bir müddet içinde müteneffüzânın nüfûzunu kesr husûsunda ibrâz-ı havârik-rûyet eyledi.

Gümülcine sancağında vesâ’ir havâlîdeki gılâz-ı eşkıyâdan Kalyoncuoğlu Hasan ve ‘Ali

---

[1] Me’huzumuz olan münşe’etinde hicviye gayr-ı muharrerdir.

ve Veli oğlu Ahmed Vâmık Bıyık oğlu Hasan ve İbiş vesâ’ir bu misüllü eşkıyâ taraf taraf der-dest ü i’dâm, ser-i maktû’aları pey-der-pey Dersa’âdet’e irsâl ve hîn-i hâcetde tahassun etmeleriçün binâ ve ihdâs

etdikleri kal'aları hedm ü ihrâk olunarak nezd-i devletde sa'yi makbûl ve himmeti meşkûr oldu.

Karaağaç kazâsında sâkin Arslan Giray'ın ahâli hakkında irtikâb eylediği mezâlim ü ta'diyât u fezâhat u şenâ'atın had ü pâyânı olmadığından der-dest olunarak Edirne şehrinde hükm-i kısâsı icrâ olundu.

Edirne kadısı İnci-zâde Ni'metullah Efendi 1234 senesi gurra-i şevvâlini isbât için gelen şahidlere karşı izhâr-ı salâbet ü 'inâd etmiş ve halbûki ayın isbât olduğu şuyû'la herkes tüfekler atıp izhâr-ı şâd u mân eylemiş ve ferdâsı halkın bir takımı huzûr-ı hâkimü'ş-şer'ide henüz sâbit olmadı diyerek sâ'im, bir takımı ekl ü şürbe müdâm olmakla berâber salât-i 'ıyd husûsunda dahi kimi te'hirini kimi edâsını iltizâm ederek garîb bir teşvîş vukû'a gelmiş ve Celâl Pâşâ ise cânib-i ekseriyete tâbiyetle salât-ı 'ıydi edâ ederek bu bâbdaki kıyl ü kâle derhâl bir netîce vermişdir.

El-hâsıl müşârun-ileyhin pîrâye-i fitrat-ı zâtiyesi olan envâr-ı kemâlât Edirne vilâyetini öyle bir ni'met-i âsâyîşe müstağrak eyledi ki yollara altın saçılmış olsa bir kimse eğilip almazdı.

Bu esnâda ise Bosna ve Hersek kıt'alarının her tarafı âteş-i şekâvet içinde bulunmuş olmakla o seyf-i sârim-i hamiyet 1235 senesinde Bosna vilâyeti vâlîliğine ta'yîn olundu.

Bosna'ya muvâsalat eder etmez her taraftaki eşkıyâ tenkîl ü tedmîr ile hak-ı hükûmeti yerine getirdi.

Mîr-i mîrândan Doblucalı Hâcî Mehemmet Pâşâ Bosna kıt'asında ikâz-ı fitneden hâlî kalmadığı cihetle derhâl cezâsını icrâ eyledi. Bu bâbdaki tahrirât ü irâdesi manzûr-ı şâhâne oldukda markûm çokdan beri şekâvetle meşhûr idi. İ'dâmı isâbet olmuş buyurulmuşdur.

1237'de Bosna vilâyeti civârında Kilis sancağı dahî uhde-i rü'yetine havâle olunmakla menşûr-ı fehâmeti Bosna vâlisi ve Hersek ve Kilis sancakları mutasarrıfı 'üvânıyla muttarız oldu.

Es'ad Efendi der ki: Seyyid Celâleddin Pâşâ mâlik-i milke-i ulûm-u dirâyet u sâlik-ı tarîk

fehmi ü fetânet idi. Huşûnet ü nüühüt üzre meftur olan ahâlinin ekserîsini üslûb-ı mergûb-ı rifk u mülâyemetle tarafına celb etmiş ise de yine velât-ı 'izâmın kesr-i nüfûzan sâî olan ba'zı eşhâs tek durmuyordu. Sebuk-mağzân ahâlî tahrîk ü iğfâl edilerek bir gün 'ale'l-gafle kürsi-i vilâyet olan Travinik şehrinde ref'-i livâ-yı 'isyân eylediler.

Vâlî-i müşârun-ileyh derhâl hâkim ve müftü ve 'ulemâyı ve yeniçeri zâbitânıyla sâ'ir ehl-i idrâk takımlarını dâ'iresine cem' etdi. Bi'l-mukâbele eşkiyânın cem'iyetlerini perîşân ü muharriklerini ele getirip bî-nâm ü nişân ederek fitneyi teskîn ü feymâ ba'de bu makûle hilâf-ı rızâyı hareket etmeyecekleri hakkında ahâlinin ta'ahhütlerini müşîr-i muhazzırlarını sene-i mezkûre zilka'desinde Dersa'âdet'e inhâ vü irsâl eyledi.

Artık Bosna ve Hersek ve Kilis kıt'alarında mûcib-i isyân ü endîşe hiç hâl kalmadı.

Müşârun-ileyhin âvâze-i mehâbet ü siyâseti bir dereceye vâsıl oldu ki dağlarda saklanan haydutlar nehb ü gâret fezâhatını hâtırlarına getirmiş olsalar müşârun-ileyhin âdâlet-i müşahhasasını refik-i mededkâr tasavvur ederek kemâl-i itminân ü emniyetle yürürler, hakkında tevcîh ü i'timâd-ı mülûkâne ta'rîfi gayr-ı kâbil bir mertebe-i balâ-terine vâsıl oldu.

Bir kaç seneden beri devletin ciğergâhına yara açan Mora 'isyânı kâbil-i ittifâ olunmadıktan başka dehşetli âteşin saçağa sarmalı mertebeleri hâsıl oluyordu. Hangi tarafa teveccüh etmiş ise feth ü zafer kendini istikbâl eden müşârun-ileyh Celâl Pâşânın ta'yîni münâsib görüldü.

1238 senesi rebûlevvelinin ikinci günü Rumeli ser'askerliği 'ünvânıyla Rumeli eyâleti uhde-i kifâyetine tevcih ve eşkiyâ-yı ervâmın te'dibiyle Mora kıt'asının istihlâsı emr-i ehemmi yed-i müşkül-küşâlarına tefvîz olundu. Sene-i merkûme rebûlâhîrinin beşinci günü Travnik'den Yenişehir'e müteveccihen hareket eylemiş ise de me'mûriyet-i cedîdesi başına muvâsalata sultân-ı kader mân'i ve esnâ-yı

râhda ‘avdet-i Zü’l-celâl’e icâbetle vatan-ı kadîm ü ‘asliyesine âfil ü râci’ oldu.

Müşârun-ileyhin Emevîlerin Katîbesi, ‘Abbâsîlerin Tâhir-i zü’l-yemînini gibi târîhlerimizde emsâline ender tesâdüf olunan e’âzımdandır.

Ashâb-ı iktidârın her zaman düşmanı ve belki belâ-yı a’zam-ı mübremi olan rakbâ-yı hasûd, tarîk-i

149

ikbâli önüne çekdikleri sed-i âhenini paralıya paralıya terakkî’ edebilmiş ise de bi’t-tabi’ yollarda te’ehhüre uğrayarak mevki’-ı hizmet ü celâdete biraz geç vâsıl olabilmışdir. Nokta-i maksûdu bir kaç sene evvel işgâl veya ikbâl-i hayâtı daha bir kaç sene imhâl etseydi hidemât-ı memdûha-yı mesbûkasına nazaran tevârihimizin en kıymetli sahîfelerinde daha büyük nâm u nişân bırakacağına şübhe edilemezdi.

Müşârun-ileyh nigezbân-ı memleket ve muhyî-i me’mûriyet denecek mertebede bir zât-ı hakîm idi. Bu kadar iftîham-ı müşkilât ile menba’-ı maksada vâsıl olabileceği halde kendi tasını doldurmaya tenezzül etmemek gibi büyüklük gösterdi. Her nereye me’mûr olduysa hâr u mâr gibi..... vatan-ı mübâreki..... vahşete çeviren zulme ve eşkiyayı bir taraftan tathîr eder ve bir taraftan neşr ü icrâ eylediği nûr-ı ‘adâlet ve zülâl-i ma’ârifle nev-nihâlân-ı ‘ilm ü san’at yetiştirmeye çalışırdı. Târîhlerimiz kıssa-hânı vukû’ât ise de musavver rûh-ı hakîkat değildir. Tasîr hakâyıkda ilzam olan cihet ahvâl-i rûhiyenin istikşâfi olduğu halde me’at-te’essüf bu gibi dekâyık-ı muazzamât-ı rûhiye sūdûrdan sûtûra pek az edilmiş ve bu cümleden olarak fevvâre-i hamiyet ıtlâkına sezâvâr olan bu zâtın me’âlî-‘i hârîkası unudulup gitmiştir. İşte merhûm müşârun-ileyh Edirne vâlîliğinde iken kendi kalemiyle neşr eylediği mufassal beyan-nâmesinde eşkiyânın kal’alalarını nasıl yakdığını ve onları nasıl sûr’atle ta’kîb ederek on dört sâ’atlik mesâfeyi bir kaç sâ’at içinde kat’ eylediğini tasvîr ü beyân ve daha bir çok hakâyık ü dekâyık ilan ediyor ki târîhlerimizde bir kelimesi bile yok.

Hey'et-i mecmu'asıyla bir âteş-pâre-i dehşet olan beyannâme-i mezkûr şu sûretle başlıyor:

(Ben ki sâ'ika-i âteş-bâr-ı meydân-ı rezm ü cidâl kuvve-i kâhire-i tîğ-i dehşet ü iclâl

el- dehrü min had.....[1]

me'ali mâ-sadaka hâl be-herü'l-ikbâlim olan 'Ali Celâlin İnhâ ederim ki)

artık beyan-nâmenin mâ-ba'dını da bundan kıyâs etmeli.

Tabî'atın pek de hoşlanmadığı bir şey var ise zemîn-i ifâdenin haccacâne olmuştur.

Fakat biraz da insâf ile düşünülürse o kıymetdâr Rumelini yakmış yıkmış olan eşkiyâ-yı

---

[1] Gâyet hadîd ve keskin olan seyfi sâ'ikâ-bârım gerden-keşânı ol kadar korkutmuştur ki fotokopi

150

cengiz-edâya yazılan tehdîd-nâme ziyâfet tezkiresi gibi iltifât-âmiz yazılmaz ya pâşâ kal'alarına hücum eylediği serkeşân-ı eşkiyânın başlarına yağdırdığı yıldırımları tasvîr ü ta'dâd eyledikten sonra işte bu kere de bi'd-dehşet ve'l-iclâl sizin üzerinize geliyorum diyor. Ya'ni eşkiyâ-yı gerden-keşâyâ dehşet verecek bir lisân ile tekellüm ediyor.

Pâşânın me'zûniyet-i vâsi'asını bununla anlamalı ki beyan-nâme-i celâdet ifadesinin bir mahallinde Edirne havâlisindeki eşkiyâyı temizledikten sonra kellelerini nîzelerin başlarına takarak bir mahşer-i mehâbet teşkîliyle öylece Filibe şehrine inmiş ve oradan bi'l-lehîb ve'l-iclâl Kara Hasan üzerine yürüyerek Samako kurbünde Asfâr nâm mahalde çarpışmıştır. Fenâ halde inhizâma uğrayan eşkiyâ on dört sâ'atlik mesâfede Serkov ormanlarına can atdıklarından yıldırım gibi arkalarında şakıyarak orada dahi büyük bir müsâdeme ile kısm-ı a'zamı itlâf olunmuştur. Bakâyâ-yı eşkiyânın firâr edip Kara Feyzi gürûhuna iltihâk edeceklerini his ederek hat-ı firârlarının kat' olunması Palaslı Mehemed Pâşâ'ya bildirilmiş iken iki eşkiyânın birleşmesine sebebiyet vermekle derhâl me'mûriyetinden tard ve yerine ser-efrâz-ı

meydân-ı harb ü vegâ ü..... sâhire-i cenk ü gavgâ Mâlik Pâşâ ta'yîn olunarak Erinbol kazâsının Tarîk nâm kasabasının kal'a-i metfnesinde üzerlerine varılıp muhâsara'-i 'azîme ve mühâceme-i şedîdeden sonra eşkiyâ-yı mezkûriyeyi mahv u nâbûd eylediğini ve oradan kemâl-i dehşet ü heybetiyle Sofya'ya indiğini pek hûnîn bir sûrette beyân ü tasvîr ve 'askerinin kerr ü ferr-i celâdetini zâde-i tabî'at-ı celâlânesi olan şu beyt-i 'Arabî-câme ile tavsîf ü tasvîr ediyor:

+++[1]

Beyan- nâmenin nihâyetinde (Hulûl-i mevsim-i şifâ ve serde-i havâdan mâ'adâ uhde-i destgâhımıza tefvîz olunan Rumeli kaymakamlığını icrâ zımında mahrûse'î Manastır meştâ olmağın iş bu cemâziyü'l- evvelinin gurre'î ferdâsı rûz-ı Perşembe sofya'dan hareket ve yedinci günü karargâh-ı hükûmet ve meştâmız olan Manastır'a hat-ı debdebe-i ikâmet olunup bu sene-i mübârekede evâze-i meyâdîn-i mu'ârekemiz gulgule-efken-i çâr-aktâr-ı cihân olmakdan nâşî kalıp mer'ûbunuza dahi lerze-resân olduğu sıyân iken..... Ta'âlâ evvel bahar hucest-âsârda hâzır

---

[1] "Benim kumanda eylediğim 'asker zafer-i rehber dehşetli bulut gibi sür'atle toplanır. Arslan gibi kükreyerek yıldırım gibi gürleyerek a'dâ üzerine öyle savlet ü iktihâm eder ki her taraf havf ü dehşet içinde kalır." me'alindedir.

151

olunuz) 'ibâresine nazaran Manastır şehri karargâh-ı celâdet-penâhîleri olmak üzere müşârun-ileyhin uhdesine Rumeli vâli kaymakamlığı ya'ni..... usûlünce Rumeli müşîrlik ve kumandanlığı gibi bir me'mûriyet-i mühimmede 'ilâve vü tefvîz olunarak cevelangâh-ı celâdeti Edirne vilâyetinden 'ibâret kalmayıp Tuna sevâhilinden al da Arnavudluk içerilerine kadar mümtedid olduğu anlaşılıyor ise de târîhlerimizde şu me'mûriyet-i vâsi'aya dâ'ir de hiç bir bahis görülmüyor.

Enverî-zâde Ali Enver Efendi vezîr-i müşârun-ileyhin hârîka-i kemâlâtı hakkında şöylece hüsn-i şehâdet senâ ediyor:

(Sa'y ictihâd ü vâye-i cevher-i isti'dâdı sebebiyle vakf-ı yesîrîde her fen-i esîrde sermâye-i mâl-ı kemâle olmakla mânend-i celâl dîvânı.... Husûsan 'ulûm-ı 'arabiye şedîdü'l-intisâb ve fûnûn-ı edebiyede

sâhib-i nîsâb olarak elsine-i sülûsede şî'r ü inşâ düş-hûş lehçe-i pür behce-i tab'-ı letâ'if inşâlarıdır. Hâme-i tahrîr-i dil-pezirî mâni'-i çehre-küşâ-yı me'ânî vü nâtika-i hezâket-semîri kavâlib-i elfâzın rûh-ı revâmıdır. Vef-zâta müstecmi' münşe'ât-ı fezâ'il olmakla ka'b-ı şâmıhı meziyetde ser-bülend-i emâsil olduğundan hâcelikle ol hibr-i dânâ kalemâsâ ser-firâz ve mânend-i beytü'l-fasîd ol vücûd-ı ferîd ber-ceste vü mümtâz olmuşdu.)

Zamânının şu'arâsı hakkında tahrîk-i silsile-i medh ü senâ ederlerdi. Ulemâ-yı mu'âsırından 'Ayntâbî Hâce Gaynî Efendi merhûmun numûne olarak 1234 ve 1326 senelerinin tebrîkini hâvi bir ven ü kâfiyede inşâd eylediği iki 'aded sitâyiş-nâmeden üçer beyt tahrîr olunur:

Celâleddîn Pâşânın da ferhunde nev sâli

Bula her anda iclâl ü sa'âdet-i devlet ü ikbâl

Vezîr-i far-ı râzı menkabet destûr-ı seyyed-i fen

Cenâb-ı sa'id-i 'irfân-ı kâmkâr bû-'alî-i efdâl

Utârid menzelet merrîh-i savlet müşterî-tâli'

Zuhal-şân-ı mâh-tal'at mihr-i himmet âsmân-i iclâl

İkinci sitâyiş-nâmeden:

Cenâb-ı vâlî-i bûsene Celâleddîn Pâşâ kim

Zamân-ı devletinde mansıbı âsûdedir her hâl

Semî haydır kerrâr-ı destûr velî-sîret

Vezîr-i bû-'Ali-hikmet mekkâr-ı mekkâr pür-efdâl

Odur 'allâme-i sâhib-i şiyem kim pîş-i 'adlinde

Eder melâ-yı Hüsrev feyz-i bahs-i istihsâl

Müşârun-ileyhin şer'-i Mahmûdîyi her herde tevkîr ve fakat o makâm-ı 'âlîde gayr-ı münâsib ve câhil bir şahsı mesned-nişin görürse tahkîr eylerdi.

Es'ad Efendi der ki: Edirne vâflîliğinde bulunduğu esnâda cehele-i nevvâbdan Keşân nâ'ibi

152

tarafından vâlî-yi müşârun-ileyhe cevâben bir husûsun i'lâmı lâzım gelir. O zaman Keşân'da münfî bulunan ve nazmen ve nesren inşâ-yı kelâma muktedir olan Câbirî-zâde 'Abdullah Efendi'ye i'lâmı tesvîd ve yine orada ikâmete me'mûr mevâlîden ve şu'arâdan ve ta'lik hattâtlarından Küşâd-zâde Nazîf Efendi'ye tebyîz etdirip gönderir. Celâl Pâşâ hazretleri böyle mükemmel bir i'lâmı gördükde marziyyesine muhâlif olduğu halde takdîr ü tahsîn ve hemân îcâbını icrâ ederek (Vilâyetimiz dâhilinde böyle bir nâ'ibin bulunması bize bâ'is-i mefharetdir.) demiş ve ikrâm için nâ'ib efendiyi Edirne'ye da'vet etmiştir.

Gelip huzûruna dâhil oldukda fevka'l-âde hürmet ederek musâhebeti koyulmuş ise de nâ'ib efendi muktezâ-yı cehli üzere hezeyâna başlamışdır. Celâl Pâşâ ta'accüb ederek i'lâmdan haberi olup olmadığını su'âl eder.

Nâ'ib efendi de:

-Câbirî-zâde müsveddesini yaptı. Nazîf Efendi tebyîz etdi mahkeme kâtibi mührü basdı- cevâbını verir. Celâl Pâşâ celâl buyurup meclisinden tard eyler.

Garibdir ki müşârun-ileyhin 'irfân u kemâlâtı bu mertebe bâhir her fende kâdir, emsâli nâdir, şâ'ir-i mâhir, münşî-i sâhir bir vezîr-i felâtun-mü'essir olmakla berâber münşe'ât, belâgat, âyâtında 'Arabî, Fârisî lisanlarında belîğ mektubları ve bi'l-münâsebe li-münşe' inşâsıyla elsile-i silsilede eş'âr-ı kıymetdârı mevcûd ve sâ'ir ba'zı mecâmi-i üdebâda dahi mestûr olduğu halde zamân-ı hayât-ı asıfânelerinde yazılan (Tezkire-i Şefkat'i) ve vefâtından sonra tahrîr olunan (Tezkire-i Fatîn)de gerek ismi gerek bir beyt olsun eş'ârı gayr-ı mevcûddur. Halbûki pâşânın şî'r ü şu'arâyâ olan meyl ü rağbetini Hâce 'Aynî Efendi merhûm:

“Zamân-ı devletinde şâ’iriyet buldu istiklâl”

mısrâ’ıyla tasrîh ü tavsîf edildiği üzere zamânı meşâhîr-i şu’arâsıyla
müşâ’aresi kesîr idi. Ez-cümle şu nazâ’ir ondan numûnedir:

Celâl Pâşâ

Mîhr ü mâh-ı ma’rifet eflâk idrâkimdedir

Revnağ-ı gülzâr-ı himmet hâk-i idrakimdedir

Hâce-i ‘Aynî-i ‘Ayntâbî [1]

Derd-i sahbâ-yı tecellî tâk-i idrâkimdedir

Neşve-i feyz-i elesti hâk-i idrâkimdedir

---

[1] Hâce’ ‘Aynî Efendi’nin 1258 târihiyle matbû’ dîvânında (Nazîre-i Gazel-i Celâl Pâşâ) ‘ibâre-i sarîhasıyla muharrerdir.

153

Es’ad Muhlis Pâşâ sâbıku’t-terceme

Kays u Ferhâdın firâğından geçirdim zabıtıma

Mülk-i gam kim defteri emlâk idrâkimdedir

İzzet Molla Keçeci-zâde

Tûtîyâ-yı çeşm ü hüdhüd hâk-i idrâkimdedir

Sanma ‘âlem-i gevher-i derrâk idrâkimdedir

Şeyh-zâde ‘Osmân Nûrî Pâşâ-yı Âmidî

Şâhid-i endîşemin âyînedârı âfitâb

Talat-ı cân-süz rûy-i pâk idrâkimdedir

Edirne vâilîliğinde bulunduğu esnâda hükümet konağı yeniden
îmâr ü inşâ ederek zâde-i tabî’at-ı ‘âfîleri olan şu ebyât ü târîhi mezkûr
konağın dış kapısının balâsına hakk ü tahrîr etdirilmiş idi.

Şâh-ı Mahmûd-ı şiyem nahbe-i ‘âl-i ‘Osmân

Der-i ‘adlinde ânın Hüsrev ü Dâna derbân

Cem ü Cemşîd ü Ferîdûn ü Sikender bu şehin
‘Arsa-i câh ü celâlinde kalırlar bî-şân

Ebr-i ikbâli eder hâk-i muğîlâ-nizârı
Cây-ı nesrîn ü gül ü sünbül ü âs ü reyhân

Tab’-ı mu’ammerine mikyâs olamaz Öklidis
Tarh-ı efkâr-ı dakîkinde Felâtûn hayrân

Etmede kâ’ime-i şer’ koya mı ahkâm
Kılmada künküre-i ‘adl ü emânı bünyân

Etdi te’sîs-i binâ-yı kerem-i vücûd ü sehâ
Açdı âfâka dür-i lûtf u tarîk-i ihsân

Dil-i ‘âşık gibi bu bâb vezîr olmuşdu
Cevr-i eyyâm kühensâl-i fikenden vîrân

Çâkeri... vezîri (‘Ali Paşâ-yı Celâl)
Zamm-ı re’yîyle yapılmasına oldu fermân

Yapılıp tâm olucak düşdü bir ’alâ târîh
Şer’ ü kânunla bunda görüle hep dîvân Sene 1233
Her beyti (Cemâl ü Celâl)i hâvî şu gazel-i nûkhet-pîra çekîde-i

‘anber-i rakam-ı celâlâneleridir:

Cemâlınden cüdâ düşmek benim cânâ celâlimdir
Celâlinle bana cevri eylesen mahzâ cemâlimdir

Cemâlin pertevinden ‘aks alır âyîne-i kalbim
Seni bir lâhza şâhım görmemek ammâ celâlimdir

Celâlin bezm-i hüsnünde bana bir özge hâletdir
Şehîd-i gamzen olsam bilmiş ol cânâ cemâlimdir

Cemâlin şem'ine cem' oldular üftâdeler
Ammâ benim pervâneveş per yakdığım hâlâ cemâlimdir

Celâl)in bu perişan hâline rahm eyle sultânım
Esîr-i zülfünüm cevr ü gamın zîrâ cemâlimdir

[1] Şu kitâbe mürûr-ı zamân hasebiyle mevkî'inden sükût eylemiş ise de Edirne hükümet dâ'iresinde hâlâ mahfûzdur.

154

CEMÎLÎ

Takrîben 870 hudûdunda şehrimizde tevellüd ederek evâ'il-i eyyâmı Akkoyunlu hükûmetine müsâdif olmakla Tebrîz'e ve 900 hudûdunda Herat'a giderek Sultan Hüseyin Baykara'nın vezîr-i a'zamı meşhûr Ali Şîr Nevâyî Hazretleri'nin Çağatay lisânı üzere olan dîvân-ı eş'ârına inşâ-yı nazâ'ir eylemiştir. 906 senesinde Ali Şîr Nevâyî'nin ve 909'da Sultan Hüseyin Baykara'nın vuku'-ı vefât-ı esef-iştimaleri hasebiyle Tebrîz'e geldi Akkoyunlu hükûmetinin inkırâzını ve Âzarbaycân kıt'asının Şâh İsmâ'il Safevî tarafından istilâsını görerek memleketi olan Diyarbekir'e 'avdet eyledi.

914 senesinde Şâh İsmâ'il'in Diyarbekir kıt'asını da seyl-i hûn içinde bırakması üzerine Dersa'adet'e 'azîmet ve kırk seneye karîb tavattun u ikâmet ve şu'arâ-yı pâ-yi taht-ı saltanat-ı seniyye ile musâhebet ederek takrîben 950 hudûdunda 'âzim-i şehristân-ı bekâ olmuşdur.

Edirneli Sehî Çelebi Tezkire-i Şu'arâ'sında türkmândır Diyâr-ı Şark'dan gelmiştir ve Latîfî ve Hasan Çelebiler de tezkirelerinde Türkistân şâ'irlerindedir diyerek nereli olduğunu göstermiyorlar ise de İstanbul kâdısı Kâf-zâde Fâ'izî Efendi(Zübdetü'l-Eş'âr)ında ve Fâzıl-ı şehîr munfasıl dîvân-ı eş'ârı meşhûdları bulunduğunu tasrîh buyururlar.

Latîfi, Çağatayca olan eş'ârı hakkında (Nevâyi'nin üç cild dîvânında olan eş'ârına kâfiye-ber-kâfiye nazîre demiştir. Ammâ mücerred vezin ü kâfiyede nazîredir. San'at u hayâlde ve latâfet-i makâlde değil) diyor.

Ammâ Sehî Çelebi selâset-i tabî'atı hüvviyet-i zâniyesi hakkında şu sözleri yazıyor:

(Vilâyet-i Rûm'a geleli hayli zamân olmuşdur. Hoş-tabî'at, 'âşık-meşreb, vâfir eş'âra mâlik, eş'ârı 'âşıkâne vü güftârı merdâne çok levendilk etmiş lâubâli kimsedir. Egerçi 'ulûm-ı müktesibeden çendân behre-mend değil lâkin cevdet-i tab'la ne denli gerekse ale'l-fevr şî'r demeye kâdir gazel-gûlukda mâhir şâ'irdir.)

'Osmânlıca ve Çağatayca manzûrumuz olarak tahrîr olunan şu ebyât-ı selâset-edâsı bize her halde Sehî Çelebî'yi haklı gösteriyor.

Beyt

Gubâr-ı meygedeyi tûtiyâ bilirse n'ola
Gözü o kapıda açıldı tıfl-ı mey-hârın

Diğer

Birbiriyle onlar her şeb güler oynar sanır
Bilmeyen sûz u güdâzı şem' ile pervânede

Diğer

Der-hat-ı derd idi gûyâ vücûdu Kays-ı Şeydâ'nın
Ki murgân-ı belâ vü mihnet anda âşiyân idi

Çağatayca

Bolmasun ol encümen kim anda sahbâ bolmaya
Bolmasın sahbâ dahî ger bir dil-ârâ bolmaya

Neylerem ol meclisi anda ki ben-i dîvâneğâ

Bir melek-sîmâ perîveş bâde-peymâ bolmaya

Beyt

Oldu fânûs-ı hayâl içindeki sûret gibi

Veh ki ser-gerdân (Cemîlî) künbed-i gerdân-ârâ

CIVÂN

Şehrimizin sâhib-i kesb ü san'at şu'arâsından idi. 1160 hudûdunda bu temâşâ-yı imkâna kadem basmışdır. Evâ'il-i hâlinde bir mikdar tahsîl-i kırâ'at etdikten sonra basmacılık san'atına sülûk etmiş idi. Millî şi'ir söylemeye heveskâr olduğundan henüz nev-civân iken (Civân) mahlasını ihtiyâr eyledi. Beyâz vesâ'ir elvân bezler üzerine gûn-â-gûn nakışlar basardı. Hele bâkir kızların dokuyup cihâz için hâzırladıkları zarîf dokumaları güzel ve reng-â-reng çiçekler ve dallarla ve ba'zen selîs ü makâma münâsib beyitlerle öyle zarîf bir sûretde tab' ü tezyîn ederdi ki görenler tahsîn ü âferîn okurlardı. Makat, minder, yasdık, döşek, mendîl, perde, döşek örtüsü gibi gûn-â-gûn san'atlı basmaları mazhar-ı kadr ü i'tibâr ve sâye-i feyz-i san'atda kendisi dahi hâ'iz-i rehîne-i 'izz ü i'tibâr idi.

Edâ-yı eş'ârı açık ve sâdedir. Ba'zı güzel beyitlerine ve hüsn-i encâm dâ'iresinde gazellerine de tesâdüf olunur. (.....) makâmında millî ve şevk-efzâ murabba'ları hâlâ meşhûr ve hâfıza-i enâmda menkûşdur.

Vefâtı 1130 hudûdundadır. Vefâtında bir dam dolusu gûn-â-gûn eşkâl-i nefîseyi hâvî basma kalıpları zuhûr eylemiş idi. Bu gazel âsârındandır:

Seyre çıkmış sevdiğim şûh-ı cihân olmuş bugün

Kipriği tîğ-i gazab ebrû kemân olmuş bugün

Kaddine bir nâz ile giymiş kûdî câmesin

Ebr içinde sanki mâh-ı mihrîbân olmuş bugün

Karşısında sad hezâr üftâdeler el bağlamış

Nâzenînler tahtına sâhib-kırân olmuş bugün

Gerdeninde halleri leşker gibi kormuş tabur
Her biri bir fitne-i âhir-zamân olmuş bugün

Ey (Civân) sen çeşm-i cellâdın çekersin kahrını
Her biri a'zâların bir kahramân olmuş bugün

156

CIVÂN

“Hâcı Civân” lakâbıyla be-nâm, zamânımız saz şâ'irlerindedir. Kahve-hânelerde mu'ammâ, lugaz tertîb eden ve lisân-ı millî üzere söz söyleyen ümmî şu'arâmızın ser-âmedânındandır.

Tecnîs, mânî, maya, koşma, ta'bir olunan vâdîlerde teklifden müberrâ ve sâde sözlerinin ekserîsini hoş-âyendedir.

Bir hayli üstâd sözlerini nakş-ı sahâyif-i mahfûzât eylediğinden oldukça üstâdâne gazelleri de câ-be-câ işidilip görülmektedir. Tahrîr-i tezkiremiz esnâsında sinleri hamsîne mütekâribdir. Etfâl u sıbyân u 'avâm arasında haylice nâm u şânı vardır. Bu gün “Hâcı Civân” filan kahve-hânedede bir mu'ammâ asmış kimse hall edememiş veyâhud bir şâ'ir gelmiş bir mu'ammâ ta'lik etmiş her kim hall ederse beş mecîdiye verecekmiş “Hâcı Civân” hall etmiş paraları kazanmış. Koca Hâcı Civân diye yedi sekiz yaşından beri şöhretini işidir şu Hâcı Civân'ı bir kere olsun görmek arzû ederdim. Kahve-hânelere gidemem ki Hâcı Civân'ı görmek mümkün olabilsin.

Bir gün yine 'avâm-pesendân arasında Hâcı Civân bahsi ortada dönüyordu. Ben dedim ki şu Hâcı Civân 'Âşık Garîb'in:

Dün gece yâr eşiğinde yasdığım bir taş idi

Üstüm yaprak altım toprak yine gönlüm hoş idi

Beyti gibi şi'r söyleyebilir mi. Hay hay daha a'lâsını söyler demesinler mi.

Artık böyle âteş-zebân bir şâ'iri görmek ahz-ı a'mâlim oldu. Fakat nasıl görülebilecek işte burası müşkil.

Bir gün ba'zı sıbyân ile sokakda giderken işte Hâcı Civân geliyor demesinler mi. Uzaktan bizim tarafa doğru gelmekte olan bir zâtı gösterdiler işte Hâcı Civân budur dediler. Aman ya Rab bizdeki ma'sumâne sevinç.

Başda fes üstünde ak abânî sarık, orta boylu, gülünç yüzlü Hâcı Civân vakûrâne bir edâ ile ağır ağır adım atarak tâ yanımızdan geçmesin mi.

Dünyanın büyük bir adamı geçiyormuş gibi dikkatle bakmaya da kanâ'at etmeyerek Hâcı Civân'dan kinâye olmak üzere Cenâb-ı Hak'ın dünyâde ne kemalli âdemler halk etdiğini söyledi. Hele atmakta olduğu levendâne adımları kemâl-i takdîr ile birbirimize gösterirdik.

(Fotokopi)

157

yürümesi de başka denince diğerleri elbette Hâcı Civân olmalı ki iki tarafa sallanarak böyle bir edâ ile yürüyebilsin dediler.

Meğer zavallanın bir ayağı birazcık aksâk imiş. Bizim ma'sumâne bir fikr ile nişâne-i kemâl zan ettiğimiz istisnâ'î yürüyüş bundan ileri geliyormuş.

İşte sâziyla âvâziyla elhân u elğâziyla kahve-hâneleri lebrîz-i neşât ve gürûh-ı 'avâmı müstağrak-ı fahr u inbisât eden o zâtı bu sûretle görmek nasîb oldu.

1288 senesinde şehre yarım sâ'at mesâfede ('Ali Peykârî Pınarı) ihdâs ve her sene on beş gün kadar şehrin dükkanları orası bir şehir-i 'umûmî şeklini aldı.

Artık Hâcı Civân'ı görmeye bir mani kalmadı. Yanayer mahallinde tertîb olunan yerlerde etrâfdan gelen on beş yirmi kadar saz şâ'irlerinin baş tarafına Hâcı Civân geçer ve büyük lüleli çubuğunu doldurup içerdi. Ekseriye inşâd eylediği eş'ârını okur ve aralıkda 'Âşık 'Ömer'i ve Gevherî de hâtırdan çıkarmazdı. Bir gün saz çalıp icrâ-yı neğamât ederken toplanan kalabalık arkasına sokularak ba'zı ihvân ile dinlemeye muvaffak olduk. Hazîn bir sadâ ile Gevherî'nin şu sözlerini okuyordu:

Cihân hûblarında bulmadım bir yâr

Hâtır sayar erkân bilir yol bulur

Bu şehri 'umûmî üç seneden ziyâde devâm etmediğinden Hâcî Civân yine nazarımızdan gâ'ib oldu.

Şu saz şâ'irlerinin hakîkaten garîb bir hallerini gördüm. Meselâ bir lugaz veya mu'ammâ hall için ta'lîk olundu mu şâ'ir sazını eline alıyor orada bulunan zevâtı sâzıyla âvâzıyla birer birer bir takım tantanalı elfâz ile medh ediyor. O zât da kalkıp kesesini mu'ammânın yanındaki tepsiye boşaldıyor meblağ çokça bir şey ise medh ü senâ âvâzeleri yükseldikçe yükseliyor. Birisi 'inâd eder para vermez ise ol kadar hicviyeler yağdırılıyor ki herîf isti'fa-yı kusûr ederek boşaltmaya mecbûr oluyor iş yalnız akçeye de münhasır kalmayıp gûn-â-gûn eşyâ ve ba'zen kıymetlice kumaşlar mu'amânın yanına ta'lik olunduğundan bir mu'ammânın halli bir saz şâ'irleriyle o kahve-hâne sâhibini 'âdetâ kâm-yâb ediyor. İşte bizim Hâcî Civân da bu sûretle cep âmâlini mâl-â-mâl nukûd edenlerdendir. Şu gazel âsârındandır:

Murtazâ-yı Bağdâdî

Dil-i mestânem ey sâkî yeter mahmûr dursun mu

Henüz şem'-i emel fânûs-ı dilden dîr dursun mu

Cehdî

Hemîşe câm-ı mey hâlî bu dil meksûr dursun mu

Rakîb-i bed-meniş n'âlem görüp, mesrûr dursun mu

Lâ-edrî

Edersin dem-be-dem ağyâr ile ülfet benim rûhum
Bu tarz-ı dil-i harâbîden gönül ma'mûr dursun mu

Emîrî Câmi'u'l-Hurûf

Vücûdu ehl-i sıdkın mülke celb eyler tecellâyı
Kelîmin da'vetinden sonra Nûr-ı Tûr dursun mu

Matla'-ı kemâlâtından makta'-ı hayâtına kadar ona bir ricâlin makbûl ü mergûbu ve velât-ı 'izâmın muvakkar u mashûb olduğu halde kemâl-i tahâret ü vicdân ve sâ'ika-i şevk-i îmân ile ibâdet ü tâ'at Cenâb-ı Kibriyâ'ya hasr-ı mâ hasl-ı enfâs ederek seccâde-nişîn-i mihrâb-ı feyz ü kemâl ve kâ'im-i el-leylü ve'n-nehâr olmuşdu.

Kâ'inâtın her zerresi dâde-i hak-bîninde bir kitâb-ı hikmet ü mâsivânın her noktası kendisi için bir mekteb-i hakikat olan bu zât-ı kesîrû'l-fezâ'il dahi âkibet da'vet-i Kibriyâ-yı lâ-Yezel

165

'icâbet ederek 1204 senesi leyle-i Reğâ'ibinde civâr-ı mülk-i müte'âla irtihâl eyledi. Garâ'ibdendir ki o müşâk-ı dîdâr-ı Mehemedî'nin (Regâ'ib-i sene 1204) târîh-i vefâtı vâki' olmuşdur.

Âtiü't-terceme Süleyman Nazîf Efendi gibi bir zât-ı kesîrû'l-mehâdim mahdûm-ı 'âlîleri ve terceme-i ahvâl-i fakîr de ba'zı âsâr u menâkıb-i 'âlîyesi mürür eden müfahharu'l-efâzıl, büfhânü'l-fevâz'il âtiü't-terceme Sa'id Pâşâ Hazretleri hafîd-i zû- şerefleridir[1]

Müşârun-ileyhin silsile-i encâl-i 'aliyyelerinden gerek zükûr gerek ünâs cihetinden daha pek çok 'asîl, necîb zevât yetişmiştir. Şu gazel-i sâlimü'l-halel yâdigâr-ı ahlâf eyledikleri âsâr-ı kıymetdâr kemâlât- pîrâdandır:

Hemîşe şîşe-i dil sevdiğim meksûr dursun mu
'Adûvv-i bed-lîkâyı seyr edip mesrûr, dursun mu

Nigâh'ul-fettânın yok dil-i mahzûna cevrin çok

Yine dersin ki vîrân olsun, ma'mûr dursun mu

Sana senden şikâyet eylerim sen gûş tutmazsın
Senin mülkünde şâhım zulm-i nâ-mahsûr dursun mu

Bana dersin ki lâ'lim sırrımı gönlünde pinhân et
Sınık billûr içinde ba'de-i engür dursun mu

Çıkardım genc-i dilden (Cehdî) zî-kıymet mücevherler
Yazıktır böyle nazm-ı pâkler mestûr dursun mu

(HARF-Î HA)

HÂSİM

Şehrimizin rahle-ârâ-yı tedrîs olan fuzelâsından ve on ikinci 'asr-ı hicrî e'âzım-ı 'ulemâsındandır. 1085 hudûdunda şehri-Âmid'de ârâyış-tırâz-ı gülşâne-i hestî olmuştur.

Sinn-i şerîfleri temyîz-i beyâz ü sivâd ve tefrîk-i noksân ü ziyân derecesine vâsıl oldukda risâil ü mesâil-i ibdidâi'yeyi mekâtib-i sibyanîyede okudukdan sonra 'ulemâ-yı kirâm-ı memleketin' dürûs-ı füyuzât-ı me'nûsuna devam ile şeref-yâb oldu. Metîn bir isti'dâda ve ser'î bir zekâyâ

---

[1] Tezkiremizin tab' u temsîli esnâsında Basra vâliliğine sâye-bahş-ı istikhâk olan Süleyman Nazîf ve Midilli mutasarrıfı Fâik 'Âli Beyler sâhib-i terceme İbrâhîm Cehdî Efendi Hazretleri'nin hafîd-zâdeleri ve Sa'id Pâşâ Hazretleri'nin mahdûm-ı 'âlfileridir. Müşârun-'aleyhümâ meslek-i esâlifde birer üstâd-ı yegâne olduklarından başka üdebâ-yı cedîdemiz arasında hâ'iz oldukları mevki-i bülend müstağnî-i ta'rîf ü îzâhdır.

mâlik olan bu küçük tâlib az vakit içinde büyük derslerde ibrâz-ı yed-i tûlâ ederek tekmîl-i nüsh-ı 'ilmiye eyledi. Muhâzarât ü edebiyâtda dahi bir edîb-i bâri' ve her kelâm-ı dürer-bârî mebâhise-i belâğatda birer bürhân-ı kâtî' olduğu cihedle (Hâsım) mahlasıyla beyn'el-akran müşâr-ı bi'l-benân oldu.

Aksâm-ı ‘ulûmun kâffesinde teferrüt eden bu zât-ı ‘âlî-kadr rahle-i tadrîse geçince pek çok kesb-i iştihâr eyledi. Cenâb-ı üstâd ma’ârif-i mu’tâddan kesb-i kemâlât eden talebenin ekserîsi fuzelâ-yı zü’l-cenâheynden olarak pervâz-nümâ-yı evc-i kemâlât oldular. Müşârun-ileyh kesret-i talebeye mâlik idi. Mümtâz talebesinden biri âb-rû-yı üdebâ Hâmî Efendi merhûmdur.

Cenâb-ı Hâsım’ın mu’allimlik ‘âlemindeki isti’dâd-ı Hüdâ-dâdı başka mua’llimlere benzemiyordu.

Nev-bahâr-ı dil-ârâ mevsiminde teferrüce ‘azîmet eyledikçe bedî’a-i kudretdeki kemâlâtdan bahs açar ve ihtîşâm-ı tabî’atin yalnız nazariyyâtıyla iktifâ etmezdi. Meselâ aralıkda zemîn ü âsumân arasında hâ’il olan sehâb-ı rahmet-nisâr birer kûh-pâre şeklinde münakkaş oldukça şikâfından fırlayan nûr-ı âfitâbın reng-â-rengi çiçekler yapraklar içinde tekâtıra-müheyâ bulunan yüz binlerle talebelere dokunmasıyla birden bire her nev-nihâl-i bedî’a binlerle elmas-pâreler asılmış gibi hâsıl olan parlayışlarını gösteren gözleri meserret nurlarını gark eden şu menâzır-ı kâ’inât-pîrâdan ahz-ı mezâmîn-i hikmet etmelerini tilmîzânına ta’rîf ederdi. Kezâlik o nûr-ı ‘ulviyenin ebnîye-i mûciz-nümâ gibi yaldızladığı cûyların latîf mevceleri arasında cilve-pîrâ olan hâk-i nihâlân-ı murassa’-endâmın ihtizârâtını, ve gecelerde mehtâbın Dicle nehri gibi bir cedvel-i nûr içinde eşkâl-i sabâhat-ı mevc-ârâsını ve seher vakitlerinde resm-i âheste-revânın binlerle çiçeklerden koparttığı ‘itriyât ile müşâm-ı câna bahş eylediği safâ-yı câvidânın hâlet-i letâ’if-i rûhiyesini nakş-tırâz-ı sahâ’if tahrîr u tasvîr edilmesine teklîf eylerdi.

İşte bunun içindir ki:

+++

Tecelliyâtına mazhâr olan hazret-i fâzıl âhîran Der-sa’âdet’e ‘azîmet ederek Dâvud Pâşâ mahkeme-i şer’iyesi niyâbetiyle tebcîl olunduğu esnâda ders-i irfan ü hikmet-i şâkirdânından Hâmî-i Âmîdî’nin yazdığı bir manzûme-i belîğada bizim ta’rîf ü tasavvurumuzun bin mertebe fevkinde olarak merteb’e-i ‘ale’l-a’lâ-yı fazl ü kemâlâtını şöylece tavsîf ediyor:

Dahî ol (Hâsım) ‘ırk-ı eşkâl
Kâsım ..... şükûk ü ‘âzâl

Rehber-i merhale-i irşâdım
Yânî hayrû'l-eb olan üstâdım

Re'fet-i kalb ile halîm
Mükerrem dayf-ı kerîm (İbrâhîm)

Nâ'ib-i mesned Dâvud Pâşâ
Hükmüdür fasl-ı hitâb-ı hükemâ

Zihn ü ..... nisbet bâzı
Eser-i hâme-i fahr-ı râzı

Hikmet-i tercüme-i Farâbî
Aklının bir unutulmuş hâbı

Akl-ı küll medrese-i fazlına bâb
İbn-i Hâcib ona olmaz bevvâb

İbn-i Sînâ ile Sâhib-i tecrîd
Olamaz ona muzâf-ı ileyh Ma'îd

Verse eşkâl-i fûnûna te'sîs
Ona şâkird olamaz Öklidîs

Nazm-ı eş'âra olurdu Tâ'ib
Şekât-i re'yini görse Sâ'ib

Yed-i pür-cûdunu ba'de'l-takbîl

Oluruz nâsiye-sâ-yı tebcîl

Hak Ta'âlâ onu bir vefk-i murâd

Eyleye devlet ü dârât ile şâd

'Allâme-i müşârun-ileyh bir hayli müddet neşr-i 'ulûm-i 'âliye eyledikten sonra Dersa'âdet'e 'azîmet eyledi. Müşârun-ileyhin Dersa'âdet'e târîh-i 'azîmeti tezkirelerce gayr-ı sarîh ise de kendi âsârından istihrâc olunabilir. Şöyle ki Sadra'zam İbrâhîm Pâşâ'nın rütbe-i vezâretiyle rikâb-ı hümâyun kaymakamı olmasına:

Cevher-i gül söyledi târîhini

Basdı vezâretle rikâba kadem

Ve kezâlik sene 1128

'âlem-i bâlâda tahrîr etdiler târîhini

Oldu İbrâhîm Pâşâ mansıb-ı kâi'm-i makâm Sene 1128

târîhini inşâd ve târîhin üst tarafında ise şu beyitleri îrâd eyliyor:

Dâ'imâ kemter senâ-hân-ı du'â-yı devletin

Hâsım gurbet bizi de ser-keşte-i cevri le'âm

Şehr-i İstanbulda ne sâledir meks eyliyor

Neşr-i 'ilm eyler fakat câmi'de hasbî'ilm

Beyitlerinde îzâh eylediği vech ile 1128 senesinde Dersa'âdet'e 'azîmet eylediği anlaşılır.

Dersa'âdet'e 'azîmeti Ebe-zâde 'Abdullah Efendi'nin meşîhat zamânına müsâdif idi. Dâ'ire-i şeyhülislamîde cem' olan fuzalâ vü üdebâ ile bir çok mübâheseler cereyân etmiş ve müşârun-ileyhden hangi 'ilm ü fenden su'âl edilmiş ise fâzıl-ı bî-nazîr olduğu tahkîk eylemiştir.

168

Müşârun-ileyh ders-'âmlık vazîfesi i'tâ olunarak cevâmi-i şerîfede neşr-i 'ulûm-ı 'âliye ile evkat-güzâr oldu.

Şeyhülislam-ı müşârun-ileyh vefâtına kadar cenâb-ı üstâdı dâ'ire-i musâhebetinden ayırmadığı gibi esbâb-ı refâh-ı ma'îşetini te'mîn ü ikmâl eylemiş idi.

1126 senesinde cenâb-ı şeyhülislam Trabzon'a nefy ü teb'id ü râkib olduğu sefîne içinde Karadeniz'de uğradığı dehşet-nâk bir fırtına netîcesinde garîk-i bahr-ı rahmet-i Rabb-i Mecîd olması üzerine Cenâb-ı Hâsım bî-kes ü bî-vâye kaldı.

Zarûreti iştidâd etdikçe etmiş ve iki sene sonra meşhûr İbrâhîm Pâşâ bâ-rütbe-i vezâret rikâb-ı hümâyûn kaymakamı oldukda verdiği kasîde-i tebrîkiyede şu sitâyişler ve nihâyetindeki acıklı sözler münderic bulunmuş idi:

Hâk-i pâyi nûr-bahş-ı çeşm-i erbâb-ı ümmîd
Gird-i râhı vesme'-ârâyış-i ebrû-yı kâm

İ'tidâl meşrebinden feyz-yâb olsa bahâr
Tâ be-mahşer Husrev göl eylemez ref-i Hayyâm

Tâb-ı lutfu zîver-i gül-gûne-i ruhsâr-ı subh
Gird-i kahrı zînet-i meşâta-i gîsû-yı şâm

Âsafâ pâkîze-tab'â sadr-ı 'âlî hem-tâ
Ey vezîr-i bî-nazîr ey kâm-bahşâ-yı enâm

Âsitânım eylemiş Hak merci-i hâcet-i nâs
Sahnın olmuş bâ'is-i tashîh-i ibtâ'-ı makâm

Emrini kılmış müdâr matlab-ı ehl-i niyâz
Zâtını etmiş nizâm-ı 'âlem ey sadr-ı a'zâm

Ey kerem-küster-i hüner perver-i Sikender-i iktidâr
Bulsa 'adlinle n'ola hâl-i perîşânım nizâm

Görmedim bir sâhib-i himmet velî-ni'meti
Girmedi ser-pençe-i âmâlîme dâmen-i kâm

Dil-fikâr-ı hasretim me'yûs-ı dâr-ı gurbetim
Dâğdâr-ı gayretim dil-haste-i ta'n-ı hussâm

Bî-kesim bî-kes mu'înîm yok perîşân-hâtırım
'Âcizim 'âciz zahîrem yok eyâ fahr-ı kirâm

Tîre-bahtım tîre-baht ey dest-gîr-i bî-kesân
Koyma ben bî-çâre vü nâ-kâmı me'yûsü'l-merâm

İbrâhîm Pâşâ ki hakîkaten zamânın bakıyye-i berâmkesi denilecek kadar sehî, vefî, kerîm idi. Fâzıl-ı müşârun-ileyhi müstağrak-ı iltifât ü ihsân eylemiş ve cenâb-ı üstâdın verdiği kasâ'id ü âsârı Hasan Can-zâde Şeyhülislam Sa'âdeddin Efendi ahfâdından fuzalâ vü nevâdir-i hattâtından 'Abdurrahim Fâ'iz ve vüzerâdan Gemerekçi Hüseyin Pâşâ hafîdi vak'a-nüvîs Şâkir Efendiler'in hat-ı nefisleriyle kendi mecmu'a-yı kıymetdârına kayd etdirmiştir.

Muharrir-i hakîr şu mecmu'a-yı girân-bahânın müşâhedesiyle kurbetü'l-'ayn-ı ibtihâc olmuşum 1135 senesinde İzmir fetvâsı ile mazhar-ı tevkîr ü tebcîl oldu.

169

İki seneden mütecâviz şehri mezkûrda seccâde-pîrâ-yı efnâ vü hâdim-i ahkâm-ı şerî'atı ..... olduktan sonra 1137 senesinde kat'-ı rişte-i beytütet ve Dersa'âdet'e 'avdet ederek kemâ-kân ..... kirâma neşr-i nevâle-i 'ulûm eylerdi.

Sene-i mezkûre zarfında idi ki tâlib-i terakkî olan mutavvelden icrâ-yı imtihânlar ..... karâr verilerek dâ'ire-i meşihatde bir meclis-i kebîr-i imtihân teşekkül eyledi.

Efâzıl-ı 'ulemâ-yı 'izâmdan mürekkebe olan bu meclis-i 'âlf- imtihâna "Behcetü'l-Fetevâ" mü'ellifi Şeyhülislam Yenişehirli 'Abdullah Efendi riyâset eylemekte idi.

Kitâb-ı mutavveli aldığı gibi bitidâ isbât-ı vücûd eden üstâd-ı vâlâ-mekârim Cenâb-ı İbrâhîm ..... idi. Öyle bir imtihân-ı mükemmel i'tâ eyledi ki meclisde hâzır bulunan 'ulemâ-yı 'izâm ve 'ale'l-husûs hazret-i şeyhülislam kemâl-i takdîr ve cenâb-ı üstâdın muvaffakiyetini tebrîk eylediler.

Şu imtihân-ı 'âlî kazıyyesini bir çok fuzalâ tebrîk eylemişlerdir ki ez-cümle târîh-i ..... 'Arabî onlardandır:

+++

İmtihân-ı mezkûr üzerine medâris-i tarîk-i tadrîsin derece-i ûlâsına 'âric ve .....) müderrisliğiyle mesrûr ü mübtehîc oldu. Ondan sonra devr-i medâris-i mu'tâda eden 1139'da Şâh Sultan, 1141'de Molla Kâsım, 1143'de Süleyman Subaşı, 1145'de Ebu'l ..... ve'l-Meğâzî cennet-mekân Sultan Mehemed Hân Gâzî Hazretlerinin Sahn-ı Sâmân müderrisliğiyle karîn-i ..... ü ihtirâm ü ikmâl-i devr-i medârisle vâsıl-ı sunûf-ı mevâlî'-i kirâm oldu. Ni'met-i ders ü takrîr ..... müstefid olan talebe mahrûm kalmamak için kendilerinin muvâfakatı ve ba'zı ricâl-i 'ilmiyenin delâletiyle Dâvud Pâşâ niyâbeti mesned-i 'âliyesine sâye-bahş-ı ikrâm ü tebcîl oldular.

Niyâbet-i mezkûrede icrâ-yı ahkâm-ı şerî'at-ı beyzâ vü îfâ-yı vazâ'if-i me'mûriyetden ..... kaldığı zamânlarda kemâ-kâne rahle-ârâ-yı ders ifâde olarak tekvîn-i dakâyık-ı 'ilm ü kemâl ve hakâyık-ı fûnûn-ı 'ale'l-a'lâ ile imrâr-ı subh u mesâ eylemekte olduğu halde 1152 senesinde ..... medrese-i 'âlem ü bârgâh-ı rahmet-i Rahmân'a vaz'-ı kadem eyledi.

Mağfûr-ı müşârun-ileyh 'ilm ü kemâli nisbetinde münşî vü şâ'ir ve şî'r ü inşâsı mertebesinde mütebahhir idi. Güzel kasîdeler, latîf târîhler, garrâ gazeller inşâd eylemiştir. Fârisî eş'ârı dahi kesîr ü latîfdir. Şu târîh-i Fârisî-edâyı Sultan Mahmûd Hân-ı Evvel'in cülûslarına inşâd eylemişlerdi:

+++

Sene 1143

Kezâlik sultân-ı müşârun-ileyhin cülûs-ı hümâyûnları hakkında
Türkî şu târîh-i latîfleri dahi vâki' hâle mutâbık düşmüşdür:

Hâsım iclâs-ı hümâyûna sezâ bir târîh

Fitne def' oldu cülûs eyledi Sultan Mahmûd   sene 1143

1122 senesinde şâ'ir-i meşhûr Nâbî-i nüktedân taraf-ı devlet-i
'âliyeden vâki' olan da'vet üzerine mahdûmu Ebu'l-Hayr Çelebi ile
berâber Dersa'âdet'e gelmesine inşâd eylediği şu târîh-i nefisdeki hüsn-i
eyyâm u mükemmeliyet Cenâb-ı Nâbî-i mu'ciz-beyânın müstelzim-i
memnûniyeti olmuş idi:

Müjde ahbâba yine hayr ile geldi Nâbî   sene 1122

Kasâ'idi dahi kesîrdir. Şu ebyât Sadr'âzam İbrâhîm Pâşâ'ya
verdiği bir kasîdesindendir:

Hamd Hüdâvende ki bir âsafın

Oldu kudümüyle cihân muğtenim

Maşrık-ı ikbâlden etdi tulû'

Neyr-i a'zam gibi bir subh-dem

Seyl-i keder şûy-ı ferah-cûş edip

Doymadı dillerde gubâr-ı elem

Şimdi mükâfât merâm etdi çerh

Bir nice gün eyledi gerçi sitem

'âleme yüz tutdu bahar neşât

İşte açıldı yine verd-i kerem

Olmuşdu halk-ı cihân ser-be-ser

Pâzde-i leşker-i bî-dâd-ı gam

Şâh-ı selâtîn-i zemîn ü zamân

Pâdişeh-i dâd-ı kerem Cem Hişam

Hüsrev-i ‘âlem şeh-i kişver-küşâ

Zıll-i İlâhî mülk-i muhteşem

Memleket-ârâ-yı şeh-i bahr ü ber

Kutb-ı cihân hâdim-i Beytü’l-Harem

Hâdim-i efgendesı Afrâsiyâb

Bende-i şermendesı Dârâ vü Cem

Hâk-i deri kühl-i safâ hâniyân

Gird-i rehi sürme-i şâh-ı ‘Acem

‘Ömrü füzûn ola zamânı medîd

Görmeye âyîne-i tab’ında gam

Ceşm-i himâyetle bakıp ‘âleme

Tab’-ı hümâyûnuna etdi rakam

Kârına devleti tedbir için

Nasîb ede bir hâkim-i vâlâ-himem

Eyledi bir mü’timini intihâb

Sadr-ı vezâretle muhterem

Kaldı rikâba ânı kaymakam

Ta ola ahvâl-i cihân muntazam

Sadr-ı himem çerh-i sûtûde-şiyem

‘Ayn-ı kerem püşt ü penâh-ı ümem

Gevher-i zîbende-i tâc-ı şeref
Neyr-i tâ bende-i evc-i himem

Âsaf-ı sâni 'ilm-efrâz-ı câh
Ma'delet-ârâ vü bahâdır-şiyem

Sâf gevher sadr-ı bülend-i iktidâr
Pâk-meniş sâhib-i tîğ ü kalem

Kân-ı vefâ menba'-ı cûd u sehâ
Dest-i 'atâ-küsteri mahsûdiyem

Kahrıdır a'dâya semûm-ı cahîm
Lutfu ahıbbâya nesîm-i irem

Hikmet-i re'yinde Felâtûn esîr
Mantikiyân kuvve-i fikrinde kem

Kalması 'ahdinde cefâdan eser
Sulh u salâha felek etdi kasem

Hiddet-i bîm-i gazabı koymadı
Gamze-i hûbânda usûl-i sitem

Feyz-i nüfûz eyledi ahkâmını
Gevher-i âvîze-i gûş asam

Hükmüne ilkâ-yı semâ' etmeye
Eyledi bâlâsını eflâk ham

Katre-i berginden olurum gül-âb
Nefha-i ahlâkını gül etse şem

Mücmel-i ta'dâd-ı kemâli değil
Kâbil-i küncâyış-i satr-ı rakam

Zîb-i vücûd ile olur cilve-ger
Eylese bir matlaba vaz'-ı kadem

Lutf-ı murâdıyla nümâyân olur
Perde-nişînân u rây-ı 'adem

Tâ ki ola 'arsa-i İslâmda
Cilve-nümâ şâhid-i tuğ u 'alem

Rište-i eyyâmı ola yâ ala
Beste-i gîsû-yı 'arûs-ı kadem

Şu'arâ-yı 'asr u şehriyle müşâ'aresi vâfirdir. Bir kaç 'adedi
derc ü irâ'e olunur:

172

Râmiş-i Âmidî
Edegör kendini şâyeste-i dergâh-ı enâm
Olma menfûr-ı dil-i halk 'Azâzîl gibi

Garîbî-i Erbilî
Harem-i vuslat-ı dil-dârda hem-sohbet idin
Geldi zâhid araya girdi 'Azâzîl gibi

'Azmî-i Âmidî
Görse 'inde pesendîde olurdu bu zemîn
'Azmîyâ bu gazelin Nâbîye temsil gibi

Seyyid Mehemmed Emîrî

Cedd-i Câmi-i Hurûf

Dem-besteyim şikeste-zebân kalem miyim

Tasvîr-i hayret-âver ü nakş-ı sanem miyim

Hâfız Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî

Perçîn eder cebînini görse elem miyim

Yokdur güşâdelik gül-i 'ayşımda gam mıyım

Hâsım-ı Âmidî

Mir'at-ı hâtırında görünmem 'adem miyim

Ey mâh-pâre yoksa gubâr-ı sahbâ-yı Cem miyim

Bezmî-i İstanbûlî

Bâ'is-i figân ü n'âleme ol mâh-rû mudur

Yoksa visâle bende olan arzû mudur

Sırrî-i Üsküdârî

Zülf-i dirâzın etme bahâne hırâmına

Zencîr-i mevc-i mâni' refîâr-cû mudur

Nâbî-yi Ruhavî

Dilde hayâl-i silsile-i müşk-bû mudur

Yoksa nüvşite hankâh-ı gamda hû mudur

Hâsım-ı Âmidî

Şeb-i zindedâr eden beni ol mâh-rû mudur

Yoksa o hâl-i gâ'ile-i fitne-cû mudur

Âgâh

Çerhin evzâ-yı galat-bahşını seyr et Âgâh

Beni bir şem' ile yâd etse de mehtâbdır

Hâsım
Fotokopi

Dâniş-i İstanbulî
Şâhid-i kâm-ı bezme lutf-ı vefâdan kaçmaz
İş murâd üzre hemân cilve-i esbâbdadır

Haşmet-i Meşhûr
Uyudurdum ânı âgûşuma alsam bir şeb
Ekser ol âfet ile vuslatımız hâbdadır

Şeyh-zâde ‘Osmân Nûrî Pâşâ-yı Âmidî
Yine düşmüş kadehe ‘aks-i leb-i yâkûtu
Benzer ol gonce leb-besteye ki âbdadır

Âgâh
Müstessin ey gül ne lâzım bâde-peymâlık sana
Neşve-i bî-derd-i ser yetmez mi ra’nâlık sana

Hâsım
Neş’e-i câm-ı gazâb verdikce garrâlık sana
Çîn-i ebrûlar verir ey şûh ra’nâlık sana

Nâbî
Görüp bu sûret-i hâkisterîde bilmezsin
Ne âteş olduğumu ben de kendi çağımda

Hâsım
Felek ol dilber-i âlufteyi çok gördü bana
İki gün bir büt-i âşufteyi çok gördü bana

Hâsım

Bâd-ı nevrûz gibi gonca-güşâlık eyler
Mevce-i cûş-ı tebessüm leb-i dil-dârımda

Emîrî Râkımü'l-Hurûf
Gâlibâ çâh-ı elemden beni reh-yâb edecek
Bir tenezzül görürüm baht-ı nîgûn-sârımda
174

Gerek zamân-ı hayâtında ve gerek vefâtından sonra yazılan tezkireler müttefikân senâ-hân-ı 'ilm ü 'irfânıdır sadr'azam mektubcusu Safâyî Efendi: (Hakkâ ki 'ulûm-ı 'Arabî vü lisân-ı Fârisî'de çok dikkati ve ziyâdesiyle kudreti olmakla şeb ü rûzgârî ders ü ifâde olup 'âlim ü fâzıl bir vücûd-ı ma'ârif-nümûddur. Şi'r ü inşâda hod bî-nazîr-i rûzigârdır) diyor. Şeyhülislam Mirzâ Mustafa Efendi-zâde Kaz'asker Sâlim Efendi de: (Ol vücûd-ı bî-nazîr ü 'ademîn zât-ı kesîrî'l-mehâmedelerinin fazîlet-i bâhirelerinden mâ'adâ şî'r ü inşâda dahi tab'-ı 'âlem-ârâları bî-hem-tâ vü makbûl-i cihân bir zât-ı yegâne-i devrândır) 'ibâresini tahrîr ediyor. Şeyhülislam Aba-zâde 'Abdullah Efendi'nin yeğeni Râmiz Efendi müşârun-ileyhin vefâtından sonra yazdığı tezkirede: Ol şâ'ir-i mâhir ü nazîri 'adîmin hâl-i huçeste hısâlimiz kerre-i ba'de merre Şeyhülislam-ı müşkül-küşâ-yı enâm olan garî-i lücce-i rahmet 'alâ Aba-zâde 'Abdullah Efendi Hazretleri'nin Fotokopi idâre-i devletlerine intisâb u imtisâl ü evvel-i semere-i nihâl Kemâl merhûm müşârun-ileyhin asitâne-i ..... resânından hisse-mend-i ihsân ü nevâl ü nâ'il-i âmâl oldu. Mütercim-i nâdire-hû 'ulûm-ı 'Arabiye'de nâdire-i akrân ve fûnûn-ı sâ'irede müşâr-ı bi'l-benân ve'l-hakk-ı şî'r ü inşâda yekta-suver ..... 'irfân bir şâ'ir-i pâkîze-ta'bir ü sühan-cûdur ki tâze-edâ vü mazmûn-ı letâfet-ârâ ile ..... 'asrının bülend ü mümtâzı ve letâfet-i eş'âr u belâgat güftâr-ı şîrîn-reftâr ile meyâne-i ..... hâ'iz-i kasabü's-sabk-i i'câzî olup fenn-i tefekkuhda tefevvuk-ı 'âlâ-tefvîz olan zebân-ı belâgat ..... ile kat'-ı husûmet eden bir

hâkîm-i Hâsım de'âvî-yi fesâhat ve bir zât-ı ser-firâz ..... ü ehliyet idiler) 'ibâresini 'aynen tahrîr eylemiştir.

El-hâsıl müşârun-ileyh bir tûbâ-yı hezâr-esmâr-ı firdevs-i 'ilm ü 'irfân olduğundan hakk-ı 'âlîlerinde ..... tafsîl olursa elyak ü ahrâ ise de bu mikdâr ile tayy-ı teksîr-i imlâ vü sâbıkü't-terceme ..... belâğat-ı iktinâha cevâb olarak keşîde-i rişte-i nazm eyledikleri gazel-i belâğat ..... 'âlîlerinin tahrîriyle iktifâ olundu:

Serâb-ı 'aşka bırak âhı âb-ı âteşin etsem
Cünûn-ı deşinde peydâ lâle-i âteş-zemîn etsem

Bir pervâne-i mazmûnu tâkim etmeye sûzân
Dili fânûs-ı nûd-ı şem-i tab'-ı nâzenîn etsem

Hattın vasfiyla ma'nâ murgunu bâl-i dü-mısra' ile
Hümâ-yı kâkül-i devlet-mekâna hem-nişîn etsem

Şeb-i firakda fikr-i hûbda vuslat nasîb olsa
Leb-i ümmîdimi şâh-ı emelden meyve-çîn etsem

Rumûz-ı dikkat-i Âgâhı temeyyüz etmeye (Hâsım)
Nigâh-ı tab'ıma çeşm-i hayali dûr-bîn etsem

HÂLETÎ

İsm-i 'âlîleri Mehemed'dir. Pîr-i tarîkat-ı Gülşenîye kutbu'l-'ârifîn gavsü'l-vâsılîn Hazret-i İbrâhîm-i Gülşenî-i Âmidî kaddese sırrahu's-samedî hazretlerinin ahfâd ve'l-enjâdındandır.

Peder-i 'âlî-güherleri Şeyh 'Ali Safvetî onun pederi Şeyh Ahmed Hayâlî onun pederi Şeyh İbrâhîm-i Gülşenî Hazretleridir ki gerek müşârun-'aleyhim hazerâtı ve gerek a'mâm-ı 'âlîleri ser-â-ser vâsıl-ı esrâr-ı Rabbânî ve kisve-i şî'r ile nâşir-i hakâyık-ı rûhânî olduklarından terâcim-i ahvâl-i lâhûtiyeleri âtiyen zîver-i sûtûrdur.

Müşârun-‘aleyhim hazerâtının merâtib-i velâyât-ı bâ-kemâllerini bununla tasavvur buyurmalı ki kibrîti ahmer Şeyh Muhyiddîn-i ekber kaddese sırrahu'l-enver hazretleri Fütûhât-ı Mekkiye'de velâyet ba'zı vakit evlâda intikâl eyler buyurmuş ve buna edille vü kısas ârâd ettiği mahalde Şeyh İbrâhîm Gülşenî ve veled-i veledühü'n-necîb ta'bîr-i muvakkarıyla telkîb ü tahrîr buyurdıkları (Kitâbü'l -Lümezât)da mestûrdur.

Sâhib-i terceme Seyyid Mehemed Hâletî Çelebi 960 hudûdunda kitâb-ı kâ'inâta sebt-i kelime-i vücûd eyledi.

Henüz pek genç iken tekmîl-i 'ilm-i zâhirî vü bâtın etmiş ve eş'âr-ı dil-küşâ tanzîmine mâlik bulunmuş idi. Münâdim-i 'urefâ musâhib-i şu'arâ olarak imrâr-ı eyyâm eylerdi. Pederlerinden müstahlif Manisalı Şuhûdî Çelebi'nin birâder-zâdesi Edîb, Lebîb, 'Ömer, 'Arşî Çelebi birinci sâhiblerinden idi.

Âbâ vü ecdâdının ve şu'arâ-yı zamânının dîvân-ı eş'ârını fikr-i 'amîk ile mütâla'a eyler nazîreler yazardı. Dervîşân ü mürîdânın ekser nazarları müşârun-ileyh Mehemed Hâletî Çelebi'ye ma'tûf idi. 'Amcaları Seyyid Hasan Efendi kimsenin hâtırına gelmez.

Pederi 'Ali Safvetî Hazretleri'nden sonra müşârun-ileyh Seyyid Hasan Hazretleri şeyh olur denmezdi. Dervîşânın şu fikr ü zehâbına iki sebebi var idi:

Birincisi Şeyh 'Ali Safvetî ile birâderi Seyid Hasan Hazretleri'nin vâlideleri ayrı

176

idi Şeyh 'Ali Safvetî'nin vâlidesi Mısır Sultân-ı esbakı Gûr'un kızı [1] ve kezâlik sultân-ı sâbık Tumanbay'ın zevce-i sâbıkası olup Sultan Tumanbay Sultan Selim Han Hazretleri'ne tâc-ı saltanatı teslîm ve 'azm-i cânib-i na'im eyledikten sonra Ahmed Hayâlî Hazretleri tezevvüc buyurmuş ve dergâh-ı Gülşenî'nin vâridât-ı kesîresinin ekserîsini hanım-ı müşârun-ileyhânın ibzâl-i servetiyle husûle gelmiş idi.

İkincisi Seyyid Hasan Hazretleri terk-i mâsivâ ihtiyâr ederek dünya mu'âşeretine aslâ karışmaz ve mübârek arkasına yamalıklı bir

cebeden ve ayağına na'linden başka bir şey giymezdi. Hatta ol na'lın ile piyâde olarak hacc-ı şerîfe 'azîmet ü 'avdet eyledi. Yollarda evkâtını 'ibâdet ile geçirir beyne'l-harameyn müşârun-ileyhin kemâl-i huzûr ile teveccüh-i mihrâb-ı melekût eylediğini görenleri heybet alarak isticlâb-ı teveccüh ü du'â için yanına sokulurlar ise de o müstağrak-ı nûr-ı ilâhî nerkis-i çeşm-i dûr-bînini ol dâ'imâ gülşen-serâ-yı vahdete dikerdi. Kimseye nazar edecek ve konuşacak bir halde değildi.

Kesret-i 'ibâdetden sîmâ-yı şerîflerinde +++ me'âl-i nûrânîsi nümâyân bir zât-ı müfeyyizü'l-füyûzât idi. Yollarda ba'zı ahibbâ vü âşinâ hecîn esb-i muhaffefeler teklîf ederlerdi binmezdi. Sohbet-i yârân ü âşinâ vü ihtilât-ı mâsivâdan rû-gerdân, ve'l-hâsıl bütün 'alâ'ik-i dünyâdan keşide-dâmân idi. İşte bunun için şeyh-i dergâh olması ekser dervîşân u mürîdânın hâtırına gelmezdi.

Müşârun-ileyh Seyyid Mehemed Hâletî Çelebi vâlid-i mecidlerinin gül-nihâl-i âmâlinde yetişmiş bir gül-i şehvâr ..... olduğu halde hikmet-i Hüdâ pederleri henüz hayatda ve kendilerinin sinn-i 'âlîleri otuz râddesinde iken 989 senesinde şerbet-i ecel nûş eyledi. 'Avnî nâm şâ'ir müşârun-ileyhin vefâtına şu târîh ile mâtem-serâ olmuşdur:

Çünkü bâğ-ı Gülşenînin goncası

Buldu gülzâr-ı iremde rif'atı

Rûh-ı pâki 'arşa pervâz eyleyip

Edicek mülk-i bekâya rihleti

Dedi târîhin 'Avnî ağlayıp

Erdi bu dem Hakka Sultân Hâletî Sene 989

[1] Süheylî Mısır târîhinde Ahmed Hayâli Hazretleri'nin zevceleri Sultan Tumanbay'ın zevce-i sâbıkası Fotokopi .....ve fakat lümezâta muhâlif olarak Sultan Gûri'nin kerîmesi olmayıp küberâ-yı ricâl-i cerâkese-i .....Akberdâ'nin kerîmesi olduğunu şu 'ibâre ile yazıyor (Tumanbay merhûmdan sonra hâtûnu ki

..... kızı idi. Hazret-i Şeyh İbrâhîm Gülşenî'nin oğlu Şeyh Ahmed Hayâlî Hazretleri almış ve âyât-ı 'acîbe menkûldür. (Târîh-i Süheyli)

177

Böyle edîb, lebîb bir nev-nihâl-i 'irfânın bir günde seylâb-ı fenâ olması binlerle müridân ü dervîşâna pek ziyâde te'sîr ederek nevha vü feryâd eyledikleri Şeyh 'Ali Safvetî Hazretleri'nin bir tek evlâd-ı cihân-kıymeti olduğu halde emr ü fermân-ı münteni'ü't-tağyîr-i zü'l-celâle sabr u tahammül ve tarîk-i rızâ-cûyâneye merdâne bir sûretde tevessül eyledi.

Hatta mahdûm-ı yegânelerinin vefâtını gûş eylediği anda bile irâ'e-i metânet ü ıstıbâr ile buyurdular ki: Birâderim Seyyid Hasan Efendi'nin kuvve-i bâtnesi bizim Mehemmed'i ref' eyledi. El-hükmullah nasîb onlarda imiş.

Sâhib-i terceme Mehemmed Hâletî Hazretleri'nin vefâtında bir duhter-i 'iffet-ahteri kalmış idi. Pederleri Şeyh 'Ali Safvetî Hazretleri ba'zı müridânın pek hazîn olduğunu görerek –İnşallah bu kızcağızdan ne erler zâhir ola ahibbâ görelər– 'ibâresiyle onlara teselliyet eylerdi. Fi'l-hakîka duhter-i mezkûre bi'l-âhere birader-zâdelerine tezvîc olunmuş ve ondan sonra şeyh olanların ekserîsi müşârun-'aleyhânın evlâd u ahfâdından olup bunların pek çoğu sülehâ vü etkîyâdan zuhûr eylemiştir.

Mağfûr müşârun-ileyh Seyyid Hâletî'nin müretteb bir kıt'a dîvân-ı belâgat-'ünvânı hakîrde mevcûddur.

'Adet-i ebyâtı iki binden mütecâvizdir. Güzel kasâ'id ü terci-i bend ü gazeliyâtı vardır. Cümlesi 'âşıkâne, mutassavvifânedir. Âsârının bir haylisi büyük cedd-i 'âlîleri Hazret-i İbrâhîm Gülşenî ve Ahmed Hayâlî ve pederleri 'Ali Safvetî ve 'amcaları Seyyid Hasan haklarında ve tarîkat-ı 'âliye-i Gülşeniye evsâfındadır.

Vâlid-i mâcidleri hakkında keşîde-i rişte-i belâgat eyledikleri ve kasîde-i beliğalarından nümûne sûretiyle bir mikdâr tahrir olurdu:

Bir suhb-dem ki 'arz-ı cemâl etdi âfitâb

Kıldı tecellî 'âleme ref' eyleyip nikâb

Müstağrak oldu nûr-ı tecellîye kâ'inât
Tâb-ı cemâli kendini gösterdi bî-hicâb

Yüz sürdü âsitânına buldu şeref tamâm
Dergâhın etdi 'âlem-i 'ulvîden intihâb

Şân-ı şerîfini nice derk eylesin 'ukûl
Ey sâlik-i mesâlik-i Hak mükrimet –me'âb

Ol dem ki kendi hâline ağlardı kâ'inât
Feryâd eylerdi derd ile bu tâk-ı ne-kubâb

Olmuşdu inkıbâz ile memlû kulûb-ı nâs
Erişdi hâl-i gerdiş gördü ne inkılâb

Devr-i zamâneye erişip feyz-i himmetin
Lutfunla döndü elinle bu çerh-i âsiyâb

Fotokopi ..... 'ulûma bâb
Sultân 'Alî-i Safvetî sâni'î bu türâb

178

Fotokopi .....reh-revân-ı tarîkü'l-muhhakîkîn
Ehl-i fenâ vü fakre şeh mâlikü'r-rikâb

Ey reh-nümâ-yı kâfile-sâlâr-ı râh-ı Hak
Ehl-i sülûke senden olur yine feth-i bâb

Ma'nîde isteriz bize bir feth-i bâb ola
Sûretde yok sebât-ı cihân bir hayâl-i hâb

Fütâde kulların elin ol hâkdan götür
Yap lutfla gönüllerini kalmasın harâb

Geldi kapına (Hâletî) ‘arz-ı niyâz eder
Red eyleme fakîrini ey şâh-ı kâm-yâb

Selâtîn ü e’âzım-ı zamânı ve âbâ vü ecdâd-ı kirâmı vesâ’ir
şu’arâ-yı ‘asr u evânî ile müşâ’aresi kesîrdir. Teberrüken ba’zıları derc ü
tastîr olundu:

Kânûnî Sultan Süleyman Han Hazretleri
Belâ kühsârı olmuşdur Muhibbî kelle-i ‘uşşâk
Görünen yer yer üstünde gamâmı dûd-ı âhdır

Hâletî Gülşenî-zâde
Değil encüm bu tâk-ı lâciverdî üzre ‘uşşâkın
Felekde görünen yer yer şerâr-ı dûd-ı âhdır

Kânûnî Sultan Süleyman
Gizli râzı bu Muhibbînin nice fâş olsun
Dil ise dîvânedir dildâr ise mahrem değil

İbn-i Kemâl
Nice gündür almadım gonca dehânımdan haber
Ol sebebden gönlüm açılmaz yüzüm hürrem değil

Hazret-i Gülşenî
İki ‘âlem terkinin tecrîdini tefrîd ile
Kılmayın tayy, zühde Şibli vü Edhem değil

Hâletî
Râh-ı ‘aşka öz vücûdundan geçen gelsin beri
Vermeyen cânın bu yolda ey perî âdem değil

Kânûnî Sultan Süleyman

Döne döne sa'y kılsan eylesen dünyayı cem'
Dağıdır bâd-ı fenâ âhir onu harman gibi

Sultan Selîm-i Sâî
Kendimi 'add eylemem bir dâne-i erzen gibi
Savurur bâd-ı ecel bu 'ömrümü harman gibi

Ebu's-Su'ûd Efendi
Kendine dünya ne rütbe verse zînet-i zer gibi
Ona asla meyl kılmaz olmayan erzen gibi

Hâletî
Ger tecellî-i ene Allah'a erişmekse merâm
Cümleden pâk eyle sinen vâdî-i Eymen gibi

179

Sultan Selîm-i Sâî
Lâ'l-i mekyûnun görüp cân vermeyen kimdir senin
Ya meğer âdem değil 'aklında vardır ya hâlel

Hâletî
Hâleti'nin 'aşk odu yakdı vücûdun ser-te-ser
Haline Allah için bak ey tabib bî-bedel

Sultan Murad Hân-ı Sâlis
Çâker-i 'aşk olalı 'aleme sultânım ben
Gör habîbim beni sen kim nice bürhânım ben

Hâletî
Bu cihan varlığına ben nice dil bağlayayım
Bir iki gün bu fenâ dârına mihmânım ben

Sultan Murad Hân-ı Sâlis

Nass-ı Kur'âna inkıyadım var
Fazl-ı sübhâna i'tikâdım var

Hâletî

Cânib-i Hakka inkıyâdım var
'Avn-i Mevlâya istinâdım var

Hazret-i Ruşenî Kaddese Sırrahû
Derd-i bî-dermân imiş derdine dermân 'âşıkın
Her devâsın ondadır ister mübtelâ-yı dânâ-yı 'aşk

Hâletî

Râz-ı anladım bildim diyen versin nişân
Yalnız lâfe ile olmaz her kişi dânâ-yı 'aşk

Hazret-i Gülşenî

'Âşkın beni şûrîde kılıp görenler eyler
Sevdâyı sıfat-ı 'aklım alıp bî-haber eyler

Hâletî

Bir köşeyi derdinle gönül mesken edinmez
'Aşkın dil-i divâneye gel gör neler eyler

Hazret-i Gülşenî

Ene'l-Hak yerine dedim ene'l-'aşk
Sataştım dâr ile gavgâ-yı 'aşka

Hâletî

Acip dîvânelikdir ey birâder
Nasîhat eylemek şeydâ-yı 'aşka

Gülşenî

‘Aceb niçin belâsız olmazam ben
Deliler uslanır uslanmazam ben

Hâletî

İçip aşkın şarâbın kanmazam ben
Delilik vâir iken uslanmazam ben

Gülşenî

Yine baksam muhabbetden gözüme
Görünür bî-cihet-i dîdâr-ı ‘aşkın

Hâletî

Dü tâ olsa ‘aceb mi mihnet ile
Nice demdir çeker dil bâr-ı ‘aşkın

Gülşenî

Terk edip eğri yolu doğru yola girmeyen
Bilmedi Hakdan nedir râh-ı hidâyâtımız

Hâletî

‘Aşk ile hâlet bulup hâlet ile gelmeyen
Derk edebilmez nedir Hâletî hâlâtımız

Hayâlî   Mahdûm-ı Hazret-i Gülşenî

Derd ile Hayâlnin oldu ciğeri büryân
Dil hânesine dilber mihmân ola mı yâ Rab

Hâletî

Bu derdime ‘âlemde dermân ola mı yâ Rab
Sahrâ-yı gama bilmem pâyân ola mı yâ Rab

Hayâlî

Ne sihr etdi çeşm-i mest ü hûn-hâr
‘Aceb pür mekre, key mekkâre düşdük

Hâletî
Vefâ ümîdin etme, Hâletî sen
Ki zîrâ bî-vefâ dildâre düşdük

Hayâlî
Neyim ben bir fenâ ba’de’l-fenâyım
Zelîl ü har u bî-neng-i zamânın

Hâletî
Cefâsın çekmeyenler bu cihânın
Ne bilsin kadrini zevk ü safânın

Hayâlî
Kıldı cemâl-i pâkin ‘âlemleri müsahhar
Oldu (Hayâlî) ancak mazhar hemân Celâle

Hâletî
Bu hâki cismin ey dost döndürdü nâle nâle
Bâr-ı gamın olaldan ben hastaya havâle

Bâkî-i Meşhûr
‘Akılmı gamze-i câdûları meftûn etdi
Gönlümü silsile-i mûları Mecnûn etdi

181

Hâletî
‘Aceb ol gözleri sâhir nice efsûn etdi
Ki beni zâr u nizâr eyledi mahzûn etdi

Rahmî-i Kadîm

Bu gün Mecnûn-ı ‘aşkım lâleveş sînemde dâğım var
Mukîm-i kûy-ı yârim iki ‘âlemde ferâğım var

Hâletî

Fenâfillahdır sa’yim tecerrüd-i ihtiyâr etdim
Ne bir yerde mekânım var ne bir yerde durâğım var

Şem’î-i Kadîm

Zerrece gelmez bana sensiz cihânın varlığı
Gün yüzündür ey kamer-tal’at bu dünyâdan ‘arz

Hâletî

Yârsız cennet dahi olsa bana zindân olur
Ey gönül dîdârdır firdevs-i a’lâdan ‘arz

Müşârun-ileyh Mehemmed Hâletî Çelebi büyük bir hânedâna mensûb, sâhib-i dîvân-ı belâğat-mashûb olduğu halde zamânında ve daha sonraları te’lîf olunan tezâkir-i şu’arâ vesâ’ir kütüb-i edebiyenin hiç biri hüviyetine dâ’ir hiç olmazsa iki satırlık ma’lûmât irâ’e etmiyorlar.

Muharrir-i ‘âciz müşârun-ileyhin zamân-ı hayâtında şehrimizde tahrîr olunan gâyet nefis bir mecmu’ada muharrer dört ‘adet gazel-i belîğinin bâlâlarında (Gazel-i Hâletî Efendî Gülşenî-zâde) ve (Gazel-i Hâletî Veled-i Hazret-i Şeyh İbrâhîm Gülşenî)

‘İbârelerini görmüş idim. Her kimden sormuş ve hangi kitâba bakmış isem ma’lûmât alamadığımdan mütehayyir kaldım. Bir müddet sonra bir zâtta Hâletî dîvânı buldum ki bâlâsında (Dîvân-ı Hâletî Gülşenî-zâde) ta’rîfi mestûr ve derûn-ı dîvânda o dört gazel mevcûd idi. Fakat Hazret-i Gülşenî’nin oğlu mu hafidi mi hafid-zâdesi mi olması yine kesdirilemiyordu dîvânının bir mahallinde:

Ey güzel sûretli vey hulku hasen
Ya’ni ‘ammim Seyyid Hasan

Beyti görülmesine nazaran Hazret-i Gülşenî'nin hafid-i 'âli-kadrları âtiyü't-terceme Seyyid 'Ali Safvetî Hazretleri'nin de mahdûmu olması ta'yîn ediyor ise de ne menâbık-nâmelerde ne de başka bir varak-pârede ism u resminin görülmemesi, mâhiyet-i hakîkati perde-i mechûliyetden lâyıkıyla kurtaramıyordu.

Bir müddet de şu cezr ü medd-i tereddüd devâm eyledi.
Mu'ahhiren Şeyh İbrâhîm Hâletî Hazretleri'nin:

182

(Kitâbü'l-Lümezât)ını bulup mütâla'a eylediğim esnâda Gülşenî-zâde Seyyid Hasan Hazretleri'nin terceme-i hallerinde bi'l-münâsebe münderic buldum.

(Lümezât) tamâmıyle terceme-i hâlınden haber veriyor. Lâkin târîh-i vefâtını tasrîh etmiyor. Bir müddet de târîh-i irtihâlıni taharrîf etdim. Mütâla'a eylediğim mecmu'aların birinde vefâtına dâ'ir Şâ'ir 'Avnî'nin sâlıfû'l-beyân târîhini buldum. Terceme-i hâl-i 'ârifâneleri işte bu sûretle tezâhür eyledi.

Şu gazel-i belâğat-ı müseccel âsâr-ı üstâdâne vü necîbânelerindendir:

Biz âyine-i cemâl-i 'aşkız

Fermân-ber-i zü'l-celâl-i 'aşkız

Noksan veremez bize edânî

Başdan ayağa kemâl-i 'aşkız

Bî-vâsıta ermişiz visâle

Biz vâsıl-ı ittisâl-i 'aşkız

Erbâb-ı sevâhil anlamazlar

Gavvâs-ı yüm-i le'âl-i 'aşkız

Ey (Hâletî) bes değil midir bu

Sâhib-nazar-ı me'âl-i 'aşkız

HÂMİD

Nâm-ı emcedleri Halîl'dir. 1185 hudûdunda küşâ-yı 'âlem-i şuhûd olmuşdur. Ebâd ü evdâdı kitâb-ı mehâsinü'l-elkâb-ı memleketden olup pederi 'Osmân Efendi gümrük kâtibi ve cedd-i 'âlîleri ba'zı velât-ı kirâmın dîvân kâtibi idi.

Müşârun-ileyh Halîl Hâmid Efendi âvân-ı sabâvetinde kudret-i Fâtıra'nın bahş eylediği gâyet metîn ve câlib-i nazar-ı tahsîn bir istidâde mâlik idi. Hangi güzel bir yazıyı karşısına almış olsa 'aynını yazardı. Bir haldeki her iki yazıyı görenler birbirinden tefrîk edemeyip hangisi 'asl hangisi taklîd olduğunu bilemezlerdi. Kezâlik meşâhirin sülûs ve nesih hatlarını karşısına alarak mikrâz ile aynını kırkardı sonra bir levha üzerine yapışdırıp tezhîb ü tezyîn ederek elvâh-ı nefiseden ma'dûd olurdu.

Hutût-ı mütenevvi'a tahrîrinde sâhib-i mahâret-i kübrâ olmaları hasebiyle üstâd-ı ekremimiz Mehemed Şa'bân Kâmî Efendi Hazretleri rik'a, dîvânî, siyâkat yazılarını bu zâtdan temeşşuk ve ta'allüm eyledikleri cihetle muharrir-i 'âcizin dahi üstâdü'l-üstâdıdır.

183

Dîvân kitâbeti hizmetiyle Belgrâd'a 'azîmet ve bir seneden mütecâviz hüsn-i hizmet eylemişdir.

On iki sene mikdârı vüzerâ hizmetlerinde hâme-cûyân u aktâr-ı memleketde pûyân olduktan sonra 1230 hudûdunda vatan-ı 'aslîsi olan Âmid şehrine ric'at ve Diyarbekir gümrük kitâbetiyle kanâ'at ederek yedi sekiz seneden ziyâde îfâ-yı hizmet eyledikten sonra Diyarbekir mütesellimi Şeyh-zâde Mehemed Bey'in himmet ü mu'âvenetiyle kemâ-kâne dîvân kitâbetine bi't-ta'yîn ol sûretle güzârende-i şuhûru sinîn olduğu halde 1245 senesi hilâlinde âfitâb-ı hayâtı resîde-i mağrib-i memât olmuşdur.

Müşârun-ileyh 'akl u tedbîr ve hüsn ü tahrîr ile ferîd-i rûzigâr idi. Üstâd-ı ekremin kendilerinden rivâyeten hikâye buyururlar ki vâlî Hasan Pâşâ ile Belgrâd dârü'l-cihâda 'azîmet etdiklerinde orası

Koçuoğlu Mehmed Ağa, Şâhin ‘Abdî gibi dayıların taht-ı tahakkümünde idi bir sûrette ki kendilerinden evvel orada vâli bulunan Hâcî Mustafa Pâşâ’yı kethüdâsı ve dîvân efendisi ile me’an şehîd ederek envâl ü eşyâsını yağma etmişler idi.

Mukâta’ât ü timârâtı vesâ’ir vâridât-ı devleti aralarında taksîm ederek hazineye beş para gelmiyordu. Belgırad ile Dersa’âdet’in tarîk-i mevâridesi Pâspânoğlu, Tersenklioğlu dağlı eşkiyâsı gibi mütegalibe yedinde olduğundan İstanbul’dan lâyıkkı vechiyle imdâd ü mu’âvenet dahi kâbil olmuyordu her günleri bir ‘azâb-ı elîm içinde geçiyordu hele son günleri bir girdâb-ı mehâlik şeklini almış vâli-yi müşârun-ileyh her ne tedbîre mürâca’ât etmiş ise mütegalibe-i memleketle uyuşmak kâbil olmamışdı.

Gerçi vâlîlik sevdâsından geçilmiş ise de kal’ayı terk edip hârice çıkıldığı halde selefleri vâli vü kethüdâ vü dîvân efendisi gibi itlâf edilecekleri der-kâr idi.

Seyf ile mukâbele zamânı geçmiş ve tahlîs-i nefis için çâre-cüy-ı imdâd-ı kalem olmakdan başka ümîd kalmamış idi. Sâhib-i terceme der-hâl efkâr-ı sâ’ibelerinde gencîde olan tedbîr-i hâkimâneyi meydân-ı fi’le va’z ile vâli-yi müşârun-ileyhe mesned-i mu’allâ-yı sadâret ‘azmi takvîz olduğundan oraca re’y ü tedbîr ve sadâkat ashâbından münâsib göreceği bir zâtı vekîl ederek serî’an makâm-ı me’mûriyet-i fahîmânelerine ‘azîmetlerini mübelliğ gâyet san’atlı bir hat-ı ‘âlî taklîd ve tahrîr ve o zamanki mâbeyn-i humâyûn ve bâb-ı ‘âlî e’âzım erkânından dahi ba’zı Fotokopi

184

iktidâr u ehliyet-i müşîrâneleri ne sûretle zât-ı şâhâneye ‘arz u ismâ’ edildiğinin ve şu mevki-i ‘âliye ne sûretle ta’yîn buyurulduğunun esbâbını hâvî beşâret-nâme vü ‘ubûdiyât-nâmeler tastîr eylemiştir ki zerre kadar ‘asıllarından fark olunmuyordu. Gelmekte olan posta tatarlarına gizlice îsâl ü tevdî’ edilerek ferdâsı tatar-ı mezkûr kemâl-i beşâret ü debdebe vü dârâf ile şehre duhûl ederek der-hâl vücûh u a’yân-ı memleket celb ü emr-i celîlü’l-‘ünvân ta’zîm ü ihtifâlât ile kırâ’at ve

vâkî' olan ilticâları üzerine dayıların cümlesinin kusûrunu 'afv ederek kendilerinin cesûr u secî' ve devletce vücûdları elzem ve yarar âdemler olduklarını te'mîn ü tatmîn ve icrâ-yı mevâ'id ü tevsîk-i revâbıt-ı muhabbet ve mehâdemetle berâber her birini oraca istedikleri me'mûriyetlere ta'yîn ve kusûr-ı sâbıkalarından dolayı devletce 'afvlarını ta'ahhüd ederek ifâ-yı eşyâneye şitâb ve bu san'at-ı mahâretkârâne ile ol kal'a'-yı hâ'ileden reh-yâb ve ba'de efendisinin Selânik vâilîliğine ta'yîni ile kâm-yâb olmuşlar idi [1]

Şu'arâ-yı eslâfa güzel nazîreleri olduğu gibi zamânı üdebâsıyla da müşâ'aresi kesîrdir. Şu nazîre o cümledendir:

'Ömrî-yi Âmidî âtiyü't-terceme

'Ârızın mı ya celâlınden kızarmış ruhların

Bâğ-ı hüsnünde açılmış ya gül-i zîbâ mıdır

Edîb-i Âmidî sâbıkü't-terceme

Neş'e-i cân-bahş fikr-i la'limi âzâd eden

Bend-i gamdan ya râh-ı ruh-efzâ mıdır

Hâmid-i Âmidî

Bezme geldin göz yumup açınca ârâm etmedin

Bilmem ey âhû-yı vahşî gördüğüm rü'yâ mıdır

'Azmî-i Âmidî

Gamze-i câdû ile murg-ı dili sayd eyledin

Çeşm-i mestin sevdiğim Hârût-ı sihr-efzâ mıdır

---

[1] Belgrad vâilîliğine 1219 senesinde mukaddemâ muhassallıkla orada bulunmuş olan Süleyman Pâşâ ta'yîn ü i'zâm olundu. Bin müşkilât ile Belgrad'a dâhil olunmuş ise de bu da dayılara esîr kaldı. Bu halden bi'l-istifâde Sırplılar ânî olarak ayaklandı. Devletin meşgûliyeti hasebiyle vâlîlerini katl ve bize zulm eden dayılardan intikâm almayı bize havâle etdi. Da'vâ-yı desise-kârânesini ortaya sürdüler bir iki sene içinde büyük bir kuvvet teşkîl edilerek 1223 senesinde gelip Belgrad'ı muhâsara ve nihâyet zabt etdiklerinde da'vânın rengini değıştirdiler. Müdevvinât-ı târîhiyede tafsîlatı mestûr olduğu üzere pâşâyı, kethüdâsını, dîvân efendisini bütün ittîbâ vü mûte'allükâtıyla şehîd

etdiler. Şâyân-ı 'ibretidir ki ne vâfler ne dayılar kaldı ne çâre ki Sırbistan gibi bir kıt'a-yı firdevs-âsar elden gitdi. Fânî vü serü'z-zevâl bir istifâde'-i zâtiye uğruna bekâ-yı vatan hukûkunu serien ve 'alenen fedâ eden mürtekib mel'unların, vücûdları mezâr-ı müteharrik içindeki ismiyle kahr eyleye.

185

Şeyh-zâde 'Osmân Nûri Pâşâ-yı Âmidî
 'Aklımı yağma eden baht-ı siyahkârım gibi
 Halka-i zülfün yanında hâl-i 'anber-sâ mıdır
 Sâbık-ı Ruhavî
 Nâ-münâsibdir lebin yâkûta nisbet eylemek
 Senin zî-kıymet leb-i la'lin gibi gûyâ mıdır

Kâmî-yi Âmidî
 Ahmer-i yâkûtveş neş'e verir la'l-i lebin
 Mey-perestim mâye-i hûn-ı dil sahbâ mıdır

Râ'if-i Âmidî Muhâbeleci-zâde
 Tâ'ir-i lâhûtveş gerdûn mudur cevlângahın
 Sayd olunmaz zât-ı pâkin yoksa bir 'ankâ mıdır

Fazlî-i Kadîm
 Gitdi Mecnûn tekye-i 'aşkı bana ısmarladı
 Bir harâb evdir kalır dîvâneden dîvâneye

Şeyh-zâde İbrâhîm Hafîd Pâşâ-yı Âmidî
 Söyle, nâr-ı 'aşkı itfâ eder şâfi cevâb
 Sûzişim etme füzûn çekme beni efsâneye

Refî-i Kâlâ-yı Âmidî
 Nev-civânım defter-i 'aşka yazmış ey Refî
 Lutfu var olsun ne ki rahm etmiş dil-i dîvâneye

Hâmîd-i Âmidî

Dest-i gamdan baş alınmaz kâkülünden tel kırar
Gel kerem kıl mest-i nâzım verme ruhsat şâneye

Nazmî-yi Âmidî

Var hayâl-i yâr ile esrâra dâ'ir sohbetim
Ey gönül sen mahrem olmazsın bu halvet-hâneye

Kâmî-yi Âmidî

Kâmî etme iltifat âyîne-i İskendere
Nâzırım 'âlem-nümâ ruhsâre-i cânâneye

Yûsuf Râ'if-i Âmidî Mukâbeleci-zâde

Câm-ı 'aşkın içmişem meyl eylemem peymâneye
Öyle ser-mestim ki gitmem cânib-i mey-hâneye

Hâmid-i Âmidî

Kasdın öldürmek mi zâlim Hâmid-i bî-çâreyi
Cevri mu'tâd eylemiş vermez amân ebrûların

Emîrî Câmiu'l-Hurûf

Levha-i âfâka hûnîn dâstâneler sebt eder
Bî-mürüvvet çeşm-i mestin, bî-emân ebrûların

Hâmid

Havfım budur ki tel kıra ol rind-i bî-şu'ûr
Zülf-i nigâre dil karışıp şânelenmesin

186

Emîrî

Bezm-i ezelde hüsn ile 'aşk âşinâ idi
Artık o dil-rubâ bize bîgânelenmesin

Hâmid

Eylemiş niyet ‘itâba gûş kılmaz nâlesin
Gülşen-i kûyunda Hâmid zâr u giryân olsa da

Emîrî

Sen gül-i handân iken bir kere gelmezsin bana
Ben sana kurbân ederdim bende bin cân olsa da

Hâmid

Hamdullah cevır u lutfun hep bana oldu nasîb
Vermemiş Mevlâ-yı ‘âlem böyle devlet bir kula

Emîrî

Sa’y eder ‘ilm ü kemâle ‘adl ile mümtâz olur
Vermek isterse Hudâ bahş u sa’âdet bir kula

Bir meclis-i edebîde müşârun-ileyhin selâset-i tab’ını imtihân için her mısra’ın ibtidâsı (Kim demişdir) ‘ibâresi olmak üzere bir gazel tahrîri teklîf olundukda der-hâl şu matla’lı gazel-i belîği inşâd eylemiştir:

Kim demişdir çîn-i zülfün mâye-i sevdâ değil

Kim demişdir hâl-i vechin gayr-ı sârâ değil

Bir günde ba’zı yârân-ı safâ (küsmek) redîfinden bir gazel inşâdını teklîf eylediklerinde şu beyti hâvî olan gazeli bi’l-irticâl nakş-tırâz-ı levh-i beyân eyledi:

Hüsünü görmeye hâcet ne ‘ırâkdan bakana

Hûb-rû olduğu etmede îmâ küsmek

Kezâlik sâde ‘ibâret ile Nedîm-i nüktedânı tanzîr teklîf eylediklerinde şu matla’lı gazel-i dil-ârâyı keşîde-i silkü’l-lü’l-i belâğat eyledi:

Bûy-ı nâz u şiveden halk eylemiş Mevlâ, seni

Her gül-i ra’nâdan etmiş ey gülüm ra’nâ, seni

Câmi-i Kebîr'de mihrâb-ı fuyûzât me'âb-ı muvâcehesinde âvîze edilen ağzı dar şişe içindeki sülûs hat-ı nefisiyle muharrer olan âyât-ı kerîme bu zâtın yâdigâr-ı dest-i hüren-pîrâsıdır ki hâlâ cânib-i istihsân-ı hâzırın olarak mevcuddur.

Bir çok muhâzarât ü edebiyât kitâbları ve devâvîn-i şu'arâ istinsâhında himmet eylerdi. Bu cümleden âtiyü't-terceme Lebîb-zâde Refî-i Âmidî'nin üç bin beyitden mütecâviz olan (Cân u Cânân)

187

nâm ü 'üvânlı kitâb-ı manzûmenin bir nüshası müşârun-ileyhin hatt-ı destiyle manzûrumuz olmuştur. Nihâyetine vaz' eylediği ketebe şöyledir:

(Temettü'l-kitâbu bi-'avnillâhi'l-melikü'l-'azîzü'l-menân 'alâ yed)

(Ez'afü'l-'ibâd Hâmid Halîl bin 'Osmân Efendi Dîvân Efendisi-zâde)

(Kâtib-i gümrük-i Diyarbekir sene hamse ve selâsîn ve mi'eteyn ve elf)

Kezâlik meşhûdumuz olan vâlî Hasan Ağa merhûmun bir kıt'a dîvân-ı belîği zahrında müşârun-ileyhin hatt-ı destiyle şöylece muharrerdir:

(Sâhibehü Halîl Hâmidü's-şehîr dîvân efendisi-zâde fi 14 Safer sene1230)

Müşârun-ileyh fazâ'il ü kemâlât-ı bî-nihâye ile tezyîn-i zât u sıfât eden şu'arâdan olduğu halde tezâkir ü terâcim kitâblarının hiçbirisi bu zâtdan dahi bahs etmeyi deruhde etmemiştir.

Bâlâda beyân olunduğu üzere üstâd-ı ekremimizin üstâdı olmak hasebiyle terceme-i halleri üstâdımın nakl ü rivâyetiyle tahrîr olunmuştur.

Şu gazel zâde-i tab'-ı 'âfîleri olan âsâr-ı dürer-bârdandır:

Bir yer etmiş zât-ı pâkin kudret-i Mevlâ, senin

Yok cihân bâğında mislin ey gül-i ra'nâ senin

Fasl olurdu defter-i hicrân ile da'vâ-yı dil

Ger müyesser olsa bir gün vuslatın tenhâ senin

Geçmem ey meh-pâre bir mûyundan olsam çâk-çâk
Dilde nakş olmuş hayâlin ey meh-i yektâ senin

Bezm-i târı rûşen eyler şu'le-i şem-i ruhun
Nûr ile tahmîr olunmuş kâmetin gûyâ senin

İster öldür ister et şâyeste-i lutf-ı hitâb
Cân u dilden 'âşıkındır (Hâmid)-i şeydâ senin

HÂMÎ

Şu'arâ-yı 'Osmâniye içinde bir mevki-i bülend-i iştihâr ihrâz eden Hâmî, hayfâ ki zamân-ı hayâtında terceme-i ahvâl nâmına meydâna konulan eserlerin hiç birinde dâhil değildir.

Garîbdir ki Kaz'asker Sâlim ve sadâret mektûb-ı esbâkı Safâyî Efendiler tezkirelerini tahrîr ü ikmâl eyledikleri sırada Hâmî kırk yaşını mütecâviz olup Köprülü-zâde Hâcî 'Abdullah Pâşâ gibi bir vezîr-i zîşânın dîvân kitâbetinde müstahdem olduğu ve husûsan müşârun-ileyh 'Abdullah Pâşâ dahi hemân ..... mu'âdil dîvân-ı eş'âr sâhibi bulunduğu halde ne Hâmî'nin ne de efendisinin ism ü resminden bahs edilmemesi doğrusu şâyân-ı kabûl-ı ma'zeretden sayılamaz.

188

Çünkü Sâlim ve Safâyî Efendiler, tezkirelerini tahrîrden yirmi sene evvel melikü's-şu'arâ Nâbî-yi mu'ciz-edâ:

Nâbiyâ Âmide şâyândır ezelden denmek
Tuhfe-i nâdire rây-ı çemenistân-ı kadîm
Tâze Hâmîsi zuhûr eyledin gûş etdin
Çalmadı gayrı bilâd üstüne takdîm
Ben dahi gamımı çekerdim nazar-ı a'dâdan
Bâzû-yı vaslda ta'vîzim olaydı Hâmim

Kıt'a-yı garrâsıyla Hâmî hakkında alkışlar icrâ eylediği halde şu alkışlardan yirmi sene sonra yazılan tezkirelerin öyle bir şâ'ir-i kıymetdârdan bahs etmemeleri makrûn-ı ma'zeret görünsün.

Bununla berâber Sâlim ve Safâyî tezkirelerinin tahrîrine mâşeret zamânlarında idi ki Diyarbekir vâliliğinde bulunan müşârun-ileyh Köprülü-zâde Hâcî 'Abdullah Pâşâ'nın haremi Zübeyde Hanım vefât ederek Hâmî-i nüktedân nümûne-i nefâyis tavsîfine şâyân kırk altı beyitli mersiye-i garrâ inşâd eyledi. Şu ebyât ondandır:

Zübeyde şem-i şebistân-ı 'izz ü rif'at idi
Zamâne hâke salıp âhir etdi şem-i mezâr

Nice Zübeyde ki zîb-i erîke-i 'ismet
Nice Zübeyde ki bânû-yı mükrimet-âsâr

Nice Zübeyde ki fahr-ı muhadderât-ı cihân
Ki âb-ı rûyuna eyler kasem, dürr-i şah-vâr

Henüz gonca-i âmâli nâ-şükufte iken
Henüz devha-i 'ömründen almamışken bâr

O nahl-i nev-resi hâke berâber etdi dirîğ
Tarahhüm etmedi hayfâ zamâne-i gaddâr

Girip sefine-i tâbûta eyledi âhir
Bu nuhte-pâre ile sâhil-i behište güzâr

Giyân olunsa gerek haşre dek bu muhannetle
Olur (Fiğân) dahi târîh-i mevt edilse şumâr 1131

Pâşâ-yı müşârun-ileyh mersiye-i garrayı görünce merhûmeye yapırmakda olduğu türbe'-yi müzeyyenenin cidâr-ı sülûsesine hat-ı celf ile tamâmen hakk ü tahrîr etdirmişdir ki el-ân mevcûd u pâyidârdır.

Kezâlik vâfî-yi müşârun-ileyhin sene-yi mezkûre içinde kerîme-i ma'sûmesi Leylâ Hanım'ın vukû'-ı vefâtına:

Bülbül-i gülzâr-ı cennet eylesin Leylâ'yı Hak sene 1131

Târîhini hâvî olarak inşâd eylediği ebyâtı dahi hükûmet konağı civârında (Süleyman ibn-i Hâlid ibn-i Velîd) Hazretleri'nin türbe-i mu'attaraları kurbündeki merkad ser-levhâsında muharrerdir. Fotokopi

189

Hanımların merkadlerinin taşlarına varıncaya kadar te'sîr etmiş, Sâlim ve Safâyî tezkirelerinde bunlardan sonra yazılmış iken tezâkir-i mezkûre sahâ'ifine ma'a't-te'essüf nüfûz edememiştir. Hâmî merhûmun vefâtından sonra yazılan Râmiz, Şefkatî tezkireleriyle yakın vakitlerde tahrîr olunan Tezkire-i Fatîn ile Kâfile-i Şu'arâ'da ismi görülüyor ise de bu da Diyarbekirli olduğuna, şâ'ir bulunduğu da dâ'ir bir iki satırdan 'ibâretidir.

E'âzîm-i şu'arâmızdan olan müşârun-ileyhin sîmâ-yı hakikat ü güzerân-ı hayâtının şimdiye kadar kimse tarafından zabt olunmaması 'Abd-i 'âciz için bâ'is-i müşkilât olmaya başladı. Me'hûz-ı mücessem olan pîrân-ı memlekete mürâca'atdan başka bir çâre görülmedi. Müşârun-ileyhin ahvâli hakkında eylediğim rivâyetleri, dîvân-ı eş'ârî ile ve mümkün olduğu kadar da tezkireler ile tatbîk ederek şu teccüsât u tatbîkât netîcesinde zîrdeki satırlar çizilmiştir.

İsm-i üstâdâneleri Ahmed'dir. 1090 hudûdunda Âmid şehrinde dünyâya gelmiştir. Terceme-i hâli mürûr eden fazîlet-mendân-ı ümmetden İbrâhîm Hâsım-ı Âmidî'den tahsîl-i 'ulûm-ı 'âliye vü tekmîl-i nüsh-ı 'ilmiye vü hutût-ı mütenevvi'a ile ba'zı fûnûnu da sâbîkû't-terceme 'Ârif-i billah Hâfız Bulak Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî'den tilmiz ederek tekemmül eyledi.

İbrâhîm Hâsım-ı Âmidî'den tahsîl-i 'ulûm etmesi manzûme-i meşhûrelerinde:

Rehber-i merhale-i irşâdım

Ya'nî hayru'l-eb olan üstâdım

Nazmıyla mü'eyyed olduğu gibi Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî'den dahi kesb-i kemâlât eylediği Tezkire-i Râmiz'de muharrer olan Âgâh-ı feyz-i intibâhın şâkirdânındandır.

Ve tezkire-i (Şefkatî)nin dahi –Dervîş Âgâh merhûmdan okumuşdur– ‘ibâreleriyle müsbetdir. Hâmî'nin fazl u kemâli ol kadar kesb-i işihâr eyledi ki her sözü bir bürhân-ı metîn-i ma'nevî hükmünü aldı. 1121 hudûdunda Dersa'âdet'e 'azîmet ve ol vakt sadâret kethüdâsı bulunan Muhsin-zâde 'Abdullah Pâşâ'ya intisâb ederek dîvân-ı sultânî ketebesini sunûf-ı mümtâzesine dâhil oldu. Bir müddet de pâşâ-yı müşârun-ileyhin dîvân kitâbeti hizmetinde istihdâm olundu.

Muhsin-zâde 'Abdullah Pâşâ'ya intisâb ve hizmet-i kitâbetinde istihdâm olduğu Râmiz'in şu 'ibâresiyle müberhendir.

- Merhûm Muhsin-zâde 'Abdullah Pâşâ'nın sınıf-ı hâcegânı [1] oldu.

---

[1] Hâmî Efendi'nin hâcegânlık rütbesini ihrâzı Muhsin-zâde 'Abdullah Pâşâ'nın sadâretinde olmayıp âtîde görüleceği üzere 1137 senesinde Tebriz şehrinin fethi esnâsındadır. Çünkü Muhsin-zâde 'Abdullah Pâşâ'nın sadâreti 1150 senesinde teşehhüd mikdârı olup o zâmân ise Hâmî Efendi'nin inzivâ vü ferâgat zamânı idi.

190

1129 senesinde Diyarbekir vâlîğine ta'yîn olunan Köprülü-zâde Hacı 'Abdullah Pâşâ'nın dîvân kitâbetine ta'yîn olunarak Pâşâ-yı müşârun-ileyh ile me'an memleketine geldi. Köprülü-zâde'ye dîvân kâtibi olması dahi Tezkire-i Şefkatî'de şu 'ibâre ile muharrerdir: Köprülü-zâde 'Abdullah Pâşâ merhûma dîvân efendisi olmuştur.

Müşârun-ileyh Köprülü-zâde Hacı 'Abdullah Pâşâ 'âlim, kâmil bir zât olduğu gibi hayrât u hasenâtı gâyet sever ve Hâmî Efendi ise gûyâ ki hayr işlemek ve ebnâ-yı cinsine insâniyet ü mu'âvenet eylemek için dünyâyâ gelmiş olduğundan pâşâsını dâ'imâ hayr u hasenât tarîkine sevk eylerdi.

Van kal'ası muhâfızları bir tarîk-i nâ-revâyâ saparak ahâliye gadr u i'tisâf eylemekte olduklarından 1130 senesinde vâlî-yi müşârun-ileyh saltanat-ı seniye cânibinden Van kal'a muhâfızlarının

te'dîbine me'mûr oldu tabî'dir ki dîvân kâtibi Hâmî Efendi de birlikte 'azîmet eyledi.

Van târîhinde 'aynen şu 'ibâre muharrerdir:

- Pâşânın tamâm vilâyete merhameti nümâyân oldu. Çünkü cabbarlık ile mukaddemâ meşhûr idi. Meclisinden kıyâmdan sonra âsâr-ı şefkatlerinden 'ulemâ ta'accüb etdiler ve şehre kahr için me'mûren geldiği halde mukaddemât-ı lafza sebep nedir dediler. Ba'zıları ayıtdı: Emîr hacılıktan henüz gelmiştir. Onun içindir bazıları dedi. Faruk-ı zaman olan karındaşı Nûmân Pâşâ'nın vefâtı haberi geldiği esnâda bu cânibe me'mûr oldu. Sebep budur. Gerçi bunların dahli var ama hakikât budur ki eyyâm-ı sebâb-ı güzerân olup 'ilm u 'irfânı nâ'il-i mesâtib-i dü-cihân olmak iktizâ eder onun içindir. Şu 'ibâre müedâsı vâkî ise de bunlardan başlıca biri de Cenâb-ı Hak, Hâcî 'Abdullah Pâşâ'yı o esnâda dîvân kâtibi olan Hâmî'i- sâhibü't-tedbîr gibi bir nedîm ü müstesâra nâ'il etmiş idi. Pâşâ herbir müzakere vü müşâvereyi onunla icrâ eder ve ona yazdırırdı. Hâmî ise yukarıda beyân olunduğu üzere vücûdunu hayr u hasenâta vakf etmiş bir feylesof-ı cihân idi.

Yedibinden mütecâviz nefis ile Van sahrasında iki taraflı ordu kurdurup on iki Fotokopi

Mabeyninde bir fakîrin buğday tarlası var idi. Bir sünbülüne zarar gelmedi.

191

İşte böyle bir vezîr-i zîşânın hizmet-i kitâbetiyle kâm-yâb olan Hâmî'nin nasıl bahtiyâr bir zât olduğunu ve pâşâsını ne mertebe hayr ü hasenata sevk eylediğini tasavvur etmeli.

Pâşâ Âmid şehrinin pek meşhur olan çadırcılar esnâfını celb ederek gâyet vâsî' vü dil-küşâ bir çadır i'mâlini emr etmiş ve 1131 senesinde çadırın hitâm bulmasına Hâmî Efendi (râ'ie) bir kasîde-i garrâ-yı nâdîde-edâ inşâd eylemiştir. Kâside-i mezkûre Köprülü-zâde 'Abdullah Pâşâ'nın manzûru olunca hezâr tahsinler ve ihsânlar ibzâl eyledikten başka a'ladan 'ala olan bu kasîdeyi o hayme-i ferah-fezânın

bazı münâsib mahallerine masnu’u müzeyyen bir surette tahrîr etdirmişdir.

1132 Rebî’ül-evvelinde vâlî-yi müşârun-ileyh Erzurum’a tahvîl-i me’mûriyet ve Hâmî-i nüktedân dahi efendisiyle birlikde ‘azîmet eyledi. Orada bulunduğu üç sene müddet zarfında Erzurum şu’arâ vü üdebâsıyla musâhabetler ve muşâ’areler cereyan etmiş idi. Bu esnâda Hâmî hakkında, pâşâ’nın kethüdâsı Mehemed Ağa tarafından sûret-i imsâk göstermesi hasebiyle müzâyekaya ve bunu müte’âkiben bî-emân bir göz ağrısına giriftâr olmuştur.

Bir bî-emân göz ağrısına mübtelâ olup
Oldum esir-i zulmet vahşet-i zühâl gibi

Oldum vec’-i ‘ayne giriftâr efendim
Hûn-âb döker dîde-i giryân iki yüzden

Beyitlerini hâvî gazelleri o âvânda söylenmiş ve kethüdâ-yı sâbık Mehemed Ağa infisâl ederek yerine kethüdâ-yı cedîd ta’yîn olunmuşdur. Şu zamân-ı sürûrda Cenâb-ı Hâmî’nin gözleri de âfâkat-yâb olarak hem şükraneye hem de taleb-i meblağ vâdîsinde kethüdâ-yı cedîde bir neşîde-i belîğa takdîm etdi. Şu bir kaç beyit ondandır:

Hamdillah ki kethüdâ oldun
Bir vezîr-i bülend pervâze

Şükriyyah ki etdi kâr-ı güzâr
Hak seni bir müşîr-i mümtâze

Mütesettit iken kulûb-ı ‘ibâd
Rişte-i lutfun oldu şîrâze

Kapı halkı mükedder olmuş iken
Buldu lutfunla revnâk-ı tâze

Vec’ü’l-‘ayna mübtelâ oldum

Neyledim çerh-i şe' Abda bâze

Hasret oldum dirîğ-i sebparevâr

Rûy-ı hurşîd pertev-i endâze

Oldu sıhhatle dîdeler rûşen

Şükr ol Hâlik-i şifâ-şâze

Mevsîm-i rûze vakt-i 'îd karîb

Bahşîş ister mülâzimân tâze

192

Etdiler zirve-i 'inâda su'ûd

Bindiler esb-i nühût u nâze

Harçlığım yok müzâyakan pek çok

Kaldı iş kethüdâ-yı şehbâze

Kala gurbetde böyle sıfru'l-yed

Kâfidir Hâmî-i sühan sâze

Müşârun-ileyh 'Abdullah Pâşâ 1136 senesinde İran ser'askeri ta'yîn olundu. 1137 senesinde Tebriz'in feth ü teshîri hasebiyle Hâmî Efendi de efendisiyle birlikte muzafferen Tebriz şehrine dâhil ve hidemât-ı memdûhasına mükâfeten hâcegânlık rütbe-i mübecceline nâ'il oldu.

Hâmî Efendi'nin zuhûra gelen hidemâtı ve takdîm eylediği kasâ'id-i belâğat-ı gâyâtı üzerine ser'asker-i müşârun-ileyh hazretleri ol kadar memnûn kalmışlardır ki kendisini bir daha dünyâda ihtiyâc yüzü görmeyecek mertebede ihsanlara altunlara gark eylemiştir

1138 senesi evâhirinde efendisinin İran ser'askerliğinden infisâli üzerine Hâmî Efendi de artık me'mûriyetden çekilmek ve pâşâsının ihsân eylediği nukûd-ı vâfira ile Diyarbekir'deki kâşânesini ve

hâric-i şehirde Dicle nehri üzerindeki kasr-ı ma'rûfunu inşâ ile meşgûl olmuşdur.

1140 senesinde her iki inşâ'ât rehîn-i hitâm olduğundan kasr-ı safâ-bahşânın şadırvanlı safâsının cânib-i yemîn ü yesârındaki iki kapı üzerine yâr-ı vefâdârı fâzıl-ı şehîr 'Abdûlgafûr-ı Âmidî ile kendilerinin zâde-i tabî'atları olan şu latîf târîhleri tahrîr ü hakk etdirmiştir ki hâlâ mevcuttur:

Târîh-i Lebîb-i Âmidî

Seyr-i eser-i Hâmî Efendiye meh ü mihr

Zâl-i feleğe 'aynın nezdik-nümâdır

Tebşîr-i tamâmında Lebîb eyledi târîh

Nev-kasr-ı safâ-dâde İrem müjde-behâdır sene 1140

Târîh-i Hâmî-i Âmidî

Ahmet Hâmî bu 'işrethâne-i deyrînde

Mübezzel makdûr eyleyip yaptırdı kasr-ı bî-manend

Hüsn-i itmâmın görüp Hâmî dedim târîhini

Ahmed-âbâd oldu himmetle bu kasr-ı dil-pesend sene 1140

Cenâb-ı Hâmî 1140 senesinde tekrâr bir Dersa'âdet seyâhatı

icrâ eyledi. Ol esnâda ise Sultan Ahmed-i Sâlis'in halliyle Sultan Mahmûd-ı Evvel'in cülûsu vesâ'ir bazı vukû'at-ı 'acîbe hudûsü 'âlemin nâ-pâyidâr olan ahvâlinden kendisini tenfir etdirdi.

193

Ol esnâda efendisinin birâderi Köprülü-zâde Nûmân Pâşâ merhûmun mahdûmu Ebu'l-Hayr Hâfız Ahmed Pâşâ'nın rütbe-i sâniye-i vezâretle kubbe-nişîn ve tevkî olmasına güzel bir kasîde ve kendisinin memleketine îsâlini istirhâm etdi.

Veziir-i müşâru'n-ileyhin ve hânesinde misâfir olduğu mâliye mukâta'a halîfesi üdebâdan Girîdî Tayyibî Efendi'nin inzîmâm-ı

himmetiyle uhdesine ba'zı mâlikâne tevcih olunarak 1144 senesinde cânib-i vatana imâle-i rûy-ı 'azîmet eyledi.

Bu bâbdaki manzûme-i belîğasından anlaşıldığına göre Cenâb-ı Hâmî'nin yanında altı 'adet esb-i sabâ-refîârı ve büyük 'Ali, Hasan, Küçük 'Ali isimlerinde üç hademesi var idi. Binâen-'aleyh kirâ hayvanı tutmak ihtiyacından vâreste idi. Dersa'âdet ve havâlisinde Anadolu'nun Bolu sancağına varıncaya kadar dehşetli bir sûrette tâ'ûn hastalığı icrâ-yı hükm eyliyordu. [1]

1144 senesi rebî'û'l-evveli sabâhında Tayyibî Efendi hânesinden kalkarak Üsküdar'a geçti. Bir kaç sâ'at da eşyâyı yüklemek gibi ahvâl ile meşgûl oldu. Vakt-i zuhûrda Üsküdar'dan hareket eyledi. Hâmî Efendi'nin bir taraftan tâ'ûnun te'sîrât-ı helecân-bahşâsı bir taraftan mühâliki hasebiyle uğradığı mesâ'ib ü mütâ'ib hakkında itnâb-ı mübâhesât edilse esîr-i zülf-i dil-ârâ olan 'âşıkân-ı dil-rîşânın nazargâh-ı intibâhına 'arza şâyân bir kitâb-ı garâ'ib-nisâb teşkîl eder.

Yollarını manzûme-i meşhûresinde pek acıklı bir sûrette tasvîr ve âdetâ pek belîğ bir seyahat-nâme teşkîl eylediğinden bizde o macerâyı bizzat Hâmî-i mu'ciz-beyânın lisânından dinletmek üzere enâfes-i âsârdan ma'dûd olan 268 beyitli manzûme-i kıymetdârından Dersa'âdet'den hareketle Diyarbekir'e vâsıl oluncaya kadar yollarda çekdiği cefâları hâvî olan parçasını nakl eyliyoruz:

Üsküdâr'a geçip oldukça süvâr
Gün geçip etdi güzer-i nisf-ı nehâr

Ham atlarla çalınca pâle
Düşdüler lâşe-sıfat kartale

Kesdirip yemleri hengâm-ı 'işâ
Suluk aldırmaııp etdik suverhâ

[1] Hâmî Efendi hüküm-fermâ olan tâ'ûn 'illetini manzûmesinin müte'addid mahallerinde zik ü beyân eylediği halde vak'a-nüvîs Sâmi ve Subhî târiflerinde buna dâir bir iki satırlık bir bahis bile görülmüyor.

Kulan yerde su'âl eyleyerek
Hastalık var mı diye söyleyerek

Var idi Bolu'da da renc-eseri
Gerede pâk etmiş aldık haberi

Şükr edip Hâlika mesrûr olduk
Mevtten san ederiz dîr olduk

Bî-gümân yerdeki tâ'ûndan eser
Yoğ idi bitdi misâl-i mantar

'Ali Tosyada meftûn oldu
Hedef-i ta'ne-i tâ'ûn oldu

Gördük eylenmedi ebnâ-yı sebîl
Bir mehâfe bulup etdik tahmîl

Direğim idi o gurbet elde
Oldu eşkiste dirlikli belde

Kimse yok bak bu kazâ vü kaderim
Rüfekâ bir kaz ekinli kefere

Meyt ahvâlini görmüş değilim
'Ömrüm oldukça el vurmuş değilim

İctinâb eylediğim 'illete ben
İhtilât eyleyip öldüm yekten

Hâcı köyüne götürdük nâ-çâr
Eyledim mürdeyi teslim-i mezâr

Subh-dem yükleyip olduk pûyân
Ebruveş nâle-künân-ı girye-feşân

Gâh vahşetle edip girye vü âh
Teselliyetle gehi innallâh

Hasan sandım olur vâreste
O da Sivas'da düştü hasta

Üç seyis hâne ile ben rüsvâ
Kaldım üftâde vâhîd ü tenhâ

Kırda kaldım ne mu'în u ne zahîr
Küçük oğlan 'Ali bir de bu hakîr

Yalnız munîs ü gam-hârım yok
Teselliyet-bahş dil-i zârım yok

Ebr idi giryeme ancak hem-hâl
Hem-demim nâleler etdikce cibâl

El elinde ne ki var yek-pâre
Akça zoruyla bulurdum çâre

Yalvarıp akça verirdim geceler
Yüklerim yükleyeler tâ ki seher

Koca zemîlere cânım diyerek
Ser kesip rûh-ı revânım diyerek

Gah yükler yıkılıp yollarda

Telef-i nefer edecek çöllerde

Yüklerin hamline ben bî-ser ü pâ
Kûh-ı sahrâda kalırdım tenhâ

Kimse yok kendim ederdim nâçar
Hastaya yolda konakta timâr

Günde yüz def'a inerdim atdan
Ye's gelmişdi bana sıhhatdan

Ne meded-res bulunurdu ne refik
Soysa öldürse de kâtı'u't-tarîk

Bâ-husûs altı sûtûr rehvâ
İstemezler mi 'alafla timâr

Âkıbet tutdum iki hizmetkâr
Yol belâsı iki şahs-ı cerrâr

Tutdum ammâ ki peşîmân oldum
Onlara bir de nigehbân oldum

Tecrübe etmediğim iki herîf
Rûz u şeb vesvesem etdi tazîf

Zâhirâ yosma kıyâfet haydût
Kalb, hâlin bilir ancak ma'bûd

Hâlim onlarla diğerk-gûn oldu
Eski derdim daha efzûn oldu

Fikr ederdim ki fesâd etmeyeler
At ü eşyâmı alıp gitmeyeler

Akça zu'muyla edip meyl-i hevâ
Sû-i kast eyleyeler belki bana

Pâsbân olmuş idim şeblerde
Kılmadı çeşmimi müjgân perde

Gerçi âyîne-i kalbim meksûr
Yine göstermez idim 'acz ü fütûr

Âhirü'l-emr davârim var iken
Yüklere yolda kirâ tutdum ben

Hasta da oldu veci'den şeydâ
Nefes eylerdi zemîne ilkâ

Heşt menzil taşıdım hastasını
Haber edip hâtır-ı eşkistesini

Düşmeden mevt ile derdim sekere
Salayım zinde Diyarbekire

Âkibet vurdu yolun rehzen-i mevt
O dahi oldu Malatya da fevt

Çekip âgûşa onu hafre-i hâk
Genc idi oldu yeri genc-i muğâk

Kalbime vesvese reh-yâb oldu
Yüreğim ma'den-i sîm-âb oldu

Bunları mest edicek şerbet-i merg
Bana geldi der idim nevbet-i merg

El yuyup âb-ı hayâtımdan ben
Eyledim rişte-i ümmîdi kefen

Çekdiğim renc ü 'inâyı mutlak
Düşmen-i cânıma göstermeye Hak

Hâsılı yazsam olurdu dirhem
Çekdiğim mihneti levh ile kalem

Hamdillah ki o zü'l-fazl ü menen
Vatana saldı bizi sağ ü esen

Gurre gösterdi cemâziyü'l-evveli
Âmide eyledi vâsıl Mevlâ

Üft ü hayz eyleyerek mihnet ile
Fıkr-i hâb ü heves-i râhat ile

Vâsıl olduk da Diyarbekre
Dil-i zâr uğradı diğer mekre

Şehre geldik deyü mesrûr olduk
Mest geldik eve mahmûr olduk

Var idi iki ciğer-pâreleri
Kurretü'l-'aynı idi nazzâreleri

Nûr-ı dîde semer-i kalb-i hazîn

Tıfl-ı nev-reste iki dürr ü semîn

Benden evvel on iki göbek deri
Olmuş üftâde-i dâm-ı cederi

196

Etmiş ol iki çiçek gibi pister
Çıkarıp tâze çiçek huldı makarr

Kılmış ol goncaların hükmü kazâ
Kefen-i tâze çiçekli hâra

Kafesinden iki 'asfûr-ı cinân
Eylemiş bâğ-ı behište tayarân

Var mıdır âh u te'essüfden sûd
Halefin vere onun da ma'bûd

Yeter ey hâme-i pejmürde-rakam
Eyledin safha-yı levh-i mâtem

Cenâb-ı Hâmî, bundan sonra on iki sene kadar memleketi şu'arâ vü 'urefâsıyla imrâr-ı hayât-ı şâ'irâne eyledi. 1156 senesinde ba'zı yârân-ı kadîminin vâki' olan da'vetleri üzerine Erzurum'a 'azîmet etdi. Altı mâh mikdârı ikâmet ederek oradaki serdârân ü ümerâ-yı zîşân taraflarından nâ'il-i cevâi'iz-i firâvân ü hürrem ü handân memlekete rû-be-râ mu'âvedet oldu.

Erzurum ile Kiğı arasında bir derbend-i mahûfda eşkiyânın istikbâline uğradı. İki şehid verdikten başka ittibâi'nın bir çoğu ve bizzat Cenâb-ı Hâmî mecrûh edildi. Mâlik olduğu nukûd u eşyâ vü esb aslihânın cümlesi pençe-i yağmaya uğradı. Yalın ayak başı açık bir halde dağlar başında sıkıntılar çekerek memleketine güç hâl ile gelebildi.

Meşhûr (lâmiye) kasîdesinin mukaddimesinde bu vak'a-i' hâ'ileyi şu satırlarla tahrîr ediyor:

Erzen-i Rûmdan etdikte geçen sâl kugûl
Cebel-i Kesmere [1] geldikte kazâ etdi nüzûl

Hep inip atlarımızdan yokuşun başında
Teng ü pür-seng idi zîrâ ki odur bend-i mehûl
fotokopi

.....mehâbâ yürüyüp gaflet ile bir mikdâr
Eyleyince vasat-ı müzîk derbende dühûl

..... tutdu tûfenge bizi kâtı' u't-tarîk
.....ini nevrete civân oldu şehîd ü maktûl

..... ikbâm olup cümle zahm-dâr ü cerîh
Kıldılar seng ü tûfeng ile bizi hûr ü huzûl

.....eslihamız cümle alıp koymadılar
Bizde ne esb-i müserric ne sûtûr-ı mahmûl

..... koymadı bizde derimizden gayrı
Böyle târâc edemez leşker-i Cengîz-i Moğol

..... haşr sıfat râcil ü 'âhî hâfi
Eyledik Âmide bu zül u hevân ile dühûl

Diyarbakir'a 'avdetinden altı mâh sonra Rakka vâlîsi Hamalı-
zâde Ahmed Pâşâ

[1] Kâf'ın fethi, şın'ın sükûnu ve mim'in fethi râ'nın sükûnuyla Erzurum ile Kiğı arasında bir fotokopi

muhâfızı vü Şark ser'askeri ta'yîn olunarak mahall-i me'mûriyetine gitmek üzere Diyarbakir'e geldi.

Emvâl-i menhûbesini istirdât etmek üzere 1158 senesi şehri-temmûzu evâ'ilinde Hâmî Efendi'yi birlikde Erzurum'a götürdü.

Erzurum'a muvâsalatı 47 gün olduğu halde emvâl-i mağsûbeden pek cûz'î şey zâhîre çıkarıldı. Kış yaklaştı. Yolların kapanmasına az bir zamân kaldı.

Ol esnâda 121 beyti hâvî (Lâmiye) kasidesini tanzim ederek ser'asker-i müşârun-ileyh nezdinde 'ulemâ vü ümerâ mevcûd olduğu bir sırada Firdevsiyâne bir edâyla huzûr-ı pâşâyâ dühûl ve kasîdesini takdim eyledi.

Ahmed Pâşâ kasîdeyi mütâla'a ederek gâyet beğenmiş ve Hâmî Efendi'ye i'âde ile huzûr-ı hey'etinde 'alenen kırâ'at hakkını da bahş etmiştir.

Mütenâsib bir vücûda yüksek bir sadâyâ mâlik olan Hâmî-i nüktedân o kasîde-i mu'ciz-edâyı öyle bir âb ü tâb ile okumuşdur ki – kasîdeyi mutâla'a edenlerin ma'lûmu olduğu üzere– ba'zı mahallerini gâyet müessirâne yazdığından hey'et-i kirâmı mübtelâ-yı ahzân ve bazı mahallerini de gâyet şûhâne vü latîf perdâzâne teşbîhât ile tezyîn eylediğinden cümlesini münbasıt ü handân eylemiştir. Kasîdenin erkânından olan:

Var ise şübhen eğer vur miheng-i tecrübeye

İşte levh işte kalem işte kitâb işte fuhûl

beyt-i fâhirânesini okuduğu sırada (işte levh işte kalem) ta'bîrine gelince ser'asker-i müşârun-ileyh karşısındaki kalemdân-ı zerrîne ve (işte kitab) söyleyince pâşâ'nın yanında mevcûd müdevvinât-ı kütûbe ve (işte fuhûl) denince meclisin cânib-i yemîninde ku'ûd buyuran 'allâme-i mutasavvıf İbrâhîm Hakkı ve Erzurum müftî-i fâzılı Hâzık Efendiler hazerâtına eliyle işâret ederek göstermiştir.

Kasîde huzzâr-ı kirâmın ol kadar mazhar-ı takdîri olmuşdur ki böyle bir zat-ı nâdirü'l-akrânın uğradığı felâkete ve kırk elli günden beri Erzurum'da sürünüp kaldığına te'essüfler olunarak emvâl-i mağsûbesinin bedeli tesviye vü câi'ze-i kasîde dahi bâliğan mâ-beliğ ethâf ü te'diye

olunduğu halde huzûr-ı ser'asker-i müşârun-ileyhden çıkılmış, mutayyiben ve mesrûran memleketine 'avdet etmiştir.

Fotokopi Çeteci-zâde 'Abdullah Pâşâ gibi bir zât-ı fâzıl Diyarbekir vâlifliğine

198

revrak-tırâz bulunduğundan Hâmî-i nüktedân vâlî-i müşârun-ileyhin mehâmetine hasr-ı evkât eylemiş ve verdiği kasâ'id ü asâra mu'âdil kese kese altunlar ve kıymetdâr kürkler ve hil'atlerle mültefit ü mükerrer olmuşdur. Evâhir-i eyyâmında Diyarbekir'e iki sâ'at mesâfede vâki' (Fâreh) karyesi mukâta'ası dahi uhde-i fâzılânelerine temlik olunmuş idi. 'İbâdet ü ta'at ü neşr-i fezâi'l ü kemâlât ile imrâr-ı vakt ü sâ'at eylemekte olduğu halde 1160 senesi evâ'ilinde cevher-i rûh-ı celîlü'l-kıymetin teslîm-i hazâne-hâne-i bekâ eyledi.

Esnâ-yı tahrîr-i tezkirede ba'zı pîrân-ı memleketden merkad-ı 'âlfileri tahkîk olunarak gidilip ziyâret olunmuş ise de kitâbe-i mezârın mürûr-ı zamân ile nâbûd olduğu kemâl-i te'essüfle görülmüşdür. Merkad-ı 'âlfileri Rûm Kapısı hâricinde 'âtiyü't-terceme 'Abdu'l-Gafûr Lebîb Efendi ve ceddü'l-ced Câmî'u'l-Hurûf Seyyid Mehemed Emîrî Çelebi ve daha sâ'ir bir çok fuzalâ vü ekâbir-i memleketin defîn-i gufrân oldukları muhît dâ'iresindedir.

Hâne-i edîbâneleri Mardin Kapısı semtinde Hâcî Ahmedli mahallesinde Lebîb Efendi merhûmun hâne-i fâzılâneleri karşısında vâki' çeşmenin ittisâlinindedir. Şimdi yalnız harem da'iresinin bâzı aksâmı mevcûd ve selamlık ciheti vîran u nâbûddur.

Merhûm-ı müşârun-ileyh mûlahhamü'l-vücûd vasatü'l-kâme levni hamrete mâ'il vâsiü'l-cebhe evsadü'l-'ayneny ü revânî, beşüş vechiye bir zât olduğu üzere bu hâkdân-ı bî-bekâda yetmiş sene mu'ammer olmuşdur. Fotokopi sabâvet olan on yaşından sonra yirmi sene tahsîl-i 'ulûm u kemâlâta ihtimâm ve yirmi sene de nemâ-yı

me'mûriyetde kesb-i nîk-nâm ü etrâf ü büldânda ba'zı seyâhata devâm ve yirmi sene de ihtiyâr-ı inzivâ ile memleketde ârâm eylemiştir.

Hâmî-i kemâlât-pîrânın hâlâ şehrimizce kemâl-i ma'rûfiyeti ol mertebe vâsıldır ki henüz sekiz on yaşındaki ma'sûm çocuklar arasında bile işitmeyen ve bilmeyen bir ferd yoktur.

Müşârun-ileyhden sonra zuhûr eden ezkiyâ-yı üdebâmızın tavsîfi hakkında 'Azmî-i Âmidî'nin:

Hâmîyi Vâlîyi bir kimse getirmez kâle

Âmidî tâ bu kadar etdi pür-âsâr-ı şeref [1]

..... gibi sözlerle temsîl ü ihticâc edilen zevât-ı kirâmın birincilerindedir.

Ümerâ vü ekâbire vâki' olan ricâsı derhal is'âf edilirdi. Vâlî-i Âmidî gibi bir zât ba'zı kere tervîc-i makâsıd için Cenâb-ı Hâmî'ye mürâca'âta mecbûr olurdu. Netekim ..... beyt-i 'âfleriyle beyân buyurlar.

[1] Şeref Efendi'nin terceme-i hâlî şin harfinde mestûrdur.

199

Hâmî himâye eylese (Vâlî) bir iş midir

Me'mûlümüz husûle gelirdi Lebîbden

Cenâb-ı Hâmî 'ulemâ vü üdebâ ile mecâlese vü müşâhededen pek çok zevk-yâb olurdu. Bundan nâşî kış mevsiminde hânesi, yaz zamanında kasr-ı safâ âşiyânesi bir encümen-i dâniş hâlini kesb ederdi. Onda güzel müşâ'areler mübâheseler icrâ olunur kitâblar, târihler okunur, edebî, fennî makâleler söylenirdi.

Mürâca'at eden erbâb-ı mesâlihi memnun ü mesrûr eylemek husûsunda şöhret-şi'âr idi. Hâmî'nin her zaman hânesinde ondan ziyâde hizmetkâr ve ıstablında dahi bir ol kadar esb-i sabâ-reftâr bulunurdu.

Divân efendiliği ve sâ'ir seyâhatı esnâsında mükemmel sûretde çadırları kurulur ve vüzerâ dâ'iresi gibi ni'metleri bezl edilirdi. 1156 senesinde Erzurûm seyâhatinden 'avdetinde uğradığı yağmada on iki keselik mâ-meleki gitdiğini:

On iki keselik eşyâ vü nükûdum gitti

Yokdur eslihâ vü elbise alât u huyûl

Beytinde beyân edilir ki eğer şimdiki kıymet ü râyice tatbîkan mukâyese edilirse haylice bir servet demek olur. Fersiyeye kasîdeleri ki:

Bir atım var ki mecmua'-i eskâm u a'lel

Mûy-1 endâmı kadar 'ayb-1 teninde terkâr

Hele dendânı mı var ağzında eğer dişlese de

Elini sıkıdı zarâfetle sanırsın dildâr

O kadar 'azû-yı 'acîbinde tenâsüb nâbûd

Çâr-1 haspâreye geçmiş gibi bir tâze hıyâr

Süst-pâdır ne kadar tepmesi te'sîr edecek

Tepse de bir gül ile vurdu sanırsın seni yâr

beyitleri gibi zarîfâne sözleri hâvîdir. Esblerinin nedretinden şikâyetle esb talebinde bulunduğu halde:

Bu kadar 'ayb ile hep atlarımın ıslahıdır

Mısra'ıyla yine atlarının ta'dadını gizleyemiyor.

Gevher-i tâb-nâk şöhreti âvîze-'i gûş-i bilâd olan Hâmî'nin bir büyüklüğü de, 'âlî-cenâb, kıymetli, 'âdil zâtları medh için intihâb etmesidir. 'Uluvv-i mehâmedi nâcehle sarf ederek haysiyet-i nazmı irzâl etmemiştir.

Hem Köprülü hânedânının 'Abdullah Pâşâ ve mahdûmu 'Abdurrahman Pâşâ gibi erkân-ı muhteremesine kasîdeler, târîhler takdîm ederek kese kese câ'izeler ve bohça bohça kisvetler, hil'atlar alırdı.

200

Hatta Köprülü-zâde Hâfız Ahmed Pâşâ'ya verdiği bir kasîde-i bâriyasında şu sözleri mevcuttur:

..... handân Köprülü bir bâğ-1 hürremdir

Ben onda 'andelîb-i nağme-perdâzım fesâhetle

Ne zîbâ sözlerim var vasf-1 'amm ü ibn-i 'amminde

Mevşûh-ı ma'nî'-rengîn ile dil-keş 'ibâretle

Verince her kasîde kîse .... düşüm ederlerdi

Melmu', sarra-i hisân ile ilbâs-ı hil'atle

Eb ü ecdâd ü e'mâmın efendim mutassırlardır

Kemâl-i 'ilme rağbet, cûd ü semâhetle

Çerâğ-ı devletdârına mazhar olmak istersen

O zîbâ eseresine iktifâ kıl cidd ü himmetle

Hâmî-i nüktedânın kasrlar ve kâşânelerde muharrer olup zamânımıza kadar bâkî kalan âsâr-ı kıymetdârdan birisi de şehrimizde kâ'in Balıklı Kasrı'nın tâk u revâkında nakş-tırâz olan yirmi beş beyitli ma'a't-târîh bir kasîde-i belîğasıdır.

Hânedân-ı memleketden 'Abdolvahhâb Ağa-zâde Hâcî Mustafa Ağa 1140 senesinde Balıklı Kasrı'nı iştirâ' ederek yeniden i'mâr u inşâ eylemiş ve 1141'de vâki olan itmâmına ma'a-kasîde:

Tamâm oldukda Hâmî Kasr-ı Mâhî söyledim târîh

Bu kasr-ı pâke olmaz mâhdan mâhiyeden hem-tâ

beytini târîh inşâd eylemiş ve kasrın sakf-ı sengîni etrâfına dâ'iren mâdâr celî bir hat-ı nefis ile hakk ü tahrîr edilmiş olduğundan esnâ-yı tahrîr-i tezkiremize kadar mevcûd u pâydârdır.

Kezâlik derûn-ı şehîrde kâ'im Kılıç Bey [1] çeşmesi mürûr-ı zamân ile harâb olduğundan 1140 senesinde vâki' olan ta'mîrine:

Kılıç Bey çeşmesin icrâ edip Hâmî dedim târîh

Değil âb-ı revân akmış Kılıç gûyâ niyâmından sene 1140

Târîhi inşâd ederek ebyât-ı sâ'iresiyle berâber mezkûr çeşmenin bâlâsında hakk edildiğinden bu kitâbe dahi hâlâ mevcûddur.

Hâmî'nin şu'arâ-yı eslâfa nazîreleri mu'âsırı bulunan meşâhir-i şu'arâ-yı Rûm ile müşâ'aresi kesîr olduğu gibi üdebâ-yı ahlâfî dahi

kendisine pey-rev olarak inşâd-ı eş'âr eylemişlerdir. Şu levha-i nazâ'ir numûnedir:

[1] Kılıç Bey Kânûnî Sultan Süleyman zamânına mücâhidîn-i "Osmânîdendir. İran ve Dağıstan muhârebeleri münâsebetiyle ismi Peçevî Târîhi'nde görülür.

201

Nâbî-i Ruhavî

Olunca hâbda vâsıl-ı visâl-i cânâne

Çalışma bûs-ı kenâre uyandır .....

Hâmî-i Âmidî

Tüketdi Nâbî sözü Hâmî çend mısra ile

Ne çekdi kâfiye-bâbın kapandır.....

Seyyid Vehbî

Çiğer kebâb olup hûn-ı dil şarâb oldu

O şûhu meclis-i 'ayşe dâdândır.....

Haşmet-i Meşhûr

Şeb-i firâka ziyâ ver çerâğ-ı dâğımla

Fitîl-i şem-i visâli uyandır....

Lebîb-i Âmidî

'Aceb bir vâlî-i hâmîsi yok mu şehr-i 'irfânın

Ki bîkr-i nazmı çekdi zûr ile hâmem hürrem basdı

Hâmî-i Âmidî

Cinâyetden emîn olmak gerekdir hâme-i 'ârif

Lebîbâ kilik-i ma'sûmun nasıl bilmem hürrem basdı

.....

Garîbî-i Hâmîye pey-rev olunca tab'-ı çâlâkım

Leb-i güftârdan bin yerde engüşt-i kasem basdı

Refî-i Âmidî Lebîb-zâde

Refî'â esb-i şûh-ı dil-pesendim geçdi eslâfı

Kühen edâ'-yı nazma gerçi tab'im nev-kadem basdı

'Azmî-i Âmidî

Sühan-verlik ederse iddi'â kâdir olur 'Azmî

Sübût-ı sıhhati imzâsına şi'ri kalem basdı

Hâmî-i Âmidî

Hâmî bu nazm-ı tâzenin ister nazîresin

Yüz kes bahâne eyleseler öz kes istemez

Hâzık-ı Erzurûmî

Hâmî Efendî nazmına tanzîr istemiş

Hâzık olursa pey-rev ister bes istemez

Râgıb Pâşâ Sadra' zam

Mânend-i âfitâba yeter perçem-i siyâh

Muğbece ..... -tıraz cezâyir fes istemez

Lebîb-i Âmidî

İbdâl-i 'aşka dâğ-ı sırrı tâc-ı zer istemez

Merdân-ı ser-fedâya mutallâ fes istemez

Fotokopi

Meşhûr Haşmet

Bakmaz kumâş-ı dehre nazargâh-ı feyz-i cû

Beyt'ül-harâm câmesini atlas istemez

Vâlî-i Âmidî

Yok sarf-ı nükûda kudretim ey şûh neyleyim

Ben şâ'irim kasîde gazel söylerim sana

Hâmî-i Âmidî

Tezyîn edip nazîremi vasfınla âsafâ
‘İdiyye sanma sâde gazel söylerim sana

Şeyh-zâde ‘Osmân Nûrî Pâşâ-yı Âmidî

Tanzîr olur mu Hâmînin eş’ârı Nûriyâ
Her nüktesin ki câna bedel söylerim sana

Hâmî-i Âmidî

Ehl-i dil ârâm eder her kande kim rağbetlenir
Gâh olur gurbet vatan, gâhi vatan gurbetlenir

Râgıb Pâşâ Sadra’zam

Kâse-i fağfür lebrîz olsa da vermez sadâ
Devlet efrâyiş bulunca ağniyâ hastalanır

Fıtnat Hanım

Nefs olur ta’at-ı Hakda gerçi bî-tâb ü tüvân
Vâdî-i ‘isyâna basdikca kadem kuvvetlenir

Câmî-i Âmidî

Bir sitemkârın esîri olmuşuz insâfı yok
Her zamân ‘arz-ı niyâz etdikçe ol âfetlenir

‘Azmî-i Âmidî

Zâ’ik-i sekr mezâk-ı ‘âlem-i tecrîd olan
İhtiyâr genc ‘uzlet eyleyip halvetlenir

Kâmî-i Âmidî

Sebz-i hat oldu bahâr-ı ‘ârızında rû-numûn
Eşk-i çeşminde zümürüd rîzesî sûretlenir

Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî
 O rütbe murg-ı dil ülfet-güzîn-i vahşetdir
 Derûn-i beyza-i ‘Ankâ da âşiyâne eğer

Vâlî-i Âmidî

Fotokopi

203

Hâmî-i Âmidî
 Gelince hat, ruh-ı dildâre geldi sîneye dil
 Görünse zulmet-i şeb, murg-ı âşiyâne arar

Hâzık-ı Erzurûmî
 Dilin ol serv-i sehî üzre gerdişi Hâzık
 Hamâme gibi o âvâre âşiyâne arar

Nâbî-i Ruhavî
 Sırışk-i çeşmine ehl-i nifâkın i’timâd etme
 Esâsında binânın reşk-âb olsa metîn olmaz

Vak’a-nüvis Sâmî
 Hayâl-i çîn-i zülfü mâye-i hâmûşî-i dildir
 Sivâd-ı mûy-ı çîni olsa çînîde enîn olmaz

Hâmî-i Âmidî
 Nişân-ı intihâb olmaz ser-â-pâ nüsha pâk olsa
 Anın’çün ba’zı gül-ruhlarda hâl-i ‘anberîn olmaz

‘Azmî-i Âmidî
 Fürû-mâye olanlardan mürüvvet eyleme me’mûl
 Gerek billûr-ı sâfî, sâde şîşe dûrbîn olmaz

Kâmî-i Âmidî

Melekde bu melâhat yok perîde bu sabâhat yok
Hele nev'-i beşerde böyle şûh-ı nâzenîn olmaz

Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî

Yârin cefâsını severiz cânımız kadar
Ağyârın etdiği bize çîn-i cebîne bak

Hâmî-i Âmidî

Nergis gibi tefekkür edip 'asl merci'in
Aç çeşm-i i'tibârını dâ'im zemîne bak

Lâ-edrî

Ta'mîr-i ka'be, hedm-i sanem-hâne iş değil
Aç dîde-i basîreti kalb-i hazîne bak

Fehîm-i Kadîm

Çeşm-i bîmârından özge kimse bilmez hâlimi
Nice demdir olmuşum bî-çâresi bir kimsenin

Hâmî-i Âmidî

Tîr-i gamzen zülf-i müşgîninle bend etdin meğer
Kim onulmaz hayli demdir yâresi bir kimsenin

'Azmî-i Âmidî

Nice demdir dilde işler pâresi bir kimsenin
Var mıdır eyâ bu zahma çâresi bir kimsenin

Kâmî-i Âmidî

Amân, ebrû-kemân, merrîh-i gamze hûn-feşân
Bu edâda nerde var hûn-hâresi bir kimsenin

Münîf-i Antâkî

Nefs hevâ-cû, reh-i seylâb-ı fenâda
Mânend-i habâb ol, heves-hâneyi başka

Hâmî-i Âmidî

Nereye giderse takılıp ardına düşme
Ey rişte-i nazzâre o dürdâneyi boş ko

Hâzık-ı Erzurûmî

Erse gönül zülf-i girih-gîrde ârâm
Zencîr ile zabt olmaz o dîvâneyi boş ko

Nâbî-i Ruhâvî

Elif ki encümen-i harfde ser-âmeddir
Per-i hümâ-yı sa'âdet serindeki meddir

Hâmî-i Âmidî

Çîn-i gazabla 'âşık baksâ 'aceb değil
Zîrâ diyâr-ı hüsne o meh şimdi vâlidir

Hâzık-ı Erzurûmî

Hâzık te'lîf eyleme ol baş meşreb-i ol
Âsûdedir cihânda o kim lâ'ubâlîdir

Şeyh-zâde İbrâhîm Hafîd Pâşâ-yı Âmidî

Âludedir girişme vü nâz ile ey Hafîd
Ruhsâr-ı alı duhter-i rezin pek boyalıdır

Şeyh-zâde 'Osmân Nûrî Pâşâ-yı Âmidî

Mahbûb-ı mehveşim güzelim pek edâlıdır
Bir âhû-yı remîdedir ammâ vefâlıdır

Sâmî Vak'a-nüvîs

Ah-ı şerer-feşân ki dil ü sîneden çıkar

Pîçide ejdehâ gibi gencîneden çıkar

Hâmî-i Âmidî

Ref-i rakîbdır kasdı kenz-i vuslatın

Genc elde, sen bu ejderi gencîneden çıkar

205

Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî

Vasl için hâtır-ı hicrân-zede minnet çekmez

Bezm-i dildâr-ı behişt olsa da hasret çekmez

Hâmî

Rûşenâ tıynet olan hârî-i gurbet çekmez

Mihr tebdîl-i bürûc etmede zahmet çekmez

Sâbit-i Bosnavî Kâdî'-yî Âmid

Nihâdında necâbet yok senin ey sûfi-i hod-bîn

Değil kürsîye 'izz-i 'arşa çıksan âdem olmazsın

Hâmî

Bu endâm ve bu imsâk ile ey şûh-ı cihân-ârâ

Güneş olsan ziyâ-endâz fark-ı 'âlem olmazsın

Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî

Yokdur ebnâ-yı zamânda revîş-i mihr ü vefâ

Hiç Âgâh sana yok yere zahmet verme

Hâmî

Sana çok cevr ü cefâ eylese azdır gerdûn

Demedim Hâmî sakın fazl ile şöhret verme

Vâlî-i Âmidî

Tüketdi kânımı, def' etdi arzûlarını
Gönülde kaldı hasret karîn-i yâr olalı

Hâmî-i Âmidî

Fesâd-ı kevne mukârin, 'adem-i vücûda redîf
Cihân yok olmada mânend-i şem', var olalı

Lebîb-i Âmidî

Bir ehl-i derd ile yâr olduğun işitmemişiz
Şu hankâh-ı muhabbetde yâr, yâr olalı

Hâmî-i Âmidî

Olursa rif'atimiz kâkül-i siyâh kadar
Bizi ....., istemez günâhı kadar

Yenişehirli 'Avnî Bey

Takarrüb etmedik ağyâr-ı rû-siyâhı kadar
O mâh-pâre bizi sevmiyor günâhı kadar

Hâmî

Eder âh u efgân erbâb-ı 'aşkı mu'teber Hâmî
Hezâra gülşen-i 'âlemde rağbet nâleden gelmiş

Zîver Pâşâ Şeyhülharem

Ruhun gülşende tâb'-ı neş'eden olmuş gark-ı rîzân
Hezârın keyfi de oldum gül-i pür-jâleden gelmiş

Hâmî-i Âmidî

Fotokopi

'Azmî-i Âmidî

Fotokopi

Pür mestim ki nîk ü bed, nedir fark eylemem
Zerrece yokdur gözümde dünyâlar benim

Hâmî

.....idi fevvâre-i kilik-i hüner ol
Dirîğâ seyl-i gam tahrîb-i mecrâ-yı havâss etmiş

Emîrî-i Câmî'u'l-Hurûf

.....ehlinin 'ukkâda şiddetli mücâzâtı
Künûz-ı 'izzetinden kibriyânın ihtilâs etmiş

Müşârun-ileyh levha-i nazâ'iri bundan 'ibâret olmayıp yukarıda Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî ..... vü ced-i câmi'u-l hurûf Mehemed Emîrî ile 'add-i hakîrin terâcim-i ahvâlinde ba'zı ..... mürûr etmiş olduğu gibi âtfide Hamdî, Hafîd, Lebîb, Nûrî, Vâlî ve sâ'ire şu'arâ-yı..... bahislerinde dahi nazâ'ir-i nezîhesi görülecektir.

Hâmî-i Âmidî başlı başına üslûb-ı beyân sâhibi olmakla berâber şu'arâ-yı İnan ve üdebâ-yı ..... âsârını da ba'zan taklîd eyler. Meselâ Sâ'ib-i İsfahânî'nin

+++

Beyitlerini yazmıştır.

Şu'arâ-yı Rûm âsârıyla olan münâsebeti de böyledir.

Meselâ esâtize-i şu'arâ-yı Rûm'dan meşhûr Nâdirî'nin:

Almış zamâne kavs-ı kuzahdan eline dâs

Hem-vâre kişt-zâr-ı vücûdu idi dirve

Beytine mukâbil Hâmî'nin:

Ne mümkündür ikâmet mezra'-ı 'âlemde ey Hâmî

Hilâlin çerh-i dihkân kişt-zâr-ı ‘ömre dâs etmiş
Beytini ve kezâlik Sırrî-i Üsküdârî’nin:

Fotokopi

Suvâr olsa kaçan ol şeh-süvârım sîm-izeyn üzre

207

Sözleri yan yana getirince müşârun-ileyhin eslâfın ba’zı âsârını
tesebbu’ etmekle berâber bu vâdîdeki mertebe-i üstâdiyeti dahi tezâhür
eyler.

Hâmî-i üstâdın:

Oldum şu hâkdâne peşimân nüsûlden
Fikr eyleyince dağdağa-i irtihâlimi

Yâhud

Hâl-i siyâh sanma binâ gûş-ı yârda
Mehtâba saldı nâfesin âhû-yı çîn-i zülf

Gibi metîn, muhîl, zarîf sözleri dururken sâhib-i tezkire Râmiz

Efendi Hâmî’nin dîvânında mevcûd olmayan şu:

Çinde sâhib-i kedük müdür zülfün
Yüzbaşı, ser-i bölük müdür zülfün

Dağıdır pây-mâl edersin âh
Dûş-ı nâzında yük müdür zülfün

Olur üftâde, her teşebbüs eden
İpi bilmem çürük müdür zülfün

Müşk-bâr oldu kârbân-ı nesîm
Bu şeb âyâ çözüük müdür zülfün

O da (Hâmî) gibi perîşândır
Yoksa yüzden düşük müdür zülfün

Gazelini bularak tezkiresine derc ve müşârun-ileyhin terbiye-i Rûm u ‘Acem olmadığını beyân etmiş ise de sâ’ir âsârının bir beytinden olsun bahs etmemesine nazaran mücerred bu gazel üzerine binâ-yı efkâr eylediği anlaşılıyor.

Bize kalırsa Hâmî-i nüktedân hakkında-terbiye-i Rûm u ‘Acem değildir –demek büyük bir sitâyîş makâmına kâ’imdir. Şu kadar ki– Seciye-i millîye üzerine şi’ir söylemeye heveskâr, üslûb-ı beyân sâhibi bir üstâd-ı yegânedir lakin Rûm u ‘Acem âsârını da tetebbu’ etmiştir- demiş olsaydı elbette edâ-yı mü’edâya daha muvâfık olurdu.

Mağfûr-ı müşârun-ileyhin evâhir eyyâmı olan 1156 senesinde Erzurum’dan Diyarbekir’e gelirken uğradığı cerh ü yağma beliyesinde – külliyyât-ı âsâr-ının da telef ü zâyî’ olduğu, şimdi mevcûd olan dîvân-ı eş’ârı vefâtından sonra ba’zı kıymet-şinâsân tarafından taharrî ve bulunabildiği mikdârının cem’ ü tertîb edildiği mervîdir. Fi’l-hakîka vücûbu der-kâr olan tevhîdiye, münâcât, na’t-ı şerîf gibi âsârın mevcûd olmaması ve husûsuyla Köprülü-zâde Hâfız Ahmed Pâşâ’ya olan kasîdelerin de ‘amcaları Hâcî ‘Abdullah Pâşâ hakkında:

208

Kusûr u bârgâh ü mevlid ü fehniye-i mansıb

Müzeyyen oldu hep âsâr-ı kilik pür-belâgatla

beyti muharrer olduğu halde pâşâ-yı müşârun-ileyhin 1131 senesinde Âmid’de binâ eylediği bir kasr hakkında beş beyitli bir târîhden başka kasriyeler görülmemesi ve mevlidiyeye gelince dîvânında ne hânedân-ı müşârun-ileyh ve ne de sâ’ire hakkında vilâdete dâ’ir bir beyit bile müşâhede olunmaması külliyyât-ı âsârının ziyâ’ı hakkındaki rivâyeti te’yîd ediyor. 1272 senesinde Cerîde-i Havâdis Mataba’ası’nda Hâmî’nin dîvân-ı eş’ârı olmak üzere bir eser ol kadar yanlışlıklar mevcûddur ki ‘âdetâ şöhret-i şâyî’asını tenkîs etmiştir. Bundan başka kendisinin olmadığı halde nâmına ba’zı gazeller derc olunduğu gibi mahsûl-i tabî’ati olduğu halde derc olunmayan târîhler, kıt’alar, gazeller beyitler de vardır.

Matbu’ dîvânında mevcûd olmayan âsârı hakkında kalemrân olmak bâ’is-i atnân olacağından bir numûne olarak Âmid şehrinde vâkî’

(Devâ) hamâmının ta'mîrine ma'a't-târîh on altı beytli neşîdesinin şu târîh beytini tahrîr eyleriz:

Hüs-n-i ta'mîrin görüp Hâmî dedim târîhini
Sihhati kâsd eyleyen gelsin Devâ Hamâmına
Mağfûr-ı müşârun-ileyhe dâ'ir bundan ziyâde tafsîlât

–Mir'at-ı Fevâ'id-imizdedir.

Bir nekâyıyla berâber matbu' dîvânı 1938 beyti hâvîdir.

Hâmî'nin (nîgîn) gazeli ki on yedi beyt olarak matbu' dîvânında mevcûddur kemâl-i iştihârına binâen beş beytinin tahrîriyle iktifâ olunur:

Vermek istersen nâm mânend-i nîgîn
Merkezinde göster istihkâm mânend-i nîgîn

Mâlik-i zer-i mu'teber sâhib-i güher hem nâmûr
Var mıdır dünyâda almış kâm mânend-i nîgîn

Gevherin pâk ise âsârın çıkar nâmın yürür
Sen hemân hânende kıl ârâm mânendi nîgîn

Hem çıkar nakşın beyâza hem olur rûyun siyâh
Etme râzın herkese i'lâm mânend-i nîgîn

El kiri yüz karasıdır (Hâmiyâ) tahsîlimiz
Olmuşuz farzâ ki sâhib-i nâm mânend-i nîgîn

Bu gazel dahi gayr-ı matbu' âsâr-ı üstâdânelerindedir:
Bî-hûn-ı ciğer ni'mete şâyân kimi gördün
Tahsîl-i merâm eylemiş insân kimi gördün

Açmış dehen gonca da hayrân-ı cihândır
Mâtemgede-i dehrde handân kimi gördün

Nergis gibi mest mi nuhustun ezelden
‘Âlemde sen ey gözleri fettân, kimi gördün

Erbâb-ı kerem cümle iştdiklerimizdir
Sen dehrde bir sâhib-i ihsân kimi gördün

Ey serv-i sehî kâmetim üftâdelerinde
(Hâmî) gibi bir serv-i sa’ mân kimi gördün

HİCÂZÎ

Nâmı Ahmed, mevlîd-i şehîr-i Âmid’dir. Tab’ı zarîf ve musâhebeti latîf, meclis-ârâ vü mülâ’abe vü mülâtefede vü husûsan nerd ü şatrançda sâhib-i yed-i tûlâ olduğundan başka mûsıkîde Fisâgarsa-i sâni vü târîhde Bîmedânî imişler.

Silk-i celîl-i sûfiyeye sâlik olarak bir çok mü’ssir tevhdler ve masnu’ ve bî-bedel murabba’lar inşâd ederek bestelemişlerdir.

El-hak her ciheti ma’mûr ve eş’ârı hulk ü meşrebi gibi makbûl-ı tab’-ı cumhûr imiş.

Hâcî’l-haremeyn olmakla ibtidâ-yı hâlinde (Hâcî) tahallüs etmiş ise de mu’ahharan ‘ulemâ-yı müte’ahhirînin Es’ad ve Ercümendî, Mevlânâ ‘Îmâdü’-d-dîn-i Semerkandî Hazretleri’nin emriyle (Hicâzî) tahallüs eylemiştir.

Hatta en evvel bu mahlas ile müşârun-ileyh hazretlerinin medhallerinde bir vech-i âtî gazeli inşâd ederler.

Ey la’l-i lebin mazhar-ı nefâs-ı Mesîhâ
Mazmûn-ı kelâmında ‘iyân mu’ciz-i ‘Îsâ

Hâk-i kademin sürme-i erbâb-ı basîret
Gird-i siyehin merdümün dîde-i bînâ

Bir lem’asıdır pertev-i envâr-ı cemâlin
Kim mihr ile meh oldu sipihr üzre hüveydâ

Bir der-i girân-mâyesinin bahr-i 'ulûmun
Kim iki cihân içre bulunmaz sana hem-tâ

Yüz sürmek için ka'be-i kûyuna (Hicâzî)
Sa'y eyleyerek geldi kabûl et ânı şâhâ

Menâsıb-ı 'âliyye lâıyk ve merâtib-i celîleye müstehak iken ekser evkâtı serhadlerde güzâr etmekle akrâmı rütbesine nâ'il olamamış –bin yüz otuz hudûdunda–serhad-i Nahcivân'da vefât eylemiştir.

Metrukâtından müsvedâtı içinde Şah 'Abbas'ın hicviyâtı zuhûr etmekle bir takım eslâf elinde perîşân olmuştur. Onun bir müretteb dîvânı yoktur. Ve illâ müntehab eş'ârı mükemmel dîvân-ı

Fotokopi

210

Mağfûr-ı müşârun-ileyhin -Kâfile-i Şu'arâ-dan naklen yazılan şu terceme-i hâli, kendisini kar'în-i kirâma lâıykıyla tanıtdırır. Bir çok hicviyâtı vesâ'ir âsârı ba'zı mecmu'alarda bu hakîrin dahi mütâla'a-güzârı olmuştur. Hicviyâtının ekserîsi müddet-i saltanâtında devlet-i'Osmâniye ile muhârib olmak gibi bir tarîk-i hatâyı iltizâm eden Şah 'Abbas ile 'avanesi hakkında olması bununla berâber ibtidâ'-ı şî'iyyet perdesi altında ittihâd-ı İslâmı tefrikadâr eden Şah İsmâ'il Safevî'den i'tibâren te'sir-nâmeler, şetm-nâmeler yazması bir şâ'ir-i cemiiyet olduğunu gösteriyor.

Hele Şah 'Abbâs'ın hicviyâtına cülûsu hakkındaki şu târîh ile başlar:

Serîr-i nekbet surh-serâne
Culûs etdikde Şah 'Abbâs-ı bî-dîn

Dedi târîhini bir merd-i 'ârif
Şeh-i gümrâh ü bed-kişi vü bed-âyîn sene 996

Şah İsmâ'il Safevî'den bed'e ile Şah 'Abbâs'a kadar ta'dâd eylediği şâhân-ı 'Acem hakkındaki kadehiyesinin nihâyetindeki du'â'yesi şu iki beytdir:

Şâh-ı surh-serân bi-'Avnillah
Tutula leşker-i zafer-esere

Saltanatla memâlik-i 'Acem
Erişe pâdişâh-ı bahr ü bere

Şu manzume dahi letâ-if-i âsârındandır:
Dinleyin ehl-i Nahcivân ü Revân
Bir 'aceb dâstân-ı hande-feşân

Kâdı Sâlih civânın aldırmiş
Gördüm eyler dem-â-dem âh u efgân

Der ki 'ayb etmeyin müslümânlar
Bana ağlan olun giryân

Hây öldüm meded bu firkat ile
Bana Allah için edin dermân

Bendesin nâgah etdi İbrâhîm
Nâr-ı Nemrûd hicr ile büryân

Ger su'âl eyler isen esvâbım
Sana bir bir edem 'iyân ü beyân

Bir gümüş-sîne bend ile bir eğer
Bir topuzluk yanınca bir kalkân

Bir kalemdân ve bir gümüş levha

Beni onlardır eyleyen sûzân

Fotokopi

211

Bir gümüş sırmadan bir âyîne

Görmemiştir nazîrini devrân

La'linden bir kadehle bir zehgîr

Bir iki sîm düğme bir mildân

Bir gümüş hokka içi dopdolu berş

Bir müferrihle bir beyâz hemyân

Nezrim olsun bulunsa esvâbım

Şeyh-i cıblağa yüz koyun kurbân

Kudreti gör ki nezr oldu kabûl

Şeyh-i cıblak erişdi ona hemân

Baş açık, yok tumân ayağında

Bir samanlıkda buldular pinhân

Bir nefes var cânında bir de kendi

Bir sürâhî yanında bir de fincân

Zîrdeki üç beyt-i ra'nâları –Kâfile-i Şu'arâ-da şu 'ibâre ile muharrerdir. Bir vechh-i âtî bir kaç matla' ufk-ı ma'ârif ü letâyifinden tâli' ü lâmi' olan şemveş mutâla'adan:

Matla'

Açılmış gonca ..... meste dönmüş bi-bedellenmiş

Kızarmış gül gibi gûyâ, şarâb içmiş güzellenmiş

Matla'-ı Masnu'

Gözler kamaşır mihr-i ruh-ı yâre bakılmaz

Gün gibi güzellenmiş o meh-pâre bakılmaz

Matla'-ı Masnu'

İki kaşın arasında hâlini ey serv-i nâz

Rûmâ çıkmış der gören bir hindû-yı şemsîr-bâz

HADÎDÎ

Şehrimizin demirci esnâfindan bir merd-i nîgûn-hısâldir. Ümmî olduğu halde kelâm-ı mevzûn inşâdına muvaffak olan müteşâ'irîndendir. Bir çok üstâd sözleri ezberinde olduğundan onları meşk-i kemâl ittihâz ederek inanılmayacak derecede ba'zı güzel sözler de söylediler.

Hadîdî bahâr mevsiminde vesâ'ir ba'zı letâfetli ünlerde yârân ile mesîrelere, gülistânlarca gitse bile, hakîkatde onun lâlezârı kürre-i âteş-feşân-ı dükkân, ve jâle-i çemen-pîrâsı katarât-ı şerâre-i sûziş-nişân idi. Hadîdî gibi bir haddâdın hudûd-ı hiddeti mahdûd olsa bile ba'zı erbâb-ı mizâh bir taraftan Habâne lakab bir şahs-ı müze'ic-edâyı musallat ederek hiddetlendirirlerdi. Git giderek tab'ında mûnderic olan hilmiyet tamâmıyla hiddete inkılâb ederek kürre-i haddâd gibi âteşler püskürmeye başladılar.

212

Mu'âsır olduğu Cedîdî, Hasretî gibi müteşâ'irîn, mahsûlât-ı 'âlem-i nazm u beyânı meyânelerinde taksîm ü yek-diğerinin âsârını takdîr etmeye râzı oldukları halde bu zât kendisini meydân-ı şâ'iriyetin pehlivân-ı yektâsı 'add ederek vâridât-ı 'âlem-i belâğatden kimseye bir hisse ifrâzına yanaşmazdı. Sadâsı latîf ü makâmâta âşînâ olduğundan şâkirdânına ta'lîm-i neğâmât eyleyerek çekiçleri örs üzerindeki âteşin demirlere intizâm üzre vurdurur:

Saht diller kahr ile her hizmete mu'tâd olur

Âheni eşkâl gûn-â-gûne korlar nâr ile

beyti gibi makâma münâsib güzel şi'rler ve şarkılar okudurdu.

Üstâd-ı kemâlât-pîrâ âtiyü't-terceme Sa'îd Pâşâ Hazretleri'nin peder-i 'âlîleri Süleyman Nazîf Efendi, merhûm Hâlid Ağa hakkında bir mektûb-ı letâ'if-üslûbunda bizim Hadîdî'yi bi'l-münâsebete şu sûretle zikr ediyor:

(Hadîdî merhûm öldüyse de hele yerini boş kırammayıp Hâlid Ağa'yı rûhânî makâmına) (Kâ'im eyledi. Merhûm merkûm-ı libâs-ı hünerden 'ârî iken Hâlid Ağa yine benî-İsrâ'il hattı gibi) bir yazı hâlidânlı ıstılâhı misilli elfâz-ı bî-ma'nâ vü makâl-i bilâ-me'lâ oldukça muvaffaktır.)

Ve Hadîdî'nin müz'iclerinden olan (Habâne)yi dahi müşârun-ileyh şu 'ibâre ile beyân buyuruyor:

(Habâne nâm bir şahs-ı bed-encâme peyr-rev olacağında şüphe yokdur. Lâkin "Men sâka rızâ" ma'nâsı ehline ma'lûm olduğundan her ne derse desin)

Peder-i ekremim buyururlar ki Hadîdî mahallemizde sâkin, uzun boylu bir zât idi. Gündüzleri dükkânında demirci kıyâfesinde olduğu halde geceleri temiz libâslar giyer, başına ak abânî sarık sarar, sarığını kaşlarının üstüne indirirdi. Gündüzleri âteşler içinde mehîb görülen o şekl ü sîmâ geceleri letâfetle inkılâb eder, zarîfâne bir şekl alırdı, biraz ekûlce olduğundan hiç olmazsa günde bir tencere pilavın altından girer üstünden çıkardı. Hele kış mevsiminde kulaklı tarhana çorbasıyla pek âşînâ idi. Tuhaf hikâyeler söylerdi. Ekâbir-i memleket ıstılâhât-ı 'acîbesiyle eğlenirdi. Hadîdî ile gece sohbet ü ziyâfetlerinde birleşebilmek için bir kaç gün evvel da'vet edilmesi lâzım idi. Öyle yapılmazsa ele girmek nevbet **Fotokopi**

213

Ziyâfetin bir Rüstem-i dâstânî kıyâs ederlerdi. Baklava, börek gibi nâzik ve ince et'âma karşı yüreği pek rakîk idi. Aslâ dayanamazdı. Kimseye buyurun demeden tebsileri siler süpürürdü. Kimseye yâr-i bâkî olmayan şu cihân-ı bî-bünyâd, 'âkıbet Hadîdî'ye de izhâr-ı meslek-i mu'tâd eylediğinden 1230 hudûdunda terk-i dükkânçe-i hayât eyledi.

Sözlerinde haşv ü imâle kesîrdir. Ümmîliği hasebiyle bu da tabi'îdir.

Ağbele-yi kelimâtı meşrebe-i nezîh-i üdebâyâ muvâfık düşmese bile 'avâm arasında hâlâ muhâfaza-i nâm ü şân eylemektedir.

Bu gazel âsârının en güzellerindedir:

Aşka düşdü gönlümüz gam-ı nârı kâr eyler mi hiç

Düşmeyenler âteşe neşr-i şerâr eyler mi hiç

Çerh-i gîfî dâ'imâ 'aksine devr etmektedir

Bî-meşakkat ehl-i 'aşkı bahtiyâr eyler mi hiç

Cân ü dilden böyle bir meh-pâre dilber sevmeyen

Hâk-i pâyi üstüne cânan nisâr eyler mi hiç

Nâle-i bülbül-hevâdır söyleyen behveş imiş

Derde meftûn olmasa gülşende zâr eyler mi hiç

Sanma bu ednâ (Hadîdî) 'aşkı pinhân eylemez

Şemveş yansa derûnu âşikâr eyler mi hiç

HÜSÂMÎ

Edirneviyyü'l-'asldır. İnan seferleri münâsebetiyle serdâr-ı ekrem Çağala-zâde Sinan Pâşâ ma'iyetiyle şehrimize gelerek 1016 senesinde vefât eden şu'arâdandır.

İnan muhâberâtının 1011'den 1020 senesine kadar temâdîsine mebnî şehrimizde meşâhir-i vüzerâ vü üdebâdan ba'zı zevât irtihâl etmiştir. Bu zât-ı 'âl-i kadr da o silsiledendir.

Şehrimizde vefât edenlerden biri sadra'zam ü serdâr-ı ekrem meşhûr Kuyucu Murad Pâşâ'dır ki 1019 senesinde 'azm-i cennat-ı 'âliyât eylemiş ve Dersa'âdet'e nakl olunarak Vezneciler'deki türbe-i mahsûsasına defn olunmuştur.

Biri de Sadra'zam Murad Pâşâ kethüdâsı ashâb-ı hayrât ü hasenâtdan Kastamonulu 'Ömer kethüdâdır bu zât Kastamonu şehrinde defin-i hâk-i 'itr-nâk olan kutbu'l-'ârifin fahru'l-muvahhidîn

214

Taşköprülü Şeyh Şa'bân Velî Hazretleri'nin merkad-i 'âlfilerine türbe-i kebîre inşâsına mübâşeret etmiş ve türbe-i şerîfenin binâsı demirli pencerelerin üzerine çıkınca Murad Pâşâ merhûm Diyarbakir'de intikâl etdiklerinden Nasûh Pâşâ 'Ömer Kethüdâ'yı Diyarbakir kal'asında habs edip 1020 senesinde şehîd eylemiştir. Tafsilâtı Şa'bân Velî Hazretleri'nin menâkıb-nâmelerinde mestûrdur.

Sâhib-i terceme Hüsâmî Efendi vatan-ı 'aslîsi olan Edirne'de tahsîl-i bidâ'a-i kemâlât eyledikten sonra Dersa'âdet'e geldi. Dîvân-ı hümâyûn küttâb-ı vâlâ-şânî zümresine dâhil oldu. Bir müddet de Güzelce Mahmûd Pâşâ'nın hizmet-i kitâbetinde bulundu.

1012 senesinde serdâr-ı ekrem Sinan Pâşâ refâkatiyle İran seferine teveccüh eyledi.

1013 senesinde Sinan Pâşâ-zâde Mahmûd Pâşâ Diyarbakir vâlîsi olduğu gibi beş altı mâh mürûrunda Pederi Sinan Pâşâ da Diyarbakir'e 'avdet eylediğinden sâhib-i tercemede 1016 senesinde şehrimizde vefât eyledi.

Bir münşî-i zârif ve şâ'ir-i latîf olduğu halde bu zâtın dahi hiçbir tezkire-i şu'arâda ism ü âsârı görülmüyor. Yalnız Edirneli 'Abdurrahman Hibrî efendi merhûm 1046 senesinde te'lîfine muvaffak oldukları (Enîsü'l-Mesâmîrîn) 'ünvanlı Edirne Târîhi'nin şehr-i mezkûr şu'arâsına 'â'id faslında muhtasar terceme-i ahvâliyle şu beytini tahrîr ediyor:

Şarâb-ı 'aşk ile mestim gubârı neyleyim

Hatt-ı 'izârına erdim bahârı neyleyim

Gazel-i âtî Edirneli ihtisâb ağası Tîğî Bey merhûmun:

Hoş safâ idi visâl-i yâr hicrân olmasa

Hûb idi cem'iyet hâtır-ı perîşân olmasa

Çekdiğim âlâm-ı hicri der idim cânâ sana
Kâkûlün gibi eğer ‘aklım perişân olmasa

Küfr-i zülfün gibi ifrâz eylemezdik ‘aşkına
Ey perî-peyker eğer sînende îmân olmasa

Lâleveş dâğ-ı derûnun eylemezdi ‘âşikâr
Mesken-i ‘âşıkların sahrâ-yı hicrân olmasa

Ey (Hüsâmî) kim bilirdi la’line dil verdiği
Giryeden hicrinde yârin gözlerin kân olmasa

215

HASRETÎ

Kudret-i kitâbetden bî-behre olduğu halde bir latîf Hudâ-dâd olarak tabî’atinden mevzûn gazeller zuhûr eden müteşâ’irîn-i memleketdendir. Hâlâ nâmını elsine-i ‘âlemde yâd etdirmeye bâdî bir hayli âsârı mahfûz-ı mecâmi-i üdebâdır.

1190 hudûdunda tevellüd eyledi. Evâ’il-i hâlinde kahve-hâneler çıraklığıyla imrâr-ı evkât eylemiş idi. Henüz ‘ünfevân-ı civânîsinde iken nükteli sözler söyler herkesin nazar-ı dikkatini celb eylerdi.

Bir çok üstâd sözlerini derc-i hâfıza eylediğinden kendisiyle konuşanlar mekteb görmüş, ders okumuş bir şâ’ir kıyâs ederlerdi.

Vâsıl-ı sinn-i kemâl olduktan sonra bir kahve-hâne küşâd etdi. Kahve-hânesinde görülen âsâr-ı intizâmından dolayı müdâvimîn-i kîrâm pek memnûn kalırlardı. Hele köpüklü kahvesi ve eşlik nargilesi pek meşhûr idi. Kış akşamları dinlenmek için kahve-hâneye çıkanlar Ebû Müslim Teberdâr, Seyyid Battal Gâzî Hikâyeleri, Kan Kal’ası Destânı gibi lisân-ı millî üzere yazılan mensûr ve ba’zan manzûm eserler dinlerlerdi. Gündüzleri eğlenmek için o cây-ı sâfâya gidenler şa’şa’adâr nargile marpucunu elde tutmuş, kehribârî çubuğunu meydâna uzatmış,

kahve fincânı ağzına yanaşdırmış musâhebe veya müşâ'are ile meşgûl âşinâlara tesâdüf ederdi.

Kahve-hânesinin yanında bir de nezâfetli bir aşıcı dükkânı bulundurmak 'âdeti olduğundan müşterisinin kesretine bu da yardım ederdi. İşte böyle zarîf ü kâmil bir zâtın kahve-hânesi, kahve-hâne olmayıp 'âdetâ bir dâr-ı sürûr idi.

Yârân ile ol kadar dolardı ki çok vakitler yan yana, sır sırta, baş başa oturdukları halde o vâsi' kahve-hâne yine müşterilerinin istirâhati te'mîn edemezdi.

Üstâd-ı ekremim Şa'bân Kâmî Efendi Hazretleri buyururlar ki: Evâ'il-i hâlimde Hasretî'nin şöhret-i fevka'l-âdesiyle artık kulaklarım dolmuş idi. Ba'zı akrabâ ile Tahtakale civârındaki kahve-hânesine bir gece gittim. Fi'l-hakîka öyle dolmuş idi ki mümkün olsa gelen müşteriler tavana yapışacaklardı. Hasretî'nin arkasından çuhadan elbîse olduğu ve güler bir çehreye mâlik bulunduğu halde yüksek bir mahalde oturmuşdu. Ortada dönen hizmetçilerden başka bir kaç hizmetçi de karşısında emrine muntazır bir sûrette duruyordu. Çırakları bir

216

müşteriden uzak bulunur, sözünü iştmez, işâretini görmez ise karşısında müheyâ duranlardan birini gönderir derhal müşterînin matlabını is'âf etdirirdi. Kendisi dâ'imâ mevk'inde sâbit fakat başı ve gözleri her tarafa müteveccih ü nâzır idi.

Hasretî tedrîcen müte'addid kahve-hânelere mâlik ve san'at-ı me'lûfesindeki ihtisâs u mahâreti hasebiyle hayli servete nâ'il olduğu halde sinîn-i 'ömrü ancak hadd-i erba'îne varmış ve dünya hasreti henüz tab'-ı arzû-mendinden zehiyâb-ı hurûc olmamış iken 1231 hudûdunda peygûle-güzîn-i mezâr olmuşdur.

Tercemeleri sebkât eden Hâcî, Cedîdî, Hadîdî vesâ'ir ile mülâtefeleri vardır. Bu gazel âsârındandır:

Sanma sâkî bize mey kaldı sâfî şîşede

Ol sebebden kaldı bu dil fikr ile endîşede

Şöyle bir çıkdı elimden râhat-ı cismim ki âh
Vuslat-ı yârin hayâli gelmez oldu dîşede

Derd ü mihnetle geçirdi 'ömrümü derv-i felek
Bir taraftan da düşer ahvâlimi teftîşe de

Zâr u sergerdân olup sahrâ-yı gamda gezmeyi
Kilk-i kudret böyle yazmış tâ ezelden bîşede

Bir taraftan hasret-i yâr bir taraftan el sözü
Şöyle denk etmiş beni var imiş bir işe de

HASAN

Terceme-i ahvâl-i mürşidâneleri bu cümle-i perîşâna zînet veren kutbü'l-ârifin bedrika-i ehl-i yakîn Şeyh İbrâhîm Gülşenî Hazretleri'nin hafîdi ve Şeyh Ahmed Hayâlî Hazretleri'nin mahdûm-ı reşîdi ve Seyid 'Ali Safvetî Hazretleri'nin birâder-i necâbet be-dîdi ve Seyyid Mehemed Hâletî Hazretleri'nin 'amm-i edîb ü ferîdidir.

Hicret-i Seniyyenin takrîben 960 hudûdunda kehvâre-yi pîrâ-yı menşe'-i şuhûd olmuştur. Peder-i 'âlilerinden ahz-ı füyûzât-ı ma'neviye eyledikleri gibi (Menâkıb-ı Gülşeniye) mü'ellifi enîsteleri Şeyh Muhyî Efendi vesâ'ir 'ulemâ-yı 'asrından tahsîl-i 'ulûm u kemâlât eyledi.

Hele 'Arabî, Fârisî, Türkî eş'âr-ı mutasavvifâne inşâdında bir şâ'ir-i âteş-zebân idi. Elsine-i selesede âsâr-ı dürer-bârlarında ism-i necîbânelerini mahlas ittihâz buyurdular.

Tezkire-i şu'arâ-yı Rûm'un hiç birisinde bu zât-ı 'âli-kadri ism ü eseri mezkûr değildir. Enîsteleri Şeyh Muhyî efendi 'Menâkıb-ı Gülşeniye' de müşârun-ileyh Şeyh Hasan Efendi Hazretleri'nin evâ'il-i kâmilânelerine dâ'ir 'aynen şöylece bir fikra yazıyor:

Merhûm Şeyh Hayâlî Hazretleri'nin büyük kerîmeleriyle fakîr bir mikdâr zâviyede oldum bir gün teşrîf buyurdular. Ol esnâda mahdûmları

Seyyid ‘Ali İnfâkî ile birâderi Seyyid Hasan aytdı, Sultânım, bizim Muhyî Halîfe’nin dahi gizli umûru vardır. Dolabı açıp bir kadehim var idi. İçinde la’l renk şarâbı var idi. Efendi’nin önüne koydu. Efendi alıp buyurdu ki bu kadehin suyuna ne hûb renk vermişler, bir yudum mikdârı içdiler. Seyyid Hasan dahi alıp içdi. Aytdı Sultânım sizin kûtunuz ile bu tebdîl olmuşdur. Merhûm dedi var dol’Abdan destisini getir. Seyyid Hasan varıp arayıp bulup getirdi. Efendi Hazretleri buyurdu ki:

-Şarâb-ı ‘aşk ile mest olan şarâb-ı pestin zîri olmaz-

Seyyid Hasan Hazretleri her gün gelip fakîrden okuyup ol kadehi rûşen buyurdu. Amma ol vakit ki:

-Muhyî’nin gizli umûru vardır- dedi havf etdim ki esrâr-ı hevâ-yı kalbden ba’zı umûru keşf ede. Pes mütenebbe olan hûşa havf u recâdan çıkmamak gerekdir.

İşte Seyyid Hasan Hazretleri henüz hadîsü’s-sin iken pederlerine hitâben la’l renginde şarâb-ı tuhûru göstererek: -Sultânım sizin kûtunuz ile bu tebdîl olmuşdur- demesi bir kelâm-ı şâ’irâne olduğu gibi – Bizim Muhyî Halîfe’nin gizli umûru vardır – demesi de târîh-i mezkûrdan kırk sene geçince birâderleri Seyyid ‘Ali’den sonra câ-nişîn-i makâm-ı peder olduklarında Muhyî Halîfe, meşîhatin kendilerine olmak ümidine düşüp taraf-ı hilâfda bir müddet kalmış olacaklarına işâret olduğuna şübhe yokdur.

Fakat Muhyî Çelebi burasını der-hâtır edemiyor -Havf etdim esrâr-ı hevâ-yı kalbden ba’zı umûr keşf ede- demesi müşârun-ileyh henüz âvân-ı tufûliyetde iken ecdâd-ı kirâmı gibi sâhib-i keşf olduklarını göstermektedir.

Kutbu’l-‘ârifin Cenâb-ı Rûşenî ve Gülşenî vü Ahmed Hayâlî vü Seyyid ‘Ali Safvetî Hazretleri’nin esrâr-ı lâhutiyânelerine bir mürşîdü’l-hâmisü’l-hams oldukları hakkında bir şâ’ir-i hak-gû bu beyti inşâd etmiştir.

Rûşenî vü Gülşenî Ahmed ‘Ali Seyyid Hasan

1   2   3   4   5

Birbirinden bunları fark etme dervîş sen

Bu kıt'a dahi Şeyh Halvî Hazretleri'nin hakk-ı müşârun-ileyhde inşâd buyurdıkları âsâr-ı mübecelledendir.

218

Ey gönül gördükde dersin bî-tereddüd ânı sen
Nûr-ı Hakdır halk içinde vech-i pâk Şeyh Hasan
Kutb-ı 'âlem mürşid-i halk-ı cihân ol velî
Âsitânında anınçün def' olur cümle hazan

Müşârun-ileyh Hazretleri henüz 'âlem-i şebâbda iken şol mertebe fakr u fenâ ihtiyâr etmişler ki şâl u abâdan başka bir şey giymemişler. Onun bütün bir cübbeleri var idi. Bir kaç mahallinden yamalanmışdı. Onu giyinirler ve bir kulaç şemle sarınırlardı. Bir na'lîni var idi. Şeyh olmazdan mukaddem ol na'lîn ile piyâde hacc-ı şerîfe 'azîmet, piyâde olarak yine 'avdet eyledi. Hecîn, katır, mahfa ederlerdi binmezdi gece gündüz tâ'at ü 'ibâdetle meşgûl idi. Kendilerinden otuz beş sene mukaddem vefât eden birâder-zâdeleri sâbıku't-terceme Seyyid Mehmed Hâletî Hazretleri müşârun-ileyhin esnâ-yı müfâratlarında hakk-ı 'âlîlerinde şu nazm-ı nezîhi inşâd etmiştir:

Ey gönül tahtında sultânım Hasan
Vay benim cânım da cânânım Hasan

Vechine müştâkdır cân u gönül
Ey benim mihr-i dirahşânım Hasan

Tîz ermiş gel ben-i garîbe kıl devâ
Ey benim derdime dermânım Hasan

Hasta oldum görmeyelden vechini
Gel şifâ kıl ey benim cânım Hasan

(Hâletî) kaldı şeb-i hicrânda
Gel eriş ey mâh-ı tâbânım Hasan

Birâder-i ‘âli-güherleri Seyyid ‘Ali Safvetî Hazretleri’nin 1005 senesi ramazân-ı şerîfin beşinci gününde vukû’-ı vefâtı hasebiyle cedd-i a’lâları Gülşenî Hazretleri’nin Mısır-ı Kâhire’deki dergâh-ı ‘âlîlerinde seccâde’-nişîn-i makâm-ı peder ve gevher-i zât-ı rezîni nikîdân-ı dâ’ire-i meşîhatde zîver oldu.

Şeyh ‘Ali Savfetî Hazretleri’nin mahdûm-ı edîbi Mehemmed Hâletî Efendi’nin pederinden evvel vefât etmesi ve Şeyh Hasan Hazretleri’nin câ-nişîn-i birâder-i ‘âli-kadr olmasına Şeyh İbrâhîm Halvî Hazretleri bu kıt’a-i latfî inşâd eylemiştir:

Ver ki Hüdâ’dan verilir ey gönül
Sanma ki sa’y ile ola ol hemân
Gitdi ciğer-pâresi Şeyh Hâletî
Etdi Hasan câ-yı ‘âlîde mekân

Şeyh ‘Ali Safvetî Hazretleri hasta olduklarında Seyyid Hasan Hazretleri’ni da’vet edeler. Ol âna değîn şeyh lakâbıyla hitâb etmezlerdi. Mübâret imâme vü libâsların giydirdi. Seyyid Hasan şeyhlik mübârek olsun dedi. Du’â edip makâmını kendilerine vasiyyet etdi.

219

Kezâlik Seyyid ‘Ali Safvetî Hazretleri terziye bir câme dikdirmişler idi. Yanında duruyordu. Şeyh Hasan’a hitâben –Bu câmeyi biz biçdirdik siz giyiniz mübârek olsun- dedi.

Müşârun-ileyh Şeyh Hasan Hazretleri’nin ‘azm-ı kadr ü şânına şu delil yeter ki, Emîr Ahmed Hayâlî Hazretleri’nin dâmâdı Muhyî Halîfe kendisi meşîhate nâ’il olmak ümîd eder, müyesser olmayınca taraf-ı hilâfda kalarak Ka’be-i Mükerreme’ye sefer etmeye karar verir. Ol esnâda ‘âlem-i menâmda İbrâhîm Gülşenî kaddese sırrahu’l-ganî Hazretleri’ni görür. Ka’beye bir kaç defâ vardınız lâkin ka’be-i hakîkî ki kalb-i kâmindir. Onu ele getirseniz sizin için nâfi’ olur, hitâb-ı ‘âlîsiyle Seyyid Hasan cenâblarını işâret buyururlar. Seyyid Hasan Hazretleri nûr-ı velâyetle keşf ederek ‘ale’s-sabah dervîşlerine hitâben bu gece

Muhyî hazret-i pîr'i gördü, şimdi tecdîd-i 'aht etmeye geliyor, derken Muhyî Efendi kapıdan içeri girdi. 'Özr-hâhlıklarla bî'at eyledi.

Seyyid Hasan Hazretleri on dokuz sene makâm-ı irşâd u kutbiyetde kâ'im ü nâşir-i eş'a-i bâkî vü eslâf-ı kirâma mülâkî oldu. Türbe-i ma'rûfe-i Gülşeniye dâhilinde medfûn, cedd-i emced ü vâlid-i mâcidine makrûndur.

Müşârun-ileyh Hazretleri matla'-ı envâr-ı siyâdet, mazhar-ı âsâr-ı sa'âdet, vâsıl-ı mertebe-i 'ale'l-a'lâ-yı feyz ü kerâmet mahdûm-ı kerîmü'l-ahlâk bir şeyh-i celîl, kesîru'l-eşfâk, mecmu'a-i cevâhir-i 'ulûm ü efdâl bir vücûd- pâk ü bî-misâl idi.

Mürşid-i müşârun-ileyh Hazretleri'nin memkibe-i kerâmet-pîrâları kesîrdir. Ba'zılarının tastîriyle mecellemizi tezyîn eyleriz:

1022 senesinde hasta olur, hastalıklar gittikçe iştidâd eder. Bir derecede ki hâlet-i ihtizâra karîb olur. Vasiyet için dervîşânın cem'ini emir buyururlar. Lümezât müe'llifi Şeyh İbrâhîm Halvî Efendi'ye hakl eden râvî der ki vardığımızda Efendi Hazretlerini hâlet-i ihtizârda bulduk feryâd ü figân eyledik bir mikdâr bekledik 'âlem-i sahve gelip vasiyet ede. Biraz sonra mübârek gözlerini açdılar, buyurdular ki dervîşler elhamdülillah, iki sene daha sizinle müşerref olmaya destûr verdiler. Ve tedricen sıhhat buldular. Sabt-ı târîh olundu. Fi'l-hakîka o târîhden iki sene sonra vefât eyledi.

Rumeli'nde serhad gâzilerinden biri hacc-ı şerîfe gelmiş idi. Seyyid Hasan Hazretleri'nin kerâmet-i mürşidânelerini haber alarak mübârek dâmen-i 'âlîlerini takbîle vü hayr du'asını almaya geldi.

220

Birden bire Cenâb-ı Şeyh'in vech-i mübârekini görünce kendini bir düşünce aldı. Olduğu yerde mütehayyir kaldı. Cenâb-ı Şeyh teselli vererek meşâyih için ol kadar şey çok değildir dedi. Ba'de ol gâzîden hayretinin sebebi su'âl olundukda dedi ki: Bir gün biz serhad-i İslâm'da bir düşmen çetesi kovalerken bağteten imdâdları geldi düşmen bizi ortaya aldı. Fevka'l-'âde ıstırâba düşdük esîr olmak üzere iken katıra

binmiş bir zât peydâ oldu. Bizi düşmen elinden halâs ederek selâmete çıkardı. Kim olduğunu bilemedik. Şimdi bu şeyh hazretlerini gördüm ki ‘aynıyla o zâta benziyor. Onun için hayrete düşdüm.

Bu da menâkıb-ı ‘âliyelerindendir ki, bahçelerinde su dolabını döndürür bir öküz ile bir atını geceleyin hırsız gelip sirkat eder. Ferdâsı Hazret-i Şeyh’e haber verdiklerinde inşallah yabana gitmez yine getirirler buyurur. Hikmet-i Hudâ bu harâmî tutulup salb olacağı sırada bende Şeyh Hasan Hazretleri’nin bahçesinden çalınmış bir sığırla bir at vardır. Filan yerde gizlemişim, söyleyin varıp alsınlar diye i’tirâf eder. Ve muhtesib-i memleket olduğu yerden aldırıp Cenâb-ı Şeyh’e irsâl eder.

Yine menâkıb-ı kerâmet-ihtivâlarındandır ki şeyh olduktan sonra hacc-ı şerîfe niyet ederek bir takım dervîşân u fukarâ ile Suveyş tarîkiyle ‘azîmet ederler. Ve gemiye mâhir bir kılavuz alırlar. Râbiğ Mukâbeli’ne varınca ihrâma girerler giderken rüzgar şiddet gösterir keşfî vü keştibân ıztırâba düşer. Geminin dîde-bânı yemîn ü şimâl gözedirken mu’allem olan kılavuz dümende hatâ eder. Bir şablağa çarpar. Gemi fâliye verir. Gürültü peydâ olur. Halk feryâda başlar. Lümezât mü’ellifine nakl eden râvî der ki: Şu dehşetli bir zamânda cenâb-ı şeyhe nazâr eyledim. Müteveccih-i imdâd-ı Cenâb-ı Kibriyâ olarak geminin kış tarafında sukût üzere oturuyorlar idi. Biraz sonra başını kaldırdılar, tebessüm buyurdular. Elhamdülillah kurtulduk, bir şey yokdur diye beşâret eylediler. Dalgıçlar ise deryâyâ dalıp geminin rahnedâr olan mahallini bulduklarında görseler ki deliğin bir taş parçası öyle leb-ber-leb olmuş duruyor ki aslâ su sızıyor bahriyeler kerâmet-i cenâb-ı şeyhdir diyerek müjdeye geldiler. Gemi bir güne ta’mîre muhtâc olmaksızın Cidde İskelesi’ne hayrân olur, gelip mübârek ellerini öperek du’â-yı müstecâbını iğtinâm ederlerdi.

Müşârun-ileyh Seyyid Hasan Hazretleri’nin terceme-i ahvâl-i mürşidâneleri muhtasar sûretiyle Zeyl-i Şakâyık-ı ‘Atâyî’de ve mufassal sûretiyle Lümezât’da mestûrdur.

Şumlalı-zâde Şeyh Ahmed Hazretleri'nin 1064 târîhinde âyin ü edeb-i tarikat-ı Gülşeniye hakkında (Şîve-i Tarîkat) ism ü 'ünvânıyla tahrîr buyurdıkları kitâb-ı dil-pezîrde kendi zamânına kadar Mısır'da Dergâh-ı Hazret-i Gülşenî'de şeyh-i kerâmât-âsâr olan zevât-ı 'âliyeyi ta'dâd buyururlar ki sâhib-i terceme Şeyh Hasan Hazretleri'nden sonra şeyh-i dergâh olanlar şunlardır 'aynen kitâb-ı mezkûrdan nakl olunur:

-Şeyh İbrâhîm Efendi, andan Şeyh Ahmed Efendi, andan Şeyh 'Ali Efendi, andan Muhyî-zâde Emîr Hasan, andan Seyyid Hasan, andan Seyyid İsmâ'il, andan Şeyh İbrâhîm Efendi'dir ki hâlâ Hankâh-ı Hazret-i Gülşenî'de bâlâ-nişîn-i seccâde-i tarîkat ü râhber-i râh-ı hakîkatdır.

Tâ Hazret-i Pîr'den bâlâda zikr olunduğu üzere seccâde-nişîn-i tarîkat olanlar cümleten evlâd-ı zükûrdandır illâ Muhyî-zâde Şeyh Emir Hasan, zâde-i kerîme-i Emir Hayâlî bin Gülşenî'dir- Müşârun-ileyh Seyyid Hasan Hazretlerinin Türkçe şu gazel-i mutasavvifâne vü mürşîdânelerinin teberrüken tahrîriyle iktifâ eyleriz:

Âsumân-ı ma'neviyenin necmi, şemsi, mâhıyım
Sûretâ gerçi gedâyım, 'aşk ilinin şâhıyım

Ma'rifetden hırkadâr oldum edindim 'aşkı nâc
Sûfî-i sûret benim ben sûfî-yi ilâhîyim

Tayy edip nâsût bahrin gark-ı lâhût olmuşam
Bahr-i vahdetden makâmım anda gizli mâhîyim

Kudsiyân-ı şehper ü bâlim ins ü cinnin rehberi
Mazhar-ı nûr-sıfâtım zât-ı pâkin râhıyım

'Arz-ı 'uşşâk ile memlû gerçi kim 'arz u semâ
'Âşık u ma'sûk-ı 'aşkım cümlesinin âhıyım

'Âlem-i sûretde gerçi rehberimdir Gülşenî
Lîk ma'nâ 'âleminde ben ânın hem-râhıyım

Bahr-ı ‘aşka gark olup der ki (Hasan) ‘aşıklara
Tâlib-i Hakkım diyen gelsin yolun âgâhıyım

HÜSEYİN

Diyarbakir (Âmid) şehrine on sekiz sâ’at mesâfede vâki’
Mardin’den zuhûr etmiştir. Evâ’il-i hâlinde maskat-ı re’sinden
Diyarbakir’e gelerek orada tahsîl-i kemâlât ile tefennün ü tavattun eyledi.
Sâdât-ı kesîrû’l-berekât ve fuzelâ-yı meşâyihden bir zât idi.

Memleket ahâlîsi tarafından mazhar-ı ihtirâm u ibcâl olarak
mücerredü’l-hâl imrâr-ı evkât eylemekte olduğu halde 1119 hudûdunda
vefât eyledi.

Ehl-i hâl bir şeyh-i sûtûde-etvâr olmakla Âmid’de ikâmetine
işâret olmak üzere şu gazel:

‘Andelîbim kafes nedir bilmem
Goncadan mültemes nedir bilmem

Peyrev-i kârabân-ı hicrânım
Nâle-hâ-yı ceres nedir bilmem

Tîrekî-yâb olmaz âyînem
Müd’â-yı nefes nedir bilmem

Der-beğal-i şîşe-mest-i bî-pâkim
Şeb-hûn-ı ‘ases nedir bilmem

Şehr-i Âmidde bî-kesem gerçi
Mînnet Allâh’a kes nedir bilmem

Eş'ârı mahlasdan ârî lâkin mutasavvîfâne, mazmundârâne,
üstâdânedir. Şu gazel sâlimü'l-halel-i 'âlîleri mütercim-i mesnevî,
meşhûr Nahîfî Efendi'nin:

Sînem hedef-i gamze-i gammâz kıgarsın
Her dem bana cevri etmeye âğâz kıgarsın
Matla'lı gazeliyle münâzara sûretiyle vâfî' olmuştur.

Nâz ile namâz ey büt-i tannâz kıgarsın
Kurbânın olam Tanrı'ya hem nâz kıgarsın

Bu hüsn-i cihan-sûzu ki vermiş sana ol Hak
El-hâk sen ana nâzı henûz az kıgarsın

Âl ile lebin sırrını duymak diler ey meh
Yok yere niçin bâdeyi hem-râz kıgarsın

Her 'işvene, her şîvene, yokdur sözümm ammâ
Düz-dîde nigâhı katî mümtâz kıgarsın

Besmel-i şedde mançîr tegâfûl-i dil-i 'âşık
Bîhûde nigâhın ana sehbâz kıgarsın

Bu hüsn ile gülşende hırâm eylesen ey dost
Sen fâhneyi bülbüle dem-sâz kıgarsın

HAFİD PÂŞÂ

Vüzerâ-yı 'izâm-ı devlet-i 'aliyyeden Şeyh-zâde şöhretiyle
be-nâm sâhib-i dîvân-ı belâgat-'üvân İbrâhîm Pâşâ merhûmdur.

Fahrü'l-Kâmilîn Şeyh Yûsuf Velî Hazretleri'nin Hafid-i
'âli- kadri olduğundan eş'âr-ı dil-ârâsına (Hafid) imzâsıyla tezyîn eylerdi.

Peder-i vâlâ-cenâbları Seyyid 'İsmâ'il Ağa cedd-i 'âlîlerinden
mükemmel terbiye görmüş ve her biri bir insân-ı kâmil için sermâye-i

mebâhât olmaya kifâyet eden me'âlî-yi ahlâk ü âdâb ile tezyîn-i zât ü sıfât eylemiş idi.

İbrâhîm Pâşâ Diyarbekir'de Fâtih Pâşâ mahallesinde kâ'in hânelerinde 1120 hudûdunda dünyâyâ gelmiştir. Bir taraftan sâhib-i hüsn-i hâl ve ehl-i kemâl esâtizeden ve bir taraftan da bâb-1 sehâvetleri fuzalâ vü üdebâ vü gurabâyâ meftûh olduğundan bu vesîle ile misâfir ü mücâvir hâne-i âlîleri olan **Fotokopi**

223

Hutût-1 mütenevvî'ayı Hâfız Mehmed 'Âgâh Hazretleri'nin tilmîz-i yektâları hattât-1 şehîr Âdem Efendi'den tahsîl etdi.

El-hâsıl pederleri İsmâ'il Ağa dūr-endîş ü 'âli-cenâb bir zât olduğunu isbât ederek vâlid-i mâcitlerinden aldığı ders-i terbiye, kendisine de bir emânet imiş gibi tamâmıyla mahdûm-1 zekâvet-i mevsûmuna sarf ü tevdi' eyledi.

İbrâhîm Bey hâl ü ukd-1 umûra muktedîr olacak bir sinne vâsıl oldukta pederleri İsmâ'il Ağa ki ol sırada mütesellim idi. Mahdûmunun sâbıku't-terceme İskender Pâşâ merhûmun ahfâdı ile araları açılarak onların 'aleyhine kıyâm eylediğini haber alınca memnûn olmamış ve nasâyıh-1 lâzimedede bulunarak men' eylemiş ise de maksad-1 mazmûrundan nükûl eylemediğini hiss eylediğinden pek ziyâde canı sıkıldı oğlunu yanına celb ile yüksek bir mevki'a çıkarıp İskender Pâşâ merhûmun binâ eylediği câmi-i şerîfin kurşunlu kubbe-i bülendini irâ'e ederek bu câmi-i şerîfi kimin binâ eylediğini su'âl eyledi.

Bey, İskender Pâşâ merhûmun binâ etmiş olduğu cevâbını verince memleketimizde bundan iki buçuk 'asır evvel Hak yoluna böyle 'âlî câmi-i şerîf binâ eden zâtın ahfâdıyla niçin uğraşıyorsun. Ebnâ-yı beşer yek-diğerinin kardaşları değil midir.

Kusûru görülenlere nasîhat et, 'adâvet etme, nasîhat dinlemez ve kabûl etmezlerse terk-i râbîta-i mevâneset ederek sıkı sıkı görüşme.

Oğlum, lisânı başka, vicdânı başka olan münâfikların müdâhelelerine aldanarak şunun bununla uğraşıp ev yıkmak herkesi berbâd ü perîşân eylemek ma'rifet sayılmaz. Bir memleketi bir müdâhin

sözüne uyarak harâb etsen yine kanâ'at etmez. Seni daha büyük fâci'aya sevk eyler. Onların ağrâz-ı nefsâneleri bitmez tükenmez. Lâkin sen râhat edemezsin, büyüklük, herkese ihsân ü iltifât ü tevâzu' etmek zu'afâya dest-gîr olmak hânedân düşkünlerine hürmet ü mu'âvenetden geri durmamak ve hayrât ü hasenâta nakdîne-i himmet ederek ifâ-yı hüsn-i nâm eylemekle hâsıl olur der.

Fi'l-hakîka İbrâhîm Bey de ba'de-mâ-mütenassih ve pend-i peder-i hakîm ile müte'âmil ü emsâl ü akrânından mümtâz olarak rütbe-i sâmiye-i vüzerâta kadar mütesâ'id olmuştur.

1200 senesinde vâlid-i mâcidlerinin vukû'-ı vefâtı İbrâhîm Bey'i mübtelâ-yı ahzân-ı bî-pâyân eylemiş **Fotokopi**

224

nûrânîsi üzerine akıttığı dem-i te'essürle sûz-nâk bir sûretde 'â'ile efrâdına râsime'-i vedâ'-ı ebediyeyi icrâ eylemesi pek hazîn bir manzarayı teşkîl etmişdi.

Vefâtına âtiyü't-terceme Lebîd-zâde Refî-i Âmidî'nin tahrîr eylediği ebyât-ı târîhiyenin ba'zı beyitleri tahrîr olunur:

Olmasan ey ehl-i devlet gurre-i câh-ı cihân
Câhın erse mâha dek yokdur zevâlinden emân

Kim bu gerdûn-ı siyeh-kâse vü na'l-i bâz-ı kevn
Devr-i nâ-hem-vâr ile kârı firîb etmek hemân

Nerde kim bir nâmûr-ı mün'im bulursa 'âkibet
Ânı güm-nâm eyleyip elbette eyler bî-nişân

İşte ez-cümle bu merhûmu hemân fikr eyle kim
Veyûda yedi hem ser-bevvâb-ı sâhib-i hânedân

Lafzan ve ma'nen (Refî'â) harf-i mu'accele bu beyt
İki târîh oldu ânın fevti için bî-gümân

Bin iki yüzde dirîğâ ‘azm-i ‘ukbâ eyleyüb	sene 1200
Kıldı İsmâ’îl Ağa dâr-ı me’vâyı mekân	sene 1200

İbrâhîm Bey bir veled-i necîbe lâyıık olacak sûretde ibzâl-i nüzûr u sadakât ile rûh-ı pederi karîn müsâr u eyyâm-ı siyeh-fâm-ı mâtemi imrâr eyledikten sonra ebnâ-yı cinsi hakkında bir kât daha ibrâz-ı mekârim-i civânmerdî vü ibrâz-ı fezâ’il-i necâbet-perverî ederek 1202 senesinde Diyarbekir voyvodalığına ta’yîn olundu.

Hall u ‘ukd-i umûr-ı memleketde ibrâz-ı yed-i tûlâ vü hedâmet-i devletde ibrâz-ı ehliyet-i müşkül-küşâ eylemesi mûcib-i iştihâr-ı mezîdî olduğundan bu esnâda uhde-i kiyâfetine kapıcıbaşılık rütbe-i refi’ası tevcih olundu.

Voyvodalığı müddetinde yed-i yemîn-i iktidârını seyf ü kalem ile sâdikâne hizmetler îfâsına hasr ederek vilâyetin her tarafı mâsunü’l-gâ’ile bir halde bulunmuş olduğu esnâda Diyarbekir’e civâr-ı Rakka eyâleti ..... ‘aşîreti re’îsi Timur Bey ‘isyân ve ba’zı kurrâ vü kasabâtı nehb ü nâlân eyledi. Bâğî-i merkûmun hüsn-i tedbîr veyâ tesmîm ile ‘izâle-i vücûdu çâresi esbâbının istikmâli 204 senesi evâ’ilinde müşârun-ileyh İbrâhîm Bey’e hafyen bildirdi.

Sûret-i dostânede hafiyen tesmîm gibi bir mu’âmele İbrâhîm Bey gibi vicdân-ı sâfa vü merdâne-etvâra mâlik olan bir zât tarafından icrâ’ olunamayacağı der-kâr idi.

Bi’l-farz yapılmış olsa bile sûret-i dostânede görünerek tesmîne âlet olmak gibi **Fotokopi**

225

Ba’zılarının yaptıkları gibi İbrâhîm Bey için de şöyle yapacağım böyle edeceğim diyerek ve zât ü iktidârını hallâl-i müşkilât-ı umûr gösterip rütbeler, nişânlar, ‘atiyyeler, hil’atlar almak emeliyle bâb-ı ‘âlfîyi oyalandırmak mümkün ise de müşârun-ileyh mâ-fevkini iğfâle yeltenmek gibi ahvâl-i nâ-lâyıkayı iltizâm eyleyecek şevâ’ib ü zemâ’imden müberrâ bir insân-ı kâmil olduğundan ‘isyân-ı Timûriye’nin pek aşırı bir dereceye vardığını ve kuvve-i cünûdiye sevk ü isrâ

olunmadıkça bu makûle tedâbîr ile 'izâle-i vücûdunun mümkün olamayacağını ber-tafsîl 'arz u hikâye eyledi. Makrûn-ı hakikat olarak 'arz eylediği sözler bâb-ı 'âlinin hoşuna gitmedi 1207 hudûdunda İbrâhîm Bey Diyarbekir voyvodalığından 'azl edildi. Bey de artık memleketinde durmayıp Dersa'âdet'e 'azîmet eyledi. Timur daha ziyâde fırsat bularak âyîn-i Timûriyâneyi tamâmıyle icrâ etdi bunun üzerine yine Bağdat vâlî-yi 'âlîsi Süleyman Pâşâ merhûmun def'-i şerâre-i fesâdı için 'asâkir-i kesîre ile me'mûr ta'yîn buyuruldu. Vâki' olan tazyîkât-ı şedîde üzerine 1208 senesinde Timur mesfûr u mağlûben firâr eyledi ..... 'aşîretinin gasb eyledikleri bi'l-cümle emvâl ü mevâşî ahz ü istirdâd edilerek hitâm-ı maslahata mebnî Süleyman Pâşâ Bağdad'a 'avdet eyledi.

Rakka vilâyeti vâlîliğine Divriğili Mustafa Pâşâ ve onu müte'âkib Çuhadâr Süleyman Pâşâ ta'yîn olunmuşlar ise de 'adem-i muvaffakiyetlerine mebnî Timur'un firâr ü ihtifâ eylediği mahalden 'avdetle be-tekrâr ref'-i 'alem-i 'isyân eylemesi melhûz idi.

Buralarına meydân kalmamak üzere eyâlet-i mezkûreye hidemât-ı devletde sadâkat ü ehliyeti mücerreb ve oraların ahvâline vâkıf bir zâtın ta'yînine lüzûm-ı ehemm görüldü.

İbrâhîm Bey'in ise âvâze-i 'adl ü şeca'âtı akdemce pey-der-pey Dersa'âdet'e 'aks-endâz olmakla berâber Dersa'âdet'de müddet-i ikâmeti olan üç sene zarfında dahi fuzelâ, şu'arâ, vesâ'ir ricâl-i devlet ile görüşerek fazl ü kemâl ü iktidâr ü ehliyetine 'umûma takdîr ü tasdîk etdirdi.

Mukaddime-i feyz ü terakkî olmak üzere 1210 senesinde Rakka mütesellimliğine ta'yîn olundu.

Me'mûriyet-i cedîdesine muvâsalatını müte'âkib bir çok icrâ'at ü islâhâta muvaffak oldu.

Mevranlı 'Abdî Bey'de Timur'un vedî'a-'i haffyesi olan eşyâ-yı kesîre ile bir hayli altunları ihrâc ve Dersa'âdet'e b'as ü inhâc eyledi.

Rakka'nın mütesellimlik ile hüsn-i idâresi kâbil olamayıp be-heme-hâl külliyetli ve mükemmel dâriye tevakkuf eylediğini bâlâ- taraf-ı 'arz ü beyân etdi. Hidemâtı nezr-i devletde meşkûr ve rütbe-'i celîle'-i vüzerâta istihkâkı müselle-i cumhûr olarak 1211 senesinde bâ-rütbe'-i sâmiye-i vüzerât Rakka eyâleti vâflîliğine terfî'an ta'yîn buyuruldu. Sadr-ı esbak Badullah Nâ'ilî Pâşâ hafîdi olup 1213 senesinde vefât eden vak'a-nüvis-i devlet-i 'aliyye Halîl Nûrî Bey merhûm Pâşâ-yı müşârun-ileyhin ber vech-i bâlâ rütbe-i sâmiye-i vüzerâta nâ'iliyetini esbâbını târîhinde 'aynen şöyle yazıyor:

"Bir müddet âsitane-i 'aliyyede ikâmet üzere olan dergâh-ı 'âlî kapıcıbaşılarından Diyarbekirli Şeyh-zâde Seyyid İbrâhîm Ağa'nın ol havâlî ahvâline kemâl-i mertebe tahsîl ü vukûfu ve i'tibâr ü nüfûzu hasebiyle bundan akdemce Rakka'ya mütesellim ta'yîn olup Dersa'âdet'den ib'âs olunmuş idi.

Mahall-i me'mûriyetine lede'l-vürûd ahâlisiyle kemâl-i merkete hüsn-i âmizaş eylediğinden başka ..... Mervan'lı 'Abdî Bey nâm kimesne de Timur'un vedî'ası olmak üzere ecnâs olarak otuz bir bin üç yüz seksen dokuz 'adet altunıyla ba'zı eşyâsını zâhire ihrâc etdiğini müş'ir-i tahrîrâtı vârid olup ancak Rakka'nın mütesellimlik ile zabt ü rabtı mümkün olmayıp be-herhâl külliyetli 'asker ü dâ'ireye tevakkuf eylediğini beyânla kendine rütbe-i vâlâ-yı vezâret 'inâyet buyurulmasını istid'â etmekle nefsü'l-emr istid'âsı vâkı'â mutâbık ü zâtında sâhib-i rüşd ü dirâyet ve müddet-i medîde müstahdem olduğu hidemât-ı devletde mücerred ve zî-istikâmet olmak cihetleriyle dahi şurût-ı vüzerât muvâfık olduğundan husûs-ı mezkûr taraf-ı hazret-i sadâret-penâhîden 'utbe-'i 'ulyâ-yı hazret-i tâcdâriyye lede'l-'arz işbu zi'l-kâ'denin yirmi ikinci günü rütbe-i vâlâ-yı vezâret ile Rakka eyaleti vâflîliği müşârun-ileyh Seyyid İbrâhîm Ağa'ya 'inâyet ü ihsân buyuruldu."

İşte Nûrî Târîhi'nin şu 'ibâresinden dahî Pâşâ-yı müşârun-ileyhin rüşd ü kiyâset ü muvaffakiyyet ü ehliyetinin derecâtı müstebân olur.

Vezîr-i müşârun-ileyh iki seneden ziyâde zabt ü rabt-ı memlekete nazar-bend-i i'tinâ vü islâhat-ı cedîdeye iktisâb-ı muvaffakiyetle mazhar-ı du'â-yı bây ü gedâ oldu.

1213 senesinde meşhûr Bonapart'ın bağdeten gelip Mısır'ı istilâ etmesi üzerine kıt'a-i mezkûrenin bi't-tekrar dâhil-i dâ'ire-i hükûmet edilmesi emrinde tedârikât-ı cesîmeye lüzûm görülmekte

227

idi. Bu esnâda ise Rumeli 'âyânları tevâif-i mülûk tarzında ref'-i livâ-yı tûyâna başlayıp yek-diğerleriyle muhârebe ederek gâlib gelenler mağlûbun beldesini kılıcı ekmeği gibi zabt ü taasarruf etmekte idiler. Vudin cihedi Pâspânoğlu'nun dest-i tahakkümünde kaldığı gibi Ruscuk ve Şumnu tarafları Terseneklioğlu'nun pençe-i tegallûbünde idi. Ve ibrâil cânibi nâzırı olan Manastır ciheti Yanıkoğlu'nun Yanya, Mora, Tepedelenli 'Ali Pâşâ'nın, İşkodra ve Elbesan İşkodralı Koca Mehmed Pâşâ-zâdeler'in Belgrad ve Sırbistan dayıların vesâ'ir cihetler dahî kezâlik birer mütegalibenin elinde idi. Şu mütegalibe Mısır seferine gelmeye devletden emîn oldukları gibi bi'l-farz ba'zıları gelmiş olsalar bile mazarratları fâ'ideden efzûn idi.

Binâen-'aleyh Mısır'ın istihlâsı için tedârik olunacak kuvve-i cesîme Anadolu'ya münhasır gibi kalıyordu. Rakka vâlisi bulunan müşârun-ileyh İbrâhîm Pâşâ Kürdistan dilâverlerini toplayıp Mısır üzerine yürümek üzere 1214 senesi evâ'ilinde Diyarbekir vâlîliği dahi yed-i te'yîd-i mehâmedânîlerine tefvîz olundu. Sadra'zam ve serdâr-ı ekrem Yûsuf Pâşâ az bir müddet için de Dersa'âdet'den besük-bâr olarak hareketle Haleb'e muvasalat eyledikde müşârun-ileyh İbrâhîm Pâşâ'yı mükemmel bir kuvvetle orada mevcûd bularak memnûn oldu.

Ordu-yu humâyûn Yavuz Sultan Selim Han Hazretleri'nin tarîkini ta'kîb ederek Şam'a ve oradanda Gazze'ye Rezk-hayyâm-ı mehâbet oldu.

İbrâhîm Pâşâ Yavuz Sultan Selîm Hân Hazretleri'nin yollarda inşâ eylediği kuyuları bendleri, kışla vü hanları vesâ'ir o zamandan beri mevcûd kalabilmiş olan âsâr-ı 'âliyeyi gösterir. Öyle bir pâdişah-ı

cihângîrin dahi buralardan bir çok mezâhim ü meşâka katlanarak gidip Mısır'ı zapt eylediğini anladır. Kendilerinin gayret ü himmetiyle inşallah Mısır nâdiret'ül-'asrının zabt ü istirdâdından rûh-ı Selîm'in 'âlem-i edebîdene derecelerde şâd ü memnûn kalacağını îrâd ederek 'askerinin şevk ü satâretini tezyîd ve kuvve'-i ma'neviyesini tahkîm eylerdi.

Serdâr-ı ekrem Ziyâ Pâşâ Şeyh-zâde İbrâhîm Pâşâ'nın re'y ü tedbîrinden istifâde ederek onunla müşâvere vü müzâkereden hâlî kalmaz. Kendisinin haseb'ül-lüzûm bir semte 'azimetle büyük ordudan mufâratatı lâzım gelse yerine İbrâhîm Pâşâ'yı tevkîl ederdi.

Çünkü bâlâda denildiği üzere Rumeli 'askeri vü Yeniçeri vesâ'ir Kapıkulu denilen ..... orduyu ekserî nefer-i âm denilen müteferrik tavâ'îf teşkîl etmekte

228

idi. Bunlar ise ne taraf ma'lûb olursa onu yağma ile âyîn-i cehâleti itmâma me'lûf olan kabâ'il ü 'aşâyirden olmakla böyle müteferrik bir yığıntıya güvenilemeyeceğinden Şeyh-zâde İbrâhîm Pâşâ gibi haseb ü nesebi ma'rûf u iktidâr u kemâlât ile mevsûf müşîr-i şîr-ilin ordu-yu humâyûnca büyük bir te'sîri var idi.

Mısır hudûdu dâhilinde bulunan Bi'r-i Mes'ûdiye zabt olunduktan sonra Berü's-şâm çöllerinden mürûr edecek 'askerin su ihtiyâcının def'i için 'arîş peykârlarını elde etmeye lüzûm-ı ehemm görüldü.

Sivas vâlisi Receb, Mar'aş vâlisi Arnavud Mustafa Pâşâlar kumandasıyla sevk olunan kuvvet bir ma'neviyet-i gaybiye olarak Mısır'ın kilidi olan 'Arîş gibi bir kal'a-i müstahkemi sühûletle zabt etmişler ise de her nasılsa ceb-hâne ateş alarak Arnavud Mustafa Pâşâ ile bir hayli dilâverân şehîd olduğundan meserretle mümezzic bir hüzn ü elem hâsıl olmuştur.

1215 senesi evâ'ilinde Hicaz vâlisi vü Medîne-i Münevvere muhafızı sadr-ı esbâk Koca Yûsuf Pâşâ Cidde'de vefât etmekle Mısır yolu mesdûd ve Cezîretü'l-'Arab'da ise vahhâbîlerin günden güne tuğyânları mütezâyid ü memdûd olduğundan çöl ahvâline ve 'aşâyir ü

‘urabânın tavr ü mişvârına vukûflu bir zâtın vücûduna lüzûm görülmek sebebiyle ceys-i eyâletinin inzimâmiyle Cidde vâflîği ve Medîne-i Münevvere muhâfızlığı müşârun-ileyh İbrâhîm Pâşâ’ya tevcih olundu.

Ma’a-zâlik İbrâhîm Pâşâ’nın böyle mühim bir zamânda ordu-yu humâyûndan infikâk etmesi nezd-i serdâr-ı ekremîde münâsib görülmediğinden yine ordu-yu hümâyûnda kaldı.

1216 senesi evâ’ilinde idi ki General Bilyar’ın Belbis üzerine hareket edip Cerhacı Tâhir ve ser’asker Mehemed Pâşâlarla harbe kıyâm ve yek-diğeri üstüne hücum u iktihâm etmekte oldukları haber alınması üzerine serdâr-ı ekrem Ziyâ Pâşâ Hazretleri ber-mu’tâd Şeyh-zâde İbrâhîm Pâşâ’yı kendi makâmına tevkîl, büyük ordu-yu hümâyûnu yed-i iktidârına teslîm ederek kendisi ileriye doğru sür’at-i ‘azîmete lüzûm görmüş ve İbrâhîm Pâşâ şu büyük ordu-yu hümâyûnu pek güzel idâre eylemiştir. [1]

[1] Cevdet Pâşâ Hazretleri’nin 1288 târihinde tab’ olunan târif-i ‘âlfîlerinin 7nci cildinin **Fotokopi** sâhifesinde ‘aynen muharrerdir. Binâen-‘aleyh Genel Bilyâr bervech-i meşrûh Mısır’dan çıkıp da Belbis üzerine hareket etdikde derhâl Cerhacı Tâhir Pâşâ ve arkasından cünd, kıt’a, top ile ser’asker Mehemed Pâşâ hareket ile cenge kıyâm ve ‘asâkir-i İslâmiye arslan gibi hücumu iktihâm etdikleri hengâmda serdâr-ı ekrem Şeyh-zâde İbrâhîm Pâşâ’yı mezkûr ordu-yu hümâyûnda bırakıp ve sâbit-kadem olmasını ekyiden tavsiye vü tenbiye edip kendisi mevki-i harbe erişerek ‘asâkir-i İslâmiyeyi sabr u sebâta teşvîk ü tergîb ve süvârîyi yayıp her taraftan ihâtâ ile tehdîd ü terhîb eylediğinden Fransızlar şaşırıp tarafından telefât-ı kesîre vukû’undan sonra mağlûben ric’ate mecbûr olmalarıyla General Bilyâr Mısır’a ‘avdet ü tahassün etmek üzere hâric-i şehirde metris hafrine mübâderet etdi. Serdâr-ı ekrem dahi gâlibâne ileri hareket ederek Nil’in Dimyat ve Reşîde münkasım olduğu Şalkan nâm mahalle gelip muzafferiyet-i vâkı’ayı Kaptan Pâşâ’ya tebşîr ve onun daha ileri hareketini tezkîr eyledi. Fotokopi

General Bilyar mağlûben ve münhezimen Mısır’a ‘avdet eylemiş ve muzafferiyet vâkı’a-i bâ’is-i sūrûr u şâdumânî-i ümmet olmuşdur.

Bu sırada müşârun-ileyh İbrâhîm Pâşâ’yı memleketden bir haber-i nâgâh-zuhûrun vürûdu dâğdâr-ı te’sîr eyledi. O da mahdûmu

Tâhir Bey'in hastalanması ve her ne kadar tedâvisine gayret olunmakta ise de hastalığının günden güne kesb-i iştîdâd etmekte olması idi.

Tafsîlâtı ümmühât-ı târîhiyede mestûr olduğu üzere yapılan mukâvele-nâme mûcibince Fransızlar Mısır'ı tahliye ile cezîreye çekilmeye başladılar.

Şu vakt-i sūr-efzâda Şeyh-zâde İbrâhîm Pâşâ mahdûm-ı yegânesi Tâhir Bey'in ağır bir sûretde hastalanması hakkındaki mektûbları serdâr-ı ekrem hazretlerine irâ'e edilerek bu ma'zeret-i meşrû'aya binâen Habeş ü Hicâz vâilîliklerinden 'afvını istirhâm eylemiş ve ma'zeret-i vâkî'aları karîn-i kabûl görüldüğünden Diyarbekir vâilîliği 'uhde-i âsâfânelerine ibkâ edilmiştir.

Sene-i mezkûre rebî'u'l-evvelinin birinci günü meşrûren Kâhire şehrine dâhil oldular. Diyarbekir vâlisi İbrâhîm Pâşâ'nın serdâr-ı ekremle birlikte şehre sûret-i duhullerini Cevdet Pâşâ Hazretleri târîhlerinde şu 'ibâre ile tasrîh buyuruyorlar:

"Gurre-i rebî'u'l-evvel'de serdâr-ı ekrem Kaptan Pâşâ ve Haleb vâlisi İbrâhîm Pâşâ, Diyarbekir vâlisi İbrâhîm Pâşâ ve Ebû Merak Mehmed Pâşâ ve Arnavud Tâhir Pâşâ ve yeniçeri ağaları Mısır'a dâhil oldular.

Mısır fütûhâtının hüsn-i hitâmı hasebiyle Pâşâ mesrûran memleketine 'avdet eylemiş ise de esîr-i firâş olan mahdûm-ı yegâneleri [1] Tâhir Bey'in sene-i mezkûrede vefâtı vukû' bulmakla pek ziyâde müte'essif ü mükedder oldu.

Fotokopi

230

Bir müddet sonra sâ'ir ba'zı vilâyetler vâilîliğine ta'yîn olunarak nâşir-i 'adâlet ü eşfâk ve 1224 senesinde sâniyen Diyarbekir vâilîliğine revnak-bahş-ı istihkâk oldu.

1227'de bir sūr-ı 'azîm tertîb ederek mahdûm-ı 'âlîleri âtiyü't-terceme 'Osmân Nûrî Pâşâ'nın emr-i mesnûn hitânını icrâ eyledi.

Sūr-ı mezkûrda ihrâk olunan gûn-â-gûn ..... 'ı nâriyenin rakkas, canbaz, hokkabaz, sâzendegân misli hünerverân

tarafından icrâ edilen hünerlerin ve ‘umûm vilâyet halkına keşîde olunan ni’am-ı kesîrenin tafsîlât-ı debdebe-pîrâsı bir çok vakitler dillerde destân olmuştur.

Vâlid-i mâcid-i ‘Abd-i hakîr sûr-ı mezkûru müşâhede vü idrâk eylemiş olduğundan müşârun-ileyhin i’tâ buyurdukları tafsîlât -Mir’atü’l-Fevâ’id-de muharrerdir.

Bu def’aki vâlîliklerinde dahi beş sene mikdârı vatan-ı ‘âlîlerinde mazhar-ı ed’iye-i fukârâ vü nâ’il-i esniye-i zu’âfâ olup imrâr-ı evkât ü eyyâm eylemekde olduğu halde 1228 senesinde nüzhet-serâ-yı ‘ukbâya hırâmân ve ‘umûm ahâlî-yi memlekete zâyi-i ebedîsi mûcib-i kudûret-i firâvân oldu.

Vak’a-nüvis Şânî-zâde ‘Atâ’ullah Efendi târihinde müşârun-ileyh İbrâhîm Pâşâ’nın vefâtına dâ’ir şu ‘ibâre muharrerdir:

“Vâlî-i Diyarbekir Şeyh-zâde İbrâhîm Pâşâ eccl-i mev’ûduyla ‘azm-i dâr-ı bekâ eylediği kâdı vü vücûh-ı belde taraflarından bâ-ma’rûzât-ı inhâ olmakla ref-i vüzerâtla Tokad’da me’mûr-ı ikâmet olan sâbık Erzurum vâlîsi Mehemed Emîn Pâşâ’ya ibkâen livâ-yı Diyarbekir mâh-ı zi’l-ka’denin yirmi dördüncü günü tevcih edildi.”

Merkad-i ‘âlîleri Fâtih Pâşâ câmi-i şerîfi ittisâlindeki kabristandadır. Esnâ-yı tahrîr-i tezkirede hâb-gâh-ı ebedîlerine ‘azîmetle ziyâret eyledim.

Bânî-i câmi-i şerîf Bıyıklı Mehemed Pâşâ ve müşârun-ileyh İbrâhîm Hafîd Pâşâ vü mahdûmları âti’ü’t-terceme ‘Osmân Nûrî Pâşâ Hazerâtı yek-diğeri cünbünde ganûde-i gufrândırlar. Özdemir-zâde ‘Osmân Pâşâ dahi câmi-i şerîf-i mezkûr hazîresinde iseler de ayrıca türbe-i mahsûsa derûnundadır.

Merhûm-ı müşârun-ileyh ‘ilm ü ‘irfân ile mümtâz, iktidâr u istikâmetle ser-efrâz sehâ vü necâbetle hâ’izü’l-ımtiyâz kibâr ibn-i kibâr, hânedân ibn-i hânedân bir vezîr-i bî-nazîr, ‘ulviyet-i akrân bir edîb-i kadrân idi. Bulunduğu me’mûriyet ü vilâyetlerin cümlesinde ezkâr-ı cemîle vü hüsn-i sıyt bırakmaya muvaffak olmuş ve nefes-i Diyarbekir’deki me’mûriyet-i mûte’addidelerinde ‘ulemâ vü fuzalâya

hürmet ü ri'âyet ve şu'arâ vü üdebâ ile rûz u şeb musâhabe vü mücâlese ederek nezd-i devletlerinden infikâke icâzet vermezler imiş.

231

Bi'l-cümle eşrâf-ı ekâbir-i memleket nâ'il-i eltâf u hürmeti ve fukarâ vü zurafâ müstağrak-ı nükûd u ni'meti ve gurabâ vü seyyâhîn ve mârîn ü 'âbirîn hisse-mend-i ibcâl ü 'âtıfeti olmakla birer ziyâdesiyle hande-rû vü küşâde-hû vü latife-gû olduğundan bir çok latifeleri el-ân dillerde dâstân ve vesîle-i tezkâr-ı rahmet-i Rabb-i Menân'dır.

Mağfûr-ı müşârun-ileyh evâhir-i eyyâm-ı hayâtlarında Seyyidü'l-mürselîn, şefi'u'l-müznibîn Efendimiz Hazretleri'nin na't-ı şerîfleriyle istimdâd ü istişfâ'ı mütezammın inşâd eyledikleri kasîde-i garrâ-yı dil-sûzdan vesîle-i rahmet olmak üzere yirmi beyti derc ü tesbît olunur:

Hûşâ ey âfitâb-ı 'âlem-ârâ bâ'is-i eşyâ

Rasûl-i kibriyâ ey tâc-dâr-ı kurb-i ev-ednâ

Eyâ şâh-ı sa'âdet mâh-ı şefkat hâzin-i rahmet

Vücûd-ı pâkin ile oldu zâhir ser-be-ser dünyâ

Sen ey zât-ı mükerrerem Hazret-i Hakkın habîbisin

Ki oldu ümmetin ednâsı a'lâdan a'lâ

Senin bir zerre şânın vasfa kâdir olmaya billah

Ger cem'iyet etse bir yere dünyâ vü mâfihâ

Bilir şânın senin ancak habîbi olduğun Hâlık

Ki halk etdi senin şânın için 'âlemleri hakkâ

Nice bin mu'cizâtın ..... bu cümleden birdir

Huzûrunda nebâtât ü şecer hep oldular gûyâ

Nümâyân oldu mâh-ı sâfi engüşt-i sa'âdetden

İşâret eyleyince iki şakk oldu meh-i gurrâ

Değil bir zerre nûrundan şu'â' mihr-i 'âlem-tâb
Yine çeşm-i beşer tâkat getirmez baksa bî-pervâ

Olur bînâ vü rûşen hep gider deycûru ger, çekse
Gubâr-ı makdemin ey kenz-i rahmet dîdeye a'mâ

Senin evsâfını takrîre hadh ü iktidârım yok
Kerem ile kusûrum 'afv kıl 'afvı sever Mevlâ

Ben ol 'âziz-i siyeh-rû derd-mendim yokdur
Huzûrunda tekellüm etmeye ey mefhar-ı eşyâ

Ne rütbe mücrim ü 'âsî olursa ümmetin, yakmaz
Cahîme Kâdir ü kayyûm ü ferd ü 'âlim ü dânâ

Değil yok cürmümüz yakmaz bütün âlûde-i cürmüz
Velâkin sen şefâ'at eylesen red eylemez kat'â

Garîk-i bahr-i 'isyân ü hatâyım öyle bî-pâyân
Ki sığmaz defter-i a'mâle mesûde-i imlâ

Hemîşe bahr-ı 'isyâna düşürdüm keştî-i cismi
Garîk yelken, dümen, aslâ görünmez bir selâmet-icâ

Benim ol rû-siyeh kim kâfa tahmîl olsa 'isyânım
Tahammül eylemez nâbûd olur ol mevkı-i bâlâ

Ben ol âlûde-i çirkâb-ı 'isyânım ki hiç yokdur
Benim tek rûz-ı mahşerde siyeh-rû mücrim-i rüsvâ

Za'îfem bî-kesem ümmetdenim melcem sensin
Hudâvendâ şefâ'at kıl ki nâra olmayan mülkâ

Koma mahşerte tâb-1 şems ile nâlende vü 'atşân
Meded âb-1 şefâ'atle (Hafid)-i zârı kıl ervâ

Salât ve hem selâm-1 lâ yü'addü olsun sana her dem
Ser-â-pâ âline ashâbına evlâda lâ-yühsâ

232

Müşârun-ileyhin şu'arâ-yı eslâf ü mu'âsırın her diyâr ile
müşâ'aresi vü üdebâ-yı memleketle de münâzarası bî-pâyân ü ihsâdır. Şu
elvâh-1 nazâ'ir ondan nümûnedir:

Ebu'l-Feth Sultan Mehmed Han Hazretleri
'Aşk içinde kimi yâr etsem kime hâlim desem
Oldular düşmen seninçün dostum 'âlem bana

Şeyh-zâde İbrâhîm Hafid Pâşâ
Rîze-i elmâs ile, eyle tabîbim gel devâ
Haste-i zehr-i gamem kâr eylemez merhem bana

Kânûnî Sultan Süleyman Hazretleri
Hışm ile nazar kılma edip kaşlarını çîn
Kim dedi sana kim, gözün üstünde kâşın var

Hafid Pâşâ
Zülfün gibi bir fitne-âşûb-1 cihâna
Yüz verme sakın ermeye bârî perî ruhsâr

Fuzûlî
La'l-i nâbın hevesi bağrımı kan eylediğin
Âh kim kanlı yaşım kılmadı izhâr sana

Hafid Pâşâ

Eşk-i hasret güzelim eylemedi kâr sana
Etdim âlûde-i hûn eylerim izhâr sana

Zîver Pâşâ Şeyhülharem

Hâl-i zârım ne ‘aceb eylesem izhâr sana
‘Âşıkım ‘âşıkım ey şûh-ı sitemkâr sana

Kâmî-i Edirnevî

Hasretinle dîde-i giryânıma verdim küşâd
Kasr-ı dilden rûzen açdım mevc-i deryâdan bana

Hafid Pâşâ

Vâsıl-ı vasl eylemez vermez netice ey Hafid
Çekmede ‘âşıkânı suğra’ vü kibr-dâdın bana

Dânîş-i İstanbulî

Çâk eder sîne-i sîmînini dest-i hırâmân
Kim ki fâş eyleye esrârı misâl-i mektûb

Hafid Pâşâ

Elimiz kaldı du’âda gözümüz yolda yine
Gideli gelmedi parmak kadarı bir mektûb

Vehbî Sünbül-zâde

Bu cism-i nâtuvânım nâr-ı hicr-i yâr ile Vehbî
Misâl-i mûy-ı âteş-dîdedir her bâr pîç-â-pîç

Beylikçi ‘İzzet

Fotokopi

Hafid Pâşâ

Hafîdi nazm-ı pey-rev ile şi'ir-i Mâhire [1] derdim
Olur destinde şâyed kilk-i hoş-reftâr pîç-â-pîç

Fuzûlî-i Bağdâdî
Âteş-i berk-ı firâkın nâr-ı dûzeh tek elîm
Cür'a-i câm-ı visâlin âb-ı kevser tek lezîz

Hafîd Pâşâ
Perçem-i cânâneyi şem' eyledikde ey Hafîd
Müşksâ kıldı dimâğım müşk-i ezfer tek lezîz

Nesîmî
Gönlümde benim 'aşk-ı cemâlin ezeldir
Şol nesne kim oldu ezeli lem-yezeldir

Cevrî-i Mevlevî
Söyler nighin cân u dile râz-ı Hüdâyı
Güyâ sühanı terceme-i sırr-ı 'Alîdir

Fâ'ik-i Ruhavî
Fehm eyleyemez nükte-şinâsân-ı zamâne
Her bir sühan-ı müşkîli bir cifr-i 'Alîdir

Râmî Pâşâ Sadra'zam
Kandîl-i muhabbet ki fûrûğ-ı ezeldir
Efrûhte-i lâmi'a-i lem-yezeldir

Hafîd Pâşâ
İnsan doyamaz bakmaya ol nîm-nigâha
Güyâ ki çekilmiş kâşı bir seyf-i 'Alîdir

Şeyh-zâde Nûrî Pâşâ Mahdûm-ı Hafîd Pâşâ

Ebrû-yı kemendârına bilmem ne desem Yâ
Bir seyf-i 'Alîdir yâ iki satr-ı celîdir

Münîr

Gönderdi belâ 'askerini var ise Şîrîn
Ferhâd-ı cefâ-pîşe onunçün celîdir

Halîm Giray

Rüchânı onun sâ'ire hatında celîdir
Seyr et geliyor işte güzeller güzelidir

Hafid Pâşâ

Kurtulur mu 'aşk ile dil hâk-ı râhı olsa da
Makdem-i nâza gubâr olmakla minnetdâridir

Sa'îd Pâşâ-yı Âmidî

Gam-küsâr olmamışdı vaktiyle şu gamlı gönlüme
Şimdi ol bî-merhamet bilmem kimin gam-hâridir

Hafid Pâşâ

Kişver-i hûsn-i dilârâya ki vermiş zînet
Ya Habeş şâhıdır ol hâl, ya Esved Hâmıdır

---

[1] Fotokopi

Refi-i Âmidî Lebîb-zâde

Almış etrâfını hep leşker-i nâz ü 'işve
Bu gelen pâdişeh-i kişver-i hûsn ü ândır

Hafid Pâşâ

Yap kûşe-i kalbimde sarây-ı gam-ı 'aşkı
Virâne-i bûm olmuşa kâşâne desinler

‘Azmî-i Âmidî

Sen bend olagör silsile-i kâkûl-i yâre
Ey dil sana derlerse de dîvâne desinler

Kâmî-i Âmidî

Âdâb ile kaşâne-i yârâna hırâm et
Herkes buyurun şöylece üst yâne desinler

Bâkî-i Meşhûr

Ehl-i ‘aşkın nâlesin ney kâmetin çeng eyledin
Pâdişehsin etdiğin şimden gerû kânûn olur

Hafid Pâşâ

Dâne-i çeşmim ..... zannetme zâyî’ eyledim
Zer-i hâk-i kûy-ı dilberde der-i meknûn olur

Kâmî-i Âmidî

Arzû-yı leblerinle meyl-i âb etsem eğer
Sübhadek nûş etdiğim hep bâde-i gülgûn olur

Hafid Pâşâ

Bî-eser sanma sakın bülbül gibi feryâdımı
Şavk-ı ma’şûkumla âh etsem cihân âteşlenir

Kâmî-i Âmidî

Sergüzeştim hâk-i pâk-i yâre ‘arza korkarım
Bir atım barutveş gâfil-yemân âteşlenir

Hafid Pâşâ

Âguş-ı sadeften çıkıp ol dürr-i münevver
Dünyâya hafidâne dürdânelik eyler

Piriştineli Nûrî

Nûrî gâreli tâbiş-i şem'-i ruh-ı yâri
Şeb-tâ-seher yanmada pervânelik eyler

Vâlî- Âmidî

Pür-sûz-ı tâb-ı sine yatar zîr-i hâkde
Dildâdegân mürdeleri sanma restedir

Hafîd Pâşâ

..... hûn-ı eşk yatar mürdegân-ı 'aşk
Zîr-i zemîn-i hâkde de sanma restedir

Halîlî-i Âmidî Sâhib-i Firkat-nâme

Dürc-i güher-nâke derc ettim Halîlî nazmımı
Sen güneş tal'atlının mihrinde kıldım yâdigâr

235

Hafîd Pâşâ-yı Âmidî

Sîne de dâğım değışmem goncaya ey gül-'izâr
Yâdigârımdır bana kalmış gamından yâdigâr

Câmî-i Âmidî

Çok zamandır tîr-i hasret deldi bağırm hicr ile
Bir su'âl et kandayım bir gün beni ey yâdigâr

Hafîd Pâşâ

Bende yokdur yokladım hercâ-yı dil gör kandedir
Nazlı bir âfetdedir yâ başka bir meh-rûdadır

Rızâ-yı Yenişehrî-i Âmidî

Dil-firîb işve-bâzîden değıldir iştikâ
'Âşıkın hun u bâli hançer-i ebrûdadı

Hafid Pâşâ

Bu Şeb doymuŐ meĒer duhter-i rezi rindâne vermişler
Şarâb-ı sâf ile sũfi mũbârek-bâde gelmiŐdir

‘Osmân Nũrî Pâşâ Mahdum-ı Hafid Pâşâ

Mũbârek-bâddır hep aĒlayanlardan olan cârî
Bugũn ol serv-kad seyr-i ferah-âbâde gelmiŐdir

‘Ali Rıza Pâşâ Vâli-i BaĒdat

Niçin âteşlere dũŐmũŐ gibi pîidedir zũlfũn
Rızâ-âsâ meĒer temmũzda BaĒdâda gelmiŐdir

MeŐhũr Ziyâ Pâşâ Vâli-i Adana

‘Acîb bir hũsne endâm-ı dil-ârâmın
Ne fikr-i mânîye ne hâtır-ı Behzâda gelmiŐdir

‘Osmân Nevres Efendi

Hattın devrinde diller nâleler etmekde pey-der-pey
Bahâr eyyâmıdır bũbũllerin feryâda gelmiŐdir

Lebîb-i Âmidî

Dũnyâda Lebîbâ nice handân ola ‘âkıl
GũŐenleri hep kũlbe-i ahzân olacaktır

Hafid Pâşâ

Sabreyle gũnũl hattı gelince o perînin
Etdiklerine cũmle peşimân olacaktır

RâĒıb Pâşâ Sadra’zam

Rũyunda perîşân gũreli zũlf-i siyâhın
Hep gũrdũĒũ dũŐ ‘âşık-ı zârın karıŐıktır

Hafid Pâşâ

Ruhsârına zülf-i siyehin düşmüş ol âfet
Gül sünbüle, sünbül güle gûyâ karışıkdr

Dâniş-i İstanbulî

Fotokopi

236

Bosnalı Sâbit Kâdı-yı Âmid

Süpürülsün harem-i sîne gubâr-ı gamdan
Keyf derler dile bir tafralı mihmân geliyor

Hafid Pâşâ

Gün yüzün tutdu sehâb hattı oldu ma'zûl
Meşrıkın pâdişehi mağribe rahşân geliyor

Vecdî-i Meşhûr

Nice feryâd edip çâk-ı girîbân etmem ben kim
Yanmada sâkî-i gül-reng elimde sâgarım yokdur

Hafid Pâşâ

Merâm ey mâh-rû bir gün seni âgûşa çekmekdir
Benim genc ü sâlınden ümmîd-i diğërim yokdur

Fuzûlî-i Bağdâdî

Dem-â-dem katre katre kanlı yaşımdır çıkan gözden
Veyâ peykânların kim âteş-i dil onu su eyler

Hafid Pâşâ

Nigâh-ı gamze-i sertîz ile ülfet eden rinde
Gelir ye's-i hayât elbette cândan dest-şû eyler

Râşid

Niyâz ehl-i gurûra bâ'is-i tahrîrin nühûtdur
 ..... serkeşi ibrâm-ı 'âşık tünd-hû eyler

Sâmî Bekrî Pâşâ
 Esrâr-ı hatt-ı dilber-i dil mü-be-mü bilir
 Mektûm olursa nâme yine tercümân olur.

Hafîd Pâşâ
 Meydân-ı hüsne tevsen-i nâzı sürüp o şûh
 Tîg-i nigâh-ı kahrı onun Kahramân okur

Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî
 Rakîb-i dîvden kat' itmeye dildârı şemşîriz
 Bizi yanınca hayf ol şûh hercâyî salındırmaz

Hafîd Pâşâ
 Eder bin fitneyi mahşer nigâh-ı hışm ile îkâz
 O mest-i nîm-hâb-ı nâz, ferdâyı salındırmaz

Hâmî
 Gül hasret-i ruhsârın ile rûy pür-ateş
 Hâk-i kademin şavkına per bâl karanfil

Hafîd Pâşâ
 Gül padişeh-i bahçedir, bülbülü çavuş
 Süsen-i çemenin Rüstemidir, zâl-i karanfil

Şeyh-zâde 'Osmân Nûrî Pâşâ Mahdum-ı Hafîd Pâşâ

Fotokopi

Kâmî-i Âmidî

Meşâta verir hûsnûne bir mertebe gûyâ
Açmış kızıl elmada hemen al karanfil

Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî
Ey mâh-likâ gün gibi her hâneye girme
Her bezmde çeşmin gibi mestânelik etme

Hafid Pâşâ
Düşme heves-i kâküle dîvânelik etme
Her şem-i şeb-ârâya da pervânelik etme

Nâbî-i Ruhavî
Nâbî tecâvüz etme lisân vuku'dan
Düşmez dehân-ı sıbka zebân-ı mübâlağa

Vâlî-i Âmidî
Vâhî makâle-gûş zed olmak revâ değil
Hayret verir 'ukûla kelâm-ı mübâlağa

Lebîb-i Âmidî
İndi zemîne eşk-i terim ol kadar Lebîb
Dersem ki geçdi bâliğa sanma mübâlağa

Hafid Pâşâ
Söyle dehân-ı yâre sözün var mı ey gönül
Bir zerredir desem nazar et yok mübâlağa

Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî
Vermişim âh girîbân-ı dili bir büte kim
Günde bir yâre eder perde-i nâmûs gibi

Vâlî-i Âmidî

‘Âşîka va’de-i firdevs ve hem âgûş-ı hûr
Zevk-bahşâ olamaz müjde-i pâ-bûs gibi

Hafîd Pâşâ

Gayrıdan sanma sakın kesb-i yedimdir ey dil
Âteş-i ‘aşkım ile yanmayı kaknûs gibi

Vecdî-i Meşhûr

Mey anda dilber anda cümle yârân-ı safâ anda
Gecip cennetden âdem sâkin-i meyhâne olmaz mı

Hafîd Pâşâ

Harâb olmak mukarrerdir dile ‘aşkıyla ol şûhun
Duhûl etse bir âfet hâneye vîrâne olmaz mı

Şeyh-zâde ‘Osmân Nûrî Mahdûm-ı Hafîd Pâşâ

Kadehler, şîşeler, sâkî vü meylar rind ü mutribler
Bu nûş-â-nûş-ı ‘işretle çemen mey-hâne olmaz mı

Hafîd Pâşâ

Oldu gönlüm gonca bir lutfun yine âvâresi
Dâyesi bülbüldür anın nahl-ı gül kehvâresi

238

Lebîb-zâde Refî-i Âmidî

Âfitâbı âyîne bir zerre almaz her kimin
Hâle-i âgûşu üzere olsa bir mehpâresi

Hafîd Pâşâ

Yüzünü karalasin hattı ol gül-i ruhsârın
Bezm-i ‘irfâmı eder meclis-i nâdâna fedâ

Emîrî Câmiu’l-Hurûf

Cân-ı şîrînimin olsun bu acı giryeleri
Bir şeker-hand leb-i dilber-i handâna gedâ

Hafîd Pâşâ
Mevc-i girdâbı belâ silsile-i kayd-ı hayât
Girih-i kâkül ü hamd ü rahm-i gîsûdur hep

Müşârun-ileyhin levha-i nazâ'iri bundan 'ibâret olmayıp şimdiye kadar esâmîsi kitâbımızda mündemic şu'arânın ekserîsinde nazîreleri mevcûd olduğu gibi bundan sonra da bir çok neşîde-i belîğaları görülecektir.

Müşârun-ileyh İbrâhîm Hafîd Pâşâ Hazretleri'ne sâ'ir vüzerâ-yı 'izâm yedi sekiz yaşlarında evlâdlarını mîr-i mîrân ve az bir müddet sonra da vezîr-i zîşân yapmaya çalıştıkları halde kendileri yetişmiş olan evlâd ü ahfâdı hakkında kasr-ı himmet eylediklerinin sebebini sorduklarında buyurlar ki: İnsâf ediniz. Dama vü satranc ki tahta üzerinde kuru bir oyundan 'ibâretdir. Lâyıkıyla öğrenmek için çok zamân çalışmak tecrübeler görmek iktizâ eder. Bir kimse mertebe-i üstâdiyeti ihrâz etmeden evvel at sürmek, taş çıkarmak da'vasına kıyâm ederse mahcûb ü bed-nâm olur.

'Acabâ vâzife-i hükûmet âdî bir oyundan daha aşağı mıdır ki bir takım tecrübesiz mübtedîlere tevcih edilsin. Umûr-ı hükümet, reng-i zâhirîsi gayet latîf ü parlak görülür. Bir ateş gibidir. Dûr-endîş ve tecrübe-âmûz-i rûzigâr olmayanlar âteşle mülâ'abeye kıyâm ederler ise 'âkîbet hem kendilerini hem vatanı yakmış harâb etmiş olurlar. Vâkı'â ben de evlâdımı sûr ü te'âlfî etmelerini arzû ederim lâkin vatanımı daha ziyâde severim. Evlâdlarım tahsîl-i 'ulûm ü kemâlât etsinler. Bir çok tecrübeler geçirsinler. Eğer me'âlfî-i umûru idâre edecek kudret-i mâhire gösterirler ise ikbâl her zamân onlar için müheyyâdır.

Fotokopi ve ehliyetine bir delîl-i celîdir ki vâflikleri hengâmı

devlet-i ‘aliyyenin dâhilî vü hâricî gâ’ileli bir zamânı olduğundan her tarafta eşkiyâ baş kaldırır ve derebeylerinin her biri teferrüd-fermâ-yı istiklâl olur, devlet bunları te’dîb ü terbiyeden ‘âciz kalır, vezâret verir, vâlî yapar, serdâr eder nihâyet bir sırasını düşürüp başları kesilirdi. Büyük me’mûriyete hattâ sadârete kadar irtifâ edenler şerr ü mekîdet-i husemâdan emîn değil idi.

İbrâhîm Pâşâ ise şan ü haysiyet sâhibi bir ‘â’ileye mensûb olduğu halde kendisini hem ricâl-i hükûmet hem ahâlî-i büldân ü memlekete sevdirmişdi. Hiç bir me’mûriyetinde devletine serkeşlik etmedi. Memleketine eser-i hıyânet göstermedi. Lekelenmedi. Akşamları üç-dört bin fukarâ vü ‘acezeyi it’âm ederdi. Bir çok eytâm, ârâmil, bîkes ve dul kadınların i’âşe-i sünûyelerini te’mîn eylemişdi. Re’âyâ vü berâyânın du’âsına mazhâr oldu.

Müvâneset-i ictimâ’iyyeye ve etvâr-ı hükûmete vâkıf olduğundan harekât ü refâtârı kânun-ı hikmete mutâbık ü evza’ ü mişvârî mizâc-ı maslahata muvâfık idi. Her mu’âmelesinde bir dirâyet her teşebbüsünde bir fetânet icâd ederdi. –‘Uluvv fi’l-hâyât ve fi’l-memât-

El-hâsıl İbrâhîm Hafîd Pâşâ merhûmun îfâ-yı me’mûriyet ve icrâ-yı hükûmet eylediği yerlerde saltanat-ı ‘adâlet tamâmiyle ihtişâmını etdirirdi.

Bu kadar fazl ü kemâl ve ‘ilm ü irfâniyle berâber müretteb ü mükemmel sûret de tertîb-i divân-ı belâğât-’ünvân etmişdir. Âsârı nezîh, zarîf, latîfdir. Mecmu’ divân-ı eş’ârı iki bin beyitden mütecâvizdir. Şurası garîbdir ki kendisi bir fâzıl-ı kemalât-‘unvan ve bir vezîr-i zîşân, sâhib-i dîvân olduğu halde zamânında ve daha sonra yazılan tezkilerin hiç birinde ism ü âsârı münderic değildir.

Bu gazel-i belâğat-pîrâ, mânend-i perî, mütevârî-i perde-i hafâ olan mezâmîni nigîn-i belâğatla teshîr ü memâlik-i fesâhata Âsaf gibi hükmünü icrâ eden ol vezîr-i Felâtun-tedbîrindir:

Bir hâl-i habeş sâkî-i nâzik-eserim yok

Bir câm-ı murassa’ dehen ü sîmberim yok

Sûzân-ı gam-ı şu'le-i hüsnüm dönerim yok
Pervâne gibi yanmadan özge hünerim yok

Bî-'akl ü hîred hâk-i mezelletde yatarken
Bu şekle kodu sun'-ı ilâhî haberim yok

Sad-pâre ederse dili ol hûnî ne mâni'
Tîr-i nigehe karşı gelir bir siperim yok

Eflâkı yakar âteş-i 'aşkım benim ammâ
A'dâya eser eyleyecek bir şererim yok

Ey mevce-i deryâ niye bu çîn-i cebînin
Zann etme derûnumda benim de güherim yok

240

Gelse o büt-i vahşî eğer hâneye tenhâ
Cândır verecek başka benim mâ-hâzırım yok

Ümîd edemem vaslını ey âfet-i dil-cû
Tâli' yaramaz elde ise sîm ü zerim yok

Lutf etse (Hafidâ) yokuşa gelse ol âfet
Zeyrekdir o anlar Vefâdan güzerim yok

HİLMÎ

'Ulûm-ı 'âliye vü âliyenin vâkıf ü 'ârifi ve mu'allakât-ı mesâ'il-i gamîzanın hallâl ü kâşifi olup işbu tezkiremizin esnâ-yı tahrîrinde Mardin'de Kâsım Pâdişah Medresesinde neşr-i 'ulûm-ı 'âliye ile meşgûl bulunan üstâd-ı vâlâ-nüsrâdımız Mevlânâ Ahmed Muhtâr Hilmî Efendi Hazretleri'dir.

Vücûd-u mes'ûdları şehrimizin erbâb-ı salâh u 'iffetinden Hâcî Yûsuf Ağa nâm zatın sulbünden 1254 senesi muharremü'l-harâmında ârâyiş-i kumâş-ı şuhûd olmuştur.

Pederin sulbünden gelen evlâtların hiç biri yaşamayıp vefât eylediğinden peder ü vâlideleri evlâd arzusuyla dâ'imâ mahzûn bulurlar idi. Müşârun-ileyhin tevellüdünden mukaddem pederleri Hicaz-ı mağfîret-tırâza 'azîmet halka-i bâb-ı Beytullah'a ittikal ile Vâcib-i Ta'âlâ Hazretleri'nden bir hayli veled-i zükûrun ihsân buyurulması niyâz u ibtihâline müsâberet eyledi. Hicaz'dan 'avdetinden sonra müşârun-ileyhin vilâdeti vukû' buldu. Lâkin kâ'ide-i mukarrere-i câriye olan dokuz mâh müddet-i hamli ikâmete tevakkuf eylemeyip yedi mâh zarfında kadem-nihâde-i 'âlem-i şuhûd olduğu cihetle

Bilemem eyleyecek girye midir hande midir

Mısrâ'ı peder ü mâderinin hasb-i hâlleri olarak beyne's-sürûr ve'l-bekâ kalmışlar idi.

'Âlem-i vâkı'ada sâliha vü hâciye bir kadına bir pîr zât görünür. İşbu çocuk mu'ammer olduktan başka vahîd-i 'asr olacağını vâlideynine tebşîr edesiniz demekle Ahmed Muhtâr tesmiye olundu.

1258 senesinde bi'l-âhere Mekke-i Mükerrreme'ye 'azîmet eden Kal'avî Hâcî Hâfız Mehemed Efendi hâceden Kur'an-ı 'azîmü'ş-şâna mübâşeret ve az bir müddet sonra hatm eyledi.

Ondan Kurşunlu El-hâc Mehemed Efendi hâceden sarf ü nahîvi tahsîl etdi. Ba'de Diyarbekir mahkeme-i şer'îye başkâtibi olup kat ü kitâbetde İbn-i Nakle gibi bî-hem-tâ olan kurrâ hâfız Mehemed Efendi-zâde Mehemed Sâlih Efendi'den mantuk u me'ânî kırâ'atına mübâderet ü hutût-ı mütenevvi'adan dahi ahz-i 'icâzet etdi.

241

Müte'âkıben merhûm Çermikli Hâcî Mustafa Nâcî Efendi'den tefsîr-i şerîf, Beyzavî ile mesnevî-i şerîfden bir nebze tahsîl etdi. 'Ulûm-ı 'âliyede mütebahhir ve fazl ü kemâlde zâhir olan 'Arab-zâde El-Hâc Mehemed Hasîb Efendi Hazretleri'nden matûlden ibtidâ ve 1281

senesinde tekâmî-i nesh ederek Câmî'-i Kebîr'de cem'iyet-i kebîri huzûruyla ahz ü 'icâzet-i 'ilmiye eyledi.

1288 senesine kadar şehrimizde kâ'in Zenciriye Medresesi'nde tedrîs ile meşgûl olup iki def'a kırâ'at-ı seb'adan ve 'aşereden ve bir kere dahi 'ulûm-ı isnâ-'aşer ve sâ'ireden 'icâzet verdi.

1289 senesinde Mardin ahâlîsi tarafından belde-i mezkûrede vâki' Kâsım Pâdişah Medresesi müderrisliğine mütâlebe vü üstâd-ı müşârun-ileyh dahi teşrîfe müsâ'ade eyledi.

Âsâr-ı himmet-i fâzılâneleri ile az vakit içinde medrese-i mezkûre hakîkaten bir dârü'l-'ulûm şekline girdi. Terceme-i ahvâlimizde beyân olunduğu üzere bu 'Abd-i fakîr dahi belde-i mezkûrede bulunduğum üç sene müddet zarfında müşârun-ileyhin ders-i 'âlîlerinden müstefid oldum.

İşbu tezkiremizin esnâ-yı ikmâl-i tahrîri olan 1296 senesine kadar medrese-i mezkûrede neşr-i 'ulûm-ı 'âliye ile meşgûldürler. Gerek ahâlî-i memleketden gerek etrâf-ı inhâdan bir hayli talebe cem' olup ol bedr-i tâb-dâr-ı evc-i fazîletin devr-i mülâzemetine sarılıp Hâliyâ kadar ahz-ı envâr-ı 'ulûm u feyz-i esrâr-ı fûnûn etmektedir. [1]

Müşârun-ileyh 'ulûm-'akliye vü nakliyenin kâffesinde sâhib-i yed-i tûlâ vü hâ'iz-i mahâret-i kebîri olmakla berâber mertebe-i itkânın nihâyetine varmış ve zühd ü verâda vaktin Bâyezid'i denmeye kesb-i liyâkat etmişdir. Halîm, halûk, mütevâzı' hulâsâ ahlâk-ı hasenenin kâffesini cem' ü inzivâsı mecâleseye gâlib nücebâ-yı ümmetden zât-ı kesîrû'l-mehâmeddirler.

Cem'iyet-i mesnûnelerde bi'l-bedâhe kırâ'at buyurdıkları 'Arabiyyü'l-ibâre, du'âlar, müdebdeb, fasîh, belîğ, şevk-i ma'nâyı câmi', gazzâli pesendânedir.

Bu kadar fazl ü kemâl ü takvâsıyla berâber eş'âr-ı mutasavvifâne inşâdında dahi mâhir olduklarından tab'-ı feyz-i âferînlerinde 'irfân ile şâ'iriyet birleşmiştir. Fakat neşr ü işâ'a-i eş'âra râğbet buyurmazlar.

[1] Tahrîr-i tezkiremizden üç dört sene sonra Diyarbekir Müftülüğünde bulunan üstâd-ı ‘âlf-nejâdları ‘Arab-zâde Mehemmed Hasfî Efendi Hazretleri’nin vefâtı hasebiyle müşârun-ileyh Diyarbekir Müftülüğüne nakl ü ta’yîn buyurularak yirmi sene mikdârı ifâ-yı hizmet eyledikten sonra 1319 senesi zi’l-ka’desinde irtihâl eylemiştir. Rahmetullahu ‘aleyh.

242

Tezkire-i fakîrâneme derc ü tahrîr için âsâr-ı ‘âlfilerinden bir yâdigâr niyâz eylediğimde elsine-i selâse ile mülemma’ şu terci-i bendi ihsân buyurdular:

Kad ra’eynâ fi-tarîki’l-aşk envâ’ü’l-belâ
Olmadık râhat olaldan derd-i ‘aşka mübtelâ
Hâl-i mâ-pejmurde, şol ey dilber-i şîrîn-edâ
Mahdeminle pür-ziyâ kıl bezmi ey hûrî-likâ
Def’ ola tâ ki derûnumda olan renc ü ‘inâ

İnne lî kalben hazînem yâ habîbî fârehmî
Eyler icrâ gözlerim ol hüzn ile eşk-i demi
Nâzenînim ân dil-i mecrûh-râ dil merhemî
Mahdeminde pür-ziyâ kıl bezmi ey hûrî-likâ
Def’ ola tâ ki derûnumda olan renc ü ‘inâ

Mâ-semi’nâ ‘âşîkan fi’d-dehri mesrûrû’l-fu’âd
Var mı ‘âlemdede âceb bir ‘âşîk olmuş ber-murâd
Bârî der-vakt-i şumâ ..... mesrûr u şâd
Makdeminle pür-ziyâ kıl bezmi ey hûrî-likâ
Def’ ola tâ ki derûnumda olan renc ü ‘inâ

Ütrükü’l-levme ..... külli şey’in fi’l-kader
Var imiş takdîrde görmek bunca âlâm u keder
‘Âşîkâ nerâ ey perî-peyker mî fiken ez-nazar
Makdeminle pür-ziyâ kıl bezmi ey hûrî-likâ
Def’ ola tâ ki derûnumda olan renc ü ‘inâ

Münz yevmü'l-hicr târ 'aklî râhat râhatî
 Mısra' atıyla memnûn et dil-i pür-hasret
 Hâhed ez-tû (Hilmî)-i şeydâ nigâh ü re'fetî
 Makdemle pür-ziyâ kıl bezmi ey hûrî-likâ
 Def' ola tâ ki derûnumda olan renc ü 'inâ

HAMDÎ

Şehrimizin ser-âmed-i üdebâ-yı pesendide-âsâr bir şâ'ir-i
 âteş-zebân-ı belâgat-nisârıdır.

Hânedân-ı memleketden olduğundan zamânında (Ahmed
 Çelebi) ism ü 'ünvânıyla kesb-i iştihâr etmiş idi.

1030 hudûdunda temâşâ-yı kâşâne-i şuhûd etmiştir. Eyyâm-ı
 şebâbında mükemmel sûretde tahsîl-i 'ulûm u kemâlât ederek şehri vü
 'asrı şu'arâsıyla hem-âvâz-ı negâmât oldu.

Rûm u 'Acem edebiyâtını 'amîk bir sûretde mütâla'a ederdi.
 Şevket-i Buhârî'nin ..... hakkında bu matla'ı inşâd:

Bizler hayâl-i tâze-mikâta rubûdeyiz
 Şevket-misâl sanma hemân reng ü bûdayız

Ve Tâlib-i Âmidî'nin vuzûh-ı nikâtı hakkında şu beyti îrâd
 eylemiştir:

Sühanda Tâlib Hasan edâyız ey Hamdî
 Garîb lafz ile sâde hayâli istemeziz

243

Ashâb-ı servet ü yezârdan olduğundan tarîk-i pür-mehâlik-i
 menâsıb ü me'mûriyete meyl ü râğbet etmeyip şeh-râh-ı ticârete 'azîmet
 eyledi. Kumâş-ı şi'ârı gâyet hûb ü mu'teber ü tamgâ-yı tahsîn-i
 dânişverâna mazhar düşdü. Dest-i kudret-i hazîne-i belâgatdan
 müşârun-ileyh pek çok elmâslar, inciler ihsân eylemiştir.

Cenâb-ı Hamdî'nin dükkân ü es'i merkez-i ticâret olmakdan ziyâde meşher-i ma'ârif idi. Şu'arâ-yı pîr ü bernâ dükkânına cem' olur. Müdâvele-i şî'r ü inşâ vü mutârahâ-i mazmûn u ma'nâ edilirdi.

Hamdî Çelebi ziyâdesiyle latîfe-gû, hâzır-cevab, haffü'l-cism, latîfü'r-rûh bir cân idi. Bir ziyâfet bulunmazdı ki anda mevcûd, bir tarab-hâne görünmezdi ki anda meşhûd olmasın.

Nâbî'ye, Âgâh'a büyük ceddimiz Emîrî'ye hürmet ü muhabbeti mezdâd olduğundan onların eş'ârına nazîre söylemekden hoşlanırdı.

Cenâb-ı Nâbî hakkında:

Kand-âver imiş hâme-i tab'-ı dil-i Hamdî

Sen Nâbî-i şîrîn-edâdan mı gelirsin

Cenâb-ı Âgâh hakkında:

Tâze ma'nâ hâtır-ı Âgâh'dan eyler zuhûr

Yoksa Hamdî şâ'ir-i şîrîn-edâdan çok ne var

Cenâb-ı Emîrî hakkında:

Hamdî güher-i nazm-ı Emîrî'ye nazar kıl

Tâb u eser âb-ı letâfet var içinde

Ebyât-ı belîğânesi bu kabîl âsârındandır.

Hele güz mevsiminde bostan safâlarına hiç dayanamazdı. O mevsimde müşârun-ileyhi arayanlar mutlaka Dicle kenârında bir mastaba-i safâda câ-nişîn bulurlardı.

Bostan hakkında sitâyiş-nâmeler, medhiyeler yazardı. Şu şî'ir-i latîf bostan hakkındaki sözlerindendir:

Adı bostan bir güzel dilberdir el-hâk sebz-gûn

Cûy-ı Şat olmuş meyânında anın zerrîn kemer

Bir iki şems-i felek, anın hezerân şemsi var

Seyr-i bostan eylesen 'ibretle ey sâhib-i nazar

Olalı şem-i şebistân ânda bir bostan nefrûz
Şeb-çerâğ mâhı istemez geceyle tâ seher

244

Bu bağışlar her şemâme ‘anber-eşbeh gibi
Yem yeşil bostan yatar bir bahr-i ahzardır meğer

Nehr-i Şatdır kehkeşân-ı bostane dönmüşdür felek
Anda yazılır kilklerdir ki kudretten biter

Gûş eden pendim kamer-ruh bir güzelsin gitmesin
Seyri bostanın olur mehtâb olunca mu’teber

Her kavun bir gözedir şerbetle pür bostanda
Sâha-i Âmid olur bir şekeristân ser-be-ser

Bir güzeldir bostan kim hat-ı nev, reyhanlığı
Nâmına (Hamdî) kavun karpuz deyû şeker satar

Cenâb-ı Hamdî eyyâm-ı pîrîde dahi zevk ü safâ-yı encümen-i
yârân-ı zevk-âşinâdan ayrılmamış.

Hamdî gibi sâgar-keş her meclis olan pîr
Hasret mi çeker fevtî-i şebâba

Zemîninde civânâne neşîdeler tahrîr eylemiştir. Fakat
ihtiyarlığın dahi mertebe-i kusvâsına vâsıl olunca:

Kelû-gîr etdi her zevki mezâk-ı telhî-i pîrî
Hemân bir lezzet bûs-ı lebin kaldı dimâğında
Gibi pîrâne sözlerle i’tirâf-ı kelû gîrî-i pîrî etmeye mecbûr
olmuşdur.

Mevsim-i seraâda mangal kenârına ocakbaşına oturmaya
tenezzül etmeyen Hamdî-i kaviyyû’l-vücûd herm ü hezâlin hicvemine
tahammül edemediği esnâda ocak başında tandır kenârında artık

kalkamamaya başlamış ve bir sene kışın bir kaç gün şiddet göstermesi üzerine:

Olursa böyle bir kaç gün hevâda şiddet-i serdî
Olur hem-bezm ü yek kıymet hatabla ‘ûd mâverdî

Nazmını inşâd eylemiş 1115 senesinde ‘âzim-i kurb-gâh-ı Rabb-i Mennân olmuştur. Müşarun-ileyh fazl ü kemâli zâhîr ü rûşen güftârı mazmundârı latîf ü müzeyyen, eş’ârı ma’nâ-yı âferîni mükemmel ü mu’anven, musâhabetinde dahi eş’âr-ı şîrîni gibi kemâl-i letâfet-i mübarhen. Meslek-i tasavvufda yektâ süvâr-ı vâdî-i cevelângehî vü deryâ-yı hakîkatde üstâd-ı ‘usûl-i senâverî ahlâk-ı hamîde ile muttasıf mahbûb-ı kulûb-ı ashab-ı ‘îrfân u ma’ârif bir vücûd-ı bî nazîr bir edîb-i kâmil ü şehîr idi.

O şâ’ir-i pâkîze-meşrebin safahât-ı nazâ’irinden bir mikdârının tastîriyle mecellemizi tezyîn eyleriz:

Nâbî-i Ruhavî
Kimse bilmez ol mehin teşrîfine rû-pûş olur
Rûz-ı rûşenden füzûn res-der-şeb bana

Hamdî-i Âmidî
Vâlih ü hayrânım mest-i mey-i ‘işret odur
Bezm-i ‘âlemde gönüldür yâr-ı hem-meşreb bana [1]

Fuzûli
‘Aks-i rûyun suya salmış sâye, zülfün toprağı
‘Anber etmiş toprağı nesmen suyun adın gül-âb

Hamdî
Neş’e-i mülden midir ol terlemiş ruhlarda âb
Yoksa yâ Rab bu yüzden mi çıkar gülden gül-âb

Vahîd-i Mahdûmî

Eder yüz pâre ceyb-i sabrım ol râmiş-ger-i mahbûb
Kabâ-yı zerd ile geçdikçe mânend-i zer-i mahbûb

Hamdî-i Âmidî

Tesrû'l-nâzırın âsârı vechinde olur zâhir
Kudûret gam-ı iflâsı mahv eyler zer-i mahbûb

Vâlî-i Âmidî

Hezârı olsa 'âlem-i vechi vardır bu letâfetle
Gül-i sad-berg-i zerle bâğ-ı devletdir zer-i mahbûb

Hâtîfî

Gam yeme ger hizmetinden yârin oldunsa ba'îd
Her firâkın bir visâli vardır olma nâ-ümîd

Hamdî

Garka'-i girdâb-ı ye's olmak değil Hamdî sezâ
Bâde-nûş ol tâze sev rahmetden olma nâ-ümîd

Burhân

Hayâl-i 'âşıkın bûs-ı leb-i gül-fâmdır femdir
Harîsân visâle dâ'imâ evhâmdır hemdir

Hamdî-i Âmidî

Açarsa mebhas hatt-ı 'izârın düşmen-i bed-gû
Kulak tutma efendim bir siyeh peygâmdır gamdır

Hamdî-i Âmidî

Mümeyyiz kul zü'l-vechine besdir meşreb-i kâ'il
Eğer meddâh olursa medhdir zemâmdır zemdir

Selîm

‘Arz-ı zülf-i siyehinden eğerçi şâmdır şemdir
Safâ-yı hâtırım ancak mey-i gül-fâmdır femdir

[1] Bu gazelin diğer beyti ki şudur:

Hem cefâdan incinir hem de cefâkârı sever
Meşrebim oldu belâ-ender-bela yâ Rab bana

Ziyâ Pâşâ'nın Harâbâtı'nda –Hamdî-i Sivâsî- ismine yazılmış ise de Hamdî-i Âmidî, Sâlim ü Safâyî tezkirelerinde ve Zeyl-i Şakâyık'da muharrer olmakla berâber Hamdî-i Sivâsî imzalı bir zât o târifden şimdiye kadar yazılmış olan Sâlim, Safâyî, Niyâzî, Râmiz-i Enderûnî, ‘Âkif, Esrâr Dede, Şefkatî, Şeyhülislam ‘Ârif Fotokopi

246

Cûdî Ahmed Ağa

Nevâsâz olmadı birdem hevâsından mıdır bilmem
Neyistân-ı gamın mahsûlü cümle hâmdır hamdır

Şeyh Necîb Moravî

Gönüldür şimdi sultân tehî hân-ı serîr-i gam
Elinde tuttuğu hûn-ı cigerden câmdır cemdir

Râmî Pâşâ Sadra'zam

Değildir bende dil-i ser-germî-i fikr-i nigâhınla
O bî-hûş muhabbetdir düşüp bir yerde kalmışdır

Hamdî

Görünce ağlasam etsem niyâz eylerdi lütf ammâ
Mera'ât-i edeb mâbeynimizde perde kalmışdır

Nâbî

Bakdım tamâm-ı nüsha-i âfete görmedim
Ma'nâ-yı irtikâb-ı mezellet ricâ kadar

Nef'î

Ol kabile-salar reh-i Kâ'be-i 'aşkı
Kim nâle-i 'uşşâk, sadâ-yı cürsümdür

Hamdî

Pürdür bedenim nâvek-i cer ile ser-â-pâ
Ben bülbül-i gülzâr-ı gamım o kafesimdir.

Nâbî

Sipâh-ı memlekete iftikarî sâbit iken
Mülûk-i 'âlem sûret-i gedâ değil de nedir

Hamdî

Dehân-ı dilbere söz yok deyip sükût etmek
Zebân-ı 'ârife hak edâ değil de nedir

Vahîd Mahtûmî

Tavâf-ı Kâ'be-i ... sa'y-i ehl-i safâ
Tarîk-i zühd ü riyâda hatâ değil de nedir

Râşid Muverrih

'Ayân iken zarar-ı iktirân şîşe-i vesenk
Hilâf-i cins ile ülfet belâ değil de nedir

Hamdî

Hâtır, hayâl-i kâküle meşrûta hânedir
Vasf-ı bahâr u gülşen ü sünbül bahanedir

Nüzhet

Huddâma kasd-ı lütfu olunca ekâbirin
Tahsîn-i hıdmet eylediği bir bahanedir

Nâbî

Andan etsinler şikâyet tâze ‘aybı var ise
Yoksa feryâd-ı ehl-i derdin âdet-i dîrînî

Hamdî

Şâ’ire müşkil-i belâ ‘arz eyledikçe şi’rini
Nükte fehmânın sükûtu câhilin tahsînidir

Âgâh Semerkandî-i Âmidî

Çeşmimiz hâk-i reh-i dildârı eyler ârzû
Yoksa pâzâr-ı cihânda tûtiyâdan çok ne var

Emîrî-i Âmidî Cedd-i Câmi’u’l-Hurûf

Mülk-i istiğnâda, sen şâh-ı sehâvet-meşreb ol
Yoksa terk-i mâsivâ etmiş gedâdan çok ne var

Hamdî-i Âmidî

Şeyh-i halvet-beste, da’vâ-yı nefred etmesin
Kaht-ı rindân oldu erbâb-ı riyâdan çok ne var

Nâbî

Tebessüm-i ‘amelîye inanmayız Nâbî
Sadâ-yı hande-i bî-ihiyârî biz biliriz

Sabrî-i Meşhûr

Benim za’fım gibi ‘âlemde za’f-ı ber-devâm olmaz
Bu günden başlasam bir nâleye yârın temâm olmaz

Hamdî

Değil mi dûzeh erbâb-ı dile ol encümen anda
Belî neste evet ma’kulden gayrı kelâm olmaz

Haşmet-i Meşhûr

Kibâr-ı devlet olmakla kişi mîr-keîâm olmaz

Girân-ı kıymet ..... ekserinde nakş-ı nâm olmaz.

Nâbî

Gülzâr-ı rahmetin eser-i evvelînidir

Gülgûn libâsa girdiği eşk-i nedâmetin

Hamdî

Hasr eylemezdi naklini vâ'iz cehenneme

Vâsıl olaydı gavsına deryâ-yı rahmetin

Nâbî

Ulv istersen ol fevvâre-i âb, âteşin olma

Fişek nâbûd olur şiddetle bâlâyâ su'ûdundan

Hamdî

Mukîm-i hizmet-i meyhâne olmak yeğdir âgâha

Riyâkârân ile saff-ı mesâcidde ku'ûdundan

248

Nâbî

Gûşmâle olur elbette münebbih-i şâyân

Gelmeden sâ'ik bâz etse leb-i hâmuşun

Hamdî

Çeşm-ı hakbîn ile meyhâne-i âfete bakan

Mürşid-i râh-ı hakikat bilir en sarhoşun

Müverrih Râşid

Bundan eyle şerefın derk-i sükût-ı edebın

Gonca pejmürde olur açsa leb-i hâmuşun

Kanûnî Sultân Süleymân Hân

Ay olur hafta geçer görmem nigâra gün yüzün
Göstersen sen bana hicrân hicrân üstüne

Şeh-zâde Cem

Dilde gamzen oku var iken gamın gönderme kim
Konmak olmaz dostum mihmân mihmân üstüne

Ümîdî Çelebî

Zülfün ile perçemin reyhân reyhân üstüne
Ârızınla gabgaben bustân bustân üstüne

Meşâmî-i Konyevî

Nesneden hâlî değil harmân harmân üstüne
Tekkedir lâbüd konar mihmân mihmân üstüne.

Bâkî-i Meşhûr

Gam dükel gelse dile Bâkî pey-â-pey derd ü gam
Eksik olmaz tekkedir mihmân mihmân üstüne

Râsîh

Dilde gam var şimdilik sabr ile gelme ey sürür
Olamaz bir hânede mihmân mihmân üstüne

Nedîm-i Meşhûr

Halvet-i sâfî zamîrân-ı hâne-i âbînedir
Sıklet olmaz gelse de mihman mihman üstüne

Hamdî-i Âmidî

Fî'l-hakîka ma'rifetdir mâye-i 'izz u şeref
Câh ile bulmaz şeref insân insân üstüne

Kâmî-i Âmidî

Meşreb-i âteş-i kahramanveş ol kemânkeş, sîneme
Yağdırır bârân gibi peykân peykân üstüne

Şeyhülislâm Yahyâ

Gece pervânelerle bezmi germ-â-germ idi şem'in
Seher bakdım ne şem-i meclis-ârâ var ne pervâne

Şinâsî Rûznâmçe-zâde

Yine bir başka revnak verdi hatt-ı zülf-i perîşâna
'Acaîb ..... var köhne baharın .....

249

Hamdî-i Âmidî

Kül oldum yâne yâne tâb u tâkat kalmadı dilde
Yanıp yakılmadan da kaldım ol şem-i şebistâna

Sâbit Kâdî-yı Âmidî

Uçar ebru ile bak matla'-ı dîlcû-yı cânâna
Murabba'vefk-i devletdir ki konmuş rûy-ı cânâna

Vak'anüvis Sâmî

Tutuşturdu ana cân nakdîni dün gece meclisde
'Aceb teslîmi var pervânenin şem-i şebistâna

Lebîb-i Âmidî

Ma'ârif 'arz edenler bî-şu'ûr insân-ı nâdâna
Gülâb-ı efşâne benzer cîfe-i bed-bûmî-i hayvâna

Zekâ'î

Münevverdir gönül nûr-ı hüviyetden ki hikmetle
İfâde eyledi şems-i hakîkat 'ayn-ı a'yâna

Emîrî-i Âmidî Cedd-i Câmi'u'l-Hurûf
 El vurmanız et'ime-i cennet olursa
 Ol mâ'ide ki nûkhet-i minnet var içinde

Hamdî-i Âmidî
 Mümkünse eğer sohbet zindân-ı hazr ile
 İkbâle zarar-ı 'aklına cüft var içinde

Garîbî-i Erbîlî
 Yûsuf gibi dûş-ı çâh-ı zenehdânına yârın
 Zindân ise de pâye-i rif'at var içinde

Zihnî-i Çermîkî
 Bir şi'r ile fahr ile zihnî bu cihândır
 Bin şâ'ir-i pâkîze-tabî'at var içinde

Nâbî
 Olmaz şifâ-pezîr gönül, sahk ederse de
Zerhâvun felekde Mesîhâ devâmızı

Hamdî-i Âmidî
 Verdin kazâya can u gönülden rızâmızı
 Etmez bu rûzgâr-ı ..... safâmızı

Lebîb-i Âmidî
 Âzâde-ser gezerken o bî-rahme dil verip
 Hazm etmedin safâmızı bulduk belâmızı

Hamdî-i Âmidî
 Vasl-ı yâr-ı ağyâr-ı yârân olmayınca olmadı
 Bana cem'iyet perîşân olmayınca olmadı

Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî

Râm olur mu derdim Âgâh ol büt-ı vahşî bana
Oldu ammâ âfet-i cân olmayınca olmadı

Emîrî Câmi'ü'l-Hurûf

Vâsıl-ı nûr-ı vassâl eyler zalâm-i hicr-i yâr
Zulmet-i şeb mûcib-i tebşîr-i pertevdir bana

Hamdî

Meşakk-ı 'aşka kâmetin şevkıyle kıldım ibtidâ
Mektebe vardıkda tıfl-ı dil elîfden başlanır

Emîrî

Bâ'is-i te'hîr olurmuş ibtidâdan başlamak
Şimdi her emr-i mühimme intihâdan başlanır

Hamdî

Bu mezra'ada kesb-i hünerden bize hâsıl
Sermâye-i evkatı tebâh ettiğimizdir

Emîrî

Dersem ki gönül terk-i cihân etti inanma
İsbâtı bunun yâre nigâh ettiğimizdir

Hamdî

Zülf-i meşk-efşânını dağıtdı dilber raks eder
Nâz ile tâvus-ı kudsî açdı şehper raks eder

Emîrî

Cân u dil şevk u şatâretten olur pür-zilzile
Ol zamân ki nâz ile bir mâh-i peyker raks eder

Hamdî

Sergüzeşt-i Kays u Vâmıktan haber-cûyâ isen
Hûblarla bak benim ahvâlime ey dil-i vaks

Emîrî

Nefse âi'd eyledim pek çok günâhı irtikâb
Hamdillâh olmadım ammâ cihânda muhtelis

Hamdî

Gerçi hezâr dilbere üftâde olmuşuz
Ammâ ki böyle şûh-ı cefâkâra düşmedik

Emîrî

fotokopi

251

Hamdî

Kışt-gîr-i eleme gürz-i sebû ile yıkıp
'Arsa-i 'arbede-i 'aşkımda Rüstendlendim

Emîrî

Olmasa bizim safâda o büt-i hûr-likâ
Selsebîl içsem eğer zannederim semelendim

Hamdî

Etmek revâmî ..... zünnâr firkatin
Ey büt esîrin oldum ise kâfir olmadım

Emîrî

Kaldım cihânda bî-kes ü bî-âşinâ garîb
Zîrâ durûğ u hîleye ben kâdir olmadım

Hamdî

Za'afdan medrese ü mescide varmam ammâ

Ederim Hind'e sefer var ise bir dilber için

Emîrî

Zannederim ehl-i verâdan beni erbâb-ı riyâ

Ben ise mescide de 'azm ederim dilber için

Hamdî

Sen hüsn eyle buldun kemâl, etdin bizi şûrîde-hâl

Şimdi ger vâhil-i mekal terk etdi Kays efsânesin

Emîrî

Oldu nice ehl-i hüner gavvâs-ı yümm-i siyâh ...

İşte cihân işte beşer, kim buldu bir dürdânesin

Hamdî

Olmayınca gonca matlûb-ı ziynet farkına

'Âşika nevrûz ile bir dâl-i 'acûzun farkı ne

Emîrî

Tâc-ı istihsân değil lâyük hasîsin farkına

Bî-kerem Karûn dahi olsa gedâdan farkı ne

Hamdî

Mecnûn odur ki kizbi medâr-ı ma'âş eder

Lâyık mı hîle ömr-i sebük-bâre 'âkile

Emîrî

Kibr etme 'âkilâne, heyûlâ-yı câhile

Câhil kalır pederlere evlâd, 'âkile

Hamdî

Tâze sevdim yine bir ..... hoş münşi

Beni mey-hâneye cezb eyledi âhir ...

Emîrî

‘Ayş u nûş eyleyelim kâm alalım dünyâdan

Bulalım biz dahi bir dilber-i âlî-revişi

252

Müşârun-ileyh Hamdî Çelebî'nin müşâ'are-i zarîfânesi bundan 'ibâaret olmayıp âtiyen daha bir çok şu'arâmızın elvâh-ı nazâ'irinde görülecektir:

Tâk-i zebercede yazılıyordu nazîresi

Tab'-ı selîm Hamdîye bir tâze rû gerek

Makta'ımı hâvî gazel bu zâtın olduğu hâlde tezkire-i Safâyî diğer Hamdî-i İstânbûlî nâmına tahrîr olunması eser-i sehv ü zühûldür. Zîrâ Fâmî-i Âmidî bahsinde görüleceği üzere Emnî-i Âmidî, Emîrî-i Âmidî, Âgâh-ı Semerkandî, Hamdî-i Âmidî, Şehrî-i Mârdînî, Âmidî, Fâmî-i Âmidî Lâbî-i Âmidî Medhî-i Âmidî, Mucîb Kemâlî-i Âmidî, Nahîfî-i Âmidî gibi on aded fuzalâ-yı şu'arâ-yı Âmidîyyûn ile o vezn ü kafiyede yekdiğerine nazîre olarak inşâd-ı eş'âr eylemişlerdir.

Cevvâl bir isti'dâde, fevvâr bir zekâya mâlik olan cenâb-ı Hamdî fenn-i târîhde dahi sâhib-i mahâret idi. Halebü'ş-Şehbâ müftüsü Kevâkibî-zâde nâm fâzılın irtihâline bu târîhî nazm etmişdir:

Düşdü evc-i Halebin kevkebi hâk-i pâke

Kibâr-i memleketden bir zâtın Ahmed ismindeki mahdûmun
.....bu târîh ile tebrîk eylemişdir:

Sünnet-i Ahmedî i'lâna sezâ söz oldu

Mahdûmları Medhî Çelebî dahi fuzalâ vü şu'arâdan olduğundan tercüme-i hâli mahallinde mestûrdur. Câzibe-i hüsn-i tabî'atle güzel hayâlleri teshîr eden o şâ'ir-i âlî-iktdârın Nâbî-i nüktedâna nazîre olarak yazdıkları şu gazel-i şa'sa'a-pîrâyı zîver-i sûtûr etmekle iktifâ eyleriz:

Ey nûkhet-i gül-i bâğ vefâdan mı gelirsin

Yoksa eser-i feyz-i sabâdan mı gelirsin

Âfâka ziyâ verdi bugün pertev-i hüsnün
Ey mihr-i dil-efrûz, semâdan mı gelirsin

Olmuş yine âğuştâ behûn ..... nâzın
Ey rehzen-i ‘uşşâk, gazâdan mı gelirsin

Sa’y ile gönül Kâ’be-i maksûda erişdin
Bu zevk u sürûr ile safâdan mı gelirsin

Kand-âver imiş hâme-i tab-i dil (Hamdî)
Sen Nâbî-i şîrîn edâdan mı gelirsin

HAMDÎ

Mekteb mu’allimliğiyle imrâr-ı vakt ü hâl eder üdebâ-yı memleketden bir zât-ı âlî-kadr idi. – Keten helvâ- i’ mâlinde gâyet mâhir olduğundan kış mevsiminde ele girmez tatil günleri ekâbir hânesine da’vet olunurdu.

253

Geceleri hangi ihvânın hânesine musâhabet için teveccüh ederse derhâl bal yağ dakîk ve âlât ü edevât ihzâr olunarak helvâ tabhına başlanırdı.

Kendisi gayet zarîf ve sohbeti latîf bir zât olduğundan
Mevsim-i sayfin egerçi gülşen ü sahrâsı var
Vakt-i sermânın da lâkin sohbet ü halvâsı var

Beyti gibi makâma münâsib neşîdeler okunur ve envâ’-ı musâhebeler mülâtefeler vukû’ bulurdu. 1250 hudûdunda encümen-i sohbet-i helvâ-yı cihâna vedâ eyledi. Bu gazel-i musaffâ âsâr-ı şîrîn-edâlarındandır:

Devr-i lâ’linde esîr zülf-i müşk-efşâneyiz
Âteş şevkinde ey mihr ve yanan pervâneyiz

Câmımı döndürme kat’ et sâkiyâ peymâneyi
Şerbet-i la’l-i leb-i dildâr ile mestâneyiz

Çekmeyiz bir vechile biz ta'n-ı zâhiden keder
Bezm-i 'aşkın bâdesin nûş eyleyen rindâneyiz

Tekiyye-i zühhâd-i huşke girmeyiz dünyâda biz
Bende-i pîr-i muğân gûşe-i meyhâneyiz

Kıssa-i Mecnûnveş (Hamdî) kitâb-ı 'aşkında
'Âlemin ağzında her dem sevilen efsâneyiz

HAMÎDÎ

Fuzalâ-yı zevü'l-iştiyhâr memleketin a'lem ü üstâdî-i 'ulemâ-yı
sâhib-i iktidâr 'asrın afdal u nükadî müftî-i bî-himmetâ râzî-i kazâ şehîd-i
râh-ı Hudâ 'Abdulhamîd Efendi Hazretleridir.

Üstâd-ı muhteremimiz Şa'bân Kâmî Efendi Hazretleri'nin
üstâdî olmak hasebiyle muharrir-i hakîrin dahi üstâdü'l-üstâdîdır.

Eyyâm-ı rey'ânîde? allâme-i şehîr fakîh-i bî-nazîr merhûm
Peyâslı Ömer Efendi hazretlerinden tekmîl-i nusah-i ilmiyye ederek
sabâhları Zincîriye Medresesinde akşamları câmi-i kebîrde neşr-i ulûm-i
âliye eylerdi.

Fazl u kemâli gibi takrîr ve tekellümde dahi ferîd olduğundan
kesret-i talebeye mâlik idi.

Oldu Hamîd Efendi müftü Diyârbekre ^{sene 1230}

Târîh-i belîği nâtik olduğu üzre 1230 senesinde müftülük
mansıb-ı mükerrerimine sâye-bahş-ı fazîlet oldu.

Âmir-i bi'l-hak nâhî-yi 'ani'l-münker bir zât-ı celîlü'l-kadr
oldüğundan 'umûm ahâlînin merğûb u mültecâsı idi. Lâkin zalemeden
olan kimseler bi't-tabî' kendisini *fotokopi*.

Hele o zaman vâflilerinin ekserîsi irtikâb ü irtişâ ile ta'yîn
olunur kimseler olduğundan dâ'imâ cenâb-ı müftüye hasım nazarıyla
bakarlardı.

Müftü-i hakka'l-yakîn ise .....? ..... dîn, hâin-i vatan, belâ-yı memleket el-hâsıl en hûn-rîz canavarlardan, en alçak behâ'imden daha muzur addedildiğinden sohbetlerine tenezzül eylemezdi.

Cenâb-ı müftü bi-hakkın insân addettiği şu alçaklar ise 'aleyhinde Bâb-ı Âlî'ye istinâdlar yağdırır nefy ü teb'idini arzû eder dururlardı. Zîrâ vâfîler mütesellimler bî-çâre ahâlîyi soymak aldıklarını mâ-fevklarına göndermekle tahkîm-i mevki' ederlerdi. Anların fevvâre-i safâsını, silsâl-ı inbisâtını mazlûmların göz yaşları teşkîl ederdi. Cenâb-ı müftü ise bu hallerden dil-hûn u girye-nâk idi.

1234 senesi evâ'ilinde Ekin kazâsına nefy ü ta'bîd edilmiş ise de öyle civâr bir mahalde bulunması dahi bu misli zalemenin ârâmını selb eylemekte olduğundan menfâ'sı Ankara'ya tahvîl olundu. Müşârun-ileyh gibi bir ehl-i Hak hakkında Bâb-ı Âlî'ye nasıl yalanlar yazdıklarına bir numûne olmak üzere Şânî-zâde târîhinden 'aynen şu 'ibâreyi nakl eyeriz:

"Diyarbakir müftüsü sâbık 'Abdulhamid nâm kimse ihlâl-i bilâd ve insilâb-ı âsâyiş-i 'ibâde" "Bâdî olacak evzâ'da olduğundan Diyarbakir derûnundan ihrâc olunarak ma'den-i hümâyûn" "Merbûtâtından Ekin kazâsına varıp anda ikamet üzere ise dahi kazâ-i mezkûr Diyarbakir'e" "Hemcivâr olmak melâbisesiyle merkum mahall-i mezkûrda ikamet eyledikçe (Es-sohbetü mü'essiretün)" "...? kîl ü kâl kat' olmayacağı vâlî-i memleket tarafından tahrîr ve inhâ eyle.

Hem yakarsın berk-i şemşîr-i sitemle 'âlemi

Hem yine dersin ser ?.. feryâd olmasın

"İktizâsınca oradan dahi def'-i iktizâsını enbâ etmekle yine târîh-i merkumda Ankara'ya iclâl olundu".

İşte şu gibi ahvâlin netâyicinden olarak sene-i mezkûre evâhirinde Diyarbakir muhâsarası vukû' bulmuş üç mâhdan mütecâviz imtidâd ederek memleketin bir daha belini doğruldamayacak derecede berbâd ü harâb olmasına sebep olmuştur. Zikr olunan muhâsara mes'elesinin tafsilâtı "Mir'âtü'l-fevâid"imizde mestûrdur.

Muahhiran müşârun-ileyh hazretleri memlekete 'avdet buyurmuşlar ise de nizâ ve cedelin arkası kesilmemiştir.

Üstâd Ekrem Şa'bân Kâmî Efendi hazretleri buyururlar ki kendilerinden tefsîr-i Beydâvî

[1]Şânî-zâde'nin şu beyti derc etmesi câlib-i nazar-ı dikkatdir.

255

okuduğum esnâda 1238 senesi evâ'ilinde idi ki dersimiz sûre-i Bakara'nın nihâyetlerine gelmişti. Son dersimiz ki :

+++

Âyet-i kerîmesi idi. Gâyet kıymetdâr bir sûretde tefsîr ü takrîr buyurdıkları esnâda birden bire tebdîl-i vaz' u hareket ederek artık bize sefer vâki' oldu buyurdular.

Fi'l-hakîka o günler içinde bi't-tekrâr nefy ü teb'id-i nihâyesiyle ol zât-ı 'adîmü'l-vücûd derûn-ı şehîrden ihrâc olunarak birinci merhalede 1238 senesinde şârib-i şurb-ı şehâdet oldu.

Müftî-i müşârun-ileyh mer-tebe-i şehâdete îsâl edileceğini anlayınca 'Abdest alıp iki rek'at namaz kılmış ve emânetullah olan hayâtın vekâyesi için vas'î derecede sa'y etmek vecîbeden olduğunu beyân ederek " Bismillahirrahmanirrahîm lâ havle velâ kuvvete illâ bi'llahi'l-'aliyyü'l-'azîm İnnâllâhe ve innâ ileyhi râci'ün" diyerek eline bir taş almış ve mukâbele-i bi'l-mesel sadedinde bulunduğu ve kelime-i müncîne-i şehâdeti tekrâr eylemekte olduğu halde şehîd edilmiştir.

Şeyhülislam-ı şehîr Ârif Hikmet Beyefendi merhûm "Kitâb-ı Terâcim"inde müşârun-ileyhin şehâdetini şu sûretle tahrîr buyuruyor:+++

Bağdâd vâlîsi Dâvud Pâşâ müşârun-ileyh 'Abdulhamîd Efendi'nin şehâdetini haber alarak öyle bir 'âlim-i bî-nazîrin zayâ'ından dolayı pek çok teessüfler etmiş ve ahâlî tarafından vâki' olan tazallum ve şikâyet ve istid'â-ı muaddelet üzerine müşârun-ileyh Dâvud Pâşâ ma'rifetiyle bu emr-i nâ-lâyıka mütecâsir olan vâlî dahi i'dâm ve ser-i maktû'ı Der-Saâdet'te irsâl olunmuşdur.+++

Üstâd Ekrem buyururlar ki Payaslı 'Ömer Efendi Hazretleri'nden tekmîl-i 'ulûm ile ahz-i 'icâzet eyledikten sonra 1213 senesinde Hâce-i 'âlî-kadrleri mat'ûnen esîr-i firâş olurlar şerîkleri

müste'idân-ı talebeden Kurşûnî 'Ömer Efendi ile [1] berâber hocalarının hizmetinden

[1] Müşârun-ileyh Kurşûnî 'Ömer Efendi fuzalâ-yı memleketden olduğu gibi pederi Kurşûnî Mustafa Efendi dahi 'âlem-i nahvı kâr-ı fâzıl bir zât olup 'ilm-i kırâ'atda elli fotokopi bir te'lîf-i latîfi ve kezâlik 'ilm-i nahvdan tasnîf-i bedî'ice "Sahîh-i Müslim" üzerine şerh-i celîli vardır. Vefâtı 1190 hudûdundadır.

256

ayrılmazlar 'alâ'im-i irtihâl-i fâzılâneleri be-dîd oldukda bir kâse şarâb tehiyyesini emrederler birazını nûş edip bakiyesini Ömer Efendi'ye teklîf ederler.

Nûş-i şarâba hâhişi olmadığını 'arz etmekle hemen 'Abdulhamîd Efendi yerden sıçrar, Üstâd Ekrem'in tâ'ûna mübtelâ ve şerbetin dahi bulaşık olduğuna bakmayıp nûş eder. İşte âşinâ-yı mükâşefeye pervâz ve mertebe-i âliyye-i 'ulûm-ı mütenevvi'ayı ihrâz ile fâ'iku'l-akrân olması o şerbetin te'sîr-i berekât-i feyz-nâkinden ileri gelir ve nihâyet 'ömründe dahi şerbet-i şehâdeti nûş eder.

Müftî-i müşârun-ileyh müddet-i 'ömürlerinde yalnız üç gazel inşâd buyurdıkları üstâdımızdan menkûldür. İki 'adedi nazîre sûretiyle yazıldığı cihetle bu bâbdaki bazı nazâ'ir ile berâber bu mahalle tahrîr olundu:

Sadra'zam Râgıb Pâşâ

At koparsın yine tâzân sühan-ı tanzîr için

Bir zemîn-i tarh ile Râgıb bir gazel meydâna at

Lebîb-i Âmidî

Tuhfe-i Hind süveydâdır Lebîbâ bu gazel

Safha-i tanzîre yaz sanduka-i dîvâna at

Haşmet-i Meşhûr

Olmayım dersen eğer riyân-i âb-ı imtinân

Deli maksûdîce bî-gaye-i haremâna at

Hamîdî-i Âmidî

Ey Hamîdî şî'r-i gevher-i Râgıbı tanzîr için
Hâne-i mu'cizle şimdi bir gazel meydana at

'Azmî-i Âmidî

Dil, esîri olduğun cânâna 'arz et ey nesîm
Bende-i mücrimdir anı der ki sultâna at

Şeyh-zâde Bekrî-i Âmidî

Bekrî-i zârın şikâyet eyliyor ağyârdan
'Arz-ı hâlin bir oku du'âsını dîvâna at

Şeyh-zâde 'Osmân Nürî Pâşâ-yı Âmidî

At kopardı Nûriyâ bu 'arsada çok ehl-i dil
Tab'-ı çâpuk-seyr ile sürsen dahi meydâna at

Rıfat Kırîmî

Sür dolu dizgin semend-i tab'ı bî-bâkânesin
'Arsa-i tanzîre Rif'at bir gazel meydâna at

Refî Âmidî Lebîb-zâde

Vâdî-i tanzîrde al ...bk. fotokopi sende Refî
Sür semend-i kilki remh-i tab'ı bî-bâkâne at

.....

257

Şeyhî

Şeyhâ bir cesete lâ-kaydâne tarh et bir zemîn
Bir gazel tanzîr edip serlevha-i dîvâne at

Sıdkî-i Erzurûmî

Deste girmezken yine murg-i dil onda bestedir
Hem hümâ-yı lâ-mekân hem âşiyândır perçemin

Eğribozlu ‘Osmân Mâhir

Bestedir her târ-ı dil-cûsunda bir nev-resîde

Hele gird-i mâh-ı tâb hüsn ü ândır perçemin

Şükrî

Yâ fitîl-i şem-i bezmin hüsn ü ândır perçemin

Mânî-i nûr-ı siyâha yâ nişândır perçemin

Kâmî-i Âmidî

Kâ’be-i hüsnün bezetmiş bir sevdâ-yı kisvedir

‘Aklım ermez hâsılı bir başka ândır perçemin

Emîrî Câmî’u’l-Hurûf

Âteşin had üzre gösterdikçe mevc-i ihtizâz

Hânumânsız sebât-ı ‘âşıkandır perçemin

Şehîd-i müşârun-ileyh müftü ‘Abdülhamîd Efendi zühd ü takvâda sâni-i cenâb-ı Ebû ‘Abdullâh şerhbîl ü ‘ilm ü fazîlette bi-‘adîl bir fâzıl-ı şehîr-i dil idi.

Merkad-i nûr-ı mehâbetleri Dağ Kapısı hâricinde -Gel beni al-nâm mahaldeki sed üstünde sâbiku’t-terceme Âgâh-ı Semerkandî Hazretleri’nin vesâ’ir ba’zı fuzalâ-yı Âmidîyyûn’un merâkîd-ı ‘âlîleri civârındadır. Bu muharrir-i fakîr tarafından defâ’at ile ziyâret olunmuşdur.

Müşârun-ileyhe ‘âid üç gazelinden iki ‘adedinin zikri yukarıda nazâ’iriyle berâber mürûr etmişdir. Üçüncü gazel-i dil-küşâları bu mahalle tahrîr olundu.:

.....

‘Âkıbet eğmedi baş ol bağı taş kâküllerin

Eyledi esrârımı dünyâya fâş kâküllerin

Bulmaya sıhhat cihânda dâ'imâ bîmâr ola
Yaslanır ol gerdene sâhib-i firâş kâküllerin

Kara giymiş firkate batmış hele benden beter
Zâr ü giryân olduğum etmiş tırâş kâküllerin

Firkati hicrin çekerken düşdü dil sevdâlara
Zîr-i fesde tel kırıp gösterdi baş kâküllerin

El çekip kat'-ı ümîd etmez (Hamîdî) haşre dek
Genc-i nakd-i 'ömrüne olmuş ma'âş kâküllerin

HARF-İ HÂ

HALÎD

Evâ'il-i hâlinde tahsîl-i kemâlâta ikdâm ederek 'urefâ-yı 'asrı zümresine dâhil olmuşdur. Bi'l-âhare tarîk-ı kesb ü ticârete sülûk eyledi. Ehl-i himmet bir zât idi. Şehrin etrâfında nerede hâlî ve sâhibsiz bir 'arsa görürse mutlaka onun i'mâr ü ihyâsına çalışır, oraya bir su bulur, akıdır ve hiç olmazsa bir kuyu hafr eder. Esmâr ü fevâkihe vü sebze yetiştirir idi.

Sa'y ü 'ilminin nefîcesi olarak cesîm bir servete nâ'il ve dünyâ râhatına vâsıl olmuşdu. Vefâtı 1131 hudûdundadır.

Fazl ü kemâl ashâbından olmak hasebiyle tanzîm-i eş'âr husûsunda dahi sâhib-i iktidâr ve silsile-i şu'arâ-yı mevcûde ile hem-bezm-i ülfet ü i'tibâr idi. Bu gazel âsâr-ı güzîdesindendir:

Meclis-efrûz-ı kasr-ı 'ademdir çerâğımız
Bilmez nesîm lâle-i şu'le-dimâğımız

Güm-geşte-i râh vâdî-i 'aşkız ki tâ ebed
Hızr-ı huçeste-pey bile bilmez serâğımız

Olmaz nasîb çeşm-i nigeş-perver vücûd
Hâb-ı ‘ademde ede meğer seyr bağımız

Ey ‘İsâ etme destini âlûde-devâ
Artırma dâğ-ı ber-ser-i bâlâ-yı dâğımız

Etdin vücûdu sürme-i çeşm-i ‘âdem henüz
Râh-ı talebde olmadı (Hâlid) ferâğımız

HÂLİD

İsm-i güzîni Mehemmed’dir. Meşhûr ‘Abdulcelîl-zâdelerdendir. Bu ‘â’ile-yi necîbenin ceddî ‘Abdulcelîl Ağa 1030 hudûdunda Âmid şehrinde doğmuşdur. Şehrimizden Musul ve Bağdâd’a doğru cereyân eden Dicle nehri vâsıtasıyla Musul şehriyle ticâret etmek müşârun-ileyhi büyük servet ü sâmâna

259

nâ’il etdi. Kerîm, sehî, sözünde sâbit vefâkâr olduğundan ‘umûm Musul ü mülhakat ahâlîsi müşârun-ileyhi nazar-ı ta’zîm ile bakar ve pek büyük ri’âyet ü hürmet ederlerdi. 1100 hudûdunda Musûl’da vefât eyledi.

İbrâhîm, İsmâ’il, Sâlih, Hâcî Yûnus, Hâcî Halîl isimlerinde beş evlâd-ı zükûr terk etdi. Beşi de secî’, iş-güzâr, kâr-âşinâ zâtlar idi.

İşte ‘Abdulcelîl-zâdeler şöhreti ile meşhûr-ı dünyâ olan hânedân-ı necîb şu beş zât ile onların zamânımıza kadar devâm eden evlâd ü ahfâdlarıdır. Re’s-i ‘â’ile ‘Abdulcelîl Ağa’nın büyük oğlu İbrâhîm Ağa pederinden sonra ilk vefât eden evlâdıdır ki 1119 senesinde vefât etmiştir. (Kâne li’l-hayri muhibben 1119) târîh-i vefâtıdır. ‘Umûm Musul ahâlîsi bu veled-i necîbin dahi cenâzesine hâzır oldukları ‘allâme Mehemmed İbn-i Hatîbü’l-‘Ömrî’nin -Merâti’u’l-Ahdâk ve Mesâdihu’l-A’mâk- ‘ünvânlı kitâbında muharrerdir .

İkinci mahdûmu İsmâ’il Pâşadır ki 1139 senesinde Musul vâlîsi olmuş ve ondan sonra bir ‘asırdan mütecâviz Musul vâlîliği ‘Abdulcelîl

‘â’ilesine inhisâr etmiş olduğu gibi bir çok memâlikde dahi vâlîlik, serdârlık vesâ’ir mühim me’mûriyetlerle icrâ-yı ‘adl-i vedûd eylemişlerdir.

Bu ‘â’ilenin meşhûrları müşârun-ileyh ‘İsmâîl Pâşâ, El-hâc Hüseyin Pâşâ, ‘Abdülfettâh Pâşâ, Murâd Pâşâ, Mehemed Emîn Pâşâ, Nu’mân Pâşâ, Mahmûd Pâşâ, ‘Abdurrahmân Pâşâ, diğerk Mehemed Pâşâ, diğerk Mehemed Emîn Pâşâ, ‘Abdülbâkî Pâşâ, Sa’dullah Pâşâ, Hasan Pâşâ, diğerk ‘Abdurrahmân Pâşâ, Ahmed Pâşâ, Es’ad Pâşâ, Yahyâ Pâşâ vesâ’iredir. Cümlesi vüzerâ-yı ‘izâmndan olup bir kaç ‘adedi mîr-i mîrândır. Devlet ü memlekete büyük hizmetler etmiş ve başka hiç bir ‘â’ile böyle bir ‘asır zarfında yirmiden ziyâde vüzerâ-yı ‘izâm ve velât-ı kirâm yetiştirmeye muvaffak olamamıştır.

Hâtîme-i silsile-i vüzerât olan Yahyâ Pâşâ ki Mehemed Emîn Pâşâ-zâde Nu’mân Pâşâ’nın mahdûmudur. Cedd-i ‘âlîleri Mehemed Emîn Pâşâ 1182 târîhinde Diyarbekir vâlîliğinde bulunarak hakkında Lebîb-i Âmidî’nin vesâ’ir şu’aranın kasa’id ü târîhleri olduğu gibi müşârun-ileyh Yahyâ Pâşâ dahi 1245 senesinde memleketimiz vâlîliğinde bulunarak zamanı şu’arâsının memdûhu olmuştur.

Ba’de Musul vâlîliğine nakl edildi. 1250 hudûdunda Tekfur Dağı’nda ikamet etdirilmiş ve sonraları Dersa’âdet’e aldırılmışdır.

Müşârun-ileyh Yahyâ Pâşâ 1238 senesinde vezîr olduğundan müddet-i vezâreti kırk altı sene imtidâd ederek şeyhü’l-vüzerâ olduğu hâlde 1284 senesinde Dersa’âdet’de vefât etmiştir.

260

Bu ‘â’ile hakkında tafsîlât verilmek lâzımsa cildler teşkîl eder. Hele İsmâ’îl Pâşâ-zâde Hâcî Hüseyin Pâşâ’nın Nâdir Şâh gibi bir belâ-yı âsumânîye karşı muhayyer-i ‘ukul bir sûretde etmiş olduğu şanlı mehârebede vü müdâfa’asının tafsîlâtı sahâyif-i tevârîhe zîynet-pîrâdır. Şurası şâyân-ı tezkârdır ki silsile-i âbâ-yı ecdâdı o târîhe kadar cihân harîtasında ma’lûm olmadığı hâlde birden bire bir volkan-ı dehşet-nâk gibi zuhûr ederek berk-ı hâtif sür’atiyle memâlik-i İrân’ı istilâ ve Eşref Şâh-ı Afgânı mahv ü i’dâm ve onun yerine Şâh-ı İrân nasb eylediği Şâh Tahmasb-ı Safevî’yi dahi az müddet içinde ref’ ü güm-nâm ederek tâc-ı

saltanat-ı İrân'a nâ'il olduktan sonra cihângîrâne bir sûrette Afganistân ü Hindistân kıt'a-i vâsi'alarını zabt eylemiş ve ondan memâlik-i 'Osmâniye'ye dönerek Şîrvân ve Dağıstân memâlikini pençe-i zabtına aldıktan Kerkük civârında sadr-ı esbâk 'Osmân Pâşâ gibi bir cengâver-i nâm-dârı şehîd eylemiş idi.

İttifâkat-ı 'acîbedendir ki iki cihetde dahi öyle bir belâ-yı nâdirînin 'âkıbet çehre-i gâlibiyetine birer muşt-ı kahrâmânî vurarak nâ-ümîd bir hâlde ric'at-i kahkarîye dūçâr eden müşârun-ileyh Hüseyin Pâşâ ile âtiyü't-terceme Çeteci 'Abdullâh Pâşâ gibi iki Diyarbekirli olmuştur.

Nâdir Şâh-ı güm-râh cenûben Musul, şimâlen Kars şehirleri önünde şu iki dil-âver-i zîşâna öyle hücumlar etmiştir ki eğer karşısında zencîre bağlanmış aslanlar olsaydı zencîrlerini kırar firâr ederlerdi. Lâkin müşârun-ileyhin sedd-i âhenîn yerlerinden deprenmemesi ve iktidâmât-ı gazanferâne vü muhabbet-i vataniyeleri netîcesi olarak öyle bir müceddid-i gayr-ı mağlûbun 'âkıbet kemâl-i hezelân ile mağlûb u perîşân olması mefâhir-i milliyeden olmakla bir nebze îzâhât vermeye lüzûm gördük.

Şöyle ki: şu iki zât-ı hamiyet-pîrâdan El-hâc Hüseyin Pâşâ'nın Nâdir Şâh ordusuyla iki def'a mehârib-i 'azîmesi vâkı' olmuştur. Birincisi şâh-ı mezkûrun meşhûr kumandanlarından Nergis Hân ile ikincisi bi'z-zât Nâdir Şâh iledir.

Nâdir Şâh 1145 senesi recebinde bağteten Kerkük'e kadar gelmiş idi.

Hâmî-i 'Âmidî Dersa'âdet'e mâliye mukata'a halîfesi şu'arâdan Tayyibî Efendi merhûma Diyarbekir'den yazdığı manzûme-i meşhûresinde Nâdir Şâh-ı bî-insâfın harekât-ı mezmûmânesini ve Kerkük'e kadar gelerek oralarda neler yaptığını ve ahâlî-i mutî'a ne hâle geldiğini şu beyitlerle tasvîr ediyor:

261

Hele ey dâder-i pâkîze güher
Sa'b geldi bize gâyet bu sefer

Eve geldik ki kanâ'at edelim
Çekilip bir yana 'uzlet edelim

Pây-ı hırsı çekelim dâmâne
Olalım zâviye-dâr-ı hâne

Yerişir çekdiğimiz mihnet ü derd
Biz dahi olmayalım herze-neverd

Çivisin çekdi felek dünyânın
Geldi müvahiş haberi a'dânın

Deldi halkın ciğerin nâvek-i tîz
Kopdu gûyâ ki rest-â-hîz

Münteşir oldu firârîlerden
Böyle bir kara haber kim düşmen

Kalkıp der ne ile Keylânî
Geldi Kerkük'e hûk-i cânî

Nâs olup ta'me-i şîr-i şemşîr
Katı çok ehl ü 'ıyâl oldu esîr

O sikke tav'an ve kerhen meselâ
İntibâ' etdi nevâhî vü kurrâ

Var idi deyr ne de zâd-ı bisyâr
Aldı zabt etdi zehâ'ir ne ki var

Eylemezler rü'esâ cengi taleb
Şîr çok kaydadı ammâ sa'leb

Rü'esâ dehşet ile âvâre
Gayret Allah'a kalıbdır çâre

Sa'b düşmen değil ol kelb-i 'akûr
Lîk yok def'ine bir ceş-i gayûr

Dicle'yi etdi güzel ehl ü 'ıyâl
Aç susuz çölde gezer mâl-â-mâl

Nice söz var ki 'işâret edemez
Hâme tahrîre cesâret edemez

Böyle kalırsa cihân şûr-engîz
Mâlikâne nedir ey yâr-ı 'âzîz

Cümle ma'mûre harâb olsa gerek
Mesken-i bûm ü gurâb olsa gerek

Mâlikâne hevesin kimdir eden
Kaynadı fitne çeh-i Bâbil'den

Var bu zulmetde ve lâkin bir nûr
Dokunur çeşm-i dile dûr-â-dûr

Bu taraflarda olan şûr u şuşab
Ola şâyed ki mülâkâta sebeb

İşte şu vuku'âtdan üç mâh sonra ya'ni 1145 senesi şevvâlinin on beşinci günü Musul'un kible cihetinde yarım sâ'at mesâfede vâkı' olan –'Ali Kidvem- kasrı civârında bahâdır kumandanlarından Nergis Hân'ın kumandası altında Nâdir Şâh 'askeri zuhûr etmekle vâlî bulunan müşârun-ileyh Hâcî Hüseyin Pâşâ evlâd ü birâderleri ve 'ammî-zâdeleri ve

sâ'ir 'akrabâ vü ta'allukâtı berâber olduğu hâlde meydân-ı harbe 'azîmet eylemiştir. Hâcî Hüseyin Pâşâ 'askerinin meymene vü müyessesesini tanzîm ü ta'biye ederek sağ cenâha birâderi 'Abdülfettâh Bey ile 'ammî-zâdelerinden ve sâhib-i terceme Hâlid Bey'in

262

büyük pederi Mustafa Bey'i vusûl-i cenâhede mahdûmları Murâd ve Mehemmed Emîn Beyleri ve diğer kollara da 'amca-zâdelerinden 'Abdî ve Hâcî Kasım ve 'Ubeyd Beyleri nasb ü ta'yîn etmiş ve kalb-gâh-ı leşkerîde bi'z-zât kendisi idâre eylemiştir.

Nâdir Şâh 'askeri ki şimdiye kadar hangi tarafa teveccüh etmiş ise muzaffer olmuş ve her biri nice nice muhârebe âteşlerine girmiş çıkmış birer kahramân semender-tıynet olduklarından batş ü kuvvet ü tecârib-i mükemmelelerine nazaran bunları bir hamlede bozup ortadan kaldırmak üzere dehşetli bir hücum etmişler ise de me'mûllerinin hilâfi zuhûr ederek bir çok kahramân yiğitler hâk-i helâke serilmiştir.

Muhârebe sabâhdan vakt-i 'asra kadar mümted olduğu lâşe-i a'dâdan akan kanlardan çöllerin üzeri kıpkızıl bir renk peydâ eylemiştir. Nihâyet kumandanları Nergis Hân dahi iklîm-i 'ademi me'vâ eylediğinden başka bir çok üserâ-yı Îrânî'ye ahz edildi. Müşârun-ileyh Hâcî Hüseyin Pâşâ şîr-i jeyân gibi etrâfında eşbâl ü evlâd-ı kirâm mevcûd ü müctemi' ve seyf-i şecâ'atleri hûn-ı a'dâ ile âlûde vü mülemma' olduğu ve önlerinde zencîrlere bağlı üserâ ve nîzelerinde re's-i a'dâ bulunduğu hâlde mansûren ve muzaffaren şehre 'avdet eylemişlerdir.

Bu muzafferiyeti hâvî meşâhîr-i şu'arâ-yı zamân taraflarından kasâ'id-i belîğa nazm ü inşâd olunmuştur. Onlardan biri şâ'ir Lebîb ve Nâzım, Edîb, Hasan, 'Abdülbâkî Efendi tarafından inşâd olunan kasîde-i belîğadır ki matla'ı budur:

Kıfâ nastatabih mâ bi'l-enâ'i'l-mecd

Fe-ahyâi emvâti'l-ğubûkı 'alâ yedî

Ve in halefe's-sâkî ve'nkere fazla

Tibaktü mine's-sahbâ'i zehren ilâ ğadi

Fe-eyyü yemîn ve'l-benân hadîbe

Ve faddalethâ şemsu ve lestü bi-ermedi

Pâşâ'nın şu gazanferâne hizmeti nezd-i pâdişâhîde şâyân-ı taltîf gördüğünden 'uhde-i 'âlîlerine rütbe-i sâmiye-i vezâret ihsân olunmuştur.

Rütbe-i vezâretin tebrîkini hâvî şu'arâ-yı zamânın nazm ü inşâd eyledikleri kasâ'id-i belîğadan şâ'ir edîb Şeyh Mehemed'ü'l-Gulâmî'nin nazm eylediği kasîde-i garrânın matla' beyti şudur:

+++

Müşârun-ileyh Hâcî Hüseyin Pâşâ'nın ikinci muhârebe-i 'azîmesi 1156 senesinde fotokopi

263

Şâh-ı müşârun-ileyh Dağıstân ve Şîrvân üzerine yürüyerek oraları gark-ı hûn eyledikten sonra 1155 senesinde üç yüz bini mütecâviz 'asker ile 'Irâk kıt'asında görünerek Derne, Kîlân, Hille cihetlerini zapt eylemiş ve ondan Kerkük üzerine doğrularak evvelâ Kerkük ve müte'âkıben Erbil şehirlerini aldıktan sonra Musul üzerine yürümüşdür.

Çünkü Musul şehrinin zabtı hâlinde Bağdâd'ın hatt-ı muvâsalası kat' olunacağı gibi oradan Türkistân ü 'Arabistân cihetlerine yürümeye mâni' kalmayacaktı.

Nâdir Şâh sekiz gün sekiz gece Musul şehri üzerine hücum etmiş yetmiş binden ziyâde kelle vü humbara atmış ve Dicle nehr-i 'azîminin mecrâsını dahi tahvîl eylemiştir.

Şu dehşetli hücumlardan istediği netîceyi hâsıl etmeyince tebdîl-i kavâ'id-i harbiye ederek şehrin her tarafına yüzlerle lağımlar hafr etmiş ve lağımlara âteş verildikçe Musul şehrini öyle zelzelelere uğratmışdır ki gûyâ zemîn ü âsumân pür tarraka-i dehşet olmuşdur. Pâşâ âteşlere karşı evlâd ü ahfâdını ma'iyetleri ile semender gibi müfrezeler sevk ederek ve i'câb eden pek mühim mahallere bi'-zât kendisi koşarak

bir taraftan lağımları ibtâl ve lağımlardan şiddet-i tehâcüm gösteren ‘asâkir-i A’câmı mahv ü pâ-y-mâl eylediğinden sonra açılan rahne mahallerini ta’mîr ü tahkîm ederlerdi.

Musul kal’asının bir taşına mukabil bir çok baş fedâ eden ve sâye-i rûhâniyet-i peygamberîde hiç bir şeye muvaffak olamayan şâh-ı bî-intibâh hâk-ber-ser-i hezelân olarak hâ’iben ve hâsiren ric’at-ı kahkariye mecbûr olmuşdur .[1]

Tebrik-i muzafferîni hâvî Pâşâ-yı müşârun-ileyhe bir çok kasâ’id-i belîğa takdîm olunmuşdur. Bunlardan birinin matla’ı şudur:

.....

---

[1]Yukarıda denildiği üzere Nâdir Şâh ondan bir kaç sene evvel cenûb cihetine hücum edince fotokopi

264

Sadr-ı esbâk A’râc ‘Osmân Pâşâ bir vezîr-i dilîr-i şehîd ve şimâle doğrulunca Köprülü-zâde ‘Abdullah Pâşâ serdâr-ı fâzıl ü şecî’i ‘arsa-i ‘âlemden nâ-bedîd etmiş Afganistân ve Hindistân’a teveccüh ederek o vâsi’ kıt’aları az müddet içinde zabt ü teshîr eden bir kahramân-ı nâdirü’l-emsâl bulunmuş olduğu hâlde Musul kal’ası önünde kendisince hilâf-ı me’mûl olarak bu sûretle mağlûb olması kibr ü nühûtuna pek ziyâde dokunmuşdu.

Fî’l-hâkîka şâh-ı müşârun-ileyh Musul kal’ası gibi pek çok kal’alar zabt ü teshîr etmiş ve kal’a dahi onlar gibi taş ve toprakdan ‘ibâret bulunmuş ise de lâkin içindeki muhâribler “hamiyyet” idi. İşte böyle bir kal’ayı Nâdir Şâh bile alamaz.

Şâh-ı cabbâr Îrân’a ‘avdetle berâber yeniden kendisine çeki düzen verdi. Ve kezâlik üç yüz bin râddesinde ‘asâkir-i deryâ-hurûş ile 1157 senesi cemâziye’l-âhirin on dördüncü cum’a günü Arpaçayı’nı mürûr ederek ol havâlîde bulunan mezrû’ânı kâmilten itlâf ü ihrâk eyledi. Ondak Kars şehrine bir buçuk sâ’at mesâfesi olan nehrin ve Erzurum’a giden tarîkin üzerinde vâki’ olan Künbed karyesi cebelinin pîş-gâhında karâr etdi.

Biz şurada bir su'âl kabîlinden olarak deriz ki Nâdir Şâh ikmâl-i kuvvet etdikden sonra niçin be-tekrâr Musul üzerine yüremeyip Hâcî Hüseyin Pâşâ'dan azh-ı intikam etmedi merdlik cihângîrlik bunu i'câb etmez miydi.

Cevâben deriz ki Nâdir Şâh Pâşâ-yı müşârun-ileyhden ağzının ölçüsünü almış idi. "Hamiyet-i mücesseme" ıtlâkına şâyân olan bir aslan üzerine bir daha nasıl gitsin.

İşte demek oluyor ki erbâb-ı nâmûs u hamiyetden, cihângîrler bile korkup 'ırak kaçıyorlar ve nerede dünyânın hırs u tamah kuyruğunu sarılan za'ifleri görürlerse o noktalara hücûm ederek maksûdlarını nâ'il oluyorlar.

Me'â-zâlik Nâdir Şâh Kars üzerine hücûmda dahi yanılmış idi. Zîrâ o sırada orada Çeteci 'Abdullâh Pâşâ gibi âb-rûy-ı mücâhidîn olan bir kahramân-ı bî-nazîr vâlî vü muhâfız idi. Nâdir Şâh Kars'daki 'asâkir-i muvahhidîni susuz bırakmak için Arpaçayı'nın mecrâ-yı kadîmini bir gayret-i bülendâne ile diğer mahalle tahvîl ve Kars civârına da toprakdan bir kal'a inşâ eyledi. On gün mütevâliyen kâh hücûm ve kâh geriye çekilerek icrâ-yı gerûfer ve ibrâz-ı 'azamet etdi. On birinci gün 'umûm kuvvetini toplayarak kendisi önde olduğu hâlde Kusûr nâm karyeden hareketle kurutmuş olduğu nehir tarîkenden öyle bir dehşet-engîz hücûm etmiştir ki

265

Kars şehri şimdiye kadar böyle hücûm-ı tahammül-fersâyı görmemişti. Şehrin her tarafına yıldırımlar, sâ'ikalar yağıyor zannolunurdu.

Çeteci 'Abdullâh Pâşâ ise sâhib-kıranlık ve kahramânlığın bir misâl-i mücessemi şeklini almış ve böyle cihânı yerinden oynatmış olan bir cihângîr-i âhenîn-bâzûya karşı durmak gerçi umûr-ı müşkile vü 'azîmeden bulunmuş ise de "vatan" kelime-i 'âliyesini ehemmiyeti nisbetinde tefekkür ü telakkî eden e'âzım-ı ümmetden olduğundan artık hâb-ı râhatın her dakikasını fedâ' ederek 'âdetâ beşeriyetin fevkinde zannolunacak bir himmet-i müşkil-i ber-endâzâne ibrâz eylemiştir. Nâdir

Şâh evâsıt-ı şa'bâna kadar tazyîk ü hücûma ibtidâr eylediği hâlde cümlesinde nişâne-i ikbah-ı ye's ü idbâr olmuştur.

Pâşâ Afganistân ve Hindistân gibi İskenderler'in Timurlar'ın hasret-keş oldukları iklîm-i 'azîmeyi berk-ı hâtif gibi zabt ü teshîr eden bir kahramân-ı çâpuk-süvâra haddini bildirilmek muvaffakiyetindeki lezzeti tasavvurla telzîz-i dimâğ-ı şehâmet etdikçe etmiş ve nezdindeki cünûd-ı zafer-i mev'ûd-ı islâmiye cüz'î olduğu halde bir mertebe izhâr-ı yed-i tûlâ-yı şecâ'at ü isbât müyessir-i sebât ü metânet eylemiştir ki kâ'inâtı tahsîn-hân ve lâhûtiyânı cevâhir-i bârekallâh efşân etmiştir.

Böyle şîrâne hücûm u savlet ve bu derece galibâne hareket Nâdir Şâh necdet-i iktinâhın dâ'ire-i me'mûlünden geçmemiş olduğundan bir müddet engüşt-ber-dehân biht ü hayret olmakla berâber fâtilh-i a'zam-ı Afganistân ü Hindistân olmadığı hâlde bir kal'a önünde böyle 'âciz kalmasını lâyıkı nisbetinde sarf-ı himmet etmediğine haml ederek cünûd-ı inhizâm-ı mev'ûduna lâzım gelen ihtârât-ı mütecellidâneyi icrâ ile ertesi gün 'âlâ's-seher bir kolda sadra'zamı Feth 'Ali Hân ve bir koldan mahdûmu İbrâhîm Mîrzâ ve kalbgâhda bi'z-zât kendisi olduğu ve diğer kollara da ciğerdârlığına i'timâd eylediği dokuz 'aded bahâdır-ı cânistân ta'yîn ederek tamâm on iki koldan hücûm etmiştir.

Çeteci 'Abdullâh Pâşâ ise meydân-ı muhârebeye bir cem'iyet-i sûr ü merdân-ı meydânın gülbanklarını ahviye-i kemân ü tanbûr gibi telakkî eden bir safder-i bî-nazîr-i kâr-zâr olduğundan rezm-i cân-fersâya değil gûyâ ki bir bezm-i ziyâfet-bahşâyâ gidiyormuş gibi beşûş bir sûretde gâziyân-ı ümmeti teşcî' eder ve hangi tarafa da a'dânın iktihâ vü şiddetini dehşetli görürse kendisini o nokta-i dehşet-nâke atardı. Nâdir Şâh-ı makhûr ise gece yarısına kadar hücûm-ı pey-â-peyden geri durmamış ve ferdâsı gün dahî şu mühâcemât ü tertîbât ü harekâtı icrâ etmiştir. Nihâyet kendisin mukaddemâ tâc-ı ikbâle nâ'il eden ve Horasân ü Afganistân ü Hindistân fotokopi.

266

hâne-i mülkü'l-mevte teslîm ile kurbân eylediğini görmeye dil-hûn ü mütehâyir kalan şâh 'avdet-i kahriyyeye mecbûr olmuştur.

İşte Nâdir Şâh'ın Musul, Kars şehirleri üzerindeki şu iki mağlûbiyet-i 'azîmesi üzerine eski parlaklığı kalmamış ve hangi tarafa teveccüh etmiş ise de evvelki gibi muvaffakiyet gösterememiş ve şu vuku'âtdan iki üç sene sonra nâbûd u güm-nâm olmuştur.

Hâmî-i 'Âmidî meşhûr (Râ'îye) kasîdesine müşârun-ileyhin Kars muhârebât-ı 'azîmesini şu sûretle tasvîr ediyor:

Fî-sebîli'llâh bundan gayrı yokdur sa'y eden
Cümle hubb-i mâle sa'yı zâbit ü serdâr ü mîr

Cümlesi çâlâk-peyker cümle düzd-i sîm ü zer
Yanlarında sürme çalmak dîdeden emr-i yesîr

Cümlenin meyli müdevvir-i findikiyü'n-neverdedir
Sözleri hep ahsenü'l-eşkâl şekl-i müstedîr

'Avn-i bârîyle yine bu safder-i 'âlî-himem
Oldu bir kaç def'a Nâdir Şâh ile bi'l-ü'zîr

Bu şeca'atden o mekr ü fitne hâlî değil
Cenkde zîrâ bu genç arslandır ol rûbâh-ı pîr

Oldu tîğiyle livâ-i dîn ü devlet ser-firâz
Cenk ile başlar kesip kanlar döküp aldı esîr

Kars tîğiyle pîş-i düşmeni Kars etmeye
Geldi Kars'a dîde-i ceş teşrîfiyle sîr

Çekdi sedd-i âhenîn tîğiyle İskender gibi
Fitne-i Ye'cûc düşmen olıcak âfâk-gîr

Bârekâllâh kalbi gûyâ beyzâ-i fûlâd imiş
Eyledi peykâr yüz bin hûk ile bir nerre-şîr

Dost u düşmen dest-ber-tîğine tahsîn edip
Lem'a-i şemşîr oldu âfitâbâsâ şehîr

Vardığı yerlerde giryân yok meğer çeşm-i sehâb
Olduğu kişverde sûzân yok meğer 'ûd u 'abîr

Müşârun-ileyh hidemât-ı haydarânesine mükâfâten rütbe-i sâmiye-i vezâret ihsân ve kadr ü şânı müşârun bi'l-benân edildi. Binâen-'aleyh meşâhir-i şu'arâ-yı 'asrı taraflarından kasîdeler ve târîhlerle 'arz-ı tebrîkât olunmuşdur. Ma'a-târîh şu ebyât-ı latîfe Lebîb-i Âmidî'nin bir kasîde-i tebrîkiyesindendir:

Vezi-i pür-hünerdir âsâf-ı tâb'ında gevherdir
Dilîr-i nâmûrdur zîb-i zâtı nûr-ı isti'dâd

Tabîb-i memleketdir mülke hükmü 'ayn-ı hikmetdir
Dimâ-ı fâside gûyâ ki tîği neşter-i fesâd

Tevâzu'kâr-ı meclisdir dil-i mazlûma mûnisdir
Fezâ-yı 'adle fârisdir hidîv-i merhamet-mu'tâd

Hem erbâb-ı kalemdendir hem ashâb-ı keremdendir
Ma'ârif-i pîşe hayr-endîşedir ol dâver-i nükad

Dayanmaz harbine âbâdî kâğıddandır âhûndur
Siper isterse Tîmur olsun ister hâlis fûlâd

Düşerse merz-i bûm düşmene âvâze-i 'azmi
Kazâ-yı âsumânîveş eder kişverlerin ber-bâd

İşitdim geldi bir tûğ-ı hümâyûn söyledim târîh
Vezâret-i âsaf vâlâ vü Cem-câha mübârek bâd

sene 1157

Nâdir Şâh'ın bu sûretle mağlûbiyeti ve nâmdâr 'askerlerinin kırılması üzerine şimdi sıra onun memleketine tecâvüz ü hüçûma geldiğinden sene-i mezkûre zi'l-ka'desinde müşârun-ileyh Çeteci 'Abdullah Pâşâ Diyarbekir ve Kürdistân dilâverlerini alıp Musul'a gitmek ve orada Hâcî Hüseyin Pâşâ Hazretleriyle birleşip lâzım gelen tedâbiri bi'l-icrâ Musul vilâyeti ve sâ'ir îcâb eden mahaller 'asâkirini dahi bi'l-istishâb İrân memleketine hüçûm eylemek emri verilmiştir. Hâmî-i 'Âmidî Diyarbekir'in evvelki vâflerinin hâllerinden ve 'Abdâh Pâşâ'nın vatanına vâlî olması müsrûriyetinden ve Nâdir Şâh'ın karîben mahv ü nâbûd olacağından bahs ile şöylece tefe''ülde bulunuyor:

Âsafâ Âmid kudûmun müjdesiyle oldu şâd
Hayr-ı makdem dediler mesrûr olup bir bernâ vü pîr

Kalıp efserdeye gûyâ ki geldi tâze cân
Yâ münevver oldu feyz-i nûr ile çeşm-i darîr

+++

Cân-ı bülbül gelmiş re'âyâ pâyine ey dest-gîr

Muktezâ-yı gayret-i 'ırkıye var kıl merhamet
Maskat-ı re's-i şerîfindir bu hâk-i dil-pezîr

Rezmine 'azm etdiğin şâh-ı cedîd-i hîleger
Melhed-i bed-kîş Nâdir Şâh kezzâb ü şerîr

Olmuş istidrâcî kâmil 'an-karîb ol hâricî
Yâ hilâl olur yâ dest-i ehl-i sünnetde esîr

İsm-i şûmundan iki gûne tefe''ül eyledim
Vakti gelmiştir eder Mevlâ onun 'ömrünü kasîr

Nâmı olmuşdur mürekkebi nefy ile isbâtdan
Nefy-i isbât etdi yokdur ol seg-i dûzeh-i masîr

Nâmı Nâdir, nâdir olan nesne ke'l-ma'dûmdur
Emr-i hHkla 'an-karîb olur yeri nâr-ı sa'îr

Târîh-i 'İzzî' de 'aynen şu satırlar muharrerdir:

“Hâlâ Diyarbekir vâlîsi vezîr-i mükerrer Çeteci ‘Abdullâh Pâşâ Hazretleri sadâkat ü şecâ’at ile beyne’l-akrân müşârun bi’l-benân olduğuna binâen başbuğ nasb ü ta’yîn buyurulup ma’iyetine mîr-i mîrân-ı kirâm ve sipâh ü silâhdâr ü serdengeçdi ve terakkîli neferlerini ve Diyarbekir ve Musul ve Şehri-zûr eyâletlerinin ‘umûmen zü’amâ vü erbâb-ı tîmârı ve ol havâlîde vâkı’ hükûmet ü elviye mutasarrıfları ve gılmânân-ı Âmid neferâtı ve zikr olunan eyâletlerde vâkı’ aşâ’ir ü kabâ’ilin cenk ü harbe kâdir ricâli me’mûr olduğundan başka ol havâlîde münâsib olan mahallerden on iki bin nefer süvârî levendât tahrîr vezîr-i müşârun-ileyhin ma’iyetine ta’yîn olunmak için hazîne-i hâssa-i cenâb-ı hüsrevânedan bin yedi yüz kîse akça ‘inâyet ü ihsân buyuruldu.”

Müşârun-ileyh Çeteci ‘Abdullâh Pâşâ Diyarbekir’de tedârikâtını bi’l-ikmâl hemân Musul’a gitmiş ve Hâcı Hüseyin Pâşâ ile mülâkat ederek iki kahramân-ı zîşân bir araya gelerek lâzım gelen fotokopi.

268

cesâret edememiş ve Çeteci ‘Abdullah Pâşâ ise İrân’ın bir hayli mahallerini vîrân eylediğinden artık Nâdir Şâh taleb-i sulh ü emâna mecbûr kaldığından 1159 senesi evâ’ilinde Pâşâ-yı müşârun-ileyh Musul’a ve ondan Diyarbekir’e ‘avdet etmiştir. Nâdir Şâh’ın yirmi seneden mütecâviz cihâna bıraktığı velvele vü şûriş bu sûretle intifâ-pezîr olmuş ve bundan az bir müddet sonra şâh-ı müşârun-ileyh kendi âdemleri yedinde maktûl olup gitmişlerdir. Bu bâbdaki muvaffakiyâtın derecâtı anlaşılmaq için târîh-i ‘İzzî’de mestûr olan şu şatırları ‘aynen yazmak kifâyet eder:

“Hâlâ Diyarbekir vâlisi vezîr-i mükerrer Çeteci ‘Abdullâh Pâşâ hazretleri tarafından memâlik-i a’dâya duhûl ü iktihâm ü dâr ü diyârların tâhat ü târâc ü dûcâr oldukları düşmeni sihâm-ı kahr ü istîsâle âmâc ederek ahz-i sâr ü intikama sa’y ü gayret eylemek üzere bâlâda beyân olunduğu vechle müretteb cüyûş-ı deryâ-hurûş ile 1158 senesi cemâziye’l-âhîrinin sekizinci günü sahrâ-yı Musul’dan ref-i hıyâm-ârâm ve savb-ı maksûdu olan a’câma tahrîk-i i’lâmı zafer-i irtisâm etmeleriyle şâh-ı ‘âkıbet-tebâhın hâli perîşân ü dîger-gûn ve livâ-yı istidrâcı pest ü ser-nigûn oldu.”

İşte sâhib-i terceme Hâlid Bey dahi ‘Abdülcelîl-zâde ‘â’ile-i mübeccelesindendir. Pederleri Ahmed Bey onun pederi Mustafa Beydir. Müşârun-ileyh Hâlid Bey 1180 hudûdunda Musul şehrinde tevellüd etmiştir. Şehr-i mezkûr ‘ulemâ-yı kirâmından Seyyid Mûsâ Hazretleri’nden tahsîl-i ‘ulûm u kemâlât eylemiş münâzara-i ‘ilmiye vü mübâhase-i kelâmîyede yed-i tûlâ sâhibi olmuştur ve lisâ-ı ‘Arabî’de hâsıl olan ıtlâ’-ı tâmı hasebiyle şi’r-i râ’ik ve nazm-ı meflûk inşâdında temehhür eylemiştir. Eş’ârının kısm-ı a’zamı tahmîsât vâdîsindedir. Mehmed Emîn Hatîbü’l-‘Ömrî Hazretleri –Minhalü’l-Evliyâ ve Meşrebü’l-Asfiyâ- ‘üvânlı kitâbında bu zâtı zikr ederek hilm ü ‘iffet ü tevâzu’ ve diyânetde muttasıf olduğu cihetle ‘umûmun ‘indinde ‘azm-i şân ü ‘ulv-i kadr ile muttasıf olduğundan fâris-i meydân-ı fazîlet serâmed-i a’yân-ı memleket ve hâ’iz-i kasbü’s-sabak-ı belâgat bir zât-ı sâhib-asâlet olduğunu bi’l-beyân hakkında îfâ-yı hüsn-i şehâdet eyliyor. Bağdâd vâlisi Hasan Pâşâ tarafından bir müddet Musul vâliliğini niyâbet sûretiyle idâre eylemiş ve ‘adl ü hakkâniyetden ayrılmamış idi. Vefâtı 1220 hudûdundadır.

Şu tahmîs-i nefîs ‘Arabî âsâr-ı ‘ârifânelerindendir:

+++

Bin târîhinden mukaddem olan şu'arâ-yı Âmid'in üstâd-ı fesâhat-nihâd ve mürebbî-i belâgat-i'tiyâdı ser-âmed-i fuzalâ bir edîb-i hikmet-ihtivâdır.

'Ahdî-i Bağdâdî tezkiresinde –vâlid-i ercümend-i 'azîzleri asl-ı pâkîzeleri Tebrîz'den ise de lâkin kendileri Âmid'de tevellüd ü tavattun edip ora şu'arâsından ta'dâd- olunduğunu beyân ediyor. Hâlbûki nezdimizde mevcûd bulunan gayet nefis bir mecmû'ada müşârun-ileyhin gazel ü ebyâtı bâlâsında –Halîfe-i Hasankef- tahrîr olunmasına ve şu mecmû'a-i kıymetdâr ise cenâb-ı Halîfe'nin zamân-ı hayâtında yazılmış bulunmasına nazaran pederinin Hasankeyf'den olması müreccahdır.

Tahsîl-i mebâdî-i kemâlâta kesb-i iktidâr zamanı hulûl edince tevfiik-ı ilâhî rehber olarak debistân-ı memleketin üstâdları hizmetlerine devâm eyledi.

Müddet-i medîde-sevâddan behrever ve emsâl ü akrânına nisbetle sabak almada sâhib-i hüner oldu. Bu kadarla kanâ'at etmeyip 'ulemâ-yı 'izâm hizmetine tâlib olarak evkatını kesb-i 'ulûm-ı 'âliyye sarf eyledi. Kemâl-i kabiliyetle behredâr bir fâzıl-ı kemâlât-iştihâr oldu.

Hakîm-i Gencevî hamsesi Emîr-i Dehlevî'nin nazîresi cenâb-ı Câmî'nin Heft Evreng'i nakş-tırâz-ı hâfızası ve Mesnevî-i Şerîf ve Ma'nevî, Latîf gibi kütüb-i hakayık-nisâb-ı zînet-sâz-ı kuvve-i müdrikesi idi. Fakat firdevs-i berrîn-i bî-me'el olan 'âlem-i 'aşk-ı hakîkîye vâsıl olmak için ol emrde

270

cisr-i mecâzîden güzâr eylemek kazıyyesi bedîhî olduğundan cenâb-ı Halîfe'nin dahi tarîki o kantara-i derd-nâke uğramışdır.

Lâkin bir muktezâ-yı cerbeze vü iktidâr-ı sâmit ü sâkit durur takımdan olmadığından hâlât-ı 'aşk-ı mecâzîyi beyân yolunda rindâne gazeller tertîb ü inşâd ve 'âşıkane matla'lar tanzîm ü îrâd ederek her nerede bir dilber-i fettân görürse çeşm-i ebrûsunun üftâde-yi gazel-serâsı ve ne mahalde bir âfet-i devrân müşâhede etmiş ise dil-rubûde-i 'aşk sevdâsı olmuşdur.

Bir derecedeki bu ‘âşık-ı sevdâ-zedenin nazarında bir hande-i dil-küşâ-yı perî-zâd bir cihân-ı nûrânî bir nigâh-ı hânumân-efrûz şûh u ‘işve-mu’tâd bir ‘âlem-i letâfet-i nûrânî idi.

İşte bunun içindir ki öyle üç beş dilber-i nâz-perverin vasfıyla kanâ’at edemedi. Her sınıfa mahsûs olan dilberân-ı nâz edâ-yı nâm-ı nişânı ve zülf ü hâl ü ânıyla gûn-â-gûn sûretlerle tavsîf ü mehâbîb Âmid hakkında bir “Kitâb-ı Şehr-engîz” te’lif ederek nemek-rîz-i encümen-i safâ-yı zarîfân olmuştur.

Nevbet-i tahrîr Haydar nâmında bir nekkareci dilbere geldikde vasfında şu ebyâtı edâ-yı bülend ile edâ ederek âvâze-i letâfeti ‘âleme velvele salmışdır:

Biri nekkarecidir adı Haydar
Odur hüsn ehline nâ-dîde mehter

Felek burcunda der ol mâh-ı tal’at
Güneş sen git benimdir şimdi nevbet

Çalar öz adına devlet-i nefirin
Ne kara gündedir görmez fakîrin

‘Uluvv-i himmeti yalnız derûn-ı memleketde durmaya ka’il olmayıp terk-i dâr-ı diyâr ve çâr-kûşe-i ‘ilmi geşt ü güzâr ile mücâhede-i nefse karâr verdi.

Bir müddet seyr-i diyâr-ı Halebü’ş-şehbâ ve bir müddet de temâşâ-yı Şâm-ı firdevs-edâ ederek bunların her birisinde hizmet-i meşâyih-i kirâm ve mülâkat-ı meşâhîr-i ‘ulemâ-yı zevi’l-ihtirâm ile kesb-i me’âlî-yi füyûzâta ihtimâm eyledi. Ba’dehu Dersa’âdet’e ‘azîmet ederek bir çok üdebâ vü şu’arâ ile musâhebe vü müşâ’are etdi.

Ondan Türkistân ü Horasân cihetlerine tevcîh-i veche-i ikbâl ederek mülâzemet-i dergâh-ı selâtîn-i sâhib-i ihtişâm ve münâdemet-i ümerâ-yı be-nâm ile kâm-yâb oldu.

Hangi bahs-i ‘amîk ve fenn-i gamîzden olursa olsun bir kere kütüp-hâne-i tasavvuruna mürâca’at eyledi mi ondaki her sahîfe-i

hayâliyeden istediği mebâhisi ihrâc ü i'lân ve muhâtabını i'câb ü ifhâm eylerdi.

271

Üç zebânda pey-â-pey âsâr-ı bedî'a ibdâ' u ihtirâ' mülûk ü ümerâya takdîm ve cevâ'iz-i bî-pâyân ile nâ'il-i refâh ü tekrîm olurdu.

Şu'arâ-yı her-diyâr ile vâkı' olan müşâ'aresiyle şu'arâ-yı ahlâf tarafından edilen tetebbu'dan bir nebze tahrîr olunur:

Kanûnî Sultân Süleyman Hân

Şevkim gül pisteri içre yanar gülzâre yasanmış

Ne bilsin 'âşıkın hâlin ki seng-i hâre yasanmış

Kıytâs-zâde Ahmed Defterdâr-ı Âmid

Dilâ gördüğün mü dildârı yanıp ağıâre yasanmış

Gül-i nevrestedir gûyâ yüz urup hâre yasanmış

Edirneli Emrî Çelebi

Dîdeler oldu rahşân beş hilâl üstünde bir hurşîd

Meğer kim pençe-i sîmîne ol meh-pâre yasanmış

Enverî

Kapında pâre-i sengi dil sad pâre yasanmış

Bi-hamdillâh gözün yummuş hele bir pâre yasanmış

Hâfız-ı İstânbûlî

Meh-i nev bahtına mağrûr olup zerkâre yasanmış

Görünürsem sâ'id bâliş-i zerrâte yasanmış

Hayretî Bey

Meded her derdi yok nâ-merde sunma şerbet-i la'lin

Yatarken bunca bîmârın der ü dîvâre yasanmış

Hâverî

Yüz vurmuş şevkine senk âsitân-ı yâre yasdanmış
Erip başını göğe hurşîd-i pür-envâre yasdanmış

Halife-i Âmidî

Meh-i nev sanma gökde kûşe-i na'l-i semendindir
Uçup cevelângâhundan künbed-i devvâre yasdanmış

Hayâlî Bey

Şarâb-ı 'aşk bir kıtâl imiş içmiş iki 'âşık
Yıkılmış bir sahrâya biri kühsâre yasdanmış

Zâtî Bey

Varıp iç eşiğin taşın şu kim bir pâre yasdanmış
Mesîhâ-kadr olup hurşîd-i pür-envâre yasdanmış

Rahmî Bursevî

Tenimde reglerim yer yer ki cism-i zâre yasdanmış
Sararmış sarmaşıklardır kuru dîvâre yasdanmış

Sebzî

Bu gün bir 'âşıkı gördüm der-i dildâre yasdanmış
Ref'î' u'l-kadr olup ol künbed-i devvâre yasdanmış

272

Şânî

Dil-i dîvânemiz yatmış der ü dîvâre yasdanmış
Hemân bir tıfla benzeriz ki yatıp gehvâre yasdanmış

Şâhidî

Nigâr hâl-i hindûsu gül-i ruhsâre yasdanmış
Habeş sultânıdır gûyâ düşüp gülzâre yasdanmış

Şâhî-i Şarkî

Çık evden kıl nazar her yana ey servim velî fehm et
Ki niçin her tarâf-ı kûyunda yüz âvâre yasadnmış

Sâlihî

Yüzünde hâl-i müşkînin yatar ruhsâre yasadnmış
Habeş sultâmıdın gûyâ düşüp gülzâre yasadnmış

Sûfi-i Vardârî

Bakın hâline ol hâlin gül-i ruhsâre yasadnmış
'Aceb câdû değil mi âb içinde nâre yasadnmış

'Âlî Defterdâr

Yatıp ben 'âşıkın zânusun ol meh-pâre yasadnmış
Yere inmiş güneş gûyâ ki seng-i hâre yasadnmış

'Aşkî

Lehâf-ı sebz ile gonce yatıp gülzâre yasadnmış
İniler hasta karşısında bülbül hâre yasadnmış

'İffetî

Şu kim bir deste sünbül deyû zülf-i yâre yasadnmış
Bu 'âlem-i câme-hâbında yanılmış hâre yasadnmış

'Ulûmî

Erip kûyunda baş koymak ümîdiyle eşiğinde
'Ulûmî nice yıl toprak düşünmüş hâre yasadnmış

'Ayânî

Gülistân içre gördüm bir gülü kim hâre yasadnmış
Sanırsın bir civân-ı hûbdur ağyâre yasadnmış

Kara Fazlî

Gören ol serv-kaddi zânû-yı ağıâre yasdanmış
Dediler bir gül-i nevrestedir kim hâre yasdanmış

Fevrî Kâdı

Yâ çeşmin tîğ-i tîz ü hançer-i hûn-hâre yasdanmış
Yâ kanber-i zülfîkar-ı Haydar-ı Kerrâre yasdanmış

Nişânî Mustafa Çelebi

Semen-sâ kâkülün kim safhâ-i ruhsâre yasdanmış
İki Hindûya benzer kim yanıp gülzâre yasdanmış

Nazmî

Ağarmış mûlarım kim ser-be-ser cây eylemiş başım
Sanırsın bir kadar kim kule-i kûhsâre yasdanmış

273

Nehrî-i Kadîm

Benim gül yüzlü yârim zânû-yı ağıâre yasdanmış
Sanırsın bir gül-i pâkîzedir kim hâre yasdanmış

Hâtifî

Gece yâri görüp bir bâliş-i zer-i târe yasdanmış
Dedim mâhı görün kim künbed-i devvâre yasdanmış

Yetîm ‘Ali Çelebi

Bu sînem zahmına gördüm dil-i âvâre yasdanmış
Şu bir meczûba benzetdim ki girmiş ğâre yasdanmış

Yümnî Mehemed Bey

Saçı kim cezbe-i hüsniyle hadd-i yâre yasdanmış
San ol meczûbdur miskîn ki varmış ğâre yasdanmış

Hisâlî Defterdâr

Rakîb-i rû-siyâhı gördüm ol meh-pâre yasanmış
Gümüş âyinedir san ki der-i dîvâre yasanmış

Neşâtî Mevlevî

Bir iki derd-mendindir meh ü mihr ey şeh-i devrân
Dururlar âsitânende der ü dîvâre yasanmış

Şeyh-zâde ‘Osmân Nûrî Pâşâ-yı Âmidî

Eder terkîb kuhl-i dîdesinin ta’nından ‘âşık
O mansûr-ı muhabbetdir ki çûp-ı dâre yasanmış

Emîrî Câmî’u’l-Hurûf

Birâderdir bütün evlâd-ı Âdem yâ niçin bilmem
Kimi bâlîn-i nermîne kimi dîvâre yasanmış

‘Ali Şîr Nevâ’î

Kılğalı ‘azm-i sefer ol kim manga dil-hâhdır
Anga öz hâlimdin irmes min Hudâ âgâhdır

Niyâzî-i Kadîm

Ol melâhat mülkünün hânı nasrullâhdır
Leşker-i ‘aşk bu cân kişverine şâhdır

Fakîrî-i Kadîm

Bir güzel sevdim yine kim ismi nûrullâhdır
Hüsn içinde yok nazîri bir müslim şâhdır

Halîfe-i Âmidî

Râh-ı ‘aşka bas kadem Hakka giden bu râhdır
Her ki gayri râha basdıysa kadem-i güm-râhdır

Kabûlî-i Kadîm

Nutk-1 pâkin her nefes makbûl-1 tab'-1 şâhdır
Rûh-bahş olsa n'ola enfâs-1 rûhullâhdır

Sâdik-1 Kadîm
Hûb-rûlar gerçi 'ilm-i nâzdan âgâhdır
Efdal-1 hûbân-1 'âlem şimdi fazlullâhdır

274

Hisâlî Defterdâr
Fakrdan etme şikâyet turalım ki şâhdır
Her kişiye rızkını takdîr eden Allahdır

Lâ-edrî
Pâkdir 'aşkım Hudâ her hâlîme âgâhdır
Meyl-i nefsanî değildir şâhidim Allahdır

Hâletî Hafîd-i Hazret-i Gülşenî
Kametın tûbâ yüzün cennet lebindir selsebîl
'Ârızın hurşîd-i nûrânî cebînin mâhdır

Vahîd-i Mahdûmî
Hem-demim nâle-enîsim genc-i gamda âhdır
Derd ü mihnet mahremim yârim gam-1 cânândır

'İzzî-i 'Âmidî
Sırr-1 'aşkı anlamaz 'ilm-i ledûnun câhili
Sûretâ insâna benzer bir har-1 güm-râhdır

Emîrî Câmi'u'l-Hurûf
Rind-i mey-keşler değildir 'ârifi dil-gîr eden
Sûret-i Hak gösteren bî-gâne-i güm-râhdır

'Ali Şîr Nevâ'î

Könglüm kim vaslın ister her taraf dâğ-1 sitemlerle
İrür Yûsuf u harâbdârı nice eski diremlerle

Figânî-i Kadîm

Lebin şevkiyle kan yutmak bana yeğdir elemlemlerle
Lebinsiz bâde-nûş etmekden ise câm-1 Cemlemlerle

Zâtî-i Kadîm

Musâhib olma ey ‘ârif cihân bezminde kemlemlerle
Harîm-i cennete sâhib ol otur mihterlemlerle

Halîfe- Âmidî

Açıp leb söylese ol gül çemende gonca-femlemlerle
‘Aceb mi goncanın hasretten ağzı dolsa demlemlerle

Hâverî

Seni gözler dü-çeşm-i hûn-feşânım nice demlemlerle
Gel ey nûr-1 basar merdümün et demlemlerle kademlemlerle

Hilâlî

Elemlemler üstüme ‘asker çekip geldikçe gamlemlerle
Mukâbil olmaya âhım çıkar karşı ‘alemlerle

Hayâlî Bey

Ayak basmış ki kanım döke ol hûnî sitemlemlerle
Yine bahtım bana yüz tutdu demlemlerle kademlemlerle

Rahmî Çelebi

Beni zülfünle kademin öldürürse derd ü gamlemlerle
Mezârım hep müzeyyen ola ‘Abbâsî ‘alemlerle

1287 senesinde Malatya nâ'ib-i sâbıkı Feyzî Efendi-zâde ders şerikimizden 'İzzet Efendi ile birlikte Sulûkiye Mescidi'nde Hayâlî Efendi'nin yanına uğradık, 'İzzet Efendi Malatya'dan yeni gelmiş idi. Hayâlî Efendi'yi görünce gülerek bi'l- bedâhe:

Rabb-i 'izzet 'İzzet'i izzetle i'zâz eyledi

mısrâ'-ı bedi'ini inşâd gibi zarâfet-perdâzlıkta bulundu. Bir mısra'ı tekrâr ederek vâlid-i 'âlileri üstâd-ı keremimiz Mehmed Şa'bân Kâmî Efendi Hazretleri'nin nezdine geldik. Müşârun-ileyh Hazretleri mısra'ât-ı mezkûru işidince derhâl 'İzzet Efendi'nin pederi Feyzî Efendi ismine de telmih edilmek üzere:

Beyne'l akrân mazhar-ı feyziyle mümtâz eyledi

mısra'ını inşâd ederek ikmâl-ı beyt buyurdu.

1292 senesinde idi bir gün Hayâlî Efendi'ye tesâdüf eyledim. Ki pederimin bâ-cenâhı Mukâbeleci-zâde Yûsuf Râ'if Efendi'ye gidiyordu. Birlikte gitdik eniştem 'Abdullah Vehbî Efendi de orada idi. Merâsim-i kıyâm ü ta'zimden sonra elinde tutmakta olduğu Tolâni Kâğıdı irâ'e ederek Hayâlî Efendi'ye hitâben, hâtırına şöyle bir beyt geldi. Yazıyordum siz teşrîf ettiniz dedi. Kâğıdı uzattı. Yazdığı beyt şu idi:

Tasaddur-ı nâkısânın bâdi-i tebcîli olsaydı

Takaddum eylemezzdi süre-i İhlâs'îde tebbet

Hayâlî Efendi az bir tevakkufla zîrine bu beyti tahrîr eyledi:

Şeref-i manâdadır rüchân-ı satra i'tikâr olmaz

Mukaddemdir onunçün süre-i İhlâs'dan Tebbet

Gülerek eniştem ‘Abdullah Vehbî Efendi’ye kâğıdı uzattı. O da biraz teemmülden sonra şu beyti tastîr etti:

Rakîb ile seni bir yerde görse ey melek-sîmâ
Okurlar ‘âşıkânın sûre-i İhlâs ile Tebbet

‘Abdullah Efendi şu beyti yazmakta iken Hayâlî Efendi’nin peder-i ekremleri Mehemed Şa’bân Kâmî Efendi teşrîf buyurdular. Alıp beytleri okudu şu beyt ile tezbîriyle tezyîn-i evrâk eyledi:

Biri tevhîd-i Mevlâdır biri tezkîr-i a’dâdır
Nasıl olsun müsâvî sûre-i İhlâs ile Tebbet

Şa’ban Kâmî Efendi Hazretleri tahrîr buyururken tesâdüfden olarak müşârun-ileyhin birâder-zâdeleri ve Yûsuf Râ’if Efendî’nin kâ’in-i birâderleri ve bu ‘Abd-i ‘âcizin dayıları olan ‘Abdulfettâh Fethî ve ‘Abdulkerim ‘Abdî Efendiler geldiler. ‘Abdulfettah Fethi Efendi beyitlere göz gezdirdikten ve biraz te’emmülden sonra

317

Nice sûret-perestân var ki ‘âlem gösterir kendin
Değildir ezberinde sûre-i İhlâs ile Tebbet

Beytini nakş eyledi. Andan ‘Abdulkerim ‘Abdî Efendi kalem kâğıdı birâderinden aldı şu beyti yazdı:

Kabûl-i da’vet-i tevhid için enzâr lazımdır
Mukâbildir nazar kıl sûre-i İhlâs ile Tebbet

Sonra ‘Abd-i ‘âcize geliyordu. Anların müdâvele-i fikriyeleri esnâsında şöylece bir şey hazırladım:

Dilimde zikr-i Mevlâ fikr-i dünyâ ictimâ’ etmiş
Yazılmış bir varakda sûre-i İhlâs ile Tebbet

Zamânında yazılan elvâh-ı merâkadin ekserîsi hâme-i mu’ciz-rakamlarının mahsûl-ı kıymetdârı olduğu gibi güzel târîhler de

tanzîm ü inşâd eyledikleri cihetle bu levhalarda olan ba'zı târîhlerde zâde-i tabî'atleridir.

Meselâ Mîrî Kâtibî-zâde Mustafa Efendî merhûmun levha-i mezârında murakkam olan şu târîhin hem nazmı hem hattı kendilerininindir:

Mustafa'nın yâ Latîf olsun şefî'î Mustafa

Hurûf-ı hecâ üzre tertîb-i dîvân etmiştir. O güzel hatt-ı 'ârifâneleriyle yazdığı mektûbları edâ-yı zarîfâne ile mevşûhdur. Hüsn-i hulk cihetiyle dahi bir mevki-i mümtâz tutmuş ve 'umûmun mazhar-ı muhabbet ü ihtirâmı olmuştur. Sîgâreden başka mükeyyefâtın hiç biriyle me'lûf değildir. Bu gazel mahsûl-ı tabî'at-ı ma'ârif-pîrâları olan âsârdandır:

Gülleri şermende eyler reng-i ruhsârın senin
Öğredir serve edâlar nâz-ı refâtın senin

Terk-i gülşen etti hasretle hezârân reşkten
Gördüler hâdîde rengîn hüsn'i etvârın senin

Nâz u istiğnâ yüzünden cevri edersin dem-be-dem
Âh bilseydim nedir gönlünde efkârın senin

Düşmen-i cânır Hülâgû-yı zamândır, 'âlemi
Kırdı geçti gamze-i hûh- rîz-i 'izârın senin

'Âleme dil-i âşuftenin bâd-ı hazân âhını
Sevdiğim tâ solmasın gülşende ezharın senin

Cân verip aldın metâ'-ı vasl-ı yârı ey gönül
Uygun aldı sevk-i 'aşkında bu pâzârın senin

Peyrev ol Râ'if Efendî'ye (Hayâlî) nazmda
Şâ'irân tahsîn ede gördükçe güftârın senin

Hayâlî Efendi 23 Şa'bân sene 1304 ve 3 Mayıs sene 1303 târihinde pazar günü Diyarbekir'de vefat etmiştir. Bu 'abd-i 'âciz ol vakt Yanya Vilâyeti dâhilinde Leskoyk Sancağı muhâsebeciliğinde bulunuyordum. Bakınız anda olan vefâya ki vefâtından iki hafta mukaddem keyifsizliği pek ağırlaşarak artık tâb u tüvânının kesileceği bir zamânda 'âcizlerine bu vedâ'a-nâmeyi yazmış idi. Şu'le-i hayâtının son lem'ası yâdigârı olmakla şuraya kayd edelim:

318

“Gözüm Nûru Emîrî Efendiye”

Nûr-ı 'aynım

Eflâkın devr ü hareketi mahlûkatın ni'âm-ı 'azmi ile mütena'im olmasına bir tecellî-i Rabbânî olduğu gibi nev'-i beşerin dünyâda buldukça râhatsızlıkla yaşaması da cilve-i Samedâniyedendir.

Mübtelâ olduğum dağdağa ve hâdiselerden bahs etmek pek uzun makâleler fasıllar ciltler teşkîl eder. Buna evrâk-ı leyl u nehâr bile kifâyet etmez. O yolda tasdî'den keff-i kalem etmek zarûrîdir. Ancak şu bir sene zarfında serzede-i sürûr olan vekâyi'-i elîmeden ba'zıları kerîme, vâlîde, kâ'in-i birâderimin vefâtları gibi fecâyî'-i kevnîyedir. Bununla berâber bir müddetten beri dûçâr olduğum hastalığa edviye-i şâfiye tedârikiyle uğraşıldığı halde bil-'akis kesb-i şiddet ediyor. Hazâkatine emîn olduğum tabîbler 'âciz kalıyor, devâlar 'aks-i te'sîr hâsıl ediyor. Kabâhat ne tabîblerde ne 'ilâclardadır. Bir binâ ki te'emmülünden çürüyüp inhidâma mahkûm olmuştur. Elbette yıkılacaktır. Mu'ammâr ne yapabilir. Şekl ü rengim herkesi bana acındıracak bir hâle gelmiştir. Görseniz beni bilemezsiniz. Hâşâ teşekkî değil bunların cümlesi Hâlikımın atâyâsıdır. Dünyâyâ gelmek, gitmek içindir.

Yâ Emîrî, ihtiyâr-ı gurbetle bahtiyârsın, diye bilirim ki felekten gün uğurlamışsın. Yakîn bil ki sözümde sâdıkım. Zîrâ vâliden ile hemşîre-zâden berâberdirler. Sıkılacak derdin olursa bunlarla görüşmek o hâli def' eder. El-'ârifü yekfiyehü'l-işâre'- sizi haberdâr etmeğe şâyân-ı

havâdis bulamadım. Yazmağa da hâlim müsâ'id değildir. Şu kadar ki buraların ahvâli günü gününe tahvîl eder bir sûrettedir.

Vücûdumun her tarâfım istîla' eden eskâm u 'alil beni âhirete ol kadar yaklaştırmışdır ki zann ederim son mektûbumdur. Vücûd râhatsızlığı zihnimi de berbâd etmiştir. Parmaklarımda kalem tutmağa kudret kalmamıştır. İşte tilmîzâne takrîr vererek yazdırdım.

Lehü'l-Hamd gerek 'Amca-zâdelerimin ve gerek çocuklarımin ve'l-hâsıl bütün akrabânızın arasında yalnız ben hastayım. Cümlesinin sıhhati, zevki yerindedir.

Vâlideniz gözüm nûru Müşfika Hânımın ellerinden öperim. Bana du'â eylesin. Hemşîre, hemşîre-zâdenize de mahsûs du'âlar ederim. Çocuklar ve hemşîrem ellerinizi öper Bâkiyü'l-vedâ' rûhum.

15 Nisan sene 1303

Ed-dâ'î

Ahmed Hayâlî

Ben Rûm illerinde şu dil-hırâş vedâ'a-nâmeyi okurken Hayâlî Efendi makâm-ı ezelisine kavuşmuşdu en ziyâde beni müte'essir eden parmaklarımda kalem tutmaya tâkat kalmamıştır. Tilmîzâne takrîr vererek yazdırdım- cümlesidir. Otuz sene mahkûm-ı fermânî olan kalem şimdi nasıl oluyor da o kıymetli parmaklara sûret-i 'isyân gösteriyor.

Ettiğimiz tahkîkâta nazaran 'alâmet..... irtihâl ibtidâ parmaklarında zuhûr eylediğinden fi'l-hakîka kalem tutamamış ve mektûbu yazdıktan sonra ki ancak iki hafta kadar yaşamışdı. Bu müddet zarfında gaşy bir hâle gelerek artık tekellüme de muktedîr olmadığınan şu mektûb son yâdigâr-ı hayâtı olduğu anlaşılmiştir. El- hükmü lillah.

Müşârun-ileyhin vefâtına Diyarbekir mahkeme-i Cezâ Re'isi fuzalâdan merhûm 'Abdurrahmân Nâcim Efendi şu beyti inşâd etmiştir:

319

Eyledim haylî tahayyül 'âlemi ey ehl-i hâl
Hâdisin her ferdini gördüm hayâl-ender-hayâl

Söyledim (Nâcem) Hayâlî eyledikte irtihâl

Oldu târîh-i vefâtı (hâ Hayâlî hâ hayâl) sene 1304

Hayâlî Efendi'nin vefâtından bir çok sene mukaddem Diyarbekir'de Dicle Nehri kenârında Kırklar Dağı mesâfesinde müşârun-ileyhin (Kavs) Köşküntün bahçesinden 1302 senesi zi'l-ka'desinin 26'ıncı ve 1301 ağustosunun 25'inci gününde mevcûd bulunan isimleri zîrde murakkam zevât-ı muhtereme ile birlikte aldıkları resimdir:

1. Sâhib-i terceme Ahmed Hayâlî Efendi
2. Trabzon vâlî-i esbâkı Dîvân-ı 'Umûmiye.... sâbıkı Ali Bey [Dîvân-ı 'Umûmiye Müfettiş 'Umûmîliğiyle Dîyârbekir'de bulunmuş idi.]
3. Evkâf-ı Hümâyûn Müfettişliği Müsteşâr-ı Sâbıkı Kaz'asker Mehemed Bey [Nâ'ib-i Şer'-i Vilâyet olarak Diyarbekir'de bulunmuş idi.]
4. Musul Vâlî-i Esbakı- Şûrâ-yı Devlet A'zâ-yı Sâbıkasından Sâlih Pâşâ [Adliye Müfettişliğiyle Diyarbekir'de bulunmuş idi.]
5. Ma'mûretü'l-'Azîz Mahkeme-i İstînâfiye re'is-i esbâkı 'Abdurrahman Nâcem Efendi [Mahkeme-i Cezâ riyâsetiyle Diyarbekir'de bulunmuş idi.]

6. Hayâlî Efendi'nin Terceme-i hâlinde 'ıydıyye elbisesini bir gecede yetiştirdiği hikâye olunan meşhûr Terzi Merdik.
7. Hayâlî Efendi'nin dayıları Dîvân-ı 'Umûmiye Tahrîrât Başkâtibi Gülşenî-zâde Hâcî Bekir Rûşenî Efendi.
8. Dersa'âdet ve Mülhakâtı Dîvân-ı Umûmiye Nezâreti Ser-Müfettiği Mihrân Ferîd Efendi [Dîvân-ı 'Umûmiye Müfettişliğiyle Diyarbekir'de bulunmuş idi.]
9. Diyarbekir Telgraf Müfettiş-i Esbâkı Gulyar Efendi.
10. Diyarbekir- Lisân-ı Ecnebî- Telgraf muhâbere me'mûrlarından Beyrutlu Kandila Efendi.
11. Diyarbekir Divân-ı 'Umûmiye muhâsebe başkâtib-i esbâkı Hüseyin Vasfî Efendi.
12. Sûriye İstînâf müddeî-i 'Umûmî-i esbâkı Diyarbekirli Ahmed Cemîl Efendi(Diyarbekir Mahkeme-i İstînâf Başkitâbetinde bulunduğu esnâda)
13. Diyarbekir 'Adliye müfettiş-i esbâkı Muvsallî Hamdi Efendi (Diyarbekir müddeî-i 'Umûmî Mu'âvinliğinde bulunduğu esnâda)
14. Diyarbekir Belediye Re'is-i esbâkı 'Abdülhamîd Niyâzi Efendi
15. Diyarbekir Vergi Müdür-i esbâkı – Tarîk Gazetesi sâhibi Diyarbekirli Filib Efendi'nin yeğeni Çizmaciyân Fetullah Efendi (Diyarbekir İcrâ me'mûru iken)

HAYRÎ

Şehrimizden zuhûr eden ('Üryânî-zâde) silsile-i mübeccelesindendir. Kilis ve Bursa şehirlerinden dahi birer silsile-i 'Üryâniye zuhûr eylediğinden 'Üryâni nâmına mensûb olan zevât şu üç silsileden inşilâb eylediği halde Bursa 'Üryânîleri şehri-i mezkûra dâ'ir yazılan kitâblarda zabt u tahrîr olunmuş ve Kilis 'Üryânîleri dahi (Silkû'd- Dürer Fî A'yân-ı Karn-ı Sâni-i 'aşr) ile Şeyhülislam 'Ârif Hikmet Bey Efendi merhûmun 'Arabî Kitâbü't-Terâcim'inde yürüdülmüş ve fakat şehrimize dâ'ir böyle bir eser yazılmağa himmet edilmemiş ve

sâ'ir mahallerde yazılmış kitâblarda dahi zabt olunmamış olduğundan bizim 'Üryânîler bîkes ü münsî kalmış [1] ve sonra gelen müverrihler de isimleri bâlâsına 'Üryânî-zâde diye işât etmişler ise de hangi 'Üryânîlere mensûb olduklarını bilmediklerinden silsile-i neseblerinde ya sukût etmişler ve yâhûd 'an'ane-i ittisâl bulamaksızın Bursa 'Üryânîlerine 'atf eylemişlerdir. 'Arabî

---

[1] İşte ez-cümle "Sicill-i 'Osmânî" 'ünvanlı iki 'Üryânî Efendi'nin mahdumlarıdır ki her ikisine –'Üryânî-zâde- denmiş 'ulemâdan ve sudûrdan olmuştur. 'Ayntabl evlâdından biri, Şeyhülislam oldu)

İşte Sicill-i Ahvâl sâhibi Diyarbekir'den de 'Üryânî-zâdeler zuhûruna vâkîf olmadığı cihetle zîrdeki bahislerde görüleceği üzere bunları hangi 'Üryânîye nisbet edeceğinden şaşırıp kalmıştır. Bu husûsda ma'zûr olsa bile zamânında Şeyhülislâm olan bir zâtın ecdâdı hakkında bilememeğe 'Ayntabl ta'bîrini nereden istihrâc eyledi. Zîrâ Şeyhülislâm-ı esbak 'Ârif Hikmet Bey Efendi merhûm Kitâbt't-Terâcim'inde ('Osmânü'l-'Üryânîyyü'l-Kilîsî. Velede be-Kilîs sümme tavattunu be-Haleb sümme intikali ile'l-Kostantiniyye) Fotokopi

321

şu'arâsıdır ki şu üç silsilenin sûret-i zuhûr u iştihârı bundan iki 'asr evvele tesâdüf eylediği gibi şu hânedânın her üçünde silsile-i 'ulemâdan ve bir 'asrda ve 'âdetâ yek-diğeriyle selef-halef olurcasına müstehdam olduklarından silsiletten yek-diğeriye karıştırılmış ve Âmid 'Üryânîleri ise diğerlerine nisbet olunarak münsî olup gitmiştir.

Bina'en-'aleyh bizim 'Üryânîleri tâ menşe'inden i'tibâren îzâh eylemek lâzım geliyor.

Diyarbekir silsile-i 'Üryânîsini teşkîl eden Âmid Şehri 'ulemâsından ve tarîk-i devriyeden 'Üryânî Ahmed Efendi'dir. İsmâ'il Âmidî'nin mahdûmudur.

Müşârun-ileyh 1100 hudûdunda Diyarbekirde tevellüd ve kesbi 'ulûm u 'âliye ederek tadrîs ile meşgûl olduğu halde 1170 hudûdunda şehri kadîminde vefât etmiştir. Ecille-i fûzelâdandır.

Mahdûmu El-hâc 'Abdâh Efendi'dir ki 1134 senesinde bu da Âmid şehrinde tevellüd etmiş ve tahsîl-i 'ulûm- ı 'âliye eyledikten sonra 1172'de re'se nâ'il olmuştur. 1204'de Selânîk, 1213'de Bursa

mevleviyetlerinde nâ'il oldu.[1] 1216'da Mekke-i Mükerrerme pâyesini ihrâzen bi'l-fi'l Mekke-i Mükerrerme kadılığına 'azîmet ve iğtinâm.... hacc u ziyâret ederek bir senelik müddet me'mûriyetini bi'l-ikmâl Dersa'âdet 'avdetini müte'âkib 1217 senesinde yetmiş dört yaşında olduğu halde vefât eyledi. Üsküdar'da Nuh kuyusu civârında ort mezârlık denilen mekâbin-i 'ulemâda medfûndur.

Müşârun-ileyh Hâcî 'Abdullah Efendi'nin, Mehemed 'Ârif Mehemed 'Azîz, Mehemed Vâhid isimlerinde üç mahdûmu [2] ve Fâtıma Necîbe Hanım isminde bir de şâ'ire kerîmesi vardır. Kerîmesinin bazı eş'ârı âtiyen gelecektir.

---

[1] Müşârun-ileyh hakkında dahi Sicill-i 'Osmânî'de şu 'ibâre muharrerdir: ['Abdullah Efendi 'Üryânî-zâde] Müderris 1213'de Bursa Mollası olup orada fetv olmuş- Halbûki Bursa'da vefat etmemiştir. Sıhhati bâlâda gösterildiği vechledir.

[2] Sicill-i 'Osmânî Bursa Üryânîleri'nin esâsı olan 'Ali Efendi bahsinde şu üç birâderleri silsile-i iktisâl beyân etmeksizin onun ahvâdı olmak üzere gösteriyor. Yalnızlık anlaşılmak için 'aynen tahrîr ediyoruz:

[Ali Efendi 'Üryânî] İzmit'de Lokmanlar karyelidir. Bağdad'da tahsil eyledi. Bursa'da Sultan Müderrisi olup 1112 muharreminde fevtle pekâr başında defn edildi. Fâzıl ve fûnûn-ı 'ilmiyede mâhir bir pîr idi. Mahdûmu, 'Üryânî-zâde Mehemed Efendi Bursa'da re'istî'l-müderrisîn olup 1163'de irtihâl eyledi. Pederi yanına defn edilmiştir. Bu da füzalâdandır.

Mustafa Efendi Süleymaniye Müderrisi iken 200 kişiyle Hurşid

322

Pâşanın ma'iyetine harbe gitti. Şecâ'at ü diyâneti mütevâzı' olmakla 1224'de Kudüs Mollası oldu. Ba'de vefât etmiştir. Kezâ ahvâdındandır. [Buraya kadar doğrudur ama bundan sonraki nisbet yanlış]

Mehemed 'Ârif Efendi Müderris Üsküdar Mollası olup 1232 Rebi'ül-âhîrînde menzûlen fevt oldu. ['Azîz ve Vâhid] Efendiler ve Hayrullah Mehemed Efendiler de ahvâdındandır.

[2] Füceten Sûret-i vefâtı Şâni-zâde Mehemed 'Atâullah Efendi ile Cevdet Pâşâ târihlerinde mufassal sûretde muharerdir.

Mehemed 'Ârif Efendi 1181'de doğmuş, 1203'de re'se nâ'il olmuş ve 1232'de 51 yaşında olduğu halde Üsküdar Kadılığına ta'yîni müte'âkib füceten vefât etmiştir.[2]

İkinci mahdûmu Mehemed 'Azîz Efendi 1186'da tevellüd ederek 1210'da re'se nâ'il ve 1139'da Kuds-i Şerîf 1245'de Medine-i Münevvere kadılığına ta'yîn buyurulmuş ve ikmal-i müddetle 'avdetinden sonra Kara Biga Arpalığı ve ba'de zamîmeten Edremit Arpalığı ihsân olunmuşdur. 1252 senesinde İstanbul ve 1254'de Anadolu sadâreti pâyelerini ihrâz eylemiş 1258 senesinde bi'l-fi'il Anadolu Kaz'askeri olmuştur. 1259'da Anadolu Kaz'askerlerinden Ba'de'l-'azl Mihaliç Arpalığıyla Medine-i Münevvere'de ikâmet etmek üzere tekâ'üd ihtiyâr eyledi. 1260'da 74 yaşında olduğu halde o belde-i mübârekede vefât eyledi. Fâzıl, hüsn-i hatta mâlik, halûk, gâyet müttakil mezine-i kirâmdan bir zât idi. Üçüncü mahdumu Mehemed Vâhid Efendi 1298 senesinde dünyâya gelmiştir. 1215 senesinde re'se nâ'il ve 1246'da Mekke-i Mükerreme pâyesi ile Halebü'ş-şehbâ Kadılığına vâsıl oldu. İkmâl-i müddetle 'avdetlerinde Lapseki ve ba'de Keşan kazâları arpalıkları tercîh olundu.

1252 senesinde İstanbul pâyesiyle tekrîm olunarak sene-i mezkûre zarfında 57 yaşında vefât eyledi. Topkapı'da Ahmed Pâşâ Câmi-i Şerîfi avlusunda sağ tarafta büyük caddeye nâzır pencere önünde medfûndur.

Müşarun-ileyh Mehemed Hayrullah Efendi henüz hâdis-i elsine iken zâdegânlığı hasebiyle 1251 senesinde re'se nâ'il oldu. 1258'de 'amcaları Mehemed 'Azîz Efendi'nin Anadolu Kaz'askerliği esnâsında ma'iyetinde tezkirecilik hizmetinde istihdâm olundu. 1259'da Mahmûd Pâşâ Mahkemesine kâtip, 1266'da Ahî Çelebi Mahkemesine Mukid, 1268'de Tophane Mahkemesine nâ'ib oldu. 1270'de Kavala, 1272'de Davut Pâşâ, 1275'de Girit Mevliyeti'ne 1279'da Yenişehir, Fenâr, 1281'de Tırnova, 1282'de Manastır

323

niyâbetlerine 1283'de Yanya vilâyeti müfettiş hükkâmlığına ta'yîn buyuruldu. Bu esnâda Kilis 'Üryânîlerinden Ahmed Es'ad Efendi, Bursa müfettiş hükkâmlığına ve Bursa Üryânîlerinden Mustafa Reşîd Efendi de

Bağdat müfettiş hükkâmlığına ta'yîn buyrulduğundan garâ'ibden olarak üç Üryânî-zâde bir silsile-i 'ilmiyede ve bir vazîfede birleşdi.

1287'de Mısır Kahire Mevleviyetiyle mübeccel oldu. Müddet-i 'Arefiyesini balâ kemâl-i 'avdet ederek 1291'de Kudüs Mevliyetin ta'yîn buyuruldu. İkmal-i hüsn-i vazîfe ile bir müddet sonra Dersa'âdet'e mu'âvedet eyledi.

İşbu tezkiremizin tahrîri esnâsında Hameyn-i Muhteremeyn pâyelilerinden bir zât-ı feza'il-simâd olduğu halde 'ibâdet ü takvâ ile imrar-ı vakt ü sâ'at eylemektedir. Müşarun-ileyh eş'âr-ı raika inşâdında mâhir ve âbâ vü ecdâdı gibi 'iffet ü nezâhate muttasıf ve merd-i kâmil'dir.[1]

Eş'ârının cümlesi tehzi-i ahlak ve tavsiye-i istikamet ve cenâb-ı kalb ile mütevekkil olup hulus-ı tevyetle sa'y ü ikdâmının merâtib-i 'ulyâsını tefsîr ü îzâh zemînindedir. Bir kaç metli' ü ebyât-ı 'âliyelerinin tahrîriyle iktifa eyleriz:

Beit [Na't-ı Şerîf]

Ümitvâr-ı atâyım bir takım kavm ü kabîlele
Kapında cümlemiz ahkar-ı gedâyız Ya Rasûlallah

Metâli'

Mü'mîn-i kâmil olan böyle eder i'tikâd
Hakka eder i'timâd dâ'im olur ber-murâd

Metali

Olur peyda felaket âdeme râh-ı sekâmetden
Necât istersen ayrılma râh-ı istikâmetden

Beit

Rüşveti almam efendi verme almam nâfile
Fahr-ı 'âlem la'net etdi mürteşi vü râşiye

Beyit

Lutf ü Hakka itimâdın var iken (Hayrî) sana
Gayriye lâzım değildir etme ‘arz-ı ihtiyâç

[1] İş bu tezkiremizin tab’ u temsîli esnâsında Eyüb Sultan Kadılığı’nda bulunan ihvânımızdan ‘Üryânî-zâde Mehemed Vâhid Efendi, müşârun-ileyh Mehemed Hayrî Efendi’nin mahdûm-ı ‘âlfileridir. ‘Üryânî Ahmed Efendi’nin Pederi İsmâ’il Âmidî’den şimdiye kadar zükûr ve en az ‘ale’l-esâmî silsile-nâmeleri dest-i fâzilanelerinde mevcûd ve tamâmiyle bizim tahririmize muvâfıkdır.

324

HARF-İ DÂL

DÜRCİ

İsimleri Zülfikârdır. 1235 senesinde temşîr-i vucûdu neyâm-ı âdemden zuhûr etmiştir. Evâ’il-i hâlinde Diyarbekir ’ulemâ vü sulehâsından merhûm ‘Akıllı Hâce’den bir mikdar ta’allum eyledi. 1234’de silk-i celîl-i ‘askerîye duhûl ederek Şâm-ı cennet-müşâm ve Halebüş-Şehbâ taraflarında on iki sene kadar eyâb u kufûl edip 1266 senesinde silk-i ‘askerîye vedâ’ eyledi.

Bağdâd ve Kerbelâ cihetlerine seyr ü seyâhat ve îcâb eden mevâkı’-ı mübârekeyi ziyâret eyledikten sonra Rûmeli ve Anadolu ve ‘Arabistân’ın ekser mahallerini eline bir saz-ı hoş-nevâ alarak ve ekserî zâde’-i tabî’ati olan eş’ârı okuyarak geşt ü güzâr etmiştir. 1270’de Konya’ya ‘azîmet ve âsitân-ı Hazret-i Mevlânâ’da post-nişîn-i irşâd olan Mehemed Sa’îd Hemdem Çelebi Efendi’den ahz-i ‘inâbetle ile’l-ân Âsitân-i Hazret-i Pîr’de icrâ-yı âyîn-i dervîşâne ile meşgûldür. [2] Haylice eş’âr u güftârı vardır. Bu na’t-ı şerîf tezkîre-i ‘âcizeye Dürcî muvâfık görülen âsârdandır:

Na’t-ı Şerîf

Reh-i şevkde ‘abd-i derd-nâkim Ya Rasûlallah

Kapında bir gedâ-yı sîne-çâkim ya Rasûlallah

Başımdan aştı ‘isyânım yanımdan kaçtı yârânım

Yetiş imdâda derd-mest-i helâkim ya Rasûlallah

Ne yerde fisk ile bey' u şîrâ eylerse bir tâcir
Benim vardır anınla iştirâkim ya Rasûlallah

Velî zât-ı Celîlin sûret-i tasdîka geldikte
Mücellâ nûrdan mir'ât-ı pâkim ya Resûlullah

Bu (Dürcî) çâkerin dâr etme iksîr-i tevcîhden
Fenâ bâğında ben bir kabza-çâkim ya Rasûlallah

DERVÎŞ

Kahramân-ı meydân u vegâ sâbıku't-terceme İskender Pâşâ
merhûmun ikinci mahdûmu ve Ahmed Pâşâ'nın küçük birâderi Dervîş
Bey'dir. Mîr-i müşârun-ileyh 1236 hudûdunda şehrimizde dünyâyâ geldi.

---

[2] Tahrîr-i tezkiremizden iki sene sonra 1298 senesinde İçel Sancağı 'aşâr
müdürlüğünde bulunduğum sırada Dürcî Dede mevlevî kıyâfesinde olduğu ve elinde bir
saz bulunduğu halde İçel sancağının merkezi olan Silifke'ye gelmiş bir mâh kadar orada
kendisiyle sohbet olunmuş idi.

325

Me'lûf-ı şecâ'at ve muhibb-i 'ilm u ma'rifet olan peder-i
'âlî-güherleri sâ'ir evlâd-ı me'âlî-nejâdî gibi sâhib-i terceme Dervîş Bey'i
de kesb-i ma'ârif-i bisyâre sevk eyledi.

958 senesinde pederinin Diyarbekir vâliliğine ta'yîn
buyurulması üzerine ba'z-ı 'ulemâ-yı memleketten 962 senesinden
i'tibâren dahi 'allâme'-i şehîr müftî-i belde âtiyü't-terceme Muslihiddîn
Lârî Hâzretleri'nden tezyîd-i 'ulûm u kemâlâta sarf-ı nakdîye-i hayât
etdi.

Hengâm-ı tufûliyetinden beri şehrimizin âb u hevâsıyla
perverde olmuş ve nâsiye-i necîbânelerinde nûr-ı zekâ lema'an olmakta
bulunmuş olan bu vekd-i şehîm-i 'ömr-i 'azîzinin en müsâ'id zamânını
tahsîl-i fezâ'il-i 'ilmiyyeye sarf eylemesinin netâyic-i feyzânânından
olarak mecmû'a-i zâtında sunûf-ı fûnûn-ı vâfiye ve kemâlât-ı kesîre cem'
etmişdir.

Adnan tarîh-i merdâna key u fenn-i hamâset silâhşörü cihetlerini tahsîl ve'l-hâsıl ol zamân hükmünce bir insân-ı kâmile lâzım olan mü'essir ü mehâzini tahmîl eyledikten sonra vilâyete mülhik ba'zı sancak beyliğinde istihdâm olundu.

974 târîhinde pederinin Bağdâd vâfliliğine tahvîl-i me'mûriyeti hasebiyle ma'iyet-i pederle 'âzim-i sûy-ı 'Irâk oldu.

Gulyânoğlu vak'asında ve Basra Müntefik ve Necid kıt'alarının feth u teshîrinde hüsn-i hizmet şefâ'at-i sebhat eylediğinden kıt'a-i mezkûrede dahi ba'zı sancak beyliğine ta'yîn ile taltîf buyuruldu.

977'de pederinin Mısır vâfliliğine ta'yîni üzerine bir sene kadar o havâlîde dahi tezyîd-i tecârib-i hamâset etdi. Peder-i me'âlî-eserlerinin Mısır'dan infihâkını müte'akib 979 senesinde 'âlem-i ebedîye teslim-i hayât etmesi üzerine mahdûm-ı müşârun-ileyhin kiyâyet u ehliyeti hasebiyle Kudus-ı Şerîf mîrlivâliğine ta'yîn olundu.

Gerek Kudus-i Şerîf de gerek ondan sonra istihdâm olunduğu mühim me'mûriyetlerde îfâ-yı hüsn-i hizmete muvaffak oldu. 998 hudûdunda terk-i meşâğil-i kâ'inât etmiştir.

Mağfûr-ı müşârun-ileyh 'âlim, kâmil, şacî', şâ'ir, mûsikî-şinâs idi. Dâ'ire-i ikâmeti dâ'imâ 'ulemâ, şu'arâ, fuzelâ ile mâl-â-mâl olurdu.

Şecâ'ati kadar sehî, sehâveti kadar fâzıl, fezâleti kadar hâtır-nevâz idi. Bu sûretle müstecma'-ı kemâlat-ı insânî ve mecmû'a-i işât-ı fezâ'il-i nûrânî olmasına ve semâhat-ı vücûd ve sehâ cihetlerinde dahi yektâ-süvâr-ı meydân-i civânmerdî bulunmasına bina'en ashâb-ı mûsikî vü şu'arâdan Ahmed İstanbûlî ve Zihnî-i Bağdâdî gibi zurefâyı yanından ayırmazdı. Her ne yere gitse berâber götürürdü.

326

Ahmed İstanbûlî müşârun-ileyh Kudüs beyliğinde bulunduğu esnâda 982 senesinde vefât etmiş ve Zihnî-i Bağdâdî kendisinden bir hayli müddet sonra hayatda kalmıştır.

Şu kadar o sâf-ı 'âliyesi ve elsine-i selesede eş'âr-ı dil-ârâsı olduğu halde tezâkir-i şu'arâımızda bu zât-ı celflü'l-kadrin dahi ism ü âsârı gayr-i mevcûddur.

Yalnız Ahdî-i Bağdâdî -Gülşen-i Şu'arâ-sında tasrîh ve iktidâr u kemâlâtı hakkında şu satırları tahrîr ediyor:

[Bunlar dahi İskender Pâşâ'nın nûr-ı dîdesi ve sürûr-ı sîresi a'nî-ferzend-i encümend ve halef-i hoş-mendidir hâlâ pâdişâh-i gendûn-medâr ve Süleymân-ı 'âlî-tebâr hazretlerinin nazar-ı 'inâyet-i bâ-berekâtları nice nice a'lâ ve vilâyetlerde sâhib-i 'adl ü dâd ve mîr-i pâk-nihâddır.

Hakkâ ki ahlâk-ı hüceste sıfâtla bey oldukları yerlerde âyîn-i şer' u kânûnu kendiyeye reh-nümâ kılıp ra'yyeti âsûde-hâl ve dest-i vucûd u dâd ile müreffehü'l-bâl etmiştir. Binâ'en-'aleyh-i zâlik necm-i tâli' u rahşân ile emsâl ü akrân içinde 'ilm gibi serbüent ve fazl u fehm ile hoş-mend ü bî-mânenddir. Zîrâ hevkât-ı şerîfin zâyi' etmeyip metâli-i kütüb-i 'Arabîyye kılmağa müdâvemet gösterip lezzet-i tâm alıp mekk-i râyice feydâ kılıp 'ilm ü edeble bî-hemtâ olup lisân-ı selesede sâhib-i takrîr ve luğaz u mu'ammâdan kürkü gibi habîr ve her birinde bî-nazîr Fârisî'de eş'ârı tarab-efzâ ve Türkî dilinde nazmı selâset-nümâ ve hadd-i zâtında 'âlî-himmet ü dervîş-nihâd olmağın mahlas-ı şerîfin dervîş etmişlerdir.]

İşte 'Ahdî-i Bağdâdî müşârun-ileyh hakkında bu mertebe senâ eylediği ve 'Ahdî tezkiresinin târîh-i te'lîfi olan 971 senesinden sonra dahâ otuz yıla karîb bir zaman yaşadığı halde tezkilerimizin âsârından ve hatta târîhlerimizin ahvâlinden bahs etmemesi garâ'ibdendir.

Müşârun-ileyhin Sultânu'ş-Şühedâ Hazret-i İmam Hüseyin-i müctebâ efendimiz hakkında Muhteşem-i Kâşânî'nin meşhûr mersiyelerin tetebbu' yollu manzûmeleri vardır. Nümûne sûretiyle Mehteşem-i Kâşânî ile müşârun-ileyhin mersiyelerinden birer beyit tahrîr olunur:

Muhteşem-i Kâşânî

+++

Dervîş Beg

+++

327

Fârisî ve Türkî ba'zı ebyât-ı râ'ikaları:

Metâli'-i Fârisî

+++

Diğer

+++

Matla'-ı Türkî

Gördü rûy-ı şu'le-tâbın şebde şem-i encümen

Subhadek dökdü 'arak reşkden ey nâzik-beden

Diğer Matla'-ı Türkî

Mîr-i meclis olalı hüsn ile ol gonçe-dehen

Tâc-ı zerrîn ile nergis oldu şem'i encümen

Diğer Matla'-ı Türkî

Şâh-ı tûbâ kâmet-i dildâra benzer benzemez

Cilveden tâvûz-ı hoş-reftâra benzer benzemez

Diğer Matla'

Şerîr-i saltanat gavga-yı 'âm âlâmına değmez

Neşât-ı devlet-i dünyâ melâl-ı encâmına değmez

HARF-İ ZÂL**ZEKÂÎ**

İsmi Ahmed'dir. İbrâhîm Ağa isminde bir merd-i sâlih'in oğludur. Tevellüdü 1270 senesindedir. Ba'zı mehâtıb-ı ibtidâ'iyede kıra'ata devâm eyledikten sonra 1287 senesinde üstâd-ı muhteremimiz Mehmed Şa'bân Kâmî Efendi Hazretleri'nin tahsîl-i muhaddemât-ı

‘ulûm ve tekmîl-i hutûd-ı letâ’if-i rusûma devâm ederek İzhâr, Kâfiye, Câmî gibi ba’zı kütüb-i ‘Arabiyyede şerîkimiz idi. 1293’de on iki aklâm-ı mütenevvî’adan vaz’-ı kütübeye mez’ûn oldu. Hüsn-i tabî’ata mâlik ve inşâd-ı eş’âra sâlik olan civân-merdân-ı vatandandır.

Sultan Murad-ı Hâmis Hazretleri’nin 1293 senesinde taht-ı saltanata culûs buyurmalarına ma’a-ebiyât bir kıt’a târîhi Diyarbekir gazetesiyile neşr olunmuş idi. Şu’arâ-yı selefe ba’zı nazâ’iri ve ihvân-ı mu’âsırîn ile de muşâ’aresi vardır. Şu levha-i nazâ’iri kayd eyleriz:

Hayreti Bey

‘Âşıkız her dem hayâl-i yârdır eğlencemiz

Ehl-i ‘aşkız kande olsak vardır eğlencemiz

Seyyid Fevzî Bey

Sanmanız kim dirhem ü dînârdır eğlencemiz

Sohbet-i ‘irfân ile eş’ârdır eğlencemiz

Niyâzî-i Üskûbî

Kûşe-i dilde hayâl-i yârdır eğlencemiz

Bülbül-i ‘aşkız bezm-i gülzârdır eğlencemiz

Müşâmî-i Konevî

Dem-be-dem âh u figân u zârdır eğlencemiz

Devlet-i ‘aşkında şâhım vardır eğlencemiz

Gülşenî-zâde Hâletî sâbıku’t-terceme

Kûşe-i mihnette hayâl-i yârdır eğlencemiz

Kande olsun yok değildir vardır eğlencemiz

Hâşim-i Bursevî

Dem-be-dem fikr-i dehân-ı yârdır eğlencemiz

Hamdu lillâh yok değildir vardır eğlencemiz

Husûlî Defterdâr

Bûlbûl-i ‘aşkız gül-i gülzârdır eğlencemiz
Gülşen-i ‘âlemde gül-ruhsârdır eğlencemiz

Kâmî-i Âmidî

Şâh-ı hûbân-ı nev-civân bir yârdır eğlencemiz
‘Âlemin ‘aklın alan dildârdır eğlencemiz

Zekâyî-i Âmidî sâhibü’t-terceme

Sanma her nâzik-edâ dildârdır eğlencemiz
Can dayanmaz nâzıra bir yârdır eğlencemiz

Emîrî-i Âmidî Câmi’ül-Hurûf

Kûşe-i gurbette fikr-i yârdır eğlencemiz
Her gelenden yâri istifsârdır eğlencemiz

İhvânımızdan ve erbâb-ı zekâdandır. Sür’at-i intikâli ve ince nazm u mahâlî vu hatt-i celi ile ba‘zı levhâları vardır. Tezkiremizin tahrîri esnâsında dîvân-ı temyîz-i vilâyet kalemine devâm eylemektedir. Bu gazel âsârındandır:

Çekemez mislini bi’l-cümle cihân nakkâş
O şehin seyf-i ‘Acem gibi çekilmiş kaşı

Birbirinden iki dildârı cüdâ etti rakîb
Urdu seyr ile nasıl iki kuşa bir taş

Bir görmez biri nûru görür inkâr eyler
Nice ehl-i hasede benzedeyim huffâş

Pîşvâdır yine elbette rakîb-i müfsîd
‘Âlemin bir yere toplansa bütün kallâş

Yâr için söyleşelim yanına gelsin yârân

Bulamaz kimse (Zekâî) gibi sırdâşı

ZİHNÎ

Hânedân-ı memleketten merhûm Sâlih Ağa Hafîdi ve Câmî ‘Osmân Ağa’nın mahdûmu ihvânımızdan (Zülfikâr Zihnî) Efendi’dir.

329

1244 senesinde ‘âzim-i ziyâfet-hâne-i melekût olan üstâdü’l-hattâtîn meşhûr Mehemed Dervîş Efendi’nin dahi vâlîde cihetinden ahfâdındandır.

1274 senesi zi’l-hiccesinin onuncu günü ‘ıydgâh-ı cihâna vâsıl olmuştur. Bazı mekâtib-i sıbyâniyede tahsîl-i mukaddemât eyledikten sonra cedleri Mehemed Dervîş Efendi merhûmun ‘ilm-i hattâda kıdve’-i tilmîzânından olan üstâd-ı muhteremimiz Hâfız Mehemed Şa’bân Kâmî Efendi Hazretleri’nin ders-hâne’-i ta’lîminde ahz-ı kemâlâta bezl-i nakdîne-i ihtimâm etmiştir.

Bu ‘abd-i ‘âciz ile şerîk u emsâl u akrânı arasında hâ’iz-i fikr-i bârîk idi. Müşâreketten başka bu hakîr ile hem-sinn u sâl olduğundan kendisiyle hüsn-i âmîziş u müvânesetin derecâtı mertebe-i ahâvete varmışdır. 1293 senesinde Diyarbekir rüsûmât nezâretine müdâvemet ve ba’zı kitâblarda ibrâz-ı hüsn-i hizmet ve tezkiremizin hitâm-ı tahrîri olan 1296 senesi muharreminde nezâret-i mezkûre tezkire kitâbetine nakl-i me’mûriyet eyledi.

Fünûn-ı şi’r u inşâyâ intisâbı olmakla berâber şu’arâ-yı eslâf ü mu’âsırın ile münâzara ve muşâ’aresi vardır. Şu levha-i nazâ’ir andan numûnedârdır:

Seyyid Mehemed Emîrî-i Âmidî Ced-i Câmû’ül-Hurûf
Ne kadar şu’le-fürûz olsa da şem’-i zâlim
Âh-ı mazlûm ile elbette söner çok sürmez

Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî
Sormuş Âgâh rakîbi o yeri kûyundan
Görürüz hâlini bundan da beter çok sürmez

Vâlî-i Âmidî

Tahtgâh-ı çemeni kendine bâkî sanma
Bu tarâvet geçer ey gonçe-i ter çok sürmez

‘İzzet Âli Pâşâ

Etme âşufteni rû-be- hazân ile gurûr
Devlet-i hûsn u bahâ ey gül-i ter çok sürmez

Rahmî-i Karîmî

Sûziş-i hasret olur mâni‘-i eşk-i bisyâr
Fasl-ı germâde matar ey gül-i ter çok sürmez

Kâmî-i Âmidî

Uzamaz nahl-i emel bâğ-ı cihânda pek çok
Tîşe-i kahr-ı felek anı keser çok sürmez

Bergamalı Cevdet

Mahv eder cümle mezâyâ-yı fesâd-ı ahlâk
Müteverrim olan âdemde ciğer çok sürmez

Bilanlı Nûrî [1]

Târ-ı ta‘bîri Emîrîden alanlar Nûrî
Çıkarır böylesi kâlâ-yı hüner çok sürmez

---

[1] Beyrut Defterdâr-ı Sâbıkı

Zihnî-i Âmidî Sâhib-i Terceme

Nahl-i haşek-i emel elbette verir mîver-iter
Görünür mu‘cize-i eşk-i basar çok sürmez

Emîrî-i Âmidî Câmi‘u‘l-Hurûf

‘İlme sa’y eylesin isterse terakkî bir kavm

Sehv ile düsse yed-i cehle zafer çok sürmez

Şu’arâ-yı eslâf u mu’âsırın ile bu misüllü gazel-serâlıklar [1]

ve sâ’ir âsârı olduktan başka hüsn-i savtı ve mûsikî ile de âşinâlığı ve hatt-ı celî ile ba’zı levhaları vardır. Bir gazeli tahrîr olunur:

Hâl-ı bîmârı ile geçmede şâm u seherim

Ufk-ı râhatta tulû’ etmedi şemsu kamerim

Ye’s-i müstekbel olur her nefes oldukça karîb

Eksilir ‘ömr-i safâ-perverim artar kederim

Gül-ruhun yâd ederek dökmede hûn-âb-ı hazîn

İki fevvâre-i ye’s oldu bana çeşm-i terim

Hâl-i gam-nâkimi bilmez gibi lâ-kaydâne

Der imiş bilmiyorum söylemedi yok haberim

Hışm ile çîn-i cebîn eyledi peydâ o perî

Şimdi keşf oldu bana (Zihnî) hutût-ı kaderim

HARF-İ RÂ

RÂ’İF

Mütehayyizân-ı memleketden Feyzullâh Râ’if Efendi Hazretleri’dir. (Müftî Kâtibî-zâde) ‘ünvanıyla müte’ârifdir. 1247 senesinde dünyâya geldi.

Üstâd-ı ekremimiz Hafız Mehmed Şa’bân Kâmî Efendi Hazretleri’nden tahsîl-i ma’ârif u kemâlat etmiştir.

Hutût-ı mütenevvi’ada bir mevhibe-i tabî’ata mâlikdir ki ta’rîfi gayr-i kâbildir.

Hangi kıymetdâr yazıya baksa derhâl ‘aynını taklîd eder bir sûrette ki nazar edenler hangisi ‘aslı ve hangisi taklîd olduğunu tefrîk edemezler.

[1] Tezkiremizin tab’ u temsîli esnâsında Edirne Rîvân-ı Umûmiye Nezâreti ‘Âliyyesi muhâsebeciliğinde bulunmaktadır. Bundan bir sene mukaddem altı numaraya kadar Dersa’adet’de çıkarmış olduğumuz (Âmid) risâle-i mevkûtesini üçüncü numaralı nüshasının nazâ’ir kısmında Tâhir Selâmi Bey merhûmun gazel-i edbânelerine:

‘İşve-bâzım ne âfet olmuşsun

Allah Allâh kıyâmet olmuşsun

Dördüncü numaralı nüshasında Fatih Sultan Mehmed Hân-ı Gâzi Hazretleri’nin gazel-i şâhâne ve belîgânelerine:

Nâlemi gûş eyledikçe handeler eylerdi âh

Bak neler gördüm gül-i nahvet-penâhımdan benim

Beytlerini hâvî gazelleri mevcûtdur.

331

Şu isti’dâd-ı Hudâ-dâdı sa’y u gayretle istikbal eyledikten sonra az bir müddet zarfında hutût-ı isnâ ‘aşereden ahz-i ‘icâzet eyledi. Hele hatt-ı rik’ada hakîkaten nevâdir-i dünyâdan oldu. Cenâb-ı Ahkâmu’ul-hâkiminin yed-i iktidârına tevdi’ eylediği kudret u ma’rifetin mahsûl-ı kıymetdârı olan ba’zı levhaları ol vakit Diyarbekir vâlisi bulunan merhûm Es’ad Muhlis Pâşâ müşâhede buyurunca takdîr ederek 1266 senesinde eyalet kalemine devâm ve ma’aş tahsîsi ile be-kâm ettirmiştir. 20 sene mikdârı hizmet-i kalemiyede bulundu. 1285 senesinde vilâyet mektûbu mu’âvinliğine ta’yîn olundu. 1288’de mu’âvinlik ‘ünvânı mümeyyizliğine tahvîl edildi.

1289 vilâyet mektûpçuluğuna revnâk-bahş olarak mümtazü’l-emâsil oldu. Tahrîr-i tezkiremizden bir sene kadar mukaddem yerine Dersa’adet’den diğeri ta’yîn olunduğundan o gevher-i girân-mâye-i ma’rifet mahfazasız inci gibi açıkta kaldı. Tezkiremizin zamân-ı ikmali olan 1294 senesi evâsıtında Diyarbekir, Ma’muratü’l-’azîz, Sivas vilâyetleri ishalat ser-komiserliği ile teşrîf buyuran hamiyed-mend-i kadirdân ‘Âbidin Beyefendi Hazretleri iktidâr ü ehliyetini takdîr ederek vuku’ bulmakta olan teşkilât-ı ‘adliye münâsebeti

ile Diyarbekir mahkeme-i cezâ riyasetine ta'yinine dehûletle taltîf buyurdular. Rütbe-i mütemâyizle de bâhirü'l-temayüzdürler.

Büyük biraderleri Mîrlivâ Selâmî Pâşâ valid-i mâcidimizin kendileri de büyük birâder-i muhteremimiz âtiyy'üt-tercüme Ahmet 'Âkif Efendi'nin yâran-ı kâdiminden oldukları gibi gerek kendileri gerek büyük birâderleri üstâd-ı ekremimiz ve büyük 'amcamızdan tahsil-i kemâlat eyledikleri cihetle bir 'â'ile efrâdı gibi her zaman hânemize teşrîf ve istiksâr-ı hâtıra masrûfi-i inâyet ü 'izhâr-ı se'âir ü vefâkârı ve hukuk-şinâsiye her zaman bezl-i âtiyet buyururlar. Cidden edîb-i lebib olduklarından şu'arâ-yı evvelîn ü âhirîn ile müşa'aresi kesîrdir. Numûne olarak bir 'adedini derc eyliyoruz:

Fatih Sultan Mehemed Han
Nûrunu büzdü mehin zülf ile lütf-i ârızın
Âfitâba âteş oldu tâb-ı ruhsârın senin

İbn Kemâl Şeyhülislâm
Cilvesin terk ettirir tâvûsa refâtârın senin
Sükkerin unutturur tûtîye güftârın senin

Ca'fer Çelebi Kaz'asker
Pertev-i hüsn ü cemâlinden hemîşe ey sanem
Berk urur billûrveş ahcâr-ı dîvârın senin

'Âlî Defterdâr
'Ârızın cânânı korusun nûr umarsın Ka'be'den
Zâhid bilmem ne gözler çeşm-i bitârın senin

Şevkî-i Şarkî
Olmadım ey meh bu gün ben 'âşık-ı zârın senin
Ey eledne tâ ebed gönlüm giriftârın senin

Zâtî Bey

Yine cevap-âlûde olmuş çeşm-i hûn-hârın senin
Hangi bezmi etdi rûşen şem'-i ruhsârın senin

Ahmedî-i Kadîm

Gül mü zîbâdır letâfetde yâ ruhsârın senin
Lâle mi hoşdur terâvetde yâ dîdârın senin

Sa'dî-i Şîrazî Şâ'ir-i Cem

Servi ser-gerdân eder nâz ile refîârın senin
Nergisi bîmâr eder çeşm-i siyehkârın senin

Nazmî-i Edirnevî

Nerd-i gamda 'âşıkı zâr etme derkârın senin
Niçe zârî kılmasın yâ 'âşık-ı zârın senin

Sun'î

Niçe açılsın gönül 'âlem-i gülistânında kim
Ey gül-i ter mesken hâr oldu gühârın senin

Sezâyî-i Kadîm

Kaddine servi diyen görmez mi refîârın senin
Ağzına gonca diyen bilmez mi gütârın senin

Fakîrî

Âfitâb-ı 'âlem-ârâdır güherle zeyn olur
Tâb-ı hüsnünde 'arak-rîz olsa ruhsârın senin

Gühârî

Fitneler dâmın kurar zülf-i siyeh-kârın senin
Murg-ı dilber anın içindir firiktârın senin

Şem'î-i Üskûbî

Oynadıkça yâr ile mahr u muhabbet nerdini
 Çınladır ey dil felekler tasını zârın senin

Lütfi-i Şarkî

Ey ezelden tâ ebed gönlüm giriftârın senin
 Çâre kıl kim dil bulupdur derd-i efkârın senin

Kâsım

Gönlümü sihr ile aldı çeşm-i buyârın senin
 ‘Aklımı yağmaladı zülf-i siyeh-kârın senin

Haydar

Bâğ-ı ruhsârın komaz bir dem temâşâ etmeye
 Hey ne bî-insâf olur zülf-i siyeh-kârın senin

Şâhid-i Mevlevî

Çeşme-i cândır meğer la’l-i şeker-bârın senin
 Kim verir zevk-i ebed ervâha güftârın senin

Fuzûlî-i Bağdâdî

Cândadır suhb-ı ezelden mihr-i ruhsârın senin
 N’ola tâ şâm-ı ebed olsam taleb-kârın senin

Belîğî

Gülşene kılmaz nazar kim görse ruhsârın senin
 Baş eğer mi sidreye cânâ hevâdârın senin

Hâletî ‘Azmî-zâde

Şem-i bezm olsa ‘adûya tâb-ı ruhsârın senin
 Hicr ile bî-tâb olur ‘uşşâk-ı gam-hârın senin

Hisâlî Defterdâr

Cân bağışlar mürdeye la'l-i şekker-bârın senin
Tûtîyi gûyâ eder âyîne-i ruhsârın senin

Emnî-i Âmidî

Cevher-i 'akl-i 'azîzin kadri nâ-peydâ olur
Zîb-i bâzâr olsa ger la'l-i güher-bârın senin

Nâbî-i Ruhavî

Gamzeler dâd u sitedde çârşû-yı fitnede
Gayrlerle korkarım var gizli bâzârın senin

Âgâh Semerkandî-i Âmidî

Cilveger-i berk-i gül-rûyunda reng-i inkilâb
Dehşet-i gül-çîni görmüş gibi ruhsârın senin

Sıdkî-i Erzurûmî

Leb kızıl ruhlar kızıl destinde câm-ı mey kızıl
Kim kızıl divâne olmaz görse etvârın senin

Sa'îd Pâşâ-yı Âmidî

Senden ümîd-i vefâ etmek 'abesdir 'âşıkâ
Yâ cefâdır yâ tegâfûl yâ sitem kârın senin

'Avnî-i Âmidî Müdîr-i Evrâk-ı Vilâyet

Nûkhetinden ser-te-ser olmuş mu'attar kâ'inât
Oldu güllerle muhammer hâk-i gülzârın senin

Feyzullâh Râ'if-i Âmidî Sâhib-i Terceme

Derd-i 'aşkınla bu rüsvâlıklarım 'ayb eyleme
Ben değil olmuş bütün 'âlem giriftârın senin

Hayâlî-i Âmidî

Peyrev ol Râ'if Efendiye hayâl-i nazmda
Şâ'irân tahsîn ede gördükte güftârın senin

Emîrî-i Âmidî Câmi'u'l-Hurûf
Dâ'imâ bezminde hâmûş olmaya bâ'is budur
Kısmiyem 'gafletle bir gün tâ ki güftârın senin

Şehrimizin ekser hûr-ı seyyid-kâmı hatt-ı rik'ayı bu zât-ı
'âlf-kâdrdan temeşşuk ederler. Meşk sûretiyle yazdığı seviyeli ve pek
güzel kelime ve satırları görenler o kıymetdâr yazıdan nazarlarını

334

kat' etmek istemezler. Müte'allimlerin yazıları altına ta'lîm sûretiyle yazdığı kelimeler görmeye müştâk olanların biri de bu muharrir-i hakîrdir. Kendilerinden temeşşuka kesret-i rağbet hasebiyle pek çok teşkîlât icrâ' buyurmakta oldukları halde hânesinde oturduğu, çârşî, pâzâra veyâhûd ahibbâsı hânesine gittiği esnâda yine izdihâm-ı talebeden baş alamazlar. Ba'zılarının sâ'atlerle beklediği vâkı' olur. Ba'zı muraka'ât ü levhâları erbâbı 'indinde mevcûd ve mevki'-i tebcil ü ihtirâmla mahfûzdur. Ahibbâsıyla 'ülfet ü muhabbeti samîmâne ve herkesle mu'âmelesi mültefitâne ve dil-nevâzânedir. Kitâbeti zarîf ve eş'ârı da latîftir. Bir gazel-i 'âlfileriyle âtiyü't-terceme Sa'îd Pâşâ Hazretleri'nin bir gazel-i mutarrâlarına i'mâ eyledikleri tahmîs-i nefsi derc eyleriz:

Pertev-i hüsnü o şûhun meh-i tâbâna değer
Meh-i tâbâna mihr-i dırahşâna değer

Kimse inkâr edemez bülbüle sorarsan dahi değer
O gülün handesi yüz gonca-i handâna değer

Gazab-âlûd olarak atma amân peykânın
Dil-i mecrûhuma yâ sîne-i sûzânıma değer

Nice mahşerde cevâbın verecek ol zâlim

Hançer-i gamzesi günde nice bin câna değer

Bende hamiyet-i hâtır komuyor bâd-ı sabâ
Yâd eller gibi ol zülf-i perîşana değer

N'ola beytü'l-hüznü eylese (Râ'if) mesken
Sevdiği dilber anın Yûsuf-ı Kenâna değer

Tahmîs

Kaddine karşı o dene kim gözlerimden su gelir
Zan eder seyr eyleyen serve mukâbil cû gelir
Nev-bahâr oldukça elbet bâğa reng ü bû gelir
Basdırır bir gün ruh-ı âlin baht-ı dil-cû gelir
Böyledir bâğ-ı melâhat gül-be-ter şebbû gelir

Vâsıl olmuş mansıb-ı 'aşkın gönül gâyatına
'Âlemin meyl eyleyem ikbâline dârâtına
'Aşkın eyler kiyâfet hâl-i dil isbâtına
Mazhar oldukça gönül yârin tecelliyâtına
Gûşuma âvâz-ı leyse'l-bâkîyü'l-âhû gelir

Alçak tîğ-i nigâhı sînem üzre yâreler
Almadı ol bî-mürüvvet hâl-i zârımdan haber
Var ise dünyâda 'aşk olsun anın yâyn çeker
El-hazer ey dil hüznün gamzesinden el-hazer
Bir gadâbâne gülüşle ol kemân ebrû gelir

Meclis-i vuslatdan etmişdir beni ol mâh-ı devvâr
Görmedi deycûr-ı firkatden gönül nûr-ı huzûr
Olsa da zâ'il anı görsem telâşımdan şu'ûr
Nâle-i dil nağme-i bülbül gibi matbû' olur
Ol zamân kim gülşen-i efkâre ol gül-rû gelir

Gitdin âgâh olmadın bu hâlîme ey mâh-rû
 Etmedin bir merhamet döktüm yolunda âb-rû
 Hâlini söyler sana (Râ'if) olursa rû-be-rû
 Derd-i hicrin bî-huzûru olduğu günden beri
 Bir nefes sanma (Sa'îd)in çeşmine uyku gelir

Gâzî-i şecâ'at-pîrâ sâbîku't-terceme İskender Pâşâ hânedânından ve vucûh-ı memlekette (Hâcî Alî Bey) merhûmun ferzend-i 'azîzi (Yûsuf Râ'if) Beyefendi'dir. Âbâ vü ecdâdı ser-â-pâ hasîb u nesîb-i zevât-ı 'âliyeden oldukları gibi mîr-i müşârun-ileyh dahi evâ'il-i hâlinde tahsîl-i hûner ü ma'ârif ederek şehrimizin üdebâsı sülûkuna dâhil olmuştur.

Cedd-i a'lâları İskender Pâşâ merhûmun memleketimize zînet-bahş olan câmi-i şerîf ile sâ'ir ebniye-i hayriyeleri tevliyyeti mîr-i müşârun-ileyh 'â'id olmağla 'ays-ı evkât u refâh-ı es'âdla güzârende-i evkât ederler. Mütevâzî' halûk-ı dervîş-nihâd olduklarından tarîk-i 'aliye-i Kâdiriyye'ye dahi kesb-i intisâb ederek icrâ-yı âyîn-i dervîşâne ile me'lûfdurlar.

İskender Pâşâ hânedânından vâlîler, sancakbeğleri, mütesellimler ve sâ'ir ümerâ vu vucûh u üdebâ yetişmiştir. Bu cümleden İskenden Pâşâ ile mahdûmları Ahmed Pâşâ ve Dervîş Beğîn terâcım-ı ahvalları yukarıda murûretmiş olduğu gibi ba'zılarında âtiyen gelecektir.

Nâbî merhûm zamânında bu 'â'ileden ba'zısı Diyarbekir mütesellimliğinde buldukları Cenâb-ı Nâbî'nin Kastamonu ve Şâm eyâletleri mütesellim-i sâbîkı olup ol vakit Diyarbekir'de bulunan Halîl Ağa'ya yazdığı latîfeli bir mektûbun şu 'ibâresinden müstebân oluyor:

"Mütesellim-i vakt-i İskender Pâşâ-zâde ile hem-zânû-yı mecâlese-i ihtilât oldukça Şâm ve Kastamonu'da güzêrân eden lezâ'iz-i evkât-ı hükûmeti ve âh-ı cângâh-ı bî-ihiyâr ile gene-i âteşgede-i zamîrinizde muhtefî olan derd-i hasreti ehli-meclise teblîğ etmeden hâlî olmasanız gerekdir."

Müşârun-ileyh Yûsuf Râ'if Bey de vatana hizmet maksâdıyla ba'zı me'mûriyetlere rağbet buyurmuşlardır. 1285 senesinde vâkı' olan teşkilât-ı vilâyet sırasında rikâb-ı hümâyûn kapıcıbaşılık rütbe-i mu'teberesiyle meclis-i temyiz-i hukûk u cinâyet a'zâlığında bulunuyordu.

1287 senesinde Dîvân-ı Temyîz-i Vilâyet a'zâlığına ta'yîn buyuruldu. 1289'da a'zâlık nâmı mümeyyizliğe tahvîl olunduğu esnâda kemâ-kân-ı sâye-bahş muvakkı'-ı istihkâk idi. Tezkiremizin hitâm-ı tahrîri olan 1296 senesine kadar gâh bu misüllü hidemât-ı me'mûriyete s'aye-bahşâ ve gâh

336

husûsât-ı zâtiyeleriyle evkât-güzâr-ı subh u mesâ olmaktadırlar. İnşâd-ı eş'âr husûsunda selîka-i mahsûsayı hâ'iz ve bi'l-hâssa lisân-ı tasavvufa âşinâ bir edîb-i mütemâyiz olduklarından eş'âr-ı dil-ârâları mutasavvıfânedir.

On sene mukaddem İskender Pâşa Câmî-i Şerîfi'nin hâric kemerleri bir hareket-i 'arzdân münhedim ve o kıymetdâr sütunların ba'zıları zemine düşerek münşakk olması üzerine yeniden binâ vü inşâsına bezl-i nakdîne-i himmet eylemiş ve sûret-i inşâsına dâ'ir ma'a-ebât târîh-i latîf inşâd etmiştir. Bu gazel-i hakâyık-pîrâ âsâr-ı mutasavvıfânelerindendir:

Sebû-yı bâde-i vahdetle ben 'işretteyim şimdi
Olup ser- mest ü şeydâ vâdî-i hayretdeyim şimdi

Dilim bir Tûr-ı Sînâ Mûsâ-yı tab'ım tecellîde
Fenâ buldu fenâyım 'âlem-i vahdetdeyim şimdi

Safâ-yı hâtırım var nefy eyle isbâtdan geçdim
Yetişdim müntehâ-yı 'aşka ben vuslatdayım şimdi

Şuhûd-ı 'âlem-i ma'nâdayım ben sormayın hâlim
Sadâ-yı len-terâniden 'acib dehşetdeyim şimdi

Rakîb-i bed-meniş varsın işitmesin bağı çâk olsun
Bi-hamdillah (Râ'if) yâr ile sohbetdeyim şimdi

RÂ'İF

Şehrimiz hânedânından Mukâbeci-zâde Hasan Efendi merhûm (Yûsuf Râ'if) Efendi'dir. Vâlîde cihetinden sâbîku't-terceme Şâ'ir-i şehîr- Ahmed Hâmî- Efendi'nin ahfâdındandır.

Bu 'â'ileye evâ'ilde Rûz-nâmceci-zâde denilirdi. Ecdâdından ibtidâ 'Abdullah Efendi nâm bir merd-i edîb bundan yüz altmış sene evvel Mukâbeci olamağa o târîhden sonra Mukâbeci-zâdelik kendilerine 'ilm olmuşdur. Hatta müşârun-ileyh 'Abdullâh Efendi merhûmun 1139 senesinde inşâ eylediği şeh-nişîne Lebîb-i Âmidî şu târîhi inşâd ederek Rûznâmçeçi-zâde olduğunu tasrîh ediyor:

..... tark-ı dilârâ-zâde-i rûz-nâmçeçi

Kâmil ü ferzend-i 'alî-rütbe 'Abdullah Ağa

Oldu ber-hem şehnişîn-i ber-kasr u ber-eyvân ile
Cebhesinde gurre-i hayrû'l-halef-i sûret-nümâ

Kays sahrâ-yı tahayyür olmasın yâ neylesin
Şeh-nişîn-i seyr eden sahrâlara revzen-küşâ

Kasrına kasr-ı havenak 'âşık- güm-keşte-nâm
Tâk-ı Kisrâ tâkına dil-dâde-i hayret-fezâ

Zîrden âb eyler îmâ olduğun bu cây-ı nev
Nazm tecrî tahte'l- enhâr ili cennet-serâ

Derdin olmazsa düşer revzenden i'râz eylemez
Bestedir gûyâ harîm-ı hâsına peyk-i sabâ

Geldi bir mısra' Lebîbâ hâtıra târîh
Şehnişîn-i bî-bedel cây-ı ferâh zîbâ-binâ sene 1139

337

Sâhib-i terceme Yûsuf Râ'if Efendi 1251 hudûdunda tevellüd eylemiştir. Evvâ'il-i hâlinde üstâd-ı ekremimiz Şa'bân Kâmî Efendi Hazretleri'nden tahsîl-i bedâ'a-i ma'rifet ü kemâl eyledi.

Kal'a Câmi-i Şerfi tevliyyeti eban'an-ı cedd-i 'â'ilelerine â'id olmak hasebiyle pederleri Hasan Efendi'nin vefâtından sonra hakk-ı nezâret kendilerine intikâl ederek anınla te'mîn-i ma'îşet eylemeğe berâber bir aralık bazı me'mûriyetle Mardin tarafına 'azîmet eylemiştir.

1276 senesinde Halebü's-Şehbâ vü Şâm-Dil-ârâ cihetlerine 'âzîm ve memâlik-i mezkûreyi seyr ü temâşâyâ müdâvim oldu.

Andan Bağdât, Basra, Miskat cihetlerine 'azîmet ü 'iştirâ eylediğinden bir aralıkda nâhiye-i mezkûre müdürlüğüne ta'yîn olundu.

El- hâletü hâzihi gâh nâhiye-i mezbûrede ikâmet ederek umûr-ı zirâ'ata ve gâh Diyarbekire 'avdet eyleyerek mu'âmelât-ı tevliyyete nezâret ile imrâr-ı evkât eylemektedir.

Şu'arâ-yı eslâfa nazâ'iri ve üdebâ-yı mu'âsırîn ile müşâ'aresi kesîrdir. Hatta akraba vü 'â'ilece vâki olan bir müşâ'areye bâ'is-i teşvîk olduğu Hayâlî Efendi bahsinde mürûr etmiştir. Bundan başka tezkiremizde şimdiye kadar terceme-i hâlleri mürûr eden şu'arânın hemân ekserisinde nazâ'iri mevcûddur. Ba'zı nazâ'ir-i 'âliyelerini de bu mahalle kayd eyliyoruz:

Fâtiḥ Sultan Mehemmed Hân
Zülfün şeb-i Kadir oldu kaşın 'ıyd-ı hilâli
Vaslın dem-i 'ıyd oldu firâkın Ramazândır

Sultan Selîm Hân-ı Sâlis
Gördüm yine bir şûh-ı kemân-keş ne civândır
Remy etmede tîr-i müje üstâd-ı cihândır

Nesîmî-i Meşhûr

‘Aşkınla Nesîmî olalı halka melâmet
Meşhûr-ı cihân oldu ‘avâlimde ‘ayândır

Fuzûlî-i Bağdâdî
Cân verme gam-ı ‘aşka kim ‘aşk âfet-i cândır
‘Aşk âfet-i cân olduğu meşhûr-ı cihândır

Mesîhî Bey
Ben bülbülü dil-teng eden ol gonca dehândır
Ben hasteyi bârik eden ol mûy-ı miyândır

Hisâlî Defterdâr
Feryâd u figâna sebep ol gonca dehândır
Terk eyledi ben bülbülünü hayli zamândır

338

Şeyhülislâm Yahyâ Efendi
Berk-i zer-i pür-nakş ile gülşende vezândır
Gûyâ ki sabâ gâşiye ber-dûş-ı hazândır

Şeyh Müştâk-ı Bitlisî
Bir bûse niyâz eyledim ol gonca dehenden
Geldi dedi sabr ile efendi ramazândır

Şeyh-zâde İbrâhîm Hafîd Pâşâ-yı Âmidî
Gerçi görünür ba’zı ba’zı galat (fotokopi) Hafidin
Esb-i hüner gel ki yine hoş cevelândır

Şeyh-zâde ‘Osmân Nûrî Pâşâ-yı Âmidî
Esrâr-ı femin rûhuma vermem senin ey şûh
Sandûka-i sinemde o bir dürr-i nihândır

Es’ad Muhlis Pâşâ Diyarbekir Vâlî-i Esbâkî

Hecrinle ten ol mertebe bî-tâb u tûvândır
Sensiz bana cânım dahi bir bâr-ı girândır

Rızâ-yı Yenişehrî-i Âmidî
Bî- rengîdir ârâyîş-i nev-gâle-i rindi
Sermâyesi bî-nâmî vü nâgâhî dükkândır

Sa'îd Pâşâ-yı Âmidî
'Uşşâkı utandırdın edip gayre mürüvvet
Bârî bize de lutf edip ağıârı utandır

Râ'if-i Âmidî Sâhib-i Terceme
Ahvâl-i perîşân mı söylersem o yâre
Der ki şu'arâ sözleri hep böyle yalandır

Emîrî-i Âmidî Câmi'ül-Hurûf
Maksûd-ı hakîki bana a'tâ-yı vatandır
Yok gizlice bir maksadım Allâha 'ayândır

Câmî-i Âmidî
Gerdiş-i câm mı gülfâma hâcet koymadın
Kûşe-i çeşminle ey sâkî harâb etdin beni

Şeyh-zâde 'Osmân Nûrî Pâşâ-yı Âmidî
Va'de-i nâ-üstüvârınla harâb etdin beni
Tâ be-mahşer vakfa pîr-i ıztrâb etdin beni

Râ'if-i Âmidî Sâhib-i Terceme
Sundun ey sâkî bana bezm-i muhabbet câmını
Ol şarâb-ı nâb ile mest ü harâb etdin beni

Câmî-i Âmidî

Olmasa bir şeb o meh meclisde ‘uşşâk ölür
Sohbet-i yârân müşevveş bâde-i gülfâm telh

Râ’if-i Âmidî

Nukl-ı ra’l ile olur kand-i mükerrerden lezîz
Çekme gam sâkî sunarsa bâde-i gülfâm telh

339

Refî-i Âmidî Lebîb-zâde

Kâmetiyle gül-ruhun seyr eyleyen ol mehveşin
Şâh-ı gülden meh tulû’ etmiş dese olmaz ‘acîb

Râ’if-i Âmidî

Yalnız bir ben değil ol gül-‘izârın mâ’ili
Bâğ-ı hüsünde hezârân ben gibi var ‘andelîb

Kâmî-i Âmidî

Dehenin goncesini gördüğü dem-i bülbül-ı rûh
Cânı elbette diler şevkin ile la’l sabûh

Râ’if-i Âmidî

Sâkî lutf ile meded sun bana bir câm-ı sabûh
Dil-i bîmâr-ı meh ol cür’a ile gelsin rûh

Kâmî-i Âmidî

Tab’-ı dînu terbiye kılsın nice lâlâ-yı dehr
Çünkü zâtında gerektir âdemin ‘izz ü şeref

Râ’if-i Âmidî

İ’tibâr etmez cihânın rütbe-i bâlâsına
Oldu ‘izzetle bu gönlüm sâhib-i ‘izz ü şeref

Kâmî-i Âmidî

Bir harâmî-zâde âhir rahnedâr eyler seni
Çek çevir kendin amân meyl eyleme bîgâneye

Râ'if-i Âmidî

Sûret-i hüsnün göreydi halk-ı 'âlem tâ ezel
İ'tibâr etmezdi kimse cânib-i tab-hâneye

Kâmî-i Âmidî

Hidâyetle münevver olmayan eşhâsa aldanma
Gerek allâme-i 'âlem gerek kutb-ı cihân olsun

Râ'if-i Âmidî

Hemân yârim bana yâr olsa ağyârım cihân olsun
Ne-bâkim zümre'-i a' dâ bütün şîr-i jeyân olsun

Emîrî-i Âmidî Câmi'ü'l-Hurûf

Hamiyyet ehlinin 'ankâ-yı sıyt-ı 'adline yâ Rab
Sipihrin kubbe-i pür-ihtişâmı âşiyân olsun

Râ'if

Hâk-i pâyin etmişim iksîr-i a'zâm-ı i'tikâd
Zercece yok fâ'ide kibriyyet-i ahmerden bana

Emîrî

İstemem minnet ile gönderse Cibrîl-i Emîn
Mîve-i huld birini 'arş-i ekberden bana

Râ'if

Tâ kıyâmet bâkîdir nakş-ı muhabbet sînede
Sarf-ı ikdâm etse imhâya bütün ehl-i fesâd

Emîrî

Zulmet-i çâh-ı cehennemdir belâ-yı ihtilâf
Zînet-i 'arş-ı mu'azzamdır ziyâ-yı ittihâd

Râ'if
Olmuş bize poyrazlı haydar-i safder
Dâmâd-ı Resûlu's-Sekâleyn-i fâtihi Hayber

Emîrî
Mehpâre mi bu yoksa ki insân saffetinde
Halk eyledi bir berk-i belâ Hâlık-ı ekber

Râ'if
Bâde verdin varmaz âsûde-hâl olduk bugün
Râhımız düşvârdır bâr-ı girânı neyeleriz

Emîrî
Tâ'ir-i âfâk-ı 'aşkız bizde yok hâl-i sükûn
Lâ-mekân 'ankâsıyız biz âşiyânı neyeleriz

Râ'if
Gûşe-i vahdetde ol herkesle etme ihtilât
Râzını her nâkese fâş etme eyle ihtiyât

Emîrî
Öyle müfsidler çıkar ba'zen benî âdemde kim
Havf eder etsin anınla rûh-ı şeytân ihtilât

Râ'if
'İyd-ı... mevsiminde her kişi kurban keser
İşte ben kurban sana artık ne lâzımdır ganem

Emîrî

İhtilâf icâd eden dâ'im 'ukûlun 'aczidir
Yoksa olmuşdur bütün âsâr-ı kudret-i muntazım

Râ'if
Bisyâr kerem eyledi Râ'if bana ol yâr
Kûyunda fedâ olsun ana cism ile cânım

Emîrî
Yârin gazab-ı gamze-i hûn- rîzini görsem
Âyîne olur çeşmime ferdâ-yı cihânım

Râ'if
Muhabbet neş'esiyle mest olup maksûde erdim ben
Nigâh-ı iltifât-ı sâkî-i devrâna yalvarmam

Emîrî
Sakladım mürtekiblerden şu 'âlî-kubbe altında
Marîz-i gayretim zehr isterem dermâna yalvarmam

Râ'if
Dâ'imâ ağyâra şefkat 'âşıkâna zulm eder
Kadr u kıymet bilmeyen dildâr elinden el-emân

Emîrî
Zuhr-ı zulmu rüşvet-i mesmûmen nâf-i 'ad eden
Mülkü berbâd eyleyen gaddâr elinden el-emân

341

Râ'if
Hatâdır Râ'ifâ hercâyî dildâra gönül vermek
Kişinin pest olur kadri nasıl merd-i 'azîz olsa

Emîrî

Hakîkî ehl-i himmet inhirâf etmez sebâtından
Cihân tûfâna dönse hâl-i 'âlem rûste-hîz olsa

Râ'if

Nice sabr eylesin Râ'if zalâm-ı şâm-ı hicrâna
Kamer tal'atli yârim meh-i cebînim nerde ben nerde

Emîrî

Metîndir re'yim ammâ 'azmime yârân muhâliftir
'Ulüvv-ı himmet re'y-i metînim nerde ben nerde

Râ'if

Kemâl-i ma'rifet bulmak dilersen benliği terk et
Sakin ardınca gitme nefis-i gaddârı helâk eyle

Emîrî

Vatan firdevse dönsün mu'cizât-ı istikâmetden
İlâhî mürtekib hâ'inleri kahr u helâk eyle

Râ'if

Gehî mest ü gehî huşyâr gehî sâkit gehî perrâr
Dolaşır 'âşıkân her bâr ser-i kûy-ı dilârâyı

Emîrî

Giyince düşme derd-i 'alâyık sardı etrâfım
Sanırdım ben giyen bî-derd olur semmûr u dîbâyı

Râ'if

Vilâlin vakti geldi güller açtı nev-bahâr oldu
Keremler lutf u ihsânlar olur 'uşşâk-ı şeydâya

Emîrî

Yine hâb-ı cehâletten ayılmaz merdüm-i gâfil

Eğer bin ‘ilm u hikmet âfitâbı doğsa dünyâya

Âtiyen dahi bir çok nazâ’ir elvâhında âsârı görülecektir.

Dîvân-ı eş’ârı müretteb ve inşâsı zarîf ü a’zabtır. Pederimizin bâ-cenâhı olmak cihetiyle hasbü’l-karâbe mecmu’a-i eş’ârını ser-â-pâ mutâla’a eylediğim gibi bir çok gazellerini tanzîr ederek kendilerine irâ’e eyledikçe ceyb-i iftihârımı nuhûd-ı takdîr ile mâl-â-mâl buyururlar.

Halûk, beşûş, halim, mütevâzî, ‘ârif, ahvâl-i ‘âleme vâkîf sâhib-i hüner ü ma’ârif bir merd-i kâmidir. İşbu tezkiremizin tahrîri esnâsında mecmû’a-i eş’ârını ahz eylediğimden hâlâ nezdimde mevcûddur. Ba’zı gazellerinin bâlâsında –Yûsuf Râ’if Hâmi-zâde- ‘ibâresi muharrerdir. Hâmî merhûmun ve sâ’ir şu’arânın gazellerini tahmîs ve ba’zı kasâid ve târîhler de inşâd

342

etmişdir. Farisî gazelleri de vardır. Şu gazeli mecmû’a-i eş’ârından tahrîr eyliyoruz:

Bu şeb meclisde gördüm mest-i nâzım deste câm almış

Bu lutf-ı tab’ ile Hâtem gibi ‘âlemde nâm almış

Makâm-ı nağme-i mutrib usûl-ı nâle-i tanbûr

Bu hây u hûy-ı rindâne ile meclis intizâm almış

Küşâd olsa ‘aceb mi gözlerim yâ hûbveş gamdan

Bi-hamdillâh gönül ol Mâh-ı Ken’ândan peyâm almış

O servîn mîve-i vaslın düşürmekdir bu şeb kasdı

Gönül hayfâ dimâğa nâ-becâ bir fikr-i hâm almış

Geçer Mecnûn gibi dünyâ vü ‘ukbânın hevâsından

Nesîm-i zülf-i helyîden o kim ‘itr-ı müşâm almış

Figânı artar eksilmez dem-â-dem ‘andelîbâsâ
O kim bu rûzigârın hâr-ı zârında makâm almış

Bu dehr-i bî-vefâda bir Kalender-meşrebim ‘Râif)
Ki benden hırka-pûşân-ı cihân feyz-i kelâm almış

RÂSİM

İsm-i ‘ârifâneleri (Mehemmed Kâsım)’dır. Müşârun-ileyh ezkiyâ-yı zamânenin bir necîblerinden olduğu gibi tertîb-i dîvân eden şu’arâ-yı belâğat-ârâlarındandır.

Dîvân-ı eş’ârına Rûmeli Kaz’askeri nakîbü’l-eşrâf Es’âd Efendi merhûm gibi bir fâzıl şu kıt’a-i garrâ ile nâtika-senc-i takrîz olmuşdur:

N’ola hem-nâm ben-î Âmidî-i üstâdın
Kilk-i feyz-i süheni dillere olsa Kâsım
Hâme takrîzine sûret veremez kim oldu
Es’âda rûh-ı musavvir gibi tab’-ı Râsim

1195 hudûdunda tevellüd eden müşârun-ileyhin pederi şehrimizin sürâhî esnâfindan idi. Mahdûmunu ibtidâ-yı ..... her ne kadar sürrâhîlik san’atına sevk etmiş ise de ferzen-i necîb san’atla me’lûf olmayı ‘uluvv-i himmetine yakışdıramamış ve her bir ihtiyâc u zarûrete tahammül ederek tahsîl-i ‘ulûm-ı ‘âliyeye çalışmışdır. Tahsîl-i ‘ulûm husûsundaki himmet-i bülendini seyr eden vâlid o serrâc ve hâc-ı kemâlâtı kendi hâline terk eylemeğe mecbûr oldu.

Fi’l-hakîka hazzet-i zekâ vü cevdet-ârâ ile mümtâz bir zât-ı fezâ’il-simât zuhûr eylediğinden ba’zı eshiyâya kasîdeler takdîm ve bir takım ahsâyı da hicviyelerle teşhîr ü teş’îm eder.

Ve ba’zı me’mûrîn-i hükûmetin zulm i’tisâfindan bî-râz olan fırkalarla hem-âheng ü fâk ve zulmedîde ve zahm-hürdelerle revâbit-nümâ-yı ‘ahd ü mîsâk olurdu.

Evâ’il-i hâlinde olan vekâyi’andandır ki bir gün gücendiği bir zât hâkkında mevzûn hicviye tanzîm ü a’tâ etmiş. O zât bu hicviye neşr

olunmayıp şekk u kemnâm edilmek şartıyla kendisiyle pazarlığa girişerek nihâyet bir top Hind kumaşıyla sulha ‘arzâ etmiştir. Halbûki câ’izeyi aldıktan sonra hicviye yine neşr olunmuş idi şu beyt andandır:

343

Kapkara çehresi çömlek gibidir

Çıkacak gözleri şemşek gibidir

1225 hudûdunda tekmîl-i nesh-i ‘ilmiye ederek kibâr-ı ‘ulamâ-yı memleketden sâbîkû’t-terceme müftî-i esbâk ‘Abdulhâmid Efendi merhûmdan me’zûn ü mü’câz olmuştur.

Ba’de zînet-bahş-ı medâris-ı şehr ve meşgûl-ı ahvâl-ı dehr oldu. Sinn-i ‘âlileri hudûd-ı erbe’ini tecâvüz eyledikten sonra ‘ulûm-ı bâtineye sûret-i meyelân göstermiş ve bir mürşid-i muhakkak taharrîsi esnâsında Mevlânâ Hâlid Ziyâ’eddîn Hazretleri’nin havârik-ı kemâlâtını işterek makarr-ı kerâmet-penâhileri olan ‘Irâk cihetine ‘azîmet eylemek niyyetinde iken Şeyh-i müşârun-ileyh hazretleri Şâm-ı Şerîfe muhâceret etmek üzere Urfa’ya teşrîf buyurmakta olduklarını haber alarak şehri mezkûre şitâb u hâk-i pâ-yı cenâb-ı ‘azîze rûy-mâl ile kâm-yâb olmuş idi. Cenâb-ı şeyh Şâm-ı Şerîfe vâsıl olduktan sonra iftirâklarına tahammül edemeyip Şâm-ı cennet-müşâma ‘azîmet eyledi.

İbtidâ cenâb-ı şeyhin halîfeleri Şeyh Ahmed Efendi terbiyeleriyle kâm-ver ve andan sonra hizmet-i hazret-i şeyh-i ‘âlîde altı sene mikdârı beste-i kemer olmuştur.

İctihâdât-ı ‘azîme ve riyâzat-ı cesîme ile vâsıl-ı ‘ilm u ‘irfân-ı bâtın oldu. Şeyh-i kerâmet-pîrâlarının emr ü telkîniyle memleketine ‘avdet ve neşr-i ‘ulûm-ı ‘âlîye ile imrâr-ı vakt u sâ’at eyledi. Ba’zı velât-ı kirâmın vâkı’ olan teklîf ü ibrâmları üzerine ol vakit hükmünce mansıb-ı mu’tenâdın olan jurnal kitâbetini de bir müddet kabûl ederek ol sûretle te’mîn-i ma’îşet eyledi.

1254 senesinde kitâbet-i mezkûre ‘uhdesinde olduğu hâlde mevâlî-i kirâm silsilesine dâhil olarak ‘uhde-i fâzılânelerine hâric pâyesini tevcîh buyuruldu.

1256 senesi hilâlinde meclis-i kebir eyâlet a'zâlığına ta'yîn olundu. 1260 hudûdunda 'âlem-i firdevse hırâmân oldu. Levha-i nazâ'irinden bir kıt'a tahrîr olunur:

Sultân Bâyezîd Hân-ı Velî

Eyledim dilde hayâl-i çeşmine bağrım kebâb

Dostum ma'zûr ola hayru't-ta'âm-ı mâ-hazar

Sultân Süleymân Hân-ı Kânûnî

Ol kemân-eburû kaçan kim nâz ile çeşmin süzer

Sîne de durmaz hadeng-i gamzesi eyler güzer

Sultân Ahmed Hân-ı Sâlis

Bir safâ ile neşât-âbâdî etdin müstekar

Sana da gam-ı 'adem-âbâda lâzımdır sefer

Şeh-zâde Cem ibn-i Fâtih Sultan Mehemmed Han

Kondu çün kim hâne-i belâ vü derd ü gam

Bunca mihmâna 'aceb yetmez mi bir büryân-ı ciğer

Şeh-zâde Korkut ibn-i Bâyezîd Hân-ı Velî

Tûtüyâ-yı hâk-i pâyından eden kat'-ı nazar

İki gözümse gerekmez çıksın ey nûr-ı basar

Şeh-zade Bâyezid ibn-i Kânûnî Sultan Süleyman Hân

Hâk-ı râhında makâmım dilde mihrim var iken

Hey ma'âzallâh gerekmez taht-ı 'âc u tâc-ı zer

Şeyhî-i Kadîm

Ey sabâ ger menzil-i cânâna kılarsan sefer

Gülşen-i cândır gözümde gözle rûşen kıl nazar

Resmî-i Kadîm

Gözlerim hicrinde cânâ nice bulsun zîb ü fer
Kim bu rûşendir izâ câ'e'l-kazâ 'ammiyü'l-basar

Me'îf

'İyd-ı kudretde kurulmuş âsumân-ı dolâbdır
Hûblardır çarh urur binmiş ona şems ü kamer

Şem'î-i Üskübî

'Aşık-ı sâdıklara düşmenler etmez etdiğin
El-hazer ey dostlar ol bî-vefâdan el-hazer

Münîr-i Kadîm

Dil hadeng-i gamzene göz göre vardı verdi cân
Çâre ne çünkim izâ câ'e'l-kazâ 'ammiyü'l-basar

'Ulvî-i Kadîm

Ey ki şevkinden cemâlin mahv olur şems ü kamer
Vey ki zevkinden mekâlin su olur şehd ü şeker

Seyyîd Feyzî Bey

Ey kaşı yâ nâvekin gûyâ ki olmuş ney-şeker
Lezzet-i zahmı ölüm acılarını def' eder

Sıdkî-i Belgırâdî

İster isen nefes ü şeytân bulmasın sana zafer
Sâde-dil ol levh-i dilden mâsivâ nakşın gider

Hısâlî Defterdâr

Gördüm sâkî sūrâhî gibi zarf-ı müstekar
Bezm-i meyde 'ahdine durmaz döner peymâneler

Kâsım, Râsim, Âmidî, Sâhib-i Terceme
 Sen kuzusun sevdiğin çıkma koyundan kıl hazer
 Değmeye tenvirden tâ kim tennûra zarar

Kâmî-i Âmidî
 Erse de maksûduna encâmı nâ-mes'ûd olur
 Olmayınca dilde ihlâs u muhabbetden eser

Emîrî Câmi'u'l-Hurûf
 Sû-i meslek kimseye yâ Rab tabî'at olmasın
 Müfsîdi ifsâda îcâb-ı tabî'at sevk eder

345

Müşârun-ileyhin şu'arâ ile bu misüllü muşâ'aresi ve 'ulemâ ile müdâvelesi kesîrdir. Hattâ 'allâme-i şehîr Küçük Ebûbekir Efendi hafidi mütehâyizân-ı 'ulemâ-yı memleketden âtiyü't-terceme Râgıb Beyefendi merhûm gibi bir zât-ı muhterem şâ'ir-i meşhûr-ı 'Arab Ferezdek ismine yazdıkları lugaz üzerine -Şerh-i Lugaz ism-i Ferezdek li-Kâsım Râsimü'l-Âmidî- ser-levhasıyla ve zîrine de "ve zâlike'l-şerh iyzan"- 'ilâvesiyle iki şerh-i bedî' tahrîr etmişlerdir.

İbâdât u tâ'ât ve neşr-i fezâ'il u kemâlât ve ashâb-ı ihtiyâca mu'âvenât-ı mekârim-i gâyât ile muttasıf bir zât-ı ercümend ve hulâsâ hitâm-ı dünyâ-yı nâ-pâydâr için ebnâ-yı cinsine firâvn kesilen haksızların Mûsâ-yı Kahhârı bir hamiyet-mend idi.

Bu zât-ı 'âlî-kadrin dahi terceme-i ahvâl-i fâzılâneleri zamânında yazılan kütüb-i edebiyede ve ez-cümle Fatîm Efendi Tezkiresinde bile gayr-ı muharrerdir. Yalnız Kaz'asker Es'ad Efendi merhûmun hatt-ı destiyle bir mecmu'asını gördüm ki 1252 senesinde İrân Sefâretindan 'avdet eylediği esnâda Cehâr-şenbe Kazasında müşârun-ileyh ile mülâkât eylediğini bi'l-beyân-ı bâlâda tahrîrimize karîb bir sûrette Kaz'asker Es'ad imzâsı altında 'aynen şu satırları tahrîr eylemiştir:

‘Namı Kâsımdır. Beldesi Âmiddir. Ve Sürâh-zâdedir. Şevk-i hasretle Şâm’a varıp nazar-îşân ile az vakitde mazhar-ı ‘ilm ü ‘irfân olup ibtidâ halife-i Hazret-i Ahmed Efendi’den dâhil-i tarîkat ba’de hizmet-i hazrette beş altı sene bulunup elsine-i selesede nazmen ve nesren tahrîr-i kelâma kudret-yâb olmuştur. Ve dîvân dahi tertîb etmiştir. Îrân Sefâretinden ‘avdet ederken Cehârşenbe Kazâsında mülâkât olundu. Fî 9 Şa’bân sene 1252

Fuzûlî merhûmun şu matla’-ı meşhûru üzerine icrâ eylediği tercî-i bend-i üstâdâne vü belîğaneleri tahrîr olundu:

‘Ülfet-i ‘aşk ile nâzın idi ol rütbe tenim

Gûyiyâ bâr-girân idi ana pîrechenim

İşte oldum mütecerrid dahi yoktur hüznüm

Gayri esvâba komuşdur beni böyle edenim

Penbe-i dâğ-ı cünûn içre nihândır bedenim

Diri oldukça libâsım budur ölsem kefenim

‘Âlemi tutsa eğer ebr gibi havf u hatar

Belki bârân gibi yağsa heme-ân şûr ile şer

Şöyle kim ehl-i cihân eyleseler cümle hazer

Bana te’sîr edemez sehm-i keder zerre kadar

Penbe-i dâğ-ı cünûn içre nihândır bedenim

Diri oldukça libâsım budur ölsem kefenim

Benim ol rind-i harâbatî-i bî-sûd u ziyân

Ne ferah kesb ederim olsam eğer şâh-ı cihân

Ne keder eylerim olsam dahi bî-nâm u nişân

Tav’an oldum ben o zî-‘ulemâdan ‘üryân

Penbe-i dâğ-ı cünûn içre nihândır bedenim
Diri oldukça libâsım budur ölsem kefenim

Terk-i tecrîd ile oldum kamudan ben mümtâz
Dahi enbâ-yı zamâne ne imiş nâz u niyâz

Kâni'im az ile ben bulduğunu bilmem az
'Atlasın başına çalsun felek süfle-nevâz

Penbe-i dâğ-ı cünûn içre nihândır bedenim
Diri oldukça libâsım budur ölsem kefenim

Şeref ü fazl ü hüner-i saltanat ü câh u celâl
Hep eder sâhibinin kalbine îrâs-ı kelâl

Ola hep tâlib u râgib derine mâl u menâl
Gam değil bende bulunmaz ise esvâb ile mâl

Penbe-i dâğ-ı cünûn içre nihândır bedenim
Diri oldukça libâsım budur ölsem kefenim

Benine mesken kılalım kendime beytü'l-hüznü
Tard u teb'îd edeyim nefsim olan Ehremeni

Beni pes kande bulur şûriş-i dîn-i Behremeni
Bulamazsın arama sen dahi ey 'akl-i beni

Penbe-i dâğ-ı cünûn içre nihândır bedenim
Diri oldukça libâsım budur ölsem kefenim

RÂŞİD

E'âzım-ı fuzelâ vü mütebahhîrîn-i 'ulemâdan Kal'avî Ahmed Râşid Efendi merhûmdur âbâ vü ecdâdı eşrâf-ı kirâm ve sâdât-ı benâmdandır. Âmid şehri derûnunda vâkı' kal'adaki hâne-i 'âlfilerinde 1200 hudûdunda gehvâre-i zîb-i velâdet oldu. Tahsîl-i dâniş u ma'rifete verziş u tekmîl-i 'ulûm-ı âliyye kûşîş eyledi. Bir müddet de Musul ve Bağdâd cihetlerine 'azîmet ederek meşâhir-i fuzelâ-yı Musul'dan Sâlih El-Sa'dî Hazretleri'nden 'ilm-i hisâbdan Bahâiye'yi ve daha ba'zı kütb-ı mu'tebereyi okudu. Fuhûl-ı 'ulemâ-yı 'Irâkiyeden bir çok nevâdir ve garâ'ib-i 'ulûm ve ma'ârif-i ahz ü telakkî eyledikten sonra memleketine 'avdet etmiş ve şehrimizin en meşhûr 'ulemâ-yı zevi'l-ihtirâmından olmuştur.

Zamân-ı fâzılânelerinde Diyarbekir'e gelen bi'l-cümle vüzerâ-yı 'izâm ve ümerâ-yı kirâm 'indinde muhterem ve kâffe-i ahâlî-i memleket nezdinde mübeccel ü mükerrerem idiler.

Vezîr-i fezâ'il-i semîr sâbîku't-terceme Es'ad Muhlis Pâşâ Hazretleri müşârun-ileyhin 'ilmü kemâline ve ahlâk-ı hasenesine dil-rubûde olduklarından kendilerine hâce ittihâz edip vefâtına kadar yanından ayırmamışlar idi.

Es'ad Muhlis Pâşâ merhûm üç seneden ziyâde Diyarbekir vâflîliğinde bulduktan sonra 1267 senesinde şehrimizde vefât eylemiş ve müşârun-ileyhin irtihâlinden sonra artık hârice çıkmayıp

347

kûşe-i 'uzleti ihtiyâr ve neşr-ı 'ulûm-ı 'âliye ile imrâr-ı leyl ü nehâr ederek 1272 senesinde zülâl-i rûh-ı fâzılâneleri bahr-i tahmet-i zü'l-celâle cârî vü vâsıl olmuştur.

Yâr-ı şefikleri âtiyü't-terceme Şeyh-zâde 'Osmân Nûrî Pâşâ merhûmu fâzıl-ı müşârun-ileyhin vefâtına bu târîh-i rakîki inşâd eylemiştir:

Mecma'-ı fazl u fezâ'il-i ma'den-i hilm u vekâr

Seyyid-i âli-tebâr Ahmed Efendî-i benâm

Zî-fünûn olmuşdu cümle sebt-i levh-i fâtırı
Nahv ü âdâb u me'ânî mantık-vefka vü kelâm

Vâkıf-ı esrâr tefsîr-i kelâm-ı kibriyâ
Hâdim-ı 'ilm-i hadîs Hazret-i Cibrîlü'l-enâm

'İlm ile takvâ ile zühd ü 'iffâf u fazl ile
Çok değil olmak imâm-ı ehl-i sünnet ol hemân

Göçdü bu dâr-ı fenâdan (Nûrî) târîhin dedim
Rûh-ı Ahmed Râşid oldu bülbül-i 'adn-i kirâm sene 1272

Kabr-i 'âlîleri Dağ Kapısı hâricinde –Kile-hâne- nâm mahall-i ma'rûf civârındadır. İşbu tezkiremizin tahrîri esnâsında merkad-i fâzılâneleri ashâb-ı vukûftan tahkîk olunarak ba'zı ahıbbâ ile 'azîmet ve merkad-i mübâreki bulunup ziyâret olundu. Ser-levha-i mezârî mevki'inden sukût ederek nâbüd olmuş idi. Etrâfı bi't-taharrî ikiye münşakk olduğu halde bulunmuş ve getirilip merkad-i mübâreki üstüne vaz' olunmuşdur. Bâlâda tahrîr eylediğimiz Şeyh-zâde 'Osmân Nûrî Pâşâ'nın târîhleri levha'-i merkad-i 'âlîlerinde muharrer değildir. Zîrâ vefâtını müte'âkib sene-i mezkûre zarfından 'Osmân Nûrî Pâşâ dahi vefât etmiş idi. Ser-levha-i merkad-i nûr-ı muhîtlerinin mensûr bir 'ibâre-i 'Arabiyye ile mevşih olduğu görülmüşdür. Ashâb-ı hayrât tarafından bu gibi merâkîd-i 'âliyenin ta'mir ü muhâfazası mutevakkı'dır.

Müşârun-ileyhin 'ilm-i edebde- Sunûhat- isminde bir te'lîf-i bî-nazîri vardır. Mevlidîn ü mahzurumîn ve câhiliyetü'l-'Arabın belîğ-i eş'âr-ı ceyyidesini bir araya cem' ve kendi şi'r-i 'Arabiyesinden de bir hayli mikdâr ders etmiş en mühim ve müşkil mevki'lerini yine 'Arabî 'ibâre ile şerh ü îzâh eylemişdir. Bu te'lîfe üstâd-ı a'zam fehâme-i makdem zübdetü'l-mudakkikîn hâtimetü'l-müfessirîn müftî-i Medînetü's-Selâm Âlûsî-zâde Mahmûd Şehâbeddîn-i Bağdâdî Hazretleri'nin takrîz-i 'âlîleri vardır. Ba'de'l-hamdele ve't-tesliyye 'aynen 'ibâre şudur

“Fakat mürüvvet ve enâ ‘ale müstemiletü’s-seyr bi-Diyarbakir
[1] ve kad lehicet bi-zikri Diyârî lehec.”

[1] Müşârun-ileyh Âlûsî-zâde Mahmûd Efendi Hazretleri Dersa’âdet’e sûret-i ‘azîmetini yollarda ve Dersa’âdet’de görüşdüğü zevâtı ve sâ’ir ahvâl-i seyâhatı hâvî -Neşvetü’l-şimûl fi’s-sefer ile İslambol- ve -Nüşetü’l-Elbâb ve garâ’ibü’l-İğtirâb fi’z-zehâb ve’l-ikâme ve’l-İyâb- isimlerinde iki kıt’a seyâhat-nâme-i kıymetdâr tahrîr eylemişdir. Müşârun-ileyh hazretlerinin hatt-ı imzâ ve mühr-i ‘âlfileri tahtında olarak her ikisi dahi sâ’ir bazı âsâr-ı mübecceleleriyle berâber bu ‘abd-i ‘âcizde mevcûddur.

348

349

350

351

352

Fazıl-ı müşârun-ileyh Ahmed Râşid Efendi Hazretleri’nin şu’arâ-yı eslâfa nazîreleri ve yârân-ı mu’âsırın ile müşâ’aresi vâfidir. Bir mikdârı irâ’e olunur:

Râşid-i Âmidî Sâhib-i Terceme
Fârîğ-i bûd u nebûd etdi bizi cür’a-i mey
Çekilmez ‘âlem-i fânide gam-ı nist ü hest

Şeyh-zâde ‘Osmân Nûrî Pâşâ-yı Âmidî
Râh ile rûhunu şâd et koma elden kadehi
Râşid ü Nûrî gibi çekme gam-ı nist ü hest

Râşid-i Âmidî
Maksadın ‘izhâr idi ‘âşkî gönülde cân gibi
Hayf kim Râşid yanıldın sırrı ‘izhâr eyledin

Şeyh-zâde Ebûbekir Bekrî-i Âmidî
Bekriyâ Râşid gibi râgıb olunca şi’rine
Tâze kopmuş gül gibi mazmûnlar ‘izhâr eyledin

Râşid-i Âmidî

Ol gonca gülzâr-ı melâhat ele alsa
Bir başka letâfet eder izhâr karanfil

Şeyh-zâde ‘Osman Nûrî Pâşâ-yı Âmidî

Peyrev olalı Râşide Nûrî bu gazelle
Oldu ser-â-pâ hâme-i eş’âr karanfil

Râşid-i Âmidî

Nevrûz zamânında gelir gülşene hûbân
Ferş-i ruh eder sâha-i gülzâre benefşe

Şeyh-zâde ‘Osman Nûrî Pâşâ-yı Âmidî

Şerbet gibi Nûri gazel-i Râşidi tanzîr
Et gör ne halâvet verir eş’âra benefşe

Râşid-i Âmidî

Bûlbüllere tebşîr-i kudûm gül içindir
Evvelce gelir bâğ-ı tarabzâya benefşe

Şeyh-zâde ‘Osman Nûrî Pâşâ-yı Âmidî

Olmuş gazel-ârâ-yı benefşe deyu Râşid
Nûrî öğünür gonca-i ra’nâya benefşe

Râşid-i Âmidî

Tebrîk için eyyâm-ı safâ-bahş-ı bahârı
Taktîm edelim biz dahi dildâra benefşe

‘Osman Nûrî Pâşâ-yı Âmidî

Nûrî gazel-i Râşidi tanzîre çalışmak

'Arz eylemenin farkı ne gülzâre benefşe

Râşid-i Âmidî

Ahkâm-ı kazâ merkezini bulsa gerekdir

Beyhûde bu feryâd ile nâlişler efendi

Seyfi Bey Defterdâr-ı Âmidî

Bir kere de insâfa gelip eyle tedâvi'

Tîr-i sitemin tâ ciğere işler efendi

Şeyh-zâde 'Osman Nûrî Pâşâ-yı Âmidî

Seyfi Beyefendi edicek Râşidi tanzîr

Nûrî'ye dahi geldi bu hâhişler efendi

Seyfi Bey Defterdâr-ı Âmid

Pek yakıştı dilberân-ı nâzenîn sîmâlara

Andan ötürü mazhar-ı a'zâz-ı bisyâr oldu fes

Râşid-i Âmidî

Şi'r Mîr Seyfi'ye tanzîrde i'câz için

Nazmım elde Râşidâ dünyâyı devvâr oldu fes

Şeyh-zâde Mîr Mehemed Sâbir-i Âmidî

Cennetâsâ oldu cânâ hep cihân

Per açıp uçmağa geldi murg-ı cân

Râşid-i Âmidî

Oldu tab'-ı Mîr Sâbir'den bu gün

Su gibi bir matla-ı garrâ revân

Şeyh-zâde Mîr Mehemed Sâbir-i Âmidî

Lebi müldür ruhu gül müşk kâkûl zülfü sünböldür

Beyâz gerden-i kâfûru üzre hâli fülûldür

Râşid-i Âmidî

Bilir bilmezlenir bîmâr-ı ‘aşkı olduğun Râşid
O şuhun meşrebi ‘uşşâkdan zîrâ tegâfûldür

‘Abdurrahman Hâlis Kerkûyî

Büyu bir servdir kim gülşen-i hüsne cilâ vermiş
Ana erbâb-ı ‘aşkın göz yaşından cûybâr olmuş

Râşid-i Âmidî

Olur mu âh bir gün bezm-i vuslatta olup mahrem
Göreydim yârı âğuşumda yatmış der-kenâr olmuş

Fusûlî-i Bağdâdî

Şifâ-yı vas-ı kadrin hicr ile bîmâr olandan sor
Zülâl-ı zevk-i zevkin teşne-i dîdâr olandan sor

Râşid-i Âmidî

Safâyı bûse-çîn-i gabgab-ı dildâr olandan sor
Serveri mazhar-ı zevk-i visâl-ı yâr olandan sor

354

Tevfik Bey Vâlî-i Diyarbekir Sadr-ı Esbak

Reşid Pâşânın Dîvân Kâtibi

Rumûz-ı dil mü’l-esmâyı ta’lîm etmek istersen
Anı şeb tâ seher feryâd ile bîdâr olandan sor

Kâmî-i Âmidî

Safâ-yı ‘işret u ‘ayşî ne bilsin mest u mahmûrân
Şarâb-ı ‘âfiyet zevkin dil-i bîmâr olandan sor

Râşid-i Âmidî

Ey gözü âhû değişmem çîne çîn-i zülfünü
Vuslatın dâru's-selâmın vermezem Bağdâda ben

Zarbaz-zâde Sâlih Rif'at Bey Defterdâr-ı Âmid
Lutf-ı tasvîr-i hayâlin yâr nakş etdi dile
Bakmazam sûretger-i dîvâr olan Behzâda ben

Sa'îd Pâşâ-yı Âmidî
Yoktur âlâyış (Sa'îd) âyîne-i hâtırda hic
N'ola âsâr-ı 'alâyıktan olursam sâde ben

Lâ-Edrî
Ben seni bir dem ferâmûş etmedim ey bî-vefâ
Râzıyım yanında bir kere geleydim yâda ben

Râşid-i Âmidî
Yâre çok sûzişler 'izhâr eylemek ister gönül
Neyleyim hengâm-ı fırsatta zebânım lâl olur

Şeyh-zâde 'Osman Nûri Pâşâ-yı Âmidî
La'l-i nâbın hâtır-ı Nûrîye ettikçe hutûr
Şevk ile sermest olur nûş-ı meye meyyâl olur

Kâmî-i Âmidî
Hicv-i la'linle remîm-i hâk olan 'âşıkların
Kim nebâtından yemiş minhâr-ı tûtû al olur

Vehbî-i Kadîm
Olmuş zülâl-ı vaslına leb-teşne bir mehin
Ser-çeşme-i letâfete âb-ı revân iken

Râşid-i Âmidî

Meftûnu oldu bir büt-i fettân 'âlemin
Zülf-i siyâhu fitne-feşân-i cihân iken

Şeyh-zâde 'Osman Nûri Pâşâ-yı Âmidî
Râşid de ebkem oldu fasîhü'l-beyân iken
Pîr oldu tıfl-ı tab'ı henûz nev-civân iken

Râşid-i Âmidî
Dil değil zâlim deler gamzin dokunsa mermeri
Ol miyân-ı mûya bâr etme takınma hançeri

Râ'if-i Âmidî Mukâbeleci-zâde
Kaşları benzer hilâle çeşm-i mestî cân alır
Câme-i gülyûn geyinmiş âfet olmuş ol peri

355

Râşid-i Âmidî
Dil sadefdir mahzen-i lü'lü değildir yâ nedir [1]
Bu cihetten her sözüm incü değildir yâ nedir

Emîri-i Âmidî Câmi'u'l-Hurûf
Yâri meşhûr-ı cihân 'âşıkları giryân eden
Çeşm-i pür-nem 'ârız-bî-mû değildir yâ nedir

Râşid-i Âmidî
Teslîmiz gazâlân seyreder vâdi-i firkatde
Gazâlân gıbtası şol gözleri âhûdan ayrıldım

Emîrî Câmi'u'l-Hurûf
Selam olsun size ey bülbülân-ı 'âlem-i bâlâ
Ol firdevs-i safâdan ravza-i dil-cûdan ayrıldım

Râşid-i Âmidî

Süfle-perver kînever ehli dile kârı keder
Hak yedimde çarh ile girsem eğer da'vâya ben

Emîrî

Kible-gâhı cebhe-i yâr oldu nûr-ı çeşmimin
Âfitâb-ı muhteşemle olmuşum hem-pâye ben

Râşid-i Âmidî

Dem-i firkatde ihyâ dedi sağlık olsun
Ben nice sağ olayım rûh-ı revânım gitti

Emîrî

Yetmedi kûyuna yârin ne kadar yüksek imiş
Felek-i a'zama tâ âh u figân gitdi

Mağfûr-ı müşârun-ileyh 'ulûm u kemâlatda yektâ muhît-i
a'zam-ı fûnûn .... 'âmil, 'âbid, müttakî, âmil bir 'allâme-i bî-hemtâ idi.

'Umûm ahâli-i vilâyet ve bi'l-hâssa mütemekkinân-ı derûn-ı
memleket müşârun-ileyhin du'â-yı hayrına nâ'il olmayı makâsıd-ı dâreyn
için bir iksîr-i a'zâm bilirlerdi. Âtiyü't-terceme Hâcî Mehemed Râgıb
Beyefendi gibi bir fâzıl-ı 'âlî-kadr müşârun-ileyh hakkında kasîde-i
'Arabiye inşâd etmiştir.

Bâlâda nâzirleri murûr eden Diyarbekir vâlisi Şeyh-zâde
İbrâhîm Hafid Pâşâ ve encâl u ahlâf-ı kirâmları 'Osman Nûrî Pâşâ ve
Bekir Bekrî ve mütesellim-i memleket Mehemed Sâbir Beyler hakk-ı
üstâdânelerinde fevka'âde ta'zîm ve ziyâfet ve da'vetlerle tevkîr ü tekrîm
eylerlerdi.

[1] Şu matla'lı gazel müşârun-ileyhin zamân-ı hayâtında olunan Fatin
Efendi tezkiresinde bu 'ibâre ile muharrerdir:

"Diyarbekir 'ulemâsından olup mukaddemâ Kürdistân vâlisi müteveffâ
Es'ad Pâşâ'nın bir müddet kitabcılık hizmetinde bi'l-istihdâm mu'ahhıran şehri
Âmid'de câygîr-i ikâmet olarak mevâlî-i devriyeden bulunduğu halde ile'l-ân neşri-
'ulûm-ı 'âliye ile imrâr-ı subh u şâm eylemekte bulunmuşdur."

Matla'-ı i'mârından mahta'-ı envârına kadar neşr-ı 'ulûm-ı 'âliye ile meşgûl bulunmuş ve bi'l-hassa Câmi-i Kebîr-i nûr-ı lâmi'de bir müddet Sahîh-i Buhârî tadrîsine devâm ettiği halde hiç bir gün kitâb açmayıp kâffe-i ahâdis-i mübârekeyi 'anâne-i revât-i sekât ile zikr ü ta'dâd ve gâyet müessirâne va'z u nesâyih ile irâ'e-i feyz-i reşâd ederek fazl u kemâline inzimâm eden kuvve-i hâfıza-i gatrîfânelerine herkesi takdîr-hân u hayrân eylerdi.

Bununla berâber umûr-ı dünyeviyeye râğbet ve iltifatı yokdu. Mu'âmele-i dünya-perestânedede râcil görünürdü. Fi'l-hakîka cenâb-ı üstâd-ı ekrem umûr-ı dünyâdan mütegâfil fakat hayr u hasenâta mâ'il ve ebnâ-yı cinsine mu'âvenetde bir merd-i basîr-i bî-mu'âdil idi.

Vâlid-i fakîr buyururlar ki: Kâşâne-i fâzılâneleri şehrin kal'a derûnunda olması ve hâne ve mahallemizin yek-diğerine ba'id bulunması hasebiyle müşârun-ileyh hazretleriyle nâdiren görüşülmekte idi.

1260 târîhinde Diyarbekir vâlisini bulunan Kaptan-ı esbak Seydî Alî Pâşâ-zâde Hamdî Pâşâ'nın nezdine bir maslahat için gitmeğe mecbûr olmuşdum. Ni'me't-tesâdüf müşârun-ileyh Ahmed Râşid Efendi Hazretleri pâşânın nezd-i vezîrânelerinde idi. Hemân on sene miktârı bir zaman var idi ki cenâb-ı üstâd ile görüşmemişdim. Beni gördüğü anda bir matlab için gitdiğimi Hasan ile kıyam ve hürmet etdi. Nezd-i fâzılânelerine aldı. Pâşâ dahi kıyâm ve ihtirâma mecbûr oldu. Beni istifsâr-ı hâtır ile ta'yîb ettikten sonra vâlî-i müşârun-ileyh hazretlerine âbâ vü ecdâdımdan bahisle senâlarda bulundu. Mutayyiben mesrûren 'avdet etdim.

Sâbıku't-terceme Diyarbekir vâlisini Es'ad Muhlis Pâşâ'ya daha mahdemleri intisâbı ve pâşânın da fâzıl-ı müşârun-ileyh fevka'l-'âde hüsn-i zan ve i'timâdı olduğundan pâşâ-yı kadr-dân hakk-ı müşârun-ileyhde tavrî ü ihtirâmda ifrât ü infirâda varmış idi.

Es'ad Pâşâ merhum Bağdâd vâlliliğine pek çok arzû ederek husûsî bir sûretde makâmât-ı 'uzmâya murâca'at eylerdi. Ol zamân ise pâşâ'nın ma'iyetinde bulunan Vecîhî Efendi'nin evâ'il-i hâli idi. Bir gün pâşânın Bağdâd vâlliliğine ta'yînine dâ'ir ba'zı şâyi'alar zuhûru

esnâsında Vecîhî Efendi bir husûs içinde Cenâb-ı Üstâd'ın huzûruna gelmişti. Cenâb-ı üstâd Vecîhî'ye hitâben:

“Es’ad Pâşâ Bağdâd Vâlîsi olamayacaktır, fakat bir müddet sonra sen Bağdâd vâlîsi olacaksın” der.

357

Henüz vâlîliği hâtırına getirecek bir sinn ü mevki’de olmayan Vecîhî Efendi bu tebşîri bi’l-kabûl mübârek ellerinden öper.

Fi’l-hakîka az bir müddet sonra Vecîhî Efendi mukaddime-i ikbâl olmak üzere pâşânın birâderi Mes’ud Ağaya dâmâd ve gitdikçe kadr ü i’tibârı mezdâd olarak Ankara vâlîliğinden tahvîlen 1270 senesinde Bağdâd vâlîsi olur.

Cenâb-ı üstâd henüz hayatta olduğundan Vecîhî Pâşâ Bağdâd’a muvâsalatla berâber tebşîr-i mesbûkun câ’zesi olmak üzere fâzıl-ı kerâmet-beyân hazretlerine bin ‘adet altun gönderir. Üstâd-ı a’zam yazdığı manzûm cevâb-nâmeyle:

Sarı kisvetle ordu-yı dile bin ceş zer geldi
mısrâ’ını derc ile meblağ-ı mezkûrun vusûl bulduğuna işâret
buyurmuşdur.

Şu gazel fâzıl-ı müşârun-ileyhin âsâr-ı ‘aliyyesindendir:
‘Âkıbet cevrin harâb etti dil-i ma’murûmu
Kıldı mâtem-hâne azârın serâ-yı surûmu

Tal’atinle gel ziyâ-bahşâ-yı bezm-i vuslat ol
Zulmet-i firkatden âzâd et şeb-i deycûrumu

Ölmedim hayfâ felek derd-i derûna çâre-sâz
Gerçi irtihâmda bezl eyledim makdûrumu

Meşrebin mu’tâdıdır kesr-i kulûb-i ‘ârifân
Çâre yok tefrîhasından hâtır-ı mezkûrumu

Söylemiş insâfa gelmiş ‘özrin etmiş ‘i’tirâf

Eyledim pâ-mâl-i hasret (Râşid) mağdûrumu

RÂGİB

İsm-i muhteremleri Mehmed'dir. Sadr-ı esbak meşhûr Mehmed Râğıb Pâşâ merhûmun zamân-ı sadâretinde 1175 hudûdunda tevellüd eylediklerinden (Mehmed Râğıb) tesmiye kılınmıştır.

Dünyâda sebep-i rif'at ve 'ukbâda mûcib-i şeref u 'izzet olan 'ulûm-ı 'akliye vü nakliye fuhûl-ı kirâm-ı memleketden ahz u tahsîl eyledi. Silsile-i müderrisîne duhûl etdi. 1227 senesinde Dersa'âdet'e gitdi. Şeyhülislâm-ı vakt Dürrî-zâde 'Abdullâh Efendi'ye ba'zı kasâ'id takdîmiyle tevcîh ü iltifâta mazhar oldu. Bu Şitâ'îye Kasîdesi hatt-ı destiyle muharrer olan bir mecmû'a-i nefisede beyti bu mahalle tahrîr olunmuştur:

Nice bir ehl-i ma'ârif ola böyle nâ-kâm
Cümle bî-mâye vü nâdânların olmuş eyyâm

Gerçi ehl-i hünere cevri felek 'âdetdir
Hele bu mertebe şâyeste olur mu âlâm

Rûzigârın bize buzdun soğuk evzâ'ı nedir
Bu bürûdet nice bir ey felek-i nâ-fercâm

Çeşme-i mahbere-i ehl-i sühan yek-beste
Kilk-i erbâb-ı hüner oldu füsürde-ikdâm

Oldu tu'lû-ye sühan yahçe gibi bî-kıymet
Bilmeyip kadrini efsürde dimâğân-ı 'avâm

Gülşen-i ma'rifeti bastı zemistân-ı melâl
Urefâ kûşe-i külhanda dutar şimdi makâm

Âsiyâ-yı feleğin muncemid olmuş donmaz

Zemherîr-i elem etsin nice bir böyle devâm

Tâ-be-key gülşen erbâb-ı ma'ârifde ede
Tûde-i berf-i zemistân elem-i darb-ı hıyâm

Olmaya sarsar-ı ümîd-i hünermend-i vezân
Kış kıyâmet gece eyyâm-ı sefâlet-i encâm

Doğmaya neyr-i rahşân-ı müerreb nice bir
Bu sovukluk dil-i dânyâyı ede pür-âlâm

Tâ-be-key ey cevr-i ferâvân-ı felek
Olalım böyle şitâ-yı gam ile bî-ârâm

Bir zamânda görelim lütfunu şâdân olalım
Nev-bahâr-ı emeli göstere hurşîd-i merâm

Eşheb-i re'yini icrâ edemezsen eyle
O hudâvend-i himem destine teslîm-i zimâm

Dürr-i esdâf-ı kerem 'âtifet-âmûz-ı kirâm
Bahr-i eltâf-ı kerem 'âtifet-âmûz-ı kirâm

Fâzıl-ı sâf-memiş Hazret-i Dürrî-zâde
'Âlim-i müctehid mes'ele-i 'ilm-i nizâm

O hadid-dehr rahîmuş-şeym-i 'âlîşân
İkmâlü'l-'asr u mülk-ı haslet ü fahrü'l-eyyâm

Re'yi te'yîd-i ezel kavli mezâmîn-i kadr
Fem-i mu'ciz-nefesi mantık-ı vahy u ilhâm

Gül tasvîri eder şebnem-i lutfu handân
Bâd kahrından olur Sam u Nerîmân-ı Sersâm

Bâb-ı ihsânı kerem-cûlara mihrâb-ı niyâz
Taraf-ı ebrûsu kemâl ehline keşşâf-ı merâm

Amasya Hânedânından ve vüzerâdan Hâfız Alî Pâşâ merhûm
1231 senesinde Şâm vâlisi ve emîrî'l-hâc olduklarından ma'a-târîh on
dört beytli bir manzûme takdîm eylemiştir. Şu iki beyt hatt-ı destiyle
müşâhede olunan nüshadan muktebesdir:

Bırakdım ebrûvân u gamze vasfin kûy-ı dilberde
Hudûd-ı Ka'be'dir bu tîg-hâmam der-niyâm oldu

Eder yek-diğere tebşîr bu resme tâm târîhin
'Alî Pâşâ-yı 'âdil Mîr Vâlî-i Şâm oldu

Tiflîs vâlî-i esbakı Vezîr İshak Pâşâ'nın hafidi ve Çıldır vâlisi
Vezir Süleymân Pâşâ merhûmun mahdûmu Gürcü Şerîf Mehemed Pâşâ
ibkâ-ı vezâretle Niğde mansıbına ta'yîn oldukta ma'a-ebiyât san'atlı bir
ta'miye ile inşâd eylediği târîhten bir kaç beyt tahrîr olunur:

Yine bir sihr-i halâl eylediği hâmem îcâd
Buldu bu sûret ile fenn-i sühan pîrâye

Etdi bir tarz-ı behîn nazm-ı selîsi inşâd
Verdi cân kâlib-ı fersûdeye renk ma'naya

Olmasın mı bu kadr u fert-i neş'e kalbe
Böyle memdûh-ı güzîn midhatına sermâye

Merd-i Haydâr-i dil u Cem-câh u Felâtûn-tedbîr
Zât-ı kerem ve bî-şeym-ı âsâf-ı 'âlî-pâye

Yânî düstûr-ı kerem-pîşe Şerîf Pâşâ kim
Vasfı bir vechle sığmaz rakam-ı imlâyâ

Bir mekki-haslet ve hânım kerem-i İskender-eser
Kudve-i nev-i beşer zât-ı mehârim vâye

Âsmân- pâye kamer kevkebe ferhunde-hisâl
Pertev-i neyyir-i ikbâli humâyûn sâye

Çâhı zindânın olur gülşen çeşm-i mahbûs
Hüsn-i lutf-ı keremin alsa eğer hülyâyâ

Eyledi zâtına ibkâ-yı vezâret-i tevcîh
Câh-ı neykeyle şehinşâh-ı mezâhim vâye

Ede tevfikini Hak ‘azze ve celle yâr u mu’în
Vere ‘adli ile ârâyış u fer dünyâyâ

Geldi bârta’ miye târîh-i dilârâ (Râgıb)
Câh-ı neykede ola mes’ûd Şerîf Pâşâyâ sene 1232

1233 senesinde sıla-i rahim için memleketine ‘avdet eyledi. Sadâret kâ’im-makâm-ı esbakı sâhib-ı dîvân vüzerâ-yı ‘izâmdan Ağrıbozlu Ebûbekir Sâmî Pâşâ ibn-i Vezîr İbrâhîm Pâşâ İbn-i Vezîr ‘Osman Pâşâ İbn-i Vezîr İbrâhîm Pâşâ ol esnâda Diyarbekir vâlîliğine ta’yîn buyrulup teşrîf eylediklerinde ma’a-târîh şu kasîde-i garrâyı inşâd eylemiştir. Ki bu dahi hatt-ı destiyle gördüğümüz âsârı meyânındadır:

Elimde etmeden tahrîre gerdiş hâme gûyâ
Hayâle gelmeden mazmûn-ı zîbâ lutf-i bî-hemtâ

Henüz halk olmadan nakş-ı sūhan levh-i tecellîde
Gelir âyîne-i tab’a hezârân sūret-i ma’nâ

Ne ma'nâ gûyiyâ meşâsta-i hüsn-i 'arûs-ı dehr
Ne ma'nâ zîb-i tâb-ı sûret mihr-i cihân-ârâ

Ne ma'nâ kadri 'âlî ne revâk tâk-ı gerdûndan
Sezâdır fi'l-i hakîka lafzına dense felek-peymâ

Nice lafz-ı güzîh u cevher-i nâ-yâb-ı bî-mânend
Ki her bir nokta-i zîbâsı reşk-i lü'lû vü lâlâ

Nice lafz u ne ma'nâ 'arşdan 'âlî desem şânı
Sezâ kim mündericdir anda medh-i Hazret-i Pâşâ

Hidîv-i Cem-haşem-i Hâtem şeym-i dustûr-ı ferruh-fâl
Müşîr-i muhterem Âsaf-ı nazîr-i memleket-ârâ

Vezîr-i Bermeğî-haslet müşîr-i şîr-savlet kim
Debîr-i kudret evsâfin bu resme eyledi imlâ

Sutûde zât-ı Cem-câh u Felâtûn-ı bülend-ikbâl
Vezîr-i kahramân-heybet dilîr u ferd u müstesnâ

Semiyy-i Hazret-i siddîk-ı ekber merd-i hayder-i dil
Hümâ-sâye mu'allâ-pâye Dâdâr-ı kerem-fermâ

Hüdâvend-i kerem-küster hidîv-i ma'delet-perver
Felâtûn u Sikender-fer anâb-ı gıpta-i Dârâ

Musîbu'r-rûy u dâna 'akıl-ı kâr-âzmâdır kim
Hemîşe hüccet-i tedbîrini takdîr eder imzâ

Olur her kande gitse ana tevfik-i Hudâ yâver
Ne emr etse felek bin cân ile hükmün eder icrâ

Mü'ebbed habs-i ka'r-ı be'r olan reh-yâb olur Lâ-bed
Ederse hüsn-i halkın bir nefes yâz ger veyâ hulyâ

O rütbe sâye-i lutf-ı celîli mu'ciz-âverdir
Dokunsa zıll-ı dest-i feyzi tasvîre eder ihyâ

360

Olurdu görse mevc-i rîşha'-ı cûd u 'inâyâtın
Kef-i ihsânın şermendesı sad 'acz ile olur yâ

Gedâya genc-i lutfu şâygân u raygân her dem
Fakîre hâk-i pâ-yı devleti mânende-i kimyâ

O düstûr-ı mu'allâ-pâye kim dârâtı etmişdir
Ferîdûn ile Dârâya hezârân rütbe isti'lâ

Debistân-ı kemâlinde Aristo tıfl-ı ebced-hân
Der-i ihsânının derbânı rûh-ı Hâtem ü Dârâ

Süvâr-ı esb-i ikbâl olsa ger kasd-ı tenezzühle
Olur zerrîn rîkâb-ı devleti kurs-ı meh-i garrâ

O düstûr-ı kemâl-i lutf-ı şehinşâh ile oldu
Vezâret zâtına câh-ı Diyarbekr ile ibkâ

Duyup yek-diğerine tebrîk ederdi böyle târîhin
Diyarbekre 'izz ü yemînle vâlî Bekir Pâşâ sene 1233

Hudâvendâ hidîvâ kâmkârâ saferâ sadrâ
Eyâ mesned-tırâz-ı âsâfi vey zât-ı müstesnâ

Benem ol şâ'ir-i mümtâz, benem ol sâhib-i i'câz

Benem merd-i suhan-perdâz benimdir mesned-i da'vâ

Ne şâ'ir-i sahhâr eder sihr-i helâl 'izhâr

Yâhud bir mu'cize-güftâr yâhud bir mûcid-i ma'nâ

Yine ey âsâf-ı zîşân senin medhinde â'cizdir

Elimde hâme feryâd eyler etse 'acz ile imlâ

Du'â hengâmdir o sâfi hak üzre değil mümkün

Küşâd oldu 'icâbetgâh-ı 'izz-i Hazret-i Mevlâ

Ola mâdâm ki ehl-i suhan bezm-i tecellîde

Senâ-hân-ı du'â- gûyân memdûhân-ı dehî-ârâ

Ol Âsâf-ı menkıbet mesrûr ola sıhhat selâmetle

Ede âvâz-ı 'adli dehri mâl-â-mâl ser-tâ-pâ

Bir kaç sene sonra yine cânib-i gurbete müte'âzim ve kemâ-kâne meslek-i niyâbete müdâvim bulunduğu halde 1240 hudûdunda Râgıb rü'yet-i dîdâr-ı perverdigâr ve târik-i gâ'ile-i rûzigâr oldu.

Müşârun-ileyhin şu'arâ-yı eslafa nazâ'iri ve mu'âsırîn-i üdebâ ile müşâ'aresi vardır ba'zılarını tahrîr edelim:

Sultan Selîm Hân-ı Sâni

Hâlini ol dilbere 'arz et ki müşküldür gönül

Ger tabîbe hastanın ahvâli i'lâm olmasa

Necâtî-i Kadîm

Bî- karâr eylerdi her dem gam beni câm olmasa

Gönlüm ârâm eylemezdi ger dilârâm olmasa

Rahmî-i Kadîm

Gönlümün hâli n'olurdu bâde vü câm olmasa

Eğlenmezdi eğer serv-i gül-endâm olmasa

Hâletî 'Azmî-zâde

Nâmı olmaz 'âşıkın 'aşk ile bed-nâm olmasa

Kâm tahsîl eylemez derd ehli nâ-kâm olmasa

361

Hısâlî Deferdâr

Müşkül olurdu gönül hâlin eğer câm olmasa

Bülbülâsâ âh ederdin ol gül-endâm olmasa

Râgıb-ı Âmidî Sâhib-i Terceme

Gün cemâlin 'arz ederken ol hilâl-ebur kamer

Mihr ü mâha kim bakar ol yüzden akşâm olmasa

Süleyman Nazîf Vâlid-i Sa'id Pâşâ

Gül ruhunda ol mehin hatt-ı siyeh-fâmı olmasa

Vakt-i firûz bahârın subh u akşâm olmasa

Şeyh-zâde 'Osman Nûrî Pâşâ-yı Âmidî

Dil olurdu hem-cenâh tâ'ir-i kuds-i âşiyân

Pây-ı murg-ı 'akla kayd kâkûl ü dâm olmasa

Sultan Selîm Hân-ı Sâlis

Böyle bir cevri ü sitînâ bu cefâlar tâbını

Var mıdır cürmüm nedir bu mertebe bigânelik

Râgıb-ı Âmidî Sâhib-i Terceme

'Âşıkâ remz-i gazab ağyârâ imâ-yı visâl

Bu mudur resm-i nigâh dilbere merdânelik

Râgıb-ı Âmidî

Yâri benden cüdâ etdi ağyârâ âşinâ etdi

Bana cevri ü cefâ etdi dünyâda baht-1 siyâhım

Şeyh-zâde ‘Osman Nûrî Pâşâ-yı Âmidî
Nûriyâ bu bahr-1 râyık Râgıba olur mu fâyık
Düşse idi bir muvâfık bana da baht-1 siyâhım

Fuzûlî-i Bağdâdî
Zâ’ir-i mey-hâneyim mağ seccâdesidir tâ’atım
‘Aşk pîrim, nukd-1 cân nezrim, tevekkül niyyetim

Râgıb
Tabl-1 âhım gürz-i şâhîdir kıyâm-1 haşre dek
Şâh-1 ‘aşkım ‘arş-1 a’lâda çalınsın nevbetim

Ahmed Pâşâ-yı Kadîm [1]
‘Ârızın ‘arz et güle gülşende zîbâlansın
Serve göster kaddini nâz ile ra’nâlansın

Râgıb
Böyle şîrîn-gû letâfet-hû gerekdir hûb-rû
Râgıbâ her sâde-rû ‘âlemde a’lâlansın

Sadr-1 Esbak Râmî Pâşâ
Yâr edip ‘azm-i sefer düşdük vatandan gurbete
Gitdi gül gülşende kaldı bülbül-i şeydâ garîb

[1] Şu matla’lı gazel matbu’ dîvânında Hâmî dîvânında Hâmî-i Âmidî nâmına muharrer ise de yanlış yazılmışdır. Vâlitü’-d-dîn-zâde Ahmed Pâşâ’nın 900 târîhinde muharrer olan dîvânında mevcûddur.

Râgıb
Zîb-i âgûş eylemiş fânûs şem-i envârı
Rûzigâr etdi gece pervâneyi hayfâ garîb

Nedîm-i Meşhûr

Sevdiğim cânım yolunda hâke yeksân olduğum
‘İydidir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum

Râgıb

Tiğ-i gamzen zehr-i cevrinle görürdü çâresin
Bilmemiştir şâyeste-i tedbîr-i dermân olduğum

Nedîm-i Meşhûr

Tâze ma'nâ rû-nümâ nazm-ı selîsdeki Nedîm
Cûy gösterdi yine âyîneveş rûy-ı gülü

Râgıb

Râgıbâ verdi hakikat-zârın etdik medhini
Hâk-rîz etdin gülü dem-beste kıldın bülbülü

Seyyid Mehmed Emîrî Cedd-iCâmi'ül-Hurûf
Öyle derd yok bendeki şâyeste-i tedbîr ola
Çekme zahmet ey tabîb eczâ-yı dermânın düşür

Râgıb

Haşre kaldı ey gönül ol yâri şekvâ eylemek
İndi tâ dâmânına hâk-ı girîbânın düşür

Fıtnat Hanım

Neyle olsun gevher-i vaslın harîdârı gönül
Nakd-ı cânâ çârşû-yı ‘aşkda râğbet mi var

Râgıb

Hep kalır zâr-ı dilim gamzen elinde sînede
‘Arz-ı hâlim yâre takdîm etmeye fırsat mı var

Fıtnat Hanım

Bilmedik zevk-i visâlin çekmeyince firkatın
Olmayınca hasta kadrin bilmez âdem sıhhatin

Râgıb

Kem ‘ayar alır satar hep cevher-i zâtın senin
Râgıbâ hayfâ ki bilmez ehl-i devrân kıymetin

‘İzzet ‘Ali Pâşâ

Câme-i gül-pembe açmış ey gül hod-rûsunu
Bir gümüşden serve döndürmüş kad-i dil-cû seni

Râgıb

Pertevden şû’le-i hurşîdi rîzân gösterir
Sîmden sâk kadeh-i billûrdan bâzû seni

Râgıb

Düşmen-i cândır alırdım intikâm-ı âhım
Hazret-i Mevlâ verirse bir nefes fırsat bana

363

Emîrî Câmi’u’l-Hurûf

Etdi hüsn-i mesleğimden ictinâb ehl-i zamân
Ben dahî eyledimse sû’ mesleğe la’net bana

Râgıb

Hem-demim hem-mahremim gamdır refikim hicr dost
Yâr-ı gâr olmuş benimle bir iki âvâreler

Emîrî Câmi’u’l-Hurûf

Seyyiât-âlûd olan şahs-ı mehîn-i memleket
Vech-i nâmûsun nazargâh-ı ümemde kardar

Râgıb

Tevbeler olsun ayağım çekmem mey-hânedan

Var iken mestânelik erbâb-ı iz'ân olmayım

Emîrî

Bağbân-ı hayret-nümâ, güller hazâna muntazır

Ben nasıl yâ Rab vatan bâğında giryân olmayım

Râgıb

Bir görüşle yapışıp kaldı dü-çeşm-i hun-feşân

Halka-i cevher gibi şemşîr-i âteş-bârına

Emîrî

Her gülü ma'nada bir gam-ı âteşi zan eyledim

Ben dahî girdim cihânın bâğ-ı âteş-zârına

Râgıb

Derd ü mihnet çekdiren bunlar değiller mi bana

Âhu zârım kalmasın 'irfân ü isti'dâdına

Emîrî

Eyleyin ebnâ-yı dehrin hâlini bundan kıyâs

Hüsn-i sıyım bâ'is oldu kesret-i hüssâdına

Bir takım eser-i nefîseleri hatt-ı dest-i 'âlfileriyle le-nâmıka
li-muharrerehû- li-münmahakû- ser-levhâları tahtında müsâdif-i nazar-ı
istifâdemiz olmuşdur. Hatt-ı vâlâları da güzeldir.

Emsâl ü akrânından dûn kalmasından müte'essir olduğu bir
mecmu'anın kenârına yazdığı şu gazelinden müstebândır:

Seng-i ye's ile şikest olsa sebûy-ı âmâl

Yine sermest eder ashâbını bûy-ı âmâl

Ne sitfînâ yazar ol kîlk-i 'âlû-meşreb
Bir taraf oldu dilimde tek ü bûy-1 âmâl

Ne fevâkik bitirir... hayâl
Etse seyrâb-1 heves bâğını cûy-1 âmâl

Âh bî-çâre dili etdi zebûn-1 hayret
Habs-i efkâr-1 sivâ ile galûy-1 âmâl

Dest ye'sim ile tahnîk ü helâk eyler idim
(Râgıbâ) geçse ele taraf-1 kelûy-1 âmâl

364

Müşârun-ileyh bir şâ'ir-i üstâd iken zamânında ve daha sonraları yazılan tezâkirin harîm-i sahâyifine duhûla muvaffak olamayan ve karîbü'l-'ahd olduğu halde ricâl-i mensiye sırasında geçen şu'arâdan olmasına binâ'en mücerred ahyâ-yı nâmı için kasâ'id gazeliyâtından biraz çokça bahs edilmesi yârân-1 kirâmın ma'zûr görmeleri mütevakkı'dır.

Bu gazel hatt-1 destiyle meşhûdumuz olan âsârındandır:
Kûy-1 yâra hâk-i râh etdim ten-i üftâdemi
Cennet-i a'lâya serdim hâsılı seccâdemi

Ah kim fikr-i bütân sâde-rûyân-1 zamân
Bir nigârîstan-1 çîn etdi derûn-1 sâdemi

Makdem-i pâkinle sâkî neş'elendi bezmimiz
Bilmezdim amma bu hâlet sende mi sahbâda mı

.... la'l-i yârdır leb-i âşinâ-yı zâ'ikam
Âb-1 kevser olsa da mezc etme sâkî bâdemi

Etseler şâyeste zîb-i mehd âgûş-1 kabûl

(Râgıbâ) ehl-i hüner tıfl-ı tabî'at-zâdemi

Şu gazel-i 'ârifâneleri dahi gâyet meşhûrdu. Âtiyü't-terceme Remzî-i Âmidî tahmis ve ba'zı şu'arâ-yı memleketle de birlikte tanzîr eylemiş olduğundan nazâ'iri onun terceme-i hâlinde tahmîsiyle berâber görülecektir.

Tal'at-endâz oldu ol âfet gül-i ra'nâlara
Âteşinden düşdü gül gülşende dest ü pâlara

Dûş-ı nâz u şîveye giymiş kebûdf câmeler
Sanki ol mehdîr ki girmiş ebr-i istiğnâlara

Lutf edersen şol dehân-ı dür-feşânından buyur
Kûşe-i ebrû ile salma bizi îmâlara

'Ârızında gülgül-i hâlin değıldir yandır
Mücmer-i tab'im salan sevdâ-yı 'anber-sâlara

Arzû-yı keşf-i râz etmekdedir dâ'im dilin
Oymuş evvelde gamze vü çeşmin gibi rüsvâlara

Serde sevdâ-yı cünûnum kâkülündür artıran
Düş eden Kays dili sahrâ-yı gam-fersâlara

Nev-tırâz-ı remz ile (Râgıb) edâ-yı medh edip
Cilve-sâz oldun bugün sen şâhid-i ma'nâlara

RÂGİB

Silsile-i eşrâf-ı hânedândan ve sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât olan ulemâ-yı be-nâm zevi'l-ihtirâmdan Hâcî Mehmed Râgıb Beyefendi merhûmdur.

Vâlid-i mâcidleri esbak müftî-i memleket Mehmed Mes'ûd Efendi onun pederi 'allâme-i müfehham müftî-i muhterem Es-Seyyîd

Mehemmed Sıbgatullah Efendi onun pederi Vahîdü'l-'asr ve ferîdü'd-dehr Muşî-i Beyzavî ve Şârihu'l-Buhârî Es-Seyyîd Ebû-Bekr Efendi ibn-i Küçük Ahmed Efendi Hazerâtıdır.

365

Ondan yukarı silsile-i neseb-i 'âfleri Es-Seyyîd Rükneddîn El-Âmidîyyü'r-Rufâ'î Hazretleri'ne ve ondan da sâhib-i tarîkat-ı 'âliyye Ebu'l-'İlmeyn Seyyîd Ahmedü'l-Kebîru'r-Rufâ'î [1] Hazretleri'ne ve ondan da İmam-ı Müctebâ şehîd-i Kerbelâ İmâm Hüseyin ibn-i 'Aliyyü'l-Murtazâ efendilerimiz hazerâtına vâsıldır.

Ced-i-'âfleri Küçük Ebû-Bekr Efendi Hazretleri mâlik oldukları nûr-ı zekâyı.... lehine sarf ve gece gündüz 'ulûm-ı 'âliye tahsiline hasr-ı nefes eylediklerinden bir fâzıl-ı a'zam-ı bî-nazîr olmuş idi. [2] Netekim muhtar Müntehâ'ya yazdıkları hâşiye-i kıymetdâr mukaddimesinde:

+++

'ibâresiyle kendileri dahi beyan buyururlar.

Müşârun-ileyh gibi bir 'allâme-i a'zamın fazl ü kemâlin ta'rîfe bizim gibi 'âcizin kuvve-i ihâtâ-yı kâsiresi kifâyet edemeyeceğinden 1170 hudûdunda tevsî-i tahsîl için Âmid şehrine gelen Ebû-Mehemmed Ziyâed-dîn 'Abdullah Hazretleri gibi nihrîh-i ekmelin (Revâmizü'l-A'yân fî Mezâmirül-ahûd ve'z-Zamân) 'ünvanlı kîtâb-ı kebîrinde 'allâme-i müşârun-ileyh rütbe-i a'lâ-yı kemâlâtını ta'rîf yolunda tahrîr buyurdıkları şı satırları 'aynen nakl ile iktifâ eyleriz:

"Ve Hazret-i durûsu'l-Hâfız el-âlimü'l-'allâme ve'l-kıdvatü'l-fehhâme Ebû-Bekir İbn-i Ahmedü'l Ma'rûf"

"Bi-Küçük Ahmed-zâde. Ve lâzimetehû müddet ve kırâ'at-ı 'âliye şerh-i muhtasar ibn'ül-Hâccib fi'l-'usûl"

"Li- kâzî.... ve 'aleyhi min havâşî es'seyyidü'l-Cürcânî ve's-sa'dü'l-Taftazânî ve gayruhumâ ve semi'ât"

"münkü kat'aten min evâil es-sahîhü'l-Buhârî ve gayri zâlik"

"Ve kâne rahmetullâhu âyete fi'l ver' ve't-takvâ ve gâyete fî tahkîku'l-'ulûm ve'l-fetvâ bârian fi'l-'usûl"

[1] Kâdı Şemsü'd-dîn İbn-i Haleskân Hazretleri kitâb-ı (Vefiyyâtü'l-âyân)ında buyurlar ki Ahmed bin Rufâ'î Hazretleri'nin evlâdı olmamıştır. Hâlâ zürriyetinden olanlar karındaşı evlâd u ahfâdındandır. El-'ilmu 'ındellâh.

[2] Müşârun-ileyh Ebû-Bekir Efendi'nin birâderleri 'Osman Efendi dahi ser-âmedân-ı fuzelâ-yı memleketdendir. 1182 senesinde ta'mîr etdirdikleri konaklarına fazıl-ı şehîr Abdü'l-gafûr Lebîb-i Âmidî şu târîhi inşâd etmiştir:

Necîb-i muhterem 'Osman Efendi
Sezâdır 'akl-ı evvel denilse zirâ

Ki kıldı tab'-ı mi'mârîsi onun
Bu ra'nâ menzîle bu hüsnü i'tâ

Lebîbâ geldi bir târîh zihne
Zekî nev-tarh u dil-keş dâr-ı ra'na sene 1182

Nezdimiz de mevcûd olan bir Urî Dîvânının zahrında müşârun-ileyh 'Osman Efendi'nin hatt-ı destiyle muharrer olan 'ibâreye nazaran 1196 senesinde müftî-i Âmid bulunmakta idi.

366

+++

Evkâf-ı hümâyûn müfettişi olup 1231 senesinde vefât eden Amasya müftî-i esbâkî 'Âkif-zâde 'Abdurrahman Efendi merhûm "El-Mecmu' fi'l-Meşhûd ve'l-Mesmu' " 'ünvanlı kitâbında 'allâme-i müşârun-ileyh Ebû-Bekir Efendi Hazretleri hakkında şu 'ibâre-i mübecceleyi tahrîr ediyor:

+++

367

+++

'Allâme-i müşârun-ileyh Ebû-Bekir Efendi Hazretleri'nin mahdûm-ı 'âlîleri müftî-i memleket Sıbgatullah Efendi Hazretleri öyle bir peder-i bî-hem-tâya lâyıık bir dürdâne-i yektâ-yı fazl ü kemâl idi. (Lübb'ül-Beyân) gibi ba'zı âsâr-ı nâfi'a te'lîf buyurmuşlardır.

Müşârun-ileyh Sıbgatullah Efendi dahi şeyhülislâm-ı esbâk 'Ârif Hikmet Beyefendi Hazretleri'nin (Kitâbü't-Terceme) 'ünvanlı eser-i fâzılânelerinde 'aynen şu ibâre ile muharrerdir:

+++

Müşârun-ileyh Sıbgatullah Efendi'nin mahdumları olduklarını cenâb-ı şeyhülislâmın beyân buyurduğu Mes'ûd ve Halîl [2] Efendi'lerden sâhib-i terceme Hâcî Mehemed Râgıb Beyefendi Mes'ûd Efendi'nin mahdûm-ı âlîleridir:

1200 senesi Rebî'u'l-evvelinde dîde-küşay-ı 'âlem-i sukûd oldu. Cedd-i efhamları Sıbgatullah Efendi Hazretleri (.....) târîh-i garrâsını kaydeyledi.

---

[1] Şeyhülislâm-ı müşârun-ileyhin Mes'ud Efendi hakkında beyân buyurduğu Nef'î mes'elesi sâhife-i âtiyede görülecektir.

[2] Müşârun-ileyh Hâcî Halîl Efendi dahi peder ve birâderinden sonra müftî-i memleket olmuş ve 1243 târîhinde Câmî-i Kebîr derûnunda şerbet-i şehâdeti nûş buyurmuşdur.

Hâcî Halîl Efendi'nin mahdûm-ı 'âlîleri Bahâ'eddîn Efendi'dir ki bu zât-ı âlî-kadr dahi bir aralık müftî-i memleket olmuş ve tezkiremizin tahrîri esnâsında doksan yaşında bir pîr-i mübârek olduğu halde ber-hayât bulunmuş idi. Pederimizin e'izz-i ahibbâsından olduklarından her gece birlikte bulunurlar idi.

Bu münâsebetle ekser geceler ben de güzîde meclis-i şerîfiyle müşerref olurum. Ahvâl-i eslâfa heveskâr olduğumu bildiklerinden selef-i sâlihîne ve vukû'ât-ı memlekete dâ'ir güzel hikâyeler ve menkıbeler söyler ve ma'sumların zevk-yâb olacağı ba'zı gülünc eğlenceli fikrâları da beyan buyurup bendenizi fevkal-gâye memnûn u minnetdâr ederlerdi. Rahmetullahi 'aleyh.

368

Evâil-i hâlinde pederleri Mehemed Mes'ûd Efendi'den ba'zı 'akâ'id kitâbları okudu. 1214 senesinde vâlid-i 'âlîleri müftî-i memleket olduklarından ced-i 'âlîlerinden 'avâmil ü isagociyi ve ba'zı risâil ü mesâil-i mu'tebereyi ahz u telâkkî eyledi. Ve 'amcaları Halîf Efendi'den sarf ü halebi kırâ'at etdi. 1217 senesinde tehhül kaziyesi nûmâyan dem-be-dem bir sûretde velîme cem'iyeti icrâ' kılındı. Ba'dehû kezâlik 'amcaları Halîl Efendi'den Kâfiye, Fenârî, Mûltakâ okudular.

1221'de ced-i emcedleri Sıbgatullah Efendi 'âzim-i semt-i kişver-i lâhût olduklarından sâhib-i terceme

“Velemmâ vefete cennetül me’vâ lehü neselâ” sene 1221 târihini inşâd eyledi.

218’den 221 senesine kadar ‘amcalarından câmî ve telhîs ve ta’tîl zamanlarında Velediyye ve Usûlden Menâr ü Muhtasar, Meânî, Hüseyniyye ve Vaz’iyye peder-i ‘âlîlerinden sadru’ş-şerî’a ve ramazân-ı şerîfe de ferâ’iz ve sonrada Mîr’at okudu ve cedd-i âlîleri Sıbgatullah Efendi’nin Lübbü’l-Beyân risâlesini şerh etdi.

1222de pederleri def’a-i sâniye müftî-i memleket oldu. 1223 de pederlerinden mutavvel ve ba’de’l-‘asr, Telvîh ve ‘amcalarından ‘âdâbdan Ebul Feth’e devâm eyledi. 1227de ef’âl-i ‘ibâd hakkında bir risâle imlâ etdi. 1228’de pederlerinin Kâzîmîr ve ‘amcalarında Hikmetü’l-‘Ayn ve 1229da yine pederlerinden Akâid-i Celâlî ve ‘amcalarından bir mikdâr Hayâlî okudu. 1230da Fî-Zîkru’l-Müfred ve El-Cem’ ve Âletehû ve irâde Gayruhû

2. Fî-Tahkîki Kavletuş-şehâb Fî-Kavlehû Teâlâ sıratü’tdîn en’amet ‘aleyhim

3. Fî-Tahkîku’l-îmkân ‘Ale’l-Huseyniye risâlelerini tahrîr eyledi.

1231’de ‘ulemây-ı pây-taht-ı saltanat-ı seniyyeden istifâde etmek niyetiyle Balıkesir tarîkiyle ‘azîmet ederek Şeyhülislâm Yesneci-zâde ‘Abdülvehâb Efendi ve Celâlî Emîn Efendi ve Ankaravî ‘Abdullah Efendi Hazerâtından ‘ulûm-ı şettî icâzet-nâmeler ahz ve Süleymâniye re’sîne nâ’il olarak beldesine ‘avdet eyledi. Bu esnâda fi’l-ihimâl lafzatû hâzihilletî fi-evâ’ili’l-keteb- ta’likasını ve Samsun’da iken Hüsrev Pâşâ için bir risâle-i sîyâsiye taharrî etdi.

234de peder-i ‘âlîleri üçüncü def’a olarak emr-i fetvâya me’mûr oldu. Sene-i mezkûre evâhirinde vâlî-i memleket Deli Behrâm Pâşâ ile ahâlî beyninde zuhûra gelen ihtilâf muhasara-i memleket vâveylâ-i müte’essifisini intâc etmiş ve pederleri müftü bulunmak hasebiyle 235 senesinde ..... da ikâmete me’mûr edilmiş olmakla mahdûmları müşârun-ileyh Râgıb Beyefendi de pederinden ayrılmayarak

Hanî ve Samsun kasabaları tarîkiyle ‘azîmet ve Diyarbekîr’den ..... kadar sergüzeştlerini hâvî bir seyâhat-nâme tahrîr eylemiştir.

Peder-i ‘âfîlerinin bu sûretle istirâhatını te’min eyledikten sonra Dersa’âdet’e teveccüh ve esnâ-yı tarîkde rûhâniyet-i Hazret-i Peygamberî’den istimdâd ile Na’t-ı Cenâb-ı Nebevîde kasîde-i şeceriye-i ‘Arabiye irşâd eyledi.

Dersa’âdet’de bulunan Şeyh-zâde ‘Osman Nûrî Beyefendiyle birlikde ba’zı evliyâ-yı umûra istid’âlar, kasîde takdîm ederek 1237 senesinde gerek pederlerinin gerek Şeyh-zâde Mehemed Sâbir Bey’in ‘afv u itlâkları emîrinin istihsâline muvaffak oldular. Şeyhülislam Yesneci-zâde ‘Abdulvahâb Efendi hakkındaki kasîde-i ‘Arabiye kâdı-yı Bağdad Kuddisî-zâde Takiyüddînü’l-Halebî hakkında biri ‘Arabî diğeri Türkî ve sâbıku’t-terceme Fâzıl Bâri’ Ahmed Râşid Efendi El-Kallâvî El-Âmidî hakkındaki kasîde-i ‘Arabiye ve Musul fuzalâsından Kâsım Hamdî Efendi hakkındaki kasîde-i Türkiyelerini Bosna’da inşâd buyurmuşlardır.

1241 senesinde peder-i ‘âlîleri Mehemed Mes’ûd Efendi’nin vefâtı hasebiyle mübtelâ-yı ahzân ve müderrisi buldukları Hüsrev Pâşâ Medresesi’nde neşr-i ‘ulûm-ı ‘âliye ile güzârîş-i pîrâ-yı evkât u âvân eyledi.

244’de mahdûmları Sıbgatullah Efendi’nin sâbıku’t-terceme Şeyh-zâde İbrâhîm Pâşâ merhûmun kerîmesiyle velîme-i zifâfının icrâsıyla şâdmân ve leyle-i zifâfin sabâhı cânib-i Hicâz-ı mağfiret-tırâz’a şitâbân oldu.

Mekke-i Mükerrreme’de bir münâcât-ı zarâ’at-ihtivâ vü medh-i ‘ulemâ-i ümmü’l-kurrâ hakkında şeceriye bir kasîde-i ‘Arabiye-i garrâ ile nutk-ârâ ve bir sene mikdârı şeref-i mücâvetle kâm-revâ oldu.

1246 Rebû’ulâhîrinde cânib-i vatana muvâsalat ederek ‘ale’s’-sabâh hâne-i fâzılânelerinde muhtasar me’ânî vü tarîkat-ı Mehemediye ve ba’de’l-‘asr Câmî-i Kebîr’de Buhârî-i Şerîf nakl ü tadrîs etdi.

Bu esnâda:

+++

370

İsimlerinde on ‘adet âsâr-ı nâfi’ a tahrîr buyurdular.

1250’de nâ-mîzâc olmaları hasebiyle bir münâcât-ı Türkiye-
‘inde ibtilâ-yı bi-maraz-ı ilhâmî- ‘ibâresini kayd ve 248’den 250’ye kadar
olan sinîn içinde

+++

Eser-i nefislerini tahrîr buyurmuşdur.

1251’de mahdûmları Sıbgatullah Efendi hizmet-i ‘âliyelerinde
olduğu halde Kuds-i Şerîf’e ‘azîmet ve ol sırada Hak-ı Celîl Hazret-i
Peygamberî’de

+++

Ser-levhâsıyla bir na’t-ı bedî’ inşâd etmiş ve sene-i mezkûre
ramazan-ı şerîfde dahi Kuds-ı Şerîf müftüsü hakkında bir kasîde-i
‘Arabiye tanzîm ve

+++

‘ibâresiyle tetevvüc eylemiştir.

Beş altı ay kadar meks ü ârâm ve itmâm-ı ziyâret-i merâkîd-ı
enbîyâ-yı ‘izâm ve evliyâ-yı kirâm eyledikten sonra cânib-i vatana
irhâ-yı ‘inân eyledi.

1253’de “Risâletü fi Tahkîku’t-Târîh” ismiyle bir eser-i latîf ve
“Râgıb” ismiyle bir lugâz-ı zarîf tahrîr ve 254’de me’mûriyet-i mahsûsa
ile Diyarbekir’de bulunan Ferîk Çerkes Sa’dullah Pâşâ [1] nâmına bir
kasîde-i ‘Arabiye tenmîk eyledi.

256’da ‘uhde-i ‘âlîlerinde olan kâffe-i cihât u mukâta’âtı
mahdûmu Sıbgatullah Efendi’ye ferâgat u mu’âmelât-ı dünyeviyeden
kat’-ı ‘alâka maksadıyla Âstâne-i ‘âliyeye seferber oldu. Bu esnâda

+++

‘ünvânlı eser-i ‘âlîlerini Şeyhülislam ibn-i Şeyhülislam Mekkî-zâde
Mustafa ‘Âsım Efendi nâmına te’lîf ve bir kaç mâh zarfında dil-hâh-ı
‘âlîleri vech ile tanzim ..... muvaffak olarak ‘avdet etdiler.

258'de vefât eden müftî-i Âmid Cebîr Efendi hakkında bir mersiye-i 'Arabiye inşâd ve "Vesîletü'l-Vahâ" ismiyle de bir eser-i nefis îrâd eylediler.

259'da Dicle Nehri sâhilinde Çârûğu nâm karyesinde dâhilen ve hâricen on beş

[1] Müşârun-ileyh Sa'dullah Pâşâ 1249 senesinde mîrlivâ olarak sadr-ı esbak Reşîd Pâşâ ma'iyetine me'mûren Diyarbekir'e gelmiş ve ba'dehu ferîk olup 1255'de rütbe-i vezâretle Diyarbekir vâlisi olmuştur.

371

odayı müştemil bir kasr-ı dil-ârâ inşâsına mübâşeret ve hüsn-i hitâmına şu târîh ile işâret buyurdular:

Bu sâhilgâh-ı Dicle tarz-ı ra'nâ-yı bî-bedel inşâd
Hudâ-yı lem-yezeli kılın ânı her dem sürûr-âbâd

Bi-hakkın ka'be-i 'ulyâ açıldıkça bu revzenler
Küşâd olsun dil-i ahbâb kapansın dîde-i hussâd

Bu kasrın rûz u şeb bâd-ı ferah-efzâsı esdikçe
Dil-i ahbâb şâd olsun dil-i bed-hâhlar berbâd

Ne lâzım vasfını ta'dâd hemân bir sâde târîh bes
Safâ-efzâ güzel bir kasr-ı nev-peydâ mübârek bâd sene 1259
O fâzıl-ı nûkâd bu sene dâhi

+++

eser-i mu'teberini yâdîgâr-ı ahlâf eyledi.

Şeyhülislam 'Arab-zâde Ahmed 'Atâ'ullah Efendi'nin hafidi ve kezâlik Şeyhülislam Mehemmed 'Ârif Efendi'nin mahdûmu Rumeli Kaz'askeri Sa'dullah Efendi'nin 1260 senesinde vukû'-ı vefâtı hasebiyle birâder-i 'âlfileri Rumeli Kaz'askeri Hamdullah Efendi'ye bir ta'ziyet-nâme tahrîr ve kezâlik bu sene içinde e'âzım-i ricâl-i devlet-i 'âliyeden me'mûriyet-i mahsûsa ile Cizre cânibine 'azîmet eden Ma'ârif-i 'Umûmiye Nâzır-ı esbâkı Kemâl Pâşâ merhûm nâmına bir risâle tastîr eyledi.

1264 senesine kadar medrese vü hâne-i fâzılânelerinde ahibâ vü asdikâsı şeref-i musâhebet-i ‘âliflerinden istifâde eylemekde oldukları halde sene-i mezkûre saferü’l-hayrı gurrasında tekmîl-i enfâs-ı ma’dûde-i hayât ederek vasiyet-i nihrîrâneleri mûcibince medrese-i hayriyeleri hazîresinde vedî’ a-i hâk-ı Gufrân kılındı.

Mağfûr-ı müşârun-ileyh ‘âlim, fâzıl, kâmil, ‘ârif, kâffe-i ahsen-i hasâ’il ile muttasıf sâhib-i hayr ve’l-hasenât ‘asîl ibn-i ‘asîl necîb ibn-i necîb, kerîm, sehî, vefî, bir zât-ı nâdirü’l-emsâl idi. Te’lifât u risâ’il-i ‘âlimâne vü edîbânelerinin isimleri bâlâda mürûr etdiği üzere kırkdan mütecâvizdir.

Vesîle-i rahmet olmak üzere hayrât ü hasenât ü takvâsına ‘âid ba’zı menâkıb tahrîr olunur. Müşârun-ileyh Mekke-i Mûkerreme’de bir sene mikdârı şeref-i mücâvereti ihtiyâr buldukları esnâda sahîh-i Buhârî’den bir nüsha-i şerîfe istinsâhına sa’y ü ihtîmâm ederek ‘ulemâ-yı mütebahhirinden ‘Abdullah Horasânî nâm zât-ı celîlü’l-kadr ile ‘âlem-i ‘ulemâdan on beş muhaddisîn huzûrunda beyt-i muazzama-yı Cenâb-ı Kibriyâ’ya müteveccih olduğu halde beşer def’a mukâbele vü tashîh ile itmâm eylemiş ve sûret-i itmâmını tahdîsen yirmi bir beyitli bir kasîde-i Türkiye inşâd etmiştir.

1247’de Diyarbekir şehrinde maraz-ı ricfe [1] zuhûr ederek yevmiye iki yüzden nütecâviz

[1] titreme

372

nüfus ganûde-i pister-i hâk olmakda bulunduğu halde müşârun-ileyh hazretleri aslâ sebât ü metânet-i mütevekkilânesini bozmayarak be-her gün şehrin bir kapısı musallâsına devâm ile edâ-yı salât ederek bu sûretle külli yevm sabahdan akşam saat on ikiye kadar cenâze namazı kılmakla meşgûl bulunurlardı.

Cedd-i ‘âlifleri Rûm Kapısı civârında Dilâver Pâşâ ve peder-i sâmilîleri Mardin Kapısı kurbünde Hüsrev Pâşâ Medreseleri müderrisliğiyle neşr-i ‘ulûm-ı ‘âliye vü âliyye ile meşgûl olup kendileri de evâ’il-i hallerinde Hüsreviye’de tedris-i ‘ilm ü ‘irfân etmiş ise de

hâneleri karşısında taht-ı temellüklerinde bulunan ‘arsa-i cesîme üzerine sadaka-i câriye olmak emniyesiyle “Ragıbiye” nâmıyla bir medrese ve derûnuna kütüb-hâne te’sîsiyle şurû’ ve ba’zı avâriz hasebiyle aralıkda ta’tîle uğramak sûretiyle yedi senede ikmâline muvaffakiyyet hâsıl olmuştur. Ve bu medrese-i ferah-fezâ cenûben yedi şarkan iki tâk-ı muhkem üzerine eyvan ve sekiz hücerât ve bir büyük ders-hâne ve fevkinde iki tâk-ı eyvân ve bir güzel kütüb-hâne vü meydân ü ..... şadırvan ve cesîm havuz ve cenûben ve şimâlen iki bahçe ve derûn-ı medrese-i ‘âliyede tahsîl-i ni’met-i u’lûm ile meşgûl olan talebe-i kirâmın yevmiye it’âm-ı ta’âmı için bir kaç dükkân ve bir değirmen ve sâ’ir müsekkafât vakf eylemiş ve kütüb-hânelerine dahi gâyet nefis ve hüsn-i hat ile müzeyyen külliyetli kitâblar cem-i idhar eylemiştir ki bunların bir haylisinde ta’likât ü işârât-ı hat-ı mübârekleri mevcûddur. Medrese derûnunda talebenin mu’allem sıbyân ü şârib-i duhân olmaması cümle-i şerâ’it-i vakfiyedendir. Hitâm-ı bînâya şu ‘Arabî târîhi inşâd buyurdular:

Beytî hâzihî ed-dârisu’s-seniyye

Farîkat bî-lafzı “Er-Râgıbiye” sene 1248

Medrese-i âliyeleri ittîsâlinde bulunan defterdâr Câmî-i şerîfi [1] mürûr-ı zamân hasebiyle harâbe-zâre dönmüş olduğu halde yeni baştan ta’mîr ü termîmine sarf-ı nakdîre-i himmet ederek salât-ı hamsenin edâsına sebep-i zâhirî oldukdan başka medreselerin dahi şerefi tazâ’if eylemiş ve câmi-i şerîf-i mezkûrun cânib-i şimâliyesinde kırk kademe ile inilen bi’r-i mâ-i câri kenârında bir ramazân-ı şerîfin şiddet-i harâreti zamânında ba’zı yarân-ı safâ ile ikâmet esnâsında şu beyti inşâd buyurmuşdur:

Bi’r-i zezem cubb-ı Yûsuf hürmetine yâ Mu’în

Bu sudan ‘abdest alanı kıl ‘azâbından emîn

[1] Defterdâr-ı Âmid, Ahmed Zihni Bâlî Bey binâ etmiştir. Humârî-i Âmidî bahsinde 295 inci sâhifede bahsi mürûr eylemiştir.

1262 senesinde Diyarbekir’e sekiz sâ’at mesâfede vâki’ yunma taşından mebnî Dilâver Pâşâ köprüsü mürûr u ‘ubûre gayr-ı sâlih bir halde

müşrif harâb olduğundan kırk gün mikdârı köprü başında rekz-i hayyam ederek be-her gün yirmi beş üstâd sarf u isti'mâl ile sene-i mezkûre şa'bân-ı mu'azzamanın onuncu günü hâtîme-pezîr-i muvaffakiyet olmuş ve esnâ-yı ta'mîrde mahdûmları Sıbgatullah Efendi tarafından gönderilen vişne ile zerdâlîden memnûniyeti hâvî bir manzûme inşâd ü irsâl buyurmuşlardır ki şu iki beyt ondandır:

Mişmişin he ne kadar lezzeine söz yoğ ise
Tab'-ı pîr-i pedere vişne letâfet verdi

Sâl-i 'ömrün ola a'dâdı kadar 'izzet ile
Denile 'ömr-i tabî'ye hacâlet verdi

Müşârun-ileyhin mahdûm-ı 'âfîleri Sıbgatullah Efendi dahi Âmid müftülüğünde bulunmuş ve 1270 senesinde Bağdad kadılığına ta'yîn olunmuş ve müddet-i ..... bâlâ-kemâl-i memleketine 'avdet eyledikten sonra 1274 senesinde 'âzim-i sûy-ı rahmet olmuşdur.

Onun mahdumları Hâcî Mehmed Mes'ûd Efendi'dir ki 1294 senesinde küşâd olunan meclis-i mebûsân a'zâlığında buldukları gibi tezkiremizin târîh-i hitâmı olan 1296 senesinde mevâlî-i devriyeden oldukları ve nakîb-i memleket buldukları halde kâşâne-i sa'âdet-i âşîyâne-i âbâd ü ecdâdında el-hâletü hâzihi hânedânlık u zâdegânlık şe'â'ir-i 'âliyesini icrâ eylemekdedir.[1] 1254 senesinde nakş-bend-i mensibe-i şuhûd oldukları esnâda ced-i 'âfîleri müşârun-ileyh Hâcî Râgıb Beyefendi Hazretleri vilâdet-i ma'sumânelerini şu mülema' 'ibâre ile kayd buyurmuşlar idi:

+++

Mağfûr-ı müşârun-ileyh Hâcî Râgıb Beyefendi Hazretleri'nin fezâ'il ü kemâlât ü hayrât ü hasenâtı bî-nihâyet ise de bu mikdârının tahrîriyle iktifâ eyliyoruz. Ders-i fâzılânelerine

[1] Tezkiremizin tab' u temsîli esnâsında haremeyn pâyelilerinden olduğu halde Medîne-i Münevvere kadılığına ta'yîn buyurulmaları hasebiyle Ravza-i Mutahhara-i Cenâb-ı risâlet-penâhî'ye cebhe-sây-ı zarâ'atdır.

devâm etmiş olanların birisi de üstâd-ı muhteremimiz Hâfız Mehemed Şa'bân Kâmî Efendi Hazretleri olduğundan bu 'abd-i hakîrin dahi üstâzü'l-üstâzıdır.

Şu ebyât-ı vedâ'iyeyi hayru'l-mürselîn efendimiz hazretlerinin ravza-i mutahharalarından 'avdetleri sırasında tastîr-i sahîfe-i te'essür etmiştir:

El-vedâ' ey merdüm-i ebsâr-ı giryân el-vedâ'

El-vedâ' ey cây-ı gufrân beyt-i rahmân el vedâ'

Dûr düşdüm âsitân-ı devletinden sûretâ

Lîk ma'nâda mücâvirdir dil ü cân el-vedâ'

Âh sad âh kim değil elde zimâm-ı ihtiyâr

Böyle olmuş neyleyim takdîr-i Yezdân el-vedâ'

Ziyâret için Kuds-i Şerif'e muvâsalatında kıt'a-i garrâ ile nutk-ârâ-yı mehâmed olmuşdur:

Erdim ol câya ki maksûd-ı dil ü cânım idi

Gördüm ol vakti ki ârâyış-i îmânım idi

Buldum ol matlabı ki gönlüm ederdi hâhiş

Basdım ol hâke ki kühl-i basar-ı cânım idi

Matla'

Gönül tayy et neşât-ı 'ayşî hengâm-ı 'azîmetdir

Yürü zâd-ı sefer âmâde et kim vakt-i rihletdîr

Beyt-i Fârisî

+++

RE'FET

Tarz-ı cedîd ismiyle mevsûm u meşhûr olan mevlid-i şerîfin nâzımı Hâce İbrâhîm Re'fet Efendi'dir. Pederleri 'Abdullah Tayyâr,

onun pederi Halîl, onun pederi Zeynel'âbidîn, onun pederi Hüseyin Tayyâr Kelûbânî'dir. [1]

1250 senesinde şehr-i Âmid'de kadem-zen-i 'âlem-i şuhûd oldu. [2] Mukaddemât-ı 'ulûmu evvelen Kara Hâfız-zâde 'Abdurrahman ve sâniyen âtiyü't-terceme edîb-i kâmil Sa'id Pâşâ Hazretleriyle şerîk olarak üstâd-ı ekremimiz Hâfız Mehemed Şa'bân Kâmî Efendiler hazerâtından ve Ta'lîm ü Mûte'allim kitâbını

[1] Kelûbânî bir karye ismi olup büyük ceddî Hüseyin Tayyâr'ın o karyeye mensûb bulunduğu Dersa'âdet'de kendisiyle mülâkât ü su'âl eylediğimde söylemiştir.

[2] Diyarbekir sal-nâmelerinde Âmid şehrine on sekiz sâ'at mesâfede vâki' ve merkez-i kazâ olan Lice kasabasına nisbet eylediği mezkûr sal-nâmelerden birisini irâ'e ederek istîzâh eylediğimde Âmid şehri ahâlisinde dahi Diyarbekir olduğunu izâh eylemiş olmakla sal-nâmede yanlış yazıldığını beyân etmiştir.

375

'Arab-zâde Hâfız Mehemed Hasîb Efendi'den kırâ'at eyledikten sonra 1280 hudûdunda 'Urfa'ya 'azîmet ederek Kara Fakîh-zâde Müftü 'Abdurrahman Efendi'den âdâbdan Mîr Ebu'l-Fethî vü Fârisî'den Hâfız-ı Şîrâzî dîvânı okudu. Ondan 'Anteb'e giderek şâ'ir-i şehîr Hasırcı-zâde Hâfız Mehemed Ağa'dan Sâ'ib ve Şevket dîvânlarını kırâ'at etdi.

1288'de Haleb-i şehbâ'ya vâsıl olarak şehr-i mezkûrda 'Osman Pâşâ Medresesi'nde Karahisârî Saçlı Sâlih Efendi Hâce'den 'ilm-i hadîs ü fikhî ve me'ânîden muhtasar ve mutavveli ta'allüm etdi.

Ol esnâda Haleb vâlîsi bulunan kaptan-ı esbak Seydî 'Ali Pâşâ-zâde Mehemed Hamdî Pâşâ'ya intisâb ederek 1275 senesinde infisâl eden pâşâ-yı müşârun-ileyh ile berâber Dersa'âdet'e vâsıl oldu. Vezîr-i müşârun-ileyhe hâcelik hizmetiyle bir müddet Üsküdar'da imrâr-ı evkât eylemekle medîne'-i mezkûrede 'Atîk Valîde Sultan Medresesi'nde Medîne-i mezkûre monlası mazna-i kirâmdan Ankaravî Kara Hüseyin Hâmid Efendi'den itmâm-ı tahsîle hasr-ı himmet eyleyerek 1281 senesinde tekmîl-i nüsh-ı 'ilmiye etmiştir.

1282'de Hamdî Pâşâ'nın vefâtıyla mahzûn ve 1283'de bâb-ı 'âlî Buhârî-i Şerîf hâceliğine ta'yîn ile memnûn oldu. 1284'de 'uhde-i fâzılânelerine İstanbul re'si tevcih olundu.

Üsküdar'da 'Atîk 'Ali Pâşâ Câmi-i Şerifinde neşr-i 'ulûm-ı 'âliye ile berâber ba'zı talebeye de Fârisî'de Mesnevî-i Şerif, Gülistan, Hâfız okutdu.

Cennet-mekân Sultan 'Abdül'azîz Han Hazretleri'nin evâ'il-i cülûslarında tarz-ı cedîd ismiyle mevsûn olan Mevlîd-i Şerif'i nazm u te'lif u hâkân-ı müşârun-ileyh hazretlerine 'arz u ithâf ederek yirmi bin kuruş 'Atiyye-i mülûkâneye nâ'il olmuşdur.

Lisân-ı mâder-zâdı olan Türkçe'den ma'adâ 'Arabî vü Fârisî vü Kürdî lisânlarında bi-hakkın tekellüme kâdirdir.

Eş'âr-ı 'âlileri hoş-me'âl ve tabî'atı gâlibiyet üzere semt-i târîhe meyyâl bir nüktedân-ı rengîn-makâldir. [1]

Şefâ'at-ı cenâb-ı risâlet-penâhiye mütevassilen şu beyti inşâd etmiştir:

Re'fet-i müznib ü bî-çareye eyle mededi

Meded ey kâfile-sâlâr-ı rüsûl huz bi-yedi

[1] 1314 senesinde Yanya vü İşkodra vilâyetleri mâliye müfettişliğinde bulunduğum esnâda Haleb mollalığından ve sâbıkadan Mâliye Nazâreti'nde terâkim eden yirmi beş bin kuruş istihkâmı alamamış ve Yanya vilâyetine havâle olup gelerek bendenize misâfir olmuş ve on beş yirmi gün içinde matlûbu kâmilen tesviye vü mesrûren Dersa'âdet'e 'avdet etdirilmiş idi. 1321 senesinde Dersa'âdet'de vefât etmiştir. Geçende irtihâl-i dâr-ı bekâ eden evkâf-ı humâyûn nazâret-i celîlesi müfettişliği müsteşâr-ı evkâf-ı humâyûn nazâret-i celîlesi müfettişliği müsteşâr-ı sâbıkı Kaz'asker Mekkî Bey'in muhalledfâtının müzâyede ve fîrûhâtı esnâsında iştirâ eylediğim ba'zı kitâblar meyânında zuhûr eden mecmu'a-i eş'ârı derûnunda encümen-i intihâb-ı hükkâm başkâtib-i sâbıkı Kaz'asker Sa'id Efendi Hazretleri'ne yazılmış bir tezkire ile bir târîh görülmüş olmakla vesîle-i rahmet olmak üzere 'aynen yazıldı:

Sadra'zamdan Semâhatlı Sa'id Beyefendi Hazretleri'ne,

'Âlem-i fenânın keş-me-keş ve tazyikât-ı dem-be-deminden tahlîs-i girîbân sadedinde bulunan merhûnu hulûl eyledikçe nüzhetgâh-ı bekâya cân atdıkları gibi şâ'ir-i şehîr İbrâhîm Re'fet Efendi dahi kısa kısa devr-i ebvâba hâtîme çekerek tası tarağı düşürerek ihtiyâr-ı sefer-i âhîret eylediği gazetelerde bâdî-i nazar-ı te'essür oldu.

Fi'l-hakîka bâd-ı hevâdan celb ü cem-i nakd yolunda dağdağa-i 'âleme göğüs gerenler metâ'-ı dünyânın çârsû-yı bekâda revâcsızlığı vaktiyle derk ile makbûl-i 'âlem-i hestî olabilecek gevher-i girân-bahâ-yı hasenât tedârik edip ol pâzâr-ı hakîkate 'arz etmeye muvaffak olurlar ise mazhar-ı nakd-i mağfiret olacakları bedfihîdir.

İşte bizim koca cerrâr vaktiyle keşîde-i silk-i nazan eylediği Mevlid-i Pâk-i Nebevî'yi gerden-i mağfîret edeceğinden şu vesîle-i hasene ile yine keşkûl-i ceri ne'am-ı nâ-mütenâhî-i ilâhî ile mâl-â-mâl etmek üzere şimdi postu bâb-ı serâ-yı Mehemedî'ye serdiği tahattur olunarak terceme-i hâlini müfessir târîh-i vefâtını hâvî manzûmenin vesîle-i rahmet olmak üzere leffen huzûr-ı semûhîlerine ictisâr kalındığı ma'rûzdur. Ol bâbdan:

Mekkî

Bâb-ı 'âlfîn Buhârî hâce-i dânişveri

Ol edîb-i hoş-sûhan gitdi fezâ-yı hikmete

Bitdi erzâk-ı mukadder terk-i dünyâ eyleyip

Diş kirâsı almaya 'azm etdi semt-i cennete

Bir elinde keşkûl-i cer bir elinde 'arz-ı hâl

Şimdi serdi postu artık civâr-ı rahmete

Yazdığı mevlûd-i pâki boynuna ta'lik edip

Gıpta ol cerrâra kim çıkdi huzûr-ı hazrete

Söyledim firkatle (Mekkî) mu'cem târîhini

Gitdi İbrâhîm Re'fet bârgâh-ı 'izzete sene 1321

376

Bu gazel dahi zâde-i tab'-ı vâlâları olan âsârındandır:

Cihât-ı rûy-ı yârı zûlf-i fitne-perver almışdır

Habeş sultânı gûyâ şark ilinden kişver almışdır

Sû-i hat gösteren izhâr-ı şevketle

Şehinşâh-ı ruhu sûdâniyândan 'asker almışdır

Bu benderden birer şey aldı herkes, nice keyfimce

Gözüm merdümle bak kâselerle gevher almışdır

Sikender destine âyîne aldı Cem de câmı aldı

'Atâretveş benim tab'-ı bülendim defter almışdır

Ne aldı der ise ehl-i riyâ mey-hânededen (Re'fet)
De kim câm-ı mey elde yanına bir dilber almışdır

RÂMIŞ

Şehrimizden zuhûr etmiştir. Eş'ârı diğer ashâb-ı mahlas ile karışmamak için o târîhe kadar mesmu'u mütedâvil olmayan "Râmiş" mahlasını ihtiyâr eyledi.

377

Evâ'il-i hâlinde nakd-i 'ömrünü iştirâ-yı kâlâ-yı kemâlâta harc eylediğinden her hünerde eli ve her ma'rifetde medhali var idi.

İştigâl-i menâsıb etmeye kendisinde liyâkat var iken câh u mansıbdâ olan râhatsızlıkları der-piş ederek tâlib-i me'mûriyet ve râgıb-ı dâmen-bûs-ı erbâb-ı câh u'izzet olmakdan ferâgatle müddetü'l-'ömr hubb-ı câh mezlekasına düşmemiş ve bir dükkân küşâd ederek meşgûl-i ticâret olmuştur.

Sâde-rûyân u dilâşubân-ı memleket kendilerinden tahsîl-i selîka-i nazm u eş'âr ederlerdi.

Me'mûriyet veya seyâhat sûretiyle şehrimize gelen Sâ'ib ve Nâbî ve Küçük Hünkâr denilen Şinâsî gibi 'urefâ ve şehrimizde mütemekkin Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî, Hâsım-ı Âmidî, Hâmî-i Âmidî, Vâlî-i Âmidî gibi üdebâ dükkânına cem' olur ticâret-i maddiyeden ziyâde dâd ü sitâd-ı akmişe-i şi'r ü inşâ gibi ticâret-i ma'neviye ile tezyîn-i eyyâm-ı hayât ve mülâtafe-i gün-â-gün ile imrâr-ı evkât edilirdi.

Netekim böyle latîf ü nezîh bir muvâneset-i ictimâ'îye ile vakit geçirmekte olduklarına beyt-i âtî gibi ba'zı eserlerinde Cenâb-ı Râmiş dahi işâret buyururlar:

Dârü'ş-şifâ-yı vasl-ı dilârâya mahremiz

Pürdür devâ-yı 'ayş ü tarabla dükkânımız

Şu'arâ-yı eslâfa nazâ'iri ve üdebâ-yı mu'âsırîn ile müşâ'aresi kesîrdir. Hatt-ı dest-i 'âlfileriyle haylice eş'ârı münevverimiz olmuştur. Eş'ârı gibi hattı da güzeldir. 1120 senesinde vefât etmiştir.

Şu'arâ-yı pîşîn ü yârân-ı mu'âsırîn ile ba'zı nazâ'iri tahrîr
olunur:

'Ali Şîr Nevâyî

Ney-i gamem humâr kıldı kasd-ı cânımız
Bâr-ı dürcü genc-i mekîdedâr âlâmânız

Hayâlî-i Kadîm

Nâr-ı firâka yandı dil-i nâtuvânımız
Gûyâ zebâne oldu o nâra zebânımız

Fevrî Kâdı

Hicr-i lebinle şöyle za'îf oldu cânımız
Kim bir yük oldu hasta dile üstühânımız

Mânî

Ey dil çıkınca hânedan ol nev-civânımız
Tenden ümîd-i vuslat ile çıkdı cânımız

Rızâyî

Fersûde etdi gam bu ten-i nâtuvânımız
Kût u hümâ-yı 'arşın olur üstühânımız

Şinâsî Rûz-nâmecî-zâde

Reftâra gelse nâz ile ol mû-miyânımız
Başlar semâ'a merdümün çeşm-i cânımız

Râmiş-i Âmidî Sâhib-i Terceme

Pejmurde olsa her ne kadar gülüşüm yine
Cünbüş-fezâ-yı bâğ-ı cinândır hazânımız

Emîrî Câmî'ü'l-Hurûf

Mihman-serâ-yı dehre bizi da'vet eyleyin

Kesme zamân-ı 'avdete dek âb u nânımız

Âgâh-ı Semerkândî-i Âmidî

Ne bilsin çekdiğin ey kâmet-i hamkeşte-i cânânın
Kıyâs eyler ezelden bîd Mecnûnveş dü tâ kopduk

Vâli-i Âmidî

Bilirdim fenn-i şîve zâtına masûs olur zîrâ
Zuhûr-ı evvelinden fitne-sâz ü dil-rubâ .....

Râmiş-i Âmidî Sahib-i Terceme

Ne bî-kaydâne cânânsın ne bî-rahm âfet-i cânsın
Ne şeh-r-âşûb-ı devrânsın ne bî-havf u recâ .....

Lâ-edrî

Dil-i bigâneye mahrem rakîbe âşinâ .....
Yazık ey gonca-i bâğ-ı letâfet bî-vefâ.....

Emîrî Câmi'u'l-Hurûf

Refik-i mahşer olduk rest-hîr-i mâsivâ .....
Cehennemden nişân verdin kıyâmetden belâ .....

Râmiş-i Âmidî

Vüsâtine zamânede mânend-i girdbâd
Sad kevne pîç ü tâb oluruz bir mekân için

Emîrî Câmi'u'l- Hurûf

Sa'y etmeli vukûf-ı kitâbı hakîkatde
Geldik bu dâr-ı ma'rifete imtihân için

Sâbit, Nâbî, Sâmi, Hâsım, Hâmî Efendilerle ba'zı nazâ'iri Hâsım-ı Âmidî bahsinde mürûr etmişdir. Hoş-sohet ü kavî-tabî'at bir şâ'ir idi.

Şâm-ı Şehbâ kadısı âtiyü't-terceme Mansûrî-zâde Mustafa Mucîb Kemâlî Efendi Hazretleri gibi bir fâzıl-ı muhterem Emnî, Âgâh, Ced-i Câmîü'l-hurûf Emîrî, Kâdı-yı Âmid Cezmî, Nihânî, Vâlî gibi meşâhîr-i şu'arâ-yı memleketine mürâca'atla mecmu'a-i nefisesine hatt-ı destleriyle gazeller yazdığı sırada bu zâta dahi mürâca'at ederek beş gazel yazdırmış ve zamânının şâyân-ı hürmet şu'arâsından olduğu bununla da müsbet bulunmuş iken bu zât dahi gerek zamânında ve gerek daha sonraları yazılan tezâkir-i şu'arâmızın hiç birisine dâhil olamayan ricâl-i mensiyededir. Şu gazel hatt-ı destiyle olan âsâr-ı 'âliyelerinden tahrîr olunur:

Bahâr olsa yine dilberler ile 'azm-ı cû etsem
Safâ-yı hâtır üzre seyr-i gül nûş-ı sebû etsem

Düşürsem dâm-gah-ı hevâya bâri bûse-çîn olsam
O mihr ü dil-rubâdan bâri def'-i arzû etsem

Derûnumda olan tamgâ-yı 'aşkın haşre dek çıkmaz
Hezârân kerre ger hûn-ı cigerle şüst ü şû etsem

Benim ey dil-i derûnum zahmı binbûd olmadan kaldı
Sağılmaz şakk-ı kilk-âsâ eger ben güzer-fû etsem

Nene yetmez senin âzâdelik, her dûna ey (Râmiş)
Temennâ-yı hatâ-yı mahz olur ger ser-fürû etsem

RÂYİC

Fâzıl-ı bî-nazîr Mansurî-zâde Ahmed Efendi'nin mahdûmu Mustafa Mucîb Kemâlî Efendi'nin mahlas-ı diğeridir.

Pederleri Ahmed Efendi Diyarbekir’de medâris-i resmiyeden olan Dilâveriye Medresesi müderris-i ‘âli-kadri ve Diyarbekir müftüsü idi. Müşârun-ileyh Mustafa Mucîb Kemâlî Efendi zamânındaki şu’arâ-yı Âmid’e mürâca’atla hatt-ı destleriyle âsâr-ı nâdirelerini bir mecmu’a-i nefiseye cem’ü derc eylediğinden bu kitâbımızın pek çok mahallerinde ism-i fazîlet-mendâneleri muharrerdir.

Kef harfinde Kemâlî mahlasıyla da ba’zı âsâr-ı ‘âlîleri mündericidir. Lâkin tafsîl-i terceme-i hâli Mucîb mahlas-ı ‘âlîlerindedir.

Evâsıt-i eyyâmında -Râyic- mahlasıyla da ba’zı gazeller inşâd eylemiş olduğundan ma’lûm olmak için bu gazel hatt-ı dest-i ‘âlîleriyle olan mecmu’a-i kıymetdârlarından bu mahalle tahrîr olundu:

Elem çekdik bu bezm-i gamda câm-ı pür-safâ derken
Yedik bin zahm-ı gam hecri ile nakl-i vefâ derken

Ruhun mir’atına bir kerre bakdık bin cefâ gördük
Gönül âyînesin vakf-ı belâ etdik cilâ derken

Rakîbin ta’nesinden ihtiyâr-ı dâm-ı zülf etdik
Esîr-i gurbet olduk dâm-ı çeşminden rehâ derken

Beni hicranla helâk etdi o meh evvel
Gam-ı firkat rakîb-i nâ-kese vuslat sana derken

Hemân az kaldı Mecnûn gibi deşt-i gamda zâr olmak
Dil-i pür-şûrişi başdan çıkardık ibtidâ derken

Dil-i bîmâra çeşminden devâ-cûyân olup hayfâ
Esîr-i câme-hâb-ı ihtilâl olduk şifâ derken

Döker testiyle şimdi sine ‘arz-ı intikâm eyler
Görüp evvel o meh elsinesinde merhabâ derken

Ziyâdâr oldu meclis nâgehân mihr-i cemâlinden
Gelir mi bir dahi gam-hâneme ol mehlikâ derken

Metâ'-ı nazmı kâsid oldu devr etdi beni dil-gîr
Bu bendergehde nâmım (Râyic) hâtır-kuşâ derken

380

RESMÎ

Gürûh-ı meşâyih-i kirâm arasında -Açık Baş- şöretiyle be-nâm şeyh-i celîl-i Nakşîbendî Mahmûd Resmî Efendi Hazretleri'dir. Mazhar-ı esrâr-ı ma'nevî âtiyü't-terceme Mevlânâ 'Azîz Mahmûd Ernevî Hazretleri'nin birâder-zâde-i 'âli-güherleridir.

Peder ü 'amca vü ecdâdının cümlesi 'âlim, fâzıl ve tarîk-i 'âliye-i nakşîbendiyeye mensûb şeyh-i kâmil idiler. Silsile-i nesebi şerîfleri şöyledir:

Es-Seyyid Şeyh Mahmûd Resmî-i Âmidî ibn-i Ahî Mahmûd ibn-i Es-Seyyid Ahmed ibn-i Seyyid Mahmûd ibnü'ş-Şeyhü's-Seyyid Mehemmedü'l-Mülakkab Bâbâ-yı Nakşîbendî.

Müşârun-ileyh 1010 hudûdunda Âmid şehrinde kad-i münhâde-i 'âlem-i vücûd olmuştur. Sinn-i temyîze resîde oldukta kesbi 'ilm ü kemâle 'âzim ve ba'zı fuzalâ-yı memleketin ders ü ifâdelerine mülâzım olarak iktisâb-ı cevâhir-i 'ulûm u kemâlât eyledi.

Bir müddet de ümerâ-yı be-nâm ile hem-sohbet ve velât-ı kirâm ile hem-'ülfet olarak Mardin voyvodalığına ta'yîn buyuruldu.

Ba'dehu câh u mansıb sevdâsından ferâgat ederek Mardin'den Diyarbakir'e 'avdet ve 'amm-i kerîmleri 'Azîz Mahmûd Ernevî Hazretleri'nden ahz-i dest-i irâdet ve ikmâl-i şerâ'it hizmetle lâyıık-ı irşâd bir şeyh-i kerâmet-nihâd olmak istihkâkını kesb eylediğinden lâbis-i libâs-ı meşîhat oldu.

Zamîr-i tâb-nâkleri gencîne-i esrâr-ı ilâhî vü dil-i rûşenleri hazîne-i ma'ârif-i nâ-mütenâhî olmakla sâha-i cennet-feyzâ-yı tasavvufun bir serv-i hurâmânı ve 'âlem-i velâyetin bir meh-i dirahşânı zuhûr eyledi.

Sultân-ı Murâd Hân-ı Râbi' Hazretleri'nin 1048 senesinde feth-i Bağdat seferinden 'acdet-i şâhânelerinde 'amcalarının müridân u muhibbânının kesretinden dolayı ba'zı kadr-nâ-şinâsânın ilkâ'âtıyla vâsıl-ı mertebe-i şehâdet olması üzerine müşârun-ileyh 'amcalarının iftirâk-ı sûrîlerine tahammül edemediğinden terk-i vatan ederek Mısır-ı Kâhire'ye 'azîmet etmiştir.

Orada bir müddet ikâmetden sultân-ı müşârun-ileyhin vefâtından sonra Dersa'âdet'e 'azîmet ve bir müddet halka-bend-i zikr ü tevhi'd olarak iktisâb-ı şöhret eyledi. Bilâhere Dersa'âdet'de dahi ikâmetden sarf-ı nazar ederek mahrûse-i Bursa'ya hicrete karâr verdi.

Mahrûse-i mezkûrede -Veled-i Enbiyâ- mahlasında beytütet eyleyerek telkîn-i tarîkât ü esmâ ile nice nice sâlikîne irâ'e-i sebîl-i necât ile meşgûl ü mukayyeb oldular.

Kâh -Dâye Hâtun- Câmi-i Şerîfi'nde ve kâh Câmi-i Kebîr'de ve ba'zan dahi sâ'ir emâkin-i

381

mübârekede halka-bend-i cem'iyet ve binlerle sâlikîne vâsıl-ı tabakât-ı keşf ü hidâyet eylerdi. Bu sûretle taklîb-i evrâk-ı leyl ü nehâr eylemekte iken 1077 senesi rebî'ü'l-âhirinin on beşinci cum'a günü vakt-i zuhûrda 'azim-i dârûl-mülk-i melekût olmuştur.

Müşârun-ileyhin vefâtına şu târîh inşâd olunmuştur:

Şeyh Mahmûd mefhar-ı meczûbiyân

Necl-i pâk-i hazret-i sultân-ı dîn

Eyleyip 'azm-i bekâ-yı câvidân

Koydu 'uşşâkı firâk içre hazîn

Gûş edip fevtin dedim târîhini

Rahmetin kıla ziyâde ol Mu'în sene 1077

Na's-ı rahmet-i nakşî Bursa şehrinde Dâye Hâtun Câmi-i Şerîfi hazîresinin cânib garbîsinde vedî'a-i hâk-i gufrândır.

‘Azîz-i müşârun-ileyh kibâr-ı meşâyih-i nakşibendiye vü e’âzım-ı muhakkıkîn-i mutasavvıfeden bir zât olup meczûbâne vukû’ât vü hayret-bahşâ kerâmeti vâfirdir.

Anarcıoğlu demekle meşhûr bir şahs-ı ‘anûd u ‘arbedekârın ‘azîz-i müşârun-ileyh ile husûsî mîrâsa müte’allik bir mâdâdan dolayı da’vâsı olmakla ‘atebe-i ‘aliyyeye teşekkî ederek bâ-fermân ‘âlî-cenâb Şeyhi Bursa’dan Dersa’âdet’e ihzâr etdirir. Sâbıkan Mardin voyvodası iken Kethudâsı olan Bakkâl-zâde menziline nüsûl ve oradan tersâne-i ‘âmirânede vâki’ sarây-ı şehriyârîye duhûl eder.

Ol zamân sadra’zam bulunan Köprülü Mehemmed Pâşâ ile Şeyhülislam İspirî-zâde Mehemmed Efendi huzûrlarında mezcûbâne kelimât-ı mağz-hırâş ile hitâb u mukâbele etmekle sadr-ı müşârun-ileyhin ziyâdesiyle hiddetini celb ederek hemân habs edilmesini fermân itlâfi için re’îsü’l-etıbbâya zehr-i kâtil âmâde olunmasını emr eyler.

İhzâr olunan câm-ı serşâr-ı semm-i kâtil âzîz-i müşârun-ileyhe teklîf olundukta bilâ-tevakkuf nûş u tiryâk-ı a’zam-ı tevhîd-i şerîfe müdâvemet ile cûş u hurûş eder.

Cism-i ‘âlîleri ser-â-pâ lerze-engîz ü tekâtur-ı bârân gibi ‘arak-rîz olarak tabîb-i hâzırîne müsâra’ât ve kemâl-i i’zâz ü ikrâm ile Bursa’ya ‘avdet etdirilmiştir.

Yine menâkıb-ı ‘aliyyelerindendir ki Celâlî Hasan Pâşâ 1068’de Bursa şehrini istilâ

382

vü gârât u yağma eylediği halde ‘azîz-i müşârun-ileyhe hürmet ederek hattâ bir rahş-ı bî-nazîr ihdâ eylemiş idi. Sultan Mahmûd Hân-ı Râbi’ Hazretleri 1069 senesinde mahrûse-i Bursa’ya sâye-bahş-ı teşrîf olduklarında rahş-ı mezkûru hâric-i şehirde vâki’ –Davud Dede- nâm mahal kurbünde rehğüzâr-ı şehriyârîde zebh ü kurbân ederek “Pâdişâhım senin düşmeninden ahz olunmakla yoluna kurbân ve dahi kazâ-yı eşkâr ü nihân olmadan gayrıya şâyân değildir” diye hitâb u nidâ ederek mazhar-ı iltifât-ı hazret-i pâdişâhî olmuşlar idi.

Yine kerâmet-i ‘âliyelerindendir ki Sultan Mehemed Hân-ı Râbi’ Hazretleri’nin cülûsundan bir sene mukaddem ya’ni 1057 senesinde:

Lutf kıl yâ Rab ‘ibâdullah ihsân isteriz

Goncadır târîhi ammâ verd-i handân isteriz.

Târîh-i bedi’ini inşâd ve ba’zı zevâta irâ’e ederek bunun sırrı bir sene sonra anlaşılır demiş ve hakîkaten bir sene sonra Sultan Mehemed Hân-ı Râbi’ Hazretleri cülûs buyurdularından hem cülûs-ı şâhâne hem de hitân-ı humâyûn-ı pâdişâhânelerine nâzikâne târîh-i bedi’ ve tâm vâki’ olmuşdur.

‘Azîz-i müşârun-ileyhin şâ’ir-i şehîr Feyzî-i Hindî’nin:

+++

Matla’lı kasîde-i meşhûresine cevâbı vardır. Şu beyt ondandır:

+++

Şu’arâ-yı eslâfa nazîresi vü mu’âsırîn-i üdebâ ile müşâ’aresi olmakla berâber ahlâfî tarafından da âsârı tetabbu’ edilmişdir. Şu levha-i şî’riyye ondandır:

Sultan Murâd Hân-ı Sâlis

Râh-ı ‘aşkı tualım rehber-i hûbân olalım

Kasd-ı dildâr edelim rûyuna hayrân olalım

Resmî-i Âmidî Sâhib-i Terceme

Şuru’ ile yürüyelim ‘âlem-i burhân olalım

İttifâk ile gözüm mahrem-i sultân olalım

Bursalı Şemleli-zâde Şeyh Ahmed Rindî-i Gülşenî

Etdi teklîf-i nazîre bize şâ’ir Resmî

Ba’de’z-zîn şî’r ederek sâhib-i dîvân olalım

383

Emîrî Câmî’u-l Huruf

Görelim refref ü ‘arş-ı melekût-ı ‘aşkı

Bir gece hane-i cânâna da mihmân olalım

Resm-i Âmidî

Yakdın beni ey âh-1 ciğer-sûz kül etdin
Ol şûh-1 vefâ düşmen ede bir eser eyle

Sırrî-i Üsküdârî Defterdar

Bir kerre binâ gûşuna yârin nazar ile
Şâm-1 emelin rengi beyâz seher eyle

Fâ'ik-i Enderûnî

Bu sûz-1 dil ey çerh eğer sana kalırsa
Var nokta-i ümmîdimi dâğ-1 ciğer eyle

Şeyh-zâde 'Osman Nûrî Pâşâ-yı Âmidî

Ehl-i dile hizmetle olur kesb-i ma'ârif
Yoksa yürü var her gece timâr-1 har eyle

Emîrî Câmî'u-l Hurûf

Ey kelb-i dü-pâ hep emel-i nefsin ararsın
Bir kerre de tefûş kalıp beşer eyle

Resmî-i Âmidî

Yedi zencîr-i cünûnum dedi iklîme değer
Yedi nahcîr-i fûnûnum yedi iklîme değer

Emîrî

Gerçi müşkül görünür tâlibe tahsîl-i ulûm
'İlm ile âdem olur zahmet-i ta'lîme değer

Resmî

'Âlim-i ba'malin basdığı toprak biziz
Câhil-i bî-'amelin başına tokmak biziz

Emîrî

Bize ma'şûk-ı hakîkî vatanın hâdimidir
Böyle mehpârelere 'âşık ü müştâk biziz

Resmî

Kasd-ı ta'lîm-i şikâr etmeye uçurma verir
Tab'-ı şebâzıma sayyâd-ı ezel Cibrîli

Emîrî

Vâsıl-ı kurb olamaz olmasa hüsn-i niyet
Çıksa eflâka kadar şeyhlerin tehlîli

'Azîz-i müşârun-ileyhin ba'zı naza'irî dahi bu muharrir-i hakîrin terceme-i hâli sırasında mürûr etmiştir. Cenâb-ı şeyh, gazel-serâlıkda nasıl üstâd ise inşâd-ı tevârih husûsunda dahi öyle üstâd-ı yektâdır. 1039 senesinde vâkı' olan bir hitâna bu san'atlı târîhi tanzîm eylemiş idi:

384

Oldu üstâd-ı sabâ billah bu târîhde

Güyyâ bir gonca-i zanbakdan etdi 'akdi tarh [1] sene 1034

Îrân hükümdârı Şâh 'Abbâs'ın vefâtıyla yerine Şâh Safînin cülûsu hakkında 'Ale't-harîku'l-istikât şu san'atlı Fârisî târîhi inşâd etmiştir:

+++ [2]

'Azîz Mahmûd Ermevî Hazretleri'nin Âmid şehrinin –Kavs-nâm mahallinde Dicle nehri kenârında 1044 senesinde –Çâr-bâğ- ismiyle i'mâr ü inşâ eylediği kasr-ı dil-ârâya ma'a-ebîyâd şu târîh beytini inşâd etmiştir. Her musrâ'nın mu'cem ü mühmel harflerinden ayrı ayrı birer târîh olarak cem'an dört [3] târîh-i latîf zuhur ederek ne kadar san'atlı ve müşkül olduğu ehlinin ma'lûmudur:

Seyyid Mahmud 'âlim-i mültecâ-yı hâs ü 'âm

Şat-ı Âmid sâhilinde yaptı bir cây-ı ferâğ

Âb-ı kevserdir suyu her nahli bir tûbâ misâl
Görse dûzeh ehli varmaz cennete eyler dimâğ

Enverî Hâkânî bilmez nağme-i güftârımı
Hem-zebân bülbül olmaz gülşen-i ‘âlemde sâğ

San’at-ı târîhim idrâk eylemez cehûl olan
Nükte-i ser-bestemi hall eyleyin ahbâb-ı sağ

Sene 1044 kilk-i pîr-i Nakşîbendî kudret-âsâ resmidir
sene 1044

Sene 1044..... ‘azîzin tarh-ı ismü resmi çâr-bâğ
sene 1044

Müşârun-ileyh salât ü takvâ ile mevsûf ü mezkûr evrâd-ı
fethiyyeye dâ’imen müdâvemetle me’lûf ü ma’mûr, cezbe vü
istiğrâk ile meşhûr kâşif-i esrâr-ı ilâhî mazhar-ı envâr-ı
tecelliyât-ı nâ-mütenâhî sâhib ü vecd ü hâl zamîr-i münîr-i
‘aşk u muhabbetle mâl-â-mâl müstecâbü’ d-da’ ve
müstebîbü’ d-dünyâ nûr-ı misbâh-ı hakîkat pîrâye-i pesmîne-i
teslîm-i vâridât bir şeyh-i mebrûk-ı rûzigâr idi. On iki ‘ulûmu
münderic bir risâle-i latîfe keşîde-i

[1] Gonca-i zanbak- 1218 dir (‘Akd-ı 174) tarh ü ihrâc edilince târîh-i sâl-i hitâm olan
1043 rakamı zuhûr eder.

[2] “Tarh” lafzı 1400’dür. –Şâh-ı nev 362- tahtından cüdâ vü iskât olunursa târîh-i cülûs
olan 1043 kalır.

[3] “Azîz-i müşârun-ileyh- kendi mübârek kalemleriyle bu vecihle târîh istihrâc olunur-
diye sebt ü tahrîr buyurduğunu Belîğ-i Bursevî -Güldeste-i Dânişverân-ında
beyân ediyor.

silk-i te'lif ederek Köprülü-zâde Sadra'zam Fâzıl Ahmed Pâşâ Hazretleri'ne ithâf eylediğinden ol vezîr-i fâzılı fazl u kemâline hayrân ve kuvve-i bidâ'asına tahsîn-hân etmiş idi.

Belîğ-i Bursevî -Güldesde-i 'İrfân ü Tezkire-i Dânişverân-
'ünvânlı kitâbında müşârun-ileyhin ba'zı âsâr-ı celîle vü menâkıb-ı
'aliyyesini derc ü tastîr eylediğinden sonra

(Merhûm-ı mebrûrun menâkıb-ı 'aliyyesi vü kerâmât-ı seniyesi
tahrîr olursa nice mücellid kitâb olurdu. Erbâb-ı sülûka ma'lûmdur)
'ibâresiyle hatm-i güftâr eylemiştir.

Bundan başka terceme-i hâl-i gavsâneleri "Zeylû'z-Zeyl-i
'Uşşâkî-zâde"de ve "Zeylû'z-Zeyl-i Şeyhî"de ve Bakırcılar kethüdâsı
'Osman Nüzhet Efendi-zâde Mehemed Râşid Efendi merhûmun 1029
senesinde ikmâl eylediği (Zübdetü'l-Vakâyi' der-Belde-i Celîle-i Bursa)
nâm ü 'ünvânlı târîh-i kebîrinde mevcûddur.

Şeyh-i müşârun-ileyhin vâk'ı olan vasiyetleri üzerine
vefâtından sonra yerlerine birâder-zâdeleri Şeyh Ahî Mahmûd bin
Es-Seyyid Kâsım Çelebi kâ'im olmuştur. Ve o da 1090 târîhinde vefât
ederek Dâye Hâtun Câmî-i Şerfi hazîresinde 'amm-i kerîmleri cünbüne
defn olunmuş ve vefâtına şu târîh irşâd edilmiştir:

Kamı Seyyid Ahî Mahmûd mânend
Gürûh-ı nakşibendî içre ma'dûd

Bir eksikli dedî fevtine târîh

'Urûc etdi makâm-ı ünse Mahmûd sene 1090

Onun makâmına da mahdûmu Es-Seyyid Şeyh Mustafa Çelebi
kâ'id ve 1110 senesinde 'âzim-i kurbgâh-ı Rabb-i Vâhid olarak peder ve
büyük 'amcaları civârına defn edildi. Ve 'akrabâ-yı 'âlîlerinden Şeyh
'Abdülkerîm Müfid Çelebi câ-nişînleri oldu. Müşârun-ileyhin cümlesi
hüsn-i sülûk ve 'ulüvv-i sîret ashâbından zevât-ı kirâm idiler. Şeyh
'Abdülkerîm Müfid Efendi şâ'ir-i mâhir olduğundan terceme-i ahvâl ü
âsâr-ı belâgat-ı iştimâlleri âtiyen gelecektir.

İşte şehrimizde el-hâletü hâzihi mevcûd olan ‘Azîz Mahmûd Ermevî sülâle-i mübeccelesinden bir şu’be-i güzîdesinden bu sûretle Bursa şehir-i dilârâsında sûret-i zuhûr ve bir ‘asırdan ziyâde devâm-ı iştihâlarına sâhib-i terceme Şeyh Mahmûd Resmî Hazretleri sebep olmuştur.

Bu silsile-i muhtermeden Şeyh İsmâ’il Çelebi ibn-i ‘Azîz Mahmûd Ermevî Hazretleri’nin terceme-i ahvâl-i muhakkıkâneleri mürûr etmiş olduğu gibi vâlid-i mâcidleri Âzîz Mahmûd Ermevî Hazretleri’nin

386

ve ‘â’ile-i necîbânelerine mensûb daha sâ’ir ba’zı zevât-ı kirâmın esâmî vü âsâr-ı ‘aliyyeleri ileride görülecektir:

Gencîne-i güher-rîz-i kemâlât olan mû-şikâflarından sudûr eden cevâhir-i kudsiyyelerinden Türkî bir gazel ve Fârisî bir kıt’a-i bî-bedellerinin tastiriyle takdîm-i vecîbe-i hürmet ü ta’zim eyleriz:

Bu ‘âlem-i fânide ne mîrem ne vezîrem

Üftâde-i vâdî-i fenâ merd-i hakîrem

El-minnetullah ki olup cân ile bende

Meydân-ı muhabbetde nazar-kerde-i pîrem

Olsam n’ola Ya’kûb gibi hicr ile giryân

Yûsuf gibi zindân-ı melâmette esîrem

Bâriye şükr-i mâlik-i gencîne-i râzem

Yok sîm ü zerim gerçi bu dünyâda fakîrem

Ki pâdişâh-ı pür-çeşm-i ‘âlem-i ‘ışkam

Ki tekye-i tevfikte bir merd-i hakîrem

(Resmî) gibi sihr-âver-i mu’ciz-kelimâtem

Geh Hızır, geh İlyâs ve gehî sun-‘ı Kadîrem

Fârisî Kıt'a

+++

RIZÂ

İsm-i âlîleri Mehemmed'dir. Üdebâdan ve meşâhir-i etıbbâ-yı memleketdendir. Vefâtından bir 'asırdan ziyâde bir zaman mürûr etmiş olduğu halde bu tabîb-i hâzıkın şöhret-i hâzıka ve menâkıb-ı hârikası şehrimiz ahâlîsi meyânında hâlâ ferâmûş olunmuştur.

Zamanında pek ziyâde iştihâr eden tabib-i müşârun-ileyhin işitilen hazâkat ü mahâretinden tamâmıyle bahs olunmak lâzım gelse bî-nihâye olur.

Biz burada mümkün olduğu kadar terceme-i hâlinden ve ba'zı te'lifâtından ve pîrân-ı memleketden işittiğimiz ba'zı havârik-ı hikâyâtından bahs ile iktifâ edeceğiz.

Mehemmed Rıza Efendi takrîben 1090 hudûdunda Âmid şehrinde tevellüd eylemiştir. Pederleri bir zât-ı takvâ-şi'âr ve vâlideleri de bir 'afife-i 'ismet-ihiyâr olmaları hasebiyle emrâz ve 'ilelden sâlim böyle iki vâsıtatü'l-hayâtın mahsûl-i 'ömürleri olan Cenâb-ı Rızâ sâlim bir vücûda mâlik olarak pişmeğe başlamış ve temyiz-i sevâd ü sefide muktedir bir sinne geldikten sonra vâlideyninin gösterdiği âsâr-ı terbiyye kâr-ger-i te'sir olarak ol emirde her şeyden ziyâde ferâ'iz-i dîniye tahsiline sarf-ı himmet-i bisyâr eylemiştir.

387

Beşeriyete âit her husûsun ve bilhassa Cenâb-ı Hakk'a 'ibâdet etmenin bile sıhhat-ı vücûda mütevakkıf olduğunu ve temâdî-yi sıhhat ise kavâ'id-i tıbbiyyeye vukûf ile hâsıl olacağını Cenâb-ı Rızâ nûr-ı zekâ ile keşf ü teyakkun eyliyordu.

Kudret-i Fâtıra, kendisini bir takım hasâ'is-i mümtâzeyeye mazhar edeceğini cenâb-ı tabîbin her hâl ü şân-ı ma'sûmanesi gösteriyordu.

Hem-zânû-yı tahsîli olan rüfekâsını mâlâya'ni ile iştigâlden mümkün olduğu kadar men'e çalışır ve eflâk ü nücûm gibi pek mutantan ve pek müdebdeb bir hârîka-i hîred-fersâyı hâvî olan mükevvenât-ı kudrete bakıp da ondan ders-i kemâlât almalarını tavsiye eylerdi.

Cenâb-ı müte'allim her şeyin gavâmızına vâkîf olmak arzusundaydı. Birisi (nevazil) olmuşum veya (öksürüyorum) dese nevazil ve öksürüğünden dolayı vücûd-ı insâna ..... musallat olduklarını uzun uzadıya sorar ve bu gibi hikmetleri anlamak ister. Bir cevâb-ı şâfi alamayınca canı sıkılırdı. Hele (filan zâtın hastalığı pek ağır bir şey değildi. Ama bir tabîb-i hâzık bulunmadı. Bîçâre vefat etti.) gibi sözlerden bir tabîb-i hâzıkın bulunmaması bir nâzenîn-i vücûdun topraklar altına girdiğine sebebiyet verdiğini düşündükçe çıldırası bir hâl kesb eder ve bu dünyâda tabîb olmak kadar mühim bir şey olmadığını takdîr eylerdi.

Bundan dolayı nazar-ı ehemmiyetini her şeyden ziyâde 'âlem-i tabâbete dikmiş ve tabâbete dâ'ir kitâblar iştirâ vü mütâla'a eylemeğe başlamışdır.

Artık tabâbet mesleğine sâlik olmuşdu. Memleketde bulunan etibbâ-yı mevcûde meşâhir-i üstâdânına tilmîzlik eyliyordu.

Bahar mevsimlerinde nebâtâtı mebzûl olan Kırklar dağında ve yaz zamanlarında Karacadağ cihetlerinde bir çok nebâtât üzerinde bir çok tecrübeler icrâ ederek bir hayli dakâyık keşfine vâsıl oldu.

Sinn-i hâzıkları henüz yirmi raddesinde olduğu hâlde ma'lûmatı bir dereceye bâliğ oldu ki, bulunduğu muhitde kendi 'ayârında bir tabîb mefkûd idi.

1110 senesinde sarây-ı hümâyûn etibbâsından tabîb-i meşhur Şa'bân Şifâyî Efendi

Âmid kadılığına ta'yîn olduğundan bundan en ziyâde memnûn olan Cenâb-ı Rızâ idi. Müşârun-ileyin 'ilm-i tıbbâ dâ'ir (Şifâiyye) ve (Tedbîrû'l-Mevlûd) gibi kıymetdâr kitâblarını bizzât kendisinden okuduğu gibi hükemâ-yı meşhûreden İbni Sîna'nın (Kânûn)unu, İbni

Râzî'nin (Kitâbü'l-Câmi)'ini, İbni Kurre'nin (Kitâbu fi'n-Nabz) ve (Kitâbu Vec'il-Mefâsil ve'n-Nikras)ını mutâla'a ederek hâlledeceği mahaller için Şa'bân Şifâyî Efendi gibi bir üstâda mürâca'atla hall-i işkâl eyledi.

Fenn-i cerrâhî ve ilm-i tıb ve ilm-i nebâtât husûsunda pek ziyâde teşehhür ederek hastegân-ı memleketin merci'-i infirâdı ve ahâli-i vilâyetin medâr-ı emn ü i'timâdı oldu.

Cenâb-ı Rıza'nın 'ulüvv-i cenâbı bununla da kanâ'at etmeyerek 1116 senesinde ikâl-i müddet-i niyâbetle Dersa'âdet'e 'avdet eden Şa'bân Şifâyî Efendi Hazretleriyle birlikte Dersa'âdet'e müteveccih oldu. Şa'bân Şifâyî Efendi'nin maskat-ı re'si olan Ayaş'a muvâsalat etmeksizin civâr-ı Ankara'da vefât eylediğine Cenâb-ı Rızâ mahzûn u mukadder olduğu hâlde sene-i mezkûre evâhirinde pâ-yı taht-ı Devlet-i 'Aliyye'ye muvâsalat eyledi. o zaman pek meşhur bir medrese-i tıbbî olan Kânûnî Sultan Süleyman Hân Hazretleri'nin mekteb-i feyz-i [mükessibine meksebine] tilmîz-i kayd olundu.

On sene mikdârı tevsi-i ma'lûmat eylemiş ve âlât-ı fenniyye ile bir çok 'ameliyyât icrâsı ile tekemmül ederek bâ-şehâdetnâme mekteb-i mezkûrdan hurûç ile bir hayl-i müddet de Bîmârhane-i Süleymâniye'de bir hayli 'ameliyyât-ı tıbbiyye vü cerrâhiyyede bulunarak zamânının Calniyos ve Bakrat'ı ve asrının Lokman ve Sokrat'ı makâmına kâ'im olmuşdur.

Bu esnâda Sadra'zam müşârun-ileyh nâmına "Risâle-i Âsâfiye fi- külliyyâtı't- Tıbbiyye" 'ünvanlı kitâbını te'lîf eyledi.

1143 senesinde İbrâhîm Pâşâ'nın ma'lûm olan vukû'-ı şehâdeti üzerine zâten öteden beri maksad-ı aksâsı merzâ-yı memleketine hizmet olduğundan istihsâl-i ruhsat ederek bir çok edevât-ı tıbbiyye ve cerrâhiyyeyi hâmilen Âmid şehrine 'avdet ve böyle bir hekîm-i a'zâmın vatanına 'avdeti 'umûm-ı ahâlî-yi memleketi müstağrak-ı menn ü meserret eyledi.

Her taraftan bir çok telâmize-i etibbâ akıp gelerek kendilerinden tahsîl-i gavâmız-ı tabâbet

etmiş ve bir çok hastegâmi mu'âlece-i şâfiyye ile mevt-i muhakkakdan kurtarmış ve ebnâ-yı cinsine insâniyyet ve hüsn-i mu'âmele ile ibkâ-yı nâm u şân eylemiştir.

İşte bu sûretle temdîd-i hâss u 'âma mülâzım ve hadd-i zâtında dahi bir edîb-i lebîb ve bir fâzıl-ı necîb olmaları hasebiyle üdebâ vü fuzelâ-yı memleketle müvâneset-i ictimâ'iyeye müdâvim olduğu ve doksan yaşında bir pîr-i mübârek bulunduğu hâlde 1180 senesinde terk-i tıbhâne-i rûzgâr eyledi.

Tabîb-i müşârun-ileyhin hazâkat-ı hârîka ve zekâvet-i müfritasına delâlet eden menâkıb ü hikâyât-ı 'acîbesi hâlâ dillerde destândır. Ba'zıları tahrîr olunur:

Bir yaz mevsimi ba'zı ahibbâ ile teferrüç için "Kırklar dağı" mesîresinde 'azimet etmiş idi. Birlikte bir koyun götürdüklerinden kebab ziyâfeti icrâ olunacaktı.

Bir mevki'e kömür yakılmış ve zebh olunan bu güsfend-i nev-sâle şişlere takılmış ve ateşin tamâmıyla yangın bir hâle gelmesine intizâr olunarak Cenâb-ı Rızâ da ser-halka-i encümen olduğu hâlde ateşin etrâfına cem' olmuşlardı. Rızâ Efendi birden bire ateşin o mahalden ref' olunmasını emreder. Ateşin altında yanan otlar arasında bir delik görüldüğünden hafredilir. Biraz kazıldıktan sonra ateşin tesiriyle yanmış bir hayye zuhûr eder. Buna 'umûmen ta'accüb ederler. Sebebi soruldukda Rızâ Efendi der ki: "Ateş yanarken kebab kokusu hissettim. Halbûki kebabımız henüz ateşe konulmamışdı. Semm kokusu gibi şeyler de hisseder gibi oldum. Burada bir hayye âşiyânesi olduğunu ve yılanın tabî'ati bârid olduğundan harâret yavaş yavaş başlayınca hoşuna gidip sonra kaçamayacak bir hâle gelip yandığını istidlâl etdim. Bunun için taharrîye mecbûr oldum.

Yine menâkıbdandır ki, bir gün sokakta bir cenâze götürdükleri sırada, tesâdüfen Rızâ Efendi de oradan geçiyordu. Cenâzeye dikkat edince bu meyyitin zinde olduğunu beyân ederek hânesine 'avdet etdirir. Tedâvîsine devam eder. Fi'l-hakîka meyyit

denilen şahıs ifâkat-yâb olur. Sebebi su'âl olundukta der ki: “Cenâze gayr-i müslim olduğu cihetle yüzü açık götürülüyor ve mevsim kış olduğundan kar yağıyordu. Meyyitin her tarafını kar kaplamışken ağzının etrâfi, sâ'ir mahaller kadar kar tutmamakda olduğuna dikkat etdim. Bundan meyyitde nefes ve hayât vardır.

390

Yine müşârun-ileyhin menâkıbındandır ki bir gün sokakda giden bir adama dikkat ederek yanında bulunan tilmîzine: “Bu adamın arkası sıra git, Fi'l-hakîka vefat etmiş ise fen için kaldırılmasını ihtâr et. Gel bana ma'lûmât ver.” Diye tenbih eder.

O gece fi'l-hakîka o hâne derûnunda feryâd sadâları zuhûr ederek vefât ettiği anlaşılır. Tilmîzinin intâtı üzerine Rızâ Efendi'ye koşarlar gelir.

Meyyiti terletir. Bir büyük kese ile mi'desini, kalbini, vücûdunun her tarafını delk ettirir. Ba'zı 'ilâçlar sürdürür. Bir sâ'at kadar bu mu'âmele devam eder. Meyyit yavaş yavaş hareket etmeye başlar. Tedâvî-i mütemâdiye netîcesinde bir kaç gün içerisinde tamamıyla kesb-i ifâkat eyler.

Sebebini su'âl eylediklerinde: “Bu zât, hânesine giderken elinde bir et, bir elinde buz vardı. Ete dikkat ettim. Zayıf bir keçi eti; Buza baktım yosunlu gayr-i şeffâf idi. Mevsim ise Temmuzun pek hareketli hengâmı olmakla beraber, kendisi de gâyet nahîf idi.

Şöyle bir zaman heyyamda böyle bir zayıf bir adamın gayr-ı muvâfık bir keçi etini yiyeceğini ve içilmesi câ'iz olmayan şu yosunlu ve râkid sudan ma'mûl bir buzda aşlamak, usûl-i mahâsin-i şumûlüne ri'âyet etmeksizin gayr-i musaffâ bir suya atarak içtikçe içeceğini tasavvur ederek; netîcesinde za'fiyeti hasebiyle mi'desinin kuvve-i garîziyyesi mukâvemet edemeyip mevte karîb baygınlık gelerek onun şekl ü hâli ölmek sûretini göstereceğine ve yetişilmemiş olsa vefat edeceğine hükmetdim.”

İhtar ederdim. Lâkin ehemmiyet vermezdi. Onun için sükût etdim vakû'at meydana gelip herkes için mûcib-i 'ibret olsunda öylece önüne

almağa kendimce karar verdim. İşte vukû'at meydana geldi. Herkes gözüyle gördü. Te'mîn-i hayâtın ehmm-i umûrundan olan ekl ü şürb kaziyyesinde bi- kayd olanlara inşallah bundan böyle mûcib-i 'ibret olur, demişdir.

Yine müşârun-ileyhin menâkıbındandır ki, bir bahar mevsiminde rufekâsıyla Kırklardağı'na gidip, aylarla orada kalmışlardı. Bir gün yağları bitti. Yağ almak için şehre gönderilen adam gecikip gelmedi.

Rıza Efendi, kaplardan birini orada bulunan koyun sürülerinin sütüyle doldurdu. Dağdan bazı nebâtât topladı. Koynundan bir kutu çıkardı. Sütü kaynatı. Kutudan çıkardığı mu'âlecât ile dağlan topladığı nebâtâtı sütün içine attı. İndirip ağzını kapatarak bir tarafa bıraktı bir müddet sonra mezkûr süt kapının ağzı açıldıkta, güzel bir tereyağı olduğu görüldü.

391

Şu rivâyet pek meşhûr ü mütevâtir olduğu gibi bu hakîr, bir mecmû'ada Rıza Efendi'nin -sütü yağ yapmak tertîbini- diye bir tertîb-i kimyevî gördüm hatta mecmû'ama da kaydetdim. Fakat sahîh, gayr-i sahîh olduğunu bilemem. Şu kadar ki sütü yağa tahvîl eylemek usûlü hâlâ keşfolunamamıştır ve 'akıldan müstebiddir. Ma'amâfih Tabib Rıza Efendi'nin sütü yağ yapmak rivâyeti mukârin-i sıhhat ise bu zâtın şu keyfi henüz mertebe-i 'alâniyyete çıkmayan esrâr-ı mahfiyye hükmündedir" denilebilir. İşte tabîb-i müşârun-ileyh Mehemed Rızâ Efendi'nin sûret-i tedâvî ve hazâkatine ve hüner ü ma'ârifine dâ'ir menkıbelerinden bir kaç 'adedini nakle vü tahrîr eyledik. Muvâfık-ı fen ü 'usûl olup olmadığı erbâb-ı ihtisâsa âitdir. Bizim vazîfemiz nâkil-i mesmû'ât olmakdan 'ibâretidir.

Tabîb Rızâ Efendi'nin 'ilm-i tıbbâ dâ'ir te'lifât-ı râ'ikasından iki 'adedi, mütâla'a-güzârımız olmuştur.. Birinin ismi (Kitâbu Muhtasarü't-Tıb)dır. Fâtihi-i Bağdâd, Sultân Murâd-ı Râbi' Hazretleri'nin re'isü'l- etıbbâsı olan merhûm Emîr Çelebi'nin (Enmüzcü't-Tıb) kitâb-ı kebîrinden intihâb sûretiyle tahrir eylemiştir. Mukaddimesi şudur:

“Emmâ ba’d: Bu fakîr-i bî-riyâ Mehemmed Rıza, bu Muhtasarı tahrir ü imlâ ve sâbikan re’isü’l-etibbâ olan merhûm Emîr Efendi’nin Enmüzecü’t-Tıb nâm kitâb-ı müstetâbından intihâb edip, Muhtasarul-Tıb ismiyle müsemmâ kılındı. (Vallahü’l-müste’ân ve aleyhi’l- te’kilân)

İkincisi Sadra’zam İbrâhîm Pâşâ merhûm nâmına te’lif eylediğini yukarılarda beyân eylediğimiz (Âsafıyye fî-Külliyâtı’t-Tıbbiyye)dir. Mukaddimesi şöyledir:

“Bu ‘abd-i kalîlü’l- bızâ’a ve ni’met-dîde ve sitem-keşîde elem mey-hânesinin derd-i nûşu, keder peymânesinin sarhoşu, ya’ni Seyyid Mehemmed Rızâ’yı, ‘adimu’l-istitâ’a, medrese-i Tıbbiyye Süleymâniye dânişmendlerinden olup; evâ’il eyyâmında.... miktarı tahsîl-i mu’ârefe sa’y edip: “İzâ mâte ibnü âdem, inkata’a anhu ‘amelehû illâ ‘an sülüşehû: Sadakatün câriyetün ev ‘ilmün yenfa’u bihi ev veledün sâlihun yed’û lehû hadis-i şerifi mü’eddâsınca ibtidâ-i îcâd-ı ‘âlemden ilâ hâzihi’l-ân, herkes bir hasene ile şöhret-i eş’âr olup kimi te’lif-i kitâb ve tertib-i dîvân ve inşâ-perdâlıkla fâ’i-ku’l-akrân ve kimisi bünyâd-ı cesûr u cevâmî’ ve ta’mir-i medâris ü mesâcid etmekle müşârun bi’l-benân ve ilâ-yevmi’l-kıyâm zikr-i hayra bâ’is olur.

392

Ammâ bu ‘abd-i nâçiz de ne te’lif-i kitâb etmeğe kudret ve ne ta’mir-i medârise müs’at var diye kendime levâm edip müte’ellim olurdum. Ve bir eser eylemek sûret-i cilve-ger-i mir’ât-ı derûnum idi. Nice müddet bu hâl ile mütefekkir ve hayli zaman bu endîşe ile mütekeddir iken “ el-‘ilmü ‘ilmân: “ilmü’l-ebdan, sümme’l-edyân” mazmûn-ı münifi der-hâtır olup bâri ‘ilm-i tıb ile meşgul ve i’âlece-i merzâ-yı müslimîn ile celb-i savâb edip nâ’il-i ecr ü sevâb olayım.”

İşte mağfûr müşârun-ileyh Mehemmed Rızâ Efendi zamanında ‘âlem-i tabâbete mühim hizmetler etmiş ve bu gibi nâfis eserler de tahrîr ve te’lif eylemiş olduklarından başka şehrimizde ve mulhakatında pek çok etibbâ yetiştirilmiştir. Ve kendilerinden sonra memleketimizce kesb-i işihâr eden Tabib Hana Efendi müste’dân-ı telâmizesi

cümlesindedir. Zamanımıza kadar şehrimizde yetişen etibbânın ekserîsi o üstâd-ı hâzıkın tilmîzi ve telâmizü'l- telâmizidir.

Binâen-'aleyh ne kadar ta'rîf olursa derece-i nûr-ı kemâli ondan bâlâ ve mevki'-i üstâdiyyeti ondan hezâr-mertebe a'lâdır.

Devlet-i 'Osmaniyye üdebâsı tarafından 'ulemâ ve şu'arâ ve hattâtın gibi sunûf-ı mu'tebere hakkında bir çok kitaplar, tezkireler, risâleler te'lifine himmet olunmuş ise de ancak şâyân-ı te'essüfdür ki, hâdim-ı hayât-ı mahlûkât olan etibbâ-yı muhtereme hakkında şimdiye kadar bir şey yazılmamış olduğundan sâ'ir bir çok etibbâ-yı kıymetdârımız gibi müşârun-ileyh Mehmed Rızâ Efendi'nin dahi vukû'ât-ı hayâtiyyesi mâzînin edvâr-ı mensiyyesi arasında mahvolup gitmiştir.

Müşârun-ileyhin tabî'at-ı şî'riyyesi de olduğundan şu kıt'a-i nefise âsâr-ı kalemiyyesindedir:

Hâtâ vü sehv birle vakt-ı tahrîr
Galatlar kim düşer nûk-ı kalemden
Benân-ı lutf ile ıslâh kılmak
Ba'îd olsun mu erbâb-ı keremden

RIZÂ

İsm-i 'âlîleri 'Ali'dir. Şeyh Ahmet Ağa nâm ünvanlı bir zâtın mahdûmlarıdır. 1186 senesinde doğmuştur. Memleketimiz 'ulemâsından tahsil

---

[1] İnsanoğlu öldüğü vakit, şu üç 'amelinin dışındaki 'amelleri de kesilir. Bunlar: Sadaka-i câriye (devam eden sadaka), tahsil ettiği faydalı 'ilim ve kendisine du'â edecek olan sâlih bir evlat (yetiştirmesi).fezâil-i bî-şümâr ederek bir üstâd-ı vâlâ-nijâd oldu. Pederleri sevk-i âb u dâne ile Diyarbekir'den mufâraket ve ihtiyâr-ı seyr ü sefer ederek Rumeli'nde Yenişehir Fener kasabasında temekkün ve ikâmet eylediğinden mahdûmları Cenâb-ı Rıza da 1200 senesinde şehri dilârâ-yı mezkûra 'azimet ve neşri-'ulûm-ı 'âliyye ile kesb-i şöhret eyledi.

kendileri oranın eşrâfından bir zâtın kerîmesiyle tezevvüç eyledikleri gibi birâderi Ömer Bey de meşhur Tarhan-zâdelerle sihrîyyet peydâ etdi.

1207 senesinde Nebîle, 1209'da Ahmet Râik, 1211'de Ümmühan Tâ'ibe, 1213'de Tev'em olarak Mehmed Sâlih ve 'Ubeydullah Cemîl, 1216'da Mustafa Bâhir isminde evlatları dünyâya geldi. 1223 senesinde Akovalı-zâde Hâtem Efendi merhûmun Şâhidî Şerhi'ni istinsâh ederek

Yazıldı genc-i cevher- zâ bu zîbâ Şâhidî şerhi sene 1223 târihiyle tezeyyün-i ihtitâm eyledi.

1229'da Fatma Kudret isminde kerîmesi doğduğu gibi istinsâh eylemekte olduğu "Makâlat-ı Sıddıkiye" yi dahi sene-i mezkûrede itmâm eyledi. Şu beyt, hâtîme-i kitâba tahrîr eylediği ebyâtdandır:

Himmet-i pîrân ile yazdım Rızâ

Böyle makâlât-ı kerâmet-masir

1230'da Akovalı-zâde Hâtem Efendi merhûmun üç kıt'a dîvânını istinsâh ve nihâyetinde ba'zı ebyât-ı Farisiyye ve Türkiye Tahrîr eyledi. şu beyit ondandır:

+++

1236'da kerimesi Hatice Hüsnâ dünyaya geldi. 1240 senesinde istinsâh eylemekte olduğu Baharistân-ı Câmî'i ikmâl ederek (Murg 1240) lafzını târîh düşürdü. 1241'de mahdûmu Mustafa Bâhir Bey'in sulbünden Sa'îde, 1243'de Emine Râziye, 1246'da Fatma Zehrâ, 1247'de 'Abdulfettah Mâcî, 1250'de Şeyh Ahmed nâm ahfâdları ârâyîş-turâz-ı mehd-i şuhûd oldu.

Tavl-i 'ömr ile mu'ammer ve salâh-hâl ile bahtiyâr ü muvakkar olduğu halde 1281 senesinde Yenişehir Fener derûnunda şu'le-i hayâtı intifâ-pezîr olmuşdur.

Şu'arâ-yı eslâfî tetebbu husûsunda akdâm ve üdebâ-yı 'asrına inşâd-ı nazâ'ir emrinde ihtimâm eden üdebâdandır. Ba'zı safahât-ı nazâ'iri tahrir olunur:

Kânûnî Sultan Süleymân Han

Gülşen-i hüsnün gören firdevs-i a'lâdan geçer

Kevser-i la'lin gören câm-ı musaffadan geçer

Rızâ Yenişehir-i Âmidî

Merd-i hakkı yalnız sanma, bu dünyadan geçer

Eylemiş tahkîk-i sırr-ı 'aşkı 'ukbâdan geçer

Sultan Mustafa Hân-ı Sâni

Aldı bu kadar halk-ı cihânın yükünü âh

İşte bu ma'âsiyle işim hayli yamandır

Meşhûr Haşmet

Hâtem gibi nâm istersen semt-i sehâda

Bas mührü temessüklere esnâf-ı develândır

Rızâ-yı Yenişehir-i Âmidî

Te'sirini gör hâlet-i 'ışkın ki dem-i kış

Rîzân olıcak katresi Leylâya nişândır

Nâbî-i Ruhavî

İdâre etsen bir emrin ta'alluk-i fethine Nâbî

Ona etrâf-ı nâ- me'mûldan esbâb olur peydâ

Rızâ-yı Yenişehir-i Âmidî

Olunca Nâbî üstâda peyrev nazm-ı dil-cûda

Rızâ'nın şi'r-i hoş- âsârı şöhret-yâb olur peydâ

Hâtem-i Yenişehir-i Fenârî

Milk-i Çin'in vesmesidir bir gazâlin Hâtemâ

Matla-i nazm-âverân olmuş tagazzülden bana

Rızâ-yı Yenişehir-i Âmidî

Hazret-i Hâtem-i Mesîhâdır ki feyz-i lutfudur

Yoksa mümkün mü nazîre bu tagazzülden bana

Nedîm-i Meşhûr

Sen ne câmın mestisin ayâ kimin hayrânısın
Kendün aldurdun gönül n'ldun ne hal olmuş sana

RâtîbAhmet Pâşâ Yenişehirli Topal 'Osmân Pâşâ-zâde

Sorgucun kaptın Nedim-i Şâh-ı nazmın Râtîbâ
Ne çeleng-i hâme-perdâzın mı dâl olmuş sana

'Abdullah Sırrî-i Âmidî

Ne 'aceb çeşm-i elâsın ne belâsın bilmem
Sen seni isen ellerde sor, sorma bana

Rızâ-yı Yenişehrî-i Âmidî

Söyledim derd-i dilim dedi tabîb-i hâzık
O devâsâz-ı kerem göstere sor sorma bana

Kâmî-i Âmidî

Ruhların mâteme girmiş mi siyeh hattın ile
Öyle kara haberi berbere sor, sorma bana

Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî

Sen her ne kadar hüsn ile mümtâz-ı cihânsın
Ben ol kadar âşufte vü rüsvâ-yı mahabbet

Refî-i Âmidî Lebîb-zâde
 Ser verdi bu yolda nice Ferhâd ile Mecnûn
 Fasl olmadı gitti yine gavgâ-yı mahabbet

Rızâ-yı Yenişehrî-i Âmidî
 Her kâra ‘azimetde gerek tavr-ı basîret
 Etvârı eder tecrübe dânâ-yı mahabbet

Râ’if-i Âmidî Mukâbeleci-zâde
 Rindânı tehî-dest bırakma kerem ile
 Sâkî yine sun kâse-i mînâ-yı mahabbet

Emîrî Câmî’ul-Hurûf
 Dâd u sited hilkatın olmazdı safâsı
 Dünyâda eğer olmasa kâlâ-yı mahabbet

Azmî-i Âmidî
 Mahşerde meğer gamzedelikden ola rahyâb
 Bir dil ki olur hecr ile mahzûn-ı mahabbet

Rızâ Yenişehrî-i Âmidî
 Bir kere dil koysa eğer olsa nazar-bâz
 Dânâ-yı hıred-mend ede Mecnûn-ı mahabbet

Hayâlî-i Kadim
 Harâbât ehlin dûzeh ‘azâbın anma ey zâhid
 Ki bunlar ibn-i vakt oldu gam-ı ferdâyı bilmezler

Rızâ
 Olanlar mey-küsâr-ı ‘ışk-ı dilber-i şevk ile zâhid
 Değil müştâk-ı kevser cennet ü havârî bilmezler

Meşhûr Hâlet Efendi

Çıkardım hayf-ı elemden dâmenin ol lâle-ruhsârın
Serimde şimdi nakş-ı sîli-i efsûs gül-gündur

Şeyh-zâde ‘Osmân Nûrî Pâşâ-yı Âmidî
Şeb-i yeldâ-yı firkatde döner hem kan döker dîdem
Ziyâ-yı ‘ârızınla ey perî fânûs gül-gündur

Rızâ-yı Yenişehrî-i Âmidî
Remy olmada her tîr-i belâ kavs-ı kaderden
Âhir seni de sihâm-i kazâya hedef eyler

Kâmî-i Âmidî
Reng-i ruhsârın gören gülzâr-ı âteş-bâr olur
Levn-i evrâkı ser-â-pâ rekden günâr olur

396

Rızâ-yı Yenişehrî-i Âmidî
Sûziş-i hasretle dilden âh âteş-bâr olur
Berk-rîz-i dûd-ı âhım eşk-i hasret-zâr olur

‘Osmân Nûrî Pâşâ-yı Âmidî
‘Âşık ölürse gamze ucundan şehîd olur
Derdinle cân veren dü-cihânda sa’îd olur

Rızâ-yı Yenişehrî-i Âmidî
Yârın karîn-i lutfu olanlar sa’id olur
Yâver dinlese bahtı ne şübhe ba’îd olur

‘Osmân Nûrî Pâşâ-yı Âmidî
Şânına lâyık mı târ-ı zülfü kırsın şâneler
Kılıca kaldı ‘aşığın cânı o da ol mûdadır

Rızâ-yı Yenişehir-i Âmidî
 Dil-firîb-i 'işve-bâzîden değildir iştikâ
 'Âşığın hûn u bâli hançer-i ebrûdândır

Maden Emîni 'Abdî-Pâşâ-zâde 'Osman Dîder Bey Kadı-yı
 Yenişehir
 Ehl-i dil olur kûşe-i 'uzletle safâ-yâb
 Ammâ yine cem'iyet-i yârân unutulmaz

Rızâ-yı Yenişehir-i Âmidî
 Dîdâr-ı melek-hûyu güzel dilberi sev kim
 'Ömrünce o sevgi ile ol cân unutulmaz

Emîrî-i Âmidî Cedd-i Câmi'ul-Hurûf
 Bûs-ı la'liyle gönül şâdân ola ya olmaya
 Gonca-i ümîdimiz handân ola ya olmaya

Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî
 Minnet-i huşk ey tabîb-i bî-mürüvvet tab'ını
 Merhemini ya derdime dermân ola ya olmaya

Rızâ-yı Yenişehir-i Âmidî
 Yek bin kable'l-hisâb âgâh-ı kirdâr ol Rızâ
 İhtisâb-ı vâpesîn âsân ola ya olmaya

Müşârun-ileyhin bir çok nazâ'iri yukarılarda mürûr eylediği gibi bundan sonra da gelecektir. Mağfûr-ı müşârun-ileyh, Yenişehir Fener belde-i cesîmesinde tamâm yetmiş sene sadr-ı sa'âdethâne-i üstâdiyyetde oturmuş ve hüsn-i hâl-i erbâbdan gâyet mübârek bir zât bulunması cihetiyle kendisinden bir besmele-i şerîfe kırâ'at eden talebe mutlaka feyz-yâb olmakda bulunmuş olduğundan ders-i fazîlet-i celbine rağbet pek ziyâde idi.

1237 senesinde vefât eden Yenişehir Fener müftüsü ‘İzzet Efendi gibi bir fazıl-ı belâgat-şi’âr evâ’il ve 1277 senesinde irtihâl eyleyen Şeyh Nazîf-i Mevlevî gibi bir mürşid-i kerâmet-iştihâr evâsit ve iş bu tezkirenin tahrîri esnâsında ber-hayât olan Yenişehirli ‘Avnî Bey gibi bir şâ’ir-i bî-nazîr-i rûzigâr, evâhir-i eyyâmına tesâdüf eden tilmîzân-ı ‘âliyesindendir.

397

Hatt-ı destiyle olan külliyyât-ı eş’ârı nezd-i fakîrde mevcûddur. Gazeliyyâtı 5788 beyit, kasâid ve tevârih ve kıta’ât-ı mu’ammeyât ve elgâzı 5443 beyit ve tahmîsâtı 9046 beyit ki dîvân-ı eş’ârı cem’an 20277 beyitdir.

Ona Semerkandî-i Âmidî, Emnî-i Âmidî, Fâmî-i Âmidî, ‘Abdullah Sırrî-i Âmidî gibi şehrimiz şu’arâsının bir çok gazelleri tahmîsâtı meyânında dâhildir.

Lisân-ı Fârisîde dahi başlıca gazelleri olduğu gibi İran meşâhir-i üdebâsının pek çok Fârisî eser-i nefislerini tahmis etmiştir.

El-hâsıl muttakî-i hulûk-ı tâ’at ü takvâ ile me’lûf ve vahdet ü inzivâyâ mâ’il, vücûd-ı feyz-i nümûduyla teberrük olunur mazınna-ı kirâmdan bir zât-ı ‘âlî-kadr idi. Salâh u takvâsının fevâ’id-i lâ-yühsâsını görmüş ve hususıyla kaviyyu’l-beden olarak bu hâkdân-ı fenâda tamam 95 sene yaşamıştır.

Evlâd-ı zükûru kendisinden evvel vefât eylediklerinden iki kerîmesi, işbu tezkiremizin tahrîri esnâsında ber-hayât ve memleket-i mezkûresinin iki eşrâfi tarafından tezevvüç edilmiş oldukları cihetle onlardan ahfâdı vardır. Bir gazel-i ‘âlîleri tahrîr olunur:

Revnâk-ı gülşen-i elfâz-ı safâdır ma’nâ
Açmağa gonca-i ‘irfânını sabâdır ma’nâ

‘Andelîb-i sihr-ârâ-yı zebândır elfâz
Demdeme-efzâ-yı nevâdır ma’nâ

Oldu gûyâ ki sanâyi'la burûc-ı elfâz
Encûm-ârâ-yı hayâlâta semâdır ma'nâ

Dil-rubâdır sühânım her hatt-ı nev-hîz-i sûtûr
Ana zîb-âverân olan hüsn ü bahâdır ma'nâ

Beyt-i ma'mûr-ı dilim oldu mutâf-ı kudsî
Suhân-ı dil-keşime reh-nümâdır ma'nâ

Câm-ı endîşede mevc-ârâ mıdır elfâz
Neşe-i rûh gibi feyz-i hafâdır ma'nâ

Akd olur sana (Rızâ) versen eğer mihr-i hured
Hacle-i dilde o dem cilve-nümâdır ma'nâ

REFÎ

İsm-i sâmilere Mehemeddir. Şeyhülislâm 'Ârif Hikmet Beyefendi tezkiresinde buyururlar ki: "Es-seyyid Mehemed Refi-i Diyârbekrî'dir. Meşhûr sâhib-i divân Seyyid Lebîb-i Âmidî'nin oğlunun oğludur. Âmid'de 1169 senesi şa'bân-ı şerîfinin dördüncü çarşamba günü 'âleme vaz-ı kadem etmiştir.

398

Müşârun-ileyh Lebîb-i Âmidî'nin ilk hafidi İbrâhîm Çelebi henüz on iki yaşında bir nev-nihâl-i 'âlem-i ma'sûmiyet iken vefât etmesi fâzıl-ı müşârun-ileyhi pek dil-hûn ederek:

Gözler âhûları ol gözleri âhûyu müdâm

Oldular kebk ü kebûterleri âvâre-i bâm

Beytini hâvî olan manzûme-i belîğasını inşâd etmiş ve ondan bir müddet sonra Cenâb-ı Refî, kadem-zen-i bezmgâh-ı cihân olmakla cedd-i pîr gâyet mesrûr olarak hakkında yirmi beş beyitli bir kasîde-i du'âiye tanzîm eylemiştir. Şu bir kaç beyit kasîde-i mezkûredendir:

İlm ü ‘amel-i sâlih ola şân Refî’â
 Âfâkı tuta şöhret-i ‘irfân Refî’â

Mızmâr-ı küheylân-ı kemâlât ede Allah
 Meydân-ı ma’ârif ola meydân Refî’â

Her matlabını etmeye ‘inde müheyyâ
 Tevfik-i ilâhî ola a’vâ Refî’â

Elhân ü tekemmülde ola kendisi bülbül
 Güller gibi handân ola mihmân Refî’â

Menfûru ola kizb ü hased keyd ü hiyânet
 Me’mûn ola her hâlde hullân Refî’â

Ümmîdi budur cedd-i Lebîbin meda’d-dehr
 Eltâf-ı Hudâ ola nighbân Refî’â

Tahsîl-i ‘ilm ü kemâl ü istiktâb-ı hutûta mübâşereti esnâsında
 cenâb-ı cedd-i pîr şü nazm-ı mergûb ile du’â-hân olmuşdur.

Feyzinle yâ Rab eyle mükrim Refî’îmi
 Her ‘ilm ve her hünerde müslim Refî’îmi

Hem eyle hâ’iz-i kasbü’s-sebk-ı imtiyâz
 Mızmar-ı imtihânda her dem Refî’îmi

Emsâli içre eyle misâl-i ‘imâd ü şeyh
 Hüsn-i hatt şöhre-i ‘âlem Refî’îmi

Tevfik-i hayr nâzır ola bezm-i inse
 Sû-i karîne etmeye hemdem Refî’îmi

İkmâl-i dâ'imi ede vâsıl merâmına
Bi-kedd ü meşakkat ü bi-gam Refî'îmi

Tûtî-misâl sükker-i 'irfân u 'ilm ile
Bir lehçe-i belâgat işilsem Refî'îmi

Ebkâr-ı hacle-gâh-ı usûl ü fîrû'a hem
Sa'y-i belîgi eyleye mahrem Refî'îmi

Cenâb-ı Refî henüz on üç yaşında iken cedd-i muhteremleri tayerân-ı âşiyâne-i lâhût eylemiştir. Ma'a-zâlik cedd-i 'âlîlerinin âmâl ü maksadı vechiyle hüsn-i ahlâk sâhibi bir zât zuhûr ederek tahsîl-i 'ilm ü kemâlât ile fâ'iku'l-akrân ve inşâd-ı eş'âr husûsunda dahi cedd-i 'âlîleri gibi sâhib-i dîvân olmuş ve hafîd-i Cenâb-ı Lebîb olduklarına şu beyit ile îmâ etmiştir:

Fikr-i bârîkim Refî'â fehmeder ehl-i hîred
Tu'me dense be-câdır zâde-i tab-ı Lebîb

399

Diyarbakir memâlikinden Âmid şehrinde tevellüd etmiş bulduklarına şu beyit ile işaret eyledi:

Egerçi mevlidim Âmid-i Diyarbakir ile meşhûr
Metîn-i ebyât-ı nazmımda Diyarbakir ma'nâdır

Cedd-i 'âlîlerinin:

Pâk-i cevher âdem ister kim nümâyîş bahş ola
Sanma her âyineden sûret-nümâdır

Rûh ta'limi husûsen ola âdem hâceden
Şübhesiz dil-i mürdegâna cân-fezâdır hüsn-i hatt

Resm-i râcih münhasırdır kilik-i isti 'dâdına

Hâmesinden gayrı mahz-ı iftirâdır hüsn-i hatt

Kıt'ası zer-tâc-ı âyîne-i mergûbedir

Anda gûyâ kim cemâl-i dil-rubâdır hüsn-i hatt

Beyitleriyle tavsîf ü senâ eylediği hattât-ı bi-nazîr-i cihân, meşhûr Hoca Âdem-i Âmidî'den hüsn-i hattı temeşşuk u tahsîl ve 'ulûm-ı 'âliyeyi dahi sâ'ir 'ulemâ vü efâzil-i memlekette tekâmül eyledi. Ba'dehu tarîk-i tadrîse 'âzîm ve takrîben 1200 hudûdunda Dersa'âdet'e gelecek üdebâ vü 'urefâ-yı pâ-yı taht ile hem-âheng-i şî'r ü inşâ oldu. Mukaddemen Diyarbekir vâilîliğiyle ma'den eminliğinde bulunup 1213 senesinde makâm-ı sadâre-i 'uzmâyı ihrâz eden Yûsuf Ziyâ Pâşâ Hazretleri'nin gerek Cenâb-ı Refî ile ve gerek sâ'ir a'mâm ü müte'allikâtıyla ma'ârife-i kadîmesi olması hasebiyle takdîm eylediği ba'zı kasâ'id ü manzûmeler üzerine yeni baştan isticlâb-ı teveccühât eylemiş ve Cenâb-ı Refî'i Mısır Kahire kuzzâtı silkine idhâl ile taltîf etmiştir.

Merreten ba'de uhrâ nâ'il-i mansıb-ı kazâ ve icrâ-yı ahkâm-ı şerî'ât-ı garrâ eyledikten sonra Dersa'âdet'de 1231 senesinde tebdîl-i libâs-ı hayât-ı müste'âr ve iksâyı merhûm vefâtında şu tarîh-i belîği inşâd eylemiştir:

'Adni mekân eyledi şâ'ir Refî' sene: 1231

Metrûkatı meyânında zuhur eden bir kıtâ, müretteb dîvân-ı belâgat-'üvânı Galata Mevlevî-hânesi Kütüb-hânesine vaz' ile züyûr-ı sahâif-i âsâr kılındığı Fatih Efendi Tezkiresi'nde muharrerdir.[1]

[1] Galata Mevlevî-hânesi Kütüb-hânesi'ne gidilerek dîvân-ı mezkûr defe'âtle mütâla'a olunmuş ve bundan başka Kütüb-hâne-i 'Umûmî'de diğeri bir kıt'a dîvân-ı eş'ârı bulunmuştur.

Bu 'abd-i 'âcizde dahi bir 'aded dîvân-ı belâgat-'üvânı vardır. Kezâlik müşârun-ileyhin hatt-ı destiyile cedd-i 'âfleri Lebîb-i Âmidî'nin bir kıt'a dîvân-ı eş'ârı dahi nezd-i kemterîde mahfûzdur. Nihâyetindeki 'ibâre şudur:

"Temmeti dîvânü El-Lebîbü'l-edîb fi sene 1208"

Şu'arâ-yı eslâf ve udebâ-yı mu'âsırîne pek çok nazâ'iri vardır. Çağatay lisânınca üstâd olduğundan Ali Şir Nevâî ve Nedîm gibi esâtize-i 'irfânın bu vâdîdeki âsâr-ı rûh-efzâlarını da tettebbû' etmiştir. Lisân-ı Fârisîde dahi üstâd-ı kâmilidir. Cedd-i 'âlileri Âbdulgafûr Lebib-i Âmidî Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî'den; onlar da meşhûr Şevket-i Buhârî'den tahsîl-i kemâlât etmeleri münâsebetiyle müşârun-ileyhin dahi Fârisî nazâ'iri ekseriyetle büyük üstâdları olan Şevket-i Buhârî'ye vâki olmuş ve bununla berâber şâ'ir meşâhir-i 'urefâ-yı Îrâniyeyi dahi nazar-ı tettebbû'den uzak tutmamıştır. Gerçi şu'arâ-yı sâ'iremizin Fârisî nazâ'iri şimdiye kadar tezkiremizde derc olunmamış ise de birinci cildin lehü'l-hamd, hitâma takrîbi hasebiyle Fârisî bir levha-i nazâ'irinde bulunması münâsib görülmekle evvelâ Fârisî ve ba'dehû Türkî nazâ'irinden bir mikdârı tahrîr olunur:

401

+++

402

403

“Refî-i Âmidî'nin Türkçe Nazâ'iri”

Bülbül ü gül serv ü sünbül beslemek himmet değil

Bunları terk et Lebib ol bâğbân-ı ma'rifet

Refî'i Âmidî

Bülbül ol sen de Refî'â bul o bâğ-ı hurremi

Kim Lebib olmuşdur anda bâğbân-ı ma'rifet

Reisü'l- küttâb 'Ârif Vâlid Kaz'asker Râ'if Bey

Cây-ı bûse aradık ser-tâb-pây-ı yârdan

Subh olunca gerdeninden intihâb etdik bu şeb

Refî-i Âmidî

'Ârif-i zîşâna pey-rev olmağa biz de Refî

Bu zemîn-i dil-nişîninde çok şitâb etdik bu şeb

Nedîm-i Meşhûr

Sen demişsindir ki kimin derdiyle giryândır Nedim

Ey mürüvetsiz senin derdinle giryân oldu hep

Refî-i Âmidî

Oldu tanzîrin Nedîme bu gazel gerçi Refî

Tavr-ı diğere üzre hâme san'at-efşan oldu hep

Nedim-i Meşhûr

Nevâyî kilkindir geldiğinden beri Nedîme köp tapar lezzet

Terennüm ile geçdi yayanlığı ün salıp nevâ-târ tip

Refî'i Âmidî

Nevâyî vü Nedîmâ dik Refî'a kilki-çâlâkim [1]

Yazar bu resme nazm-ı akrânga sertâser salâ-ter tip

Sâbit-i Meşhûr

Yine bir körpe kuzu tekyey kurbân varacak

Söyle Sâbit böyle seven 'ışk ile dendânı şeyh

Refî-i Âmidî

Sâbilâne bu gazel oldu Refî'a muzhik

Gele düşdü göricek bu gül-i handânı şeyh

Nâbî-i Ruhavî

Hatt-ı nev-reside sebze-i bâğ-ı 'izâridir

Âhir zamân hüsnünün ol bahâridir

Vâlî-i Âmidî

Şimdengerû küşâd olur mu gül-i neşât

'Aysin hazânıdır gamın ol bahâridir

Refi-i Âmidî

Gülşen-serâ-yı şâh-ı safâdır dilim Refî

Na'lem hezârî eşk-i terim cûybârîdir

Reisü'l-küttâb Ârif Vâlid Kaz'asker Râ'if Bey

Cihân halâs olamaz sadme-i tahavvülden

Safâ-yı revnâk-ı gülşen gam-ı hazâna düşer

Refi-i Âmidî

Refî himmet-i yârân olursa feyz-resân

Latîf olur sühânım dest-i 'ârifâna düşer

Gayret-i Âmidî

Mihmân-serâ-yı 'âlem-i endûhda benim

Hep çekdiğim hicâbı ile hâtır belâsıdır

Bir handes Hanîf Kâtib Ağâ-yı Dârussa'âde

Mu'ciz-edâ bir âfet-i devrâna 'âşıkam

Bir handesi bu cism-i 'alîlin devâsıdır

Refi-'i Âmidî

Pey-rev olup Hanîfe Refî kesb-i ref'at et

Kim evc-i fehm ü ma'rifetin ol hümâsıdır.

---

[1] Ali Şir Nevâyî'nin Garâibü's-Sıgâr, Nevâdirü's-Şebâb, Bedâyî'ü'l-Vasat, Fevâyidül-Kiber, isimlerinde olan dört adet Türkî dîvân-ı eş'ârına ve sâ'ir külliyyât-ı âsârına mürâca'ât edilmiş ise de bu vezin ve kâfiyede bir gazeli nazarımıza müsâdif olmadı. Nedim ile Refî, gazelleri Çağatayca olduğu için Nevâyî'nin ismini yâd etmiş olsalar gerekir. 'Ali Şir Nevâyî'nin Türkçe eş'âr inşâdında mahlası "Nevâyî" ve Fârisî eş'ârda "Fânî"dir.

Mu'ciz-edâ bir âfet-i devrâna 'âşıkım
Bir handesi bu cism-i 'alfilin devâsıdır

Refî-i Âmidî

Pey-rev olup Hanîfe Refî' kesb-i rif'at et
Kim evc-i fehm ma'rifetin ol hümâsıdır

Rızâ-yı Yenişehrî-i 'Âmidî

Yek nazar ile oldu gönül zülfüne beste
Güyâ perî çarpdı yâhûd sihir eseridir

Refi-i Âmidî

Yârân-ı sühân-güya Refî'â bu nazîre
Sen hoş der isen ben de derim 'aşk eseridir

'Azmî-i Âmidî

Letâfette gazel böyle gerek rengîn ü ma'nîdâr
Diye gûş eyleyenler bundan âlâ bir zemîn olmaz

Rızâ-yı Yenişehrî-i Âmidî

Müsellemdir sühândânân-ı 'asrın nazm-ı dil-cûsu
Rızâ cû zâde-i tab'im gibi hoş-gü fatîn olmaz

Refî-i Âmidî

Refî'â şî'r-i yârân-ı nâzik ü zîbâ olur ammâ
Kelâm-ı hikmet-âmizim gibi rengîn zemîn olmaz

Hanîf Kâtib Ağa-yı Dârussa'âde

Harâb etmiş hücûm-ı leşker hattıyla 'uşşâkı
Bakılsa çeşm-i mesti meşreb-i gaddârlık bilmez

Refî-i Âmidî

Hanîf nüktesince bu nazîre midir Refî' ancak
Sühanda sihr eder tab'ım yine sehârlık bilmez

Ali Şîr Nevâyî

Nice zulmin tarta'yîn serv ü hûri-zâdnıng
Yok mudur pâyânı âyâ zulm ile bîdâdnıng

Refî-i Âmidî

Min Nevâyî dik Nevâ eytip n'ola dersem Refî'
Nice zulmin tarta'yîn ol serv ü hûri zâdnıng

Nâbî-i Ruhavî

Ben esrâr-ı kadirle âşinâlık etmişim Nâbî
Sebük-magazan gibi takdîr ile cenk ü cidâl etmem

Refî-i Âmidî

Refî'â eyleyip mısra'ların tazmîn Nabînin
'Aceb ta'mîr etdik anı inkâr-ı makâl etmem

Sâbit Meşhûr-ı Kâdî-yı Âmid

Naziremden duyarlar imtiyâz-ı tab'ımı Sâbit
Tasalluf eyleyip ben da'vâ-yı fazl u kemâl etmem

406

Refî-i Âmidî

Refî' isbât eder elbet nazîrem hakk-ı rûchânı
Temeddüh eyleyip Sabitle da'vâ-yı kemâl etmem

Nedîm-i Meşhûr

Gördükçe bendeki bu şeker handeler nedir
Bildin mi tûtî-i şekeristânın olduğunu

Refî-i Âmidî

Dersem Refî' o belleri kande Nedîmveş
Bildin mi tûtî-şekeristânın olduğunu

Hâmî-i Âmidî ¹

'İydiye kulun Hâmîye ihsânın olursa
Kurbân olayım olmaya noksan iki yüzden

Refî-i Âmidî

Sürdüm yüzümü pâyna 'ıyd oldu Refî'â
El verdi bana devlet-i devrân iki yüzden

Hanif Kâtib Ağa-yı Darussa'âde

Öyle bir rûh-ı musavversin ki 'İsî-nefes
Cân bulur 'uşşâk-ı şeydâ âşikâr oldukça sen

Refî-i Âmidî

Şevk-bahş eyler Refîâ ol Hanîf-i nüktedân
Gâh fütûr ile sühanda gam-şi'âr oldukça sen

Nedîm-i Meşhûr

Kûş-i ebrûdan ayrılmaz dil-i hûn-keştesi
Leke-i hûndur ki kalmış dâmen-i şemsîrde

Refî-i Âmidî

Hem-zebân oldum Nedîme gerçi efsûn eylemiş
Sen de sihmeddin Refî'â san'at-ı tanzîrde

Şeyh-zâde İbrâhîm Hafid Pâşâ-yı Âmidî

Câme-i gülgûn âfet olmuş ol perî
Atlas rûyuna ey dil hoş yakışmış hâresi

---

¹ *Hâmî-i Âmidî'nin bu vezin ve kâfiyede:*

Refî-i Âmidî

Etsin istihrâc ahkâm-ı hüner-i yârân Refî'
Heft-beytim çarh-ı nazmın seb'a-i seyyâresi

Bâkî-i Meşhûr

Meddah olalı çeşm-i gazâlânına Bakî
Öğrendi gazel tarzını Rûmun şu'arâsı

Refî-i Âmidî

Sâde görünür gerçi Refîâ bu makâlim
Var anda bakılsa yine Bâkînin edâsı

407

Nedîm-i Meşhur

Mest-i nâzım kim büyüdü böyle bî-pervâ seni
Kim yetişdirdi bu güne servden bâlâ seni

Refî-i Âmidî

Ol mehe dersem Nedîm-âsâ sezâ bende Refî'
Mest-i nâzım kim büyüdü böyle bî-pervâ seni

Refî-i Âmidî

Sâde metâ'ı nazm-ı Refî'â bahârda
Ol şehri Âmidin bu beyâzlıca kâlesi

Emîrî Câmî'u'l-Hurûf

Hûn-i ciğerle nesc ediyor gerçi gönlüm âh
Değmez cihânda bir pula kâlâ-yı nâlesi

Cenâbı Refî'in Şeyh Gâlib merhûmun meşhûr-ı cihân olan
“Hüsn ü ‘Aşk” manzûmesine “Cân u Cânân” isminde nazîresi vardır. Şu
ebyât manzûme-i mezkûre mukaddimesindedir:

Yüz yerde yüzün sürsen eğer pâyına Hâmî

Etmez o perî bûseler ihsân iki yüzden
 makta'ını hâvî bir gazeli daha vardır. Lâkin Hâzık-ı
 Erzurûmî'nin de dîvânında mukayyedir.

Gâhîce okurdum ol kitâbı
 Kim söylemiş idi anı Nâbî

Adını komuşdu (Hayrâbâd)
 Etmişdi hikâye-i nev-îcâd

Gerçi biraz anı sâde yapmış
 Meydânda velîki kûyu kapmış

Etmiş adını cihânda ibkâ
 Kılmış hele kaç eserde peydâ

Bir zât-ı 'azîz-i nükte-perver
 Yazdı ana bir 'adîl-i hoş-ter

Anın dahi nazmı olmaz inkâr
 Ammâ bu da ola mı sezâ-vâr

Nâbîyi edip de hezl ü tezyîf
 Etmiş ana çok kelâm ta'nîf

Gitmişdi vefât edip o merhûm
 Merhûm olur mu hiç mercûm

Olsa ne kadar da sâde güftâr
 Fazl-ı muttakîdim olmaz inkâr

Sultân-ı sühân-verân idi ol

Gül-zâr-ı ma'ârif içre bir gül ¹

Nâbî ile beldemiz yakındır
Birbirine şehrimiz karîndir

Vermiş sana Hakk tabî'at-ı pâk
Râzı ola mı ya gayret-i hâk

Kestirmeğe Nâbîyi o taşdan
Ben de yazayım nazîre başdan

Gâhîce gelirdi fikre lâkin
Tanzîri 'aceb olur mu mümkün

Bende bir eser edip de inşâ
Nâmım edeyim cihânda ibkâ

Da'vâ-yı sühan değil bu ancak
Kasdım ana bir cevâb yazmak

¹ Şeyh Gâlib'in "Hüsnü Aşk" manzûmesinde Nâbî-nüktedân hakkında o sözleri sarfa mebûr olması muhâtablarını ilzâm ve iskât için idi. Nabî'nin mevki-'i bülend-iktidârını

Pesendim gülistân-ı şi'r-i Nabîdir yine Gâlib
Benim her tab'-ı meevzûn gerçi bir serv ü revânımsın

Vâdisindeki sözleriyle bizzât tasdik eylediği gibi üstâd-ı 'âlî-kadrleri Hoca Neşet'in:

Neşeten Nâbî'ye tanzîr desem kim dinler
Ne kadar mfu'cize-güyem der isem inanır

Makta'lı gazeline nazire olarak söyledikleri

Hazret-i Meşete tâ peyrev olunca Gâlib
Hâme-i vâdi-i belâgatda dahi çok dolanır

Gibi âsârıyla da Cenâb-ı Şeyh, Nâbî-i merhûma tevsîk-i silsile-i irtibât eylemiştir.

Ol bâğ ise bu da gülistândır
Ol yem gibi ise bu da kândır

Ol dürr ise bu dahi güherdir
Zannetme ki bu hicr-i müdirdir

Var anda olan ma'ânî bunda
Yok bunda olan le'âlî anda

Şi'r idi zamanda 'ayn-ı sıklet
Etmez idi hiç kimse rağbet

Hammâl ile hem-'ayâr şâ'ir
Müsteskal idi misâl-i fâcir

Kilk idi çoban kavalı gûyâ
Hem-renk ü bâl şi'r-i ra'nâ

Bu hâl ile işte kilk-i bî-magaz
Yapdı yine böyle bir eser nügaz

Zannetme bu nazmı saçma güftâr
Başdan başa oku görenler var

Cenâb-ı Refî Cân u Cânân kitâbını 1208 senesinde ikmâl ederek “nazm-ı dekâyık, sene: 1205” terkîbini târîh düşürmüştür.

Müşârün-ileyh 'ulûm-ı 'âliyye ve âliyyede sâhib-i iktidâr, lâzime-i tarîkden behredâr, mustakîmü'l-etvâr, kizb ü riyâdan müctenib, nesîc-i kâlâ-yı eş'âr ile müştagal bir zât-ı 'asîl idi.

Cenâb-ı Şeyhülislâm buyururlar ki:

“Perîşân-etvâr olduğundan dili Refî' demekle şöhret-i eş'âr idi ba'zı zurefâ bir takım telkinlerle ta'cîz-künân idiler.

Perîşân-ı etvârı olmasını ser-rîşte-i makâl eden mu'terizlere şu beyit ile cevâb vermiştir:

Bakıp cem'iyet-i güftârına dikkatle insâf et
Perîşân tavidir gerçi Refî üstâd şâ'irdir

Sürûrî merhûmun bu misillü ehl-i hâl ve sâhib-kemâl zevâtı hicv ü hezl ile rencide eylemesi Şeyhülislâm Veliyyüddîn-zâde Kaz'asker-i meşhûr Mehemed Emin Efendi gibi zevk ü safâya mâ'il mirâsyedilerin 'atıye-i ..... gâneleri sebebiyledir. Şu iki beyit o kabîl sözlerdendir:

Kaynın evrâk-ı perîşân ile mânend Refî'
Doldurup şimşek gerekdir iki yanı şâ'irin

409

Şi'ri nâhoş olsa hoş gösterir ihyâ edip
Hüsn-i hatla hâme-i mü'ciz-beyânı şâ'irin

Müşârun-ileyh Refî-i Âmidînin "Gayûr" mahlas-ı müste'ârıyla mukâbeleleri vardır. Âtiyen mahlas-ı mezkûr ile ba'zı âsârı görülecektir.

"Cân u Cânân" mesnevîsi 3000 beyit ve müretteb dîvân-ı eş'ârı 3650 beyittir. Gerek hezeliyyâta â'id olan mukâbeleleri ve gerek ser-â-pâ hatt-ı destiyle olmaz üzere manzûrumuz olan iki kıt'a mecmu'a-i eş'ârında kasâid ü gazeliyyât ve sâ'ir âsârın bir çoğu dîvânında mevcûd değildir.

Hatt-ı destiyle görülen âsârından bir gazel-i 'âlîlerinin tastîriyle iktifâ eyledik:

Gönül varıp ser-kûy-ı nigâra kalmışdır
Bizim dahi işimiz Kirdigâra kalmışdır

Eğerci nâvek-i gamze tenim delip geçmiş
Velîki geçtiği yerlerde yâre kalmışdır

O çîn-i zülfe dolaşmış düşüp dil-i 'âşık

Bir kâr-ı müşkîli hall-i rûzgâra kalmışdır

O mâh-rûya mukâbil düşüp kusûf etmiş
Tulû'-ı mihr-i piyâle nehâra kalmışdır

Garîb-i devre erişdik ki hasta-i 'ışka
Ne bir tabîb-i şefik ve ne çâre kalmışdır

Hattı gelince olur mihrîbân mehrûlar
Safâ-yı vuslat-ı dilber bahâra kalmışdır

Refî şî'r-i pesendîde söylemek şimdi
Vesîm¹ dil-keş-i edâveş kibâra kalmışdır

REFİK

Üstâd-ı ekremimiz Hâfız Mehemmed Şa'bân Kâmî Efendî Hazretleri'nin 'üñfuvân-ı cevânîlerinde ittihaz buyurdıkları mahlasdır. Yirmi beş yaşına ya'ni 1235 senesine kadar bu mahlas ile inşâd-ı âsâr ederek muahhiran Kâmî mahlas-ı 'âlîsini intihâb buyurmuşlar idi.

Şehrimiz mecmu'alarında gazeliyât ve bâ-husûs tecnîs, ma'nî, maya gibi millî lisan ile yazılmış bir çok âsâr-ı fâzılâneleri "Refik" ve "Refikî" imzâsıyla zîver-i sûtûrdur. Tercüme-i hâl-i üstâdâneleri Kâmî mahlasında görülecektir.

1234 senesinde emlahu'ş-şî're Nâbî merhûmun na't-ı meşhûrunu favrû'l-muhakkikîn Şeyh Mustafa Sûfi-i Âmidî Hazretleri'nin:

Makarr-ı nûr-ı a'zam dil-küşâ-yı bî-bahâdır bu
Menâm-ı sürûr-ı 'âlemdir ehl-i recâdır bu

Edeble ilticâ kıl melce-i şâh u gedâdır bu
Sakın terk-i edebden kûy-ı mahbûb-ı Hudâdır bu

¹ Şu Vesîmin dahi ism ü âsârî tezâkir-i şu'arâmızın hiç birisinde görülememiştir.

Nazargâh-ı ilâhîdir makâm-ı Mustafadır bu

410

411

Günâhın mağfiret eyler (Refikî) yalvar Allaha

Mürâ'ât-ı edeb şartıyla gir (Nâbî) bu dergâha

Mutâf-ı kudsiyândır bûsegâh-ı evliyâdır bu

REMZÎ

Nâm-ı bihterînleri Mehemmeddir. 1170 hudûdunda şehrimizde dünyâyâ gelmiştir. Eyyâm-ı civânîsini tahsîl-i fazl ü kemâle hasr ve hengâm-ı şebâbetini tekml-i 'ilm ü ma'rifete hasr eylediğinden sâhib-i fazl ü kemâl bir şâ'ir-i hoş-makâl zuhûr etmiştir.

1200 senesinde Diyarbekir nâ'ib-i esbâkı fuzelâ-yı benâmdan Hâce Mehemmed Sâlih Efendi Hazretleri'ne dâmâd oldu. Vüzerâ-yı 'izâmdan sâbiku't-tercüme İbrâhîm Hafîd Pâşâ Hazretleri'nin iltifât-ı fevkalâdelerine mazhar ve zamân-ı gam ve şâdi-i devletlerinde hem-bezm ve hem-ser idi. Vukû' bulan bazı mülâtefeleri meşhûrdur. Eflâk ve ----- gibi fûnûn-ı gaybiyyede sâhib-i mahâret idi. Mahdûmları sâbiku't-tercüme Mehemmed Tâhir Tâ'ib Efendi vâlid-i fakîre hikâye eylemiştir ki mektebde okuduğum zaman hânedândan bir zâta mahdûmıyla şerîk idim. Diğer şerîklere iltifât eylemekde olduğu halde rukâb şerrinden olmak üzere benimle asla konuşmazdı. Bu hale dil-hûn olurdu. Peder hâlîme vâkîf oldu. Bir nüsha yazdı. Yanımda gezdirmekliğimi fakat açıp içine bakmamaklığımı tenbih etdi. Nüşhayı boynuma takıp mektebe gittim. Bir iltifâta nâ'il oldum ki ta'rîf edemem. Artık şerîkim benden ayrılmadı. Fakat nüshada ne yazıldığına merak etdim açtım. Konmuş olduğu ----- vesaire yazıları öğrendim. Artık ne kadar memnun olduğumu ta'rîf edemem. Çünkü her kim benimle konuşmazsa ----- anın nâmına dolduracak artık mergûb-ı âlem olacaktım. Belki yüz defa mütenevvi'a kimseler nâmına tecrübe etdim

fakat hiç birisinden zerre kadar bir te'sir görmedim. Anladım ki te'sir nefiste imiş.

Cenab Remzî, neşr-i 'ulûm-ı âliye ile ----- ve şu'arâ-yı memleketi ile hem-âheng-i güftâr ve muharrem bezm ----- u kibâr olduğu halde 1227 senesinde şem'-i fûrûzân-ı hayâtı rûzigâr-ı ecel ile inzâf-pezîr olmuştur.

Na'ş-ı gufrân nakşı rûm kapısı hâricinde 'Azîz-zâdeler civârında kâ'in 'â'ile-i âliyelerine mahsûs mahalde vedâ'-ı rahmet-i ilâhiyedir.

Karâbeti ve hânece de kurbıyyeti olan vâlid-i câmi'ü-l-hurûf müşârun-ileyhin evâhir-i eyyâmına yetişmiştir. Uzun boylu esmer çehreli çatık kaşlı etvârı kibarâne sohbeti zarîfâne bir zât olduğunu rivâyet buyuruyorlar.

412

Şu'arâ-yı eslâf ve mu'âsırîne nazîre olarak inşâd eylediği bazı âsâr-ı nazâ'iriyle beraber tahrîr olunur:

Kânûnî Sultan Süleyman Han

Yâra karşı her kaçan bülbülü nâlân olur

Goncaveş eyler tebessüm gül gibi handân olur

Nesîmî-i Meşhûr

Sünbülün çîninde mesken eylese gülüm n'ola

Ehl-i tevhîdin makâmı ravza-yı rıdvân olur

Halîlî-i Âmidî

Ey Halîlî cânı ver cânân için havf eyleme

Kim bu yolda cân veren şâyeste-i cânân olur

İshâk-ı Üskübî

Bir vefâ ehli güzel sevsem, 'acebdir tâli'im

Sevdiğim günden hemen bir âfet-i devrân olur

Fuzûlî

Hârdan hûn-rîzlik gördükçe gül handân olur
Sabreden hayal ü hışm-ı bîdâdına sultân olur

Kaz' asker Bâkî

Hicr-i la'linle dem-â-dem dîde hûn-efşân olur
Gözlerim sildikçe destim pençe-i mercân olur

Hüdâyî Mahmud Efendi

Taleb-i hak olmayanlar sanma kim insân olur
Sûreti âdemdir amma sûreti şeytân olur

Küçük Çelebi-zâde Şeyhülislam Âsım Efendi

Târ-ı âha olupdur laht ciğer pîçân olur

Kim çıkınca sîneden bir sebha-i mercan olur

Remzî-i Âmidî

Vech-i pâkin seyreden 'âşıkların hayrân olur
Gamze-i hûn-rîz ucundan günde yüz bin kân olur

Rızâ-yı Yenişehrî-i Âmidî

Hokka-ı fakrı hakîkî fahr ile lebs eyleyen
Merd-i kâmil ferd-i 'âkıl sâhib-i iz'ân olur

Şeyh-zâde 'Osman Nûrî Pâşâ-yı Âmidî

Mihr-i 'âlem-tâb hüsnün sanma kim pinhân olur
Âfitâb-ı tal'atın günden güne rahşân olur

Kâmî-i Âmidî

Gâh benimle 'ülfet eylersin gâh ağyâr ile
Geç bu sevdâdan efendim ara yerde kân olur

Yûsuf Râ'if-i Âmidî Mukâbeleci-zâde
 Herkese kısmet değil tanzîm-i eş'âr eylemek
 Cânib-i haktan tabî'at ehline ihsân olur

413

Kânûnî Sultan Süleyman Han
 Öldürür uşşâkı gerçi çeşm-i fettânın senin
 Gam değil ihyâ eder la'l-i bedehşânın senin

Fuzûlî
 Öyle ra'nâdır -----serv-i hırâmânın senin
 Kim gören bir kez olur elbette hayranın senin

Emrî-i Edirnevî
 ----- dedikçe dersin kanı yakanın senin
 Neyleyem bir kân çıkarmaz urdu müjgânın senin

Bâkî Kaz'asker
 Goncayı dil-teng eder la'l-i dür-efşânın senin
 Laleye hoşrenk eder gülberg-i handânın senin

Hâletî
 Hokka-teng olmağın ol la'l-i handânın senin
 Birbiri üstüne gelmiş dürr-i dendânın senin

Makâlî
 Sînemi sad-pâre kıldı tîğ-i hicrânın senin
 Hey ne zâlimsin ki yokdur dînin îmânın senin

Remzî-i Âmidî
 Sîne şeffafdan inmiş -----
 Bir beden âyânesi çâk-ı girîbânın senin

Kânûnî Sultan Süleyman Han

Zülfünü andım yine düşdüm uzun sevdâlara
-----fikri gark eyledi beni derin sevdâlara

Edirneli Emrî Çelebi

Sanma cûlar düşdüler mecnûn olup sahrâlara
Verdiler tuğyân-ı eşkimden haber deryâlara

Ümîdî

Bir saçı leylâ gamından düşdü dil sevdâlara
Günde bin kez uğradır başım benim sevdâlara

Cemâlî

Sal şâh-ı evsâf-ı dürr ü cevheri deryâlara
Vasf-ı eşkim rûz-ı hicrinde yeter dünyâlara

Topkapılı Feyzî

'Arş u ferşi lerze-nâk eyler bir âh-ı serd ile
Nâzenînim tâlib olma renciş-i şeydâlara

Remzî-i Âmidî

Dîdelerden eşk-i hasret Remziyâ bârân olur
Ra'd-ı âhım kalb alınca kubbe-i mînâlara

414

Râgıb-ı Âmidî

Lütf edersen şol dehân-ı dür efşânındır buyur
Kûşe-i ebrû ile salma bizi îmâlara

Ferdî-i Âmidî

Kûşe-i dilden kâkülün dür olmasın
Ol gönlümü düş eden şeydâ deli sevdâlara

Kâmî-i Âmidî

‘Âşıkâ rûy-ı gazab gösterme çatma ebruvân
Âfitâbım girme lutf et ebr-i istiğnâlara

Hâmî-i Âmidî

Yoluna sarf etdiğim hep nakd-i eşk-i dîdedir
Var mıdır ey meh içinde yâresi bir kimsenin

Remzî-i Âmidî

Dehr-i fânînin şarab-ı nâ-güvârın Remziyâ
Nûş eden elbet olur bîçâresi bir kimsenin

‘Azmî-i Âmidî

----- rahatda neşe-i meyden değildir âb u tâb
Hûn-ı dilden renk alır ruhsâresi bir kimsenin

Kâmî-i Âmidî

----- etdiği cevre nedâmet gösterir
Gamı kaldı kendine yüz kâresi bir kimsenin

Remzî-i Âmidî

Âteş-i seyyâleveş meydâna geldin sâkiyâ
Çok ayaklatma bizi elden ----- ayrılmasın

Emîr-i Câmî’u’l-Hurûf

Gezmesin tenhâ hâtır vardır fezâ-yı ‘işvede
Nezd-i laladan o tıfl-ı mihribân ayrılmasın

Bazı nazâ’iri dahi Câmî-i Âmidî ile bu hakîr câmi’u’l-hurûf
bahsinde mürûr etmişdir. Müşârun-ileyh ‘ilm ü fazlı nümâyân bir şâ’ir-i
fasîhü’l-lisân olup sâhib-i dîvân oldukları

Harf-endâz olmada erbâb-ı ‘aşka Remziyâ

Nükteden hâlî değildir şi'r-i dîvânın senin

Beytinden müstebân oluyor. Müretteb dîvânı manzûr-ı fakîr olmamışdır lâkin mahdûmları sâbîku't-tercûme Mehemed Tâhir Tâ'ib Efendi hattıyla ihvânımızdan mahdûmları 'Abdülvehhâb Vehbi Efendi'de bir mecmua'-i

415

kebîre meşhûdumuz olmuşdur ki müşârun-ileyh Remzî Efendi'nin bu mecmu'ada münderic olan âsârı dîvân-ı eş'âr olmağa mütekâribdir. Gazellerinden başka bir çok tahmîs-i 'âlîleri de vardır. Bir gazel-i üstâdâneleriyle sadr-ı esbâk Yûsuf Ziyâ Pâşâ'nın gazellerinin tahmîsini derc ile iktifâ eyleriz:

Şimdilik ey dil vatan oldu yine dağlar bana
Yâr için ben ağlarım hasretle yâr ağlar bana
Mîhr-i hüsnü rûşen etdi zulmet-i endûhumu
Görene hûb oldu gönül -----çağlar bana
Sîne kim sad-pâredir 'aşkı ucundan yâredir

Kimse sarmaz yâremi dilber gelir bağlar bana
İstemem dağlardaki baykuş gibi vîrâneyi
Mesken olmak hoş gelir bülbül gibi bağlar bana
Dil o Mecnûndur gezer sahraları Leylâ için
(Remziyâ) esmer dilersem ----- gelir ağlar bana

Tahmîs-i Gazel-i Sadr-ı Esbak-ı Yusuf Ziyâ Pâşâ
Biz ki mehcûruz vatandan gamla mahsûrlardanız
Sanmanız ârâyîş-i dünyâyâ mağrûrlardanız
Nakş-ı çarh-ı bî-vefâdan kalbi meksûrlardanız
Câm-ı endûh-ı felekten şimdi mahmûrlardanız
Yani bezm-i ----- dûr u mehcûrlardanız

Bir cihâd-ı ekber olmuş nefis ile etmek gazâ
----- anı mahbûs edip vermek cezâ

Ehl-i dil cîş-i kazâya feth eder bâb-ı rızâ
 Birbirin ta'kîb edip gelmektedir seng-i cezâ
 Her taraftan hâtır-ı nâşâd ü meksûrlardanız

Kâtib-i ----- tabî'at hatt-ı la'la bilir
 Sanma lâkin vasf-ı hâlim etmeyi imlâ bilir
 Hâl-i esrâr-ı dili ne şeyh ne mollâ bilir
 Birbirin ta'kîb edip gelmektedir seng-i cezâ
 Gerçi biz ikbâl ile 'âlemde meşûrlardanız

Dîde-i 'ibretle dehrin hâline kıldım nazar
 Câhili mesrûr eder ehl-i kemâli derbeder
 Bu ne hikmetdir ki eyler cevher-i 'akla zarar
 Tâli'im tahrîr edince hâme-i sun'-ı kader
 Gâlibâ ser-defter-i hicrâna mestûrlardanız

Gerçi ol gönlümüz me'lûf idi dünyâlara
 Genc- i gamda şimdilik pâ-daştır 'ankâlara
 Vâkîf olduk (elleyetü'l-celî) lere
 Ser-fürû etmez iken dünyâ için a'lâlara
 Şimdi ednâya melâtât ile mecbûrlardanız

Cân atıp sultânıma mâ-fi'z-zamîrim söyledim
 Vasf-ı hâlim 'arz ile çok güft ü gûlar söyledim
 Böyledir hatt-ı cebînim bahr-ı gamda böyledim
 Ben bu çarha n'eyledim bilmem ne taksîr eyledim
 Kim yanında hâliyâ makhûr menfûrlardanız

416

Çârsû-yı himmeti gördüm kumâş-ı bî-bahâ
 Hep----- âmîz bâyi', müşteri ehl-i riyâ
 Pek kesâd üzre meta' sîdk-ı niyet (Remziyâ)
 Kim bahâ olsa n'ola ----- şi'rin ey Ziyâ

Kader-i eş'âr ile biz mağdûr u ma'zûrlardanız

RUŞENÎ

Hazret-i Gülşenî kuddise sırre'l-ganî sülâlesinden ve Diyarbekir meclis idâre âzâsından merhûm Hâcî Sâlih Efendi'nin mahdûmu Hâcî Bekir Rûşenî Efendi'dir.

1244 senesinde tevellüd eyledi. Hüsn ü cemâl ve melâhat ü hisâlde zamanının Yûsufu idi. Hâneleri kurbunda Câmi'ü'l-esved Medresesi'nde ders görmüş ve 1261 senesinde üstâd-ı müşârun-ileyhden tahsîl-i kemâlât eylemiştir. 1263 senesinde hutut-ı mütenevvi'adan me'zun oldu.

265 Zilka'desinde Diyarbekir eyâleti tahrîrât kalemi mübeyyizliğine girdi. 267 senesi recebinde istifâ ederek Dersa'âdet'e 'azîmet eyledi.

Âdile Sultan Hazretleri'nin kethüdâlıkları kitâbetine ta'yîn olunarak yedi seneden mütecâviz îfâ-yı hüsn-i hizmet ve bu esnâda -----
----- 'azîmetle îfâ-yı farîza-yı hacc u ziyaret etdi. 1275 Muharremü'l-harâmın üçüncü günü meclis-i ma'ârifde ba'de'l-ımtihân mektûbî-i mâliye hulefâlığı silkine ilticâ ve 1279 senesi ramazân-ı şerîfinde Tuna vilâyet-i cemîlesi rûsûmât nezâreti muhâsebe baş kitâbetine irtikâ eylemiştir. Orada te'ehhül ederek eşrâf-ı mahalliyeden bir zâta dâmâd olmuşdur. 1284 senesinde bilâ-isti'fâ yirmi senelik bir gaybûbetden sonra memleketine 'avdet eyledi. Bir buçuk sene kadar memleketinde ikâmet ve ol esnâda Bağdat vâililiğine ta'yîn olunan Mithat Pâşâ Hazretleri Diyarbekir'e gelerek Tuna vilâyetinde olan mu'ârefe-i kadîme hasebiyle Bağdat'a götürmüş ve 1286 muharremi evâsıtında Bağdat vilâyet-i celîlesi evrak müdürü olmuş ve 1288 şa'bânında vilâyet-i müşârun-ileyhâ defter-i hâkânî müdür mu'âvinliğine tahvîl-i me'mûriyet etmiş ve sene-i mezkûre ramazanında ----- eşrâfindan olan pederi Gülşenî-zâde Hâcî Sâlih Efendi Diyarbekir'de vefât eylediği kendilerine tebliğ olunmakla 1289 senesi rebîü'l-evvelinde Bağdat'daki me'mûriyetinden bilâ-isti'fâ Diyarbekir'e gelmiştir.

1290 senesi recebinde bin beş yüz kuruş ma'aşla Diyarbekir rüsûmât ----- tahrîrât baş kitâbetine ta'yîn olunmuş ve artık diyâr-ı garpda geşt ü güzerân mücânebet ve ma'aş-ı mezkûra kanâ'at ederek işbu tezkiremizin târfh-i ikmâli olan 1269 senesi evâsıtına kadar altı

417

seneden mütecâvizdir ki me'mûriyet-i mezkûrede îfâ-yı hüsn-i hizmet eylemekte bulunmuşdur.

Şi'r ile mu'ârefesi ve evâil-i hâlinde ba'zı eslâf ü mu'âsırîn ile müşâ'aresi vardır. Bu levha-i nazâ'ir andandır:

Kânûnî Sultan Süleyman Han

La'l-i cân-bahşın bıraktı âb-ı hayvân içti Hızır

Anın içindir görünmez halktan eyler hicâb

Sultan Ahmet Han

Katre-i nûr-ı cebînindir habîbâ âfitâb

Hasret-i câm-ı lebinle etdin .....

Şeh-zâde Bâyezid Mahdûm-ı Kânûnî Sultan Süleyman Han

Âteş-i mihr-i ruhunla bağrımı kıldın kebâb

Hasret-i câm-ı lebinle eşkimi etdin şerâb

Hazret-i Gülşenî-i Âmidî

Evvel âhir emr ü nehyi bilmek içindir îşet

Vahy ile peygamber-i haktan gelen fasl u hitâb

Hayâlî Mahdûm-ı Hazret-i Gülşenî-i Âmidî

Ey Hayâlî gam yeme -----

Şeyh Mustafa Suffî-i Âmidî

Nîm nigâh-ı iltifâtın merde dil ihyâ eder

Bende-i kemter-nüvâzın behresidir feth-i bâb

Meşhûr Nesîmî-i Bağdâdî-i Âmidî
 Ey yanağın hasretinden cennetin kalbinde nâr
 ----- dudağın şerbetinden -----âb

Halîlî-i Âmidî
 Ey cemâlin şemsinin her zerresi bir âfitâb
 Nûru andan ahz ederler âfitâb u mâhtâb

Şeyh-zâde İbrâhîm Hafîd Pâşâ-yı Âmidî
 İşve ‘işret meclisin âmâde kılmış şîve-i câm
 Nergis-i fettânı ol mehpârenin mest ü harâb

Şeyh-zâde ‘Osman Nûrî Pâşâ-yı Âmidî
 Sen o şem‘-i bezm-i yektâsın ki ister dâ‘imâ
 Vech-i pâkinden meh ü mihr eyleye nûr iktisâb

Refî‘-i Âmidî Lebîb-zâde
 Mey-i lebinden neşve almış keyf vermiş sâkiye
 Sâkî câma nakl edip câm ile rind olmuş harâb

‘Azmî-i Âmidî
 Feyz alan şimdi cihânda bî-hayâdır ey gönül
 Matlabından âdemi mahrûm eder şerm ü hicâb

418

Nazmî-i Âmidî
 Çünkü girdim dil-rubâ mehveşlerin pâzârına
 Nakd-i cân sarf eylerem tâ kim olunca kâm-yâb

Rızâ Yenişehrî-i Âmidî
 İştîyâk-ı tâb-ı hüsnün bâ‘is-i ----- olur

Hâb görmez çeşm-i hasret tâ doğunca âfitâb

Sâhib-i Terceme Rûşenî-i Âmidî

Nâ'il olmaz hak u 'adl ehli nigâh-ı rağbete

Çeşm-i insâniyet âhir zamana geldi hâb

Câmi'ü'l-hurûf Emîrî-i Âmidî

Vakt-i vuslat başka bir revnak bulur sevdâ-yı dil

Bu bahâr eyyâmı yıldızlar sehâbı âfitâb

'Asîl, necîb, halûk, zarîf, ketûm bir zât olup rub' 'asırdan mütecâviz Dersa'âdet'de ----- ve Bağdad gibi büyük vilâyetlerde bulunarak bir çok eşrâf u a'zâm ile musâhabet ü mu'âşeret eylediğinden nezâket ü zerâfet ü 'asâletine bir revnak-ı diğere ilave eden ----- rûzigârdan hüsn-i hat ile ser-firâz ve selîka-i kitâbetle de emsâl ü akrânından mümtâzdır.¹ Lisân-ı mâderzâdı olan Türkçe'den başka 'Arabî Fârisî, Kürdî lisânlarıyla tekellüm ederler.

Bu muharrir-i hakîr, hulûsa dâ'ir olarak yazdığı mektûbların üslûb-ı beyânına dil-dâde olduğundan kendilerini ziyâret için rûsûmât nezâretine gittikçe o kabîl müsveddelerini ister ve mütâla'a ederim bî-ihyâr lisânımdan sâdır olan takdîrlere kemal-i tevâzu'u hasebiyle elfâz ile mukâbele etmeyip tebessüm-i zarîfâne ile cevâb verirler.

Şu gazeli enişmeleri bulunan üstâd-ı ekremimiz Mehemmed Şa'ban Kâmî Efendi Hazretleri'ne müştereken inşâd eylediklerinden üstâd-ı müşârun-ileyhin 1280 senesinde tab' olunan dîvân-ı fâzîlânelerinde dahî mevcuttur:

Kâmî

Dahl ederdim bî-muhibbâ bülbül-i şeydâya ben

Şimdi dil verdim uruldum bir gül-i ra'nâya ben

Rûşenî

¹ Rûsûm-ı âfleri hemşîrezâdeleri Sâlifü't-tercûme Ahmed Hayâlî Efendi'nin tercûme-i hâlinde 319'uncu mushafta olan levha-i tesâvîrde 7 rakamıyla mevcuttur.

Beste-i târ-1 siyah-1 zülfün olmuşdur gönül
İhtiyârsız düşmüşüm zâlim yaman sevdâya ben

Kâmî

Muharrem olsam bezm-i hâs-1 vuslat-1 cânâyâ
Nîm nigâh etmem odumda cennetü'l-me'vâyâ ben

Rûşenî

Âsitân-1 devlet-i dil-dâra çünkü baş kodum
Etmem asla ser-fürû ednâ değil a'lâyâ ben

Kâmî

Teselliyetle zabta kâdir olmadım Kays-1 dili
Yoksa pâ-bend-i cünûn olmaz idim Leylâyâ ben

Rûşenî

Âfitâb-1 himmet-i pîr ile (Rûşen) perverim
Kâmî (Kâmiyâ) ----- nisâr olsam nola dünyaya ben

419

HARF-İ ZÂ

ZÂRÎ

Nâm-ı 'âlîleri 'Alidir. Diyarbekir'e on iki sâ'at mesâfede bulunan ----- kasabası etrafında vâki' Sürgücü 'aşîretinden zuhûr etmiştir.

Evâil-i hâlinde Mardin kasabasına giderek tahsîl-i 'ulûm u kemâlât eylemiş ondan Diyarbekir'e gelerek ba'zı vüzerâ hizmetine dâhil olmuşdur.

1160 senesinde rütbe-i sâmiye-i vezâretle Sivas vâlîsi olan Zâralı 'Osman Pâşâ-zâde Mehemed Pâşâ'ya dîvân kâtibi olmuş ve Pâşâ-yı müşârun-ileyh 1163'de Trabzon 1164'de ----- 1165'de sâniyen Sivas vâlîsi oldukta Zârî Efendi de müşârun-ileyhin hizmetinden ayrılmıştır.

1168'de Zâralı-zâde Mehemmed Pâşâ'nın vefatı üzerine Zârî Efendi müptelâ-yı girye ----- olmuş ise de Zâralı ile Zârî'nin yekdiğerine olan münâsebetinden midir nedir bu defa vezir-i müşârun-ileyhin birâderi olup Sivas muhassılı bulunan Zâralı-zâde Feyzullah Pâşâ'nın hizmet-i kitâbetine ittisâl etmişdir. Pâşâ'nın bir takım eşkiyâyı te'dîb etmesine mükâfaten 1171 senesinde bâ-rütbe-i vezâret Sivas vâlisî olması üzerine Zârî Efendi yine mesrûr u handân olmuş ve 1174 senesinde pâşâsının Diyarbakir'e vâflîliğine tahvîl-i me'mûriyet etmesi hasebiyle kemâl-i sürûr ile vatanına kavuşmuşdur. Pâşâ-yı müşârun-ileyh 1175'de Van ba'de yine Sivas ve 1176'da tekrar Van 1177'de sâniyen Diyarbakir ve 1181'de Konya ve 1182'de Hanya ve sene-i mezkûre cemâziye'l-evvelinde Anadolu vâflîliklerine ta'yîn olunmuş ve bu münâsebetle Cenab-ı Zârî de şu memleketlere 'azîmet ve bu vesîle ile seyr u temâşâ-yı büldân u memâlik eylemişdir.

Sene-i mezkûrede müşârun-ileyh Feyzullah Pâşâ Bağdat ser'askeri ma'iyetine me'mûr olmuş ise de 'azîmeti husûsunda serd eylediği ma'zeret nezd-i devletde karîn-i kabûl olmadığından 1173 recebinde ref'-i vezâretle -----a'zâm edilmiş ve Zârî Efendi de efendisinden ayrılmamıştır.

1174 senesinde pâşâsının vukû'-ı vefatı üzerine artık vüzerâ hizmetine sûret-i temâyül göstermeksizin girye-i vüzzârî ile Âmid şehrine gelmiş ve üdebâ-yı memleketle evkât-güzâr-ı mu'âşeret eylediği halde 1190 hudûdunda âzim-i semt-i bekâ eylemiştir.

Bazı mu'âşeresinden bir kaç beyit tahrîr olunur:

420

Nâbî-i Ruhavî [1]²

Anılsın ba'de-yi bî-renk ve bû-yı meclis-i vahdet
Ki bâr-ı minnet-i sahbâdan âzâd olduğum yerdir

² Nâbî merhûm şu gazeli Abdi Paşa'ya nazîre olarak inşâd eylediği
Anılsın güfte-i âlim-pesend Abdî Paşa kim
Nazîr etmekte vakf-ı hayret-âbâd olduğum yerdir
----- anlaşılmakta ise de müşârunileyh Abdî Paşa'nın gazeli henüz meşhûdumuz
olmamıştır.

Râgıb Pâşâ Sadra'zam

Anılsın deşt-i dehşet-zâr-ı bî-pâyân nâ-gamı

Ki sadd-ı Mecnûna istiğnâda üstâd olduğum yerdir

Kubûrî-zâde Rahmî (Hevâyî) mahlasıyla

Anılsın ehl-i câhın ----- verdiği bahşış

Hevâ-yı hırs ile kemkerde ta'dâd olduğum yerdir

Zârî Sâhib-i Terceme

Anılsın kûşe-i mey-hâne kim şâd olduğum yerdir

Ayağın bûs edip sâkînin irşâd olduğum yerdir

Fethî-zâde Sa'dullah Sa'id Âmidî

Anılsın dahme-i Efrâsiyâb-ı vuslat-ı dildâr

Ki mersûd-ı tılsım kilik-i rasâd olduğum yerdir

Emîrî Câmi'ü'l-hurûf

Anılsın bezm-i vasl-ı leyle-i mi'râc-endîşe

Cihan zindânının kaydından âzâd olduğum yerdir

'Avnî-i Yenişehrî Redîf-i Diğer

Anılsın pây-mâl olduklarım kûy-ı dil-ârâda

Misâl-i mevr iken Avnî Süleyman olduğum yerdir

Müşârun-ileyh kâmil, fâzıl, münşî, şâ'ir bir zât idi. Tezkire-i şu'arâmız ber-mu'tâd bu zâtı dahi yazmıyorlar yalnız Tezkire-i Râmiz'de şu kadarcık bir 'ibare görülüyor:

"Nâm-ı celîleri 'Ali'dir. Medîne-i Diyarbekir muzâfetinden Mardin nam kasaba-ı güzînden zuhûr etmiştir. Eş'ârı âbdâre pür-iktidâr şu'arâ-yı 'asrımızdan nâzik-tabî'at bir şâ'ir-i pâkîze ta'bîr olmağla tahrîr ve âsârından beyt-i 'âlîleri tastîr olundu."

Râmiz Efendi şu 'ibâresinde her ne kadar Mardin kasabasından zuhûr eylediğini gösteriyor ise de müşârun-ileyh Zârî Efendi'nin bir gazelini mu'âsırından ve havâs-ı ahibbâsından 'Abdülgafûr Lebîb-i Âmidî Hazretleri tahmîs eylemiş ve derûn-ı dîvânında tahmîsin bâlâsına 'aynen şu 'ibareyi kaydetmiştir:

"Zâralı-zâde Feyzullah Pâşânın kâtib-i dîvânları Sürkeçeli 'Ali Zârî Efendi'nin inşâd ettikleri gazele olan tahmîsidir."

421

İşte şu vesîka bezm-i bâlâda tahrîr eylediğimiz gibi sâhib-i terceme Ali Zârî Efendi'nin Sürkeçeli 'aşiretinden olduğunu isbât eder.

(Zârî) imzasının (Râzî) ile nokta münâza'ası ----- eksik olmuyor. Şu gazel belîğ zâde-i tab'-ı 'âlîleri olan âsârındandır:

Âlâyıkdır ----- pâ-yı seyri merd-i dânenin
Ruh-ı pervâzına seddoldu seyri merd-i dânenin

Olur mu pâk-tıynet râgıb-ı dūşîze-i dünyâ
Meh-i Kenana geldi ----- 'aşkından Züleyhâ

Delîl hâzır olursa kim nasîbin behredâr olmaz
Nişânın bolmadı ey dil sengindir âb-ı hayvân

Sebâtı mün'adim esbâba baş koşmaz mücerredler
Nedir ----- keşkûl-i gedâdan tâc-ı Küserânın

Hidivv-i ins ü cinn ü bâd iken mülkünden ey (Zârî)
Yed-i hükmünde âhir bir âsâ kaldı Süleymânın

ZEMZEM HANIM

"Zemzemü'l-hâssa" nâm u 'üvânıyla mevsûme 'urefâ-yı muhadderât-ı nisvâniyedendir. Vâlid-i 'âlîleri Şeyh Mustafa-yı sâni, anın pederi Şeyh 'Abdülkâdir, anın pederi pîşvâ-yı muhakkikîn ----- Şeyh İsmail Fakîrullah Hazretleri'dir. Şeyh İbrâhîm Hakkı Hazretleri gibi

bir fâzıl-ı kemâlât-pîrâ meşhûr Ma‘rifet-nâmelerini Şeyh İsmail Fakîrullah Hazretleri nâmına te’lîf ve silsile-i ensâb-ı ‘aliyye ve menâkıb-ı celîlelerini anda mufassalan beyân buyurmuştur.(I)³

Müşârun-ileyh Şeyh İsmail Fakîrullah Hazretleri 1145 senesinde Diyarbekir vilâyetine tâbi‘ Si’ird kasabasının bir sâ’at kadar civârında ----- karyesinde ‘azm-i ‘âlem-i lâhût ederek yerine mahdûmları Şeyh ‘Abdülkâdir Hazretleri kâ’id oldu. Bu zâtın da 1165 senesinde vefâtı hasebiyle anın mahdûmu Şeyh ‘Abdurrahman Hâdim-i Fakîrullah’a halef oldu.(----- Hâdim-i Fakîrullah sene 1192) târihi vecihle 1192 senesinde müşârun-ileyh Şeyh ‘Abdurrahman dahi Mustafâ-yı Sâni Hazretleri sâhibe-i terceme Zemzem Hanım’ın peder-i -----, “----- hamru’l-bekâbillah sene1212” târihi nâtık olduğu üzere 1212 senesinde vefât etmiştir.

Müşârun-ileyh Zemzemü’l-hâssa Hazretleri 1177 senesi şevvalinin yirminci pençşenbe günü dünyâya gelmiştir. Salâh-ı hâl ile ma‘rûf ve keşf-i kerâmet ile mevsûf İbrâhîm Hakkı

422

Hazretlerinden kırâ’atına ibtidâr ederek hânedân-ı celîlü’l-‘üvânlarına mahsûs olan zekâ vü necâbet-i garrâ-yı cebîninde incilâ-pîrâ olduğundan az vakitte hâ’iz-i havârik-ı kemâlât olarak Arabî eş’âr-ı hayret-bahşâ inşâdına başlamıştır.

Ba‘de ‘amca-zâdeleri Şeyh Memdûh İbn-i Şeyh ‘Abdurrahman Şeyh ‘Abdülkâdir İbn-i Şeyh İsmail Fakîrullah Hazretleri’nin ----- izdivâcına dâhil olarak Şeyh ‘Abdurrahman Veliyyullah ve Şeyh İbrâhîm ‘Ârifullah nâm u ‘ünvanlı iki mahdûm-ı fâzılı zuhûra geldi.

Dâ’imâ ‘ibadet ü takvâ ile meşgûl oldukları gibi mahdûmları mertebe-i kemâle erdikden sonra artık ‘ibadet ü takvâdan ‘aslâ göz açmamış ve seccâde-i tâ’atdan kalkmamış olduğundan mertebe-i velâyete kadem basmamıştır. Ve vâki‘ olan istirhâm-ı ‘ismet-penâhîleri üzerine zevc-i mükerremleri Sâliha Hanım nâmında diğeri bir muhaddara ile izdivâc eylemiştir.

³ İbrahim Hakkı hazretlerinin kutbu’l-ârifin Şeyh İsmail Fakîrullah hazretleri hakkında

Zemzemü'l-hâssa Hazretleri cezebât-ı rahmâna müstağrak olarak bir gün zevc-i muhteremine â'id eşyâyı tefrîk eyledikten sonra bütün mâmelekini fukarâyâ tasadduk ettirmiş ve kendisine lâzım olur fikriyle alıp götürmedikleri eşyânın kimini kırmış ve kimini sokağa atmıştır.

Bu cezbe-i 'âliyenin iptidâlarında zevceleri Şeyh Memdûh Hazretleri ses çıkarmamış ise de sonraları bir gün artık böyle yapmamasını tebliğ eyledikte böyle yapmak benim elimde midir? Şu kadar ki benim şu cezbe-i 'acîbemin hitâm bulmasına az bir müddet kaldı. Andan sonra sıra size gelecektir siz kendinizi düşününüz cevabını vermiş Zemzemü'l-hâssa Hazretleri 'ilm ----- gelerek andan sonra Şeyh Memdûh Hazretleri cezebât-ı ilâhiyeden müstağrak olduğundan Zemzemü'l-hâssa'nın zamân-ı cezbelerinde icrâ eyledikleri terk-i 'alâyık-ı mâsivâ mu'âmelesinin tamâmını icrâ ederek gaşî vü nâlân bir halde üç mâh imrâr-ı evkât-ı istiğrâk eylemiştir.

Şeyh Memdûh Hazretleri defâ'atle şehrimize gelerek 'umûm ahâli-i memleket vücûd-ı 'âfîleriyle teberrük etmiştir. Ez-cümle üstâd-ı ekremimiz Mehmed Şa'bân Kâmî Efendi Hazretleri nakşîbendî tarîkini müşârun-ileyh Şeyh Memdûh Hazretlerinden ahz etmiş ve hakk-ı 'âfîlerinde ba'zı medhiyeler inşâd eylemiştir.

İşte bu esnâlarda Zemzemü'l-hâssa Hazretleri de nisvân-ı ----- memleketden âtiyetü't-tercûme Hatice-i 'İffet ve ----- hanımlarla sohbet ve müşârun-ileyhâ Hazretlerinden ahz-ı feyz ve bereket eylediler.

Zemzemü'l-hâssa Hazretleri tam doksan yaşına vâsıl olduğu halde zevc-i mükerrerlerinin

423

vefâtından dört sene sonra 1267 senesi şevvalinin yirminci günü ----- 'azm-i bekâ eyledi.

Mahâdîm-i ----- Şeyh 'Abdurrahman veliyyullah vâlideyninin hayâtında 1240 senesinde irtihâl ederek "+++ 1240" târîh

vâkî' olmuşdur. Diğer mahdûmu Şeyh-i bâ-ihtirâm olan Şeyh Hamza Efendi Zemzemü'l-hâssa'dan mütevellid olmayıp Şeyh Memdûh Hazretleri diğer harem-i 'âfileri olan Sâliha Hanımdır.

Müşârun-ileyh Zemzemü'l-hâssa Hazretleri 'âlîme, 'ârife, 'âbide, zâhide, veliyye idi. Tevhîd ü münâcâta dâ'ir eşâr-ı 'Arabiyye-i Muhiddîn pesendâneleri kesîredir. Eş'ârı letâfetde âb-ı zemzem ve ebyâtının her biri metânede birer beyt-i muhkemdir. Şu manzûme-i ----- meyânelerinin tastîriyle tezkiremizi tezyîn eyleriz:

İlâhî emretti bi'l-mücâhedât
 Vâsıkıyyetini ellezzü'l-hitâbât
 ----- himmetü'l-mürettebât
 ----- ka'betü'l-makâmât
 İlâhî a'tiyyetini 'atiyyet-i kebîre
 Ve tecelliyet 'aliyy-i tecelliyyü'l-hafiyât

İlâhî

Bazı Tashîhât

(1)

6. sahîfede Esad Muhlis Pâşâ merhûmun matbû' divançesinde olmayan

Biz kahr-ı gam-ı dehr-i sitemkâra alıştık
 Mısra'ı yerine sehven Süleyman Nahîff'nin
 Hussâd-ı dehrin etme nazar güft ü gûsuna
 Şîr-i iltifât eder mi kilâbın -----

(2)

Hâce Râşid Efendi merhûmun tercüme-i hâlinde 347. sahîfenin ikinci satırı başına -1- işâreti vaz' olunarak hâşiyede "takvîm-i vekâyî" gazetesinin şu 'ibâresi 'aynen yazılacak iken sehven 2 yazılmışdır. "Mahrûse-i Edirne medreselerinden Sâbi'a-ı İlmüddîn Medresesi 'ulemâ-yı a'lâm ve sahn-ı virân-ı be-nâmdan Diyarbekrî E's-Seyyîd Mehmed Râşid Efendi'ye avâtıf-ı 'âliye-i şâhâne ve 'avârif-i seniyye-i

pâdişâhânededen sene-i ‘atiyye ----- zabt eylemek üzere bâ-işâret-i ‘aliyye bilâd-ı devriyyeden ‘Ayıntâb kazası tevcîhiyle muzahher-i âtifet ve nevâl ve şehr-i sâbık-ı mezbûrun on dördüncü günüyle müverrih-i emr-i şerîf i‘tâsıyla mahsûdü’l-misâl buyurulmuşdur.” Sene 1254 Takvîm-i Vekâyi‘ aded 167

(3)

Hacı Râgıb Beyefendi’nin tercüme-i hâlinde 365. sahîfenin -2- işâretiyle hâşiyesinde ‘Osman Efendi hakkında Ebûbekir Efendi Hazretleri’nin birâderi 1196 senesinde Âmid müftüsü bulunduğu ‘ibâresi sehven yazılmış olup nezd-i hakîrde mevcûd ‘Örfî dîvânının zahrında müşârun-ileyh ‘Osman Efendi’nin hatt-ı dest-i ‘âlîleriyle olan ‘ibare ‘aynen şudur:

“-----”

“İbn-i Ebûbekir Efendiyyü’l-arîf -----1201”

YAZMA NÜSHA

/26-b/

SIRRÎ HANIM

İsm-i ‘âkifâneleri Râhile’dir. Diyarbekir hânedânından Ahmed Bey merhûmun kerîmesi ve şâ’ire-i nezîhe Hatîce ‘İffet Hanım’ın küçük hemşiresidir. ‘Irak cihetine ‘azîmet ederek ‘Ayntâb-ı Şerîfe’yi ziyâret ve 1289 senesinde memleketine ‘avdet ve ba’de Dersa’âdet’e ‘azîmet ederek Mısır vâlî-i esbâkî Mehemed ‘Ali Pâşâ’nın kerîmesi Zeyneb Hanım’ın iltifât ü hürmetine mazhar olarak imrâr-ı evkât eylemekde olduğu halde 1294 senesinde Dersa’âdet’de vefât etmekle Edirne Kapısı hâricinde medfûndur. ‘Ârife, kâtibe, şâ’ire olup mahdûmu Mehemed Emin Bey’in müdürlük ve muhâsebecilik me’mûriyetlerinde ekser müsvedât ve mektupları hanım-ı müşârü’n-ileyhâ tasvîd ü tebyîz ederdî. Şu iki beyt âsârındandır:

Eder her cilvede bin türlü istiğnâyı ‘uşşâka
Şaşırdı Kays u Ferhâdı ne Şîrîn ü ne Leylâdır

Seherde ey sabâ ‘arz eyle hâlim de ol cânâna

Derinde bir kemîne câriyen Sırrı-i şeydâdır

SA'ÎD

İsm-i 'âlîleri Sâdullah'dır. Diyarbekir hânedânından Fethî-zâde "ünvânıyla be-nâm idi. Bir çok velât-ı kirâm dîvân efendiliğinde bulunmuş ba'de Mısır'a 'azîmet ederek Mehemed 'Ali Pâşâ merhûmun iltifâtına mazhâr olmuştur. Tabakhâne-i 'âmire-i Mısırye baş musahhihlikle imrâr-evkât eylemekte olduğu halde 1247 senesinde vefât eyledi. Hatt-ı destiyle muharrer müretteb dîvân-ı eş'ârı manzûrumuz olmuştur. Hattı dahî nefisdir. Şu iki beyt bir gazelinden müfrezdir:

Ey bî-haber-i neşve-i keyfiyyet-i sahbâ

Fâl.....* ulu hâlimizi eyleme tefrîş

*Nüshada boş. H.Y

Keşkûl keşiyem bir sanem-i mâh-likânın

Dilim de benim şimdi Sa'idâ ana dervîş

SA'ÎD

Hânedân-ı memleketden fâzıl-ı be-nâm Pîrânî 'Ömer Efendi'nin ahfâdındandır. Pederi Mehemed Efendi, anın pederi Hacı 'Ali Efendi'dir. Kendileri de memleketin mücâz u me'zûn-ı 'ulûm olan 'ulemâsından idi. 1260 hudûdunda vefât eylemiştir. Şu iki beyt Hicâz-ı mağfîret-tırâza 'azîmetlerinde müftî-i Âmid* sâbıkü't-tercüme 'Abdü'l-hamid Efendi irsâl eyledikleri manzûme-i tavîle vü belîğadandır.

* Nüshada "vâmid" olarak kayıtlıdır.

Ey semâhatlü efendim Hazret-i sa'd-i ihtiram

Vey hamidü'l-hulk-ı tevfik-i Hudâ'ya mazharım

Pâye-i pîşince zât-ı hamîdü'l-hulkuna

Eyler inhâ-yı hulûsu nâm-ı kilik-i kemterim

/27-b/

SA'İD PÂŞÂ

Hânedân-ı memleketden sâbıkü't-tercüme İbrâhîm Cehrî Efendi'nin hafidi ve âtiyü't-terceme Süleyman Nazîf Efendi'nin mahdûm-ı mu'allâ-rüsûmudur. Diyarbekir vilâyeti mektubculuğundan sonra Ma'mûretü'l-'azîz ve ba'de Mar'aş, Mardin, Muş mutasarrıflıklarında bulunmuşlar ve işbu tezkiremizin tahrîri esnâsında vatan-ı 'aslîlerine 'avdet buyurmuşlardır. Fazl u kemâl u kitâbet ve dirâyeti mütğennî-i ta'rîf u tavsîfidir. Şu iki beyt âsârındandır:

* Yazmada bilgi yok.

SU'ÛDÎ

* Yazmada bir ibare yok.

/28-a/

SELÂMÎ

Memleketimiz fuzalâsından ve şu'ârâsından bir zât idi. Vefâtı 1080 hudûdundadır. Lebîb-i Âmidî'nin :

Lebîb gel cevâb irsâl ederken şi'ir-i fennîye

Bir iki beyt-i müştakâne yaz nazm-ı Selâmîden

Beytinde beyân buyurdıkları bu zât olsa gerekdir. Şu beyt eş'ârındandır:

Sâkî fezâ-yı gülşene gel gül zamânıdır

Sun câm-ı la'l-fâmı bize mül zamânıdır

SEMENDER BEY

* Yazmada bir ibare yok!

/28-b

SÛNNÎ

'Aslı Semenderelidir. Diyarbekir'e hicret ederek tamâmını müddet-i hayâtında şehr-i Âmid'de sâkin olmuştur. Hoş-tabi'at ve zarîf-

hilkat olduğundan vülât-ı 'izam ve ümerâ-yı kirâm hânedân-ı benâmin nedîm ü musâhibi idi. 980 hudûdunda vefât etmiştir. Eş'ârı güzel ve hele rubâ'ileri ma'nidâr ve bî-bedeldir. Rubâ'îsi tahrîr olundu:

Biz kim özümüz anlamadık nâdânız
Esrâr-ı vücûdu bilmedik hayrânız
Encümen-i şevkdir anlayabildik çü gûy
Çevgân-ı kazâ elinde ser-gerdânız

SİRET

Şehrimiz üdebâsındandır. Memleketimizde tahsîl-i kemâlât ederek Dersa'âdet'e 'azîmet eyledi. Fetvâ Emîni 'Abdülhalîm Efendi'nin mahdûmu mevâlî-i kirâmdan Fethî Mehemed Efendi'ye dâmâd oldu. Bu vesîle ile bâb-ı meşîhat-penâhı ketebe-i mütehayyizesi sınıfına ilhâk olundu. Kayınpederinin 1149 senesinde Filibe mollalığı esnâsında belde-i mezkûreye 'azîmet ve bir kaç mâh sonra me'mûriyet-i sâbıkasına 'avdet etmiştir. Vefâtı 1260 hudûdunda olup fuzalâdan ve şi'ir ü inşâda sâhib-i hüner ve üdebâdan idi. Şu iki beyt âsârındandır:

* Yazmada bir ibareye rastlanmamıştır.

/29-a/

ŞÂNÎ

İsmi 'Abdülkerîm'dir. Ba'de't-tahsîl Dersa'âdet'e 'azîmet ederek ketebe-i dîvân-ı sultânî zümresine dâhil olmuş idi. Avcı Sultan Mehemed-i Râb'i'in vilâdetine "Nûr geldi Mehemed sülb-i İbrâhîme" târîhi makbûle-i şâhâne olduğundan ber-vech-i te'yîd Van defterdârı olmuş idi. Hicaz'a 'azîmet ederken 1083 senesinde vefât eyledi. Âmine-i Âmidî vefâtına şu târîhi demiştir:

" 'Adn-ı 'âlâda makâmın bula Yâ Rab Şânî "

Safâyî tezkiresinde Vanlı olup 1087'de vefât eylediği muharrer ise de Âmidî olduğu Zeylû'z-Zeyl-i Şakâyık'da ve Tuhfetü'l-Hattâfîn'de ve Vişne-zâde'nin Tezkire-i Şu'arâsında ve Şeyhü'l-İslâm-ı Esbâk 'Ârif Hikmet Bey'in tezkiresinde muharrerdir. Şu iki beyt bir gazel-i belîğlerinden tahrîr olundu:

Debistân-ı ezelden kûyuna efgân ile geldim
Sebak bir yerde aldım eyledim tekrâr bir yerde

Hattın sevdâsı gâhî serde gâhî dildedir cânâ
Bu iklim içre her yerde durur pâzâr bir yerde

/29-b/

ŞEREF

Üdebâ vü şu'âradan bir zât-ı 'âli-kadr idi. 'Azmî-i Âmidî müşârun-ileyhi bir manzûmesinde senâ eyliyor ki şu beyt o manzûmedendir:

Hâmîyi Vâlîyi hîc kimse getirmez kâle
Âmidî tâ bu kadar etdi bir âsâr-ı Şeref

Vefâtı 1230 hudûdundadır. Şu iki beyt bir gazelindedir:

Düşdü dil bir âteşin ruhsâre ister istemez
Rûz u şeb yanmaktadır bî-çâre ister istemez

Vasl-ı yâra tâlib olmuş rişte-i cânla rakîb
İpliği âhir çıkar pâzâra ister istemez

ŞERİFİ

Memleketinde tahsîl-i kemâlât ederek Dersa'âdet'e 'azîmet eylemiştir. Vefâtı 930 târîhlerindedir. Evzân u 'arûz ve edebiyâta dâ'ir Sinan Pâşâ nâmına te'lîf olunan .....* ismindeki kitâbı bunun olmak maznundur. Mezkûr kit'âbda bir çok gazelleri mündericidir. Şu beyti Ebü'l-Feth Sultan Mehemed Han Hazretleri'ni tazmîn sûretiyle olan âsârındandır:

Hattın haddin yüzünü tutdu netekim ey cân
Gülzâr-ı hüsn içinde yetdi benefşe reyhân

* Nûshada bir ibâre yok.

/30-a/

ŞÛRÎ

İsm-i vâlâları Hasan'dır. Memleketinde tahsîl-i bedâ'a-i kemâlât etdikden sonra silsile-i şu'arâya dâhil olarak üdebâ-yı memleketle bir çok müşâ'are vü mülâtefelerde bulunmuşdur. Ba'de Dersa'âdet'e 'azîmetle dergâh-ı 'âlî yeniçeri çavûşânı zümresine ilhâk olunarak ol sûretle imrâr-ı vakt u hayât eylediği halde 1106 senesinde rebî'ü'l-evvelinde vefât eylemiştir. Şu iki beyt bir gazelindendir:

Sürâhî meclis içre çeşme çeşme kan döker sensiz
Sebû ağlar ham ağlar hem şarâb-ı erguvân ağlar

Alıp ruhsâr-ı âteş-tâbını bir dâğ olur gönül
Gül ağlar lâle ağlar bülbül ağlar bâğbân ağlar

ŞEVKÎ

İsm-i vâlâları 'Osmân'dır. 'Azîz İmâmî-zâdeler'dendir. Sâlifü't-tercüme Halîl Hâmid Efendi'den tahsîl-i hüner ü ma'rifet ederek ba'de vüzerânın dîvân-ı kitâbetinde istihdâm olunduktan sonra Dersa'âdet'e ve muahhiren Şâm-ı Şerîf'e 'azîmet ederek 1255 senesinde şehri-i mezkûrda vefât eylemiştir. Şu iki beyt bir gazelindendir:

/30-b/

Söylese hayrân eder ol dişleri incû beni
Gülse gönlüm açılır şâd eyler ol meh-rû beni
Şevkiyâ râz-ı derûnum hep eder dem-i 'âşıkâr
Bir gün eylerse felek yâr ile hem-zânû beni

ŞÛHÎ

Şehrimizin tab'ı latîf ve eş'ârı zarîf olan şu'arâsındandır. Ümerâya nedîm ve ekâbir-i memlekete musâhib-i besîm idi. Vefâtı 1150 hudûdudur. Şu iki beyt gazel-i belîğlerinden müfrezdir:

Bakdıkca sana hâsıl olur câna telezzüz
Emdikce lebinden gelir insâna telezzüz

Şûhî yanaşıp dişleyesin ol tâze ruhundan

Gelsin sulu alma gibi dendâna telezzüz

ŞEHDÎ

İsm-i fâzılları Yahyâ'dır. 'Âlim, fâzıl, kâmil bir zât idi. Bi'l-âhere şehri-i dil-ârâ-yı Sofya'ya 'azîmetle orada müftî-i memleket olmuş neşri-i 'ulûm-ı 'âliyle meşğûl bulunmuş idi. 1082 târîhinde terk-i hayât etmiştir. Şu iki beyt bir gazelindedir:

Dili geh gussa eder hâneye da'vet geh gam
Şimdi pek 'izzeti var o götürür bu götürür

Dil-i Şehdî ki girer cezbe-i 'aşk ile sana
Benzer ol kâha ki sür'atle atı cev v götürür

/31-a/

ŞÖHRETÎ

Nâm-ı belâgat-ı aksâmı Haydar'dır. Evâil-i hâlinde tahsîl-i kemâlât ederek bir şâ'ir-i âteş-zebân zuhûr etmiştir. Devlet me'mûriyetine rağbet ve terakkî-i rütbe vü mesned ederek Şâm-ı Şerîf tumar defterdârı iken 1014 senesinde vefât etmiştir. Hicvi cân-güdâz ve eş'ârı dil-nevâz idi. Şu iki beyt âsârındandır:

Beyt

Meğer gördü meleklerden cânâne ruhunda
Ki yazdı kâtib-i kudret bizi dîvâne ruhunda

Diğer

Dûd-ı âhımdır başımda Şöhretî pür-siyâh
Ol sebebden peyk-i 'aşk olmağla buldum şöhreti

ŞUHÛDÎ

Şehrimiz şu'ârâsından olup 'Acem-zâde şöhretiyle ma'rûf idi. Tahsîl-i kemâlât eyledikten sonra fakr u fenâyı ihtiyâr ve tasfiye-i bâtın arzûsuyla ser ü pâ bürehne seyhât-ı dâr u diyâr ederek nerde bir şeyh-i hakâik-âgâh işidir ve görürse hizmetine şitâb eylerdi. Bu sûretle dervişâm

arasında kemâl-i ma'rifetle meşhûr olmuş idi. Ba'de Dersa'âdet'e 'azîmetle ve niyâbet hizmetine sülûk eyledi. Kemâl-i vazîfesinde istikâmet hizmet etmekte olduğu 980 hudûdunda vefât eyledi. 'Âlim, 'âbid, fâzıl, şâ'ir-i belfğ idi. Şu beytler âsâr-ı 'âlilerindendir:

/31-b/

Beyt

Hatt-ı sebz ile cânânın Şuhûdî la'lidir bâri
Zümürüdle murassa' hokka-yı yâkûtdur gûyâ

Diger

Zülfün altında görüp hâl-i siyâhın dedi dil
Gülşen-i çine düşen nâfe-i âhûdur bu

Beyt-i Fârisî

Çeşm-i çeşmim gehî pür-âb u geh pür-hûn şod
Yâ Rab âb-ı dâniş ez yek çeşme-i bî-rûn çün şod

ŞEYHÎ

* Boş.

ŞİRİN

Diyarbakir'in Ermeni milletindendir. Sadâsı latîf idi. Zürefâ-yı İslâm ile enîsi vü celsîsi olduğundan ümmî olduğu halde isti'dâd-ı fitriyyesi hasebiyle mevzûn eş'âr tanzîm etmekte idi. 1250 hudûdunda terk-i hayât-ı şîrîn eyledi. Şu iki beyt bir gazelindendir:

Dem-be-dem mecrûh eder 'âşıklara vermez emân
Günde yüz bin kân eder sâhib-kırandır esmerim

Bunca yıldır ol perînin uğruna çekdim cefâ
Bekle Şîrîn rahm eder bir mihrîbândır esmerim

SÂLİH

*Yazmada bir ibare yok

SUBHÎ

* Bilgi yok

Beyt

Çeşm-i câdûlarla efsûn etdi ol âfet bana
Subhî bundan böyledir bî-dâd ü ber-bâd olduğum

Diger

Bu fenâ-hânedede Subhî sana benzer var mı
Kûy-ı cânâneyi terk eylemiş âdemcesine

/33-a/

SABRÎ

İsmi Mehmed'dir. Güzel 'Abdurrahman Ağa'nın mahdûmudur. 1261 târîhinde Diyarbekir eyâletinin muhâsebe kalemine devâm etmiştir. Refik-i evvelîn makâmında bulunduğu halde 1269 târîhinde rü'yet-i muhâsebe için Erzurum'a me'mûr olmuş hüsn-i îfâ-yı vazîfe esnâsında 'illet-i hummâya mübtelâ olmuştur. Tekâ'üd ma'âşıyla taltîf olduğundan el-hâlet-i hâzihî meşğûl-i evrâd u du'âdır. Bu iki beyt ol merd-i hoş-sohbetin bir gazelindendir:

Câm-ı cemdir 'âşıkı dil-hasteye çâk-ı zekân
Neş'e-i la'l-i lebin endîşe-i diller midir

Almadın âğûş-ı ümmîde 'arûs-ı tâzeyi
Heclegâh-ı vasla mâni' Sabriyâ eller midir

SABRÎ

İsm-i vâlâları Ahmed'dir. Mürsel lakâbıyla zebân-zed ise de şi'irde mahlası Sabrî'dir. Üstâd-ı ekremimiz âtiyü't-terceme Şa'bân Kâmî Efendi Hazretleri'nde şu fakîr ile 'Arabî, Fârisî dillerde şerik ve hâiz-i fikr-i bârîk idi. 1294 senesinde Mardin sancağı i'şâr müdürîyeti baş

kitâbetine ta'yîn olunarak 1295 senesinde ikmâl-i me'mûriyetle 'avdet eyledi. Şu iki beyt bir gazelindendir:

/33-b/

Oturmuşdur serîr-i nâza ol dârâ-yı istiğnâ
Çeker fermân-ı hüsne kaşların tuğrâ-yı istiğnâ

Çalış Sabrî hayât-ı câvidân bul ehl-i idrâk ol
Mukîm-i dergâh-ı pîr olsun artık pây-ı istiğnâ

SABRÎ

*Yazmada bir ibare yok

/34-a/

SIDKÎ

Şehrimizin Rum kapısı civârında bir mekteb-i zîbâda mu'allimdir. Sâlih, müttakî, sâde-dil, müteverri' bir zât idi. Kendisinin şi'irle şöhreti olmayıp istiğnâ gazelleri şöhret buldukda bir gazel tanzîm ve üstâd-ı ekremimize takdîm etmişdir. Şu iki beyt gazel-i mezkûrdandır:

Dem-â-dem keşmekeşdir yâr ü ağıâr ile ahvâlim
Kopardın başıma zâlim yaman gavgâ-yı istiğnâ

Çekildin inzivâya Sıdkıyâ 'uzlet-nişîn oldun
Yine güm-kerde oldu kâfda 'ankâ-yı istiğnâ

SIDKÎ

Hacı Ganî-zâdelerden Hüseyin Efendi'dir.

SAFVET

İsm-i behînleri Mustafa'dır. Evâil-i hâlinde tahsîl-i bidâ'a-i kitâbet ederek Anadolu ve Rumeli semtlerinde bir çok vülât-ı kirâmın dîvân efendiliklerinde istihdâm olunmuş ve ba'de Dersa'âdet'e 'azîmet ederek bir vakt duhan gümrüğü sandık eminliğinde ve muahhiren enbiye-i hâssa müdîriyeti kitâbetinde istihdâm olunmuşdur. Me'mûriyet-i

mezkûrede îfâ-yı vazîfe etmekde iken 1262 senesinde vefât eylemiştir. Şu iki beyt bir gazel-i ‘âlîlerindendir:

Yazarlar vasf-ı hâlim ser-te-ser yazmışlar
Rakîbi vasla mahrem ‘âşıkı dîvâne yazmışlar

Demiş yok hâtırında nâm-ı Safvet ‘âşıkım bilmem
Ânı sen şâha ‘âşık yazmışlar yâne yazmışlar

SAFVET

İsimleri Mûsâ’dır. Tahsîl-i bidâ’a-i ma’ârif eyledikten sonra Dersa’âdet’e ‘azîmetle 1286’da Batum sancağı tahrîrât müdürliğine ve ba’de Bağdat rûsûmât müdürliğine ta’yîn olarak işbu tezkirenin târîh-i tahrîri olan 1295 senesinde Dersa’âdet’e ‘azîmet eylemiştir. Münşî vü şâ’irdir. Şu iki beyt bir gazelindendir:

/35-b/

Nedir bu tarz u bu etvâr
Nedir bu kebkveş refâtâr

Nedir bu hande bu güftâr
Nedir bu ‘işve ey meh-rû

Nedir bu müşk tek bûlar
Nedir bu hâl-i hindûlar

Nedir bu zûlf-i şebûlar
Nedir bu ‘anberîn gîsûlar

SAFVETÎ

Pîr-i tarîkat-ı ‘aliyye İbrâhîm Gülşenî-i Âmidî Hazretleri’nin hafîd-i ‘âlîleri ve Emir Ahmed Hayâlî Hazretleri’nin mahdûm-ı ‘âlîleridir. Vâlîde-i ‘âlîleri Mısır Sultanı Tomanbay’ın haremi olup sultan-ı müşârü’n-ileyhin katlinden sonra büyük zâtlardan pek çok tâlib zuhûr etmiş iken

Emir Ahmed Hayâlî Hazretleri kendi rızâlarıyla ihtiyâr etmişler idi. Pederinin vefâtı olan 977 senesinde Âstâne-i Gülşenî’de şeyh-i ‘âli-kadr olmuş ve 1005 senesinde veda’-ı dünyâ eylemiştir. Bir şeyh-i bî-nazîr-i kerâmet-vukûf idiler. Mahdûmları Mehmed Hâletî, birâderi Seyyid Hasan Ahsen, pederleri Emir Ahmer Hayâlî cedleri kutb-ı zamân Hazret-i Şeyh İbrâhîm Gülşenî ve hala-zâdeleri Şehnâmecî Fethullah ‘Ârif Efendi Hazretleri’nin cümlesi sâhib-i eser-i ‘âlî olduklarından bu mecellemizde her birinin isimleri mahallerinde zînet-sâz-ı sûtûrdur.

Kadem-rencîde kıldın ey şeh-i mümtâz hoş geldin
Bu hâk-i nâtuvânı eyledin i’zâz hoş geldin

Hemân hicrin ğamıydı Safvetînin yâr-ı ğam-hârı
Keremler eyledin ey dilber-i mümtâz hoş geldin

/35-b/

SÛFÎ

İsm-i kerem-penâhîleri Mustafa’dır. ‘Ulemâ vü fuzalâ-yı memleketden Diyarbekir nâ’ib-i esbâkı Sâlih Efendi merhûmun mahdûm-ı ‘âlîleridir. Diyarbekir’de ve Dersa’âdet’de tahsîl-i ‘ulûm u kemâlât-ı ‘âliye eyledikten sonra şeyh-i şehîr Çerkeş Mustafa Efendi’ye ba’de Geredeli Şeyh Halîl Efendi’ye hizmet ederek itmâm-ı merâtib eyledikten sonra medîne-i Bolu’ya ‘azîmetle neşr-i ‘ulûm u kemâlât ve otuz seneden mütecâviz tasfiye-i kulûba himmet ederek 1263 senesinde medîne-i mezkûrede veda’ı-ı ‘âlem-i fânî eylemiştir. Sultan Mahmûd Han Hazretleri’nin müşârun-ileyh için binâ buyurdıkları iktâs-ı dergâh-ı şerîfde terbiye-yi mahsûsa derûnunda medfûndur. Şu iki beyt bir gazel-i hakâyık-ı gâyatındandır:

Mahrem-i esrâr-ı ‘aşkız ‘izz ü câhı neyeleriz
Mâlik-i gencûr-ı vaslız mülk-i şâhı neyeleriz

Biz bekâ tahtında yâr-ı bâkî ile hem-demiz
Bu fenâ bezminde fânî tahtgâhı neyeleriz

ZA'FÎ

İsm-i 'âfîleri Mehemmed'dir. Pîr-i tarîkat İbrâhîm Gülşenî Hazretleri'nin veled-i necîbleridir. Cenâb-ı Gülşenî'den ahz-ı füyûzât-ı ma'neviye eylediği gibi şeyh-i mükerremleri 'Ömer Rûşenî Hazretleri'ne de

/36-a/

vâsıl olarak mazhâr-ı teveccüh ü du'âları olduğundan vâsıl-ı vâridât-ı kudsiye olmuşdur. Fârisî eş'ârı Türkîden ziyâdedir. Âsâr-ı dil-ârâsı ser-â-pâ mutasavvifâne olmakla berâber zamânı şu'arâsının mümtâz ve ser-âmetlerindedir. Vefâtı 950 hudûdundadır. Şu iki beyt bir gazel-i meşhûr u bî-nazîrlerinden tahrîr olundu:

Bu mezâhir kim Vücûd-ı Mutlak izhâr eyledi
Kendidir kim kendisine 'arz-ı dîdâr eyledi

Satdı hüsün aldî 'aşkın arada bir kimse yok
Kendi satdı kendi aldî kendi pâzâr eyledi

ZİYÂ

İsm-i münîrleri Yûsuf'dur. Memleketin erbâb-ı dirâyet ve ashâb-ı insâniyetinden idi. Ba'zen Ziyâ mahlasıyla gazeller inşâd ve ba'zen dahî ism-i kadîmi olan Yûsuf imzâsı tahtında neşr-i âsâr-ı belâğât-zâd ederdi. Harf-i yâ'da dahî ba'zı âsârı mestûrdur. Şu iki beyt Ziyâ mahlaslı bir gazelindedir:

Cezb eder ruhsâr verdin reng-i gülden rengini
Artırır dil bülbülü her dem bana âhengini

Âh u zâr ile Ziyâ ma'rûf olan rüsvâ-yı 'aşk
Gûşuna almaz eger zühre çalarsa çengini

/36-b/

TÂLİB

İsm-i âfîleri Mehemmed'dir. Memleketimiz ahâlisinden ve sülehâdan Mustafa Efendi nâm zâtın mahdûmudur. Pederleri âtiyü't-terceme Molla Çelebi'den tahsîl-i 'ulûm eylemiş ve 'Azîz Mahmûd

Ermevî Hazretleri'ne münîb olmuştur. Hazret-i 'Azîz'in 1048 senesinde vukû'-ı vefâtı ve şehâdeti üzerine Mustafa Efendi iftirâk-ı Hazret-i Şeyh'e tahammül edemeyip medîne-i Bursa'ya hicret eyledi. Güldeste-i Belîğ'de Tâlib'in Bursa'da tevellüd eylediği muharrer ise de müşârun-ileyh nezdimizde mevcûd ba'zı mecmu'âda gazellerin bâlâsında (Tâlib-i Âmidî) sarâhatine bakılırsa şehrimizde tevellüd etdikden sonra pederiyle berâber Bursa'ya 'azîmet etmesi de muhtemeldir. 'Alâ külli't-takdirin memleketimize olan râbıta-i münâsebeti ğayr-ı münkerdir. Erzurum kadısı iken 1118 senesinde belde-i mezkûrede vefât eyledi ve kemâli gibi eş'ârı da bî-nazîr ü müntehâbdır. Fenn-i mûsıkîde mâhir, fûnûna kâdir bir zât-ı bâhirü'l-fezâ'il idi. Şu iki beyt-i dil-ârâ pek meşhûr olan bir gazel-i belîğânelerindendir:

Çeşm-i insâf kadar kâmile mîzân olmaz
Kişi noksânını bilmek gibi 'irfân olmaz

Zulmet-i cürmü n'ola nûr-ı kerem mahv etse
Zülf-i şeb perde-i rûy-ı meh-i tâbân olmaz

/37-a/

TÂLİB

İsm-i sâmilere Mustafa'dır. Kadı-zâdelerdendir. Kasîdede Nef'î-i zamân ve hicvde yegâne-i devrândır. Gazel inşâdına râğbet eylemeğinden gazel nâmına âsârı üç beş 'adedden 'ibâretidir. Ammâ kasâ'id-i dil-ârâ vü tevârih-i ğarrâları kesîr ü bî-nazîrdir. Bir çok me'mûriyetlerde bulunmuş ve ba'de tekâ'üd ihtiyâr etmiş olduğu halde 1289 senesinde vefât eyledi. Âtiyü't-terceme Müftî-zâde Fâzıl Efendi vefâtına şu târihi inşâd etdi:

" 'Amîm-i lutfuna geldi Hudâ bu Mustafa Tâlib "

Şu iki beyt bir gazelindendir:

Hemân tâli'imiz lahza lahza bûma döner
Nesîm-i gülşen-i ikbâlimiz semûma döner

O dil ki nerm olabilmez sipâriş et ‘aşka
Bir iki günde eger âhen olsa mûma döner

TUFEYLÎ

İsm ü şöhreti Molla ‘Ali’dir. Şehrimiz derûnunda vâki’ iç kal’ada tevellüd etmiştir. Erbâb-ı sanâyi’ ve ma’rifden olup erbâb-ı timâr ve ze’âmet yolunda i’tibâr bulmuş idi. 1000 târîhinde Bağdad beylerbeyi Hızır Pâşâ ile Bağdad’a gidip ‘Irâk

/37-b/

şu’arâ vü üdebâsıyla müşâ’arede bulunmuşdur. Bu zât gibi hezâr-fen ve pür-hüner zamânında nâdir idi. Hem mücellid, hem müzehhib, hem hattat, hem nakkaş, hem şâ’ir, hem kâtib, hem mîr-i kelâm idi. Öyle gül, benefşe, karanfil, resimleri mekrâzı ile kat’ ederd ki ezhâr-ı tabi’i ile yan yana konulsa birbirinden fark olunmaz idi. Vefâtı 1020 hudûdudur. Şu iki beyt Ayas Pâşâ-zâde Yümnî Bey’e bir mevsim-i bahârda Erzurum’da tesâdüf ederek i’tâ eylediği bahâriye gazelindedir:

Geldin kadem götürdün eyâ mîr-i kâmrân
Derd ehli buldu yümn-i kudûmunla tâze cân

Hayli şükûfe göz dikip olmuşdu muntazır
Tâ bâd-ı hoş-nesîmin açâ gözlerin revân

‘ÂRİF ŞEHNÂMECİ

İsm-i ‘âlîleri Fethullah’dır. Pîr-i tarîkat Hazret-i Gülşenî-i Âmidî’nin hemşîre-zâdeleridir.

/38-a/

‘ÂRİF

Harfû’l-elif’den muharrer Şeyh Mehemmed Emîn Efendi Hazretleri’nin mahlas-ı digeridir. Bu mahlası Kaz’asker ve kâdı-ı şehîr ‘Abdülbâkî ‘Ârif Efendi’nin iltimâsıyla kabûl buyurmuşlar idi. Andan sonra ba’zı eş’ârı da ‘Ârif mahlasıyla vâki’ olmuşdur. Her iki mahlası hâvî bir muhammes-i ‘âlîlerinin son tertîbi bu mahalle tahrîr olundu:

‘Ârif kesme ümîdin rahmet-i Rahmândan
 Ger rızâ-yı Hakka maksad geç yürü rıdvândan
 Kible-i ‘uşşâka yüz sür ğâfil olma Andan
 Kıl itâ’at sâkî-i sahbâya her dem cândan
 Ey emîn-i bü’l-emân el-yüsterü ileyh fethi bâb

‘ÂZİM

İsm-i ‘âlîleri ‘Osman’dır. Şaşı-zâde’likle ma’rûf idi. Vefâtı 1200 hudûdundadır. Eş’arı dil-cû, tabi’atı nîgû idi. Şu iki beyt bir gazelinden me’huzdur:

Gönül esrâr-ı ‘aşkın eskiden hayrân u dengîdir
 Ne ‘ayyâş ü ne tiryâkî ne berrâş ne bengîdir

Dem-â-dem mâcerâ-yı seyl-i eşk-i çeşmüme ‘Âzim
 Sebeb ol kâşî yâyin zahm-ı dil-sûz-ı hadengidir

/38-b/

‘ÂKİF

İsm-i ‘âlîleri Ahmed’dır. Emîrî-zâde’dır. Bu fakîr-i câmi’u’l-hurûfun büyük birâderidir. Tahrîr-i tezkiremiz esnâsında Bolu sancağı tahrîrât müdürlüğünde müstahdem idi. Ba’zı âsâr talebi üzerine aldığım cevab-nâmede hânesi yanıp dîvân-ı eş’arı sâ’ir kütüb ü eş’âr ile berâber muhterik olduğunu beyân ederek yeniden tanzîm eylediği bir gazel ile diğer ba’zı âsâr göndermişlerdi.

Şu iki beyt irsâl eyledikleri gazel-i ‘âlîlerindendir:

Anladan dil mâcerâsın hâmedir
 Yazdığım yâre anınçün nâmedir

El-yesterü ‘abidu’l-yester ol fâsık şeyh
 ‘Âkifâ rağbet hemân encâmedir

‘ABDÎ

İsm-i vâlâları ‘Abdülkerîm’dır. Bu fakîrin hâl-i müttefikidir. Bir müddet Râgıbiye medresinde tahsîl-i ‘ulûm ile iştiğâl eyledikten sonra

kaleme devamla mukayyidlikde ve ba'de meclis-i idâre-i vilâyet ikinci kitâbetinde istihdâm olundu. Âhiren tebdîl-i meslek ederek Mardin ve Si'ird sancakları rûsûmât müdürlüklerinde ve tezkiremizin târîh-i tahrîri olan 1295 senesinde Siverek rûsûmât müdürlüğündedir. Hoş-sohbet, mîr-i kelâm, beşûş,

/39-a/ sehî, semîh bir zât-ı 'âli-kadrdır. Müretteb ü mükemmel dîvân-ı eş'ârı vardır. Şu iki beyt âsâr-ı 'âfîlerindendir:

*Yazmada bir ibare yok.

'İZZETÎ

İsm-i necîbâneleri Mehemed'dir. Ümerâ-yı hânedân-ı memleketden idi. Ezmine-i 'atıkada devlet-i ebed-müddet-i 'Osmânî'de vezâ'if-i mu'tenâ-bahâdan olan sipâhîlikle imrâr-ı evkât eylemekte olduğu halde 1075 senesinde vefât etmiştir. Şehrimizin şu'arâ-yı dil-cû ve 'asrımızın zurefâ-yı belâgat-gûlarından idi. Şu iki beyt bir gazel-i vâlâlarındandır:

*Yazmada bir ibare yok.

/39-b/

'AZMÎ

İsm-i fâzılâneleri Ahmed'dir. Şehrimizin a'lâm-ı 'ulemâsındandır. Dersa'âdet ve Erzurum ve Şâm-ı Şehbâ ve 'Irâk cihetlerini geşt ü güzâr eylemiş idi. "Ola 'Azmî kâim-i huldü'l-berrîn" târîhi vechile 1247 senesinde vefât ederek Mardin Kapısı hâricinde mazannâ-yı kirâmdan Bolevî Hüseyin Efendi merhûmun civârında medfûndur. Müretteb dîvân-ı eş'ârı vardır. Şu iki beyt bir gazel-i belîğlerindendir:

Su'ûd eylerdi sözün olsa bâlâyı Rûhullah

Mücerredler esîr-i kayd-ı cerh-i çârmîn olmaz

Eder her dü cihân içre belâyâ mübtelâ 'Azmî

Hazer kıl âdeme nefsi gibi sû-i karîn olmaz

‘İSMET

Tahsîl-i dest-mâye-i kitâbet eyledikten sonra 1230 hudûdunda Mısır-ı Kâhire’ye 1250 hudûdunda Dersa’âdet’e ‘azîmet ve andan Anadolu’ya rihletle ba’zı mütesellimîn ve voyvodegân kitâbelerinde ba’de Kastamonu ve Sivas eyâletleri defterdârları mu’tîlerinde istihdâm olunduktan sonra Musul vâlîsi meşhûr İnce Bayrakkâr-zâde Mehemed Pâşâ’ya dîvân kâtibi olmuştur. .... senesinde Pâşânın vefâtı üzerine memleketine ba’de

/40-a/ Dersa’âdet’e gelerek yine Anadolu ve Rumeli cihetlerinde kitâbetle cevelân eylemiş ve muahhiren me’mûriyet sevdâsından ferâgatle Bâb-ı ‘Âlî civârında bir bâb-ı mektubcu dükkâmı küşâd etmiş idi. Vefâtı 1273 hudûdundadır. Şu iki beyt bir gazelinden müfrezdir:

Gel revân ol mâ gibi cû-yı irâdetle müdâm
Menzilin Mevlâ bilir a’lâ olur ‘âlem bu ya

.... yine ağyâr için zerre gönülden ‘İsmetâ
Çünkü her Firavna bir Mûsâ olur ‘âlem bu ya

‘İFFET HANIM

İsmi ‘İffet-pîrâları Hadîce’dir. Hânedân-ı memleketden Ahmed Bey’in kerîmesi ve sâbîku’t-tercûme Râhile Sırrî Hanım’ın hemşîre-i kebîresidir. Sâbîku’t-tercûme ‘Azmi Efendi’nin mahdûmu Hafız Mehemed Efendi ile izdivâc eylemiş idi. Şi’ir ü inşâda yegâne-i rûzigâr ve deryâ-yı tasavvufda bir şînâver-i ‘aliyyü’l-a’lâ idi. Müretteb bir kıt’a dîvân-ı ‘âlîleri mevcuddur. 1277 senesinde vefât ederek hemşîresi Sırrî Hanım’ın şu târîhi seng-i mezârında menkûşdur:

Çıkdı bir târîh-i cevher Sırrîyâ
Hû deyip geçdi Hadîce Hanım âh

/40-b/ Şu iki beyt bir gazel-i ‘ârifânelerindendir:

Sen ‘adem sahrâlarında bir güzel şehbâz idin
Şimdi dâm-ı hestîsin ey dil-figân lâzım sana

Feyz-i isti'dâd sende zâhir oldu 'İsmetâ
Her cihed şimdengerû dârü'l-emân lâzım sana

'İLMÎ

Şehrimiz hânedânındandır. Evâil-i hâlinde mebâdî-i 'ulûma sarf-ı evkât eylemiş idi. Ticâretle meşğûl erbâb-ı servetden idi. 1190 hudûdunda vefât eylemiştir.

/41-a/ Şu iki beyt bir gazelinden müfrezdir:

Dâğ-ı sînem lâleveş sad-pâre kıldın hicr ile
Hiç sağlamaz haşre dek illâ bu dâğındır senin

Açılır sünbül-i şakâyık nergis ü şebbû gibi
'İlmînin 'aklın alan ol hüsn-i bâğındır senin

'ÖMRÎ

Nâm-ı 'âliyesi 'Ömer'dir. Ba'zı tabâkâtta isminin Mehemed olduğu gösterilmiş ise de ğayr-ı sahîhdir. Tahsîl-i 'ulûm u kemâlât eyledikten sonra Dersa'âdet'e 'azîmet ederek reîsü'l-küttâb ve müreccâü'l-bâb Sâmî-zâde'ye intisâb ederek dîvân-ı hümâyûn-ı sultânî ketebesini sınıfına ilhâk edilmiş idi. Vefâtı 1072 târîhindedir. Dîvân-ı belâğât 'ünvânı olduğunu tezkireler tahrîr ediyor. Şu iki beyt âsârındandır:

'Arızın mı yâ celâlınden kızarmış ruhların
Bâğ-ı hüsnünde açılmış yâ gül-i zîbâ mıdır

Görünen hüsnünde zülfün girihgîrin midir
Âbda yatmış yâ iki sünbül-i ra'nâ mıdır

'ULVÎ

*Yazmada bir ibare yok.

/41-b/

'AZİZ EFENDİ

*Hakkında bilgi yok.

Gelenler ‘âleme cümle sabî gelmiş gelen bilmez

Gidenlerden haber gelmez gelen bilmez giden bilmez

‘AVNÎ

İsm-i kerîmâneleri ‘Ali’dir. Berberler şeyhi merhum Râğıb Ağa’nın mahdûmudur. Ta’lîm-i mebâdî-i ‘ulûm eyledikten sonra mukayyedlikle ba’zı vakıflarda ve ba’dehû Diyarbekir’de istihdâm olunarak âhiren kaleme devâma başlamış ve tadrîcen vilâyet evrâk müdür mu’âvini olmuş müte’âkıben evrâk müdürlüğüne ta’yîn buyurulmuş idi. Vefâtı 1289 senesindedir. Tab’ı latîf, şî’ri zarîf, merhamet-perver bir zât idi. Müretteb dîvân-ı eş’ârı vardır. Şu iki beyt bir gazelindedir:

Nâ’il-i bezm-i visâlin hûr u ğilmân istemez

Mîl-i ruhsâr-ı âlin bâğ-ı Rıdvân istemez

Lutf edip olsa sarây-ı gönlüm âbâd eylemiş

Mülkünü Sultân-ı ‘Âdil ‘Avnî vîrân istemez

/42-a/

‘ABDULLAH PÂŞÂ

Vüzerâ-yı ‘izâmdan Çeteci ‘Abdullah Pâşâ merhumdur. Diyarbekir’e tâb’i, Çermik kasabasından Şam vâlîsi ve Emîrû’l-Hâc olduktan başka beş def’a Diyarbekir vâlîliğinde bulunmuş 1174 senesinde Âmid şehrinde vefât etmiştir. Lebîb-i Âmidî’nin vefâtına ma’a-târîh-i mersiyesi vardır. Hattat, şâ’ir, ‘âlim, fâzıl, şecî’-i kerîm idi. ‘Arabî, Fârisî, Türkî lisanlarının her üçünde dahî eş’âr-ı belîği vardır. Şu’arâ-yı memleketi ihsâna ğark etmiş hattâ Lebîb-i Âmidî’nin 54 beyti hâvî bahâriye kasîdesinin her beytine bir altın ihsân eylemiş idi. Ve Cenâb-ı Lebîb-i Fâzıl şu semâhate karşı mahcûb u hayrân kaldığından latîfen şu kıt’a-yı ğarrâyı irsâl buyurmuşlardı. Kıt’a-yı ğarrâ-yı vezîr-i müşârun-ileyh

Degme bahâya verme Lebîbâ metâ’ını

Silkü’l-le’âl-i nazmlı aldırma hakkına

Her mısra'ın bahâsını a'lâ bilir gönül
Yüz bin filori istese olmaz mı çiftine

TÂLİB

*Yazmada bir ibare yok.

/42-b/

TÂLİB

Cizreli-zâde Tâlib Efendi'dir.

/43-a/

GUBÂRÎ

Fuzalâ-yı memleketden Kaz'asker ve nakîbü'l-eşrâf-ı devlet-i
'âliyeden iken 1123 senesinde vefât eden Kâsım Gubârî Efendi'dir.
Dersa'âdet'de Sultan Ahmed Câmi'-i Şerîfi'nin celî hutûtu bu zâtın
yâdigâr-ı kalemidir. Bu gazeli bir pirinç tânesine tahrîr ederek vaktin
sadra'zamına ihdâ eylemişdi:

Ey vezîr-i dilîr-i bâ-tedbîr
Vey şehîr-i münîr-i 'alem-gîr

Gör ihsânını bu 'âlemde
Gece gündüz nice ğanî vü fakîr

Cûdun olmaz lisânla takrîr
Lutfun olmaz kelâm ile ta'bîr

N'ola olsa Gubârî'ye nazarın
Bu hünerde ana olur mu nazîr

Bu pirince bunun gibi gazeli
Etdi hatt-ı gubâr ile tahrîr

GAYRET

Tabi'atı letâife meyyâl hazır-cevab bir zât idi. Ba'zı mütâyebesi elsine-i yârân-ı memleketde hâlâ meşhûr. Vefâtı 1230 hudûdudur. Şu iki beyt bir gazelindedir:

La'l-i lebiyle 'âşıkı şetm-i ğalîzler
Devr-i ruhunda bûselerin diş kirâsıdır

Mihmân-serâ-yı mihnet ü endûhde benim
Hep çekdigim hicâb ile hâtır belâsıdır

/43-b/

GAYÛR

Tercümesi sabk eden Refî'-i Kâlâyî'nin mahlası idi. Lebîb-zâde Refî'-i Âmidî'nin Dersa'âdet'e vürûdundan nâşî mahlaslarda iltibâsı vâkı' olduğundan 1217 senesindeki ibtidâ-yı tahallüsüne târîhdir. Bu mahlası vaktin şu'arâsı tezyîfe kalkışdıklarından Kâlâ-dil Refî'-i Kâlâyî mahlaslarıyla inşâ vü eş'âra mecbûr olmuşdur. İskât-ı mahlas eylediğinden dolayı da Surûrî'nin bir çok muâhazatına hedef oldu. Gerçi tebdîl-i mahlas eyledi. Fakat mecmu'âlarda bu mahlasla bir çok âsârı bâkî kaldı. Ez-cümle manzûrumuz olan bir mecmu'â-i ebediyede dahi hatt-ı destiyle lirakâmehü Gayûr-ı Âmidî mahlasıyla bir çok ebyât u eş'ârı manzûrumuz oldu. Şu iki beyt hatt-ı destiyle olan âsârından tahrîr olunmuşdur:

Seher gülzâre vardım seyr edip âsâr-ı Sübhânı
Tecelli-zâr kılmış bâğı gördüm nûr-ı Yezdânı

Diger

Gamınla lâleâsâ 'âşıkın dil-hûn iken cânâ
Yine ol gamze-i gammâz zahm açmakda pey-der-pey

FÂ'İZ

İsimleri Mehemmed Sa'id'dir. Âtiyü't-terceme müftî-i memleket Lebîb Efendi'nin ahfâdındandır. Bir müddet mukayyedlik hizmetinde istihdâm olunmuş muahhiren Câmî'i-i Kebîr kapısında bir bâb-

/44-a/ mektubcu dükkânı küşâdiyle imrâr-ı vakt ü sâ'at eylemekde bulunmuşdur. Dîvân-ı eş'ârı ziyâret olunmuşdur. Şu iki beyt bir gazelinden müfrezdir:

Gel ey bülbül seher-hîz ol sabâlar vaktidir şimdi
Bahâr eyyâmı geldi hoş hevâlar vaktidir şimdi

Ruhundan bûseler Fâ'iz kuluna yok mudur va'adin
Ferâmûş eyleme şâhim vefâlar vaktidir şimdi

FÂ'İK

Sâbikü't-tercûme kâşif-i müşkilât Hafî Şeyh Mustafa Efendi Hazretleri'nin mahdûm-ı 'âlîleridir. Zeki, şâ'ir, hatîb, hoş-sada bir zât-ı 'âli-kadr idi. Henüz 20 yaşında bir civân-ı nâdirü'l-emsâl olduğu halde 1261 senesinde pederlerinin hayâtında vefât ederek Medîne-i Bolu'da peder-i 'âlîlerinin binâ buyurdıkları ikdâs-ı dergâh-ı şerîfde medfûndur. Dîvân olacak mikdâr ilâhiyât ve eş'âr-ı nefsi vardır:

Âteş bıraktı çerh-i denî hânûmânıma
Gönlüm çerâğ-ı mihnete bilmem fener midir

Fâ'ik harâb-ı pençe-i kahrındır ey felek
'Uşşâka böyle cevri dem-â-dem hüner midir

/44-b/

FÂHİM

İsm-i münîrleri Ahmed'dir. Evâil-i hâlinde tahsîl-i bidâ'a-i 'irfân eyledikten sonra kömür ticâretiyle meşgûl olduğundan (Molla Ahmed Fâhim) diye be-nâm olmuş idi. Vefâtı 1117 hudûdudur. Şu iki beyt âsârındandır:

Bir serv-i nev-resîdeye üftâdedir gönül
Bend-i fenâ-yı dehrden âzâdedir gönül

Bir câlis-i serîr-i hevâdır misâl-i bû
Şehr-i diyâr-ı mihnete şehzâdedir gönül

FÂRUK

Memleketimiz nüktedânları ve zürefâ-yı şu'arâdandır. Üdebâ-yı memleketle bir çok müşâ'are ve münâzarası vardır. Vefâtı 1200 hudûdudur. Şu iki beyt bir gazelinden müfrezdir:

Ruhların güldür desem afv eyle gel ey gonca-fem
Bu sözüm ğark-ı kelâm-ı infi'âl eyler beni

Ol şeh-i hûbâna etdikce niyâz-ı merhamet
Leşker-i bî-dâde Fâruk pây-mâl eyler beni

/45-a/

FÂZIL

İsm-i 'âlfileri Mehemed'dir. Müftî-i memleket Hâdî-zâde 'Abdülfennî Efendi Hazretleri'nin mahdûm-ı 'âlfileridir. Peder-i 'âlfilerinden tahsîl-i kemâlât-ı 'ulûm eylemişler ve hutût-ı isnâ 'aşereyi üstâd-ı ekremimiz âtiyü't-tercüme Mehemed Şâ'ban Kâmî Efendi Hazretleri'nden tahsîl ü tekâmîl etmişler. Fâzıl, kâmil, 'âlim, müttakî, 'afif, müstakîm, nâdirü'l-emsâl bir zât-ı 'âli-kadr olup peder-i 'âlfileriyle pederimizin karâbet-i sıhriyeleri olmakla berâber fazl u kemâl hasebiyle ekser evkâtımız müşârü'n-ileyhin sohbetiyle mürûr eylemektedir. Eş'ârı dahî gâyet muhayyel ve âteşindir. Tezkiremiz tahrîr olunacak âsâr-ı 'âlfilerini reylerine ta'lîk eylediğimden her mısra'ında âteş bulunan gül redifli bir gazel-i belîğini ihdâ buyurdular. Şu iki beyt andandır:

Çarsû-yı gülşen âteş murg-ı âteş-hâre gül
Açmış âteşle dehânın subh-dem gülzâre gül

Beyt-i 'ünvân eyler âteş-bâr gülünün Fâzılâ
Nazm-ı âteş-nâb-ı renginin ser-tumâre gül

/45-b/

FÂMÎ

İsm-i 'âlfileri İsmâ'il'dir. Memleketin ser-âmedân-ı üdebâsındandır. 1103 senesinde Dersa'âdet'e 'azîmet ve iki sene mikdârı Dersa'âdet'de ikâmet ederek maksad u matlabı olan Diyarbekir

mahkemesi baş kitâbetine ta'yîn olunmuş ve memleketine gelmek üzere Üsküdar'a 'ubûr eylemiş olduğu halde münharîfû'l-mîzâc olarak kasaba-i mezkûrde 1105 senesinde vefât eylemiştir. Kitâb-ı ferâ'izi üç bin beyt ile nazm eylediginden nâzım-ı ferâiz diye meşhûr idi. Âsârı kesîr ü latîfdir. Şu beyti hîn-i vefâtında inşâd eylemiştir:

Ne mümkündür dile ol gamzeden bî-vehm ü bâk olmak
'Îlâcı olmayan bî-çâre samtdır helâk olmak

FETHÎ

İsm-i 'âlîleri 'Abdü'l-fettâh'dır. Bu hakîrin hân-ı mihter ve mihribânıdır. 1252 senesinde doğmuştur iktidâr u ehliyet ve fazl u kemâl ile nâdire-i cihân ve zekâ-yı âteşin ile meşhûr-ı devrân bir dâhî-i nüktedândır. Si'ird, Mardin sancakları evkâf muhâsebeciliginde ba'de meclis-i idâre-i vilâyet a'zâlığında ve sonra da Şirvan kaymakamlığında bulunmuştur. 1289 senesinde merkez mutasarrıflığı meclis baş kitâbetinde ve ba'de

/46-a/ meclis-i temyîz-i hukuk riyâsetinde 1293 senesinde Mardin sancağı tahrîrât müdürlüğünde bulunmuştur. Dîvân-ı eş'ârı mürettebdir. Şu iki beyt bir gazel-i 'âlîlerindendir:

Bu şeb kâşâne-i dilde hayâlim hem-nişînimdir
Refîkım hem-demim yârim enîsim nâzenînimdir

Ne bahtımdan şikâyet eylerim çarhdan Fethî
Eden rüsvâ-yı ser-gerdân beni âh u enînimdir

FETHÎ

Diyarbakir telgıraf ser-muhâbere me'murudur. Tabi'atı zarîf, mütevâzı, bir zâtdır. 'İrfân ile mu'ârifesi, şi'r ü inşâ ile muhâresesi vardır. Şu iki beyt âsârındandır:

*Yazmada bir ibare yok.

/46-b/

FEDÂYÎ

İsm-i vâlâsı İsmâ'il'dir. Diyarbekir'de sâhib-i câmi'-i şerîf olan Melik Ahmed Pâşâ merhûmun vekîl-i 'umûru idi. Eş'ârı latîf ve tabî'atı zarîf, fâzıl, kâmil, bir zât idi. Hatt-ı destiyle bir çok âsârı manzûrumuz olmuştur. Vefâtı 1000 hudûdudadır. Şu iki beyt bir gazelindendir:

*Yazmada bir ibare yok.

FERDÎ

Evâil-i hâlinde tahsîl-i 'ilm ü 'irfân eylediginden neşr-i 'ulûm-ı 'âliye ile evkât-güzâr olurlardı. Evkât-ı mütebâkıyelerini de Câmi'-i Kebîr kapısında küşâd etdikleri bir dükkanda mücellidlikle imrâr ederlerdi. (Hâce Ferdî) şöhretiyle ma'rûf bir hüner-ver idi. 1230 hudûdunda vefât etmişdir. Şu iki beyt bir gazelindendir:

Gûşe-i dilden ser-i mûy-ı kâkülün dûr olmasın
Ol değil mi düşen şeydâ deli sevdâlara

Seyl-i eşkim vâdî-i ğamda o denlü akdı kim
Şimdi nehr-i mevc-hîzim kalb olur deryâlara

/47-a/

FİGÂNÎ

Terennümât-ı ruh-efzâ vü neġâmât-ı ferah-ârâ ile ma'rûf bir zât olduğundan Câmi'-i Kebîr müezzinleri sınıfına mülhak idi. Pâbuşculuk san'atında dahî pek mâhir olduğundan bu san'atda fevkalâde kesb-i şöhret eylemiş ve pâbuşcular şeyhi olmuş idi. 1255 hudûdunda vefât eyledi. Şu iki beyt bir gazelindendir:

Fahr eylemeye ey şem' ki her ğice yanarsın
Bu 'aşk eseri söndürdü mü dâr-ı irşâda sanırsın

Birden bu derûnumda yanan âteşi görsen
Pervâne gibi şavkıma sen cânın atarsın

FEHMÎ

Şehrimizin efâzıl-ı şu'arâsındandır. Mûderris-i kirâmdan ve 'ulemâ-yı be-nâmdan idi. Bir müddet Dersa'âdet'e 'azîmet ve oracada mazhâr-ı i'tibâr ü hürmet olduktan sonra memleketine 'avdet ederek 1080 hudûdunda vefât eyledi. Hatt-ı destiyle ba'zı kasâid ü tevârih ü gazeliyâtı manzûr-ı fakîr olmuştur. Fârisî ve Türkî eş'ârı gâyet üstâdâne ve hatt-ı nefis-i ta'lîkde İmâdânedir. Şu mertebe-i üstâdetiyle berâber şehrimizin bir şâ'ir-i

/47-b/ nâ-şenîdi olduğundan bir gazeli tamâmen tahrîr olundu:

Dil der-kemend-i zülf-i girih-gîr-i iltifât

Cân-ı mübtelâ-yı turra-i zencîr-i iltifât

Hançer be-dest gamze esîr-i nazzâresi

Cellâd-ı çeşmi haste-i şemşîr-i iltifât

Güftâr-ı dil-nevâz-ı ferahzâ-yı 'işvesi

Gam-ı bîşesinde pençever şîr-i iltifât

Fehmî bu şî'r-i nüsha-i cezbü'l-kulûb ile

Oldun cihâna münşî-i teshîr-i iltifât

FEYZÎ

İsm-i 'âlîleri Feyzullah'dır. Pâzârbaşı-zâde Mehemed Ağa'nın mahdûm-ı 'âlîleridir. Âtiyü't-terceme Mehemed Şa'bân Kâmî Efendi Hazretleri'nden tahsîl-i kemâlât eylemiştir. Pederimize 'â'id vakf-ı evlâddan Sulûkiye mescid-i şerfi dâ'iresindeki mektebde mu'allim-i sıbyân olduklarından ibtidâ bu fakîr bu zâtdan besmele-keş-i kırâ'at oldum. Edîb, şâ'ir, hattât, halûk bir zât-ı pür-hünerdir. Dîvân-ı eş'ârı mürettebdir. Şu iki beyt bir gazeli 'âlîlerindendir:

/48-a/ Rehberim sahn-ı tecellâda şu'â-yı nûr olur
'Azmgâhım menzîl-i Mûsâ misâli Tûr olur

Nükte-i sırr-ı ene'l-hakkı kılıp Feyzî ayân

Terk-i cân eyler yolunda ‘aşk ile Mansûr olur

KÂSİM

Bir şâ’ir-i zarîf olduğundan şu’arâ-yı memleketle müşâ’are ve zurefâ-tabî’atle münâzarası kesîrdir. Vefâtı 1200 hudûdudur. Şu iki beyt bir gazel-i belîğinden alındı:

Çeşmim âhûyu kılıp dîvâne-i sahrâ-neverd
Ceyş-i hâlin tâ serdâre kaçırdı fûlfülü

Meclis-i meyden bana teklîf-i tevbe tâ-be-key
Kısmet-i Kâsım budur koy vâ’izâ bûsen fûlfülü

KUDSÎ

İsmi Mehemed şöhreti Müftî-zâdedir. Fuzalâdan ve memleketimiz şu’arâsından bir zât-ı ‘âlî-kadrdır. Hatt-ı destiyle ba’zı kasâid ve gazelleri manzûrumuz olmuştur. Müftî-i Âmid Hasan Efendi’nin 1182 senesi binâ eylediği kasr-ı vâlâya "Hasîbindir bu hoş kasrın makâm-ı pâk-i vâlâsı" mısra’ını

/48-b/ târîh demiştir. Eş’ârî lâyık-ı red ve âsârı bed değildir. Vefâtı 1200 hudûdudur. Şu iki beyt bir gazelindedir:

Herkesi üstâd eyler ef’âlini ğayra ketm için
Bana mest olmuş diyen kendi ‘aceb ayık mıdır

KÂTİBÎ

*Boş

/49-a/

KÂMÎ

Ezkiyâ vü üdebâdan bir zât idi. Meşhûr olan ba’zı âsârında neşve-i üstâdiyet nümâyân kudret-i şâ’iriyet müstebândır. Vefâtı 1180 hudûdudur. Şu nâ’t-ı şerîf-i üstadâneleri zîver-i sutûr kılındı:

Ey şâh enbiyâsın o hikmet-şi'ârsın
Âhir zaman bir gül-i evvel-bahârsın

Hurşîdleri lerze-nâk ü mehi sîne çâk eden
İki cihânda bir şeh-i sâhib-vakârsın

Zillin cihâna mâye-i emn ü emân iken
Nâbûd bûy-ı gül gibi sen 'âşikârsın

Reşk-i selef olursa n'ola ümmetin senin
Peygamberâne server-i 'âli-tebârsın

Kâmî-i dil-fikâre meded el-meded yetiş
Ol gün ki bî-kesâna şefâ'at-şi'ârsın

/49-b/

KÂMÎ

Üstâd-ı ekremimiz Mehemed Şa'bân Kâmî Efendi Hazretleri'dir. 'İlm ü 'irfân ü kemâlât ile mevsûf-ı vücûd ve sehâ vü kerem ile nâdirü'l-emsâl ü ma'rûzdur. Refik mahlasıyla ba'zı eser-i 'âlîleri sebkât etmişdir. 'Â'ile-i 'âlîlerinden mahdumları Ahmed Hayâlî, birâder-zâde 'Abdülfettâh Fethî ve 'Abdülkerîm 'Abdî efendilerin isimleri mahallerinde mürûr eyledi. Şu iki beyt bir gazel-i fâzılânelerindedir:

Ger mûr-ı cây-ı rif'atde ger mahv-ı pây-ı zilletde
Zemînin vâridâtı katre-i ebr-i semâdandır

Sakın hun-pâş-ı zahm-ı 'aşka Kâmî serzeniş kılma
Muhabbet sengi 'uşşâka felâtun-ı gazâdandır

GÜLŞENÎ

Pîr-i tarîkat Hazret-i İbrâhîm Gülşenî'dir. Pederleri Şeyh Mehemed Âmidî ânın pederi Şeyh İbrâhîm Âmidî ânın pederi Şehâbeddîn Âmidî hazerâtı dahi şehrimizin meşâyıh-ı benâmından olup

merâkîd-ı ‘âliyeleri hâlâ ziyâretgâh-ı ahâlîdir. Hazret-i Gülşenî şehrimizden evvelâ Tebriz’e ‘azîmet ve ba’de ‘avdet eylemiş ve muahhiren cânib-i Mısır’a ‘azîmet buyurup 940 senesinde Mısır’da vefât eylemiştir. "Mâte kutbu’z-zamân İbrâhîm" târîh-i vefâtlarıdır. ‘Arabî, Fârisî, Türkî dîvânları

/50-a/ mesnevî nazîresi mesnevîleri anka-nâmeleri vardır ki cümlesi yüz on dört bin beyittir. Şu iki beyt bir gazel-i mürşidânelerindedir:

Bana derdin gerek dermân gerekmez
Tenimde senden özge cân gerekmez

Cihanda Rûşenî derdinden üzre
Sana ey Gülşenî dermân gerekmez

GÜZÂRÎ

Eşrâf-ı memleketden ‘asrının şu’arâ ve vaktinin zurafâsından idi. Şu’râ ile müşâ’aresi kesîr ve ‘urefâ ile muhâberesi vafîr idi. Vefâtı 1118 hudûdundadır. Şu iki beyit bir gazel-i belîğlerinden me’huzdur:

Gam-ı dehr ile dil âzâd ki derler o biziz
Hâtırî derdimle âbâd ki derler o biziz

Günde bin nakş ile tasvîr ederiz kendimizi
Sun’-ı tasvîrde Behzâd ki derler o biziz

/50-b/

KEMÂLÎ

Âtiyü’t-terceme Mansûrî-zâde Mustafa Mucîb Efendi’nin mahlas-ı diğeridir. Şâm-ı şerîf kadısı iken 1139 şevvalinde vefât etmiştir. ‘Asrında mevcûd bulunan şehrimiz şu’arâsına müraca’atla hatt-ı nefîs ve âsâr-ı selîsleriyle tezyîn eylediği kıymetdâr mecmu’a manzûr-ı iftihârımız olmuştur. Şu iki beyt o mecmu’ada mevcûd olan kendi gazellerinin birinden tahrîr olundu:

Egerçi fitneden ol meh hemîşe devr olmaz
Velîk fitne de ol nev-civândan ayrılmaz

Kemâlî olduğumuz mu sebep nedir bilmem
Gam-ı cihân bu dil-i nâtuvândan ayrılmaz

LEBÎB

Hânedân u ‘ulemâ-yı memleketden müfî ‘Abdülğafûr Lebîb Efendi merhûmdur. Fazl u kemâl ve ‘ilm u ‘irfânı müstefnî-i ta’rîf olduğu gibi müretteb ü mükemmel dîvân-ı belâğat ‘ünvân-ı eyâdî-i üdebâ-yı memleketde mevcûddur. Vefâtı 1182 senesindedir. Sâbıkı’t-terceme Mehemed Sa’îd Fâiz ve Subhî Efendi’nin ahfâd-ı vâlâ-nejâdındandır. Tezkire-i Sâlim’de

/51-a/ ismi Hüseyin olmak üzere bir Lebîb mevcûd ve nâmına olmak üzere şu iki beyti Tezkire-i Sâlim’de muharrerdir:

Cevr-i ebrûsuna mu’tâd ki derler o biziz
Murg-ı hasret-keş-i sayyâd ki derler o biziz

Günde bin tîşe-i gam darb ederiz sînemize
Bîsütûn dile Ferhâd ki derler o biziz

Beyitleri muharrer ise de bu zât ‘Abdülğafûr Lebîb Efendi’den ‘ibâret olduğunda şübhe yokdur. Gerçi bu iki beyt ‘Abdülğafûr Lebîb Efendi’nin dîvânında muharrer değil ise eser-i zuhûl olduğuna şübhe yokdur. Şu iki beyt ‘Abdülğafûr Lebîb Efendi’nin dîvânında mevcûd olan âsâr-ı ‘âliyesindendir:

Bakan nûr u vücûd-ı zîr ü vâlâya bildi kim hep
O mâhın mâhdan mâhîye dek mâhiyetin söyler

Lebîbâ her gelen sevdâ-gerân-ı bender-i ‘irfân
Metâ’-ı nazmına erbâb-ı tab’ın rağbetin söyler [1]

[1] Sicill-i ‘Osmânî’de hem Hüseyin Lebîb Efendi’nin hem ‘Abdülğafûr Lebîb Efendi gösterilerek Hüseyin Lebîb Efendi’nin vefâtı 1182 ve ‘Abdülğafûr Lebîb Efendi’nin 1185 senelerinde gösterilmiş ise de ‘Abdülğafûr Lebîb Efendi’nin 1184

senesinde vefât eylediğini kitâbe-i merkadinde muharrer olmasına nazaran Hüseyin Lebîb denilen zâtın ‘Abdülğafûr Lebîb’den ‘ibâret olduğuna şüphe yoktur.

/51-b/

LÜZÛMÎ

İsmi Ahmed’dir. Bin ikiyüz seksen senesinde arâzî kitâbetiyle bi’l-âhere tahrîrât müsveddeliği me’mûriyetiyle on beş sene mikdârı Si’ird sancağında istihdâm olunarak işbu tezkiremizin târîh-i tahrîri olan 1295 senesinde memleketi olan Diyarbekir’e ‘avdet ile dîvân-ı eş’ârının tertîbiyle meşguldür. Dekâyık-ı şî’re ‘ârif bir şâ’ir-i mâhirdir. Şu iki beyt bir gazelindendir:

Senden istidâ-yı vasl eylerdim ey nevres-nihâl
Olmasaydım gördüğümde sûretin sûret-misâl

Bir perî gûyâ girmiş derûn-ı şîşeye
Eyledikçe câm-ı revzenden o meh ‘arz-ı cemâl

LUTFÎ

İsm-i ‘âlîleri Mes’ud’dur. Ser-âmedân-ı ‘ulemâ vü fuzalâ-yı memleketden olup müftî-i esbâk ‘Ali Efendi’nin mahdûmudur. Bir müddet neşr-i ‘ulûm-ı ‘âliye ile meşgûl olmuş ve 1252 senesinde Kürdistan ıslâhâtına me’mûr sadr-ı esbâk Reşîd Pâşâ’nın ‘Arabî kitâbetine ve ba’de teşkîl olunan nüfûs nezâretine ta’yîn olunmuş idi. Me’mûriyet-i mezkûre ile imrâr-ı evkât eylediği halde 1263 senesinde vefât eylemiştir. Fâzıl u kemâl ve şî’r u ‘irfânı müstağnî-i tavsîfdir.

/52-a/

Şu iki beyt bir gazel-i ‘âlîlerindendir:

Bülbül-i hasret-keşem bilmem gül-i âmâlimi
Kangı berg içre ‘aceb kangı nihâl üstündedir

Lutfiyâ dârû-yı sıhhat haste-i hicrânıma
Nûş-ı cân-bahş-ı mey-i la’li zülâl üstündedir

LUTFÎ

Diyarbakir Ermeni tâifesi hânedânından Çelebi-zâde Armuş Efendi'nin mahdûmudur. Memleketde tahsîl-i şî'r ü kitâbet etdikden sonra Dersa'âdet'e 'azîmet ederek mutasarrıf Kâmil Pâşâ'ya intisâb etmiş idi. 1293 senesinde müşârû'n-ileyhin vefâtına memleketine 'avdet eylemiş ve şu'ârâ-yı memleketle ülfet ü sohbet üzere bulunmuşdur. Şî'r ü inşâsı müsellemler bir zâtıdır. Üç 'aded gazel-i belğinden ikişer beyt tahrîr olundu:

Güzel sevsin o pîr-i köhne kim 'ömr-i câvidân ister
Lebin emsin o 'âşık kim hayât-ı câvidân ister

Zülâl-i la'l-i yârı isteyen gîsûya bağlansın
Ki âb-ı zemzemi ihrâc için bir rismân ister

/52-b/

Diger
Gönlümü n'etdinse aldın çeşm-i câdûlarla sen
Sihir edip bend eyledin bir şîri âhûlarla sen

Râygân dökdüm reh-i 'aşkında eşk-i çeşmimi
Aldanır bir tıflsın zannetdim incûlarla sen

Diger
Beklerim derd ile her şâm u seher reh-güzerin
Tûtiyâdır basar-ı hasretime hâk-i derin

Gün olur feyz-i fütûhun görürüm ey Lutfî
Tutmuşum dâmenini sıdk ile âh sihrin

MÂLÎ

*Boş

/53-a/

MÂHİR

İsmi Mehmed'dir. Üstâd-ı ekremimiz Şa'bân Kâmî Efendi Hazretleri'nden tahsîl-i bedâ'a-i kemâlât eyledikten sonra hüsn-i hattı

hasebiyle Câmî'-i Kebîr kapısında bir bâb-ı mektubcu dükkânı küşâd eyledi. Bir müddet Diyarbekir tahrîr kitâbetinde ve ba'de Mardin sancağı tahrîr başkitâbetinde istihdâm olunarak yine Diyarbekir'e 'avdet ederek tekrâr Câmî'-i Kebîr kapısında dükkân küşâdıyla kûşe-gîr-i kanâ'at olarak imrâr-ı evkât eylemektedir. Eş'ârı latîf ve tabî'atı zarîfdır. Şu iki beyt bir gazelindendir:

Dil sarıldı bir gözü âhû belâlı dilbere
Cüst ü cûsundan telef oldum dirîgâ yok yere

Sûk-ı 'aşkda ne var sarf etmeye Mâhir kemterin
Nakd-i cânın sen gibi bir şûh-ı şîrîn esmere

MUCİB

Mansûrî-zâde Emîn-i fetvâ-yı fuzalâ-yı memleketden Ahmed Efendi merhûmun mahdûm-ı 'âlfileridir. Diyarbekir'de tevellüd ü kesb-i kemâl ü fezâ'il-i bî-şumâr eyledikten ve hatt-ı nefisi dahî sâbiku"t-terceme Hâfız Âgâh Semerkandî Hazretleri'nden tahsîl eyledikten sonra Dersa'âdet'e 'azîmet ederek

/53-b/ dürûs-ı medâris-i mu'tâde ile 1138 senesinde Halebü'ş-şehbâ ve 1139'da Dımışk-ı Şâm kadısı olmuş ve sene-i mezkûre şevvâlinde Şâm-ı şerîf'de vefât etmiştir. Tevellüdünün Dersa'âdet'de vukû bulduğunu ba'zı tezkireler yazıyorlar ise de sahîhi bizim yazdığımızdır. Diyarbekir'de iken bir mecmu'â tertîb ederek zamânında mevcûd meşâhir-i şu'arânın cümlesine mürâca'ât ile hatt-ı nefis-i destleriyle ba'zı gazeller tastîr etdirmiştir ki bu mecmu'a-i yektâ-yı nefisi manzûr-ı iftihârımız olmuştur. Râcih ve Kemâlî mahlaslarıyla da ba'zı ebyâtı mahallerinde mestûrdur. Şu iki beyt mecmu'alarına mürâca'atla bir gazel-i 'âlfilerinden yazıldı:

Ya zülf-i yârdan bir hâme tertîb eylesin nakkâş
Yâhud tasvîr-i ahvâl-i perîşânımdan el çeksin

Sezâ olmaz Mucîb ol pençe-i hurşide bu hinnâ

O hûniye desinler bir avuc kânımdan el çeksin

MUHİB

*Boş.

/54-a/

MEHEMMED PÂŞÂ

Tercümesi sabk eden sâhib-i câmi' Çerkes İskender Pâşâ'nın üçüncü mahdûmudur. Diyarbekir'de doğmuştur. Ba'zı efâzıl-ı memleket ve muahharan Diyarbekir'de tavattun eden âtiyü't-terceme Muslihiddîn Lârî Hazretleri'nden tahsîl-i kemâlât eyledikten sonra mîrlivâlıkla ba'zı elviyede icrâ-yı hükm-i me'mûriyet eylemiş idi. Vefâtı 1000 hudûdudur. Şu kıt'a âsârındandır:

'Aşka taklîdin mücerred bir güzâf u lâfdır
Kesb-i a'mâl etmedin her dem işin isrâfdır
Yüklenip gezdirdiğin her biri kûh-ı kâfdır
Ey gönül insâfdır insâfdır insâfdır

MEHEMMED EFENDİ

Diyarbekir 'ulemâ vü 'urefâsındandır. Zamânında Hezîmî-zâde'likle ma'rûf idi. Tanzîm-i eş'âr u inşâd-ı âsâra muktedîr bir şâ'ir-i mâhirdir. Şu iki beyt kırk yedi beyti hâvî bir kasîde-i na'tiyesindedir:

Pîrâye-i ser-satr-ı nübüvvet idi nâmın
Dîbâce-i hestîyi kalem kılmadan inşâ

Teslîm-i makâlid-i halâlât ile mevsûm

Tû şeyh-i hitâbât cemâl ile mücellâ

/54-b/

MEHEMMED EFENDİ

Şehrimiz hânedânından ve fuzalâsından idi. Pederi Yûsuf Âmidî ve anın pederi Mustafa-yı Âmidî'dir. Çerkes-zâde şöhretiyle benâm idiler. El-ân ahfâdı şehrimizde mevcûd olup bu 'ünvân ile benâmdırlar. Kitâbü'l-Vâkıdî'yi latîf bir inşâ ile Türkçeye terceme

eylemiştir. Terceme-i mezkûre el-ân mütedâvil-i eyâdi'-i i'tibârdır. 1160 hudûdunda vefât etmiştir. Şu beyt âsârındandır:

Zevk-ı dünyâ hoş gelir ammâ çirkindir sonu
Kim anın hakkında söylenmiş odur dârü'l-bevvâr

MEHEMMED EFENDİ

Hânedân-ı memleketden olan Çerhî-zâdelerdendir. Evâil-i hâlinde hıfz-ı Kelâmullah ederek bir hâfız-ı hoş-makâm olmuş idi. Ashâb-ı servetden olduğu halde bakırı altuna tahvîl eylemek merâkına düşmekle mâmelekini bu uğurda fedâ eyledi. 1250 hudûdunda Dersa'âdet'e 'azîmet ederek 1275 hudûdunda vefât eyledi. Dersa'âdet'de Yûşâ aleyhi's-selâma mensûb câmi'-i şerîfin iç kapısı üzerinde şu ebyâtı ve zîrinde 1257 târîhle ketebesini mahkûkdur.

* .....

* Nûshada boş. H.Y

/55-a/

Hazret-i Yûşâ nebi-yi mürsel İbn-i Nûn budur
Hem Kelîmullah fenâsıdır 'aleyhimü's-selâm

Mûcizâtından birisi bu gazâ eyler iken
Gün gurûba gitmedi bir sa'at oldu sonra şâm

Hürmet için Âmidî Hâfız Mehemed kuluna
Cümle zevvâre dahî versin Hudâ hoş hitâm

Rihletinden evvel târîh-i hicrîye kadar
İki bin üçyüz yirmi sâl iki mehdîr tamâm

MAHMÛD

Şehrimizin bâ'is-i feyz ü bereketi olan Seyyid Mahmûd Ermevî Hazretleri'dir. İran'ın istilâsı üzerine müşârun-ileyh 1009 senesinde

akraba vü müte'allikât ve bir çok mürîdanıyla şehrimize gelerek bi't-tavattun kurmasına mikdâr-ı teşrîf-i zât-ı 'âliye eylemiş ve 1048 senesinde şehîd edilmiştir. Mürîdânı yüzbinlerden ziyâde fâzıl, 'âbid, 'âlim, kâmil, zâhid, bir mürşîd-i hakâyık mücâhid idi. Güzîde nâmıyla bir kısmı mensûr bir kısmı manzûm olmak üzere bir eser-i 'âliyeleri manzûr-ı fakîr olmuştur. Vakf-ı Gufrân bahsinde naklen işbu beyt-i 'âfleri zîver-i sûtûr tahrîr kılındı:

/55-b/

Çün Resûl-i Hudâ buyurdu ne hoş

Rûhuna ola bin dÛrûd u selâm

Kim ki dâmin ola bu on vakfa

Ben ana dâminim be-rûz-ı kıyâm

Diyem ânı ki terceme etdi

Seyyid Mahmûd Ernevî-yi hoş-kelâm

ES'AD MUHLİSÎ PÂŞÂ

Kürdistan vâliliğinde bulunan vüzerâ-yı 'izâmdan Ayaşlı Müftî-zâde Es'ad Muhlisî Pâşâ merhûmdur.1267 senesinde makarr-ı me'mûriyeti olan Âmid şehrinde vefât ederek hükûmet konağı civârında Süleyman İbn-i Hâlid türbe-i şerîfesi civârında sadr-ı esbâk Mehemmed Reşîd Pâşâ civârında medfûndur. Es'ad Muhlisîyle de iki beyti harfû'-elîfde tahrîr olunmuştur. Şu iki beyt Muhlisî mahlasıyla inşâd eylediği âsâr-ı belîğisındandır:

*Boş

/56-a/

MÜRŞİDÎ

Pend-nâme-i meşhûr sâhibi 'Ârif Evhadî fâzıl'ül-ma'nâ Es-Seyyid Ahmed Hazretleri'nin lakab-ı meşhûrlarıdır. Pend-nâmelerinde hem Ahmedî hem de Mürşidî imzâsını vaz' ederler. Binâ'en 'aleyh

Mürşidî imzâsıyla da iki beyt-i ‘âfileri teberrüken bu mahalle derc ve tastîr olundu:

*Boş

MESÎHÎ

Şehrimizin Ermenî tâ’ifesindedir. Nakdîne-i şebâbetini tahsîl-i ma’ârif ü edebiyâta sarf eyledikten henüz civân-ı endeksâl ve hûb-rû iken hoş-nüvîz ve suhen-gûlukda üstâd olmuş idi. Husûsiyle Fârisî’de ve hatt-ı ta’likde yektâ idi. Ticâretle Der-sa’âdet’e ba’de Edirne’ye gitmiş ve ba’de Venedik taraflarına ‘azîmet ederek orada mu’allim olup kalmış idi. Vefâtı 970 hudûdundadır. Şu iki beyt bir gazelindedir:

Bülbülün şûr-ı figânın görüp eylediler
Ey hoş ol vakt Mesîhî ki senin cânibine

Gonca-yı tâze tebessüm gül-i ahmer hande
Bâr-ı düz-dîde bakıp eyleye şeker hande

/56-b/

MUSTAFA [ÇELEBÎ]

Sâlifü’t-terceme ‘Azîz Mahmûd Ernevî Hazretleri sülâlesinden ve şehrimizin meşâyih-ı çeleviyânından idi. Fazl ü kemâli bâhir bir şeyh-i celflü’l-müessir olup aralıkda inşâd-ı eş’âr buyururlar idi. Şu sözler bir tahmîs-i ‘âfilerindedir:

Ol kâmet-i dil-cûsunu ‘aceb hoş-rubâdır
Reftârı anın delvle endâz-sabâdır
Kâr-ı deheni nef’-i vücûduyla abâdır
Hâl-i siyeh-i zîr-i lebi nokta-i bâdır
Hasretle nigâh eyleyecek bayıla kaldım

MUSLİHİDDİN LÂRÎ

Kasaba-yı Lâr’da tevellüd etmiştir. Tahsîl-i ‘ulûm-ı ‘âliye ederek bir ‘allâme-i vahîd olduktan sonra Hindistan padişahı Hümâyün Şâh’a üstâd-ı mükerrer olmuş anın vefâtından sonra Hicaz’a ve ba’de

Der-sa'adet'e bir müddet sonra Haleb'e andan da Âmid şehrine gelerek tavattun eylemiş ve müfti-i memleket olduğu halde 979 senesinde vefât ederek Câmi'u's-Suffâ civârına defn olunmuştur. Müellifâtı kesîr ve fazl u kemâli müstağnî-i ta'rîfdir. 'Arabî ve Fârisî bir çok âsâr-ı 'âliyesi meşhûdumuz olmuştur. Şu Fârisî beyt o zât-ı 'irfân-şi'ârındır:

Kirdeem 'azm-i sefer nâ-kerde cânân-râ vedâ'
Ger vedâ'-ı u künem lâzım bûd cân-râ vedâ'

/57-a/

MÜFİD

İsm-i 'âlîleri 'Abdülkerîm'dir.

MOLLA ÇELEBÎ

İsm-i 'âlîleri Mehmed'dir. Hânedân-ı memleketden 'Ali Efendi nâm zâtın mahdûmu idi. Tahsîl-i 'ulûm-ı 'âliye ederek bir 'allâme-i şehîr-i bî-nazîr olmuş idi. 'Azîz Mahmûd Ermevî Hazretlerine dâmâd olmuş ve Sultan Murâd-ı Râbî' Hazretleri 'ilm ü kemâline hayrân kalarak Dersa'adet'e da'vetle 'ulemâ-yı Rum'u bu zât imtihân etmiş idi. Silsile-i 'ulemâ-yı Rûm hemân 'umûmiyyet i'tibâriyle denilecek bir sûretde bu zâta vâsıldır. Şâm-ı Şerîf'de hâkim iken 1066 senesinde vefât eyledi. Şu beyt-i Fârisî âsâr-ı celîlesindendir:

Merâ be-ders-i hakikat sebak-ı hadîs-i vefâst
Makâm-ı kûşe muhabbet-i vazîfe cevr-i safâst

/57-b/

MÜLHİM

İsm-i vâlîları Dervîş'dir. Tahsîl-i 'ilm ü edeb eyledikten sonra Diyarbekir mahkeme-i şer'iyye baş kitâbetine bi't-ta'yîn imrâr-ı vakt u sâ'at eylemekte olduğu halde 1233 senesinde vefât etmiştir. Vasatü'l-kâme mülahhamü'l-vücûd zarîfü'l-kelâm bir zât-ı beşûş olduğu vâlid-i 'âcizî'den menkûldür:

Yâd eder yok nâmını mihr ü vefânın gâlibâ
Kışver-i 'aşkında şâhım ol yasağındır senin

Meclis-i vasilında gel söndürme şevk-i Mülhimi
Âteş-i ‘aşkınla yansın bir çerâğındır senin

MÜNİB

İsmi Ahmed’dir. Sâlifü’t-terceme Kâlâyî Refî’ Efendi’nin mahdûmudur. 1290 hudûdunda vefât etmiştir. Bu zât dahi pederleri gibi inşâd-ı eş’âr ile dem-güzâr idi. 1284 senesinde dîvân-ı vâlidlerinin tab’ı hakkında inşâd eylediği iki târîhden bir ‘adedi tahrîr olunur:

Düşdü bir târîh-i ğarrâ tab’-ı diger Münîb
Neşr olundu bi’t-tab’ bu gûne dîvân-ı Refî’

/58-a/

NÂCÎ

Nâm-ı nâmîleri Hüseyin’dir. ‘Ömer Efendi nâm zâtın mahdûmudur. Memleketde tahsîl-i ‘ulûm eyledikten sonra Der-sa’âdet’e ‘azîmetle mülâzım ve müderris oldu. 1040 târîhinde Bursa kadısı olan ‘İsâ Efendi ile belde-i mezkûre ‘azîmet ederek Sultan Orhan câmi’i-i şerîfine imâm ba’de vâ’izesi dahî uhdesine tefvîz ile be-kâm olmuş idi. Bundan başka neşr-i ‘ulûm-ı ‘âliye ile de meşgûl olduğu halde 1067 cemâziyü’l-âhîrinde vefât eyledi. Fâzıl ve târîh-gûlukda bî-nazîr olduğundan esnâ-yı musâhabetde ekser kelimâtı bilâ-kasd târîh vâkı’ olurdu. Şu beyt zâde-i tab’ıdır:

Ola gelmiş ahibbâ birbirine tuhfe göndermek
Senâdır armağanı Muhlisin Nâcî-i hoş-gûyun

NÂZİKÎ

Sâbıkü’t-terceme Şâm defterdâr-ı esbâkı Haydar Şöhretî Efendi’nin mahdûmu olduğundan Şöhretî-zâdelikle meşhûr olmuş idi. Kudret-i edebiyeye ve ‘ilmiyyeye mâlik bir edîb-i necîb idi. Vefâtı 1160 hudûdundadır. Şu iki beyt âsâr-ı şi’riyyesindedir:

Matla’
Kanıma girmesin meded ol bî-emân tutun

Bağlan yanında eylemesin tîğ-i kân tutun

Diger

Geçirme ‘ömrünü zâyi’ dilâ terk etme mu’tâdın

Oligör boynu bağlı ..... bir serv-i âzâdın

NÂTIK

*Boş

NÂZİM

*Boş

/58-b/

NÂYÎ

*Boş

NECİB

Nâmı Mehemed’dir. Silsile-i Hasan Can’dan Şeyhü’l-islam Bahayî Efendi merhûmun birâderi Yahyâ Efendi’nin Diyarbekir kadısı iken vefât eden sâbıku’t-terceme Cezmî Efendi’nin küçük birâderidir. 1109 târîhinde Diyarbekir kadılığına ta’yîn olunarak şehrimize vürûd eylemiş ve 1110 senesinde ikmâl-i müddetle ‘avdet etmiştir. 1115 senesinde Der-sa’adet’de vefât eyledi. Safâyî tezkiresinde bu zâtın dahi birâderi gibi Diyarbekir’de vefât eylediğini yazıyor ise de ğayr-ı sahîh olduğundan ma’lûm olmak için tahrîr olundu. Şu iki beyt bir gazelindendir:

Bir nice gündür ‘izâr-ı tâb-dârın görmedik

Ol nihâl-i ‘işvenin bir nev-bahârın görmedik

Dil ümîd eyler visâl-i yârı dâ’im ey Necîb

Mevce-i deryâ-yı ‘aşkın hîç karârın görmedik

/59-a/ Boş

/59-b/

NECİBE HANIM***Boş****NİSBETİ**

İsm-i ‘âlîleri ‘Ali’dir. Fuzalâdan bir zâtdır. Dersa’adet’e ‘azîmet ve durûs-ı medârisi mu’tâda ederek ba’de Sahn müderrisi olmuş ve medrese-i mezkûrede dahi dört buçuk sene neşr-i ‘ulûm-ı ‘âliye eylemiştir. Andan mevleviyyetle Belgırad ba’de hasretü’l-fuzât olan Manisa andan Üsküdar kadılığında îfâ-yı ahkâm-ı şeri’ât-ı ğarrâ eylemiştir. Mezkûr Üsküdar kadılığı uhdesinde iken 1090 senesinde vefât eylemiştir. Şi’r ü inşâ ile mümtâz idi. Şu iki beyt âsârındandır:

Senin rûyun benim ey mâh serv-i gülistânımdır

Letâfet bûstânında büyüen serv-i revânımdır

Diger

Nedir bu kec hareket rast söyle sultânım

Felek misin a benim pâdişâh-ı devrânım

/60-a/

NESİMİ

Şu’arâmızın a’zâm u efâzıl-ı kudemâsındandır. Sâdât-ı kesîrû’l-berekâtdan ve ismi Muslihiddin’dir. Bu zâtın Bağdad civârında Nesîm karyesinden zuhûr eylediği tezkire-i Latîfi’de muharrer ise de Âmidü’l-‘asl ve Türkmâniyyü’l-cins olduğunu ‘Âşık Çelebi (Meşâ’irü’ş-Şu’arâ’sında) îzâh ve tasrîh ediyor. Eş’ârındaki belâğat müselleme ve dîvân-ı belîği mütedâvil eyâdî-i Türk ve ‘Arab ve ‘Acem’dir. Dîvânı Mısır’da İstanbul’da defe’ât-ı müte’addide ile tab’ olunduğu halde kemâl-i rağbetine binâen yine nüshası nâdirdir. 820 senesinde Haleb’de şehîd olduğundan türbe-i şerîfi ziyâretgâh-ı enâmdır. Şu iki beyt ol üstâd-ı a’zâm ü yegânenin âsâr-ı kıymetdârındandır:

Dem-i ‘İsâ gelir dudağından

Ay gibi nûr akar yanağından

Diger
Koyma yüzünü nikâb içinde
Haşr oldu 'adem hicâb içinde

NUSRETÎ

Memleketin şu'arâ-yı belâğat-ârásındandır. Şu'arâ-yı eslâfi tetebbu' etmişdir. Ve üdebâ-yı 'asrına güzel nazîreler yazmışdır. Vefâtı 1160 hudûdudur.

N'ola kılsan terk-i da'vâ-yı hîred Mecnûn gibi
'Akla olmaz 'aşk meydânında yağmadan halâs

Âferîn ey dil ki ma'mûr olmadın bir yâr ile
Gâlibâ bildin ki yokdur ta'n-ı a'dâdan halâs

/60-b/

NAZÎF

Nâm-ı emcedleri Süleymân'dır. Sâbıkü't-terceme İbrâhîm Cehdî Efendi'nin mahdûm-ı 'âlfileri ve Sa'îd Pâşâ Hazretleri'nin peder-i fezâ'il-i rüsûmlarıdır. 'Asrının kitâb-ı ma'ârifî nisâbından ve şehrimizin hânedân-ı mehâsin-i elkâsından idi. 1222 senesinde Diyarbekir mahkeme baş kitâbetinde bulunmuş muahhiren bir çok vâlîlerin dîvân kâtibliği hizmetiyle geşd ü güzâr-ı şuhûr-ı büldân eylemişdir. 1249 senesinde keyfsiz olduğu halde tebdîl-i havâ için memleketine 'avdet ederek sene-i mezkûre evâhirinde vefât eylemişdir. Eş'ârı nazîf, inşâsı latîfdir. Dîvânçe-i eş'ârıyla ba'zı münşe'âtı 1288 senesinde Diyarbekir matba'asında tab' olunmuşdur. Şu iki beyt âsâr-ı vâlâlarındandır:

N'eylesin fânus-ı mâhî reh-revân-ı kûy-ı 'aşk
Meş'al-i âhım sipihre âteşîn âvîzedir

Mâil-i tîğ ü teber olmaz ferserân-ı hüner
Hâme hengâm-ı belâğatda Nazîfâ nîzedir

/61-a/

NAZMÎ

İsm-i vâlâları Sâlih'dir. Evâil-i hâlinde tahsîl-i 'ulûm ve ta'lîm-i şi'r ü inşâ-yı belâgat-ı rusûm ederek kitâb-ı zevi'l-ekâb sınıf-ı mu'teberesine dâhil olmuş idi. Şi'ri latîf ve nazmı zarîf bir zâtdır. 1260 hudûdunda vefât etmiştir. Şu iki beyt bir gazelindendir:

Korkarım başdan çıkıp teller kırar-ı kâküllerin
Şeh-levendim gel kerem kıl verme ruhsat şâneye

Var hayâl-i yâr eyle esrâra dâ'ir sohbetim
Ey kâkûl sen mahrem olmazsın bu halvet-hâneye

NA'İM

İsimleri Mehemmed'dir. Er-zâde Ahmed Ağa'nın mahdûmudur. Sabiku't-terceme üstâd-ı ekremimiz Şa'bân Kâmî Efendi Hazretleri'nden okumuşdur. 1277 senesinde Dersa'âdet'e 'azîmet ederek Nûr-ı 'Osmâniye medresesinde ikmâl-i 'ilme himmet ederek ahz-ı 'icâzet eylemiştir. Muahhiren Çıldır sancağı tahrîrât müdürlüğünde ve ba'zı kazâlar kaymakamlıklarında istihdâm olunmuşdur. Kalender-meşreb lâ'ubâlî-sîret bî-pervâ tıynet bir zâtdır. Şu iki beyt bir gazel-i belîğlerindendir:

Mecbûrdur ziyârete gülzârı her bahâr
Kim andadır müşâhid-i ecdâd 'andelîb

Bu gülşen-i fenâda Na'im nizârdır
Fenn-i figân ü nâlede üstâd 'andelîb

/61-b/

NİGÂHÎ

Büleğâ-yı şu'arâ-yı memleketdendir. Memleketde tahsîl-i kemâlât eyledikten sonra Dersa'âdet'e 'azîmet ederek kitâb-ı dîvân-ı sultânî sınıf-ı mecellesine iltihâk etmiş idi. Ol sûretde 'imrâr-ı vakt ü sâ'at eylediği halde Dersa'âdet'de 1060 hudûdunda vefât eyledi. Şu iki beyt bir gazelindendir:

Maksûd ise sırr-ı dehen-i şâhid-i vahdet

Var nokta-ı mevhûme gibi mahv-ı vücûd et

Pervâz-ı bülend ile Nigâhî gibi ey dil

‘İsâ gibi var ‘âlem-i ‘ulvîye su’ûd et

NİGÂHÎ

Memleketimizin ümmî şu’arásındandır. Ratb u yâbis bir çok eş’âr-ı eslâf hâfızasında menkûş ve kendisi de isti’dâd-ı tabî’ata mâlik olmakla bir çok âsâr inşâdına muvaffak olmuştur. Âsâr-ı mevcûdiyesi içinde bir hayli değerli sözleri vardır. Vefâtı 1277 senesindedir. Şu iki beyt bir gazelindedir:

Pâk edip dil levhini cehd ile hâk-i ‘âlem ol

Her cefâ bir cilvedir Hakdan bil anı hürrem ol

Bâkî Hakdır çok Süleymanlar geçirmiş dehr-i dún

Cîfe-i dünyâya aldanma gel İbn-i Edhem ol

NÛRÎ PÂŞÂ

Sâbıkü’t-terceme Şeyh-zâde İbrâhîm Hafîd Pâşâ’nın mahdûm-ı ‘âlfileridir. Rütbe-i mîr-i mîrânîyi hâ’iz olduğu halde Urfa, Karasi, Muş, Mardin sancaklarını kaymakamlığında istihdâm olunmuş ba’de memleketi olan Âmid şehrine ‘avdet ederek gülşen-i ‘adne mürûr eyledi. ‘Osman Pâşâ târfhi nâtik olduğu üzere 1272 senesinde vefât eylemiştir. Eş’ârı latîf dîvânı mürettebdir. Şu iki beyt bir gazelindedir:

*Boş

NIHÂNÎ

Şehrimizin hânedânından Hasan Çelebi’dir. Nâbî Efendi evâil-i hâlinde tahsîl-i ‘ilm için Diyarbekir’e gelerek bu zâta misâfir olmuştur. Pîr ü ihtiyâr olduğu halde vefâtı 1116 hudûdundadır. Şu iki beyt bir gazel-i üstâdânelerindedir ki hatt-ı destîyle manzûrumuz olmuştur:

Katre katre eşk-i hasret etmede ter-dâmenim

Çâk çâk etdim gamından subha dek pîrâhenim

Fırka fırka kûy-ı yârı etmesin ağıâr seyr

Vâre vâre gitmesin elden Nihânî meskenim

NİYÂZÎ

*Boş

/62-b/

VÂSİF

Şehrimizin hânedânından Gülşenî-zâdelerden merhûm Şeyh Mehmed Efendi'nin mahdûmudur. Üstâd-ı ekremimiz Şa'bân Kâmî Efendi Hazretleri'nden tahsîl-i ma'ârif ü kemâlât eylemiştir. Mu'ahhiren mahkeme-i şer'iyeye devâm ederek müfettiş-i hükkâmlık baş kitâbetine ta'yîn olunmuş 1286 senesinde meclis-i temyîz-i hukûk baş kitâbetine nakl-i me'mûriyet eylemiştir. 1289 senesinde şu'ûruna halel-i târî olarak üç gün sonra irtihâl etdi. Serû'l-kalem, zekî, kâtib, 'ârif, hâzır-cevâb bir zât idi. Şu iki beyt bir gazelindedir:

Gören hamyâze-i mîlesini mahmûr zann eyler

Bilirler âşinâlar çeşm-i mest-i câm-ı nahvetsin

Sabâya uyma ey sevdâ-yı gam hayrân kim gitme

Başında Vâsîf-ı şûrîdenin bir tâc-ı rif'atsin

VÂFÎ

Ticâretle evkât-güzâr bir zât-ı vefâ-şi'âr idi. Îrâdı masrafına kâfi vü vâfi olarak kemâl-i tena'um u râhatla imrâr-ı evkât ederek 1090 hudûdunda kâlâ-yı 'ömrünü müşterî-i ecele bey' ü teslîm etmiştir. Şu iki beyt bir gazelinden müfrezdir.

/63-a/ Boş

/63-b/

Ey perî yetmez mi etdin bunca dem 'ülvân bana

Nâme-i baht-ı siyâhımda budur 'ünvân bana

Kalmadı sabra mecâlim bilmez ol 'âlî-cenâb
Etmeyz ihsân Vâfiyâ ol âfet-i devrân bana

VÂKİF

İsm-i 'âlîleri 'Abdullah'dır.

/64-a/

VÂLÎ

İsm-i 'âlîleri Hasan'dır. Hânedân u vücûh-ı memleketden olduğundan Hasan Ağa şöhretiyle mu'anvendir. Meşâhir-i şu'arâ vü efâzıl-ı üdebâ-yı memleketdendir. Dîvân-ı eş'ârı el-hâletü hâzâ meşhûr ve üdebâ-yı memleket arasında mütedâvil ü merğûbdur. 1151 senesinde vefât ederek yâr-ı müşeffikı Hâmî-i Âmidî bu târîh ile mâtem-ser olmuştur. "Aldı mansıb gülşen-i firdevsden Vâlî Hasan" Şu iki beyt gazel-i 'ârifânelerinden müfrezdir:

Yine 'aks-i ruh-ı dilber dil-i pür-tâba düşmüşür
Sanırsın pertev-i mehdîr ki rûy-ı âba düşmüşdür

Dökülsün 'ârızın üstünde gîsûlar mıdır bilmem
Ya sünbül sâyesi midir pertev-i mehtâba düşmüşdür

VÂHİB

Basmacılık san'atına sâlik idi. Nakş u hutûtdan 'ârî ak bez topları üzerine ihtira' eylediği nakış kalıplarıyla reng-â-reng çiçekler ve nefis tasvîrler basar ve mendîl ve yasdık gibi eşyâ kenârına makâma münâsib beytler ve kıt'alar yazardı. Eş'ârı da açık ve sâde olmakla berâber lâyıık-ı red değildir. Vefâtı 1200 hudûdudur. Şu iki beyt bir gazelindendir:

/64-b/

Fûlk-i 'aşkın düşdü cânâ bahr-i bî-pâyânıma
Bir eser yok mu 'aceb semt-i necât cânıma

Geç makâm-ı bûselikden olma Vâhib sûz-nâk
Gir usûl ile bu şeb bezm-i meh-i tâbânıma

VECDÎ

İsm-i vâlâları İsmâ'il'dir. Bir müddet Câmî'-i Kebîr kapısında bir dükkân küşâdıyla mücellitlik ve ba'de terk ederek ashâb-ı mesâliha 'arz-ı hâl ve mektub yazarak imrâr-ı evkât eylemekde bulunmuş idi. Ba'de Şâm-ı şerîf'e 'azîmet ederek 1260 hudûdunda şehir-i mezkûrda vefât eyledi. Hattıyla muharrer ba'zı kütüb manzûrumuz olmuştur. Hattı da eş'ârı gibi vasat bir haldedir. Şu iki beyt bir gazel-i meşhûrundandır:

Bir kamer tal'at perî bir mâh-ı tâbândır gelen
Şîve-i refât ile ol hûb-ı 'adnândır gelen

Ser çekip sahrâlara sancak bürünmüş 'âleme
Bey midir ol yoksa Vecdî mîr-i mîrândır gelen

/65-a/

VÜCÛDÎ

Nâm-ı 'âlîleri Ahmed'dir. Evâil-i hâlinde tahsîl-i 'ulûm ü kemâlât ederek Dersa'adet'e 'azîmetle silsile-i kuzâta dâhil olmuştur. 1069 senesinde lü'lü-yi vücûdu dâhil-i sandukça-i mezâr olmuştur. Şu iki beyt yâdigâr-ı âsârına numûnedir:

Nâdân yanında zerrece yoğise kadrımız
'Ârif katında gün gibidir i'tibârımız

Her hûb rûyu görse sever ihtiyârsız
Derlerse ey dil elde değil ihtiyârımız

VAHYÎ

İsm-i 'âlîleri 'Ömer'dir. 'Ömer Çelebi diye ma'rûf idi. Eş'ârı mazmûndâr ve âsârı dakîk ü muhayyeldir. Tahsîl-i 'ulûm-ı 'âliye

eyledikten sonra Dersa'adet'e 'azîmetle ba'zı medârise müderris olmuşdur. Ve ba'de kadılıkla bir çok mahallerde icrâ-yı ahkâm-ı şeri'ât-ı ğarrâ eylemişdir. Vefâtı 1068 senesindedir. Şu iki beyt bir gazel-i belîğindendir:

Eşk-i nâ-âmede'-i dîde sebû-yı dilde
Eser-i feyz-i leb-i la'lin ile bâde olur

Kûy-ı dilberde seni Vahyî görenler söyler
Hûr u gilmân ile ol cennet-i 'ulyâda olur

/65-b/

VERDÎ

İsm-i vâlâları Ahmed'dir. Ahmed Çelebi diye ma'rûf idi. Fenn-i latîf-i mûsikîde Fârâbî-i devrân ve kemân-zen-i hurdegîr-i nâdiredân idi. Kuyumcular kethüdâsı olduğundan altun ve gümüş ve mücevherâta dâ'ir yapılan evânî ve hilyât-ı nâdire mûmâ ileyhin tamġâ-yı hâlisi ayârından geçmedikçe rehîn-i mevkî-i i'tibâr olmazdı. Bununla berâber herkes sadâsının hasret-keşi ve bestelediği güftelerin müştâkı idi. Cenâb-ı üstâd-ı pür-hünerin eş'ârı da latîfdir. Vefâtı 1130 hudûdundadır. Şu iki beyt bir gazel-i belîğindendir:

Rûyete benzetecek bâġda bir gül yoġiken
Ne hatâ eylediler zülfüne şebbû dediler

Bilmedim kimdir 'aklımı daġıdan başımdan
Kimi kâkül kimi perçem kimi ġsû dediler

VASFÎ

İsimleri Hüseyin'dir. Diyarbekir rûsûmât nezâreti ketebe'-i müttehayyizesindedir. Şi'r ü inşâsı latîfdir. Şu beyt bir âsârındandır:

Benim hâl-i perîşânımdan almaz mı cihân 'ibret
Hatâdır 'aşîka şimdengerû hûbân ile 'ülfet

/66-a/

VEHBÎ

İsmi ‘Abdullah’dır. Dalkabak-zâde Mehmed Ağa’nın mahdûmudur. 1284 senesinde merkez mutasarrıflığı evrâk kitâbetinde istihdâm olunmuş ba’de dîvân-ı temyîz kâtib-i sânilîğine nakl-i me’mûriyet eylemiştir. Gâyet serû’l-kalem ve latîfû’r-rakam ise de ‘ayş ü ‘işret ü kizb-i dürûğ ile me’lûf ü meşhûrdur. 1293 senesinde kendi rızâ ve talebiyle pederleri yerine Behrâmki nâhiyesi müdürliğine ta’yîn olunmuş ve böyle re’y-i me’mûriyetler ise ‘ayş ü ‘işret-i ‘aleniyeye müsâ’id olmadığından altı mâh sonra infisâl eylemiştir. Hânelerinde ikâmet üzredirler. Şu beyt eserindedir:

İstedim bâde cevâb eyledi ol âfet-i cân
Al bu kibri dedi sen bu gece derdine yan

VEHBÎ

İsimleri ‘Abdülvehhâb’dır. İsimleri sebkat eden Remzî Efendi’nin hafîdi ve Tâhir Tâ’ib Efendi’nin mahdûmudur. Üstâdımız sâlifü’t-terceme Fethullah Feyzî Efendi’den tahsîl-i hüner ü ma’rifet eylemiştir. Pederleri gibi makâm-âşinâ ve sadâsı latîfdir. Mücellidlikde dahi behresi vardır. 1286 senesinde tâpû kitâbetine ta’yîn olunarak on seneden beridir ki hizmet-i mezkûre ile meşgûldür. Şu beyt bir gazelindedir:

Yâr olsa bana gonca-lebim hâre ne minnet
Sahn-ı çemene bülbüle gülzâre ne minnet

/66-b/

YÜSRÎ

Fazl ü kemâl ile mevsûf bir zât idi. Cihânın ‘usr u yüsri nezd-i fâzilânelerinde seyyân u kesret-i ihtilâtdan rû-gerdân olarak imrâr-ı evkât eylerdi. Vefâtı 1070 hudûdundadır. Hüsn-i tabi’ata mâlik bir şâ’ir-i tasavvuf- sâlik idi. Şu iki beyt bir gazel-i ‘âfîlerindedir:

Ko dursun sînede yâkût kabza hançerin ey mâh
Desinler taş dikdi menzile hâtır-şikenlikde

Dehânın seyrine kıldım müjemden sînemi tastîr
Yazıkdır kalmasın ol gonca'-i zîbâ dikenlikde

YÛSUF

Ziyâ mahlasıyla da yahşî mürûr eden zâtdır. Her iki mahlasıyla da inşâd-ı eş'âr ederdi. Evâil-i hâlinde tahsîl-i kemâlât eyledikten sonra Sipâhîler Çarşısında bir dükkân küşâd ve orada icrâ-yı mu'âmele dâd ü sitâd ile meşgûl olduğu halde 1230 hudûdunda vefât eyledi. Yûsuf mahlasıyla olan bir gazel-i 'ârifânelerinden şu iki beyt tahrîr olundu:

Gamze-i hun-rîzinin mecrûhu olmuşdur gönül
Yohsa bî-câ sanma bekler meclis-i cânâneyi

Hattı gelmekle o şûhun gonca'-i ruhsârına
Şahbâz-ı hüsni hiç terk eylesin mi lâneyi

/67-a/

YAKÎNÂ

İsm-i bihterînleri 'Âli'dir. Diyâr-ı İsfahan pîşvâsından ve tavâif-i 'Acemin zürefâsından idi. Dârü'l-mülk-i İstanbul'a gelerek nice Farsî tâliblerinden 'Urfî ve Sâ'ib tadrîs eylemiş idi. Ba'de vilâyetine gitmek niyet ederek esnâ-yı tarîkde Âmid şehrine gelmiş ve zürefâ vü üdebâ-yı memleket ile muvâneset ve musâhebet eylemekte iken 1100 târîhinde vefât eylemiştir. Hürmüz Seyyid Mehemmed Emîrî Çelebi ile Vâlî Hasan Ağa'ya olan bir nazîresinden şu iki beyt tahrîr olundu:

Perişân eyleyen 'âşıkı her mû zülf-i hindûdur
Harâb eden hezârân hâneyi ol tâk-ı ebrûdur

Gönüller almada çîn-i ser-i zülfü hatâ etmez
Beni medhûş u hayrân eyleyen gûyâ hemân budur

Şu beyt-i Fârisî dahî eş'ârındandır:

Dâstî bâ keç-revân kerdn hatâst
'Aksi serv ez-âb-ı mevcî ejdehâst

Bu muhtasar eseri etdim ibtidâ tertîb
'Înâyet-i ezeli rehber-i devâm oldu

Mufassalâtını da etdirdi Hudâ tekmiâl
Bana bu emr-i mühim maksad ü merâm oldu

(Emîrî) hamd ederek Hâlık'a dedim târîh
Esâmî-i Şu'arâ'-i Behîn tamâm oldu

Sene 1293 (1876)

